

AL LIAMM 24

AL LIAMM
Tir na n-óg

NIVERENN 24

Genver - C'hwevrer 1951

7ed BLOAVEZH

Gant profoù diwezhañ ar bloaz ha ne oant ket degouezhet ganeomp c'hoazh p' eo deut an niverenn diwezhañ er-maez e tizhomp : 159141 lur TRUGAREZ.

TAOLENN

Digarezit, Per Denez	3
Ar Spont, Ronan Huon	5
C'hoarzh an deiz, Ronan Huon	6
Prezegenn Svlakta, Goulc'hen Pennaod	7
Kanaouenn evit ur plac'h du, Langston Hughes	8
Barzhonegoù Amerika du, tr. Ronan Huon	9
Barzhonegoù Hova, Yann-Jozef Rabearivelo	10
Ar Vorianed e lennegezh hag arzoù an U.S.A., L. Hughes	12
An hini Moal, Per Denez	16
Barnedigezh laouen, Youenn Olier	24
Ar goulou-koar benniget, Gudren	27
Hon huñvreoù kaer, Per Bourdelles	35
Ar broadelezhioù en Arc'hentina, Treizhermor	40
Osborn Bergin, Roparz Hemon	46
Kad Mac Tured, G. B. Kerverziou hag A. Even	49
Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel, T. Jousset	55
Ar Vro hag ar Bed	63
E-touez al levrioù	68
Notennoù	70

DIGAREZIT

gant Per DENEZ

Embannadurioù hon eus savet bloaz a zo. Goude al levr kentañ hor boa nav rakprener warn-ugent. Moulet hon eus daou levr all abaoe : n' eus ket bet kant den c'hoazh o reiñ ur skodenn. Ha koulskoude hon eus tri c'hant hanter-kant koumananter.

Digasted neuze ? Ur sell am eus taolet war notennoù hor c'helaouenn. E-pad mizioù Eost, Gwengolo, Here ha Du ez eus bet nav den warn-ugent o soñjal kas un draig d' ar chef: en o zouez e oa ur Gembreadez hag un Iwerzhonad. E-doug ar bloaz a-bezh hon eus degemeret kant mil lur profoù. Ar pezh a ra war-dro 290 lur dre goumananter. Nebeutoc'h eget pevar real an deiz dre vrezhoneger emskiantek.

Klasket em eus jediñ pegement e roe, bep bloaz, koumananterien Al Liamm d' ar yezh a lazh hon hini. Lakaomp e prenfont ur gazetenn bemdez - 10 lur - ur gazetenn all bep sizhun - 25 lur - hag ur gelaouennig a-seurt gant ar a Reader's Digest » bep miz - 50 lur - ; lakaomp ivez ez afent ur wech ar miz d'ar fiñvskeudennoù - 100 lur .. hag e tispignfont ur bilhed 1.000 lur e levrioù a-hed ar bloaz. Den ne lavaro en em renont evel mondianed ha koulskoude e roont evel-se, an 350 anezho a-gevret; ouzhpenn 2.700.000 lur d' ar galleg. Ma vefe kemend-all en hor gourc'hemenn, e c'hellfemp pourchas d' hor c'heneiled ul Liamm bep pemzektez, ur gazetenn dek pajenn bep sizhun hag ul leur ment « An Antekrist » bep eil miz. Da lavarout eo peadra da vagañ un doare buhez speredel.

Pa reer meneg eus emsav kaer an hebraeg - a vo ret koñtan e istor e brezhoneg - e vez lavaret diouzhtu : Kalz arc'hant a zo degaset avat gant Yuzevien binvidik an Amerika. Gwir eo bremañ, met n' eo ket bet gwir atav. Pa ne oa meneg ebet eus labouradegoù Haïffa pe kali ar Mor Marv, n' eo ket gant bankerien New-York e kave paotred Israel ar moneiz o doa ezhom. Gant tud vunut ar sinagogennoù, ne lavaran ket, hag a lakae bep sadorn o donezon e boestoù glas ar Skoazell Yuzev. N' eo ket c'hoazh ar vrogarouriezh vreizhat un dra a c'heller lakaat arc'hant enni da amplediñ. Evel an hebraeg nevez en derou-holl, ne c'hell hon emsav bevañ nemet gant emaberz ar re baour.

Ne vo ket savetaet ar brezhoneg gant Al Liamm e-un. Hogen ne c'hell ket bezañ savetaet hep un oberenn evel Al Liamm. D' ar re o deus meizet kement-mañ e lavaran : Lakait a-gostez evidomp, bemdez-c'houlou, ho TINER AR YEZH. Un DINER ken bras ha ma c'hellot. Rak gantañ gant an diner-se a c'hellit arboellañ pe chom hep arboellañ, e vezo graet an tonkadur.

Ha digarezit ma astennomp an dorn. Evit levenez ar rummadoù da zont ez eo.

Ar Spont

gant Ronan HUON

Aon am eus, aon ac'h eus, aon en deus, aon o deus..
 Aon o deus holl. Ar verb a-bezh a dremeno.
 Erru omp e kantved ar spont.
 Pa zigor an nor e red ur gridienn en aer.
 Pa ruz un dorn ouzh ar voger er-maez, en em c'houlomp petra eo.
 Ar gwez a gren a-hed va hent.
 N' eus ket an disterañ aezenn.
 Dremm an tiez nevez a zo gwenn gant ar spont ha n' int holl savet c'hoazh en-
 dro.
 Krog int da adsevel tour ar gar.
 Chafodoù e pep lec'h,
 Aon o deus e kouezhfent war o fenn - an dreminidi,
 aon o deus e kouezhfe - o fenn
 war ar pavez,
 hag e ruilhfe 'lec'h ma ruilh
 kar an ispisour,
 'vel ur voull, 'vel ur voull, 'vel ur voull.

Brest, 1951.

C'hoarzh an deiz

gant Ronan HUON

Ur vorenn a gouezas gant an noz,
 an noz a goueze gant ar vorenn
 ha ne welen ket ken an ti
 a saver dirak va frenestr,
 ha ne zeuez ket en-dro.
 Neuze e lakis va mantell c'hilav
 e rodellis sarpant va skarf en-dro d' am c'houg
 hag ez is er vorenn
 he daoulagad melen.
 N' am welis ket oc'h erruout
 Ha spontet e voes ?
 Laret ac'h eus :
 « O, c'hwi eo mignon ? »
 gant c'hoarzh an deiz ez taoulagad.

Brest, 1950.

PREZEGENN SVLAKTA

gant Goulc'hen PENNAOD

Edon o rambreal e-kreiz ur prad e c'heot dousik pa zeuas em c'hichen
 Sulakta, merc'h Vindotaruos douareneg Senotaruos. Ha sed a lavaras din :
 Perak out-te melkoniet, a baotr da vlev gell ? Daoust ha n' eo ket brav an
 amzer pa bar an heol e vannoù Herev ha p' emañ an deiz war goshaat ?
 Sell ouzhin enta ha gwel ma furnezh. Eveldout ez on ganet en ur vro bell
 en tu all d' ar menezioù, en tu all d' ar morioù,
 lec'h ma 'z eo ken kuñv an hin ma koroll ar bleunioù a-hed ar bloaz ha ma
 kan noazh merc'hed an den.

Amañ emañ o peuriñ ur geot dibaot ha treut hag o taskagnat dindan ar seizh glav.

Met sell emañ Keurdarv glas ar C'hornog ouzh hon tommañ ha mat eo kement a ra.

Eñ eo a engehentas hor gouenn kent deroù an amzerioù hag e roas dimp an Dol a-bezh evel buorzh da vroustañ.

Hor sevel a reas war e skeudenn nevet ouzh e lun e-unan hag e lakaas en hon daoulagad e vorz dic'hoant ouzh ar bed o treiñ.

Sed perak e c'heller ober doueezed ac'hanomp e broioù 'zo, ha Doueezed omp en wir.

Roet eo bet dimp an den da waz evitañ da c'horeiñ al laezh a bouez war hor feder bronn

hag evit hol lazhañ a-raok ma 'z ay en-dro hon anaon e kraou an Tad hag en E barkeier, emen emañ glas ar gwimenoù a-viskoazh da viken.

PREZEGENN SVLAKTA BETEK AMAÑ
Llandderfel, 28-10-50.

8

Kanaouenn evit ur plac'h du

gant Langston HUGHES

Du-hont er Su en Dixie
(ra dorro ar galon din-me)
o deus krouget va c'haredig yaouank du
ouzh ur wezenn kroazhent.

Du-hont er Su en Dixie
(korf bloñset uhel en aer)
'm eus goulennet gant an aotrou Jezuz gwenn
da betra eta e servije ar bedenn.

Du-hont er Su en Dixie
(ra dorro ar galon din-me)
ar garantez zo ur skeud noaz
war ur wezenn garv ha noaz.

(lakaet e brezhoneg gant Ronan HUON.)

9

Barzhonegoù Amerika du

TRI « BLUES »

I
An tren marc'hadourezh
O ! kasaat a ran klevout an tren marc'hadourezh-se o c'hwitellat,
Ya, kasaat a ran klevout an tren marc'hadourezh-se o c'hwitellat,
Seul gwech ma teuan d' e glevout, em eus c'hoant mont kuit ivez.
Goulennet am eus digant den ar starderezhed va lezel da bignat el logellig,
Goulennet am eus digant den ar starderezhed va lezel da bignat el logellig;
Lavaret en deus : « Merc'hig, gouzout a rez n' eo ket din-me an tren-se. »

II
Alleluia, Alleluia, Alleluia !
Lakaet ac'h eus ar stêrioù da redek, lakaet ac'h eus da vleuniañ ar plantoù
lavand
Graet ac'h eus an den kreñv hag an hini gwan,
Met, Doue, graet ac'h eus an noz re hir.

III

Un istor trist, trist, am eus hiziv ;
Un istor trist, trist, am eus hiziv.
Mont a ran da di an « gin » aze 'lec'h ma red ar whisky.
Va zrubuilhoù 'zo evel ar glav; kouezhañ, kouezhañ, kouezhañ 'reont.
Santout a ran divrec'h yen ouzh va briata, muzelloù rev war va re-me,
Divrec'h yen ouzh va briata, muzelloù rev war va re-me.

(Brezhoneg gant Ronan HUON.)

10

BABZHONEGOU HOVA

gant Yann-Jozef RABEARIVÉLO

I

Evit ar beorien debret gant louezaeed ken tev hag an oabl,
evit an harluidi o kantren
pell eus keoded an deiz,
hag evit emsaverien ha dizertourien
al lu teñval-du o sevel eus an douar,
petra 'raio lañs ar palmez diniver
ken lufur ha fustoù sagez koaret gant eoul-plant,
hag a vount, ez-difiñv,
hag a sav dreist d' an holl diez
ken e tizh o c'hernioù,
dassonus gant huñvre ar c'hudoned,
betek toenn ar bed ?
Houlenniñ a reont eno, en em flastrañ, ha dizeliañ neuze,
hogen ne zeuont ket mui en-dro e-touez ar re vev,
hag en em zastum a reont e gouelec'h ar stered,
hag e teuont da vezañ lochennoù a-vil-vern
evit ar glaskerien-voued hep gouzer,
evit ar vac'hidi gwisket hepken gant o c'hroc'hen ha flaer an ounezer
hag evit an holl evned hep neizh,
a vezo dieubet a-gevret.

II

Ar gweraer du
n' en deus den gwelet biskoazh e ibilien-lagad diniver
ha n' en deus gallet den morse c'hoazh sevel ken uhel hag e zivskoaz,
ar sklav kinklet-holl gant perlez gwerañ didalvoud,
hag a zo kreñv evel Atlas
hag a zoug ar seizh oabl war e benn,
lavaret e vije e vezo skubet kuit gant stêr liesek ar c'houmoul,
gant ar stêr a sav he froud betek e varlennwisk endeo.
Mil ha mil tamm gwer a gouezh eus e zaouarn
hag a adlamm davet e dal
bronduet gant ar menezioù
lec'h ma vez-ganet an avel.

Hag ez arvestez ouzh e verzherinti bemdeziek
hag e labour-ki hep diwezh ;
hag ez arvestez ouzh e dremenvan pa vez diskaret gant ar gurun
kerkent ha ma tregern ouzh mogerioù ar reter
kregin-bras ar mor ;
hogen n'ac'h eus ket mui truez outañ,
ha ne soñjez ket zoken e teu dezhañ glac'har en-dro
bewech ma troc'hol an heol.

(Brezhoneg gant Per DENEZ.)

AR VORIANED E LENNEGEZH HAG ARZOU AN U.S.A.

gant LANGSTON HUGHES

N' heller ket tamall ouzh ar vorianed ez int deut en Amerika hep bezañ bet pedet : rak dre nerzh eo int bet degaset di, hag evel sklaved. Ha n' eo nemet goude ma voent disklavelaet, e 1863, eo e voe kemeret kas outo, kement ken ez eo bet o 87 bloavezh a frankiz bloavezhioù a stourm dizehan a-enep ar mac'homerezh politikel, arboellerezhel ha sevenadurel.

N' eus ket pell o deus ar vorianed, e stadoù ar c'hreisteiz, ar gwir da votañ. Ha bremañ zoken, e 1950, ez eus toleadoù bras e-lec'h na da ket ar vorianed d' ar mouezhiadegoù, dre voaz pe dre aon. Ur bern micherioù a vez berzet outo, hag un nebeut Kevredadoù Labour bras a nac'h degemer izili du. Miliadoù skolioù ha skolajoù a zo n' o deus ket ar vorianed ar gwir da vont e-barzh, ha kantadoù lenndioù, sonadegvaou ha c'hoarivaou a vez prennet an nor anezho ouzh o dremm. Dienez ha mac'homerezh a laka diaes-bras d' ar vorianed dastum un tammig deskadurezh.

Ha padal, zoken en amzer ar sklavelezh e ouezas ar vorianed, n' eo ket hepken euvriñ ar sevenadur a gavent war o zro, hogen ivez hen pinvidikaat. A-raok ar Brezel-Diabarzh, da skouer, o doa endeo un nebeut tud a liv du skrivet hag embannet levrioù. En amzer George Washington e oa ur vorianez, Phillis Wheatley hec'h anv, an hini a oa gwellañ barzhez Bro-Skos-Nevez. Diwezhatoc'h e kenlabouras un den du, skiantour, aozer-almanakoù ha muzulier-parkeier, Benjamin Banneker, da vrastresañ ha da sevel keoded Washington. Kent ar Brezel-Diabarzh ivez e tapas ur morian eus Baltimore, Ira Aldridge, ur brud broadel hag etrevroadel evel c'hoarier pezhioù Shakespeare. Hag e-touez ar gwellañ stourmerien zo bet evit ar frankiz, hag ivez evit voterezh ar merc'hed, e c'heller menegiñ ar prezegenner ha kelaouenner anavezet, Frederick Douglass, ar sklav tec'het kuit.

13

Peogwir ez eo al lennegezh evel un adskeudenn eus stad sevenadurel ur vroad pe ur rummad-tud, e weler mat, diouzh an nebeut levrioù skrivet gant ar vorianed e-pad ar sklavelezh pe diouzhtu goude an disklavelezh, pegen nebeut desket e oant. Gant sklaved frankizet e voe savet koulskoude daou eus ar brasañ emvuhezskridoù amerikan : « The Life And Times Of Frederick Douglass » hag « Up From Slavery » gant Booker T. Washington. Ha nebeutoc'h eget dek vloaz war-lerc'h an disklavelezh e oa ganet ar bamusañ barzh a zo bet biskoazh e-touez Amerikiz du, Paul Lawrence Dunbar.

Moarvat e voe birvidik ar marvailherezh hag ar varzhoniezh pobl diouzhtu goude ma voe bet dilestret ar c'hentañ sklaved afrikat war douaroù Virginia e 1619. Degas a rejont ganto o danevelloù diwar-benn koadeier ha loened Afrika, hag adstummañ a rejont kalz anezho d' o lakaat da glotañ gant ur yezh hag ur bed nevez. Ret e voe gortoz ouzhpenn daou c'hant vloaz a-barzh ma vefe dastumet kontadennoù ar sklaved du : diwarno e voe fardet, gant un den gwenn anvet Joel Chandler Harris, al levr « Uncle Remus Stories » hag a raio e-pad pell levezet ar rummadoù da zont.

Den ne oar pe da vare, ez-resis, e voe pinvidikaet ar varzhoniezh saoznek gant ar spirituals. Abred-tre avat, kerkent ha prantad ar sklavelezh, e tle «kanaouennoù ar glac'har » bezañ savet o notennoù daskrenus hag o c'homzoù rangalonus e noz ar Rannvro-greisteiz goude an devezhioù hir a labour kalet kriz. Pa ne oa mui tu ebet da dec'hout nemet dre ar marv, e kane ar sklaved :

Swing low, sweet chariot.

Coming for to carry me home...

Pe ar werz all, kenedus he hiraez :

Deep river,

My home is over Jordan.

Deep river,
I want to cross over into camp ground...

En e varzhoneg « O Black And Unknown Bards » e skris James Weldon Johnson traoù fromus-kenañ diwar-benn saverien dianav kanaouennoù ken marzhus. Ken brav hag ar spirituals ez eo, en o doare dezho o-unan, ar blues. Hag ul levezon bras-tre o deus bet war ar sonerezh-pobl amerikan. Luskou ha frazennoù heson ar blues n' int ket mui morian, hogen amerikan. Ganet e-tro dibenn ar c'hantved diwezhañ er c'harterioù du eus kêrioù bras ar c'hreisteiz pellañ, ne deo ket ar blues traoù tener evel ar spirituals. Bez' e vezont peurliesañ c'hwerv-put, leun a fentigellerezh kriz hag a c'hoaperezh garv, hogen atav hoalus-bras o lusk-dilusk ingal evel talmerezh ur galon. Ar « Sant Louis Blues » savet e 1912 gant ar sonaozour W. C. Handy diwar testennoù-pobl, a zo bremañ anavezet ha karet er bed a-bezh. Ha dre-holl e vez c'hoariet pezh kaer an den gwenn George Gershwin, « Rhapsody in Blue ». Gwellañ barzhoniezh-pobl Amerika hag he loavusañ luskou-sonerezh a zo da vezañ kavet er spirituals hag er blues.

14

Abaoe daou chant vloaz ma 'z eo bet embannet levrioù Phillis Wheatley ez eus bet un niver barzhed du o skrivañ e saozneg. Gant Georgia Douglass Johnson eo bet savet lod eus hor gwellañ sonioù karantez. Ken brav eo sonedennoù Claude McKay hag ar re vrayañ skrivet biskoazh en U.S.A. Karet e vez barzhonegoù Countee Cullen - Doue d' e bardono - gant an holl re a gar sonerezh ar gerioù. Hag hiziv he deus Gwendolyn Brooks, an hini wellañ e-touez ar re yaouank, gounezet ur vrud etrevroadel : he dastumadenn varzhonegoù diwar-benn kelc'henn zu Chicago, « A Street In Bronzeville », o deus degaset dezhi ur yalc'had digant Skol-Veur Amerikan an Arzoù, ouzhpenn an enor da vezañ anavezet evel unan eus an dek maouez yaouank barrekañ en U.S.A. Barzhed morian all eus an uhelañ ijin a zo Owen Dodson, Robert Hayden, Margaret Walker, Melwin Tolson ha Myron O'Higgins.

E-touez ar romantourien ez eus morianed gouest-kenañ, adal Charles W. Chestnutt, a blije kement e levrioù d' ar bobl hanter-kant vloaz 'zo, betek Arna Bontemps, Richard Wright, Willard Motley, Ann Petry ha Frank Yerby. Kalz eus ar skrivagnerien du a bled o oberennoù gant kudennoù ar ouenn : da skouer « Native Son » ha « Black Boy », gant Wright, hag a zo bet troet e nouspet yezh estren. Hogen n' eo ket da liveañ buhez ar vorianed eo o deus an holl skrivagnerien du gouestlet o fluenn. Romant kaer Motley « Knock On Any Door » a dremen e lastez tiez lous Italianed baour Chicago. Hag ar best-sellers diwar dorn Frank Yerby n' int nemet traoù Hollywood lakaet war baper : istorioù karantez troet brav a-walc'h da blijout d'an holl.

W. E. B. Dubois a zo anavezet evel gouizieg war istor ar c'hevredigezhioù. Labourat a ra kalz Carter G. Woodson da deurel sklerijenn war amzer dremenet ar vorianed en Amerika. Charles S. Johnson hag E. Franklin Frazier a vez lakaet gant an holl e renk ar gevredadelourien wellañ. Skrivañ a ra Alain Locke arnodskridoù kaer-tre. Roi Ottley ha Walter White a zo kelaouennerien varrek. Buhezskridoù Banneker, Carver ha Robeson gant Shirley Graham a vez anavezet evel oberennoù start o diazez. Ha n' eo ket saverien pezhioù-c'hoari evel Theodore Ward, Owen Dodson ha George Norlord da vezañ disprizet.

15

Nebeutoc'h a skoilhoù diwar-ouenn a gaver e bed an arzoù hag ar sportoù eget en hini ar micherioù hag ar c'hargoù. Diaes e vez nac'h perzhioù-mat an arzourien ha neuze, demokratel dre natur ez eo ar sportoù : anavezet-mat eo kanerien seurt Marion Anderson ha Todd Duncan, c'hoarierien evel Canada Lee ha Hattie McDaniel, diduellerien-bobl e-giz Lena Horne ha Billy Eckstein, korollerien evel Katherine Dunham, livourien evel Jacob Lawrence, kizellourien evel Richmond Barthé, dornataerien evel Joe Louis ha c'hoarierien baseball evel Jackie Robinson. Hogen ar vorianed a labour war dachenn ar skiantoù pe ar studioù uhel ne vezont ket degemeret ken brav-se gant an demokratelezh amerikan. Hag ar morian a ya da c'houlenn ur garg sekretour en ur burev bennak (er-maez eus melloù kêrioù evel New-York ha Boston) a vez sebezet-naet an dud gantañ ha respontet dezhañ ne vez implijet ar vorianed nemet evel skuberien pe simidi.

Keit ha ma chomo an traoù e-giz-mañ e pado sur kalz ar skrivagnerien vorian da sevel levrioù diwar-benn ar « gudenn zu » dre ma 'z eo gant ar gudenn-

se e vezo ankeniet an darn vrasañ eus an dud a anavezont hag a ziskouezont en o skridoù endra na vezo ket Amerika un demokratelezh evit an holl. Bremañ e vez diwallet dreist-holl an demokratelezh (e-giz m' hen gweler skrivet ken alies er C'hreisteiz) EVIT AR RE WENN HEPKEN.

(Brezhoneg gant Per DENEZ.)

Ober mat ha lezel chaokat.
Krennlavar pobl.

AN HINI MOAL

gant PER DENEZ

Da Arzel EVEN,
E soñj eus hon endervezhioù e Roazhon.

La alai jo merveilles guerre,
Vis la foret et vis la terre ;
Merveilles quis, mais n'en trouvai,
Fol m'en revins, fol y alai.
WACE.

Tud 'zo, seurt ar fallakred o deus va zaolet en toull-bac'h-mañ, n' o deus nemet dispriz evit ar gweledigezhioù a c'hoarvez deomp kaout e-pad ar c'housesed. Sodien int, netra ken. Krediñ a ran-me e c'hell an den tizhout, bep ar mare - hag aliesoc'h eget na soñjfed zoken - dre c'halloudoù kevrinus an amemskiant, gwirionezhioù n' oufent bezañ anavezet e doare all ebet. Ha startoc'h c'hoazh e kredan ez eo ar wirionez a dizhis ar wech-se ha na ris nemet en em zifenn pa lazhis an hini moal.

Da virout na vefe kammheñchet e soñjoù d' al lenner ha na zeufe da grediñ ez eo bet troet din va spered gant ar re labourat hag ar re hir vevañ en digenvez, e fell din, a-raok kontañ an darvoudoù o deus va c'haset betek ar groug, displegañ berr-ha-berr doare va buhez.

A-holl-viskoazh ez eo bet douget tud va gouenn d' an imbourc'hioù faltazius hag iskis. Kement a zo bet graet ganto n' hellan ket diskleriañ amañ, dre ma ve ret muioc'h amzer eget n' am eus c'hoazh da vevañ, ha dre ma ve mont a-enep da youl va zad - e peoc'h ra vezo e ene ! - a felle dezhañ e vije miret kuzh ouzh an estren an anaoudegezhioù dastumet gantañ hag e re. P' am bezo lavaret, avat, e oant ken mestr war o c'horf sterel ha ma oant war ar bern kig hag eskern a ra e annez danvezel, em bezo roet da gompren peseurt hudourien akuit e oant. Feal e oa chomet va zad da hengoun an tiegezh : kavet en doa ar wreg a zeree outañ hag o-daou, fae enno war aezamantoù an amzer-vremañ, o doa gouestlet o holl boan hag o holl galon da gavout kevrin ar vuhez da zont.

17

A-vihanik e krogis da bleustriñ war an hevelep tachenn. Bemnoz, kerkent ha deut an teñval, e skuizhe va daoulagad bugel o klask merzout ar stummoù mogidellek dec'halvet eus ar bed all, hag e voude va divskouarn ouzh pilpaserezh diastal an daol-dreiñ pa veze lakaet da vont en-dro er gambr he fallennoù du pe el lanneg karet-dreist gant an anaon. Hag estreget taoldroerezh a oa ganeomp er gêr : steredouriezh, hudvelezouriezh, kartouriezh a oa embreget dirak va selloù leun a youl-deskiñ gant ar barrekañ hag ar souezhusañ dreist-welourien a voe biskoazh. Da droc'hañ berr, va holl yaouankiz - savet ha kenteliet e voen gant va c'herent - a dremenis en aergelc'h strobinnellus ar vediomnelezh.

Gant va zud e voen kelennet, emañ o paouez lavarout : aes d' al lenner soñjal ez eo un dibaot a-walc'h a gelennadurezh a voe roet din - ha da viken e lavarin trugarez eviti. O lezel a-gostez stummoù trellus hag aner ar falsouziegezh, e rejont din dastum anaoudegezhioù start, fetis, hag a c'hellfe talvezout din, diwezhatoc'h, da ziazez divrall em stourm war-du ar Peurwirion. Yezhoù a zeskis, evel meur a baotr all, ha jedoniezh, evel meur a vugel. Hogen ar studioù-se n' eo ket ar pal eo e oant : ar benveg, ne lavaran ket. Ar jedoniezh a zigoras din hent ar steredoniezh ha, dreist-holl, ar steredouriezh. Evit ar yezhoù, re an hudourien a wechall eo a studiis ar muiañ : latineg sasun ar Grennamzer koulz ha prezegoù Indeziz ha Tibetiz n' o devoe mui kent pell kevrin ebet evidon. Arabat krediñ, a-hend-all, am beveze plijadur gant parchiminoù louedet hepken. Skridoù Parakelsus, Morin A Villafranga pe Kornelis Agrippa a voe buan mignoned kozh, anat. Hogen ne oa ket an doujañs a vagen ouzh

ar vistri evit ober din disoñjal al labourioù nevesoc'h : ma oa nebeutoc'h a souezh da gaout enno, e oa kemend-all a skiant. Studiadennoù Mesmer, Malfatti de Montereaggio, Lodge, Myers hag ar re all a anavezen ervat, hag a zeiz da zeiz e heulien kammedoù war-raok an dreisteneoniezh.

Doareoù pampes a-walc'h a gemeris, ret hen anzav. Yaouank c'hoazh e varvas va mamm, ha nebeut goude ez ae va zad d' he c'haout e bed an anaon, sachet d' he heul gant ar breoù lakaet warnañ, ken e chomis, ha me krennardig c'hoazh, va-un en ti bihan e-tal ar meinhir bras. Matezh ebet n' oulis kemer - ha 'm eus aon e vije bet diaes kavout ur plac'h prest da zont da vevañ etre mogerioù va chomva gwall-vrudet. Rak-se, me va-unan e ranken aozañ va boued, skubañ va flañchod ha kempenn va dilhad. Hag, evel just, boued fall a zebren atav, lous e oa va zi ken e oa lous, hag iskis va dilhad, ur sebez. Den ne zarempreden. Da noz hepken, war va c'hein ur vantell teuc'h hec'h ilinoù ha distummet he godelloù gant ar paperioù a chouken e-barzh - da noz hepken, pa yude ar c'haouenned e bodoù fouliar an dervennd bras, ez aen er-maez, sioul evel ul laer, da gaout va fourvezioù gant ar vaouez kozh a veve, e-ser he buoc'h du, er penn all eus al laneg. Hag anat e veze din pezh a soñje tud ar vro diwar va fenn pa welen ur bugulig, tapet ganin o neizhiaoua, o tec'hout en ur yudal kerkent ha klevet gantañ son va mouezh.

18

Meneg am eus graet, e derou ar skrid-mañ, eus a weledigezhioù-noz, pa 'z eo gwir ez eo en abeg d' ur seurt gweledigezh emañ o c'hortoz ar marv. N' ouzon ket hag-eñ e oar al lenner tra pe dra diwar-benn an huñvreoniezh. Lakaat a ran na oar mann. Rak-se, daoust ma n' emañ ket emañ al lec'h da reiñ kentelioù, n' on ket evit chom hep lavarout un nebeut gerioù diwar-benn ar skiant-se, n' on ket evit chom hep displegañ unan eus ar re eeunañ a-douez an danevelloù a zo bet miret deomp gant gouizieien an hud.

E 1812 e tremen kement-mañ, p' emañ ar Buonaparte oc'h ober e vestr en Europa. An Itron Toutchkov, gwreg d' ur jeneral eus arme an Czar, a c'hoarvez dezhi kaout, e-kreiz he buhez laouen hag arouarek, un huñvre iskis-kenañ. Kavout a ra dezhi emañ astennet war ur c'hozh gwele lous en ur gambrig paour ; en he c'hichen, diwar ur skabell gamm, e taol ur c'houlouenn soav skeudoù hej-dihej war ar mogerioù. Noz eo, ha ken yen ma voudinell he fenn outi gant an anoued. Ha p' emañ oc'h en em c'houlenn petra 'ra eno, setu an nor o wigourat war he mudurunouù merglet hag he zad o tont tre, he mabig gantañ dre an dorn. « - Va merc'h, » eme an den kozh, « echu eo da eürusted. Lazhet eo bet da waz e Borodno. » Ken fromet eo an itron gant an diougan spontus a zo en hurlink, ha ken souezhet gant an anv-se n' he deus klevet biskoazh, ma n' eo ket evit diwall a gontañ an dra d' he zud. Klask a reer war ar gartenn, hag e kaver ez eo Borodno ur gêriadennig vihan dirak Moskva.

Tri miz goude e krog ar brezel etre ar jeneral korsikat hag ar Rusianed. Diouzhtu ez eo galvet an Ao. Toutchkov da gemer e servij ha, pa 'z a an tu kreñv, da gantañ, gant an argader, e rank an itron dilezel ar v-Bielorusia. Tec'hout a ra eta, ken ez erru un noz, skuizh-marv, e kambrig lous un ostaliri baour - kambr hec'h huñvre. Anaout a ra ar skabell fall, ar c'houlouenn flaerius, ar speurennoù drailhet. Gourvez a ra war ar gwele ha, p' emañ o klask tommañ dezhi hec'h-unan dindan an dilhad treut, setu ma wel an nor o tigeriñ hag un den kozh e varv gwenn - he zad - o tont tre, he mab gantañ dre an dorn. Hag evel un heklev e tregern ar gerioù en he skouarn : « - Va merc'h, echu eo da eurvad. Lazhet eo bet da waz e Borodno. »

19

Gouzout a ran, gouzout a ouzon ervat na vezo ket a-walc'h eus ur skouer, forzh pegen splann e vefe, da gemmañ menozioù tud hag a zo boazet da soñjal, abaoe ma soñjont, na deo ar seurt istorioù nemet koñchoù born. Ker bras ur c'hoant n' am eus ket avat : pezh a fell din hepken eo ober d' al lenner meizañ pegen don ez eo gwriziennet va c'hredenn, pa sav diwar studi aketus un niver fedoù, ha n' eo ket diwar ur feiz dall e treuzmenozioù an amzer gozh.

N' hellan ket lavarout e voen souezhet pe nec'het pa welis penn an den da gantañ : fromoù dianav din abaoe pell e oa souezh pe nec'hamant. Ar pezh, avat,

a oa ar muiañ diouzh va lakaat diaes - hag am lakaas diaes a-benn an diwezh - a oa eeunded, lavarout a rafen zoken distered, va huñvre nevez. Kent se em beveze gwelet atav skeudennoù a bep seurt, luziet ha niverus, a veze bet ur blijadur o studiañ hag o fizhskejañ da dennañ diganto o zalvoudegezh. Kement am boa merzet, ar wech-mañ, a oa un dremm boutin, boutin-tre, ster ebet en he selloù-par, ster ebet en he mousc'hoarzh hir, o tarzhañ trumm diouzh an deñvalijenn hag o steuziañ enni ken trumm ivez, m' am bije gallet en em c'houlenn hag-eñ em boa gwelet un dra bennak e gwirionez.

Chastre a savas ennon a-benn an diwezh, emeve. E gwir, ne oa ket unan evel don, boas da brederiañ kement war disterañ degouezhioù e vuhez speredel, evit tremen hep poellata hir war an darvoudig-se, hag eñ ken dibouez diouzh ar sell kentañ. Eurvezhioù a gasis 'ta o klask adskeudenniñ ar weledigezh, spi ennon kavout, e tresoù digas an dremm, un diougan bennak a zroug pe a vad ; met hep frouezh ebet nemet an hegas spontus a voe enaouet ennon gant ar c'hevren a santen e-barzh ar sell yen hag ar mousc'hoarzh difrom.

Ur sizhun a dremenas hep m' en em ziskouezfe ar penn en-dro hogen, e gwirionez, morse ne gollis ar gwel anezhañ dre va faltazi : lezel a raen va selloù da ziskenn ha da ziskenn c'hoazh a-hed ar jod yac'h ha kuilh, da niverañ blevennoù ar barv kribet-mat, da studiañ kement linenn a oa er fas, ken ez hañvale din, a-wechoù, e oan deut a-benn da reiñ buhez da grouadur va huñvre, ken ez hañvale din e welen an daoulagad louet o virviñ gant ar goap hag ar mousc'hoarzhig o kemer un doare kriz am skorne betek mel va eskern. Ha n' eo ket souezhet e voen, met braouac'het siwazh, e-giz ma vezer braouac'het gant ur gwalleur a ouzer n' eus tu ebet da dec'hout dioutañ, p' en em ziskouezas an dremm adarre, n' eo ket evel m' am boa gwelet anezhi da gentañ, sioul ha divan, hogen evel m' am boa hec'h ijinnet e-doug va eurvezhioù rambre, gant ar flammenn c'hodisus en he lagad hag ar risign yud war he muzell.

20

N' eo ket hep stourm, nag hep enebiañ, e c'houzañvis teogerezh ar fas droukarouezius, hag a zeuas, a-raok pell, da ober danvez nemetañ va freder ha va huñvre. Kreñv ar poell ennon c'hoazh, e klasken a-wechoù tennañ diwar an tasmant e zoareoù braouac'hus ha, yen va spered, kavout abeg va spont. Pa soñjan ervat, ne oa ket e skrign bremañ diaoulek, nag e lagad karget a wallgeloù, hag am spourone ; nebeutoc'h c'hoazh e glopenn voal, ken fentus da welout pa greske fonnus ar barv war e chink. Aes em bije torret strobinnell ar selloù, a galon laouen em bije c'hoarzh gant war kroc'hen luf ar penn ma ne vije ket bet ennon ur raksant iskis - kemenn peurliesañ difazi a-berzh ar skiant kevrinus-se hag a dizh war-eeun ar gwirvoud an donañ, ar gwirvoud ar c'huzhetañ - a rae din gouzout, hep meizañ perak, e vefen kaset da goll gant hennezh. Dres evel ma ouzer, hep kaout ezhommm gwelout, ez eus un enebour o kantreal er gambr teñval didrouz.

Ha trumm, un noz, e voe diskouezet din pegen reizh e oan bet - e voe diskouezet din an dazoned. Bez' edomp ouzh taol. Hon-daou, eñ ha me. Evit ar wech kentañ e welen anezhañ en e bezh. Boutinoc'h c'hoazh. Tev e gof ha kromm e gein. Doare ar gouzieg sioul en deus koshaet ha lartaet o rannañ e vuhez etre debriñ ha studiañ. Dizrouk e vousec'hoarzh, madelezhus zoken. Dirazañ, war an daol, ur bolez rostet hag, en e zorn, ur gontell hir a oa o vont da sankañ e korf al labous. Tremen a rae goustad e veud kleiz a-hed al laonenn hag, o kavout na oa ket lemm a-walc'h, setu eñ goul an higolenn ganin. Ampart e reas d' an tamm dir stirlinkat ouzh ar maen, o sellout ouzhin keit-se en un doare iskis na intentis ket diouzhtu. Nec'het e oan gant e sell, kollet ha youlek evel sell un den foll. Hag a-greiz-holl e komprenis : lazhañ ac'hanon a felle dezhañ ober. Ar c'hoant en doa d' am buhez an hini eo a roe d' e lagad ar flamm gwadek-se. Seizet gant ar spont e welis anezhañ, dudiet-holl, o tremen beg e viz a-hed al laonenn ur wech c'hoazh, o teurel ur sell a-gorn ouzhin, oc'h ober ur jestr trumm... Un droug bras a santis em gouzoug ha dihuniñ a ris, ar c'hwezenn ruz war va c'horre, gant va daouarn o pouezañ war va c'horzailhenn.

21

Dibaot a wech e welis an dremm goude-se : bep taol ez ae dispisoc'h-dispisañ he linennoù, hag a-benn an diwezh e steuzias da vat, evel euvret gant an deñvalijenn. N' he doa ket mui ezhommm en em ziskouez, evit gwir : graet e oa

ar gefridi. Gouzout a ouien e oan da vervel diwar dorn an hini moal; ha pa zeuas-eñ, kig hag eskern, da skeiñ ouzh va dor - an den nemetañ a gredas morse hen ober - ha da c'houlenn bod em zi, ec'h asantis diouzhtu, diglemm ha dic'hoanag, e zegemer, o c'houzout mat na raen tra nemet c'hoari ar roll tonket din a-viskoazh gant ar blanedenn.

Un denig sioul e oa an hini moal - sioul ha madelezhuz. Sot e oa gant an hendraouriezh : deut e oa er vro a-ratozh-kaer evit ober ur studiadenn vras diwar-benn ar mein hir, ha dibabet en doa va zi da chom ennañ, emezañ din, peogwir ez en em gave dres e-tal al lanneier. A-hed pardaevezhioù diziwezh e tisplege din e gredennoù diwar-benn ar peulvanoù kozh - diazezet war un nebeut furchadennoù aketus hag ur bern goulakadurioù leun a faltazi - hag e rae din prezegennoù hir o klask va distreiñ un tammig diouzh va brizhskiantoù ha va lakaat d' ober anaoudegezh gant an talvoudusañ, fromusañ ha plijusañ tra a zo er bed - da lavarout eo an henistor. Hag e gwir, tennañ ac'hanon diouzh va studioù, hag a rae din, gouez dezhañ, koll va amzer, va skiant-vat ha va yec'hed, a voe buan brasañ ha kentañ pal e vuhez : rediañ a rae ac'hanon, gant doare groñs an hini a zo sur e ra ar mad, da gantreal d' e heul dre al lann ha da duriañ douar dindan an taolioù-maen. Krediñ a ran zoken e vreve gant al labour e izili lart ha divoas ouzh ar striv netra nemet evit kaout un digarez d' am lakaat d' ober heñvel ha d' embreger va c'horf. Ha diveizus dezhañ, evel da galz tud a gar re o nesañ, an diforc'h spis a zlefe bezañ etre ar pezh a zo d'an unan hag ar pezh a zo d' ar re all, e veske hag e tiveske va levrioù en un doare dibalamour-kenañ, ez ampalvarzhe va zi gant palioù ha pigelloù, hag e tastume, hep tamm mezh ebet, e gozhkailhoù leun a bri e neved karet va anaon - e kambr va c'herent. Hep klemm, avat, e c'houzañven pep tra digant an hini moal, pa ouien mat n' em boa ket pell da c'houzañv ken.

A-hend-all, n' ouzon ket perak e ran an hini moal dioutañ atav. Diouzh ar sell kentañ em boa anavezet ar c'hofeg e zivjod kuilh a oa en em ziskouezet e toull va dor dre un noz amzer fall. Eñ an hini oa, hep mar ebet, hag a oa kaset d' am lazhañ. Gant un dudi poanius ez adkaven war e zremm an tresoù a anavezen ken mat : an daoulagad louet o virviñ a-dreñv al lunedoù houarn, ar jodoù ront, hag ar barv, dreist-holl, ar barv hir ken lufrus e rodelloù. Eñ an hini oa, tu ebet da faziañ. Ha koulskoude, un dra dic'hortoz am lakae nec'het, a rae din santout, mezhek-holl, pegen divarrek e oan da gompren an tonkadur : pa oa moalvi e benn da henezh hag am boa gwelet e bed an tasmantoù, an hini a veve bremañ em zi a greske puilh ar blev war e glopenn, blev yac'h ha stank, gell-rouz, hegasus, avat, ha kasaus, dre ma veizen re vat, enkrezet va c'halon, e oa eno un dro-gamm bennak a-enep din-me, c'hoariell gaezh etre daouarn gwidreus Mestr ar Blanedenn.

22

Unan eus pennreolennoù an hendraour kuilh, en e stourm evit saveteiñ ac'hanon, e-giz ma lavare, a oa ober din tañva plijadurioù dinoaz ar vuhez, ar gegin vat da gentañ-holl. Keit ha ma oan bet va-un em boa bevet diwar an nebeut traoù, fonnus e gwirionez met goular un tammig d' ar staoñ, hag a veze pourchaset din gant ar vaouez kozh he buoc'h du : laezh, patatez ha bara segal. Kig ne zebren morse, ha ne ouien ket petra oa blaz ar gwin : setu dres perak, a lavare an hendraour, e oan ken dilaouen ha ken melkonius ha ne zaleas ket an den da choukañ e remedoù ennon. Gant heug, avat, em boa lonket atav ar jelkennoù kig-bevin a graze a-ratozh evidon, ken e oa dic'hoanaget-naet, an denig mat, ha neuze, pa zeuas d' ar gêr er beure-se gant ur bolez dibluet prest da vezañ rostet ha pa welas ac'hanon o vouc'hoarzhin, e kavas dezhañ ez anavezen en diwezh an ilbouded yac'h d' an traoù lipous ha ne guzhas ket e levnez. Ne verzas ket - ne c'helle ket merzout - pegen iskis e oa va mousc'hoarzh, ha kalonek e pledas gant e gegin, o drastañ va liorzbig a-benn kavout louzeier saourus hag o voueta hep an disterañ klemm, gant tammoù keuneud troc'het munut, va c'hozh fornigellig atav marnaoniet. En diwezh e c'halvas ac'hanon ouzh taol, ha sentus ez is, war va muzell an hevelep mousc'hoarzh bepred - mousc'hoarzh an den hag a oar emañ o vont d' ar marv.

Ha padal, n' hellan ket lavarout e oa aet ennon pep goanag da get. Ken madelezhuz e oa an denig lart, kement a breder a gemere ganin, ma oa diaes din krediñ e oa deut em zi d' ober seurt torfed : hegarated hepken a oa war e zremm,

ken disheñvel he mousc'hoarzh diouzh an orbid ferv a gamme genou an tasmant, hag en e lagad e skede drant flammig ar garantez. Diskred n' am boa ket, tamm ebet, ouzh talvoudegezh an huñvreoù, hogen a-wechoù en em c'houlennen hag-eñ n' em boa ket faziet, hag-eñ e oa an hendraour, evit gwir, ar muntrer diouganet din. Un dra, dreist-holl, a lakae spi em c'hreiz : gwelout na oa ket moal. Ha p' edo o staliañ, fouge a-walc'h ennañ, ar meuzioù dirazon, e paren selloù bamet war e bennad-blev - e-giz ma sellfe un den war-nes beuziñ ouzh ar boe hag a zo hed taol brec'h dioutañ.

23

Merzout a reas an denig va selloù-bann, ha nec'het e tiskouezas bezañ. Abenn kuzhat e strafuilh e reas van da lakaat e holl evezh da lemman ar gontell vras, hogen touellet ne voen ket. Santout a raen an enkrez o sevel ennañ, o waskañ warnañ, ha didruez e paren va selloù. Ruz-mouk e oa aet e fas, hag ur veradenn c'hwez a bizenne warnañ e pep toullig-kroc'hen. Ha trumm, va c'halon o vont bihan ennon, e verzis na oa ket e dal ken flour, ken roz, ken leizh ouzh gwrizioù e vlev ha ma oa e lec'h all. Ne gomprenen ket. Ne felle ket din kompren. Re spontus e oa ar soñj a darzhe em spered. Sevel a ris diwar va c'hador, va mouezh o trankañ em c'horzailhenn. Dislivet-mik e oa an denig sioul madelezhus.

- « N'eo ket ar merc'hed yaouank hepken a gar bezañ war an ton, » emezañ en diwezh, gant ur c'hoarzhig diaes. Ne selaouen ket. Gwelout a raen, war e dal, al lien roz, re c'hlebiet dre zindan, o korleziñ gant an dour-c'hwez.

- « Ya... ya... » - bez' en doa un tammig doare un den tapet war an tomm na oar ket penaos en em zigareziñ, hag ivez un tammig doare ur bugel laouen-holl gant ur farsadenn vat - « ya, ur berukenn am eus. »

Hag eñ diskouez din ur c'hlopenn moal, lufrus, skedus, ur souezh. Klopenn an tasmant. Klopenn va muntrer. Ha gant se ar flamm-goapaus en daoulagad. Ar genou o c'hoarzhin goap. Ar gontell. Hir. Lemm. Aon am boe. O vont da skeiñ e oa. Spontus e talme ar gwad em bruched. Tarzhañ a rae va fenn. N' oulen ket mervel. N' oulen ket. Nann. NANN !... Kent dezhañ bezañ gallet sevel e zorn d' en em zifenn em boa digoret e c'houzoug dezhañ. D' an denig sioul madelezhus. Gant ar gontell en doa lemmet ken brav, A ! a ! a ! a !

BARNEDIGEZH LAOUEN

gant Youenn OLIER

Edo ar prosez war-nes echuiñ : pemp eur hanter e oa ; un devezh hañv broutac'h e oa bet. Bec'h a oa war an den da dennañ e anal e-barzh sal vac'h ha teñval an Azizoù e ti ar Breujoù e Roazhon. Gwask a oa eno d' an eur-se a-hend-all, marteze peogwir e oa d' ar sadorn : muioc'h a dud o doa gellet dont d' an arvest.

An Treut a sellas en-dro dezhañ. Edo e penn pellet ar sal, harpet e gein ouzh ar c'hoadachoù luftr, o c'hweziñ hag o tic'houzougañ par m' halle evit merzout e vignon, a oa deut gantañ d' ar prosez : hogen kaer en doa mont war veg e dreid - bihan a-walc'h e oa - ha sellout dreist da ziskoazioù an dud ne wele netra en amc'houlou, nemet du-se, sklerijennet, kepioù du ar warded-polis e-tal ar vardell. « Pebezh neuz beulke en deus hennezh, » a soñjas o verzout ur mell gward koujorn, divvougenn livrin dezhañ, e-giz ur maeziad, o sellout ouzh e du. Ur munud goude e kavas d'an Treut e oa deut ar polis da barañ e selloù warnañ d' ar wech-mañ. Moarvat n' oa nemet faltazi e spered dinervet. War an taol e voe diaezet memestra ha kablus meurbet en em santas. « Den n' am anavez amañ » a brederias-eñ « ar wech kentañ eo din dont da Roazhon » met daoust dezhañ e kreskas e strafuilh. En em gavout a reas e-unan-penn, dizifenn e-kreiz un engroez drouk pe diseblant, barnerion, polised ha spierion paeet evit e heskinañ.

Dres d' ar mare-se avat e savas e penn all ar sal un hiboud difraezh, mouezhioù tud ha trouz boteier war ar plañchod. Saeoù du a fiñvas du-se. Edo ar varnerion o tont evit embann ar varnedigezh. Un den a grogas da lenn un tamm paper a vouezh izel ; ne oa ket tu da gompren mann. Buan e voe torret evezh an Treut, ne glaskas ket mui selaou : e vignon a lavarfe dezhañ. Heuget e voe a-greiz-holl. Adarre ne oa mui nemet ar c'hoadachoù gwerniset, teñval, an dremmoù lintrus lu gant an dour-c'hwez endro dezhañ, ar warded polis du dirazañ, ha pell, dreistdiraez, penn disliv ha stouet an tamalliad, hag e-skoaz da hennezh ar prenestr bras ha gouloù an heol en tu dehoù, e-tal saeoù du ar varnerion hanter gousket, ha flaer an holl dud-se o c'hweziñ ouzhpenn-se ha mesket gant aer vac'h ar sal anken, skuizhnez, levenez ha konnar.

25

Ar boubou a savas endro dezhañ damc'houde a roas dezhañ da c'houzout e oa echu lenn ar varnedigezh. Fin a oa d'an arvest. Mont a rae kuit ar c'hoarierion o saeoù du, faezh meurbet, met laouen holl gant ar soñj e oa echu o devezh labour hag e c'hellfent bezañ er gêr a-benn ur c'hardeur. Ha neuze e oa sach ha bont gant an arvesterion da dapout an nor, laouen ivez evel tud o deus kannet ul loen drouk : An Treut a yeas ganto kaset gant ar froud.

Er-maez, er garid, e kavas e vignon ar Beulz. Ruz un tamm e oa hennezh, hanter serrer e zaoulagad a-dreñv e lunedoù tev, rouestlet un disterañ e vlev du evel ma c'hoarveze gantañ pa veze nec'het. Treiñ a reas e selloù outañ, alvaonet ha dilavar, ha tremen ur wech ouzhpenn e vizied en e vlev. Mont a rejont a-gevret dre ar sal vras hag an diri-maen, ha diboufañ el leurgêr hep rannañ grik : arabat e oa degas an evezh gant o brezhoneg. Eno e voent trellet gant ar gouloù : ar blasenn hag he ziez uhel hag ar straedoù a gase davet tachenn Veurzh en tu all d' ar poent a baras trumm e kannder grizias an heol-sklerijenn. Tostoc'h dezho e oa freskadurezh c'hlas letonennoù al liorzhi-gêr. Ur pennadig e chomjont a-sav e-tal ar bolomoù-maen bras a-raok adkregiñ gant o hent. An dud en em zispartie buan, hep lavarout nemeur a dra e-keñver ar prosez. Daou bolis a chome c'hoazh e-tal dor ti ar Breujoù, o sevel gward. Safar kirri-tan o loc'hañ, dorikelloù o strapañ, storlok an tram o tostaat war-du kreiz kêr, garmoù an avreloded o c'hoari el liorz. Aze e oant, war ar riblenn-straed. Stagañ a rejont da ziskenn gant ar blasenn, dilavar atav.

« Ha neuze petra 'zo bet a-benn ar fin, » a c'houlennas an Treut o chom a-sav dindan garidoù ar c'hoariva, e leurgêr an ti-kêr, kant metrad pelloc'h, pa ne oa mui den en-dro dezho. Egile a zibrederias a-greiz-holl. Un hir a huanad a zeuas gantañ « E varnet o deus d' ar marv, » emezañ, ha diouzhtu goude e ouzhpennas o treiñ outañ : « Gouzout a rez, e vourreviet o deus spontus : gwelet ac'h eus pebezh penn en doa. » Ha neuze, war-lerc'h ur pennad dilavar. « Pebezh bruderezh mat a c'hellimp ober. »

Tevel a reas en ur vouc'hoarzhin. Laouen e oa. War an taol ne respontas netra an Treut dezhañ : treiñ a reas kein outañ, strafuilhet, kerseet, glac'haret holl, ha sellout ouzh al leurgêr kann. Dremmoù laouen a zañsas tro-dro dezhañ, arvesterion, c'hoarierion ; soñj en devoe pegen tomm e oa er sal du-se. C'hoant en devoe ivez da skrignal, da leñvañ ha da gonnariñ. « An hini all ne vo ket re domm dezhañ da vihanañ, » a soñjas. Adarre e wele dirazañ ur bern tud laouen o fichal dindan an heol, - hag un dra da sabatuiñ, - en o mesk un den disliv, e-unan-penn, skeud an Ankoù en e gerc'henn.

Kaset e vez an traoù war-raok gant an dud a labour ha nann gant ar re a dabut penaos an traoù ne dlefent ket bezañ graet.
F.-D. ROOSEVELT.

D' am Mamm, d' am c'hoarezed, d' am bugale, ha d' ar re n' o deus ket va dilezet e-doug an euriou kriz, e kinnigan va c'hontadenn

AR GOULOU-KOAR BENNIGET

gant GUDREN

priz kentañ ar c'hontadennoù e 1950

D' ar mare ma tegouezhas an darvoud iskis emañ o vont da gontañ deoc'h, edo familh va zud kozh o chom e bourc'h B...

Skeiñ a rae o zi war leurgêr an Iliz. Un ti koant ha dereat, e gwirionez, gant un tammig liorzhañ dirazañ war-du al leur-gêr, hag unan all kalz brasoc'h war an tu a-dreñv.

Peurliesañ e oa gwall sioul al leurgêr. Ne chome ket ar vugale da c'hoari eno, dedennet ma oant gant stang « Traoñ ar vourc'h », pe gant monedone an hent bras, du-hont e « Kroaz-hent Kerroz » ur c'hard lev bennak eus kreiz ar gêriadenn.

Stok ouzh ar presbital, e oa skol al leanezed, brudet bravik a-walc'h er vro tro-dro, ha ma vije desket enni merc'hedigoù an dud « evel 'zo dleet » pe da vihanañ, reoù an dud hag o doa un tammig peadra ha kemend-all a lorc'h, ma ne felle ket dezho kas o bugale da skol an dud digristen daoust ma vije roet « evit netra » an deskamant enni.

Mont a raen a-wechoù da di va zud-kozh da dremen un darn eus va ehanoù-studi. Va mamm-gozh a oa sot-nay ganin ha va zad-kozh a blije dezhañ va c'has gantañ da vale bro, evel a lavare, mont eus an eil mereuri d' eben da evañ ur banne jistr mat amañ hag ul lommad « hini kreñv » a-hont daoust d' an tabut a rae dezhañ e wreg pa zegouezhe un tammig re ziwezhat da bakañ koan e koulz vat. Arabat deoc'h krediñ avat e oa va zad-kozh ul lonker. Nann avat, un den a zoare e oa, son war e zivesker hir, kreñv evel un tarv, fentus ha prezeger helavar ma oa unan. Un den fetis anezhañ, oberiant ivez ha muioc'h douget c'hoazh abalamour d' e vent war an debriñ eget war an evañ.

Va mamm-gozh, dilezet ganti he c'henwerzh, a chome bremañ er gêr peurliesañ da ober stamm eviti, evit he fried ivez, met dreist-holl evidon hag evit va c'hoarezed.

28

Bez e oa gant va zud-kozh, ur vatezh yaouank, Fantig, hag a oa en-dro da naontek vloaz, pa zegouezhas an « darvoud ».

Anavezet mat am eus Fantig. Ur plac'h fur, sioul, deol, hag ul labourerez ampart, seurt na vez ket kavet ken en amzer vremañ. Koant e oa ivez ar plac'h yaouank, plijus sellout outi, ha meur a ganfard en dije karet ober e lez dezhi. Met hel lavaret am eus deoc'h c'hoazh, e oa Fantig ur plac'h fur.

D'ar sul, e save Fantig, abretoc'h c'hoazh, eget war ar pemdez evit mont da oferenn c'hwec'h eur hanter ha goude se e oa kustum da vont da di Soazig Krec'h Kellien da glask ur podad laezh nevez-c'horroet. A-benn seizh eur ha kard d' an diwezhatañ e vije distro d' ar gêr ha neuze e tihunen o klevout an trouz a rae o trailhañ skilhoù ha keuneud da dommañ an dijuniñ war oaled ar gegin vras dindan va c'hambr.

Soñj am eus e oa ur sadorn da noz, e-kerz miz Eost peogwir e oa an ehan-studi-bras.

Aet e oan d' am gwele, skuizh divi, war-lerc'h bezañ redet nouspet lev gant va zad-kozh, a-dreuz ar maezioù, dindan tomnder spontus, mac'hus ha sec'hedus un heol plomm, hep un dakenn avel da zegas deomp un tammig freskder.

Bet e oamp er Genkiz-vas hag alese da Benn-ar-Maerdi ; da c'houde hon doa skoet a-dreuz ar parkeier war-du Poull-Ankou, ar C'hilhorou, Santez Tekla, Keryell, Kerewen, Traon-an-Dour, Stang-ar-Beg, Krec'h, Moulouarn ha Roz-haleg. O pebezh baleadenn, pet banne jistr ha pet banne « hini kreñv », pet istor

kontet hag adkontet ! Ya skuizh e oan... ha laouen war-un-dro gant ar blijadur am boa bet.

Koulskoude ne oa ket sioul an ti c'hoazh, ha me em gwele.

Fantig a gleven o vont-dont, o tastum al listri, o skubañ, o renkañ pep tra, a-raok pignat d' he zro da ziskuizhañ er gambrig a oa a-us d' am hini-me. Menel a ris kousket evelato ha va spered am dalc'he war an hentoù, a-hed huñvreoù diniver.

E-kreiz an noz - pet eur e c'helle bezañ ? n'ouzon ket mat - e voen dihunet a-daol-trumm. Klevout a raen trouz en nec'h : daoust hag-eñ e oa Fantig o vont d' he gwele pe daoust hag e oa o sevel ken-abred-se ? Seblantout a rae din koulskoude ne oa ket poent dezhi sevel c'hoazh. Petra a c'hoarveze ganti neuze 'ta ?

Bremañ e kleven anezhi o tiskenn gant an diri, an didrousañ ma c'halle. Prestik goude e klevis dor al liorzh vihan o tigeriñ en ur wigourat. Ret e vefe din, a soñjis, lakaat un dakenn eoul ganti, enebañ ouzh an trouz displijus-se.

29

Fantig a oa aet er-maez eta. Aet e oa d' an oferenn evel boaz. Ha me, e oa c'hoant kousket warnon c'hoazh. N' em boa ket digoret va daoulagad ha koulskoude e kave din e oa bet gwall verr an nozvezh hag ouzhpenn, seblantout mat a rae din ne oa ket diguzhet an heol c'hoazh na tost.

Menel a ris kousket adarre.

Eizh eur bennak e oa pa 'zihunis, an heol o parañ warnon a-dreuz faoutoù ar stalafioù. Fantig a oa o labourat er gegin pa ziskennis, ha kerkent, diouzh he dremm, e ouezis e oa c'hoarvezet un darvoud espar bennak. Ne greden ket he goulennata. Ur c'hrennard pevarzek vloaz ne oan ken, abof a-walc'h ouzh ur plac'h yaouank naontek vloaz, seurt Fantig.

Va mamm-gozh a zeuas dambrest er gegin ha goude bezañ poket din, tener ha karantezus, ez eas da Fantig.

Diouzhtu, he doa merzet evelton he neuz aoniet ha strafuilhet, he daoulagad ruz, he daouarn o krenañ.

- Petra, emezi, a zo c'hoarvezet ganit ?

Ha setu ar pezh a gontas Fantig deomp :

O welout e kreiz va c'housesked, an deiz o sklerijennañ va c'hambr, e lammiss eus va gwele o soñjal e oan o vont da vezañ re ziwezhat d' an oferenn-veure.

Ne ouien ket pet eur e oa pe e tlee bezañ peogwir em boa ankounac'haet va dihunerez en traoñ. Sklaer e oa an deiz met kavout a rae din e oa bet berr-berr an nozvezh gant ar brevet ma oan diwar va labour dec'h d' abardaez. Gouzout a rit koulz ha me pegement am eus bet da ober, ket 'ta ?

Ma, gwisket va dilhad ganin, setu me er gegin, kemer ar pod evit al laezh, va levr-oferenn hag er maez.

Diouzhtu en ur zigeriñ dor al liorzhigh, e kavis e oa iskis sklerijenn an deiz. Biskoazh n' em boa gwelet kemend-all : ne oa ket gouloù boaz ar sav-heol, ne oa ket ivez sklerijenn arvelen al loar, met un doare gouloù amc'hlas, disneuz ; ur sklerijenn evel n' em boa ket gwelet betek-hen, liv an arnev hag ar c'huz-heol ruz-mouk mesk-ha-mesk, e-kreiz un aergelc'h mougus.

30

N' on ket dihun a-walc'h, a soñjen, en ur dreuziñ al liorzh hag o vont etrezek al leurgêr. N' em boa graet marteze nemet un ugent kammed bennak war-du an Iliz, pa 'n em lakaas ar c'hleier da seniñ, da dregerniñ ken e krene an douar hag e oan damvouzaret, ha padal e kave din ne oa nemedon ouzh o c'hlevout dre ma kreden start na dae ket ar safar en tu-hont din. Petramant e oan deut sot marteze ? Koulskoude, e soñjen ennon va-unan, n' emañ ket Gouel ar Werc'hez hiziv, n' emañ ket a-raok disul penn-sizhun zoken, ha dec'h n' em eus klevet ger ebet diwar-benn tra. Ha penaos emañ-me va-unan war leur kêr ? Ne welan den ebet o tont etrezek an iliz, na den o tigeriñ e brenestroù. Koulskoude n' eo ket deut an holl da vezañ bouzar ha todilhon a-walc'h a ra ar c'hleier. Neuze, sur, n' eus nemedon hag a glev an trouz anezho. Petra va Doue a zo c'hoarvezet 'ta ? Daoust hag-eñ e vefe tarzhet brezel pe groget an tangwall en un ti bennak. Ha den ebet er-maez nemedon. O va Doue !

Fantig a dennas hec'h alan, hir, hir, ha disammet he c'halon ganti e kendalc'has :

Ya, emezi, dont a rae d' am spered, a bep seurt soñjadennoù, ken spontus ha ken diroll an eil hag eben. Aon a zeuas din da vezañ oc'h ober un huñvre poanius. Met o sellout ouzh va douarn, e welis mat e oa pod al laezh ganin em em dorn kleiz ha va levr-oferenn em dorn dehou. Soñj am boa bezañ o c'hemeret a-raok dont er-maez. Ha penaos em boa ankounac'haet sellout ouzh an horolaj ?

Neuze eo, e verzis, ne oa ket sklerijennet krec'h an iliz. Ne welen nemet betek uhelder an nor-dal. Ha den ebet war-dro atav ! Ret e oa din mont pelloc'h, mont tre e-barzh an iliz ha pediñ Doue da bellaat diouzhin ar sotonioù hag a arsailhe va empenn. Siwazh din ! Ne c'hellen ket fiñval ken ! Bez' e oa va divhar evel reutaet gant ar skorn, ha va izili evel tammoù koad. Ne oan ket evit ober ur c'hammed, na war a-raok na war a-dreñv. Deut e oan spontet. Dic'houeziñ a raen gant an anken ha sur mat e oan o vont da gouezhañ aze war an douar, marv mik. Mervel aze va-unan, hep ur beleg d' am c'hovesaat outañ, hep ur bedenn, hep un test. Nann, ne oulen ket an dra-se. Ret e oa din youc'hal ken e teufe unan bennak d'am zennañ alese.

Diverañ a rae ar c'hwez diwar va zal bremañ. Klask a ris digeriñ va genou ha huchal. Netra da ober. Evel skoulmet e oa va c'horf a-bezh.

Hag a greiz-holl, e kreskas ar sklerijenn war al leurgêr, war ar porched ha traoñ an iliz. Parañ a rae warno bremañ ur goulou alaouret evel ma 'vije bet entanet un tantad ramzel diwelus a-dreñv va c'hein. Nemet ne c'hellen ket treiñ va fenn da sellout a belec'h e teue ar sklerijenn nevez-se. Sur eo, e oa un dra bennak o vont da c'hoarvezout hepdale. Gortoz a raen bremañ ha kredit ar pezh a lavaran mar kirit, n' em boa ket aon ken evel a-raok. Diskennet e oa ar peoc'h ennon. Klevet en doa an Aotrou Doue, ar bedenn am boa graet outañ em spered : n'am dilezit ket ! Ho pet truez ouzhin va Aotrou !

31

Gwelout a ris dor-dal an iliz o tigeriñ ha ne wigoure ket evel boaz ! Ne gleven ket ar c'hrog houarn bras distaget gant ar sakrist, o kouezhañ gant trouz evel ar wechoù all, da zeizioù ar gouelioù, a-raok ar prosesion da zont er-maez. E gwirionez e oa an deiz-mañ, un deiz dreist-ordinal.

Ha me difiñv atav, evel sebezet aze, reut e-giz un delwenn-vein.

Neuze eo, e klevis ur c'han o sevel : ur c'han meurdeus, dianav, lirzhin ha pouezus war-un-dro, ur c'han estren, na brezhoneg na latin anezhañ, ha ne gav ket din e vefe bet galleg kennebeut. E glevout a ran c'hoazh, em divskouarn dre an eñvor, ha padal, n' oufen ket distagañ deoc'h ur silabenn dioutañ. Penaos e rofen da gompren deoc'h un dra ken iskis?

- Huñvreal ac'h eus graet, va merc'h kaez, eme Mamm-gozh.

- N' em eus ket laouen, siwazh din, a respontas Fantig. Bremaik e weloc'h n' eo ket un huñvre am eus graet. Hag e kendalc'has :

Va selloù a skoe dres war ar porched. Ar c'han a zeue eus an iliz drezañ betek ennon. Mont a rae war greñvaat ha soñjal a raen ne zalefe ket ar c'hanerezed da zifoupañ er maez. Ar c'hanerezed, a lavaran, o vezañ ne gleven mouezh gwaz ebet en o zouez. Sebezet e oan betek neuze gant ar pezh a welen hag a gleven adalek e oan aet eus al liorzhiq war al leurgêr. Met bremañ e oa kalz gwashoc'h c'hoazh. Soñjit 'ta! Leanezed ar skol e oa o tont er-maez eus an iliz, en ur ganañ meuleudi da Zoue. Pep a c'houlou-koar gwenn a oa ganto en o dorn dehou. Ur goulou-koar uhel, flamijennet ruz-gwad hag a lakae al luc'hed anezho war dremmoù al leanezed skeudennoù marvel spontus da welout. Koulskoude, daoust din da vezañ darempredet kalz pe nebeut an darn-vuiañ eus leanezed ar skol, e rankan anzav n'em eus anavezet hini ebet anezho en noz-mañ. Moarvat e oan re vantret. Sur on evelato e oa reoù ar skol, un tregont bennak anezho, en o zreid noazh, o rozera a-istribilh ouzh o c'hostez, hag a rae un trouz eskern malet. Kanañ a raent a-liesvouezh, n' ouzon dare penaos, peogwir ne fiñve tamm ebet o diweuz.

Mont a raent war-du ar skol, an eil war-lerc'h eben, o zreid distok diouzh an douar.

32

Da gentañ e soñjas din n' o doa ket va gwelet. Bez' e oa zoken an hini ziwedhañ war-nes da dremen e-biou din, pa glevis ar porched oc'h en em serriñ en un taol evel ma vije bet bountet gant ur barr-avel gouez. Met an aer a oa diflach ha klouar ha ne oa ket ur banne avel.

Ha neuze, o va Doue ! e teuas davedon al leanez ziwedhañ, unan yaouank, soñj am eus, ganti ur goulou-koar brasoc'h eget reoù he c'henc'hoarezed. Karet

am bize gwelout he daoulagad, met derc'hel a rae soublet o malvennoù. Marteze e oa ar Werc'hez Santel end-eeun ? Hag hi ha lakaat din war va bruched, etre va divrec'h kroaziet, he goulou-koar en ur lavarout : « Dal Fantig » ha c'hwezhañ ar flamijenn kuit. Mousc'hoarzhin a reas ouzhin neuze ha digeriñ he daoulagad kenedus, lintrus ha leun a zouster. Hag hi kuit kerkent, skañv, didrouz da heul ar re all, war-du ar skol. Me a chome aze bamet, va goulou-koar ganin war va bruched, va fod-laevzh goullo em dorn kleiz ha va levr oferenn en dorn all ! Ken e savas mezh ennon !

E keit-se e oa pellaet ha disteraet ar c'han meurdezus. Ne welen den ebet ken, kuzhet ma oa al leanezed gant pleg an hent. A-benn ur pennadig ne glevis mui netra ken. Ar sklerijenn iskis hag oa bet o ren betek neuze a vihanae tamm-ha-tamm, en-dra ma en em gavis dizale koulz lavarout en deñvalijenn.

Dont a reas va izili da glouarañ a-nevez ha pa c'hoantais mont kuit e c'hellis bale evel a-raok va spont. Kompren mat a raen e oa c'hoarvezet un dra bennak din ha na zeufen ket a-benn da gavout ar ster anezhañ me va-unan.

Buan d' ar gêr, d'am c'hambur, lakaat ar goulou-koar er pres, ha skuizhoc'h eget biskoazh, hep lemel va dilhad en em astennis war va gwele.

Ne lavarinn ket deoc'h em eus kousket. Ne gav ket din em befe serret ul lagad. Re a drabas a oa warnon evit-se. Pediñ a ris Doue, ar Werc'hez ha Santez Anna da sklerijennañ va ene ha da zegas din an Diskuizh.

Setu ar pezh a zo c'hoarvezet... Ha bremañ, petra a soñjit c'hwi, diwar-benn an darvoud spontus-se ?

-« Chom sioul, Fantig, eme Mamm-gozh. Moarvat ez out re skuizh diwar da zevezh-labour-dec'h. Un tamm terzhienn az pezo paket. Ret eo dit mont d' az kwele da ziskuizhañ. Bez dinec'h gant al labour. Barrek a-walc'h on c'hoazh a drugarez Doue, da ober ar pep retañ. Ha te, Drevik, emezi din, kae betek ti an Aotrou ar Goig, ar medisin... »

- « Ne dalvez ket ar boan e gwirionez, a droc'has Fantig. Skuizh on, gwir eo, diwar va nozvezh ; met arabat deoc'h krediñ ez on klañv evelato. »

33

- « Eo, eo, klañv out sur, hep gouzout dit : un huñvre fall ac'h eus graet, ur marc'her-noz mar karez... Pa vi bet ur pennad ez kwele... »

- « Ur marc'her-noz a gav deoc'h ? »

- « Ya, Fantig, ur marc'her-noz ! 'Benn warc'hoazh az pezo ankounac'haet... »

- « Neuze e soñj deoc'h ez on skuizh hag em eus terzhienn, ha n' ouzon ket marteze ar pezh a lavaran... »

- « Fantig... »

- « Hag ar goulou-koar, neuze ? »

- « Ar goulou-koar ? Peseurt goulou-koar ? Tav 'ta merc'hig kaezh, gant da c'houlou-koar. N' eus ket a c'houlou-koar. N' ez ket da gontañ kaozioù !... »

- « Neuze e soñj deoc'h am eus fardet ar wirionez hag ez eo un huñvre ivez ar goulou-koar he deus roet din al leanez hag am eus klenket er pres... »

- « Nec'het bras e oa va Mamm-gozh o welout pegen don e oa sanket ar sorc'henn e penn he matezh.

- « Deus, emezi da Fantig. Deus ganin d'az kambr. Gwelout a ri diouzhtu... »

- « Ya laouen, mont a ran ganeoc'h ha c'hwi eo an hini a welo drezoc'h hoc'h-unan, pe'z eus ur goulou-koar pe n'eus ket, pe'm eus lavaret ar wirionez pe'm eus kontet gevier... »

Fantig a seblante birviñ he gwad en he gwazied. Ruziañ a rae he divjod hag he daoulagad a skoe luc'hed taer ha lintrus.

Mont a rae war-du an diri, va Mamm-gozh war he lerc'h, ha me, c'hoant gwelout ha gouzout ennon, pe gwir pe c'haou e oa komzoù ar vatezh, a bignas ivez d' o heul, didrouz, skañv ha munut evel ul logodennig fri-araok, aon da vezañ kaset da bourmen ma 'teufen da vezañ paket o fuketal e-lec'h n' eo ket dleet d' ar vugale.

En ur zegouezhout war bondalez an nec'h, Fantig, dinec'h a zigoras dor he c'hambur ha va Mamm-gozh a yeas tre e-barzh da gentañ.

Ar pres a oa ouzh ar voger, er c'horn tu ar prenestr, setu en em gave da vezañ un tammig en deñvalijenn. Fantig hec'h-unan a zibrennas an nor hag a lavaras en ur astenn he biz war-du traoñ ar pres :

- « Sellit, aze 'mañ c'hoazh, 'mañ ket ? »

Me a oa chomet war doull an nor hag alese e welen mat un dra bennak gwenn, hir, tevder un troad-forc'h, tost da vat, met e gwirionez bez' e oan re bell da c'hellout lavaret gwir petra a oa.

Va Mamm-gozh, hep sellout, a glaskas dre dastourn hag a dennas an dra wenn er maez.

- « Petra va Doue ! » emezi, o welout ar pezh a oa deut ganti.

Fantig a oa bremañ war va hent setu ne welen ken netra ganti. Mat a greiz-holl e welis ar vatezh o kouezhañ gant ur fallaenn ha kerkent all va Mamm-gozh o lezel da gouezhañ war ar pleñch, evit ober war-dro Fantig, n'eo ket ur gouloukoar, va zud kaezh, met ur pezh askorn-morzhed, warnañ beradurigoù ruz-gwad, evel koar teuzet ha kaledet.

Kompren a raen bremañ gant petra a oa bet spontet Fantig, ha perak e oa va Mamm-gozh o lakaat dezhi war he zal ul lienenn c'hleb.

Ne felle ket din chom aze hiroc'h. A-walc'h em boa gwelet hag aon a zeue din da gouezhañ me ivez. C'hoant youc'hal am boa, din da zisammañ va c'halon.

Hep gouzout kaer ar pezh a raen, e tiskennis prim-ha-prim an diri hag e kavis va Zad-kozh er gegin o paouez dont er-maez eus e gambr. Deredek a reas davedon da c'houlenn diganin abeg an tabut bras en doa klevet en nec'h.

Met ne oan ket evit rannañ ger evit doare.

En taol-mañ e oa Fantig en he gwele, da vat, gant an derzhienn, pa zeuas an Aotrou Person, galvet ma oa bet gant va Mamm-gozh hec'h-unan. Ar beleg a lavaras ur bern pedennoù ha da heul e voe stoliet gantañ ar vatezh, an askorn-morzhed hag an ti a-bezh. Da c'houde e pakas an askorn en ul lienenn wenn hag e kasas anezhañ gantañ.

Diwezhatoc'h e voe lavaret din e oa bet taolet an askorn euzhus-se gant an Aotrou Person e-touez relegoù ar Garnel e korn ar vered.

Marteze emañ eno c'hoazh ?

- « Ha Fantig ? »

Fantig koant a zo chomet sioul ha fur. Ne raio ket al lez dezhi kanfarted ar c'horn-bro.

Fantig a zo aet da leanez d' ur pell-vro.

Hon huñvreoù kaer

gant Per BOURDELLES

E « Marc'hekadenn Bimbochomaros », gant Roparz Hemon, e klevas Donalda leñverezed e Koad an Noz. « Ur brezelour yaouank, kenedus-meurbet, a oa astennet, marv, armet-holl, war ur c'hravaz... » Donalda a c'houlennas piv 'oa an den marv... - E anv 'oa Spered Breizh... Warc'hoazh e vo daskoret dezhañ e vuhez. Hogen ne vezo nemet ur verc'hodenn goat a vo lakaet en e lec'h.

A-wechoù, hor gwellañ skrivagnerion hag hor birvidikañ brogarourion a sav aon dezho e vijent int ivez o lakaat ur verc'hodenn goat e-lec'h Spered Breizh. Beuzet en deskadurezh c'hallek, pe zoken e lennegezhioù ar broioù all, eo diaes d' an den terriñ e sec'hed e dour yac'h stivelloù ar vro.

Setu e vefe daou labour d' ober : klask petra eo Spered Breizh, peseurt blaz a zo war ar vagadurezh spered gwir-vreizhek. Ha goude, hervez ar reolennoù kavet evel-se, klask pere eo al levrioù a vije mat aliañ pep Brezhonegour da lenn.

N' heller ket ober ur roll klok, moarvat, eus ar pezh a zo breizhek. N' heller ket, dreist-holl, lavarout : an dra-mañ, pe an doare-soñjal-mañ, pe an doare-santout-mañ n'int ket breizhek. Marteze e c'hell pep tra bezañ breizhek gant ma vo breizhekaet...

Met, gant studi, e c'heller dont a-benn da c'houzout, n'eo ket ar pezh na vez kavet nemet e Breizh, met ar pezh a vez kavet dreist-holl e Breizh. Piv, lakeomp, n' en deus ket klevet komz eus an « huñvre » keltiek ? piv, zoken, n' eo ket bet kounnaret o vezañ kemeret evit un huñvreer, o vevañ en ur boblad huñvreerion ? Ha koulskoude, daoust hag e vefe kavet en ul lennegezh-all ur barzhoneg evel « Hon huñvreoù kaer a zo trec'h d' ar bed ! », hag a frealzas kalon meur a hini d' an ampoent ma ne vane goude ar brezel gant kalz a Vreizhiz mat nemet ar marv, an harlu, hag an « huñvre » ? Breizhiz, a gredan, a gar huñvreal an istor. E pe bro, e vefe kavet un eskob da gredout lavarout ar pezh a lavare an Aotrou-n-Eskob Trehieu en ur brezegenn c'hallek « La légende, plus vraie que l'histoire » ? Ar bed a-vremañ ne gompren nemet ar gwirionezioù « Skiantel ». Ar vroadelourion, da skouer, e pep bro, e felle dezho diazezañ gwirioù o bro war ziazezoù « divrall » an istor, an douaroniezh, an denoniezh, ha me oar... Broadelourion Bro-Skos o deus komprenet, nevez 'zo, e oa Maen Scone (un diotach, hervez ar Skiant) un diazez kalz startoc'h eget holl farouellerezh ar Skiantoù - rak ouzh maen Scone eo stag kalon ha faltazi ur bobl... Diaes e vije kavout sklaeroc'h skouer eus gwirionded lavarenn an Aotrou Trehieu.

36

Huñvreerion omp eta neuze ? Ya, darn. Eno emañ an dañjer evidomp. Mar deo un nerzh evit ur bobl trec'het mirout huñvre e frankiz daoust da bep tra, rak deiz pe zeiz e tihuno « Arzhur » - eo un dañjer luskellat er galon un huñvre garet hag ankounac'haat ar bed-diavaez, ankounac'haat, evel ma lavar Roparz Hemon, lakaat hon huñvre kaer da drec'hiñ war ar bed. E « Barzhaz Breizh » (An amzer dremenet) emañ Breizhiz o luskellat hep esperañs ur gavell c'houllo ! Klevet en deus an holl komz eus ar « fiancée bretonne », ur skouer anezhi e « Sophie de Tréguier » (gant Polès) o vevañ klañvidik war eñvor ur garantez varv. Brizeug a zo ur skouer all : an eñvor eus ur plac'hig anavezet gwechall « Marie » a zo a-walc'h evit magañ e-pad bloavezhioù e galon divroet. E levr Berthou « Dre an Delenn hag ar C'horn Boud » ez eus pennadoù tan spontus enep alouberien hor bro ; setu amañ ar gerioù, pe dost :

« Debron am eus em ivinoù,
Ma c'halon, d' ar pevar-lamm ru
A sailh en ur parkad burlu... »

Met e-pad keit-se e chome en e sav e Roazhon an delwenn e-lec'h m' edo daoulinet Breizh dirak Bro-C'hall. A-leiz a dud er bobl vunut hiziv a gar ar brezhoneg, a gasa ar galleg, hag a zrailh galleg koulskoude d' o bugaligoù, rak n' eus na skol, na radio, na sinema, na kelaouennoù, na skouer an « Aotrounez » da reiñ fiziañs dezho. « Ne raio netra gant e vrezhoneg, » emezo, hag e rann o

c'halon ouzh hen lavarout.

Rak ar Breizhad, pa c'hell, a lakaio ar bed diavaez da blegañ d' e « huñvre ». Met fraesaomp ha sklaeraomp da gentañ ster ar ger : « huñvre » ar Breizhad eo e venozioù hag e garantezioù, o ren war e vuhez gant kement a nerzh ken e kred ar pebloù-all emañ o « huñvreal ». Netra ken. Hag e fell dezhañ, pa c'hell, lakaat ar bed diavaez da zougen merk e venozioù hag e garantezioù, d' o diskleriañ dirak an dud. Aes eo evitañ kompren sakramantoù an Iliz : jestroù, dour, bara, gwin, eoul, karget a venozioù speredel.

37

Hag ar beuz benniget deiz Sul ar Bleunioù; evit pep park. Hag an dour benniget skuilhet a-vozadoù war vein ar bezioù, evit terriñ nerzh tan ar Purkator. N' eo ket hir a-walc'h listenn an Iliz, savet en deus e-unan jestroù sakr all : bara Sant Gwenole da reiñ da zebriñ d' ar c'hezeg, pe zour feunteun St Eler da skeiñ war o c'hein, hag all. Brizeug en deus gwelet, emezañ, gwraez ha mammoù ar voraerion o skubañ da serr-noz ar chapelioù, hag o kas ganto ar boultrenn da skeiñ en avel diouzh lein an tornaod evit lakaat an avel foll da zoujañ d' ar sant ha da zegas d'ar gêr pried ha bugale. Eñ ivez, eo a gont dimp kimiad glac'harus paotred Plomeur o vont da vrezeliñ en armeoù Napoleon kozh. Int o-unan a c'houlennas digant ar person ha digant o c'herent lidañ evito Ofis an Anaon, ar beleg gant ar staol du, o c'herent gant o dilhad kañv. Digant ar c'halvez o doa goulennet ober dezho un arched. Ha deiz ar c'himiad e voe gwelet a-dreuz ar brugeier ar baotred yaouank o tougen o arched o unan, en ur ganañ psalmoù ar re varv. Ar gristenion vat eus ar parrezioù diwar-dro a bede daoulinet en daou du d' an tremen, ha kroazioù o farrezioù a lugerne a-us d' ar pennoù. Pa errujont war vevenn parrez Plomeur, e-kreiz ul lanneg, e chomas an ambrougadedg a-sav - eur a anken ! - en arched e voeskoet o blev hir, a oa bet troc'het dezho gant ar C'hallaoued, hag o dilhad breizhat... hag an holl a ganas an « De profundis ». An holl, nemeto, rak i, evel ma vijent bet marv, ne respontjont ket, hag a yeas kuit, hep ur sell war o lerc'h, etrezek Bro an Ankou.

N' eo ket hepken un doare ijinañ, nag un doare displegañ eo eta evit Breizhiz an dro-spered-se. Ar vuhez penn-da-benn a zo renet gant ar Spered hag ar Galon ; ar bed diavaezh a zo mevel ar Spered hag ar galon, a dle kemer lod en o buhez, sentiñ outo, o aroueziañ, o zaolennañ. An eil a viz Gwengolo 1882, e Hengoad (Bro Dreger) e voe kavet e porzh ur goumanant korf un den yaouank bet mouget, ha tremenet goude ur vazh dre vañchoù e chupenn, ha « krusifiet » evelse ouzh limonoù ur c'harr gwintet war e benn a-dreñv. C'hoar ha breur-kaer an den yaouank, tamallet gant an holl amezeion, a voe didamallet gant al lez-varn. Perak e voent i tamallet gant tud ar vro ? Dreist-holl dre ma oa « krusifiet » an den muntret. « Sinet » o doa o muntr a lavared. Rak an den yaouank en doa bet o c'haset dirak barner-a-beoc'h ar Roc'h-Derrien, ha touet eno n' en doa ket bet ar c'hant lur a dlee e c'hoar dezhañ, hag hi diwezhatoc'h, dirak testoù, a hetas gwelout brec'h he breur o chom astennet reut evel p' edo o touifr enep dezhi. Moarvat edo ar wirionez gant tud ar vro.

38

Met pegen souezhus neuze gwelout muntreion o « sinañ » o muntr ! Gwashoc'h eget laerez arc'hant dezho, o breur en doa touet e gaou, ha gant siell ar fals-testeni war e vrec'h e tlee mont dirak ar Barner-Meur ! Ar varnerion - touidi ar juri - ne gomprenjont ket, hag evelse e c'hellas ar re-mañ sachañ o fenn eus dindan an dibennerez. Charlez ar Goffic, hag a savas ur romant gant an dañvez-mañ, ne gomprenas ket kennebeut : en e « Crucifié de Keraliès », mar em eus soñj mat, un den yaouank seven ha speredek - un Norman, evel just - a « grusifia » ouzh ur c'harr un den yaouank-all hanter-ouez ha mezv - ur Breizhad, evel just - dre m' en deus kavet hemañ o wallañ danvez e bried. Perak un Norman ? ha perak krusifiañ egile ? Ha perak hen ober war an taol, en ur barr-kounnar, peogwir ar re all a oa bet mizioù o veuriñ o huñvre ? Ha perak hen ober evit un torfed bras, peogwir ar re-all hen greas evit un afer a gant lur ?

Diskar an disparti etre Spered ha Danvez, setu moarvat tro-spered Breizhiz, an donañ hag an talvoudusañ. Plegoù all o deus, kalz ha disheñvel. Tud diroll int, tuet da vont re war un tu, pe re war an tu-all ; start eo dont a-benn da lakaat Breizhiz bihan a-regenn er skol, ha Breizhiz bras a-regenn en arme pe prosesion. Tuet int ivez da c'hoari gant soniri ar gerioù, da sevel

rimadelloù hep na troad na lost, evit plijadur an divskouarn. Ha p' emamp gant se, ar Brotestanted gwechall a roe en tiez en-dro da Blistin (Bro Dreger) almanagoù hag a veze warno fentigelloù evelhen :

« Ar wenanenn
Gant he loeroù gwenn
Oc'h ober evelhen :
O sevel he zaou droadig,
O tañsal ar munudig
Oc'h ober goap a Yannou
O foetañ e holl vadoù... »

Desket em eus ar rimadell-se gant tud kozh hag o doa he desket pa oant yaouank, ha mar bevan c'hoazh ur pennadig-amzer he devo bevet ar farsadenn-se ouzhpenn kant vloaz en abeg hepken d' an daolennig ha d' ar gerioù drant a zo enni, hag ar Radio brezhonek, mar bez klevet un tu bennak, a rafe labour vat o teskiñ dimp traoùigoù ar seurt-se.

39

Met, c'hoazh ur wech, diskar an disparti etre Spered ha Danvez, setu hor mennad... Skouerioù sebezus a gement-se a gaver er skridoù brezhonek : e Barzhaz Breizh, e « Gwrac'h Ahez », e « Divizoù ar Basion », er « Paotr Laouig », en oberoù Tangi Malmanche hag e kalz re-all. Skouerioù all a gaver er gwellañ skridoù gallek diwar-benn Breizh. E pajennadoù kentañ « Contes du Soleil et de la Brume », e lavar Anatol ar Bras en deus klevet gant Marc'harid Fulup (eus Pluned, Bro Dreger) ur gontadenn diwar-benn Gwenc'hlan : un deiz, e tegemennas ar brini dezhañ edo ur bagad Saozon o vont da zouarañ war aodoù Breizh. Hag eñ da wiskañ e wisk-houarn, da skoulmañ e gleze ouzh egostez, hag, hep ur ger, da bignat war Venez Bre. Tizhet lein ar menez gantañ e tifeurias, e gleze, hag a-gleiz, hag a-zehou, hag a-us d' e benn, hag e skoe, hag e sailhe, hag e talc'has evelse adalek sav-heol betek kuzh-heol. Diouzh troad ar menez, e krede d' an dud edo al luc'hed o strinkañ a bep tu dezhañ. Deut an abardaez, e paouezas a falc'hat an avel, e walc'has ar c'houezenn diwar e gorf gant dour-c'hilav eus ar roc'hell. « Sellit bremañ » emezañ da dud an douar plat en ur ziskouez koumoul an oabl hag ar mor holl ruz-gwad... Gwenc'hlan en doa lazhet betek an diwezhañ mab-gagn Saoz.

Bremañ pa ouzomp divrall ar pezh emamp o klask, e c'hellomp mont a-ziavaez da Vreizh. Siwazh n' anavezan ket a-walc'h al lennegezhioù keltiek all !.. E Saozneg, Oscar Wilde (eus Iwerzhon e oa) en deus skrivet « The picture of Dorian Gray » : Dorian Gray, e-kreiz e yaouankiz hag e gened, a zo livet e boltred gant ul livour bamm et dirak hevelep kaerded. An den yaouank a het e teufe ar gozni da verkañ war an daolenn e-lec'h merkañ warnañ e-unan. Ha setu ar pezh a zegouez ; ha da heul merk ar gozni, e teu war an daolenn merk ar sioù, ar pec'hedoù... an torfed ! keit ha ma chom flour dremm an torfedour. Met hemañ en deus mezhañ da gentañ, kas goude, ouzh e boltred hag e fell dezhan hen drailhañ a daol kontell. Hag e kaver an deiz war-lerc'h ar poltred roget, met addeut da vezañ koant ha splann, hag e-kichen, korf ar paotr astennet, o tiwadañ, dislivet ha gweñvet gant ar marv, an oad, hag ar fallagriezh.

« Huñvre » ar C'helt ! Ar re o deus komzet ar muiañ outañ, daoust hag e komprenent reizh petra eo ? Ha ni ne felle ket dimp anzav ez omp « huñvreerion », ha koulskoude eo ken talvoudus hon « huñvre » dimp evel o « humour » d'ar Saozon hag o « spered fraez » d' ar C'hallaoued. Diaesoc'h avat eo da savetaat en ur bed troet gant an Danvez. Daoust ha n' eo ket en oberennoù poblek eo an eienenn-se ar fonnusañ ? Neuze eo poent lavarout d'hor skrivagnerion : na lakait ket ur verc'hodenn goat e-lec'h Spered Breizh ! Met ken arabat all e vefe dezho lammout war o fluenn da sevel oberennoù « huñvreel » a-dreuz hag a-hed. N' eus netra kizidikoc'h.

AR BROADELEZHIU EN ARC'HENTINA

gant TREIZHERMOR

Tri seurt broioù e-keñver ar ouenn a zo en Su-Amerika. Broioù iber-indianek (Ekuador, Perou, Bolivia, Paraguay) ; ur vro iber-vorianek (Brasil), ha broioù gwenn (Venezuela, Kolombia, Chile, Arc'hentina, Uruguay). Koulskoude er broioù gwenn-se ez eus Indianed, Morianed ha hironed mui pe vihanoc'h. En Arc'hentina, diouennet groñs e voe Indianed ar pradeier en eil lodenn ar c'hantved diwezhañ. Ne chomas gant ar vuhez nemet Indianed an hanternoz hag ar gwalarn, a-bell-zo sklaved dindan ar Spagnoled. Diouzh a lavarer n'eus ket ouzhpenn da 300.000 anezho tost da harzoù ar Bolivia hag ar Paraguay. Evelato, e darn Arc'hentina a oa gwechall stag ouzh bes-rouantelezh ar Perou, da lavaret eo an holl gwalarn, ez eo bet mesket a-viskoazh gwad an alouberion gant hini ar sklaved. An Arc'hentinad teñval e groc'hen, du e zaoulagad, graet anezhañ « Cabezita negra », a vez sellet outañ evel skouer an Arc'hentinad gwirion. Seul vui e tiskenner war-zu ar c'hreisteiz seul digemmesk e teu da vezañ ar gwad europat. Tir-an-Tanioù a zo ken skosat hag an Uheldirioù, miret an Italianed kaset da boblañ Ushuaia a vagadoù n' eus ket pell. A vorianed n' eus ket, nebeutoc'h eget e Pariz sur-awalc'h. Tolzenn poblañs ar maez hag ar c'hêrioù bihan a zo Iberek o c'hendadoù, meur a Euskarad en o zouez. E rann-vro Buenos-Aires, da skouer, Chascomus, korn-bro al laezh hag ar c'heuz, a zo Euskarat penn-kil-ha-troad. Hogen, e-doug an naontekvet kantved e teuas an Italianed niverusoc'h-niverusañ. Gwiniegi Mendoza a ro gwin d' ar republik a-bezh a voe plantet ganto. Bez' e c'hell ur Piemontad kantren hep trubuilh dre rann-vro Santa-Fe o chaokañ piemonteg. An eil re da zegouezhout a voe Breizhveuriz, int-i an hini eo a zigoras ar vro d' ar c'henwerzh etrevroadel, dreist-holl dre sevel an hentoù-houarn. Setu perak dieubiñ Arc'hentina e sell ar vroadelerion, a dalv kement ha reiñ lamm d' ar Saozon ha d' o beli. Ha lamm a zo bet roet dezho gant Peron, pa brenas diouto an hentoù-houarn hag an holl-vrudet Dock-Sur, en eskemm d' o dleoù-brezel. Eus an estrenion kentañ-se e voe graet gant tud ar vro « Gringos » ha nemet anezho. War o lerc'h e teuas Gallaoued, eus ar mervent peurgetket, Alemaned, Helvetiz, betek deroù ar c'hantved-mañ. Tud anezho bremañ diazezet mat, damarc'hentinaet hag en o zra. Tra ma talc'he stêr an enbroidi italiat da gas, e krogas Slaved da zilestrañ muioc'h-mui hag ivez Juzevien ha Levantiniz. Goude ar brezel ouzhpenn kant mil den a zegouezh hed-bloaz, an hanter anezho tud harluet gant lanv ar c'homunism. En doare m' eo deut da vezañ ar gêr-benn un adsked eus Europa.

41

Div seurt enbroidi ez eus eta : ar re a zeuas en amzer ma oa Arc'hentina ur vroad wan, hag a savas o skolioù, o c'hlañvdiou, evel o dije graet e ne vern pe drevadenn : diouto Breizhveuriz, Gallaoued, Italianiz, Alemaned, Helvetiz ha zoken Spagnoled. Derc'hel penn a c'hellont, harpet gant o c'honsuled, ouzh an arc'hentinaat. Er mare ma oa gwenneien e godelloù ar Saozon e oa ar boaz ganto zoken kas ar baotred d' ar vammvro evit o studioù ha d' ar vammvro ez aent endro da zimeziñ. Hogen bremañ e teu diaesoc'h-diaesañ ar c'hoari. N' eus nemet sellout ouzh anvioù-familh an dud binvidik evit arvestiñ ar c'hemmesk dre c'hendimeziñ. An eil seurt a zo a re nevez-deuet aba m' eo Arc'hentina tra Arc'hentiniz. An hent nemetañ a zigor dirazo eo hini an unvanañ. Mare alaouret an estrenion a zo aet e-biou. Nemet Slaved, broudet war a greder ha skoazellet gant ar Soviedoù, a striv evit en em genurzhañ ha bevañ diouto o-unan. Skoselloù didremenus a gejj ganto. En Arc'hentina n' eus ket ha ne vo ket a isvroadelezhioù. Ar Juzevien avat o deus tizhet kaout holl bodvaou a oa o mennad kaout. O c'helc'h Sportoù, hini bravañ kêr, a zo bet digoret warlene gant Rener ar Stad e-unan. Ar rak a zo hemañ : En em vodañ a reont e skeud o relijion ha neket war zigarez o gouenn. Kement-se ne harz ket outo a ren ur stourm gouez evit mad Stad Israel ha astennidigezh an hebraeg dre nouspet skolioù, frammoù ha strolladoù re yaouank. Gwir eo emañ ganto galloud didrec'hus an arc'hant.

Evit an isvroadelezhioù iberek, o deus en em dolpet distak groñs diouzh Kastelhaniz. Darempred ebet n'o deus kenetrezo, ha dileuridi ar Spagn a sell

ouzh ar re gentañ a-gorn. Euskariz, Kataloniz ha dreist-holl Galegiz (dre ma 'z int an niverusañ) a zo dezho o zier-herberc'h, o c'helc'hioù-studi h.a., ar re-mañ o laz-koroll, ar re-se o laz-c'hoari ; bev-buhezek e chom o savadurioù a bep seurt, daoust da hir-vevañ meur o izili er vro.

An tec'hidi rak ar Soviedoù a sav kevredigezhioù pe spesoù kevredigezhioù, a zo gwallzishañvel diouzh ar re emamp o paouez gwelet, i o vezañ stummet dreist-holl e sell ar stourm politikel, da lavaret eo war ur sichenn ledanoc'h eget ar yezh pe ar vammvro.

42

N' eo ket deut-mat du-mañ klask anavezout niver an dud dre vroad-orin pe yezh-tad. An niveridigezhioù a chom mut war ar poentoù-se. Kemm a zo etre ar martezeadoù hervez an dud eus an unan d' an daougement. Evit ar gêr-benn, enni 4 milion, e roer 1 milion Italian ha kemend-all pe dost a Iberiz, diouto 400.000 Galegad hag eus 10.000 da 20.000 Euskarad ha Katalonad. Evit ar vro a-bezh : 100.000 Aleman, 50.000 Saoz, ha kemend-all a C'hallaoued, hep kontañ evel dres ar warlerc'hidi anezho a gaver e pep lec'h. En gwirionez ne vern ket kalz an traoù-se d' an dud, kement hini anezho o kiañ d' al labour evit mont a-dreuz pa'z int nevez-deut, ha stad a-walc'h enno gant o moneiz p' en deus kroget koeñv en o yalc'h a-benn ar fin.

Ar broadelezhioù o deus graet gwellañ berzh a zo : da gentañ Euskariz, Hanternoziz Europa ha Juzevien : d' an eil Gallaoued, Italianiz an Norzh ha Japaniz (1), d' an trede Iberiz hag Italianiz ar Su. A dra sur eo bet al lañs gant ar c'hentañ-deuet pa oa a-walc'h gronnañ dek mil, ma n' eo ket kant mil, devezh-arat gant neud-dreinek da zont da berc'henn war an dachenn-se. Gourvibien an dud-se n' eo ket poanius dezho gonid o zamm kreun o werzhañ mil pesos an hektar an douar a bakas an tad-kozh evit ur bennozhdoue, pa n' eo ket 50 pesos ar metr-karrez en astennva ur geoded.

Peseurt tonkadenn a zo hini ar broadelezhioù en Arc'hentina ? N' eus mar ebet : trec'h e vez atav ar vro ma vever enni war ar vro n' eo nemet ur c'houn gwanoc'h-wañ. N' eus hidiv an deiz kemm ebet etre ar familhoù kozh, pa vefe Urriburu, Schneider, Dupont, Marinelli, Nicholson pe Lopez o anv. Arc'hentinat holl betek mel an eskern, hag ankounac'haet pell 'zo ganto pep ger eus lavar an dud kozh. Hogen ar c'hemmadurioù ne c'hoarvezont ket hep trubuilh. Ar re ganet en tu all d' ar mor, pe desavet e karantez ar vammvro bell, a fell dezho chom feal d' ar yezh, d' an temz-spered ha da gizioù o gwad. Dreist-holl pa vez anezho tud a oa ar vro-garantez pal o buhez. Stourm a reont kalonek neuze evit derc'hel penn ouzh an arc'hentinat. Unan bennak a skuizho, pe a zistroio d' an Europ, o bugale holl a gresko an diseblanted en o c'halon, hogen re nevez a zilestro ivez da leuniañ an toullou, ar ger bev war o muzelloù hag an tan en o c'halon. Gant-se, e sigur pep broadelezh, e kaver ur beg lemm ha kalet hag ur c'horf ledan gwak ha bevennet laosk. Evit pezh a sell ar stourm-emit-ar-vuhez a renont, ez eus da ziforc'h etre ar re a zo adreñv o c'hein ur stad, hec'h arc'hant hag he dileuridi, he banniel hag he listri-brezel, hag ar re n' eus netra nemet du-hont un dornad tud paour-raz o stourm enep holl galloud an douar troet war-zu enno. Naouez anat eo e vez frammet Galegiz, hag i hep stad hag hep skolioù, ken mat ha ken start hag ar Saozon gant o hanter-kant skol hag « Institute ». Klañvdi ar re gentañ a zo brasañ hag arnevesañ kêr. Fealded d'ar vro gozh, kardedded kalon a zo enta kentañ atoud ur vroadelezh en estrenvro. Italianiz, hag a ya da Arc'hentiniz e-doug ugent vloaz (awezhoù nebeutoc'h) hag a gomz atav kastelhaneg ouzh o bugale, en despet da vroudadurioù feuls ar gouarnamant du, pa oa anezhañ, hen laka anat. N' emañ ket ar fealded en o c'halon.

(1) Gwall-niverus ez int. Tost da holl gwennadegoù e ker a zo en o dalc'h. Ouzhpenn e savont riz ha legumaj war ar maez.

43

Ar re a oar seveniñ ar gwellañ difennidigezh eo diogel Hanternoziz. Abalamour : 1) Ma kredont e dreistelevh o gouenn. - 2) N' eo ket pleget an dud a zo war ar c'horre da zreveziñ an dud a zo dindano. - 3) Ne fell ket dezho kemmñ o doare-bevañ evit kemer hini an Ibero-amerikaned a heugont dioutañ. - 4) Skoazellet e vezont (Saozon) pe e oant (Alemaned) gant Stadoù holl-c'halloudus. - 5) Goût a ouzont frammañ eus ar startañ o savadurioù, rak skiant ar

c'henurzhañ o deus. Da skouer, n' eus ket kalz a gemm etre trevadenn ar Saozon e Buenos-Aires hag o zrevadenn e Calcutta. Bro-Saoz o deus adsavet en-dro dezho. Evit an Alemaned e vezont stardet stankoc'h-stankañ gant an dic'hrad taolet warno adalek ar brezel.

Koulskoude ar garantez-vro a ra burzhudoù. Ur pennad-skrid hir a vefe ret evit livañ pezh o deus graet Galegiz, Euskariz ha Kataloniz evit lakaat o gouenn da badout war an douar Arc'hantek. Stank eo ar vibien anezho ganet en estren-vro hag a gomz ez c'hwek ar yezh kozh. Anat n'eo ket a-walc'h ar garantez-vro. Reolennoù aour a zo dav ober diouto evit herzel ouzh moustr ha pouez an trowadrova estren. Ar reolennoù-se a zo ar re-mañ : 1) An hini pennañ : klask ur pried kenvroat. Dimeziñ er-maez eus ar ouenn a dal kement ha marv dic'hwitus d' ar yezh ha d' ar spered. - 2) Kelenn ar vugale er gêr pe en ur skol savet gant kenvroiz. O c'has d' ar skol estren a zo risklus bras. Eno emskiant vroadel ar vro nevez a c'hounezo warno hag er gêr peurliesañ e nac'hint ober gant yezh o mamm. - 3) Bevañ a-gevret. En em strewiñ a zo kement ha mont da goll. Ur familh hec'h-unan n' eo ket evit herzel ouzh ur vro a-bezh. Ret eo enta bevañ ha bevañ klok a-gevret, da laret eo : tiez-annez kichen-ha-kichen, chapelioù gant beleien kenvroat, skolioù (ha pa ne ve nemet dek skoliad enno), bodvaoù a bep seurt e kêr hag evit ar penn-sizhun er c'hoadoù pe war an aod, abadennoù koroll evit ar yaouankizoù, c'hoariva, kan, kelc'hioù-studi, kazetennoù, liesskrivet ma ne deus ket arc'hant a-walc'h, met o tont puilh er-maez hag alies.

44

Ma n' o dije ket Saozon, Alemaned hag un tammig ivez Gallaoued, heuilhet ar reolennoù-se gwell-pe-well, pell 'zo e vije bet c'hwennet o yezhoù evel e vez hini ar Sisilianed, an Indianed pe ar Japaned. Ha n'int ket, pell a-se.

Evit ar broadelezhioù divyezhek ez eus ur reolenn all ; pe ez eont da unyezhek pe e varv ar yezh. Galegiz ha Katalaniz a gendalc'h da gomz ha da skrivañ o yezh en harlu, dre ma oar pep unan anezho ar yezh-se adalek e gavell. Evit Euskariz ez a a-hend-all. N' eus nemet kastelhaneg en o bodadennoù, betek er c'hanaouennoù pobl a vez troet. An hevelep tra hag a c'hoarvez gant Iwerzhoniz ha Breizhiz er bed a-bezh.

Mat, a lavaro bremañ al lenner, *but what about the Celts over there ? Momentito, hombre*, an amanenn a vez lakaet er soubenn da ziwezhañ. Bez' e konter ez annezas Iwerzhoniz war ar maez en Etre-Rios. O c'hlasket em eus ha kavet em eus Juzevien. Juzevien o c'hounid an douar ? Ya, tudoù, pe gentoc'h o lakaat lusk er « peones » a labour evito. Skosiz a zo gwelloc'h anavezet. Anezho ar re gentañ - un 150 familh bennak - a dorras letonenn ar pampa e deroù an naontekvet kantved, pa 'z eo bet mennad Bro-Saoz trevadenniñ eno war-lerc'h ar Spagnoled argaset. Spagnol ebet na droc'has biskoazh lost ur vuzhugenn. N' eus ket ken pell all ez ae Arc'hentiniz da bremañ o gwinizh e Bro-C'hall... Ne vez ket ken kavet avat an Albaniz-se war ar maez, er Jockey-Club, straed Florida ne laran ket, hag i kapitalisted sonn, arc'hentinaet krenn. Skosiz all, ur bern, a zo strewet dre gompezennoù digenvez ar Patagonia da sevel meot. Nepell diouto, en inizi Maloat, ne glever nemet izeldireg (Doric). An dud-se avat n'int nemet kargidi trust saoz ar gloan. A-benn an diwezh, hor c'hendirvi : Kembreiz traonienn Trelew, er Chubut. E korf daou vloaz ha me o klask tizhout anezho, n' em eus klevet netra diwar o fenn. Gwir eo emañ Buenos-Aires ken pell diouzh ar Geltia vunut-se ha Pariz diouzh Riga. A-hend-all ne varvailher ket a galon laouen du-mañ eus tud ganet er vro a zalc'h d' ur yezh estren, pa vez kentañ dlead pep « Criollo » komz yezh Cervantes ha kemer skouer diouzh sevenadur ar madre patria, a zo dezho seveniñ unanelezh ar vroad yaouank.

Evit ar Vrezhoned, unan bennak a vez kavet dibaot-a-wezh ha dre chañs e-mesk ar C'hallaoued, ken dereat anezhañ hag ur velc'hwedenn kuzhet en ur penn-kaol. O c'halon a zo, evel hini ar re-all, er business. That's the trouble with the Celts down here.

45

G. S. - Ar pennad emeur o paouez lenn a oa bet skrivet abaoe ur miz bennak, p'eo degouezhet ganin a-benn an diwezh kejañ gant Kelted an Arc'hentina. An Iwerzhoniz a zo an niverusañ, tomm en o c'halon koun ha karantez ar vro gozh, hogen, an holl anezho annezidi ar vro nevez, e teuont tamm ha tamm da gemmeskañ gant Kastelhanegerien. An darn-vuiañ eus an dud yaouank a gomz brizh-saozneg pa

fell dezho mont ouzh ar yezh-se. Ar Gouezeleg a zo aet da get a-grenn. N' eus nemet un dornad tut, ganet en Iwerzhon, o deus dalc'het un tammig soñj anezhañ, dres evel ma c'hoarveze betek-hen gant Breizh-Izeliz er-maez. Emvodañ a reont da geñver gouel Badrig ha dreist-holl evit « the annual Shamrock concert and dance » a zastumas 1.900 kouviad d'an deiz kentañ a viz Gouhere diwezhañ. Korollet « Reel » e vez gant skolidi ur skol gatolik bennak war al leur-c'hoari, an holl dud o sellout outo. A-wechoù e tiskouezer ur « hornpiper » pe ur « bag-piper ».

A-hend-all e vez prezeget ha kanet e saozneg hepken, da skouer « When Irish eyes are smiling ». N' eus na talvoud Keltiek nag is-vennad politikel ebet da gavout eno. Ur paotr hag a venne mouskanañ ur ganaouenn vroadel gozh a voe lavaret dezhañ tevel peogwir ez oa « *dainemaît* ». Un dudi eo avat en em gavout a-daol trumm, pa vever amañ, gronnet a bep-tu gant dremmoù « neñvel » ar Gelted-Skosiz a en em vod diouzh ar boaz en o chapel Sant Andrev. En enor da Robert Burns e lidont ur banvez, kannad Breizh-Veur ouzh penn an daol. Pelloc'h, e teu un 200 den bennak d' an « All Scottish Night ». Hini ar bloaz-mañ a voe ez gwir ur « Bra bracht Moonlight nicht » gant kiltou, biniaouerien « hooc'h-ou » da reiñ lamm da doenn an sal. Pa n' oa ket a gilt e oa lostoù-pig rak Skosiz du-mañ a zo tud a feson. - Kembreiz a gaver er Chubut, e Trelew ha dreist-holl e Gaiman, ma vezont ur 4.000 bennak tolpet en-dro d' o chapelioù. Derc'hel a reont brav-tre d' o yezh keit hag e temezont kenetrezo, gwelloc'n zoken eget n' eus forzh pe broadelezh all ! Un eisteddfed-bloaz a lidont hag ez embannont ur gelaouennig « Y Drafod » uvel meurbet, hogen Kembraek penn-da-benn (a gevret gant unan all e gastelhaneg). Re ar gêr-benn a aoz ur banvez da geñver Gouel Dewi Sant (80 kouviad) ma vez prezeget ha kanet e Kembraeg, ouzh ar vur bannieloù Kembre hag ar Stadoù-Unanet o koabrenniñ hini Bro-Gozh, a ratozh-kaer a-hervez. N' eus nemet en o mesk ma kaver tud a oar eus Breizh, eus B. A. zoken, hag a ziskouez ur galon domm d' hon harluidi.

Koulskoude nag en o zouez nag e-touez ar Gelted all dre-amañ, ne deus roud anat eus levezon emsavioù broadel ar mammvroioù, lakaet er-maez marteze an Eisteddfod bihan hon eus meneget. N'eus skoliañ keltiek ebet a nep seurt. Stlejañ a ra neuze Kelted an Arc'hentina pell, pell war-lerc'h ar broadelezhioù all, re Iberia, ha dreist-holl re Europa ar c'hreiz pe ar reter, evel Tcheked, Poloniz, Kroatiz, Lituaniz, h.a., a zo en o mesk bev-birvidik arouezioù ar sevenadur broadel hag ar strivadenoù d'o derc'hel plomm ha yac'h.

OSBORN BERGIN

gant Raparz HEMON

Osborn Bergin a zo marv.

Marvet eo d' ar 6 a viz Gwengolo 1950, d' an oad a 78 vloaz.

Ar wech kentañ ma klevis e anv, gant un Iwerzhonadez e oa, a gelenne iwerzhoneg e skol-veur Pariz, tost tregont vloaz 'zo. Lavarout a reas din e oa Osborn Bergin « ur barzh, unan eus hor gwellañ barzhed ».

Diwezhatoc'h hepken e teuis da c'houzout e oa unan eus gwellañ keltiegourien an amzer-mañ.

E welet em eus ouzhpenn ur wech er bloavezhioù-mañ. E sell a-dreñv e lunedoù a zegase din soñj eus ar sell a-dreñv lunedoù Frañsez Vallee, ur sell boazetoc'h da barañ ouzh ar skridoù eget ouzh an dud, ha da skediñ oc'h anavezout ur ger kentoc'h eget oc'h anavezout un dremm. Komz a rae izel, ha, dreist-holl pa rae ur brezegenn, e veze lonket e gomzoù en e vouchig barv melen. Un tammig ourz e oa. Ha kriz e c'helle bezañ en e varnadennoù. E glevet em eus, da skouer, o tiskleriañ, krenn ha krak, ne dalveze mui kelaouenn alaman ar studioù keltiek netra abaoe marv Thurneysen.

Evel kement a ouizieien iwerzhonat, e reas e studioù yezhoniezh en Alamagn. Diskibl e voe da Rudolf Thurneysen. Kalz eus ar pezh a gavomp-ni Breizhiz souezhus e keltiegouriezh Iwerzhon ne c'hell bezañ komprenet nemet dre levezon Thurneysen. An den-se a droas soñjoù Iwerzhoniz ouzh an indezeuropegouriezh ; klask an darempred etre an iwerzhoneg hag an indezeuropeg a oa, hag a chom, ar gudenn greiz, kentañ pal ar furchadennoù. Ac'hano ar puez bras roet d' an heniwerzhoneg. Bergin a oa eus ar skol-se. Da studi an heniwerzhoneg hag an iwerzhoneg-krenn e roas an darn vrasañ eus e vuhez.

47

War e zistro eus an Alamagn, Bergin a gavas tro da labourat war ar yezhoniezh en Iwerzhon. Zoken e derou ar c'hantved-mañ, pa oa ar vro c'hoazh e dalc'h Bro-Saoz, e c'helle un den ober studioù keltiek didrubuilh, ha zoken gounit e vara hep kaout ezhomm da glask ur vicher all. Kaer o deus Iwerzhoniz lavarout, biskoazh n' int bet gwasket gant ar Saozon evel ma 'z omp-ni gwasket gant ar Fransizien. Ober studioù keltiek e Breizh a zo a-walc'h evit bezañ tregaset gant ar polis ha pellaet diouzh ar skolioù-meur. N' eus ket bet c'hoazh ur yezhoniour a dalvoudegezh paeet gant gouarnamant Bro-C'hall pe gant ur strollad gouiziek bennak evit kelenn brezhoneg. En Iwerzhon, zoken a-raok emsav 1916, ne oa ket kont evel-se.

Kompren a c'heller eta penaos, pezh a zo diaes krediñ e Breizh, e teuas Bergin a-benn da ren ur vuhez sioul ha da genderc'hel gant e studioù hep anavezout an heskinerezh, an toull-bac'h, an dienez pe an harlu.

Bergin, en e yaouankiz, a voe dedennet gant an Emsav da zasorc'hiñ an iwerzhoneg. Perak n' en deus ket kendalc'het ?

Ar respont d' ar goulenn-se a zo dudius-tre evidomp.

Ar wirionez a oa gant an Iwerzhonadez a gejis ganti e Paris, war-dro ar bloaz 1923 : Bergin a oa ur barzh, hag ur barzh mat, evitañ da vezañ savet gwall nebeut a varzhonegoù.

E tro ar bloavezhioù 1920-1930, stourmerien evit ar yezh a oa deuet da soñjal e oa ret, evit saveteiñ an iwerzhoneg, reiñ dezhañ un doare-skrivañ eeun, o klotañ ouzh an distagadur a vremañ, Shan O Cuiv hag Osborn Bergin en o fenn. Levrioù ha zoken ur gelaouenn a voe moulet en doare-skrivañ-se. An taol-arnod a c'hwitas.

N' eo ket din da varn al labour-se. Ret e vije bezañ barrekoc'h war an iwerzhoneg eget ma 'z on. Re zisheñvel e oa an doare skrivañ nevez marteze

diouzh an hini a oa bet e boaz e-pad kantvedoù. Marteze e oa ur fazi bezañ dibabet da ziazez rannyezh ur barrez e mervent Iwerzhon (evel pa vije bet, da skouer, dibabet rannyezh Pont 'n-Abad da vezañ yezh Breizh a-bezh). Marteze ivez ne voe ket dalc'het pell a-walc'h na start a-walc'h gant an erv.

Pezh a zo sur, Bergin a zilezas ar stourm hag a ouestlas e holl amzer d' an heniwerneg ha d' an iwerzhoneg-krenn, - pe gentoc'h an amzer a chome gantañ diwar e labour kelenner e skol-veur Dulenn.

48

Ur c'holl bras e voe, a gredan, evit Emsav ar yezh. Neb a daol evezh ouzh buhez ar spered en Iwerzhon a zo sebezet o welout an disparti etre an emsaverien diouzh un tu, hag ar ouizieien diouzh an tu all. Diouzh un tu, ur strollad stourmerien o ren ar brezel evit adsevel an iwerzhoneg ; diouzh an tu all, ur strollad yezhoniourien o vont atav donoc'h en anaoudegezh ar yezh. Ha nebeut a zarempred etre an daou strollad. Seurt tra n' eo ket c'hoarvezet e Breizh, nag e Kembre kennebeut.

Osborn O h-Aimhirgin pe Osborn O Haivirgin a vo eta Osborn Bergin evit an amzer da zont, unan eus anvioù brasañ ar geltiegouriezh.

Evel ma lavaras an Tad Shaw er brezegennig a reas e Radio Eireann da zeiz e varv, e berzh gwellañ evel yezhoniour a oa marteze resisted e labour. Bezañ resis, sellout ouzh an traoù evel m' emaint, ha diwall diouzh ar faltazi. (Ur skouer brizius evidomp, en amzer ma welomp e Breizh brizhkeltiegourien o klask ober al lezenn.)

Lorc'h a zo ennon o soñjal em eus e anavezet. N' on ket test da ankounac'haat e vadelezh hag e hegarated em c'heñver.

Da veizañ gwelloc'h Spered hon Tadoù Kozh, lennit
OGAM
kannad « Breudeur an Hengoun Kelt », Roazhon,
2 str. Léonard-de-Vinci
8 niverenn 600 lur gal/ (12 chilink saoz en estrenvro)
Brezhoneg enni bewech !

KAD MAG TURED

(Kendalc'h)

Troet diwar ar c'hrenniwerzhoneg
gant G. B. KERVERZIOU hag Arzel EVEN

Fazioù moulerzh a zo chomet er pennad eus K.M.T. embannet war an niv. 12-13, pp. 86-88 :

p. 86 § 75, lenn : Diancecht.

p. 87 § 80, lenn : dre zerc'hel (ha nann : ha derc'hel).

id. § 83, gressa e lizherennoù stouet.

id. § 84, lenn : Gogleiz (gant G bras).

P. 88 n. 55, lakaat ur virgulenn goude Skêtle. Ar ger Matugenos a zo e lizherennoù tev.

id. n. 58, lenn : Sawaenn.

id. n. 59, ar gerioù : mor, Bodb, bodua, Macha, Ernmas, Ernbas a zo e lizherennoù tev. Hevelep §, 4e linenn lakaat « houarn » etre klochedigoù ; 5e linenn, lenn : ar c'hadlec'h (neket o c'hadlec'h).

id. n. 61, ar c'hlochedigoù a zo da vezañ lakaet goude « micherioù » ha nann e dibenn ar frazenn.

86) Ha sed a reas an dud a vicher : kanañ karmoù a-enep luoéz ar Fomôire.

87) Ur sizhun kent (deiz) Samain e oa, ha pep hini eus gwazed Iwerzhon a gimiadas diouzh e gileed, ken 'n em gavout derc'hent Samain. C'hwec'h gwech tri mil gour anezho, sed div wech tri mil en pep trederenn.

88) Lug a gasas neuze an Dagda gant ar gefridi spiañ ar Fomôire hag ober dezho koll amzer ken e teufe gwazed Iwerzhon d' an emgann.

89) Mont a reas an Dagda betek kamp ar Fomôire ha goulenn un arsav-brezel diganto. Roet e voe dezhañ e c'houlenn. Aozañ a reas ar Fomôire yod evitañ, hag evit ober goap outañ e oa, rak pitilh e oa gant ar yod. Leuniañ a rejont evitañ per ar roue, don a bemp meilhad-dorn, gant pevar-ugent pintad laezh livrizh ha kemend-all a vleud hag a vloneg. Gevr ha deñved ha moc'h a voe lakaet e-barzh, ha poazhet a-gevret gant ar yod. Lakaet e voe an traoù en un toull en douar, hag Indech a lavaras dezhañ e vije lazhet anez lonkañ kement-se; debriñ e walc'h a ranke, betek gouzout n' hellfe tamall ouzh ar Fomôire (o degemer fall).

49

90) Neuze e kemeras (an Dagda) e loa, hag a oa bras a-walc'h d' ur gwaz ha d' ur vaouez da gousket e-barzh. Sed an tammoù a oa enni, hanteroù moc'h ha pastelloù kig-sall.

91) Eme neuze an Dagda : « Sed aze boued mat mar deo blaz ar geusteurenn diouzh he c'hwez ». Hogen pa lakaas al loa leun en e c'henoù e lavaras... (digomprenadus).

92) Da echuiñ e sankas e viz krommet betek strad an toull, e-kreiz douar ha grouan. Menel a reas kousket war-lerc'h e gofad yod. Brasoc'h eget ur per-kegin e oa aet e gof, hag ar Fomôire a c'hoarzhe goap outañ.

93) Ha goude-se mont diouto trema aod Eba. Ne oa ket aes dezhañ bale en abeg d' e gof tev. Dizereat oa e emzalc'h. Ur c'hougoul (a yae) eus e zivoc'h betek e zivskoaz. Un doneg liv teñval en-dro dezhañ, na dae ket pelloc'h eget e zivglun, hag ouzhpenn ledan war ar brennid, gant ur grouiz er c'hrec'h. (En e dreid) ur re votoù marc'hken, ar blev en tu diavaez. Ur skourr forc'hek war rodoù, a c'houlenne striv eizh den (d' he stlejañ), (a ruze) war e lerc'h en doare ma oa ar roud anezhi a-walc'h d' ober kleuz-harz ur rannvro. Alese e voe anvet Roud Bataras an Dagda.

(An dilinennad da heul a zo bet lamet kuit gant Wh. Stokes, hen kave dizereat.

Setu berr-ha-berr an danvez anezhañ: an Dagda, o kenderc'hel gant e valeadenn, « en deus d'ober » gant merc'h roue ar Fomôire - n'eo ket hep poan gant tev m' eo aet e gof - hag houmañ a bromet dezhañ e skoazellañ a-enep he zud.)

94) Dek devezh e kerzhas ar Fomôire betek tizhout Scetne. Edo gwazed Iwerzhon en Mag Aurfolraig (63), hag an daou lu a grogas d'en em dagañ. « Krediñ 'ra gwazed Iwerzhon kinnig an emgann deomp, » eme Bres mab Elatha da Indech mab De Domnann. « E reiñ a rin raktal, » eme Indech, « ha bihan ez ay o eskern ma ne baeont an truañ. »

95) En abeg da ouiziegezh Lug e tivizas gwazed Iwerzhon mirout outañ a vont d' ar gad. Lakaet e voe e nav adtad (64) d' e wareziñ, anezho Tollusdam hag Echdam hag Eru, Rechtaid Fionn ha Fosad ha Fedlimid, Ibor ha Scibar ha Minn. Aon o doa rak marv re brim an den meur e lies arzoù, setu perak n' e lezjont ket da vont d' ar gad.

51

96) En em vodañ a reas pennoù an Tùatha Dê Danann en-dro da Lug. Goulenn a reas hemañ ouzh e c'hof Goibniu pe c'halloud en doa evito.

97) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » emezañ. « Ha pa vanfe gwazed Iwerzhon seizh bloavezh leun en emgann, pep goaf kollet gantañ e fust ha pep kleze torret a bourvezin unan nevez en o lec'h. Flemm ebet goveliet gant va dorn ne ray taol gwenn. » emezañ. « Kroc'hen ebet toullet gantañ ne dañvay ar vuhez goude. Se ne vez ket graet gant Bolb, gof ar Fomôire. Dare on evit emgann Mag Tured. »

98) - Na te, â Diancecht, » eme Lug, « pe c'hallouda c'hellit-hu (65) diskouez, e gwirionez ? »

99) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » emezañ. « Kement hini gloazet, lakaet ne vije ket bet troc'het e benn na diframmet rouedenn e empenn pe e vel-kein, a gasin adarre d' an emgann antronoz, hag eñ yac'h-pesk. »

100) - Na te, â Gredne, » eme Lug d' e vinter, « pehini 'vo da c'halloud-te er gad ? »

101) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » eme Credne. « Riñvedoù evit o goafioù, ha dornioù evit o c'hlezeier, ha bosigennoù ha bevennoù evit o skoedoù, o fourchas a rin rac'h. »

102) - Na te, â Luchtaine, » eme Lug d' e galvez, « pe c'halloud 'vo da hini-te en emgann ? »

103) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » eme Luchtaine. « An holl skoedoù ha fustoù o devo ezhomm, o fourchas a rin rac'h. »

104) - Na te, â Ogme. » ente Lug d' e gampion. « pehini da c'halloud-te er gad ? »

105) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » emezañ. « Argas ar roue hag argas tri navedad eus e geneiled, hag un drederenn eus gwazed Iwerzhon a vo a-walc'h d' o fakañ (?) »

106) - Na te, â Vorrîgan, » eme Lug, « pe c'halloud ? »

107) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » emezi. « Pezh a heuilhin a dizhin ; pezh a skoin a vo skoet ; pezh a droc'hin a vo liammet (??) »

52

108) - Na c'hwi, â hudourion, » eme Lug, « pe c'halloud ? »

109) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » eme an hudourion. « Gwenn ez ay solioù o zreid pa vint bet liammet gant galloud hon arz, ma varvo o brezelourion, kollet ganto an div drederenn eus o nerzh dre stankadur-troazh. »

110) - Na c'hwi, â hanaferion, » eme Lug, « pe c'halloud ? »

111) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » eme an hanaferion. « Ur sec'hed bras-meurbet a lakamp enno, ha ne gavint died ebet d' e zivalbiñ. »

112) - Na c'hwi, â zrouized, » eme Lug, « pe c'halloud ? »

113) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » eme an drouized. « Degas a raimp glaveier tan war dremmoù ar Fomôire, en doare ne vint ket evit sellout en nec'h, hag ar vrezelourion a vo o stourm en o enep o breso gant o galloud. »

114) - Na te, â Corpre mab Etan. » eme Lug d' e file, « pe c'halloud a c'hellit-hu (66) diskouez er gad ? »

115) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » eme Corpre. « Ober a rin ar *glam diccin* (67) en o enep. O flemmañ a rin hag o dizenoriñ, ha dre c'halloud va arz ne enebint ket ouzh hor brezelourion. »

116) - Na c'hwi, Bechulle ha Dianann, » eme Lug d' e ziv sorserez, « pe c'halloud a c'hellit diskouez er gad? »

117) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » emezo. « Strobinellañ ar gwez hag ar vein hag ar motennoù douar, en em ziskouezo evel ur bagad tud armet en o enep, hag a ray dezho tec'hout dindan euzh hag anken. »

118) - Na te, â Dagda, » eme Lug, « pe c'halloud a c'hellez diskouez er gad a-enep lu ar Fomôire ? »

119) - Ne deo ket tenn (da lavarout), » eme an Dagda. « Mont a rin a-du gant gwazed Iwerzhon, ken evit skeiñ ha diskar, ken evit strobinellañ. Ken stank ha kazarc'henoù dindan treid ar mirc'hed e vo o eskern dindan va bataras, pa gejet war gadlec'h Mag Tured. »

53

120) Evelhen e tivizas Lug gant pep hini d'e dro a-zivout o ferzhioù. Ha prezeg a reas ha kalonekaat e lu, ken e oa en pep hini spered ur roue pe ur brientin.

121) Bremañ e veze krogad bemdez etre klaniou ar Fomôire hag an Tùatha Dê ; hogen ar roueed hag ar vrientinion ne gemerent ket perzh ennañ, nemet an dud taer ha brezelgar ne raent.

122) Souezhiñ a rae ar Fomôire gant ar pezh a welent en emgann. O armoù, da lavarout eo o goafioù hag o c'hlezeier a veze dallet ha torret, hag ar re eus o zud a veze lazhet ne zeuent ket en-dro antronoz. Hogen ne oa ket heñvel-dra gant an Tùatha De. Pa veze dallet ha torret o armoù hiziv e vezent adc'hanet antronoz, rak Goibniu ar gof a oa er c'hovell o farde klezeier ha goafioù ha daredoù. Gant tri zaol e rae an armoù-se. Neuze Luchtaine ar c'halvez a rae ar fustoù gant tri zaol, ha gant an trede taol e vezent peurc'hraet ha sanket en lagad ar goaf. Pa veze sanket houarn ur goaf en moger ar c'hovell e vanne ar c'helc'hioù war-lerc'h ar fust, ha ne oa ket, ret o juntañ muioc'h. Neuze Credne ar minter a rae ar riñvedoù gant tri zaol hag o bannañ, ha ne oa ket ret o juntañ muioc'h, chom a raent evel-se en o flas.

123) Setu bremañ penaos e veze graet da zegas gwrez adarre er vrezelourion lazhet, en doare ma vezent yac'h antronoz. Diancecht hag e zaou vab Octruil ha Miach hag e verc'h Airmed a oa o kanañ karmoù war ar feunteun hec'h anv Slaine (68). O gwazed gloazet marvus a daoled e-barzh pa vezent lazhet, ha bey e teuent er-maez anezhi. O re gloazet marvus a baree dre c'halloud kan ar pevar mezeg a oa en-dro d'ar feunteun.

124) Fall e hañvalas an dra-se d' ar Fomôire, ha lavarout a rejont da unan eus o gwazed mont da spiañ lu hag armoù an Tùatha Dê ; Ruadân, mab da Vres ha da v-Brîg merc'h an Dagda e oa hennezh, gant e vout mab ha douaren d'an Tùatha Dê. Diskuliañ a reas d' ar Fomôire penaos e laboure ar gof hag ar c'halvez hag ar minter hag ar pevar mezeg en-dro d' ar feunteun. Kaset e voe en-dro da lazhañ unan eus ar vicherourion, da lavarout eo Goibniu. Goulenn a reas un dared digant

hemañ, ar riñvedoù digant ar minter hag ar fust digant ar c'halvez. Roet e voe dezhañ kement a c'houlenne. Ur vaouez, Cron mamm Fianlug, a oa o lemman an armoù ; hi eo a lemmas daret Ruadân.

(Da genderc'hel.)

54

Notennoù

(63) Mag Aurfolraig « kompezenn ar guzhiadell ».

(64) Diwar-benn an advabañ, s. Notenpoù d. b. ar Gelted kozh, p. 286. Lug, evel e vab Cùchulainn diwezhatoc'h, en doa bet meur a adtad, pep hini o teskiñ-dezhañ e vicher.

(65) Komz a ra Lug el liester, o vezañ n' heller ket disrannañ Diancecht diouzh e vugale, ken barrek hag eñ war ar vezekniezh. (s. pennad A.E. war niv. 10 Al Liamm, pp. 50 ha da heul).

(66) Hevelep merkadenn : emañ Lug o soñjal e strollad ar **filid** m' eo Corpre an hini brudetañ anezho.

(67) Ar **glam diccin** (distagañ glav dikin) a oa da gentañ ur seurt eskumunidigezh pe anaoue meur a veze taolet gant an Drouized ouzh ar re o doa graet torfedoù bras a-enep ar gredenn pe ar meuriad. Da heul diskar an Drouiziezh e teuas da vezañ un doare strobinnellerezh nemetken.

(68) **Slaine** « yec'hed ».

(69) **Drobes**, bremañ « Drowes ».

(70) **Loch Luibe** «lenn louzoù ».

(71) Anat eo eo bet etrelakaet ar pennadoù-se. Ar mirc'hed-dibr, an tokarn, ar gwareg (ha, da heul, ar biroù hag ar c'hlaouier-biroù), ar sae vailhek a oa traoù dianav en hen Iwerzhon - kenkoulz hag an olifant, evel just.

(72) Hag ivez, evel ma lavarar e skridbù all, « gant un dorn » ; da lavarout eo gant ul lagad serret hag un dorn a-dreñv e gein. Alies-tre e vez meneg en henlennegzh Iwerzhon eus ar seurt tro hud. Sellout JOYCE, Social History ; SJOESTEDT, Dieux et Héros, p. 9, 60, 105 ; DUMEZIL, Mitra-Varuna, ch. IX § VII ; G. B. KERVERZIOU, Nouvelles notes sur le Tribann, Ogam niv. 4 p. 11 ; NATROVISSVS, Lug, le Dagda, Nuada, id. niv. 5 p. 19.

(73) S. n. 59 en niv. 12-13.

(74) **Birugderc** « lagad lemm »,

(75) Ger evit ger : « o poazhañ drouiziezh ».

Petra eo ar vrogarouriezh ? Evit ar broioù a zo dindan renerezh ur gouarnamant estren ez eo anat ar respont : bezañ brogarour a zo stourm a-enep ar gouarnamant estren.

Pandit NEHRU.

Anviou-Lec'hioù Breizh-Uhel

gant T. JEUSSET
(Kendalc'h)

Indret, N.   Endrez
Galleg kozh : Aindret = mougev bihan.

Irodouer, S. M.   Isroudour
Eclesia de Irodor, 1123, 1185; Persona de Irrodoer, 1250 En la parouesse d'Yroudouer, XIV^{et} kd ; Jehan Dirodouais, 1505. - Isroudour = roudouez izel (emañ ar vourc'h war ur grec'hienn a-us d' un adstêrig eus ar Renz).

Laignelet, R.   Egnel (An)
Deut eo an anv-man diouzh skeudenn un oan Fask a oa livet war daolenn an aoter en iliz-barrez. Houmañ a oa anvet a-raok « St Marzhin ar C'hoadoù » ; ne oa ket disheñvel a-walc'h an anv-se diouzh hini an iliz-barrez nes a oa « St Marzhin ar Maeziou ». Henezh a zeuas da vezañ Lezkouz. (Maupillé, Istor Felger).

Lalleu, R.   Alleuz (An)
Allodium = douar kuit. Keñveriañ ouzh « la Couyère ».

Lanfains, P.   Lanfeun
Ober a rin gant ar furm dastumet gant an ao. Klerg (I berr latin o kemmañ en E, gouez da J. Loth) ; - Lann + Fines, un anv hironek eo eta, evit doare. « Le Signal de Lanfains » a zo ur grec'hienn a 300 m. uhelder, aes da welout a-bell. Stêr Oud ha stêr Goued a zo eienenn eno. Bez' e oa gwechall harzoù etre ar g-Ouriosolites hag an Osismii (s.o. Mélanges d'Histoire Bretonne, gant Ferdinand Lot).
56

Lices (Les), leur-gêr Roazhon Lez-Roazhon
Un dra kurius eo e oa brudet toull-bac'h Roazhon war anv gallek « La Cour de Rennes » (Lez Roazhon). Tostik e oa ouzh kastell an Duged gwechall hag ouzh ar marc'hallac'h a-vremañ (« les Lices »). - **Lis** amprestet eus ar galleg kozh a dalv kement ha **lez** hag a dalve e-unan n' eo ket hepken « lez ar roue », hogen « lec'h ma oa savet kastell ar roue » ivez.

Lieuron, S. M.   Luron
Ludron, e-tro an XII^{et} kd (Bossard) ; e teuas da vezañ **Lueron** diwezhatoc'h Adstummet eo bet en amzer a-vremañ diwar levezon ar ger gallek « lieue » = lev.

Loire, stêr.   Loer
Ur fazi eo ober gant **Liger**, anv hengeltiek ar stêr, M. M. - Kollet eo bet as **g** etre vogalennoù er yezhoù nevez-keltiek ouzhpenn-se, **i** el lec'hiadur-se a zo kemmet en **e** pe **oe**. Teurel pled ouzh al **Leger** e Breizh-Izel, o soñjal m'eo bet klevet gant ar Vrezhoned a-raok ma kouezhas ar **g** e distagadur ar romanegerien hag ouzh al **Lié** e bro-Wened c'haliekaet a oa gwechall **Leer**, a-hervez.

Longaulnay. S. M.   GwerNEG
de **Longo Alneto**, Krennamzer. Keñveriañ « Vernay » (Vernacum) e Bro-C'hall vernos o vezañ anv hengeltiek ar gwern hag **alnus** an anv latin.

Louisfert, N.   Luferz
Locus ferratus = houarnlec'h.

Lourmais, D.   Ourvez (-Komborn)
Urmeta. Keñveriañ ouzh « Orvault » (Ourvez-Naoned) hag a oa Ormedo en IX^{et} kd.

Mécé, R. Mezeg (-Gwizurieg)
Heñvel eo an anv-mañ ouzh hini Mezeg war ar Winum (Metiacum) ; emdroet eo,
avat, e galleg rik,

Melesse, R. Melez
Melitius (fundus).

57

Melle, R. Maeleg (an-Dezerz)
Heñvel eo an anv-mañ, hep mar, ouzh hini « Mellac » e bro-Gernev.

Ménéac, S. M. Menieg (-Pourc'hoad)
Magnacum. Keñveriañ Maniac, Ok.

Merillac, S. M. Maerilieg
Matriliacum. Keñveriañ Merilhat, Ok.

Merléac, P. Merlieg
Meruliacum.

Montault, R. Menez-Uhel
Montis alti. El lec'hanvadurezh e talv menez kement ha **mons**. An dra-se a
zo gwir e brezhoneg hag e galleg. Da skouer : Gwenvenez = Wenmened id est
candidus mons (bloaz 1123).

Montautour, R. Menez-Aoter
En desped d'ar c'hoariadenn-c'herioù gallek « Monte-autour » = Kerzh tro-
dro (d'ar menez), e seblant bezañ ***Mons altari** anv gwirion al lec'h-se.

Moigné, R. Menieg (-Roazhon)
Magnacum. - Keñveriañ ouzh Meigné, kornog Bro-C'hall.

Monteneuf, S. M. Mouster-Nevez
a vije e Moûteneuf » ar stumm gallek reizh.

Monterfil, S. M. Mouster-Vili
Monterfil, XII^eet kd ; Monterfi, 1152 ; Monterfil, 1213- 1313. Hag e
c'heller spurmantiñ en anv-lec'h-mañ **Bili**, anv-den a gaver er Grenn-Amzer ?
Skrivagner buhez St Malou en doa an anv-se.

Monterrein, Gw. Mousterin
A hañval bezañ ar furn reizh e brezhoneg.

Mouazé, R. Mozeg
Mammenn an anv-lec'h-mañ a c'hellfe bezañ **Mausacum** (keñveriañ Mozac, Ok.)
pe **Musciacum** (keñveriañ Moissac).

Mouzeil, N. Mouzel
A hañval bezañ **Mucellius (fundus)**. Keñveriañ ouzh Muzelieg : Mucelliacum -
« Muzillac » (SAV, niv. 29).

58

Muel, S. M. Moël
A zo un anv-den, evit doare. Moel, XII^eet kd ; Muel, XIII^eet kd (Bossard).
Tanavaet eo bet O en U. - Keñveriañ ouzh Kamoël, bro-Naoned.

Nouvoitou, R. Nouvezoul
Ar furn koshañ a anavezomp eo **Novetoul** (1240). Talvezout a rae (a gav din)
kement ha **Nova tollens** (via) = « skraperezh nevez war an hent » da lavarout eo :
gant ur gloued evit rediañ an dud da baeañ telloù. Keñveriañ ouzh **Tollens viam** =
Tolwae, « Touvois ». - Savet eo Novezoul war ur run, n' eo ket pell eus
Kastell-Jiron. - Adstummet eo bet an anv-lec'h-se hervez soniadouriezh ar galleg
lennegel. - Lavarout a reer c'hoazh e rannyezh c'hallek Breizh-Uhel **Nouvétou**.

Orgères, R. Horzaer

Hordearia = heizeg.

Pannecé, N. Panzeg (-Naoned)
Paniciacum.

Plaine-Haute P. Plen-Aod
Bourc'h Plen-Aod a zo savet war un uhelenn gomez kelc'hiet gant ar stêr
Gwed a zo don e draonienn eno.

Plaintel, P. Plandel
Planum Andalis. Keñveriañ ouzh Andel.

Plébouille, P. Plouboul
Bourc'h Plouboul a zo savet da 25 m. uhelder dirak ur pleg-mor ha tost
ouzh ur stang (poull). A-dreñv ez eus un tosenn a 50 m. uhelder anvet
« Montbran », anv gevellek vrezhonek ha gallek a dalv kement ha « menez ». -
Keñveriañ ouzh Treboul, e-kichen. Douarnenez.

Pleudihen, D. Ploudehan
Keñveriañ Landehan. Tanavaet eo bet an anv-mañ gant ar galleg.

59
Pleurtoit, Plouaerdu (B. U.)
Plerestuit, Krenn-Amzer Izel. Keñveriañ ouzh « Ploerdu », bro-Wened,
distaget Plördut gant ar bobl. Aerdu a hañval bezañ furm gwirion an anvioù-se.
S. o. an anv-lec'h da heul.

Plouër Plouaer
Keñveriañ ouzh « Plerguer » - **Plouaergar** ha « Pleurtoit ».

Quessoy, P. Kaezeg
Cassiacum. - Komzet e voe ar brezhoneg el lec'h-mañ a-raok ma teuas K da
vezañ CH ha goude ma voe deut ar gourfennger -acum da vezañ -ego e romaneg (eil
hanterenn ar Vet kd, gouez da Loth). Teurel pled ouzh ar gourfennger -oy hag a
zo bet adstum met e-giz galleg Bro-Chall.

Richardais (La), S. M. Arvor B. U. (An)
La Richardais an Lermour, XVIet kd (Bossard). Keñveriañ ouzh « an Arvor »
e bro-Wened.

Rille, falbourzh eus Felger, R. Reolieg (-Felger)
Reguliacum. S. o. « Riailé ».

« Rosmaegan » anv-lec'h kozh eus banlev Roazhon Roamaelgan
Rosmaegan, XIIet kd ; **Rosmegan**, XIIIet kd. - Lec'hiet e oa an anv-se war
an douar a zo dindan kêr Roazhon ha parrez St Jalm-al-Lann (Bossard). Bez' e oa,
hep mar, an uhelenn ma tiforc'h warni hentoù Redon ha Naoned ; n' eus anv ebet
hiziv eviti. -**maegan** a dalv emichañs kement ha **Maelgan**, anv ur sant.

Rouillac. S. M. Roulieg
Rulliacum. - Keñveriañ Rouihac, Ok.

St Benoît-des-Ondes, D. Lanwezou
Landeguethoi, 1030 (diell departamant gall ar Manche H Mont-St-Michel) ;
Landa Guedhoi, 1030 (diell al Loer-Izelañ E 86) ; **Languedoaye**, 1239 (diell
Felger), **Languede**, **St Benoît-des-Ondes** qui anciennement était appelé Languede
1681 (diell al Loer-Izelañ) ;
Languedoe, 1693 (levr-parrez Paramé). An holl furmoù-se a zo roet gant Bossard.
- **Gwezou**, anv-den a gaver e Breizh-Izel (bro-Dreger, da skouer) ; **Guezo**, furm
gwenedek an anv-mañ ; **Guédé**, anv-den e Breizh-Uhel (skol Stez Anna Roazhon e-tro
1920). - Mouget eo bet ar brezhoneg er vro a-raok ma teuas **th** da gemmañ e **z**,
peogwir eo manet **d** e galleg (keñveriañ **Morzél**-Mordelles). - « Adalek an XIIet
kd, e oa eno ur manati bihan anvet St Benoît de Blanc-Ersay » (G. de Corson).

St Georges-de-Chesné, R.

St Siorj - Kaenez

Stus Georgius Casneti - St Siorj-an-Derveneg. E mare an Dispac'h bras, e voe graet gant an anv-se « St Georges l'Enchaîné » = St Siorj ereet.

St Georges-de-Grehaigne, D.

St Siorj-Erann

Roet eo bet gant Bossard ur furm gozh : **Hyrhania**. Houmañ a hanval bezañ ar galleg kozh * **Irane**, da lavarout eo **Ekoranda**. Keñveriañ Irandes, Ingrandes e Bro-C'hall. Bez' e oa al lec'h-se war c'hlan ar Goenun hag a oa emichañs bevenn ar g-Curiosolites hag an Abrincatii er mare hengeltiek ha galian-romanek.

St Georges-de-Reintembault, R.

St Siorj- Restembaod

Restenbald, anv un aotrou eus al lec'h-se en XI^{et} kd.

St Glen, P.

St Glan

Ster an anv-se a zo: **dinamm**. Keñveriañ anezhañ ouzh santez Wenn e Noal Pontivi, hag ouzh **Gwengalon**, deut da vezañ « Vildé-Guingalan » e galleg. Gerioù-doarenañ ar santelezh e oa, hervez Loth.

St Ouen-des-Alleux, R.

St Owen-an-Alleuzioù

Tennet eo an anv-se diouzh hini un eskob Rouen, e Bro-C'hall, anvet **Audoenus** en dielloù kozh. Deut e vije da vezañ **Owen** e-keñver ar soniadouriezh vrezhonek.

61

St Ouen-la-Rouërie, R.

St Owen-an-Harzoù

Gwelloc'h eo, d' am meno, mirout evit an Istor anv markiz La Rouërie hag en em savas a-enep ar Jakobinelezh evit adc'hounid emrenerezh Breizh. Seul aesoc'h eo m'emañ al lec'h-se tostig-tost ouzh an Harzoù.

Sérent, Gw.

Serent

Serent, XV^{et} kd. - **Serius**, anv-gour latin **incus**. Ar gourfennger-se a zeu da vezañ « -ent » e galleg (T.F.).

Sérigné, govelioù tost d'ar Veuzæer, R. Serenieg

Sereniacum, eus **Serenus**, anv-gour latin (T.F.).

Sévérac, N.

Severeg

Severiacum. Keñveriañ Sévérac, Ok.

Sulniac, Gw.

Sulnieg

Solinus, anv-gour deveret diouzh ur wrizienn c'halianek **solis-**, gouez da T.F. Keñveriañ ouzh (diae) solis = sul.

Thourie, R.

Tourig

Turric, IX^{et} kd. - Keñveriañ ouzh Thury, Ok. hag a oa gwechall **Turiacum** (T.F) hag ouzh Zürich (Helvetia), gwechall **Turicum**.

Tiercent (Le), R.

Tergant (An)

Tertius centenae = trederenn ur c'hantad (muzul-douar).

Tizé, anv-lec'h e Saizon, R.

Tizeg

Titiacum. - Keñveriañ Tissac, Ok.

Trignac, N.

Trinieg

Triniacum. - Keñveriañ Triniac, Ok.

Vénéffles, R.

Gwenfouilh

Vinae folium. Keñveriañ ouzh « Guinefolle ».

Veziñ, R.

Gwezan

Vetius, anv deveret eus al latin vetus + ar gourfennger -anum, rouez a-walc'h en hor bro. Keñveriañ ouzh Vezac = Vetiacum, Ok.

Vicomté (La)

Beskontelezh (ar V.)

62

Vieux-Viel, D.

Henwiel

...**de Veteri viello**, e-tro an XII^eet kd. - Vetera viella = straed kozh. S. o. an notenn da heul.

Villamée, R.

Gwilamez

Villa Amois, 990. - * **Villa amata** = domani karet (gant e berc'henn). - Lakait en e geñver anvioù latin all amprestet gant ar brezhoneg : **vicus** = gwic, **villare** = gwiler.

Villeneuve, falbourzh Roazhon

Kêrnevez

Ster kentañ an anv-lec'h-mañ a oa domani nevez (villa nova), e mare ar Merovinged. O vezañ m' eo ankounac'haet ar ster-se abaoe pell ha m' emañ bremañ ul lodenn vras eus kêr Roazhon savet eno, troomp an anv penn-da-benn e brezhoneg.

Teofil JEUSSET.

AR VRO HAG AR BED

AR BLOAZ E KEMBRE

gant Per DENEZ

E koulz mat hon eus graet meneg eus krouidigezh an Emsav Republikan. Abaoe o deus ar Republikaned gouzañvet meur a brosez ha bet o deus da baeañ telloù-kastiz ponner. A-drugarez dezho avat ne weler ket mui kalz bannieloù saoz e Kembre en devezhioù gouel broadel. Ha laouen eo an holl gant se.

Ken pennek ha biskoazh ez eo labour Plaid Cymru. En daouzeh miz tremenet ez eus bet krouet gantañ 19 kevrenn nevez (175 « skourr » en deus bremañ ar Strollad) ha gounezet en deus 1.200 ezel. Muioc'h-mui ez en em ziskouez renerien ar Strollad evel gwir renerien ar bobl.

Ar mouezhiadegoù penn kentañ ar bloaz a zo bet ranngalonus d' ar vroadelerien. Ret eo kompren, avat, e vez kreizennet ar seurt mouezhiadegoù war tabutoù politikel Bro-Saoz, hag e vezint evel-se e-pad pell c'hoazh. Setu perak ez eo ken talvoudus labour Undeb Cymru Fydd pa laka dirak ar bobl ar gudenn vroadel. Hepdale e vezo kroget da zastum sinaturioù evit ar « Goulenn Emrenerzh » (gw. an Notenn) ha krediñ a c'heller e vo degemeret ken mat gant ar bobl hag ar « Covenant » en Alba.

Stourm bras ar bloaz nevez, hervez renerien strollad, a vo ar stourm evit an douar. Niverusoc'h-niverusañ e vo taolet ar gouerien er-maez eus o mereurioù gant ar Saozon : kemeret e vo 212.682 akrad-douar da blantañ koadoù, kemeret e vo atantoù nevez d' ober tachennoù embregerezh evit ar soudarded, ha beuzet e vo traoniennoù a-bezh da fardañ lennoù al labouradegoù tredan. Souezh ebet en dije ar Strollad digoret nevez 'zo ur « Cronfa Amddiffyn Tir Cymru » - ur c'hest bras da zifenn douar Kembre.

Komz eus labour kaer an Eistezvod (kembraek penn-da-benn) hag eus Urdd Gobaith Cymru a vefe adlavarout ar pezh a zo bet lavaret amañ c'hoazh. Menegiñ a ranker avat an Urdd Siarad Cymraeg (Strollad ar re a gomz kembraeg) hag en em led, evel emsav ar Skolioù Kembraek, dre ar vro a-bezh.

64

Brasañ trec'h ar bloaz, avat, a zo bet hemañ marteze : Ar strollad-enklask a-berzh-gouarnamant dindan renerezh Sir Beveridge a zo o paouez asantiñ rein ur seurt emrenerzh d' ar skingomz e Skos hag e Kembre. Ur skoazell nevez d' ur vuhez vroadel yac'h.

NOTENN. - Setu aman troidigezh ar Goulenn Emrenerzh evel m' eo bet embannet gant an Aimsir Cheiltiach :

1. Ni, pobl Kembre, hag a zo bet sinet ganeomp ar goulenn-mañ, a ziskleir ez eo Kembre ur vroad he deus bevet e-pad lies kantved e framm ur savadur-stad broadel hag he deus dalc'het, daoust da galz diaesterioù, da vevañ evel ur gevredigezh vroadel betek an deiz a hiziv.
2. Krediñ a reomp emañ bremañ ar vroad-se en arvar bras da goll he zud, he douar, he yezh hag he boazioù.
3. Krediñ a reomp start na c'hell ket buhez ar vroad bezañ savetaet, na c'hell ket he finvidigezhioù bras, arboellerezhel, sevenadurel pe speredel, bezañ lakaet da dalvezout en un doare reizh hep an emrenerzh (self-government).
4. Krediñ a reomp ivez na c'hell ket ho Ti-Kannaded meurbet enorus, gant he binvioù-lezenniñ ken kreizennet, plediñ evel m' eo ret gant ar c'hudennoù he deus Kembre dezhi hec'h-un, hag e tlefe 'ta emrenerzh Kembre e framm ar Rouantelezh Unanet gwellaat melestradur Kembre koulz ha melestradur al lodennoù all eus ar Rouantelezh Unanet.
5. Ha peogwir he deus Kembre ar gwir-se d' an emrenerzh a zo bet embannet gant an Diskleriadur Atlantek evit an holl vroioù, e pedomp ho Ti-Kannaded meurbet enorus da ober un Akt a Parlamant a roio da Gembre un Ti-Kannaded dezhañ ar galloud da lezenniñ e kement a sell ouzh Kembre. Degas a reomp da soñj ez eo skoazellet ar goulenn-se gant ar Blaid hag an Emsav Republikan evel « ur c'hammed kentañ ».

BREIZH O KRAKVEVAÑ

N' ouzon ket daoust hag eo bet prizet a-walc'h gant hor c'henvroiz, talvoudegezh an tri fennad embannet e penn kentañ « Al Liamm » 19, 20 ha 21, gant Ronan Huon ha Per Denez.

An eil o tiskouez da gentañ e oa ret dimp skrivañ en ur yezh komprenet gant an holl, ha goude-se penaos e oa deuet ar brezhoneg, diwar levezon Gwalarn ha Roparz Hemon, da vezañ ur yezh barrek da zisplegañ ar c'hudennoù uhel koulz ha traoù pemdeziek. Egile o tiskleriañ sklaer ha dichek : « Ouzh silvidigezh ar brezhoneg, stagomp silvidigezh hor pobl evel pobl, hor bro evel bro. Ha ne vint ket savetaet gant gouelioù ». Bennozh Doue dezho o-daou, o vezañ m'o deus kinniget dimp, n'eo ket klufanerezh goullou met gwirionezioù kriz ha yac'haüs.

65

Ar gwir a zo ganeoc'h, Per Denez. Pezh a ra diouer da dud hon Emzav eo kompren o deus da labourat evit hor bro estreget o tañsal pe o kanañ, ha zoken o skrivañ pennadoù lennegel. En un arvar marvel emañ hor Bro evel bro, hor yezh evel yezh vev. Hag e-pad ma kollomp amzer evel-se, piv a ra war dro ar c'hudennoù pennañ evit Breizh war dachenn an arboellerezh, ar bruderezh, al lojeiz (1), yec'hed ha sevenadurezh ar bobl ? Kudennoù a bouez bras hag a vo dirouestlet n' eus forzh penaos, pe ganimp, pe a-enep dimp : tu ebet da ziflipañ.

Piv a glask da vat bevañ evel gwir Vreizhiz diwar emskiant broadel, n' eo ket e-pad sizunvezhioù berr ar c'hantpoù-hañv, met a-hed ar bloavezh ? Piv a glask an tu da lakaat bemdeiz un hadennig bennak eus e emskiant broadel-eñ da ziwanañ en spered ur Breizhad all ? Piv a glask displegañ an tu da labourat evit ar Vro d' ar re o deus youl vat e-leizh, daoust dezho chom hep soñjal pe hep gouzout penaos ober ? Bez' ez eus, a drugarez Doue. Met n' eus ket ur bern. Amañ e welomp pegement e vank dimp ur gelaouenn evel « Le Peuple Breton ». An traoù hon eus ezhomm-kaer anavezout anezho : perzhioù mat hor Bro, bras a-walc'h evit ober vrud eviti dirak ar bed, riskloù o kinnig he zagañ, hentchoù o tigeriñ ledan dirazi, ma ouezfe mont ganto. An traoù-se, kalz pouezusoc'h dimp eget ar gouel-mañ-gouel pe ar pennad luziet-mañ, e pelec'h o c'havout bremañ ?

N' eo ket da lavarout n'hellfed ket pennaouiñ fonnus a-hend-all. Met klask ha teurel evezh a zo d'ober. Ha diseblant eo Breizhiz, aon am eus.

Evidon-me e kavan goanag alies o lenn ur gelaouenn c'hall - na petra 'ta ! - embannet evit tud mat ar maez, « Foyer Rural ». Hi da vihanañ a oar hag a lavar meur a dra dudius: penaos eo bet krouet gant Breizhiz kevredadoù kretaat n' eus nemeto war o zachenn, penaos e oar tud Pleiber Krist en em zibab eus ar c'hentañ evit o dornadegoù, peseurt talvoudegezh kentelius a zo gant ar skrid-feur graet e mereurioù Bro-Leon etre ar gerent hag an dud yaouank o vont da chom ha da labourat ganto... ha me 'oar !

(1) 80 % eus tiez Aodoù an Hanternoz n' o deus nemet ur pezh hepken, bihan peurvuiañ.

66

Ha n'eo ket un dudi ivez kaout dindan bluenn ur skrivagner suis (2) un testeni evel hemañ : « Tu hon eus bet da welout e oa Breizh mat-tre evit reiñ had patatez eus ar gwellañ. N' eo ket hepken, a gav dimp, an dud a vicher a bleustr war an dachenn gant kalz a ampartiz hag a dan, met al labourer brezhon e-unan a ra eñ ivez war dro e barkoù avaloù-douar gant kred ha karantez. E Breizh e kaver ur rummad labourerion douar, lorc'h enno gant o hengounioù ha stag mat ouzh o boazioù kozh. Al labourerion vrezhon a vev distro diouzh an hentoù bras, en mereurioù digevannez war ar maez, pe e keradennoù bihan. An dra-se o lak da vezañ paotred « anezho o-un » met reiñ a ra ivez dezho tro da greskiñ perzhioù mat a brizomp dreist : karantez evit an douar ha lealded a vicher ».

N'hellomp ket eveljust goulenn digant Al Liamm kemer penn-da-benn al lec'h dalc'het gwechall gant « Le Peuple Breton ». Tu a vefe padal da reiñ d' ar gelaouenn muioc'h a dalvoudegezh hollek, o pleustriñ war dachennoù re zilezet pe difraost a-grenn. Krennañ a c'hellfed ober un tammig war al lennegezh ha n' eo nemet lennegezh, war an troidigezhioù dreist-holl, evit reiñ d' al lennerion tu da zisplegañ kudennoù a bouez evit ar Vro, en em gavont ganto er vuhez pemdeziek, en o micher, hag all... Perak ne c'houlennfe ket al Liamm ouzh dud an

Emzav diskouez dimp penaos e labouront evit Breizh en ur ober o micher ? Se a servijfe da vihanañ da zegas soñjoù ha helebini en reoù all.

Rediet da gomz diwar-benn traoù boutin, e teufe moarvat hor skrivagnerion yaouank da zilezel un tammig ur brezhoneg « chimik » betek re, evit ober gant ur yezh bev-birvidik, eeun ha sklaer. Amzer gollet ne vefe ket !

(2) Revue Romande d'Agriculture.

67

Se a servijfe ivez, a gav din, da reiñ d' hor yezh gerioù ha troioù-lavar a ra diouer dezhi a-wechoù evit bremañ. Rak - ret eo hen anzav peogwir n'eus nemedomp amañ - n' eo ket aes bepred komz en brezhoneg eus kudennoù a-vremañ, eus micherioù a-vremañ. Salokras, va skouer-me a gemerin. Setu assistantez (skoazellerez, moarvat ?) ez on en ul Lez-Varn, oc'h ober war dro ar vugale hag ar re yaouank. Pa fell din komz eus va micher gant brezhonegerion all, e choman berr a-wechoù, rak gerioù resis 'zo ha n' hellan ket o c'havout prim en brezhoneg. Un dra all : soñjet em eus alles e c'hellfe bezañ talvoudus sevel pennadoù diwar-benn kudenn ar yaouankiz kablus pe reuzeudik, ur gudenn bras-mantrus en Breizh. Diskouez da skouer pegen fonnus eo striv ur Breizhad kalonek, an Aotrou Gwionvarc'h e penn ar « Fédération Bretonne de Sauvegarde de l'Enfance » -se, a zo ur skouer hag ur penn-patrom evit Bro-C'hall. Evel ma lavare din Herve Konan, n' eus ket pell, enklaskoù pizh a vefe d' ober, taolenoù-niver da sevel, parrouz ha parrouz... Met ouzhpenn ul labour spontus e vefe ul labour diaes-kenañ da sevel en brezhoneg : gerioù resis a vefe da ijinañ en pep pajenn (3). Ha ne blijfe ket din sevel un oberenn en galleg, kompren a rit.

Un dra all c'hoazh : piv ac'hanoc'h a droio en brezhoneg an « testoù-arnodiñ » ar boazetañ, hini Binet-Simon da skouer ? Medesined ha skoazellerezed, skolaerion ha leanezed a c'houlennata en galleg ar paour kaezh brezhoneger bihan. Hag eñ o chom berr alies a-walc'h, pe o respont goude prederiañ re-bell. Notet e vezont evel-just war ur bazenn izel meurbet, na glot tamm ebet gant o oad-meiz gwirion. Se a c'hell direizhañ da vat ar menozioù diwar o fenn ha bezañ drastus meurbet evit o da zont.

Traoù bev hon eus ezhomm anezho, testennoù a-vremañ, skouerioù seul genteliusoc'h maz int tostoc'h dimp.

Ya, Ronan Huon, poent bras eo ma teuio ar brezhoneg da vezañ evidomp « ur yezh ne reer ket hepken war he zro, met ur yezh ma reer ganti ».

Bemdeiz hag evit pep tra.

BENEAD.

(3) Koulskoude, p' am bo amzer, ec'h eilskrivin evit al Liamm pajenn pe bajenn eus Levrig-Notennoù ur skoazellerez war hentchoù Breizh-Izel.

68

E-TOUEZ AL LEVRIOU

Yann ar FLOC'H. - Koñchennoù eus bro ar stêr Aon.

E gwerzh e Levr di Le Dault, Kemper. 296 pajenn.

Bepred e vez lennet gant plijadur marvailhoù hor bro. Piv n' en deus ket kavet bourrus « Pipi Gonto », kontadennoù Fañch an Uhel, Ivan Krog, h.a. ? Er c'helaouennoù embannet a-raok brezel pevarzek, e veze lennet kalz a gontadennoù-pobl, hag ur menoz mat eo bet dastum en ul levr reoù Yann ar Floc'h, ur skrivagner peuzdianav d'an emsaverien yaouank.

Arabat, evel-just soñjal e vo kavet traoù nevez-rik e-barzh. Er chontadennoù-pobl (d'an nebeutañ er re embannet betek vremañ) e kaver atav an hevelep testennoù, ha pa vez kroget gant unan, diouzhtu e vez divunet an diwezh. Ouzhpenn talvoudusoc'h e vije bet skridoù Yann ar Floc'h ma vije chomet hep reiñ ul liv lennegel dezho : daoust dezhañ bezañ a-enep menozioù Gwalarn, daoust dezhañ bezañ a-du gant ar « brezhoneg bev », ar « brezhoneg du-mañ », e varvailhoù a zo graet evit bezañ lennet kentoc'h eget evit bezañ dibunet. Re alies ivez ez eo tuet an oberour da reiñ kentelioù d'e lennerien. Gwir eo, ne

vez ket kinniget al levr evel un oberenn werinoniezh...

Forzh penaos, ret eo trugareziñ an embanner evit bezañ kinniget deomp ul levr brezhonek nevez er mare kriz-mañ. Degemeret en deus, a-hervez, arc'hant digant un Amerikan pinvidik ha brokus. Gwell-a-se, ma teu bremañ mondianed estren da reiñ skoazell d' hor yezh en argoll...

Savet eo bet ar raklavar gant Yeun ar Go. E-leizh a ziskleriadurioù dudiñ a gaver e-barzh diwar-benn Yann ar Floc'h ha diwar-benn an emsav a-wechall. Daoust ma tisplije dezhañ doare-skrivañ Frañsez Vallee, lakaet eo bet « koñchennoù » Yann ar Floc'h e K.L.T.

Spi hon eus ne chomo ket al leur-mañ e-unan, hag e teuo war e lerc'h ur rummad stank a skridoù brezhonek embannet gant levr di Le Dault. War dachenn ar werinoriezh e chom c'hoazh kalz a labour d' ober.

69

TRO BREIZ, LE PELERINAGE AUX SEPT SAINTS DE BRETAGNE, gant Florian Le Roy. -

Bez' ez eus levrioù o tont er-maez e poent hag e mare : hemañ da skouer a c'helled prenañ en holl levr dioù mat e Breizh hag e lec'h all un nebeut deizioù a-raok gouelioù Bleun-Brug 1950, lidet e-sell enoriñ ar Sent kozh a wriziennas don ar feiz kristen en hor bro hag a seller outo mui pe vui evel ouzh tadoù speredel hor broad ; o anvioù, pep hini o anavez : Paol, Tugdual, Brieg, Malo, Samzun, Patern, Kaourintin. Dre hentoù an « Tro Breizh » eo bet degaset en hañv tremenet o relegoù santel betek Kastell-Paol ; adc'hanet eo bet pirc'hirinerezh ar grenn-amzer, a lakae bagadoù stank hon tadoù kozh da vont a barrez da barrez evit gounit o lod a baradoz.

Pervezh ha savet en un doare aketus eo labour Florian Le Roy, a ziskouez deomp e anavez mat istor Breizh ; reiñ a ra deomp diskleriadurioù talvoudus a-zivout kement kornig-douar hag an holl savadurioù ha chapeligoù ; santout a reer en deus ergerzhet a-hed hag a-dreuz ar seizh eskopti, bevet erfin e « dro Breizh ». Liv a zo en e daolennoù. Mistr ha pinvidik eo ar yezh, re binvidik a-wechoù zoken ; un nebeut lavarennoù a gaver e brezhoneg : karet hor bije o gwelout niverusoc'h. A-hend-all, degas a reomp da soñj hol lennerien en deus, un nebeut bloavezhioù 'zo gounezet Florian Le Roy ar priz lennegel « Cazes » gant e romant « L'oiseau volage ».

Embannet-kaer eo al levr, evel an holl labourioù graet gant al Levr di Keltiek, brav ar paper, al lizherennoù ; darn vrasañ al luc'hskeudennoù, tennet gant Jos Doare, a zo mat. Ur gartenn, doare dezhi reoù ar XV^{vet} kantved, diwar dorn Yann Boupinod, a aesa deomp tennañ an holl frouezh eus labour Florian Le Roy.

Al levr, in-4° couronne, 250 pajenn ennañ, a zo e gwerzh el Levr di Keltiek, 108 bis, rue de Rennes, Paris. - 950 lur.

NOTENNOU

HOR C'HENEILED. -

Laouen eo Frañsez Kervella ha Metig an Dred da gemenn deoc'h eo kresket an dud en o zi. Ganet eo bet o merc'hig Rivanon e Landreger d'an 20 a viz kerzu 1950. Hor gourc'hemenoù gwellañ d' hor c'heneiled da geñver ganedigezh o eil bugel.

Yann-Per Floc'h ha Jilberzha Faure a zo bet dimezet en iliz Itron-Varia ar Porzh-Houarn e Pariz, d'an 20 a viz Here 1950. Gourc'hemenoù ha hetoù gwellañ.

KANV. -

Klevet hon eus e oa marv nevez 'zo an Ao. L. Levod-Bekod, ijinour ar maezioù. Karet en doa ar brezhoneg. Skrivet en doa e Gwalarn hag e Sav dindan an anv Yann Mestreizok, skrivet en doa en Arvor ha komzet e Roazhon-Breizh dindan an anv « ar C'houer kozh » ha betek e varv en doa kaset da Groaz Breizh pennadoù sinet L. B. hag ivez Levod-Bekod. Gwelloc'h eo disoñjal en deus kenlabouret d' an « Nouvelle Revue de Bretagne ». - Doue da bardono dezhañ !

Aet eo da anaon, e Pant-y-Saeson, Llandudoch, Kembre, ar Fonesig Mallt Williams, brogarourez anavezet-mat. Skoazellet he deus a-hed ar wech an emsav kembreat, koulz hag an holl emsavioù hollgeltiek, zoken abaoe deizioù Frañsez Vallee hag ar Gorsedd kentañ. Bez' he doa 83 bloaz.

HOR C'HOUMANANTERIEN

gënver :	308	gouere :	332
c'hwevrer :	306	eost :	312
meurzh :	314	gwengolo :	331
ebrel :	319	hete :	349
mae :	332	du :	349
mezheven :	311	kerzu :	343

Sifrenn kerzu 1949 a oa 299 : n' eus ket bet gounezet 50 koumananter nevez e-doug ar bloaz tremenet, daoust deomp da vezañ kaset ur 500 lizher-brud bennak. Na bihan eo Breizh.

PROFOU. -

Sed roll ar profoù hon eus degemeret e-korf miz kerzu 1950 : Dimezell Chevillotte, 200 lur ; Alberzh Guillou, 570 ; J. Ducamp, person, 400 ; Dr Guillou, 320 ; Maoris Loïsele, 1.050 ; C. Le Brazidec, 100 ; A. Kalvez, person, 100 ; dizanv : prof evit kas « Al Liamm » d' an harluidi, 900 ; K. Perez, 4.100 ; Dom G. Godu, 400. War un dro, 8.140 lur. E-doug ar bloaz hon eus bet 109.201 lur, hag ouzhpenn ur prof a 50.000 lur digant kevredigezh Per Landeiz.

En hon niverenn diwezhañ e lavaremp o doa tizhet ar profoù 101.061 lur. Gant re miz diwezhañ ar bloaz ez eo kresket eus kalz. Gant prof 50.000 lur kef Per Landeiz, sifrenn profoù 1950 a sav bremañ da 159.141 lur, e-lec'h 77.440 lur e 1949, ha 48.415 e 1948, Salv ma vezo gwelloc'h c'hoazh ar bloavezh nevez !

TRUGAREZ !

71

HOR C'HEF EVIT AR BLOAZ 1950

FREJOU

	lurioù
Dle 1949	115.399
Moulañ	334.472
Mizoù-post	22.434
Deiziadur 1950	3,520
En holl	475.825

ENKEFIADURIOU

	lurioù
Koumanantoù	218.082

Niverennoù gwerzhet	16.600
Profoù	159.201
Levrioù gwerzhet	14.116
Deiziadur 1950	3.925
Bruderezh-kenwerzh	250
En holl	412.174

Kalonekaüs eo taolenn hor c'hef evit ar bloaz tremenet. Diskouez a ra ur gounid a 51.748 lur. N' ankounac'haomp ket avat en doa A Lianun e derou 1950 un toull a 115.399 lur da stankañ (koll 1947 9.666 lur ; koll 1948, 73.297 lur ; koll 1949, 32.436 lur). Kregiñ a reomp gant ar bloaz nevez, un dle a 63.651 lur war hon divskoaz.

BREZHONEG AR BOBL. -

Setu aman roll ar profoù diwezhañ hon eus bet : Ao. Le Poulichet ; 100 lur ; Nog Kernea : 300 ; Dll Baron : 1.000.
Bremañ ez eus er c'hef : 15.170 lur.

PRIZ AR GELAOUENN. -

Ranket hon eus kreskiñ priz ar c'houmanant. Hiviziken e vo 800 lur ar bloaz. Degas a reomp da soñj e voulomp ivez, evit ar re a c'houlenn, niverennoù war baper kaer : priz ar c'houmanant war paper kaer a zo 1.200 lur. En em zigareziñ a reomp evit ar c'hresk-se : n' eo ket a galon laouen hon eus asantet dezhañ. Daoust da se e kredomp e chom AL LIAMM an hini marc'hadmatañ e-touez ar c'helaouennoù breizhek.

DIWAR-BENN NIVERENN KEMBRE. -

Un nebeut deizioù a zo dija em eus echuet gant niverenn 22 Al Liamm hag e tlean kas deoc'h va gourc'hemennou gwirion eviti. Mat e vefe rein un niverenn evel houmañ ur wech an amzer. Evidon, e kavan a vefe mat ivez embann pennadoù e kembraeg gant notennoù. A. H.
Mat e oa an niverenn a-zivout Kembre : plijout a ra din muioc'h eget an hini diwezhañ. Mat e ve kenderc'hel gant Skol-Uhel ar brezhoneg, pouezus eo evit ar re evel don o deus bet da zeskiñ ar yezh hag a gav bemdeiz traoù nevez da zeskiñ. G. P.

72

GOURC'HEMENNOU HA TRAOU ALL. -

« Re a droidigezhioù a vez el « Liamm » ha gwall-zisasun e kavan yezh ar gelaouenn-se. N' emañ ket ma-unan o soñjal evel-se. » Y. ar G.
Kalz a blijadur am eus bet o lenn « En-dro da Vari-Sent ». Poblel an awen hag ar yezh : c'hwek avat ! J. K.
Fentus eo pezh-c'hoari diwezhañ Jarl Priel, ar seurt-se a blij muioc'h din. Ne garan ket kalz e zrammaoù du hag e istorioù diaouled.
« Ken plijus eo AL LIAMM atav d' am meno. Ne oa ket fall an niverenn diwar-benn Kembre. Pennadoù « Madog » koulskoude a vije bet mat o lakaat e brezhoneg... Keleier souezhus a zeu gantañ : ne oa da skouer, hervezañ, nemet 3 pe 4 Kembre o vevañ war an douar e penn kentañ an Amzer Nevez. Ar re all a oa moarvat o vevañ dindan an douar pe en oabl ! » F. K.
« Va gwellañ gourc'hemennou evit labour Al Liamm. Ur blijadur dreist eo bet evidon lenn an holl niverennoù gwitibunan, dreist-holl al levrioù « Ar Spontailh » hag « An Antekrist. ».
A. M.

UR PEZH GANT J. PRIEL EN « THEATRE DE POCHE » E PARIZ. -

D'an 10 a viz c'hwevrer ez eo bet c'hoariet e Pariz gant strollad « An Ed Nevez » eus Kervreiz « AN ANKOU » pezh-c'hoari hor c'henlabourer ha mignon Jan Priel. Karout a rafemp gwelout seurt traoù o c'hoarvezout e Breizh un deiz-bennak ha pa ne vije nemet er radio e-lec'h a c'hoz ravoderezh a vez klevet re alies.

A-ZIVOUT CARADAR. -

Lavarout a reer e niv. 23 Al Liamm ez eo bet savet « Cornish for all » gant Caradar pa 'z eo diwar dorn Morton Nance. « Cornish simplified » eo anv levr

Caradar. Hervez A. Bebb a skrivas diwar e benn ur pennad kañv e Baner Ao. Amserau Cymru (13-12-1950) e oa ur saoz anezhañ. Goude bezañ bet kelennet e Kergreund e teuas da skolaer en Ysgol Gramadeg Dinbych. Diwar ar boan en doa bet o teskiñ kembraeg e soñjas sevel ul levrig evit aesaat al labour d' an digembraegerien, « Welsh made easy » eo. Diwezhatoc'h e teskas kerneveg hag e savas gant Morton Nance ar geriadur saoznek kernevek. Da c'houde e reas evit ar c'herneveg ar pezh en doa graet evit ar c'hembraeg hag e skrivas « Cornish simplified ». Treiñ a reas ivez aviel Mark.

Dont a reas en-dro d'e geriadenn, Amberley, Arundel (Sussex) d' ober war-dro e vamm. Eno e varvas d' an 22 a viz Du 1950 hag voe douaret « e dremm etrezek an « Downs » a gare kement ».

LANGSTON HUGHES a zo unan eus gwellañ barzhed du an amzer-vramañ en Amerika. Ganet eo bet e 1902 er Missouri. Da gentañ e voe studier e Skol-Veur Kolombia, blenier kirri-samm, mevel bihan e ti ur marc'hadour bleunioù, porzhier en un davarn eus Montmartr, eil-keginer en un davarn all. Beajiñ a reas en Itali hag e teuas en-dro da New-York e 1924 e-lec'h ma c'hellas adkregiñ gant e studioù. Ar pennad a gaver en niverenn-mañ a zo bet savet gantañ evit ar gelaouenn frizek De Tsjerne, ha moulet eo bet enni e mizioù kentañ ar bloaz tremenet. Trugarekaat a reomp Langston Hughes hag Anne Wadsmann, rener De Tsjerne, da vezañ roet deomp an aotre d' hec'h adembann e brezhoneg.

73

AL LIAMM EN ESTRENVO. -

Pennad Per Denez diwar-benn An Emsav Skosat a zo bet embannet e frizeg er gazetenn DE STIENNEN MAN (niv. 26 ha 27).

AR GERIADUR. -

Studiet a zo bet abaoe an niverenn diwezhañ: Feiz ha Breizh 1914.

DIWAR-BENN AR GER « HENTEZ ». -

Ur blijadur eo bet din lenn pennad Roparz Hemon o reiñ frouezh an enklask diwezhañ e niverenn 22 « Al Liamm ». Karout a rafen lavarout ur ger bennak war ar ger « hentez », meneget gantañ, p. 62.

Estreget « a chele » (brezhoneg egile) a veze implijet en hen-iwerzhoneg, hag a zo koulz gourel ha gwregel, evel m'her skriv R. Hemon, p. 66, e veze implijet ivez « a **setig** ». Gwregel e oa, ha gwregel hepken : « indara sùil... setig », « unan eus an daoulagad... egile » (sùil, gwregel, lagad), Lebor na Huidre, mouladur 1929, 79 b 37. **Setig** a dalv « maouez, gwreg », evel **ben** eus eben. Diouzh e orin, e teu ar ger **setig** eus **sét** : **sét** a zo hor ger brezhonek **hent**. Stumm germanek ar ger keltiek a zo **sinths**, **sind**. Ernault a zo 'ta ar gwir gantañ pa geñver **hentez** gant an alamanek **gesinde** (ge-sinde). Gallout a reer keñveriañ tostoc'h an daou c'her. E germaneg, **ge-** a zo anezhañ ur rakger stroll ; er yezhoù predennek eo **-eth**, **-ez**, ur gourfennger doare pe stroll, Ster strollek-**eth** a zo anat e kerneveg Breizh-veur en ur ger evel **tyreth**, « an douar a-bezh », a gaver e-kichen **tyr**, liester **tyryow**, douar. An hevelep **dibenn** a gaver gwech ha gwech e brezhoneg, da skouer e **aelez** (aeled), **bugalez** (bugale), hag all. Diouzh un tu all, stumm kernevek hor ger **hent** a zo **hins** en XIIvet kantved endeo. Sklaer eo 'ta ster « hentez » : ar « strollad tud a zarempreder » eo. Ret eo keñveriañ ivez ar verb **hentin** a dalv « daremprediñ ».

Eus ar skouerioù a ro Roparz Hemon n' eus nemet unan a zo dispis din : gwerzenn « Origo Mundi » an hini eo, ma 'z eus komz eus ur vaouez « flour hy hynse », « fleurenn he hentez ». N' eo ket ganin testenn ar mister kernevek : hogen « flour », e kerneveg, a zo anv kadarn hag anv gwan war un dro, hag, evel anv gwan, e talv « dreist, eus an dibab ». Ha ne vefe ket ar vaouez-se « un nouez, eus an dibab an dud darempredet ganti » ?

P. A. L.

DIWAR-BENN AN ANVIOU-LEC'HIOU-MOR. -

Plijadur am eus bet o welout P. Al Lann (Al Liamm, niv. 23, p. 75-77) dedennet gant kudennoù an anvioù-lec'hioù-mor. Krediñ a ra n' emañ ket ar wirionez ganin (ibid., niv. 20, p. 46) pa lavaran e talv « Beg ar Vir » kement ha « beg e-lec'h ma vir (tro) ar bagoù » ; bir = beg lemm eo e vije kentoc'h. A c'hell bezañ. Bir - beg lemm a zo, a gredan, dianav d' an dud war an aod bet studiet ganin ; met gwechall, marteze, e oa implijet. D' am meno, va ster a zo ken gwirheñvel hag

egile, hag, hiziv, an dud a gompren an anv evel m' am eus lavaret. Setu amañ evezhiadennoù all diwar-benn gerioù am eus roet. Dont a reont diwar skiant prenet da heul un enklask all, graet ganin war aodoù Leon entre Arc'hantell ha Plougernev (hañv 1950), hag a vo embannet diwezhatoc'h.

74

1. **Korejoù** (Al Liamm, niv. 20, p. 42). Krediñ a ran bremañ e talv bepred ar ger-mañ kement, ha « sav-mein evit pakañ pesked », evel ma lavare G. Bernier. E Plougernev ha Landeda e weler mat c'hoazh war an traezh savioù-mein bet graet gant ar re gozh e meur a lec'h, daoust ma ne dalvezont ket mui da netra. E Plougernev koulskoude, etre an douar-bras hag Enez Werc'h, e kaver an anvioù **Gored al Legestr** ha **Gored ar Born** hep ma vije roud ebet eus ur gored savet gant tud ; hogen, mein dastumet gant ar mor a zo, en doare da ober un erv, hag a c'hellent gwechall kaout an hevelep talvoudegezh hag ur gored savet gant tud : ac'hano e teu moarvat an astenn-ster. Krediñ a ran ez eus bet gwechall korejoù savet gant tud en Enez Sun, aet da get bremañ abalamour ma ya di an Enezourien da gerc'hat mein da sevel tiez : diskaret eo bet ar c'horejoù goude bezañ chomet dizimplij.

Da eveshaat eo ez eo direizh ar c'hemmadur e Plougernev : ar gored, ar c'horejoù.

2. **Barroù** (Al Liamm, niv. 20, p. 41). Sur oun bremañ ez eo **leinoù kerreg** ster ar ger-mañ, ha neket barradoù-mor. En Aber Ac'h an holl vazennoù a vez graet barr anezho.

3. **Aber**. Porzh Porsal a vez graet an Aberig anezhañ, ar pezh a ra bremañ dek aber anavezet e Breizh (kv. Al Liamm, niv. 6, p. 62-63). - L'Aber Benoît e galleg a zo an Aber Benniget, ha neket Benead.

Y. N. GUARDON.

AN AIMSIR CHEILTIACH. -

Niverenn Genver-C'hwevrer, muioc'h a vrezhoneg enni eget ar peurliesañ, a zo mat-tre. Lenn (e brezhoneg) lizher kaer ur manac'h breizhat da rener ar gelaouenn ; un arroud sebezus, sabatuus, diwar ur c'helc'hlizher kaset gant Skol-Veur Roazhon d'ar gelennerien vrezhonek (n' oufe den chom hep lenn ar pennadig-se) ; ha traoù all. Eus ur skrid anvet « An Hent Nemetañ » ha sinet Alan Gourenez, e tennomp un nebeut linennoù :

« Pevar seurt tud a zo e Breizh hiziv :

1. Ar bobl dre vras, na anavez ket kudenn Vreizh, pe hec'h anavez fall, gouzout a reer perak. Ha koulskoude, enni eo e lakaomp hor fiziañs evit an Dazont dre m' mañ enni pinvidigezhioù ar Vro.

2. Ur rummad tud aet a-zevri ouzh tu ar mac'her, enebourien krenn da Vreizh ha da bep tra breizhek. Tud peurzall, trellet gant menozioù-stad Bro-C'hall, pe treitourien dizigarezus. Ar re-se eo gwellañ binvioù Bro-C'hall er stourm enep-breizhat. Int a zo ar gwir dispac'herien e Breizh.

3. Ur rummad all, un tamm kerentiezh dezhañ gant an eil, ennañ tud a anavez ar gudenn, a oar ez eus eus Breizh un dra hag a zellez bezañ savetaet. Hogen ar rummad-mañ a zo ennañ tud aonik, ur spered bourc'hiziek dezho. Dre berrboellegezh, pe dre laoskentez, ec'h emezelont d' ar Rannvroelouriezh, pe hiziv d' ar Gevredelouriezh (stumm arnevez ar Rannvroelouriezh)... M' o deus soñj da zibab al loar evit o bro, emaint war an hent mat : n' o deus nemet kenderc'hel, emañ eeun dirazo.

4. Ur rummad tud all a zo, a drugarez Doue. Amañ emañ kostezenn an haelded hag ar galonegezh. Ar re a oar « envel ur c'hazh ur c'hazh » ha na ouzont ket gaouiñ ouzh o emskiant. Ar re a sell dibikouz hag a anzav gant kardedded ha lorc'h : n' eus nemet ar stourm broadel a c'hell saveteiñ Breizh... »

Koumanant : 300 lur ar bloaz da nebeutañ. Kas an arc'hant war anv AN AIMSIR CHEILTIACH, da Smith and Sons, 248 Straed Rivoli, Pariz. K.R.P. 85-369 Pariz.

75

L'ANNUAIRE DE BRETAGNE 1951. -

E derou miz meurzh e teuio er-maez al labour-mat dindan stumm ul levr a 180 pajenn in-8a raisin, treset e c'holo gant Kreston. Taolenniñ a raio pezh a ra danvez Breizh. E-kichen un diverrañ war an istor, an douaroniezh, an arboellerezh, al labour douar, h.a., e kavor ennañ un toullad chomlec'hioù : reoù kevredigezhioù sevenadurel, sportel, kelc'hioù, skolioù, kelaouennoù. Diskouez a raio lec'h hor bro er bed, ha pezh a zleer gouzout diwar-benn ar

broioù keltiek, an divroañ en hor bro...

Anat eo da bep hini e vo al levr ur benveg-labour eus ar re briziusañ, un diell a ranko pep Breizhad piaouañ, kentañ rentañ-kont-bloaz eus ar pezh a vez graet e Breizh hag eus ar pezh a ra Breizh. Meur a lodenn anezhañ a vo studiet donoc'h er bloavezhioù da zont gant skoazell an holl Vreizhiz a youl vat.

Rakpreañ a c'heller en ur gas 200 lur da gont-red Yvon LAIGLE, 519-94 Rennes, rue Saint-Michel, St-Pair-sur-Mer (Manche).

KROAZ BREIZH. -

Gant plijadur hon eus lennet war niverenn diwezhañ K. B. ar c'heleier diwar-benn adsavidigezh Landevenneg (pennad V.S.) ha skrid Marsel Aodig diwar-benn Morisetig Jaffredaou. Lavarout a reomp niverenn diwezhañ K. B. rak hiviziken ne vo ket mui embannet ar gazetenn. Sammet eo bet he rener, an Ao. Y. F. Falc'hun, gant ur garg a sekretour e lez-varn an eskopti (ur souezh eo pegen aes e vez kavet kargoù dic'hortoz evit ar veleien a ra war-dro ar brezhoneg : daoust ha ne oa ket tu da gavout un tu bennak, evit al lezvarn-se, ur rener kazetenn c'hallek ?). Rankout a ra an Ao. Y. F. Falc'hun dilezel e labour brezhonek. Keuz hon eus. Renet en doa K. B. ar gwellañ ma c'helle gant an nebeut a frankiz en doa.

Kemeret e vo lec'h K. B. gant ur gazetenn anvet BLEUN-BRUG, a vo an Ao. Visant Seite ar sekretour anezhi. Embannet e vo B. B. daouzek gwech ar bloaz : eizh gwech e brezhoneg, peder gwech e galleg. Priz ar c'houmanant a vo : evit an 12 niverenn, 400 lur ; evit an 8 niverenn vrezhonek, 300 lur ; evit ar 4 niverenn c'hallek, 190 lur. (Da gas da : V. Seite, ru ar Vilin, Treboul. K.R.P. 544-22 An Naoned.)

Nec'het omp o welout ar brezhoneg o vont war gil aze c'hoazh. Gouzout a reomp eo ret implijout ar galleg evit an abostolorezh. Daoust ha ne vije ket bet tu neuze da embann follennoù-bruderezh er yezh estren, en ur virout B. B. brezhonek penna-da-benn ? Chañs vat da v-B: B. brezhonek ha d' e rener nevez.

BREZHONEG MAT, GALLEG KAER, MENOZIOU SPLANN. -

« Tadou ha Mammou. Ar gwir a zo ganeoc'h pe fellit gwelet ho pugale o teski ar galleg... Causez breton à vos enfants ». Hol lennerien o devo c'hoant lenn ar pennad saourus-mañ ra brenint AR SONER niv. 20. (Yvon LAIGLE. K.C.P. 519-94 Roazhon.)

UR GAZETENN FARSUS E BREZHONEG. -

D' ar re a glemm dre na gaver ket traoù a-walc'h da c'hoarzhin e brezhoneg, ez erbedan koumanantiñ da Gannadig ar Galon Sakr (50 lur ar bloaz ; chaloni TANGI, 58 straed ar C'hereon, Kemper ; K.C.P. 5-377 An Naoned). Setu un arroud diwar niverenn miz Genver : « Lizer eur Gwir-Vreizad : ...Evit brasa gloar Kalon Jezuz, hor Bro Franz, e keit ha m' eo bet fidel da Zoue, a ioa kaera ha galloudusa bro a ioa dre ar bed. Siouaz, ar Franz e deus kollet e renk uhel, dirag ar bed ha dirag Doue. Hogen ar pezh e deus laket hor bro er renk izel e ma, eo, dreist peb tra, ar skoliou dizoue hag ar c'hazetennoù pe arvestou fall. » Dre chañs, ez eus kazetennoù mat, evel ar C'hannadig, da saveteiñ « Bro Franz »,

76

OGAM. -

An niverennoù 11 ha 12 a zo mat-tre. Degas a reont diskleriadurioù talvoudus diwar-benn neved galianek St Benead-war-Liger ha reiñ a reont derou ur studiadenn a-zivout Kernunnos, an hini gentañ en ur rummad gouestlet d' an doueoniezh keltiek gant G.B.K. hag A.E. Pep Breizhad desket a zlefe lenn anezho. - Koumanant : 600 lur. P. Le Roux, 2 straed Leonard de Vinci, Roazhon. K.R.P. 29-368 Roazhon.

RAKPRENIT. -

Hor mignon P.-R. GIOT, Doktor war ar skiantoù a ginnig dimp rakpreañ e levr « **Armoricaains et Bretons, Etude Anthropologique** » a dle dont er-maez hepdale. War-dro 150 pajenn in-8, 36 taolenn en o zouez 17 kartenn ha 99 berr-dresenn (diagrammes). Priz a-ratoz evit ar rakprenerien 500 lur (mizoù kas paeet : 550 erbedet) da gas a-raok an 31 a viz Meurzh d' ar C.C.P. Rennes 612-58 (M. Pierre Giot, rue du Thabor, Rennes). An oberenn a zo bet savet en ur yezh ken eeun ha ma c'heller, e doare ma vo komprenet gant an holl. Dre se, en tu-hont d' an denoniour ha d' ar ragistorour e tle al levr dedennañ ivez an istorour, an

douaroniour, ar yezhoniour, ar medisin, ar c'helenner ha, dre vras an holl dud troet gant Breizh.

F. FALC'HUN, « L'influence des routes sur la situation des langues et dialectes en Bretagne ».

Pennad distaget eus Mémoires de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Bretagne. Levrenn XXX. - El levrig-mañ e ro an Ao. Falc'hun un diverrañ talvoudus eus e dezenn vras. Diskouez a ra pegen kemmus eo bet kartenn yezhoniell Vreizh a-hed ar c'hantvedoù ha pegen sot e vije sellout ouzh ar « peder rannyezh evel traoù peurbadus - da vezañ diwallet ha miret aketus. Tarzhañ a reont, d' hor meno, eus an hevelep yezh boutin d' an holl, ha n' int deut da emdreñ en o stummoù rannyezhel nemet dre ma vanke da Vreizh ar galloud kreizennañ o deus bet broioù all. Ar gwellañ tonkadur a c'heller hetañ dezho eo bezañ teuzet en-dro en ur brezhoneg unvan dreistrannyezhel - hag hepdale !

UR GELAOUENN BRUDEREZH. -

« Arvor » eo hec'h env. Dont a er-maez bep tri miz ha brudañ a ra pep tra a zo breizhek ; moulet eo gant « Ergerzh Breizh-Keltia hag hollvedel ». Koumamant 300 lur ar bloaz. J. Coraud, 55, Bois-Hercé, Nantes 7 C. C.C.P. Nantes 62-23.

BREIZH E FREJUS... a roio deoc'h keleier a bep seurt ha dreist-holl eus ar Vretoned o vevañ e kreizteiz Bro C'hall. Follennoù liesskrivet, goulenn digant J. Quatreboeufs, 54, rue Jean-Jaurès, Fréjus (Var).

AR C'HENDALC'H KELTIEK. -

Ar C'hendalc'h Keltiek a zo e bal « derc'hel bev sevenadur, uhelvennadoù ha yezhoù ar pobloù keltiek ; lakaat ar broioù keltiek d' em em anavezout ha da genlabourat war an holl dachennoù ».

E penn ez eus ur C'huzul Meur, ennañ ar Renner, Una Ni Fhaircheallaigh, ur C'hadoriad, R Morton Nance, ur Sekretour Meur, Oscar Mac Uilis, un Teñzorier Meur, B. Mac Giolla Phadraig, ha 12 kannad, 2 evit pep bro geltiek.

77

Rannet eo ar C'hendalc'h Keltiek e 6 Skourr, unan evit pep bro geltiek. E penn pep Skourr ez eus ur C'huzul Broadel. Kuzul Broadel Breizh a zo ennañ ur C'hadoriad-Sekretour, Roparz Hemon, un Teñzorier, an Itron Galbrun, ha 4 ezel, G. Bernier, P. Denez, Y. Kerlann hag E. Tymen.

Kannaded Vreizh er C'huzul Meur a zo Roparz Hemon ha P. Denez.

Ne vo ket tu d'ober ar C'hendalc'h e 1951. Klasket e vo koulskoude aozañ un displegadenn da vihanañ, en un tu bennak e Breizh. Klasket e vo dreist-holl aozañ start al labour ha dastum un niver a izili nevez. Ar pouez e Skourr Breizh a vo lakaet war ar studi.

Ar C'hadoriad-Sekretour,
Roparz HEMON.

KAMP ETREKELTIEK E KEMBRE. -

Evel bep bloaz e vezo graet ur c'hamp hollgeltiek e Borth, e-kichen Aberystwyth, dindan paeroniezh Urdd Gobaith Cymru. Pedet eo ar Vretoned vrogar da zont. Bez' e c'hellint en em gavout eno gant Kembreiz, Iwerzhoniz, Skosiz, Manaviz ha Kerneveuriz troet d' an traoù keltiek. Diskouezet e vo dezho ar vro, hag a zo kaer-tre, ha graet dezho prezegennoù talvoudus.

Dalc'het e vo ur c'hamp etre an 21 hag an 30 a viz Meurzh. Tri lur sterling ha 10 chilling (da lavarout eo nebeutoc'h eget 3.500 lur gall) a vo goulennet digant pep hini evit ar boued hag al lojeiz. Krediñ a reer e vo e-tro 80 Kelt o tont.

Karget eo Y. DELALANDE-KERLANN. 16, rue du Colonel-Fabien, Quincy-sous-Sénart (S.-et-0.), da aozañ ar veaj evit Breizhiz. Pedet eur da skrivañ dezhañ hepdale.

LIA FAIL. -

Gourc'hemennoù kalonek da Skosiz o deus kemeret en-dro Maen an Tonkadur. Un taol kaer, en deus kaset brud Alba betek penn pellañ ar bed. Kelaouennoù Pariz, Le Monde en o zouez, o deus gouestlet pennadoù hir ha niverus, daoust ma vezent sot peurliesañ, d' an darvoud. Kazetennoù Breizh a zo chomet mut, pe dost. Hag aon o deus e vefe laeret un delwenn pe ur pefed bennak ?

AR BREZHONEG HAG AR SKOL. -

D' ar. 11 a viz Genver ez eo bet embannet gant Journal Officiel Bro-C'hal testenn al lezenn diwar-benn ar « Yezhoù ha Rannyezhoù Lec'hieel ». Hiviziken e c'hell ar skolaerien ha kelennerien ober kentelioù brezhonek goude an eurvezhioù-skol. Chom a ra ar yezh er-maez eus an arnodennoù e gwirionez, zoken ma c'heller gounit ur « meneg » dre ar brezhoneg er vachelouriezh. Daoust ma 'z eo kement-se gwelloc'h eget netra, ne c'hall den lavarout he dije Bro-C'hall dilezet he menoz lazhañ ar brezhoneg. Ar brasañ gounid eo hemañ : evit ar wech kentañ ez anzav ar gouarnamant gall ez eus, en e stad, yezhoù all eget ar galleg. A-benn an diwezh e ranko reiñ dezho ar pezh he deus pep yezh ar gwir da gaout.

Peogwir ne raio den meneg eus an dra-se, hon dlead deomp-ni eo lavarout ez eo bet pouezus-bras labour ar Gelted o deus stourmet evit ar brezhoneg - sinet ar goulenn d'ar gouarnamant gall ha kaset ur c'hlemm da Vodadeg Strassburg.

Trugarez a lavaromp dezho : gouzout a reomp e kendalc'hint da skoazellañ rak pell emamp c'hoazh diouzh ar pal.

78

AR BREZHONEG ER C'HELAOUENNOU. -

Skrivet em eus da « Ouest-France » da c'houlenn perak ne embanne ken pennadoù e brezhoneg pep sadorn. Respontet eo bet din gant an Aotrou Erwan an Danter, merour bras : Strizhadurioù war ar baper o deus rediet dimp... Met adkroget e vo gant hor pennadoù brezhoneg kent ha ma vo tu. Al lizher-se a zo bet skrivet d' an 21 a viz gwengolo 1950. Emaomp o c'hortoz bepred. Plas a zo padal evit ar sportoù ha luc'hskeudennoù c'hwitet ha diot...

TROIDIGEZHIOU. -

Ar Vuhez Speredel, kelaouenn viziek an Tadoù dominikaned, he deus embannet en niverenn miz ebrel 1950 un droidigezh c'hallek « Le Signe de la Table » eus ar pennad « Banvez ar Vuhez », skrivet gant Maodez Glanndour en niverenn 5-6 eus ar C'haieroù Kristen. Merket sklaer e oa bet, a zevri kaer, e oa ar pennad-se un droidigezh diwar ur skrid brezhonek. Ha graet en deus berzh « Le Signe de la Table » en un doare souezhus, kement ha ma vez goulennet hag azgoulennet pennadoù all digant an oberour.

UR BREIZHAD ENORET. -

Ul lean brezhon, an Tad Tangi, eus Breuriez an Tadoù Wenn, a zo bet, nevez 'zo, anvet « Ofisour an Impalaeriezh » gant Roue Bro Saoz. Genidik eus Banaleg, an Tad Tangi en deus tremenet 38 bloaz en Rhodesia, oc'h embann geriadurioù ha yezhadurioù hag o sevel skolioù evit ar vorianed.

BENEAD.

DA RENERIEN AR PATRONAJOU, AR C'HELC'HIOU KELTIEK, H.A. -

Ur wech ouzhpenn e kemennomp ez eo difennet groñs c'hoari n' eus forzh pehini eus pezhioù Jarl Priel, kerkoulz ar re embannet gwechall er gelaouenn « SAV » hag ar re bet embannet n' eus ket pell el « Liamm » pe gant « Al Liamm ». Neb en deus c'hoari hini pe hini eus ar pezhioù-se a ranko goulenn da gentañ aotre digant ar skrivagner, Jarl Priel (Plouguiel, par Tréguier, Côtes-du-Nord).

EN-DRO DA VARI-SENT. - Reizhadurioù :

p. 22, 39, lenn « an itron war varlenn » (e-lec'h warlenn).

p. 24, « e korn pe korn an ti » (e-lec'h eus an ti).

ha « diouzh e groc'henn » (e-lec'h groc'henn).

p. 29, « ar Riwallan a gomzan dioutañ » (e-lec'h e gomzan).

ha « Tad Mari-Sent a oa » (e-lec'h ez oa).

ha « Mon Derrien a vez graet diouti » (e-lec'h e vez).

p. 27, « an daou vec'hieg all » (e-lec'h daou mec'hieg).

p. 33, « diroc'hal a dle ober » (e-lec'h e tle).

p. 41, « C'hwi am eus ar gredenn en » (e-lec'h ec'h eo).

p. 43, « C'hwezh an trenk a vez » (e-lec'h e vez).

p. 47, « da Landreger ha stlepet e vo » (e-lec'h he stlepet).

hag « o vezañ na zegouez » (e-lec'h ma ne).

p. 49, « n' am eus kavet, etc... » ne dle ket bezañ e lizherennoù stouet.

p. 50, « an diribin da dec'hel e revr » (e-lec'h derc'hel).

p. 51, « chom a ra evelse ul lajadig » (e-lec'h lajadig).

UR C'HELOU MAT. -

Digoret eo bet er bloaz-mañ e Skol-Veur Kristen Angers ur skol digor d' an holl evit studi ar brezhoneg ha lennegezh Vreizh ; heuliet eo gant un ugentad a selaouerien. Ar c'helenner eo an Ao. Toulemont, Person, eus Kemper.

79

PRIZIOU. -

Ur priz MIL LUR a ginnigomp evit ur skeudenn deiziadur-godell. Ment :
Da vezañ skrivet warni : DEIZIADUR 1952.

Daou briz PEMP KANT LUR a ginnigomp evit skeudennoù BLOAVEZH MAT. Ment :

An holl skeudennoù-se e daou liv (an du a gont evel ul liv). An tresadennoù a ranko degouezhout gant P. AR BIHAN a-raok an deiz kentañ a viz Mae. Ne vo daskoret ar skeudennoù nemet ma 'z eus un timbr pemp skoed ganto. Ar varnerien a zo, R. Huon, P. ar Bihan, P. Bodenan, Anna ar Meliner ha P. Denez. Ne vo ket roet ar prizioù ma ne gaver ket mat a-walc'h ar skeudennoù.

ISLAND. -

Bet eo ar barner gouzelat an Dr Roger McHUGH da weladenniñ Island. Setu ar pezh a lavarar pa zeuas en-dro : « Pobl Island he deus un istor heñvel a-walc'h ouzh hini Iwerzhon. Dalc'het he deus soñj eus hec'h amzer dremenet hag he broadelezh. Bev buhez eo he Skol-Veur, he c'hoariva broadel meurdezhus ». Menegiñ a ra gerioù ar c'helenner Jonnson, levrdiour broadel Reykjavik, a lavar emañ Kelted an darn vuiañ eus tud Island, met ez eus elfennoù Norgiz kemmesket ganto (tennet eus « Y Ddraig Goch » Hydref 1950). Menegomp ivez n'eus ket muioc'h a dud en Island a-bezh eget e Roazhon.

E. RENAN HA BREIZH. -

E-barzh niverenn miz Here 1950 « Y Llenor » e kaver ur studiaden aketus gant Joan N. Harding : « Ernest Renan a Llydaw ». Goude bezañ studiet buhez hag oberennoù E. Renan e kloz evelhen : « Ne ouzon ket pe hini eus div natur Renan a oa ar rann beurbad anezhañ- pe ar Gaskougnad fallakr ha yen, pe ar Breizhad o huñvreal kevrinoù na welas lagad den o skeudenn ».

KORN AR GWENEDEG UNVAN KERANNA 1951

E Keranna eo, er gêrig ma vez enoret enni Santez-Anna-Wened, e vo lidet ar Bleun-Brug er bloaz 1951. Kement-se a zo bet diferet gant pennoù an tolpl. Moulet ez eus bet goude-se e oa lakaet ar gouel edan bennozh Patronez ar Vretoned. Mat-tre ! Met relijius rik ha dreist-natur hepken e chom al liamm a gav ar Vretoned ouzh treid Mamm-gozh Jezuz. Liamm broadel erbet ne gavent eno, a lare lod. Tud a zo o deus dija skrivet ne vo ket, abalamour da gement-se, ken dedennus gouelioù Keranna ha gouelioù dispar Kastell-Paol warlene, lec'h m' en em zastumas holl Sent hor gouenn, evel en un Dro-Vreizh nevez,

Brav-tre emañ bet tolpl Kastell-Paol, Brav-dispar e c'hell bout hini Keranna, gant ma vo soñjet ervat er Breizhad meur a vev e skeud Santez Anna, Ivon Nikolazig ar peizant a zigoras hent ar birc'hinded (1).

Sent hor bro a vez al liesañ beleion ha menec'h. Nikolazig ne oa nemet ul labourer-douar ha peizant emañ chomet betek ar marv. Setu perak moarvat en deus gortozet ken hir da vout lakaet war roll ar Sent. Ar bloaz tremenet emañ bet anvet neoazh ur breutaer evit kas war-raok e brosez e Roma ha spi am eus, gant niver an dud a zeuy da bediñ war e vez ar bloaz-mañ, ec'h ay buanoc'h an traoù evit gloar mevel kaezh Santez Anna.

Kement-se a vehe pouezus-tre evidomp. Evit gloar Breizh er bed a-bezh. Evit digor spered hor pobl, dreist-holl, peogwir emañ Yvon Nikolazig ur skouer dispar evit peizanted hor bro.

Lies emañ bet displeget buhez dreistwelour Keranna. Lennit ar re ar sorbienn vev skrivet gant Loeiz Herriaou en e levr « Da c'hortoz kreiznoz » « Ur piled e-kreiz an noz ». Met un dra a bouez a chom d' ober : tennañ kentelioù buhez Nikolazig.

Ul labourer-douar e voe Nikolazig, staget ouzh e vicher ha staget ouzh e vro. Daoust da ginnigoù stank e chomas feal d' e labour, d' e di, d'e gornad, evel un den uvel ha fur en doa komprenet e vez an dever pemdeziek ken talvoudus

evit Doue hag hentoù divoutin,

Ur brezhonegour e voe Nikolazig. Ne ouie ger gallek erbet. E brezhoneg hepken e tivizas gant Santez-Anna p' en em ziskouezas dezhañ. Pa ginnigas Tadoù ar Garmez deskiñ dezhañ ar galleg e rac'hwizas groñs « evit derc'hel d'e ene glan ».

Ur pried kristen, karantezus ha feal e voe Nikolazig a-hed e vuhez. E vaouez, Gwilhemed ar Rouz, brec'hagn da gentañ, a roas bugale dezhañ, goude m'he devoe gwelaet dezhi ar Santez.

Un den a galon e voe Nikolazig, pa zalc'has, enep d' e berson, da wirionez komzoù Santez Anna, evel ma reas diwezhatoc'h Santez Bernadet ha bugale Fatima. Peseurt tud e fall dimp kaout en hor Breizh hiziv an deiz ? Tud feal d' o micher, d' o ziegezh, d' o bro, d' o yezh, d' o Doue, prest da zifenn « ar wirionez enep ar bed » ! Nikolazig a zo dija (hag a vo spisoc'h c'hoazh pa vo lakaet war roll an dud eürus) an hini a zle bout skouer dispar ar Vretoned ag hon amzer-ni.

Mar bez lidet Bleun-Brug 1951, ouzh-treid Santez Anna, evit gloar Ivon Nikolazig, skouer peizanted Vreizh, e vo pouezusoc'h c'hoazh gouelioù Keranna eget tolp Kastell-Paol.

Roperzh Ar MASON.

(1) Hep komz ag an Aotrou Kerioled, an denjentil diaoulek a reas, ouzh-treid Santez Anna ar binijenn souezhusañ a fehe bout (Lennit levr Le Gouvello, « Pierre de Keriolet », e ti Tequi, Pariz).

AL LIAMM 25

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 25

Meurzh – Ebrel 1951

TAOLENN

Stourm, Per Denez	3	
Kanadeg evit ar c'hwec'hvet deiz, Maodez Glanndour		5
Diviz Kasiwellonos diwar-benn an arz, M. Glanndour		12
An digoll, James Joyce, tr. Per Denez	22	
Gwener ar Groaz, Jarl Priel	33	
Kad Mag Tured, G. B. Kerverziou hag A. Even		78
Notennoù	81	

STOURM !

gant Per DENEZ

Emañ an emsav en un enkadenn. Emañ Breizh en arvar da vervel. N' eo ket dre berzh oberoù pe zrougoberoù hon enebourien. N' eo ket kennebeut dre berzh darvoudoù n' hon eus pouez ebet warno. Met dre fazi an emsaverien o-unan. Deut omp da vezañ laosk. Kollet bon eus ar fiziañs, ennomp-ni hag er vuhez.

Tud 'zo a c'hortoz, da saveteiñ Breizh, n' ouzon peseurt degouezh burzhudus : donedigezh ar re-mañ pe ar re-hont, trec'h an estrenien-mañ pe an estrenien-hont. Forzh petra 'c'hoarvezo war dachenn ar politikerezh nannvreizhat, ne vo ket kemmet kalz doareoù ar gudenn. Doujet e vimp ma' z omp kreñv, distrujet ma' z omp gwan. Hag hor gwander pe hon nerzh ne zeuio morse eus an estren. Ennomp-ni emañ. Ennomp-ni hepken.

Gortoz ar silvidigezh diouzh an amzer-da-zont a zo nac'h ar silvidigezh, a zo nac'h ar vuhez. An den a vev e gwirionez eo an hini a laka e vuhez leun e pep munutenn ; a ro da bep munutenn un dalvoudegezh peurbadel ; a vev pep munutenn evel na vije an hini diwezhañ en deus da vevañ. Gwelout en eiladenn a dremen ur brientidigezh hepken d' an eiladenn da zont a zo nac'h gwirvoudelzh an amzer, ober eus an amzer steuenn ar goanag hag an aon. Ha dreist e tleomp bezañ da bep goanag ha da bep aon. Emañ Breizh bremañ etre hon daouarn, o krenañ gant tommder ar vuhez, evel un durzhunell prest da zinjial. Petra hon eus graet hiziv, petra a reomp bremañ d' he dieubiñ ? Daoust ha desket hon eus ur ger brezhonek d'ur bugel, pinvidikaet hor spered pe kreñvaet hor c'horf, roet d'ar stourm un nebeut gwenneien ? Daoust ha lakaet hon eus flammig ar vrogarantez da sevel en ur galon all ? Ma n' hon eus ket graet, dilezomp diouzhtu an anv kaer a vroadelerien, ha beuzomp hon empenn hag hon dic'hoanag er plijadurioù dereat : ar gazetenn bemdeziek hag an abadenn sizhuniek er fiñvskeudenndi.

Warc'hoazh e reot un dra bennak ? Warc'hoazh ho po amzer ? O, tud re valc'h, daoust ha mistri oc'h war an tonkadur ? N' hoc'h eus warc'hoazh ebet ! Marteze ho pezo unan. Marteze. Ho puhez, da lavarout eo buhez Vreizh, a zo ar vunutenn a dremen, an hini hoc'h eus en ho kourc'hemenn, da implijout pe da goll. Hervez ar pezh a rit ganti e tegasit nerzh d' ho pro, pe e tiskarit anezhi.

4

Aon hoc'h eus ? Ar « brezel » a zeuio ?... Perak kaout aon eus warc'hoazh, pa n' oc'h ket sur da vevañ pelloc'h eget hiziv ? Perak soñjal e warc'hoazh evel en un dra a vo sammet war ho kein, deoc'h d' hen gouzañv, ha n' eo ket evel en un dra a zo deoc'h da grouiñ ?... Ar « brezel » a zeuio ? Ha neuze, daoust ha mirout a c'hellit ? Ha pa stagfec'h da yudal ha da grial a-enep ar « brezel », ne vo ket pouezusoc'h ho chou eget fraoñv ur gelionenn. Ha c'hoazh, ar « brezel »-se oc'h ken chalet gantañ ne vo ket ha ne vo morse hor Brezel. Hor brezel-ni n' eo ket da zont. Hor brezel-ni a zo deut. Ober a ra e reuz, gwashoc'h-gwashañ, abaoe dekvloaziadoù. Ar brezel a-enep hor yezh, hag a zo heskinet. A-enep hor speredegezh, hag a zo dianavezet. A-enep hor yaouankiz, hag a zo desket er gaou hag er gaouierezh. A-enep hor pobl, hag a zo lakaet o madoù en arigrap. Hennezh, hennezh hepken, eo hor Brezel, ha diouzh ma troio, e vevo pe e varvo hor bro.

Buhez Vreizh - buhez, hor Breizh, an hini a garomp, an hini a fell deomp legadiñ d' hor bugale evel m' eo bet legadet deomp - a zo etre hon daouarn. Etre daouarn un nebeut paotred yaouank, gwall-nebeut ha gwall-yaouank, hep pinvidigezh nemet o yaouankiz, hep galloud nemet o feiz. Dezho e vo da zougen ar samm, samm tonkadur Breizh, e-doug ar bloavezhioù diaes a zo o tont. Ma kollont o youl, ma ne lakaont ket o bro a-raok pep tra all, ma plegont d' ar skuizhnez, pe d' ar spont, pe da drubuilhoù pemdeziek ar vuhez. Ma kemeront ar skeud evit an dra, ma roont talvoudegezh d' ar pezh n' en deus ket. M'en em garont e Breizh e-lec'h karout anezhi. Ma paouezont a stourm. Neuze e c'hello Breizh kemer sioul, doujet hag enoret, al lec'h he deus ar gwir da gaout e-touez danvezioù-studi an hendraourien.

Kanadeg evit ar c'hwec'hvet deiz

gant Maodez GLANNDOUR

I

C'hwec'hvet eur ar c'hwec'hvet deiz. Klevout a reer eus a bell kan ur mesaer e tommder an deiz : sonenn iskis ha faltazius ur fleüt, gant skoerezh unton ha rik un daboulinig.

A daol-trumm, ur ruilhadenn gurun a bell, e gouelec'h Basan. Ar gurun o tostaat ; deuet eo an oabl da vezañ koumoulek.

Un isvouezh a gan :

Perak ho tamall, tudoù !
 Perak tabutal c'hoazh ganeoc'h
 Pa ne fell ket deoc'h va selaou...
 Ha koulskoude, klevit va c'han
 Evit ma talvezo va doan
 Evel da dest a enep deoc'h.
 Klevit gant keuz
 Sonenn va reuz.

Tarzh trumm ul luc'hedenn, tra ma kendalc'h ar vouezh da ganañ gant douter da gentañ, ha muioc'h mui gant nerzh ha c'hwervder. Al laz seniñ a glever dre zindan, heverk ennañ an hirvombardoù.

Ur winienn eus an dibab am boa choazet
 En douar druz 'm boa he flantet,
 En douar stuz,
 Ma kave din e vije bet
 Saourus he frouezh.
 Diganti 'c'hortozen barroù rezin.
 Barroù livrin.
 Diganti esperen va joa,
 Plijadurezh !
 6
 N' he deus roet din netra
 Met garventez,
 Rezin glas,
 C'hwerv o blaz,
 Rezin put,
 Trais yud.

Ur c'hoarzhadenn-den a glever. El laz-seniñ e respont dezhañ ur c'hoarzhadeg gourvombardoù.

Ha gant he gwin eo blaz ar gwad,
 C'hwezh an droukrañs, liv ar stourmad !

Ar vouezh a gri, kentoc'h eget na gan :

Gant petra 'ta, tud displeal,
 Hoc'h eus दौरaet va gwinienn ?
 Peseurt ampoezon fall
 Hoc'h eus silet en he c'halon ?

Al laz-seniñ dre zindan a sko muioc'h mui, gant strakadennoù arnev.

Gouzout a ran peseurt kontamm
 Hoc'h eus skuilhet da vagadur
 D' am flantadur :
 Gwad aerouant ha bestl leon,

Binim wiber ha staot kiez,
Babouz toñseg ha kalon moc'h.
A ! Sed ar gwin livrin a garit !
Sed ar veskailhez hudur
A evit difistur, a gopadoù.

Chalamai, trouz, gant nerzh hag a-stroñs.

- Serr da c'henoù, lastez !
Petra 'lavarez ?
N' out ket paeet evit rebech dimp hon techoù.
Diwall, pe da gastizañ a raimp,
Ha da rediañ da evañ
Eus hor gwin a loustoni
Betek mezviñ.
7

C'hoarzhadeg paotred.

Pe ouzh da zremm, vit hon dudi
E skopimp hor c'hrañch druz,
Astuz !

Gant nerzh hag a stroñs, pufadennoù. Ur c'houlz sioulder, hag a daol
trumm, c'hoarzhadeg paotred o kreskiñ, o tigrskiñ. Ur vouezh hepken a gendalc'h
gant goap.

Pe da gorf noazh, te santel !
A roimp da sell
Ar gisti.

C'hoarzhadeg merc'hed. Sioulder trumm.

II

Son didruez violoñsoù, moug a-walc'h. An isvouezh a gan.

A Tad, pella diouzhin ar c'halir a c'hwervded,
Ar c'hoc'hion a bec'hed am lakont da evañ :
Badaouet eo va fenn, ken a vennan semplañ.
Va c'halon gant an heug en em wask em bruched.
Va Zad, pella diouzhin o viloni,
O c'halir a zroukrañs hag a loustoni!

Un avel a gorventenn a yud er violoñsoù.

N' hellan gouzañv, n'hellan derc'hel,
Warnon e kouezh enkrez marvel.

Evel rod ur mekanik spontus a glever, o treiñ hag o skeiñ ar sabad.

8
An evaj-se 'zo tan ifern
A 'n em sil em holl eskern,
Ken e flamman eus va zreid betek va c'hern.
Va c'horf reuziet a deuz evel koar
Hag en em skuilh war an douar.

En a-dreñv ur son-dañs isteriek bennak, mesk ha mesk gant ur c'han gadal e
galleg : Avec, avec du poil sous les roses ! pe un dra bennak a seurt-se.
C'hoarzhadeg, gwerennoù stoket, yec'hedoù !...

Aotrou, te 'zo test,
Ne garan ket o fest ;
Hag am eus euzh
Ouzh kanenn o diweuz.
Gouzout a rez mat

E kasaan a gasoni peurbad
O viloni,
O c'halir a zroukrañs hag a loustoni.

E-kreiz ar safar-tavarn en a-dreñv, e klever : A bas les curés ! A mort
Perrot !

Rak ne rentan ket an droug evit an droug...
Didrabas e c'hellont va c'has
Evel un oan da vezañ lazhet.

Tud o krial : Dalc'hit mat warnañ ! He ! Lec'hvien, deus 'ta.. Klevout a
reer ur c'horf a stlejer war an douar. Allez, faites lui son affaire à ce
salaud-là.

Va staget o deus a-ispilh ouzh ar groug
Ha n' em eus ket o mallozhet.
O Tad ! Pardon dezho ez truez don
Dre n' ouzont ket petra 'reont.

Ur vouezh all a glever o lavarout :

- Aotrou, me 'zo bet ez keñver e-giz ul loen fall
N' on bet me kalonek, nemet d' ober gwall.

9

An isvouezh a respont

- Dit-te bennozh !
Hizio e vi ganin em faradoz.
Peogwir eo deuet deiz an daspren evit ar bed,
Deiz bras ar c'hras a zistruj ar pec'hed.
A tudaù ! Hoc'h asgervel a ran en astenn va divrec'h,
Selaouit va c'halon o c'harmiñ en he nec'h.
Rak arc'hoazh, evidoc'h e vo re ziwezhat,
Pa vo bet tremenet ar prantad :

Tamm-ha-tamm en em laka al laz-seniñ da skeiñ mentadur un dañsadeg
taeroc'h-taerañ.

Arc'hoazh 'vo deiz ar varn hag an dial
Enep ar gwall,
Deiz moustrerezh an droug dindan ar seul
En un dañsadeg feul,
Evel pa vac'her ar rezin er veol
Gant c'hoarzhadeg ha kan bagol
Ma fliistr ar chug bervus a bep tu,
Tan-kerru
Ho rezin put, ho rezin fall,
O mac'hañ a rin gant brouez dall,
Hag ar gwin-se heugus, me ivez em fulor,
Me 'roy anezhañ deoc'h da evañ diziwezh,
Flammad fornez, sec'hed didorr !

III

C'hoari a ra al laz-seniñ sioul a-walc'h war tresadurioù-stur ar
c'hantikou : Gouelit, va daoulagad, ha Jezuz, pegen bras eo. Nemet e vefe
kentoc'h al laz-kanañ o reiñ mouezh genoù serret.

Va boud en em zisrann, va fenn a gouezh dinerzh,
A Tad ! setu va ene 'tre da zaouarn, ez kerz !
En em reiñ dit, ober da youl bepred,
Hennezh eo va sec'hed, hennezh eo va died.

10

Gouzout ez out va Zad, ha me da vab ato,
War da galon en em strinkañ endro,
Levenez hag am leugn betek barr an ene !
Va joa, diskleriañ dit va c'harantez...
Eus pok da vuzelloù, kalir mezvus,
Ec'h evin-me bremañ en peurbadus.

Klevout a reer tud o c'hoapaat hag o lavarout:

- Mar dout-te mab Doue, diskenn 'ta alese !
- Nann, eus ar groaz-mañ ne ziskennin ket ken,
Rak amañ eo menez goursav va spered-den,
Hag ac'hann ne rin 'met uhelaat
O tremen en ur c'hlod hep fin.
C'hoarzh yud an diaoul a c'hell goapaat
Pa 'c'h eus va dilezet 'vit ur predig en dalc'h e c'hoari,
Pa c'hell 'n e grabanoù va stardañ ur pennad,
Evel ar barr-rezin, kreiz an dorn, a flastrer
Betek an dakenn diwezhañ
Hag a zistaoler disneuz, friket...
Eñ an hini 'zo touellet...
Plantet en deus e-un ar c'hef-gwini nevez,
A groaz-prenn-mañ,
Hag hen दौरaet en deus gant un दौर a vuhez,
Va gwad ruz-bev, ha nerzh va c'harantez.
Deuit, tudoù, gwelit va gwinienn.

En a-dreñv e klever al laz-kanañ oc'h adkemer komzoù an isvouezh : Deuit,
tudoù, hag all... evel un heklev.

Setu dija ma ramp he skourroù a bep tu,
Leun a sapr ha bec'hiet a frouezhioù.
Daoust ha n' eus ket enni braventez
Ha struj gant he rezin
Ha drañtiz gant he gwinn ?
Evit 'ta, everion,
Mezvit 'ta, mezverion !
Setu va gwad livrin,
Gwelc'hadurezh peurbad,
Ennañ galloud a levenez,
Enna buhez.

11

Kor ar Gelted a respont, plaen ha leun a nerzh.

- Graal santel ha splann, deus, ha diskenn eus al laezioù,
Rodheoliet a sklaerder ha karget eus an holl c'hrasoù,
Diskenn davedomp, douget war eskell ar Galloudoù.
Rak ennout, trugarez an Tad he deus skuilhet bennozh;
Ennout, feunteun strinkus, e kan दौरioù ar Baradoz,
'Vel kan difiñv ur mor didermen en sioulder an noz.
Tostaat hon diweuz ouzhit, ha tañva da yaouankiz,
Atao, atao, evañ da joa neñvel ha da frankiz,
Da glodoù meur, o Doue da, mezvidigezh hep priz.
A c'hoantadenn a hiraezomp holl etrezek enni,
Arvestadenn dilavarus, hetus holl nemeti,
Flammded a esperomp bout da viken devet ganti !

Maodez GLANNDOUR
1949-1950.

DIVIZ KASIWELLONOS DIWAR-BENN AN ARZ

gant Maodez Glanndour

Rankout a ran da gentañ kinnig deoc'h piv eo ar C'helenner Kasiwellonos : un den a-vremañ, un den a-vremañ da vat ; tud 'zo a lavar zoken emañ en a-raok war e amzer. Mar en deus kemeret un anv hen-geltiek, eo evel just dre garantez evit hor gourdadoù ; met evit se n' en em wel ket en e huñvreoù, gwisket en ur sae hir ha loreet e benn, pignet war lein un daol-vaen pe war veg ur peulvan, o lidlazhañ d' al loar nevez ur yar o ragachat. Ur c'hristen mat ez eo : rak emezañ, ne oa ket ar gourdadoù sotoc'h egedomp, ha mar o deus dilezet ar Baganiezh eo dre m'o deus kavet e oa gwelloc'h he dilezel ; se ne vir ket outañ a garout kement a zo denel ha kaer ha poellek enni.

Mar en deus kemeret un anv hen-geltiek eo dreist-holl, evit en em gaout oristal un tammig, rak e vrasañ si a zo diwall a-grenn diouzh doare-ober al lodenn vrasañ. Perak ? N'eo ket diaes hen lavarout, emezañ. Anavezout a rit ar c'hrennlavar : Niver ar re sot a zo gwall-niverus.

En soñj eta da reiñ diskuizh d' e spered pell mat diouzh Keoded lec'h ma roe kentelioù er Skol-grenn, e oa aet Kasiwellonos da dremen pemzek deiz en un ostaleri-hañv e Kengored, war vevenn Koadoù meur Brekelien. Evit tri abeg en devoa dibabet al lec'h-se.

Da gentañ : e nep lec'h e Britia ne oa par, an temz-aer, war e veno, da hini Brekilien. D' abardaez, war gribenn an torgennoù ne oa tu ebet e nep lec'h, da welout livioù sebezusoc'h : d'an eur-se dreist-holl en em lede war ar c'hoadoù meur, ul liv glas a oa evitañ ur gwir achanterzsh, achanterezh Brekilien, pa groge neuze e faltazi da vont n' ouie ket pelec'h, a-dreuz ar mojennoù kozh, a-dreuz mojennoù nevez a save mesk ha mesk en e benn, ken sebezus all o skeudennoù.

D' an eil, dre ma oa deuet Koadoù Brekilien da vezañ ul lec'h eus ar brudetañ, abaoe m' en devoa Gouarnamant Aremorika, lakaet anezho da Bark Meur Broadel. Lennoù kouronkañ a oa bet aozet, lennoù bageal, parkoù dotu; met dreistholl e oa bet adplantet gwez a bep seurt, degaset loened, demmed, kirvi ; gwenodennoù kaer-eston a oa bet toullet a-dreuz d' ar gwez, a-droidell e-touez ar rec'hier, a-hed al lennoù ma vleunie d' an hañv war an dour al lugustr gwenn. Pep tra diwallet ha dalc'het er brasañ ratozh ha naeted.

13

D' an trede : fellout a rae dezhañ mont pell a-walc'h diouzh Keoded, evit chom hep kaout war e hent, da vaen-skoih d' e sioulded, un diskibl bennak eus ar c'helenndi, pe tud anavezet. Lonkañ e-pad pemzek deiz, kaerderioù ar C'hoadeg hag an dourioù e-unan-penn en ur sioulder a vanac'h, didrabas, digenvez, gant sonerezh ar Gened hepken en dro dezhañ, ha lavar an Aeled en e galon, pebezh eurvad !

Siwazh ! Ar re gentañ pe dost a gejas ganto e Kengored, a voe kerent Meleganos ha tad Eponos, ar re-mañ daou zeskard eus ar c'helenndi bet rasket en o arnodenn Brederouriezh. Evel just, pezh a dlee c'hoarvezout a c'hoarvezas : kentañ tra a c'houlennjont digant ar paour kaezh kelenner a voe rein kentelioù prevez d' an daou lezireg ; hag eñ, re hegarat marteze, pe re sot, n' ouzon ket, oc'h asantiñ...

Ret e oa bremañ en em zibab diouzh ar gwellañ evit ober skol hep na vefe ur bec'h nag evit ar c'helenner nag evit ar skolidi. War an dever-skrid a Brederouriezh e oant chomet bourd o daou ; hag e soñjas Kasiwellonos ne oa gwelloc'h tra d' ober evit dihuniñ o spered, nemet o c'hemer gantañ e-unan da vont da vale dre ar vro, ha komz diwar-benn tra pe dra ; diwall dreist-holl a enoeiñ ar grennarded gant kentelioù arabadus er gêr, evel pa vije eurvezhioù tremenet en ur gambr an tu gwellañ da zigeriñ ledan un ene. Evelse ivez en devoa spi da chom hep en em enoeiñ, pezh a oa ivez a bouez bennak, peogwir e kemere vakañsoù.

En deiz-se eta e oa aet Kasiwellonos da bourmen goude greisteiz a-gevret gant an daou grennard. Hag erru war un duchenn a-us d'ul lennig don ha fresk, e oant chomet en disheol ur wezenn, en ur frankizenn geotet flour.

« Gourvezomp e kreñ ar Paotr kozh, en devoa lavaret ar C'helenner, ha

leueomp ! »

Ankouaet em eus diskuliañ deoc'h e plij kaer da Gasiwellonos ober gant ur yezh dezhañ e-unan : c'hoazh un dro istrogellegezh ! Divinet hoc'h eus moarvat. ez eo evitañ kreoñ ar paotr kozh kement ha geot an Douar, ha leueañ kement hag en em astenn a-hed e gorf e-barzh ar flourenn evel ul leue.

An daou diskibl a reas diouzh ar gourc'hemenn : rak boas e oant ouzh doareoù ar C'helenner, hag evito da vezañ lezirek ne oant ket dispered, pell a se.

14

Evit ar wech en devoa Kasiwellonos c'hoant da vont ganto war dachenn an Arz ; rak d'e soñj, e vefe goulennet aes awalc'h, en arnodenn wengolo, un dra bennak en dro d' ar gudenn-se. Ha klask a rae en e benn ur wenodenn da vont diouti er gaozeadenn da virout da dreiñ en goullo... pa c'houlennas Eponos outañ : « Ha diwar-benn petra e komzimp hizio ? » Mousc'hoarzhin a reas ar C'helenner a blije dezhañ spered Louilh Eponos ; ken fringus a ijin hag a gorf.

« Hemañ, eme Meleganos, ur paotr glas e zaoulagad ha flour e vlev, hemañ, emezañ, a zo mall bepred gantañ da vont primoc'h eget an avel. »

- Deomp eta ganti, eme Kasiwellonos, pa c'hwezh an avel vat war-du an Arzerezh. Hag o vont war vor an enklask e kavimp marteze an enezenn a c'hoantaomp.

Eponos : Peseurt enezenn ?

Kasiwellonos : Moarvat Enezenn ar Yaouankiz, enezenn ar Gened peurbad, pe enezenn Avalon ma kousk enni Arzhur, ma sav huñvreoù dibaouez a-us d'e vaen-bez... Met kuit a dortal, petra a gav deoc'h e vefe an Arz ?

Eponos : Krouiñ, krouiñ un dra bennak, evel an amunuzer a ra ur garrigell, ar c'hemener a wri dilhad, ar geginerez a ra soubenn vat...

Meleganos krog da c'hoarzhin : Sur e oan e teufe gantañ un dra bennak diwar-benn ar gegin. Hemañ n' hall ket mirout a soñjal en e gorf na da gaout menozioù danvezel. Me a soñje din e oa an Arz n' eo ket hepken krouiñ un dra bennak, met krouiñ tra kaer.

Eponos o vont feuls : Marteze n' ac'h eus ket desket e-pad ar bloaz eo kaer kement a zo e kement ma 'z eo. Un dra anavezet mat gant ar Brederouriezh eo se koulskoude.

Kasiwellonos : Ya, kement tra 'zo kaer, eme ar furion. Ha gwir eo se pa vez sellet un dra bennak ennañ e-unan, evel en distag diouzh ar re all. Rak ar bezout a zo kaer, a zo mat, a zo pinvidigezh. Evidomp avat, daoust hag e vije mat pep tra? N' eo ket. Na kennebeut all, evidomp-ni, n' eo ket kaer pep tra. Perak ? Dre ma n' omp ket speredek a-walc'h evit gwelout kaerder e n' eus forzh petra. Ne welomp o c'haerder nemet gant an traoù skedusañ, nemet pa darzh o splannder dirak hon daoulagad en doare ma n' hellomp ket chom hep gwelout.

Evelse ne daolomp ket pled peurliesañ ouzh kaerder ar pezh a reomp. Rak pa savomp un dra bennak, n' hon eus ket soñj da gentañ da grouiñ un dra kaer, met dreist-holl gonit arc'hant, kaout aesamant evit hor c'horf, ha buan a-walc'h ne glaskomp ket un dra all. Hor spered a zo evelse : ne wel nemet ul lodenn eus ar bed, un tu eus an dra. Hag an amunuzer a genstroll pezhioù e garrigell, ne daol ket pled e vefe kaer ar pezh a ra.

15

Meleganos war un ton trec'hus : Krediñ mat a raen e oa ar gwir ganin, pa lavaren eo an Arz krouiñ tra kaer.

Eponos o troc'hañ warnañ goapaüs : Nemet ar prederour bras a zo ac'hanout en deus ankouaet un draig, eo ret ouzhpenn-se mennout krouiñ gant emskiant. Diouzh da glevout e vefe arzourion vras, ar plant pa vleuniont, an evned pa neizont, an antiloped pa redont. N' eus nemet ur mankig : n'ouzont ket petra reont. An Arzour, a gav din, eo an hini a ra un dra kaer dre ma 'z eo kaer, dre ma fell dezhañ sevel tra kaer.

Kasiwellonos : Dres ha da ! Ne bouezimp morse a-walc'h war ar wirionez-se ez eo an Arz tra speredel, ul lavar eus ar spered o komz ouzh speredoù all pe gentoc'h o kanañ d'ar Gened hec'h unan. Ha setu perak ar plant, an evned hag all, n' int ket arzourion, n' int nemet binvioù an Arzour meur a zo a-dreñv dezho, evel m' eo ar c'hreion, pe ar bizied, ar binvioù a ra ganto al livour da ziskleriañ e soñj. An arz a zo tra o tont eus ar penn. Ar pep retañ n' eo ket bezañ dornet mat, met kaout spered. A-walc'h a dreserion ampart a zo dre ar bed, met petra vern, pa n' o deus mann ebet da lavarout.

E-pad keit-se, Eponos astennet war e gof a-hed korf, a selle pizh ouzh ur

verienenn en devoa dizoloet dindan e fri, ha gant ur c'heotenn e heskine anezhi da welout fulor al loenig o klask en em zifenn :

- Un dra eston eo evelkent, emezañ, ijin-natur al loened, ken dister ma'z int en o doare ha ken bras o labqurioù. Gwelout da skouer ijin-natur ar merion o toullañ an douar, o tastum boued, o 'n em reiñ urzhioù, o vont da vrezeliñ. Souezhus !

Kasiwellonos : Evit eston ma vefe labourioù al loened ne welomp ket anezho evelato o kemmañ o doare, oc'h ijinañ troioù nevez. Amañ e welomp nerzh ha perzh dibar ar spered a oar dizoleiñ stummoù bet chomet dianav betek-henn, en doare ma anvomp arzour bras, n' eo ket an hini a varmouz troioù ar re all, met an nep a gav anezhañ e-unan doareoù nevez, ar skrivagner en deus soñjoù ha stumm dezhañ e-unan, ar sonaozour a grou eildoniadurioù diglevet...

Taolit pled. Dre forzh mont ez omp aet war resisaat hor soñjoù diwar benn an Arz. Lavaret hor boa e oa an Arz krouiñ tra kaer gant youl hag emskiant. Ur pennad 'zo ne gomzomp ket eus an emskiant hepken, met ivez eus ar reizh : ar spered a-bezh eo an hini a dle labourat da sevel an oberenn-arz.

Meleganos : A, ya ! Soñj em eus bremañ eus al lavarenn : Ar menoz a zo e don an oberenn-arz a zo evel an ene anezhi. Gwelout a rit n' em eus ket ankouaet kement tra eus ar pezh hoc'h eus desket dimp e-pad ar bloaz.

16

Eponos : An ene hepken ! Dav mat eo d' an ene kaout korf, un danvez bennak, maen, livioù, son. A-hend-all eñ a chomfe ken dianav dimp ha kened an Arc'haeled. An den, enkorfet evel ma'z eo, ne c'hell merzout nemet kened enkorfet, ne c'hell krouiñ nemet kened enkorfet.

Kasiwellonos : Mat ! Dont a ra ganeoc'h ! Gwir eo se kant gwech. Evit kompren mat an traoù, ho pet soñj ez eo pep oberenn-arz evel ur gomz, danvez ha ster ganti. Met ar pep pennañ eo ar ster. An oberenn arz a zo diouzh spered an den. Mar'd eo faos spered an Arzour a vo faos e arz, mar'd eo reizh e vo reizh, mar'd eo bras e vo bras, mar'd eo bev e vo bev, mar'd eo kleuz e vo kleuz...

Eponos a oa krog da c'hoarzhin ha Meleganos da vousec'hoarzhin. Kompren a reas Kasiwellonos ne oa ket ret kenderc'hel muioc'h gant e letani. Ha neuze o troc'hañ berr :

- Met petra 'vo er spered, emezañ ? An den pa zeu er bed, a zo kleuz ha goull e benn. Kement a ya e-barzh a dremen dre brenestroù ha dorioù ar pemp skiant ; ha neuze eo an Naturdiavaez a zo mestr-kelenner an den. Hag an arzour n'en deus d' ober, nemet sellout ouzh an natur, ober diouti ar muiañ ma c'hall. Petra 'gav deoc'h ? Pe gentoc'h, daoust ha ne dle ket diwar verzout an diavaez, oberiañ tra nevez, ur savadur a soñjoù, a skeudennoù, a linennoù, a vo marteze heñvel un tamm ouzh an natur, met a vo ivez disheñvel diouti ? Ar re a zo a du gant an dezenn gentañ, anvomp anezho mar kirit, diavaezourion : pa fell dezho, gant an arz, sellout ouzh ar bed d' e skeudenniñ diouzh o gwellañ. Zoken pa zisplegont soñjoù an den, santadurioù e galon, e fell dezho hen ober evel tra o 'n em ziskouez, evel tra en diavaez. Hag anvomp an eil lodenn diabarzhourion : o labour eo d' o meno, diskuliañ ha diskleriañ o diabarzh, pezh a santont, pezh a soñjont ; evito, ned eo gweledigezh an diavaez nemet un tu d' en em zizoleiñ, nemet an taol a laka o ene da seniñ. Ar pezh a dalv, emezo, hag a zo kaer da selaou, eo ar c'han diabarzh-se. Ha c'hwi, petra 'gav deoc'h ?

Meleganos : Me a gav din n' hellomp ket ober gwell eget an natur, ha dever kentañ an Arzour a vo sellout outi a zaoulagad digor mat, evit hec'h adskeudenniñ an tostañ ar gwellañ, rak n' hellomp ket ober gwelloc'h eget ar C'hrouer e-unan.

17

Eponos o kenderc'hel war don egile : Ha Doue n' eo ket bihan e spered... O kemmañ e zoare : Nann, n' on ket a du gant se, rak a-hend-all ne vefe gwelloc'h arzour eget ar benveg luc'hskeudenniñ. D' am soñj eo an arz tra diabarzh da gentañ holl : ar gudenn evit an den eo en em zisplegañ. Ned eo an diavaez nemet ar meleour a servij dezhañ da welout e zremm. Pezh a gont eo hon doare da santout, hon blizidigezh, hor faltazi, hor reizh. Mar ne reomp nemet adskeudenniñ an diavaez, hep netra ouzhpenn, hep adstummañ tamm ebet, ne dalv ket ar boan koll e amzer da skeudenniñ ur c'hornad-bro pe un dra all pa c'hell ur mekanik hen ober kalz buanoc'h ha kalz spisoc'h.

Meleganos : Koulskoude, adskeudenn un dra gaer a zo tra gaer ivez. Taolomp pled e kemm dremm ar bed : ne chom a-wechoù nemet pad ur predig, ur sklerijennadur, un c'henson souezhus a livioù ; ha labour an arzour, daoust ha

n' eo ket merzout an dra dibad-se, e virout en e eñvor da gentañ, evit ober anezhañ goude-se gant al livioù war al lienenn, levenez ha kaerder padus. A drugarez ez eus bet arzourion a-walc'h ha n' int ket bet er skol gant Eponos, o deus gouvezet startaat en o zaolenoù, buhez un dremm, luc'h ul lagad, mousc'hoarzh ur c'horn-bro.

Eponos : Emañ bepred gant e luc'hskeudennoù... Evel pa vije al liverezh an arz brasañ ha nemetañ. Evidon-me eo ar sonerezh a zo pennañ, en abeg d' ar sonerezh pellaat end-eeun ar muiañ diouzh an diavaez ha bezañ ar muiañ eus an diabarzh. Aes eo gwelout ne denn ket hor sonerezh kalz a dra eus trouzioù ar bed nag eus kanaouenoù an evned, tra ma selaou gant aked trivliadoù hor c'halon hag hon ene-den.

Meleganos : Sed eta hon aotroù o treiñ da frankizour eus ar gwashañ. Reolenn ebet ken nemet ar faltazi, ha follez an ti oc'h ober diouzh he fenn. Mestr ebet ken d' an den ! Foei d' ur reolenn diavaez ! Frankiz, frankiz da bep sotoni !

Eponos : Emichañs n' en deus ket ar spered reolennoù da vont diouto ! Moarvat n'eo ket endalc'het gant ezhommoù striz ar reiz e-unan ! Marteze n' eo ket eñ ivez tra krouet, o kaout ennañ e-unan merk ha tres an Arzour meur, kement ha dremm al lennig-mañ dindan hillig an aezenn. Evel pa vije diabarzh an den, faltazi hepken ; evel pa 'z he dije houmañ aotre da vont n' eus forzh penaos evel ur gazeg feuls ha diboell.

Kasiwellonos a oa eñ, chomet dilavar abaoe ur pennad da glevout gwelloc'h e ziskibion o rendaeliñ kenetrezo, ha plijadur en devoa ouzh o selaou gant o c'hrogad, kement ma tamc'hoarzh e korn kleiz e c'henoù ; rak pa vousec'hoarzh, ne rae nemet gant an tu kleiz hepken.

- Mat, eme ar c'helenner, gwelout a ran n' eoket prest c'hoazh da echuiñ ar brezel etre diavaezourion ha diabarzhourion, daoust ma pad ar stourmad abaoe ur pevar c'hantved bennak da vihanañ.

18

Anavezout a rit al lavarennoù-stur bet poblekaet gant an Azginivelezh : Ober diouzh an Natur, skeudenniñ an Natur, tostaat ouzh gwirionez an diavaez ar muiañ a c'heller. Sed ar pennvenoz a zo trec'h a dal neuze hag a venn trec'hiñ war arz kristen Grenn-amzer, skeudenner soñjoù evel ma oa bet an arz kristen kentañ. Ne glask ken an Arz klasel nemet drevezañ an diavaez, evel ma vez gwelet ganimp : evezh bras a vez douget ouzh ar furmioù, ouzh ar bellweladurezh (1), evel pa vijent ar pep pouezusañ, e keit ma chom alies oberennoù ar prantad-se kleuz truezus ha marv. Ho pet koun ivez eus lezenn ar c'hoariva implijet e Bro C'hall er 17-vet kantved : Ul lec'h, ur c'houlz, ur gudenn ; rak, emezo, pezh a dremen war al leuren-c'hoari a dle chom gwir-heñvel, hag en ur ober ur eurvezh pe ziv, amzer ar pezh c'hoari, ne dleer ket diskouez muioù eget ar pezh a c'hellfe c'hoarvezout er gwirvoud e pad keit-se. Pennvenoz faos evel a ouzoc'h, tarzhet diouzh danvezelouriezh ha poellegouriezh strizh ar speredoù d' ar c'houlz-se ; rak zoken pa n' hen menter ket, ne ra an Arz nemet skeudenniñ soñjoù an dud, mat pe fall, reizh pe zireizh, evel ma vez notet gant o skritur temz-korf ha temz-spered an dud. Pennvenoz faos a lavaran, rak an arz eo an arz : bez' en deus e reolennoù-eñ, disheñvel diouzh reolennoù an traou danvezel ; d' ar reiz da vont diouzh e natur eñ, hag eñ n' eo ket stag, ouzon vat, ouzh strizhderioù ul lec'h, ur c'houlz, ur gudenn ; eskell en deus da nijal a-us d' an amzer ha d' an ec'honder ; prim eo a-walc'h da vont gant e c'hoari, tra ma chom karr ar c'horf da boanial war hent ar vuhez.

Eponos gant lorc'h ha ton : Pa lavaren deoc'h ! Soñjal mat a raen e tarzhe pep oberenn arz gwirion ha talvoudek eus endon an den.

Kasiwellonos : Na drec'hit ket re vuan, rak marteze n' hoc'h eus ket gwir penn-da-benn. Diabarzh ha diabarzh a zo. Rak petra welomp da skouer gant ar romantelourion. Ganto pezh a gont eo ar santadurioù, ar faltazi, ar merzadurioù iskis... Ma ! N' on ket a du ganto kennebeut all.

Eponos : Neuze ne gomprenan ken. Ret eo dibab koulskoude, ha n' heller ket chom etre daou.

Kasiwellonos : Marteze muioù eget na gredez. Met kemeromp harp da gentañ war ar pezh ac'h eus lavaret-te, Eponos, eo an arz un dra a-ziabarzh. Evit gwir, pep arz, muioù pe nebeutoc'h a vo bepred tra a ziabarzh, zoken pa fell dezhañ bezañ diavaezour ha skeudenniñ ar bed evel m' emañ. Rak ne welomp ar bed nemet hervez doare hol lagad, hersez hor c'hizidigezh, hervez hor boazioù, hor santerezh, ha me oar ; ne gavomp un dra gaer nemet hervez ar menozioù hon eus

diwar benn ar Gened ; ne gomprenomp spered ar re all nemet diouzh hor spered-ni.
(1) perspective.

19

Un tamall a ran koulskoude d'an diabarzhourion, d' ar Romantelourion da skouer : krediñ eo da gentañ holl ar santadurioù, an esmaeadurioù a dlefe an arz skeudenniñ. Hogen ar soñjoù eo ar re a dalv da gentañ-holl. An arz a zo tra speredel. Gwellañ liverezh eo an hini a oar mont en tu-hont d' ur c'hempouez mat a livioù hag a linennoù evit lavarout gant al livioù hag al linennoù-se o-unan, un dra bennak talvoudus d' ar spered. Gwellañ barzhoniezh ne vo ket an hini a genstroll hepken mouezhiadurioù kaer war mentadurezh splann, met ivez an hini a gomz d' an ene.

Meleganos a selaoue abaoe ur pennadig gant un neuz amgredik ha gant ur c'heotenn etre e zent. Neuze ne welan ket, emezañ penaos ne vo ket sec'h ha dizene an arz a brezegit evitañ. Soñjoù ! aon em eus ne vo ket hoc'h arz dudiusoc'h eget un dever prederouriezh. Me a gave din n' ho poa nemet doñjer hag heug evit liverezh tud evel Pikaso a felle dezho bezañ empennel, meizel, difetis evel ma lavarent.

Kasiwellonos : Choho ! Choho ! Soñjoù ha soñjoù a zo ! An arz n' en deus netra d' ober gant soñjoù marv dre forzh bezañ difetisaet, ha ne brezegan tamm ebet evit lakaat ar Voudoniezh na dindan liverezh na dindan barzhoniezh. Met a drugarez Doue ez eus e-kichen ar soñjoù difetis, menozioù bev, gant lusk, gant ton, gant dremm ha daoulagad splann ; ar re-se eo a zo danvez an arz.

Meleganos : Hogen ar soñjoù-se, eus pelec'h e teuont ? Eus an diavaez. Ha n' hellit ket o gwiskañ gant ton, ha lusk, ha dremm, gant ur c'horf a benn ar fin, nemet diwar sellout ouzh an diavaez, ha skeudenniñ anezhañ. Krediñ a ran mat emañ o trec'hiñ.

Kasiwellonos : Ne rez ket. Ha peogwir e fell dit argadiñ, ez an a-enep d' an diavaezourion evel d'out. Ar re-mañ a damallan dezho chom peurliesañ war c'horre an traoù hepmuiken ; hag ar gorre n'eo ket kalz a dra, ur gwiskamant hepken. Ar gwiskamant n'eo ket ar vuhez don, n'eo ket an ene. Hag ar gwir arzour eo an hini a oar dizoleiñ eme kuzh an traoù, diskouez splann o buhez kevrenus ha pa vijent traoù danvezel, ha pa vijent ur chaoudouron, pe ur re votoù reputet.

Eponos da Veleganos : Paotr kaezh, setu te tapet adarre gant da luc'hskeudenner. Son a raes re vuan un tammig e korn boud an trec'h. Hogen krevet eo bet da sac'h c'hwezh evel ur glogorenn soavon.

20

Mousc'hoarzhin a reas ar C'helenner, met kenderc'hel a reas evel diseblant gant e zisplegadur :

- Taolit evezh bremañ. Mont a ran da ziskar ar voger kartoñs a zo etre diabarzhourion ha diavaezourion. Lavaret em eus eo an arz tra speredel, hag ec'h eo. Met daoust ha n' eus ket e pep boud, er bed diavaez, un dra speredel bennak a zo da zizoleiñ ha da skeudenniñ, evel buhez, evel ene an dra, a oar en em ziskouez dre an diavaezioù, met a zo war un dro gwelloc'h egeto. Pa sellomp ouzh poltred livet un den, petra c'houlennomp ? Daoust ha n' eo ket gwelout splann war an dremm ar sklerijenn diabarzh a zo evel menoz fetis an den-se ? Labour an arzour neuze, pa wel an diavaez, daoust ha n' en ket gouzout lenn petra eo, petra dalv ? Ha goude se hen diskleriañ. Evelse o lakaat an arz war dachenn an ene, n' eus ken a gav din, a enebiezh, etre diavaez ha diabarzh. N' eus forzh penaos, pezh a zo bepred da zisplegañ eo an ene, pe ene an traoù o 'n em skeudenniñ e meleour hon ene, pe hon ene-ni o seniñ dindan stok ar bed, an eil o respont d' egile.

Hag ar bed a zo evel ul levr digor da lenn. Ha gant ar spered hepken e c'hellomp e gompren, ha pa lavaran ar spered, ne lavaran ket ar poell tagnous, met ar spered bev. Arvestiñ ouzh an traoù, an ene digor holl d' o c'hlevout ! Neuze en em lakont da gomz ouzhoc'h ha c'hwi da glevout. An dud danvezel ne gomprenont mann. Seblantout a ra dezho e ve diot ar bed, ha n' eus nemeto a zo diot, nemeto pa welont an traoù hervez ar pezh ez int : traoù a bep seurt, emezo, traoù a-stlabez, enebet, mat ha fall o 'n em gannañ. Perak kement-se, ne gomprenont ket. Hañval int ouzh ur verienenn a vije antreet en ur mirdi, ha setu hi o vale war un daolenn kaer meurbet. Petra wel ar verienenn ? A bep seurt liv, tachadouigoù ruz, glas, melen, du, o tont an eil war lerc'h egile, hep abeg ; toulloù ha bosoù, digempenn. Met an arzour a zo pell a-walc'h o sellout ouzh an daolenn, a wel petra dalv pep tra, hag evitañ eo ret an touchadennoù-se o 'n em enebañ hag o klotañ koulskoude ; merzout a ra e oa dleet a grenn, al liv du-se

evit lakaat splann livioù all e kichen ; a-hend-all e vije plat, unton ha divlaz, met bremañ ez eus enni buhez, galloud. Evelse gant taolenn ar bed.

Abae ur pennadig, Eponos, gourvezet bepred war e gof a glaske gant e zivesker taolet a bep eil gant nerzh brasañ lakaat e seulioù da stekiñ ouzh fetisder e feskennoù. Heuliañ a rae koulskoude gant aked brasañ, lavarennoù ar C'helenner. Seurt embregerezh-korf ne oa evitañ nemet un doare da atizañ ar menozioù a ziwane fonnus en e benn bep ma komze Kasiwellonos.

21

Pa savas a daol trumm e benn o teurel outañ :

- A ! Kompren a ran bremañ perak e plij Shakespeare kement-se din. Gwelout a ran. Eñ a fell dezhañ skeudenniñ war un dro diavaez ha diabarzh, soñjoù ha darvoudoù, esmaeadurioù a bep seurt, tristidigezh ha c'hoarzh, barzhoniezh ha komzoù boutin, hag ouzhpenn-se barnedigezh diwar benn an dud hag ar bed, prederouriezh fetis. Ha daoust d' an holl binvidigezhioù-se disheñvel ha kontrol a-walc'h, eñ a oar koulskoude kenstrollañ pep tra en unvaniezh un hevelep drama.

Kasiwellonos : Brav-kenañ ar pezh a lavarez. Kenkoulz all az pije gallet kemer un oberenn dostoc'h dimp, evel Nomenoe-oe. An hevelep perzhioù mat a gavomp enni : an dud evel m' emaint en diavaez, ha koulskoude soñj hag ene ar skrivagner ; skeudenn un darvoud tremenet ha n' eo ket koulskoude an darvoud istorek evel m' eo bet en e ziavaezioù, daoust m'eo marteze gwirionoc'h skeudenn faltaziek Jakez Riou eget komzoù helavar al levrioù Istor ; traou a-vremañ ha koulskoude n' int ket penn-da-benn traou c'hoarvezet ; fenterezh ha c'hwervoni ; c'hoarzh ha poellegezh ; prederouriezh vev o varn diseblanted an dud dirak kalonegezh saveteerion ar Vro ; barzhoniezh al loened ; meurded Nomenoe e-keñver distervezh e dud. Ha kement-se en unvaniezh un daolenn.

Paouez a reas ar C'helenner. Meleganos hanter savet a selle dirazañ. Krog e oa dija an heol da ziskenn ha war ar c'hoadoù meur en em lede an aezenn-se c'hlas tanav a oa dudi Kasiwellonos. Santout a rae bremañ Meleganos pegen gwir e oa komzoù ar C'helenner, pa gleve dirak ar c'huzh-heol, an diavaez o respont d' e ziabarzh, ha pa seblante e ene dasseniñ souezhus dindan galv soutil al livioù-se.

Chom a rejont ur pennadig oc'h arvestiñ sioul. Hag e savas ar C'helenner.

- Poent eo dimp, emezañ mont kuit, mar ne fell ket dimp kavout war hon hent ramz born an noz.

AN DIGOLL

(Counterparts)
gant James JOYCE

Taer-spontus e voe sonet ar c'hloc'hig ha, pa 'z eas Miss Parker da selaou, e klevas unan o youc'hal fuloret en duellenn gant un ton-mouezh skiltr eus hanternoz Iwerzhon :

« - Kasit Farrington amañ ! »

Mont a reas Miss Parker da gaout he skriverez en-dro goude lavarout d'un den a oa azezet ouzh e daol-skrivañ o labourat :

« - Mr. Alleyne a fell dezhañ komz ganeoc'h. »

« - An diaoul gantañ ! » a c'hrozmolaz an den etre e zent, ha bountañ a reas e gador en a-dreñv da sevel. Ouzh e sav e oa bras ha mentek. Bez' en doa un dremm hir, liv ar gwin ruz-mouk, gant divabrant ha mourrou sklaer ; e zaoulagad tev a zeue er-maez un tammig, ha lous e oa ar gwenn anezho. Sevel a reas an daol-gont hag, o tremen e-biou d' ar glianted, e kuitaas ar burev a gammedoù pounner.

Pounner e pignas gant an diri betek ma erruas en eil solieradur dirak un nor warni ur blakenn gouevr gant ar gerioù-mañ : Mr. Alleyne. Eno e chomas a-sav, dianalet gant ar bec'h hag ar gounnar, hag e skoas. Krial a reas ar vouezh skiltr :

« - Deuit tre ! »

Mont a reas an den e-barzh ar burev. Trumm e tiskouezas neuze Mr. Alleyne, un denig a zouge lunedoù frammet-aour war ur fas noaz, e benn dreist ur bern dihelloù. Bez' e oa ar penn-se ken roz ha ken moal, ma oa heñvel ouzh ur vi bras a vije bet lakaet war ar paperennoù. Ne gollas ket Mr. Alleyne ur vunutenn.

« - Farrington ? Petra eo an dra-mañ c'hoazh ? Perak em bevez atav da glemm diouzhoc'h ? Daoust ha goulenn a c'hellan perak n' hoc'h eus ket graet an eilskrid eus kontrad Bodley ha Kirwan ? Lavaret em boa deoc'h e tle bezañ prest a-raok peder eur. »

« - Hogen Mr. Shelley, aotrou... »

« - Mr. Shelley, aotrou... Ho pet ar vadelezh d' ober ar pezh a lavaran-me, ha n' eo ket ar pezh a lavar Mr. Shelley, aotrou. Atav e kavit un digarez bennak da chom hep labourat. Met me 'lavar deoc'h, ma n' eo ket eilskrivet ar c'hontrad a-raok an noz-mañ, e komzin gant Mr. Crosbie diwar ho penn... Klevout a rit ? »

23

« - Ya, aotrou. »

« - Klevout a rit mat ?... Hag un draig bihan c'hoazh ! Gwell 've din komz d' ar voger eget komz deoc'h. Komprenit 'ta ur wech evit mat hoc'h eus un hanter- eur da dapout ho merenn, ha n' en ket un eur hanter. Pet meuz hoc'h eus ezhommm ? Karout a rafen gouzout... Komprenet hoc'h eus, an taol-mañ ? »

« - Ya, aotrou. »

Stouiñ a reas Mr. Alleyne adarre war-du ar paperennoù. An den a chome peget e selloù ouzh ar c'hlopenn lufus a rene aferioù Crosbie ha Alleyne, ha soñjal a rae pegen aes e vije terriñ anezhañ. Ur barrad kounnar a waskas e gorzailhenn e-pad ur pennadig, hag a dremenaz, o lezel war e lerc'h ur c'hoant-evañ poanius. Kriz e santas an den ar c'hoant-se, ha meizañ a reas e vije ret dezhañ emberr kargañ e gof gant boeson. Tremenet e oa an hanter eus ar miz, ha ma vije graet an eilskrid e koulz mat, e c'hellje marteze Mr. Alleyne lezel ar yalc'her da reiñ un tammig arc'hant dezhañ. Difiñv e chome, hep distreiñ e zaoulagad diouzh ar penn pozet war ar bern dihelloù. A-greiz-holl e stagas Mr. Alleyne da veskañ an holl draoù, o klask ur baperenn bennak. Ha trumm, evel pa n' en dije ket merzet betek-hen e oa an den eno atav, e savas e zremm hag e lavaraz :

« - Ha neuze ? amañ e chomot an devezh-pad ? M' hen tou, Farrington, aes e kemerit ar vuhez ! »

« - Gortoz a ran da welout... »

« - Mat. N' hoc'h eus ket ezhommm gortoz da welout tra. Kit 'ta d' ober ho labour ! »

Pounner ez eas an den war-du an nor : a-raok en em gavout er-maez e klevas c'hoazh Mr. Alleyne o youc'hal dezhañ e vefe roet kelou da Mr. Crosbie ma ne vefe ket echu ar c'hontrad a-barzh an noz.

Distreiñ a reas d' e blas e burev an traoñ ha kontañ a reas ar follennoù a chome c'hoazh da vezañ eilskrivet. Kemer a reas e bluenn, soubañ a reas anezhi el liv, hogen ne reas tra nemet, sellout en un doare diot ouzh ar gerioù diwezhañ en doa lakaet war ar paper : *War zigarez ebet ne c'hello Bernard Bodley bezañ...* Kouezhañ a rae an noz hag a-benn un nebeut munutennoù e vefe enaouet ar gaz : neuze e c'hellfe skrivañ. Santout a reas e oa ret da gentañ terriñ ar sec'hed a zeve e gorzailhenn. Kuitaat a reas e gador hag, o sevel an daol-gont, evel a-raok, ez eas er-maez eus ar burev. Pa oa o vont, avat, setu ma sellas ar c'homis bras outañ, gant an doare da c'houl diskleriadurioù.

24

« - N' eo netra, Mr. Shelley, » eme an den, o tiskouez da belec'h ez ae.

Un taol-lagad a reas ar c'homis bras war-du an togoù ispilhet ouzh ar voger hag o welout e oant holl eno ne lavaras grik. Kerkent hag erru war ar pondalez, avat, e tennas an den ur boned skos diouzh e chakod, e lakaas anezhañ war e benn, hag e tiskennas d' ar red gant an dirioù distabil. E kuzh ez eas, a-hed ar voger, eus traoñ ar skalier betek korn ar straed ha neuze trumm e reas ul lamm e-barzh un toull-dor. Diogel edo bremañ e salig teñval O'Neill hag, o vountañ e zremm entanet liv ar gwin mouk pe ar c'hig mouk dre ar prenestrig a zigore war an daol-evañ, e c'harmas :

« - Pat va faotr, kasit din buan ur werennad bier du. »

Degas a reas ar paotr ar werennad. Lonkañ anezhi en un analad a reas an den ha goude se e c'houlennas ur c'hreunenn aniz. Lakaat a reas e wenneg war an daol-gont hag, o lezel ar mevel da glask ar pezh moneiz dre an teut en deñvalijenn, ez en em silas er-maez eus an ti ken didrouz ha ma oa deut e-barzh.

Noz miz C'hwevrer a gouezhe gant ul latar fetis, hag enaouet e oa bet ar c'hleuzeurioù en Eustace Street. Heuliañ a reas an den ar renkad tiez ken na erruas dirak dor ar burev, oc'h en em c'houlenn hag amzer a-walc'h en defe da echuiñ e eilskrid. En dirioù e voe taget e fri gant c'hwez kreñv al louzoù frondus : Miss Delacour, anat oa gout, a oa deut e-keit ha m' edo e ti O'Neill. Choukañ a reas e voned e-barzh e chakod en-dro ha mont er sal-labour en ur gemer warnañ un doare dibreder-meurbet.

« - Ezhomm en deus bet Mr. Alleyne ac'hanoc'h, » eme ar c'homis bras, rust e vouezh. « E pelec'h oc'h bet ? »

Ur wignadenn a reas egile war-du an daou gliant a oa e-tal an daol-gont, evel evit reiñ da gompren na vije ket dereat respont dirazo. Pa oa an daou-se paotred anezho, ne c'hellas ket ar c'homis bras en em virout a c'hoarzhin.

« - Anaout a ran an dro-gamm, » emezañ. « Pemp gwech en devezh a zo un tammig re avat... Gwell 've deoc'h bezañ war evezh ha kas da Mr. Alleyne eilskrid al lizheroù hon eus eskemmet evit afer Delacour. »

Ar brezegennig-se dirak ar glianted, e bennad-red a-hed an dirioù, ar bier en doa lonket ken prim all, kement-se a vadaouas an den, ha pa azezas ouzh e daol-skrivañ da glask ar pezh a oa bet goulennet, e veizas pegen dic'hallus e oa echuiñ an eilskrid eus ar c'hontrad a-raok pemp eur hanter.

25

Diskenn a rae an noz teñval leizh, ha c'hoant en doa bezañ en ostaleri, o kas banneoù d' an traoñ e-ser e vignoned, e luc'h ar gouloù kreñv hag e stirlink ar gwer. Tapout a reas an dihelloù Delacour ha mont kuit eus ar burev. Spi en doa na welfe ket Mr. Alleyne e vanke an daou lizher diwezhañ.

Ar c'hwez kreñv ha moest a yae betek dor Mr. Alleyne. Ur vaouez etre an daou oad e oa Miss Delacour, doare ur Yuzevez dezhi. Mr. Alleyne, a lavare an dud, en doa un tammig karantez eviti hag evit hec'h arc'hant. Alies e teue-hi d'ar burev ha pell e chome pa zeue. Bremañ e oa azezet e-kichen e daol-skrivañ, kelc'hiet gant ar c'hwez-vat, o flourañ dornell he disglavier hag o hejañ pluenn bras du he zog. Troet en doa Mr. Alleyne e gador da vezañ rag-enep dezhi ha pleget en doa fougeüs a-walc'h e c'har dehou dreist e c'hlin kleiz. Lakaat a reas an den ar strobard lizheroù war an daol ha stouiñ e benn gant kalz doujañs. Hogen ne voe lakaet evezh ouzh e salud na gant Mr. Alleyne, na gant Miss Delacour. Skeiñ a reas Mr. Alleyne un nebeut taolioù gant e viz war ar pakad, ha goude e reas ur sin, evel evit lavarout d' an den, Mat-tre, kit kuit bremañ.

Distreiñ a reas an den da vurev an traoñ hag azezañ adarre da skrivañ.

Parañ a reas e zaoulagad war ar frazenn lezet e darn : *War zigarez ebet ne c'hello Bernard Bodley bezañ...* ha soñjal a reas pegen iskis e oa e krogfe an tri ger diwezhañ gant an hevelep lizherenn. Lavarout a reas ar c'homis bras da Miss Parker hast' affo, biken ne vefe echu al lizheroù abred a-walc'h evit ar post. E-pad un nebeut munutennoù e selaouas stirlink ar skriverez ha neuze e stagas en-dro gant e eilskrid. Hogen ne oa ket sklaer e benn : treiñ a rae e soñjoù war-du goulou ha trouz an ostaleri. Un noz mat d' ar banneoù tomm e oa houmañ. Derc'hel a reas da labourat hogen pa sonas pemp eur en doa c'hoazh pevarzek pajenn da skrivañ. An diaoul gantañ ! Biken ne vefe echu e koulz mat. C'hoant en doe sakreal a vouezh uhel ha skeiñ e veilh-dorn war un dra bennak. Ken kounnaret e oa ma skrivas Bernard Bernard e-lec'h Bernard Bodley ha ma rankas kregiñ en-dro gant ur follenn nevez.

Nerzh a-walc'h a sante ennañ da skarzhañ an holl, e-unan-penn, diouzh ar burev. Ezhomm en doa e gorf ober un dra bennak, redek er-maez ha reiñ taolioù, evit ar blijadur. Holl zismegañsoù e vuhez a rae dezhañ mont e gouez... Ha n'helle ket goul gant ar yalc'her un nebeut gwenneien en a-raok, zoken hep aotre ? Nann, ne dalve mann goul gantañ, gant ar yalc'her milliget-se... Gouzout a ouie pelec'h kavout ar baotred, avat : Leonard hag O'Halloran ha Nosey Flynn. Troet e oa henozh da gas anezhi.

26

Ken dalc'het e oa gant e rambre ma voe lavaret div wech e anv kent ma verze tra. Bez' edo Mr. Alleyne ha Miss Delacour en tu all d' an daol-gont, ha troet e oa an holl gomisien war an tu-se, en gortoz eus un dra bennak da c'hoarvezout. Sevel a reas an den. Diouzhtu e krogas Mr. Alleyne da gunujenniñ, o lavarout e vanke daou lizher. Respont a reas an den na ouie tra eus an daou lizher-se, en doa graet aketus an holl eilskridoù. Padout a reas ar c'hunujennoù da zont : ken divalav ha ken rust e oant m' en doe poan an den o chom hep teurel e zorn e-kreiz fas ar c'hac'halanig dirazañ.

« - N' ouzon tra eus an daou lizher-se, » emezañ c'hoazh evel ur genaoueg.

« - N' ouzoc'h... tra. Evel just, ne ouzoc'h tra, » eme Mr. Alleyne. « Lavarit din, » a gendalc'has goude ober un taol-lagad davet an itron a oa en e gichen, evel o c'hortoz gourc'hemennoù diganti, « daoust ha krediñ a rit ez on foll ? Daoust ha krediñ a rit ez on mat da stagañ ? »

Lezel a reas an den e sell da vont eus dremm an itron d' ar penn bihan stumm ur vi ; ha neuze, kent m' en dije meizet mat petra c'hoarveze, ez anaveze e deod plijadur un taol-flip eus ar re zudiusañ.

« - Ne gredan ket, aotrou, » emezañ, « e talvez ar boan goulenn zoken. »

Derc'hel a reas ar gomisien war o anal. Sabatuet e oa an holl (paotr an teod lemm koulz hag ar re all) ha Miss Delacour, ar vaouez tev ha laouen ma oa anezhi, a baras ur mousc'hoarzh ledan war he muzelloù. Dont a reas Mr. Alleyne da vezañ ken roz hag un agroazenn hag evel ur c'horrig fuloret e kammes e veg. Hejañ a reas e veilh-dorn dirak fas an den, e seurt doare ma seblante daskrenañ e-giz bolotenn un ardivink-tredan.

« - Lampon ma 'z oc'h ! Hailhon ! Ne vin ket pell oc'h ober ho stal deoc'h ! Gortozit un tammig ! En em zigareziñ a reot, pe ez eot kuit diouzhtu ! Mont a reot kuit, a lavaran deoc'h, pe en em zigareziñ ! »

.. .. .

E toull un nor dirak ar burev e c'hortoze an den da welout hag-eñ e teufe ar yalc'her er-maez e-unan-penn. An holl gomisien a dremenas hag en diwezh e teuas ar yalc'her e-ser ar c'homis bras. Ne serviije da netra komz gantañ pa oa gant egile. Kompren a reas an den ez en em gave enket fall a-walc'h. Ret e oa bet dezhañ en em zigareziñ en un doare mezhus dirak Mr. Alleyne, hogen gouzout a rae pebezh toull-gwesped e vefe ar burev evitañ hiviziken, daoust da se.

27

Soñj en doa penaos e oa bet rediet Peake bihan da vont kuit d' ober plas da niz Mr. Alleyne. En em santout a rae o tont gouez, klañv gant ar sec'hed hag an droukrañs, kounnaret war e lerc'h ha war-lerc'h ar re all. N' en defe ket ur munud peoc'h ken gant Mr. Alleyne : un ifern e vefe ar vuhez evitañ. Pegen diot e oa bet ! Daoust ha n' helle ket derc'hel war e deod ? Hogen morse ne oant bet mat a-gevret, eñ ha Mr. Alleyne, abaoe m' en doa Mr. Alleyne klevet anezhañ o trevezañ e bouez-mouezh eus hanternoz Iwerzhon evit plijadur Higgins ha Miss

Parker ; aze 'oa kroget an traoù. Gallet en defe goul arc'hant gant Higgins, hogen morse n' en deveze Higgins gwenneg ebet da zispign. Gant div vaouez war e gein; ne c'helle ket, evel just...

Evel ur boan e pegas ennañ adarre ar c'hoant da vont d' an ostaleri ha da vezañ klet eno. Skornet e oa gant al latar hag en em c'houlenn a reas ha n'hellfe ket kaout un dra bennak gant Pat e ti O'Neill. N'hellfe ket avat kaout muioc'h eget ur chilling - hag ur chilling ne dalve mann. Ha, koulskoude, ret e oa dezhañ kavout moneiz e doare pe zoare : dispignet en doa e wenneg diwezhañ gant ar werennad bier ha bremaik ne vefe ket tu ken da gaout arc'hant e lec'h ebet. A-greiz-holl, e vizied o c'hoari gant chadenn e vontr, e soñjas e ti-prestañ Terry Kelly e Fleet Street. Ya, sed ar stek ! Penaos n' en doa ket soñjet abretoc'h ?

Prim e heulias trepas strizh Temple Bar, o c'hrozmolat outañ e-unan e c'hellent mont gant an diaoul, an holl anezho, peogwir en dije emberr peadra da evañ. Ur gurunenn ! a lavaras komis Terry Kelly, hogen n' asantas paotr an marilh reiñ nemet c'hwec'h chilling ; hag en diwezh e voe graet marc'had evit c'hwec'h chilling. Laouen-holl e kuitaas an den an ti-prestañ, o rollañ ar pezhioù en e chakod etre e vizied. Westmoreland Street a oa strobet he riblennoù gant paotred ha merc'hed yaouank o tistreiñ eus al labour, ha moused vihan e pilhoù a youc'he anvioù kazetennoù an noz. Treuziñ a reas an den an engroez, o teurel selloù evurus ha balc'h war an arvest hag o pare dizaon e zaoulagad war merc'hed ar burevioù. Leun e oa e benn gant trouz an trammoù, dason o zabolinoù-dir, gwigour ar rodoù-trolley ha dija e rufle e fri aezenn domm ar gwerennadoù wiski. A-greiz bale ez ijine penaos e kontfe an dra d' ar baotred :

« - Neuze 'm eus sellet outañ, yen-tre c'hwi 'oar, hag em eus sellet outi. Goude em eus sellet outañ adarre - o kemer va amzer c'hwi 'oar. Ne gredan ket e talvez ar boan goulenn, am eus lavaret neuze. »

28

Nosey Flynn a oa azezet en e gorn, evel boaz, en ostaleri Davy Byrne ha pa voe bet displeget an istor e paeas ur banne wiski da Farrington, o lavarout n' en doa morse klevet lemmoc'h respont. Goude e paeas Farrington ur banne d' e dro. A-benn ur pennadig e tegouezhas O'Halloran, ha Paddy Leonard, hag adarre e voe kontet an istor. O'Halloran a baeas gwerennadoù wiski d' an holl, hag a gontas petra en doa respontet d'ar c'homis bras p'edo o labourat e ti Callan e Fownes's Street ; hogen pa oa e respont diouzh doare ar vesaerien vat er bugulganou, e voe ret dezhañ anzav na oa ket displantet ken brav hag hini Farrington. War-se e lavaras Farrington d' ar baotred skarzhañ o gwer da gaout ur banne all.

Pa oant o lavarout petra o doa c'hoant evañ, sell 'ta piv a zeuas tre ma n' eo ket Higgins ! Evel just, ranket e oa da hemañ aber un tañva d' ar boeson. Goulennet e voe gantañ kontañ an istor d' e dro, hag ober a reas en un doare birvidik-meurbet, rak ar gwel eus pemp gwerennad wiski tomm a laka levezon en unan. C'hoarzhin a reas an holl a-leizh o c'horzailhenn pa ziskouezas Higgins penaos en doa Mr. Alleyne hejet e veilh-dorn dindan fri Farrington. Goude-se e trevezas Farrington, o tisplegañ « Hag aze 'oa ar c'hañfard, ken dibalamour ha tra », e-keit ha ma pare Farrington e zaoulagad pounner ha lous war e vignoned, o vousec'hoarzhin hag o sunañ gant e vuzell izelañ ar beradennoù wiski a oa paket en e vourrou.

Evet ar banneoù e tavas an holl. O'Halloran en doa arc'hant, hogen an daou all n' o doa ket ; kuitaet e voe 'ta an ostaleri, n' eo ket hep un tammig keuz avat. E korn Duke Street e troas Higgins ha Nosey Flynn da gleiz ha dont a reas an tri all war o c'hiz trema kreiz kêr. Ailhenniñ a rae ar glav er straedoù yen ha pa errujont e-tal ar Ballast Office e kinnigas Farrington mont d' ar Scotch House. Leun-chouk e oa an ostaleri ha bev gant trouz an teodoù hag ar gwer. Tremas a reas an tri den e-biou d' ar werzherien elumetez, klemmus o mouezh, hag en em vodañ e korn an daol-evañ. Kregiñ a rejont da gontañ istorioù. Leonard a reas dezho ober anaoudegezh gant ur paotr yaouank anvet Weathers a labourer en Tivoli evel c'hoarier ouesk hag « arzour » gra pep tra. Kinnig a reas Farrington ur banne d' an holl. Lavarout a reas Weathers en defe wiski iwerzhonat ha dour-Apollinaris. Farrington, hag a ouie an doareoù, a c'houlennas gant ar baotred hag int ivez o doa ezhom Apollinaris ; n'o doa ket, hogen lavarout a rejont da d-Tim tommañ dezho o banneoù. Buhezek e teuas ar gaoz da vezañ. O'Halloran a baeas ur banne ha neuze Farrington a baeas ur banne all, tra ma lavare Weathers

e oa re vrokus Iwerzhoniz.

29

Gouestlañ a reas degemer anezho a-dreñv al leurenn-c'hoari hag o lakaat d'ober anaoudegezh gant un nebeut merc'hed koant. O'Halloran a lavaras ez afe-eñ, ha Leonard ivez, hogen na c'hellfe ket Farrington mont, peogwir e oa dimezet ; ha Farrington, damglozet gantañ e zaoulagad tev lous, en doe ur c'hoarzhig yud, da ziskouez e komprene mat e oa ar re all oc'h ober goap. Weathers ne baeas tra nemet ur banneig dour livet, met a brometas en em gavout ganto diwezhatoc'h en ostaleri Mulligan e Poolbeg Street.

Pa voe serret ar Scotch House ez ejont en-dro da di Mulligan. Mont a rejont er sal-gaozeal en a-dreñv ha goulenn a reas O'Halloran banneoù tomm, a re vras. Krog e oant holl da vadaouiñ. Dres p' edo Farrington o kinnig un droiad all ez erruas Weathers. Un disamm e voe da Farrington klevout anezhañ o c'houl, an taol-se, ur werennad hini c'hwerv. Rak bas e oa aet an arc'hant ganto. Hepdale avat e teuas div vaouez yaouank gant melloù togoù hag ur paotr gant dilhad karrezennek da azezañ ouzh un daol e-kichen. Weathers a gomzas ganto hag a lavaras d' e vignoned e oant eus an Tivoli. Dibaouez e troe Farrington e zaoulagad war-du unan eus ar merc'hed yaouank. Un dra bennak sebezus a oa en he doare. Ur mell skerb mousilina glas-paun a oa punet tro-dro d' he zog ha gweet en ur mell skoulm dindan he chink ; ha bez' e oa ganti manegoù melen lufrus a save betek hec'h ilin. Bamet e oa Farrington gant ar vrec'h kuilh, a fiñve alies hag en un doare mistr-kenañ ; ha pa droas-hi, a-benn ur pennadig, he dremm davetañ, e voe bamet muioc'h c'hoazh gant he daoulagad bras gell-teñval. Al lugern a sile a-dreuz he malvennoù damglos a oa mezevellus. Ur wech pe ziv e reas-hi ur selladig war-du ennañ ha pa 'z eas kuit e-ser ar re all e skoas un tammig ouzh e gador en ur lavarout « O, digarezit ! » gant pouez-mouezh Londrez. Heuliañ a reas Farrington anezhi dre e selloù pa guitae ar sal, spi ennañ e trofe d' ober un taol-lagad : hogen ne droas ket. Mallozhiñ a reas e verrentez arc'hant ha mallozhiñ a reas ivez an holl vanneoù en doa paeet, dreist-holl ar re Apollinaris a oa aet gant Weathers. Ma oa ur ouenn dud a gasae, e oa an everien dour. Ken fuloret e oa ma ne daolas ket mui evezh ouzh kaoziou e vignoned.

Pa c'halvas Paddy Leonard anezhañ, e verzas e oant o komz diwar-benn troioù nerzh. Diskouez a rae Weathers kigennoù e vrec'h, ha kement e rae fouge ganto m' o doa an daou all pedet Farrington da zifenn an enor broadel. Troñsañ 'reas 'ta Farrington e vilgin, ha diskouez e vrec'h ivez. An div gigenn a voe sellet pizh outo ha muzuliet, hag en diwezh e voe divizet ober un taol-arnod. Skarzhet an traoù diwar an daol e lakaas an daou baotr o ilinoù warni, an daouarn peg-ha-peg. Pa lavarfe Paddy Leonard « Kit ! » e vefe ret klask lakaat dorn egile da stouiñ betek touch an daol. Parfet ha leun a youl e oa dremm Farrington.

30

Kregiñ a reas ar stourm. A-barzh tregont eiladenn pe wardro, e tizhas Weathers ober da zorn egile soublañ ha diskenn. Dremm ruz-teñval Farrington a zeuas da vezañ teñvaloc'h c'hoazh gant ar gounnar hag ar vezh, pa oa bet trec'het gant ur seurt sioc'han.

« - Arabat deoc'h lakaat pouez ho korf a-enep din, » emezañ. « Bezit leal ! »

« - Piv n' eo ket leal ? » a c'houlennas egile.

« - Ale, un taol c'hoazh ! »

Kregiñ a reas ar stourm en-dro. Koeñviñ a rae ar gwazhied war tal Farrington ha dremm disliv Weathers a zeuas da vezañ ruz evel ur bivoena. Krenañ a rae o daouarn hag o divrec'h gant ar striv. A-benn ur pennad ez eas an tu-kreñv gant Weathers hag e tiskennas dorn Farrington goustad war an daol. Diskouez a reas an arvestourien o estlamm. Ar paotr-kafe, en e sav e-kichen an daol, a hejas prederiet e bennad blev ruz en ur sellout ouzh an trec'hour, hag a lavaras, gant un aer plijet ha genaouek :

« - Ya, ya, setu an doare ! »

« - Ha te 'oar un dra bennak, kurun ? » a c'hrozmolas Farrington en ur dreiñ kounnaret davet an den. « Ha te 'p eus ezhomm lakaat da deod e-barzh ? »

« - Ale, ale ! » eme O'Halloran, nec'het gant ar fulor a wele war dremm Farrington. « Degasit ho kwenneien, paotred. Ur banneig c'hoazh a yelo brav ganeomp a-raok mont kuit. »

.....

An den a c'hortoze, e korn O'Connell Bridge, an tram bihan da gas anezhañ d' ar gêr a oa moulbennet-bras e fas. Karget e oa e galon a gounnar o virviñ hag a zroukrañs. Mezh ha displijadur a sante ennañ e-unan : ne oa ket mezh zoken ha ne chome nemet ur pezh daou wenneg gantañ en e chakod. Mallozhiñ a rae, ken e rae. Graet en doa e stal dezhañ e-unan er burev, lakaet en doa e vontr e gouestl, dispignet e holl arc'hant ; ha ne oa ket mezhv, zoken. Santout a reas ar sec'hed adarre ha c'hoant en doe bezañ c'hoazh en ostaleri tomm gant c'hwez ar bier. Kollet en doa e vrud evel den kreñv pa oa bet trec'hed div wech gant un tammig paotr a netra. C'hwezhiñ a rae ar gounnar en e galon ha pa soñjas er vaouez he zog bras he doa skoet ouzh e gador ha lavaret « Digarezit ! » e voe darbet dezhañ mougañ gant ar fulor.

31

Diskenn a reas eus an tram dirak Shelbourne Road hag, e gorf hir damguzhet er skeud, e heulias penn-da-benn moger ar c'hazarn bras. Heug en doa o vont endro d'ar gêr. Antreal a reas en e di dre an nor vihan war ar c'hostez : goull e oa ar gegin ha tost marv an tan.

Youc'hal a reas er skalieroù :

« - Ada! Ada! »

E wreg a oa ur vaouezig dremm treut a rae d' he gwaz bale pa oa divadaou, hag a veze lakaet gantañ da vale pa oa mezhv. Pemp bugel o doa. Ur paotrig a ziskennas d' ar red gant an dirioù.

« - Piv eo hemañ ? » eme an den, ha na verze tra en deñvalijenn.

« - Me, tadig. »

« - Piv, c'hwi ? Charlie ? »

« - Nann, tadig. Tom. »

« - Pelec'h 'mañ ho mamm ? »

« - Aet eo d' ar chapel. »

« - Mat... Lezet he deus evidon peadra da zebriñ ? »

« - Ya, tadig. Me 'zo... »

« - Elumit ar gleuzeur ! Ha c'hwi 'gred e chomin en deñvalijenn e-giz-mañ ? Aet eo ar re all da gousket ? »

Pounner ez azezas an den war unan eus ar c'hadorioù tra ma enaoue ar paotrig ar gleuzeur. En em lakaat a reas da drevezañ mouezh didon e vab, o lavarout outañ e-unan. « Aet eo d' ar chapel. D' ar chapel, na petra 'ta ! » Pa voe goulou e skoas e veilh-dorn war an daol hag e c'harmas :

« - Ha pelec'h emañ va c'hoan ? »

« - Me 'zo 'vont... da boazhañ 'nezhañ, tadig, » eme ar paotrig.

Ul lamm a reas an den, kounnaret, en ur ziskouez an tan gant e viz.

« - War an tan-mañ ! Lezet 'p eus an tan da vervel ! Kurun, deskiñ a rin dit ober war-dro an tan ! »

Mont a reas etrezek an nor hag e tapas ar vazh a oa eno.

« - Deskiñ a rin dit lezel an tan da vervel ! » emezañ, o troñsañ e vilgin a-benn reiñ tro d' e vrec'h aesoc'h a se.

Ar paotrig a c'harmas « O, tadig ! » hag a redas tro-dro d'an daol en ur glemmichat, hogen mont a reas an den d'e heul ha pegiñ ennañ dre e chupenn. Selloù trelatet a reas ar paotrig war e dro hogen pa ne wele tu ebet da dec'hout e kouezhas war e zaoulin.

« - Lezel a ri an tan da vervel ur wech c'hoazh ! » eme an den, o skeiñ warnañ a dro vrec'h gant ar vazh. « Dal 'ta, ki bihan lous ! »

32

Yudal a reas ar bugel gant ar boan pa droc'has ar vazh e vorzhed. Juntañ a reas e zaouarn hag, o sevel anezho war-du an neñv, e c'harmas, e vouezh o krenañ gant ar spont :

« - O, tadig ! Na skoit ket warnon, tadig !... Ha me... Ha me 'lavaro Me ho salud Mari evidoc'h... Me lavaro Me ho salud Mari evidoc'h, tadig, ma ne skoit ket warnon... Me lavaro Me ho salud Mari... »

(Troet diwar ar saozneg gant Per DENEZ.)

Pep den a vez e-un evit ren e stourm, hag e-un e vezo ivez, d'an deiz tonket, evit gouzañv e varv.

Roger MARTIN DU GARD
Les Thibault.

Gwener ar Groaz

Pezh-c'hoari en 1 arvest
gant Jarl PRIEL

JULUAN. - Ha bev eo c'hoazh er bed-mañ, Maksimos ! Ar Galilead a chom bev bepred, pa lavaran dit, kaer o deus ar Romaned, koulz hag ar Yuzevien, kaout lec'h da grediñ ec'h eo bet lazhet ganto...

Herri IBSEN - (Juluan, Impalaer).

D' am gwreg, Janed, e kinnigan ar pezh-mañ.

(E ti ar c'here Simon, e Jeruzalem, derc'hent ar Sadorn-Veur, goude kreisteiz. Dreist da gaer eo an amzer ; dre an toull-dor bolzet, war ar pondalez, koulz ha dre lomber ar voger gleiz, e sklaerijenn bannoù an heol al leur c'hoari, eviti da vezañ ur c'hav, pe dost da vat, gant mogerioù tev ha louet, ha daoust m'ec'h eo ret da neb a zeu eus ar straed diskenn dek pazenn bennak. En don ez eus ur ballenn-dor ruz-tan, met krog da goll he liv ; dre eno ec'h eer da stalig ar c'here ha da gambroù all an ti. War an tu dehou, ez eus ur pikol peul maen gwintet war ur sichenn ledan meurbet, ha lakaet eno da harpañ ar solier. N' eus neblec'h na taol, na kador, na bank. Emañ ar c'houez o sec'hañ war ur gordenn stignet a-dreuz d'al leur c'hoari.

Pa sav ar gouel, emañ Miriam en he sav war doull an nor, a-dal d'an arvestourien, o klakenniñ gant un amezeg pintet, emichañs, war ul leur-doenn, e tu-all d' ar straed. Evel ur voubou e klever ur wech an amzer mouezh ar vaouez-se, met ger ebet ne vez intentet eus he c'homzoù. Ur goantenn a blac'h gwechall, deut eo Miriam da vezañ ur jorgenn lart, ur bebrenn weñvet kalz re abred, evel ma c'hoarvez ar peurliesañ er Sav-Heol gant ar merc'hed koant, hag ivez ar re all.

MIRIAM

Ya, amzer gaer a ra, eus ar c'hentañ zoken... Da neb a gavfe tra pe dra da damall d' ur Gwener evel hemañ, e vefe mat reiñ ur freilhad war e c'henou... Ya, eveljust... Ha va c'hrennarded, Lia ? n' eo ket degouezhet dit o gwelout du-mañ pe du-hont ? Emañ adarre o redek o revr... Gwashañ kanfarded e kêr Jeruzalem ! ha siwazh din, tennañ a reont d' o zad... Petra ?... Andrev, emezout ?... Ha pelec'h 'ta ? E liorz Sara gozh ?... (Dirollañ a ra da c'hoarzhin.) Ha gwir ? Edo o stagañ he fod-kambr ouzh lost ar c'hazh ?... Ya, bez' eo va mab hemañ un ibil, ur fri tanav, en ur ger, heñvel-mik ouzh e vamm... Ha Rufus ?... Penaos ?... Pe seurt ambroug ?... Daou pe dri zorfedour kaset d' ar marv gant ur groaz war o chouk ?... Ya 'ta, mar deo tremenet war-dro ar bagad tud-se, eo aet Rufus da heul... Ur genou da bakañ kelien, ur gokenn faout evel e baour kaezh tad, e lavaran dit... Na petra o doa graet an tri fallakr-se ?... Ya, ar wirionez a zo ganit, pe vern dimp ?... O lazhañ diba dapa ha didruez a zo mat ; ha setu eno ur gentel evit o c'henseurtered, rak ret mat eo... (Stagañ a ra bremañ da gomz gant ur vaouez-all o tremen dirak an ti.) Ac'han, Rebekka, da belec'h e redez e giz-se, herr warnout ?

35

MOUEZH REBEKKA

Amzer gaer a ra, kwita, Miriam ?

MIRIAM

Eo, evel ma lavaren n'eus ket pell da Lia, n'eo ket kerzhout, met nijal a fell din ober, ur Gwener evel hemañ.

REBEKKA

Ha koulskoude, pebezh taol-kurun a strakas war-dro teir eur !

MIRIAM

Ya, deut eo raktal an oabl da vezañ du-peg, ha ranket am eus enaouiñ al lutig da beurgannañ va c'houez.

REBEKKA

Ha gwashañ tra, roget a-bezh eo, war a glevan, stign-veur an Templ, ha krog eo

an dud da c'houlenn an eil digant egile : pe seurt gwalleur hon eus da c'hortoz goude kement-mañ ?

MIRIAM

Nebeut a dra, va flac'hig. Kerkent ha ma vo peurlidet gouelioù Pask ec'h aio ar veleien d' ober tro kêr, ha ret e vo da bep hini reiñ e skodenn da brenañ ur stign nevez.

REBEKKA

Ur c'hren-douar a zo bet ivez, hervez va den, ha zoken ur...

MIRIAM

Serr da c'henou, paourig ! biskoazh ne gredis-me en marvailhoù gwrac'hed kozh, ha biken ne blegin da selaou sorc'hennoù staoterien...

REBEKKA

Ma ! ec'h an buan d' ar gêr, rak tremen poent eo din plediñ gant oan-pask.

MIRIAM

Kenavo ar c'hentañ, Rebekka !... Selaou 'ta, Lia, ur c'hren-douar a zo bet, hervez den Rebekka... Ya 'ta, mezv-dall e ranke bezañ, evel boas, ha mezevenniñ a rae e benn... Kenderc'hel a ra da reiñ beuz d' e wreg ? Torret e oa dezhañ koulskoude, eme an dud... Ya 'vat, a-du ganit on ; ne vez ket nemeur Rebekka war-dro he ziegezh, hag ar peurliesañ e weler al lugudenn-se o...

36

Petra, n' intentez ket, ha goude ma krian forzh ?... (a bouez-penn) ar peurliesañ e weler Rebekka o klakenniñ war toull he dor gant houmañ pe hounnezh... Ya, tav din gant ar priedoù... Setu va hini, aet beure-mat d' hol liorz war ar maez da gerc'hat keuneud ha louzoù-kegin ; prestig e vo peder eur ha dianket-krenn eo ar gwaz !... Petra an diaoul ?... den da genitervez a zo ur ?... (Dont a ra tre ur grennardenn vihan.) Petra 'fell dit, Noemi ?

NOEMI VIHAN

Botoù-ler nevez va mamm, mar plij.

MIRIAM

Tro-wenn ac'h eus graet, am eus aon, rak n'emañ ket Simon er gêr.

NOEMI

C'hoant bras he deus va mamm da gaout he botoù nevez, kent ma tigoro arc'hoazh ar gouelioù.

MIRIAM

Intent a ran, met kaset e vefen da choukañ, mar deufe din sevel va fri war pezh a sell ouzh labour ha micher va den.

NOEMI

Roet en doa Simon e c'her da...

MIRIAM

Un taol kaer ! n' en doa ket ivez roet e c'her da zegas din e koulz hag e kentel keuneud, kignen, irvin, kaol, pour ha lezegez ? Ha den ne oar pelec'h eo manet da c'hwileta. Klev 'ta, kaezhig, keal e oa gant da c'hoar da zimeziñ, neketa ? Abalamour da betra ne weler ken danvez he fried o tont du-se ?

NOEMI

N' ouzon ket, Miriam.

MIRIAM

Da belec'h ec'h eo aet ar paotr ?

NOEMI

N' ouzon ket... « Va botoù nevez, eme va mamm, anez-se az po koad diganin ! »

MIRIAM

Ha petra 'zo bet e gwirionez kenetrezo ?

37

NOEMI

N' ouzon mann.

MIRIAM

Gouzout 'ta, klouarenn, met skoulmet eo da deod. Koulskoude n' ac'h eus ket ezhom da gaout aon, rak n' on ket evel darn 'zo, dalc'hmat o terriñ e benn da hen-ha-hen en ur c'houlennata : ha penaos, ha petra, ha da belec'h, ha gant piv ?

NOEMI

Ya. Miriam, met botoù va mamm a...

MIRIAM

Deus war da c'hiz a-benn ur predig-amzer, ret eo krediñ e vo ar c'here er gêr... Hag en tu-hont da se, plac'hig, gallout a rez kaout fiziañs ennon : n' on ket

techet, evel tud 'zo, da ziskuilh da neb a dremen traoù na sellont ket ouzhin...
Ha gwir, ne lavari netra diwar-benn da c'hoar ?... Ma ! 'vel ma kari !

NOEMI

Kenavo emberr, Miriam. (Mont a ra kuit.)

MIRIAM

Selaou 'ta, Lia, deut eo Noemi, merc'h ar baraer, da gerc'hat botoù he mamm, ha
kaer am boa tennañ c'hwibez diganti a-zivout he c'hoar ha danvez he fried, ger
ebet ne... Dal 'ta, n' hell ket bezañ !... ha n' az poa lavaret mann din bete-
vremañ ? Ur vezh eo dit ! Me, a-dal ma tegouezh din klevout an disterañ tra,
diouzhtu e teredan da... (Kregiñ a ra da gomz gant ur amezegez-all.) Oc'ho,
Salome, kaerat Gwener, neketa ? A belec'h e teuez evelse, ken sart, ken mistr
hag ur rouanez ?

SALOME

Eus va liorzha war ar maez.

MIRIAM

En ur vont gant da hent, n'ac'h eus ket gwelet Simon, sac'het, am eus aon, en ur
fankigell bennak ?

SALOME

Nann 'vat, aet eo, emichañs, da blac'heta, mar fell dezhañ harlinkat ur bolez
yaouankoc'h egedout.

38

MIRIAM

N' on ket nec'het gant se ; seul vui ma 'z a war goshaat, seul verroc'h e vez
war e gezeg.

SALOME

A gred dit ! Evitañ da vezañ krog en e bemzek vloaz ha tri-ugent, kenderc'hel a
ra va zad-kozh da dronsañ kement sae a gouezh dindan e bav, ha bennozh dezhañ
tanfoeltr matezh ne blegfe da chom en hon ti. Kenavo, Miriam, dont a ri,
moarvat, bete du-mañ e-kerz ar gouelioù ?

MIRIAM

Gant ma klenki da dad-kozh a-ziwar va hent... Selaou 'ta, Lia, hervez Salome, he
zad-kozh a zo ur... Biskoazh kemend-all ! ur c'hozh brammer eveltañ ?... Klevet
e vez e eskern o wigourat pa fell dezhañ jilgammat a-hed ar straed... Ya,
amprevaned ec'h eo an holl baotred... Ma ! setu me dilezet gant va zud ; chomet
eo va den un tu bennak da zigeriñ e c'henou ; emañ va bugale o c'hoari an diaoul
er straedoù Jeruzalem, hag abaoe dec'h ar beure, ez eo dianket va c'hambred
Eleazar... Aet eo ivez, emezout, da winkal war-lerc'h ur yourc'h bennak ?
Marteze, ne dalv ket muioc'h eget ar re-all... Sell 'ta, Lia, n' eo ket va den
al lañchore-se o paouez da ziflukañ e korn ar straed ?... Geo 'vat, emañ o tont
war e blên da gaout amañ, ha n' eus mann en e zaouarn, na kaol, na panez, na
zoken ur geuneudenn... Gortoz, Lia, raktal ec'h a an ibil-mañ da vezañ kalvichet
ganin evel m' eo dleet...

(Diskenn a ra d'an traoñ, ha stagañ a ra da blediñ gant ar c'houez e-pign ouzh
ar gordenn, en ur vouskanañ hag en ur ober neuz da vezañ dibreder-tre, ha gwell-
aketus gant he labour. A-benn ur pennadig-amzer, e teu war ar pondalez un denig
treut, dister ha klanvidik da welout, diskabell ha diarc'hen. Daou-ugent vloaz,
pe ouzhpenn, en deus, ha krog eo e varv rous da louediñ. Manet eo war doull an
nor, gant e zorn dehou a-us d'e dal, evel pa vefe dallet gant an heol. Droug a
zo en e wreg, met n' eus forzh, stagañ a ra Miriam da gomz gant ur vouezh
flour.)

MIRIAM

Erru out 'ta, va faotr ?

SIMON

Ya. (Diskenn a ra gant an diri goustadig, evel pa vefe sammet gant ur bec'h
pounner.)

MIRIAM

Skuizh 'out, e gav din, kae 'n ez koazez.

39

SIMON

Ya, faezh on, ken faezh ha ma teufen eus penn-all ar bed. Ha riv am eus... (Mont
a ra en e goazez war ar bazenn izelañ.)

MIRIAM

Riv, emezout ? P' emañ an heol o parañ 'vel kerz an hañv ? Klev ar mouilc'hi o
kanañ e-mesk ar beuz hag al lore ha pebezh c'hwezh vat gant ar bleuñvioù orañjez

! N'out ket klañv, Simon ? Kae d' az kwele.

SIMON

...d'ober ur gouskadenn, kwita ? Ha pa blommfen un toull don e c'hav, ha pa vorailhfes ar strap a-us din, n' eus forzh ! aner e vefe din serriñ va daoulagad, rak daoust da se, gwelout a rafen fraez-mat ar pezh a c'hoarvezas hiziv dirazon... C'hwezh vat a oa du-hont ivez gant ar bleuñvioù, ha richanat a rae an evned eus o gwellañ.

MIRIAM

N' out ket gant an derzhienn ? Ha droug a rafe dit debriñ ur begad ?

SIMON

Naon ebet n' am eus. Tav din war ar boued, ha dreist-holl war ar gwin, rak ken ruz eo hag ar gwad.

MIRIAM

Allas ! tomm brav eo dit adarre. Mezhusat tra !...

SIMON

Mezv, emezout ? Marteze a-walc'h... Krenañ a ra dindanon va divhar, badet eo va fenn ; a-vec'h eo din merzout an dud hag an traoù, evel pa vefe ur skantenn war va daoulagad, hag evidon da glevout da vouezh, poan vras am eus oc'h intent da gomzoù.

MIRIAM

Gwell a se n' emañ ket da zaou vab er gêr, a drugarez Doue, ne welint ket o zad er stad-mañ.

SIMON

Va mibien ? Rufus a oa du-hont ivez, ha skrignal a rae ar fallakr evel ar re-all.

MIRIAM

Pelec'h ?

40

SIMON

War ar C'halvar, dirak an teir groaz.

MIRIAM

Ac'hañ ? rak-se e teuez ken diwezhat d' ar gêr ?... E pep lec'h, tudoù, nemet e toull va revr, e fell d' an oristal-mañ bountañ e fri ! Hag edon amañ o leñvañ, nec'het ha mantret, e-keit m' edo hemañ o lonkañ avel e-lec'h n' en doa mann d' ober.

SIMON

Graet o deus din ar soudarded reiñ dorn d' ur paour kaezh re sammet gant e groaz.

MIRIAM

Eno 'mañ an dalc'h ! Bete-vremañ, pa gomzent diouzhin e lavare an dud evel-hen : « Gout 'ouzoc'h a-walc'h, Miriam, gwreg Simon ar Sirenead, gwreg ar c'here ?... » Ha diwar hiziv, setu penaos e teuo ganto : « Miriam, gwreg ar genaoueg diredet da sikour ur torfedour da zougen e groaz !... » Met selaou 'ta, ne welan ganit na keuneud, na kaol, na...

SIMON

Nann, diflipet int diganin e-pad ar veskadeg, pe marteze diframmet eus va daouarn gant ar soudarded, n' ouzon ket. Petra vern ar seurt bitrakoù 7

MIRIAM (aet en gouez).

Penaos an daonet ? Bitrakoù, emezañ ? N' eus ket pell e lavaren da n' eus forzh piv : « Kaerat Gwener, neketa ? » Keit ha ma vin bev, koun am bo eus ar Gwener-mañ. « An deiz-se, ec'h adlavarin pep gwech, ec'h eas Simon beure-mat da gerc'hat keuneud ha louzou-kegin, ha d' an diwezh; pa zeuas ar babouzeg d' ar gêr d' abardaez-noz, netra ne zegase din, na zoken ur yeotenn... »

SIMON (en e sav).

Paouez, en anv Doue, gant da rebechoù ! Ne welez ket am eus c'hoant da libistrañ va fenn gant ludu ha teil, da regiñ va dilhad, evel ma rae hor c'hendadoù ?

MIRIAM .. ..

Er fornigell e kavi ludu kement ha ma kari, ha gout 'ouzout e pe korn ar porzh emañ hor bern teil. Met diwall, mar plij, da zrailhañ da zilhad, rak kresk bras a zo er mare-mañ war an danvez... Hen touiñ a rafen, lonker ha kac'h moudenn, noz ha deiz e vezez o klask tu da gas da stal da netra... (Mont a ra er-maez e don al leur c'hoari.)

40

SIMON (en e goazez war sichenn ar peul)

Mezv, emezi ?... Eürusat tra a dle bezañ, kavout ar peoc'h e don ur werenn ! Met tavit din, en anv Doue, gant ar boued, a-dal ma komzer eus debriñ, heugañ a ra va c'halon... Evelato, diwar-vremañ meur a hini n' hello ken terriñ e naon, rak o paouez emaint, am eus aon, da vruzuniñ ar maen-milin a vale gwellañ bleud ar bed...

(War ar pondalez sklerijennet gant an heol, en em ziskouez un druilheg, tres-fall warnañ : ur c'hlasker-bara, pe zoken ul laer. Da bep mare, e sell war e lerc'h evel p' en defe aon rak ur c'hlask. Diarc'hen emañ an tagos-se, ha diouzh e izili skoulmek e c'hellomp krediñ emañ dirak ur c'hanfard ken kreñv hag un tarv. A-hend-all, e varv hag e vlev ruz-tan, e dal izel meurbet, e ziv lapenn, e c'hroñj rakkarvarnek, ha dreist-holl e lagad kriz ha lemm-tre, a verk fraezh-mat plegioù fall ha feroni ar gwaz.)

AN DRUILHEG

N' eus den ?

SIMON

Erru out, va faotr ? Deus aman 'ta !

AN DRUILHEG

Da-unan 'out, Simon ? Ha n' ac'h eus ket aon ?

SIMON

Biken n' am bo bremañ aon rak netra, na rak den.

AN DRUILHEG (en ur stagañ da ziskenn gant an diri)

Kaset am eus evelkent meur an hini da anaon, ha lazhañ a rafen c'hoazh didruez piv bennak a c'hoantefe kregiñ em c'habiez. Gant-se, diwall da lavarout da zen, na zoken d' az kwreg, dreist-holl d' az kwreg, ec'h on bet en ho ti. Intent a rez ?

SIMON

Petra c'hoarvez ganit ? War a glevan, laosket out bet da redek dre unyoul hag unvouezh ar bobl.

AN DRUILHEG

N' eus forzh, abaoe ar beure, ne baouezan ket da grenañ...Ya, me ! deut da vezañ ken aonik hag ur c'had... Mar ne deo ket ur vezh !

42

SIMON

Gallout a rez emichañs kemer ar barner Pilat war e le ?

AN DRUILHEG

Le ur barner ? Hag eñ ur Roman ! Lies gwech am eus touet ouzhin va-unan : « Ma ! ober a rin an dra-mañ-tra, tremen a rin hep ober e giz-mañ-giz... » Ha biskoazh n' on bet den d' am ger. Diwar neuze, ha krediñ a ra dit e vin garzh a-walc'h da fiziout war c'her ar re-all ?

SIMON

N' eus mann aesoc'h, hervezon, eget derc'hel da vont gant an hent-mat, hep bezañ dalc'hmat war var da...

AN DRUILHEG

E Syrena, marteze, ez pro Syrena ? Met amañ mabig, mar deo an onestiz hag an eeunded flaioù kreñv dindan kazel ar Farizianed hag an dud pinvidik, va re-me a oa deut da breñvedañ kent m' oa krog va barv da vountañ, ha daouzrailhet krenn int bet, kerkent ha ma fellas din kerzhout. Na gomz ket din eus ar ganfarded leun o c'hof hag o yalc'h, hag onest war ar marc'had ! Mar degouezh dezho stouiñ o fenn a-us d' ur feunteun d' evañ ur banne, blaz ar foeltr a gavont gant o evach, adal ma tichañs d' hor skeud ni en em ledañ war o dour.

SIMON

Ar wirionez 'zo ganit. Sebezet ec'h int o vezañ ma teurvez an heol lugerniñ ivez evit an dud a netra.

AN DRUILHEG

Ya, mar bije roet aotre d' ar gigerien da lakaat kig peorien en gwerzh, e vije graet dimp hon daou ha d' hor c'henseurted lartaat hep ober netra, evel an deñved, an ejened hag ar givri.

SIMON

Eürusoc'h e vijemp marteze, piv a oar ?

AN DRUHDIEG

Ya 'ta ; hag en tu-hont da se, bezañ lonket gant ar pennoù-bras e lec'h bezañ krignet gant ar c'hontron, pebezh enor evidomp !... Dal 'ta, a-bouez komz eus

debriñ, krog eo va fenn da vezevenniñ, rak anat dit, n'eo ket druz keusteurenn an toull-bac'h, hag abaoe dec'h takenn n' am eus evet na tamm ebet n'am eus mañdrouilhet. Marteze az po ar vadelezh da reiñ din ur c'hreunenn-vara ?

43

SIMON

Ya 'vat, hag ivez ur picherad gwin. Kerent omp, neketa, a-berzh va gwreg ? Deus amañ ez koazez, ha ne vi gwelet gant den.

(Mont a ra er-maez e don al leur c'hoari. An druilhek a ya en e goazez war ar sichenn, e gein harpet ouzh ar peul... Kerkent, e teu adarre Noemi vihan war ar pondalez.)

NOEMI

Miriam ! (A-bouez penn.) Simon !... Me 'eo, Noemi. N' eus den er gêr ?

(Stagañ a ra da ziskenn an diri. P' emañ war an izelañ pazenn e sav paotr e vlev ruz ; spontet, emichañs, gant stumm ha selloù an den-se, raktal e tro krenn an hini-vihan ha fellout a ra dezhi pignat d' an nec'h, met lammat a ra an druilhek war he lerc'h, hag eñ da dapout krog en he sae.)

AN DRUILHEG

Gortoz, logodenn vunut, ken tizh-se 'zo ganit ? Amzer ac'h eus, moarvat, d' ober ur gaozeadenn ? Petra a glaskez amañ ?

NOEMI (dare da c'houelañ).

Botoù-ler nevez va mamm.

AN DRUILHEG

Va anavezout a rez ? Gout 'ouzout piv 'on ?

NOEMI

Nann, met heñvel da welout ez oc'h ouzh...

AN DRUILHEG

...ouzh den, klevout a rez ? Hag anv ebet n' am eus, intent a rez?

NOEMI (sabatuet).

Ya.

AN DRUILHEG

Mat-tre ! Lavarout a ri d' az mamm n' ac'h eus kavet den e ti Simon... Bouzar 'out ?

NOEMI

Ya.

44

AN DRUILHEG

Petra, genaouegez ? Ha bouzar e vefes, pe intent a rez ?

NOEMI

Intentet am eus.

AN DRUILHEG

Gwell a se dit ! Dalc'h soñj eus va c'homzoù anez-se da dagañ a rin, hag ivez da vamm, da dad, da vamm-gozh ha da vreudeur vihan, ha divouzellañ a rin da gi ha da gazh, ma 'z eus ar seurt loened du-se...

(Leuskel a ra Noemi da vont kuit, ha hi da skarañ. Dont a ra tre Simon gant ur picherad gwin hag ur c'hib prenn.)

SIMON

Gant piv 'ta edos o komz ?

AN DRUILHEG

Gant ur plac'h vihan. Spouronet eo bet ganin, a gav din. Ha da wreg, pelec'h emañ ?

SIMON

Aet eo, moarvat, da genitervez da glakenniñ gant ur bern gwragez-all, ken latenek ha hi, hag ac'han da noz e pilo he genou diwar va fenn.

AN DRUILHEG

Ya, bet eo a-viskoazh un teod milliget, dalc'hmat o walenata.

SIMON (en ur reiñ d' egile ur c'hibad gwin).

Dal, Barrabas.

(Mont a ra adarre er-maez, e-keit ma 'z ev Barrabas e gib en un alanad. Dont a ra tre Simon gant un dorzh vara, ur pladad kig hag ur vozad frouezh ; lakaat a ra an traoù-se war sichenn ar peul.)

SIMON

Ha bremañ, va faotr, debr hag ev 'leizh da gof.

BARRABAS

Ac'han 'ta ya, ha c'hoarvezet a c'hoarvezo ! Den ne bledo ganin, moarvat, kent

na vo peurlidet ar gouelioù.

SIMON (en e sav dirazañ).

Na marteze biken.

45

BARRABAS

Geo 'ta ! Kement ha deskiñ din bezañ fur, evel ma lavarar, peogwir ez eo marv egile, war e glevan.

SIMON

Ya, marv eo. Edon e tal e groaz, war ar C'halvar, pa dennas e huanad diwezhañ.

BARRABAS

E-tal va hini, Simon ! Met souezhet on ganit. Un abadenn eo dit 'ta mont da welout ur paour kaezh o c'houzañv bete mervel ? Komz, da selaou a ran...

SIMON

P' edon o tont d' ar gêr eus hol liorzhañ war ar maez, en em gavis, e korn ur straed vihan, tal ouzh tal gant Mab an Den, evel ma vez graet dioutañ. Skrabet e oa e benn gant ur gurunenn spenn, bloñset ha duet e zremm gant ar c'hrabanadoù, libistret gant ar gwad, ar c'hwezenn, ar poultr hag ar skopoù. War e zivskoaz e pege lammou dilhad ouzh e c'houliou, ha fraoñval a rae e-dro dezhañ ur bern kelien. Faezh-marv gant e samm, e vranselle a bep kammed evel un den mezv...

BARRABAS (en ur zebriñ bepred, yac'h mat e galon).

Hag eveljust an dremenidi hag an dud ouzh e heul a darzhe da c'hoarzhin ha d' ober goap ? Ne zebri ket ur begad ganin-me ?

SIMON (evel pa vefe bouzar).

Ur sell hepken a daolas warnon a-zindan e valvennoù koeñvet... Neuze, am eus moarvat kollet va c'heuneud ha va louzoù da lakaat er soubenn. Tapet o deus ar Romaned krog ennon, ha ranket am eus reiñ dorn dezhañ da zougen e groaz.

BARRABAS

Pleget ac'h eus 'ta da vezañ kenwaller ar vourevien ?

SIMON

Panevedon, biken n' en dije gallet pignat gant ar menez. Ha dre ma simple bepred, daoust din d' e sikour eus va gwellañ, e skoe warnañ ar soudarded a nerzh o c'horf gant o skourjez.

BARRABAS

Hag emichañs e pakes ivez meur ha meur a daol ?

46

SIMON

Ya, dall e oant gant ar gounnar, hag anat dit, ne sellont ket berr ouzh ur Yuzev. Met iskisat tra ! kaer o doa c'hwistañ, poan ebet ne c'houzañven.

BARRABAS

Komzet en deus ouzhit ?

SIMON

Ger ebet ne ranne. Met n'eus forzh, kennerzh ha frealz am boa o vezañ m' edon en e gichen o kerzhout troad ha troad gantañ.

BARRABAS

Ha manet out du-hont, emezout, war an dosenn, ken na varvas ?

SIMON

Ya, ha keit ha ma chomin bev, biken n' ankounac'han ur gomz distaget gantañ p' edo war e dremenven : « Va Zad, emezañ goustadig, pardonit dezho, rak n'ouzont ket petra reont ».

BARRABAS

Ha me, Simon, hen gouzout a raen pa dagen gant an naon, pa vezen argaset dirak krizder an holl ? Piv a roe din un dakenn dour da derriñ va sec'hed, ur vantell pa grenen gant ar riv ? Gwelet ac'h eus meur a gi treut, kailharet ha rognus, o strivañ d' en em sijañ dindan an daol da glask ur c'hreunenn pe un askorn ? Evelto netra ne dapen, nemet taolioù treid ha mallozhioù.

SIMON

Den nemetañ n' en doa truez ouzh ar re glañv, ar re vihan, ar re zibourvez. Ne ouie den eveltañ komz ouzh ar beorien, ouzh an disterañ eus an dud. Ha lazhet eo bet ganimp.

BARRABAS

Ganimp ? Serr da c'henou !

SIMON

Ne rin ket !... Lazhet gant an holl, ganin-me ha ganit, kerkoulz ha gant ar re-all...

BARRABAS

Selaou 'ta, kenderv, petra am bije graet-me ? Aet on er-maez an toull-bac'h a drugarez dezhañ, hen anzav a ran met ret e vije bet din bezañ diskiant-rik o lakaat en argoll va frankiz nevez-flamm ha zoken va buhez, hep gallout ober netra evit e vad, rak tro wenn am bije graet. N' ac'h eus ket te klevet ar bobl o yudal a-enep dezhañ evel bleizi. Hag ouzhpenn, dre be abeg, a berzh petra ? Ne oamp hon daou na kar, na par, ha morse n' am boa gwelet ar paour kaezh. Met n' on ket dizanaoudek. (En ur sevel e gib d' an nec'h.) Sell, evañ a ran d' e yec'hed...

SIMON

Paouez da skrignal e giz-se ! Da glevout a ra, e selloù a zo paret warnout, amañ emañ, Barrabas !

BARRABAS

Pelec'h 'ta ?

SIMON

E pep lec'h !... Bremañ p' ec'h eo aet da anaon, abaoe ma na dalc'h ken e gorf da lakaat harz d' e c'halloud, en e sav emañ, truezusoc'h c'hoazh eget a-ziagent, stok ha stok ouzh pep-hini ac'hanomp.

BARRABAS

Brellet e tle bezañ da spered, Simon, rak goude-holl ne oa hennezh na da geneil, nag unan-bennak eus da gerent ?

SIMON

Nann. Eleazar, va c'hambred yaouank, a zo, war a gredan, a-du gantañ, ha komzet en deus ganin div pe deir gwech diwar-benn e Vestr, ha setu eno !

BARRABAS

Diouzh da glevout, touiñ a rafed emañ o paouez da gas tad ha mamm d' ar vered.

SIMON

Ya, strafuilhet on evel ur minor kollet gantañ tad ha mamm, ha souezhet e choman va unan gant kement-mañ. Ha koulskoude meur ha meur a vurzjud a c'hoarvezas goude e varv. A-dal ma roas e ene d' e Grouer, raktal e teuas an oabl da vezañ duoc'h eget ur ballenn-gañv.

BARRABAS

Intent a ran bremañ ! War an taol, am boa aon rak bezañ dall a greiz-holl, kement ha ken bihan ma ranken tastourniñ mogerioù an tiez evit derc'hel da vont gant va hent.

SIMON

Luc'hed glas a c'hourgamm a-dreuz bolz an neñvoù, stagañ a reas an douar da grenañ ken ma frailhe ar rec'hier, ha dislonket er-maez o bez, ien em ziskouezas korfoù-marv. Darn ne vane diouto nemet o relegoù, ha darn-all gant drailhennoù kig brein o tivilhañ ouzh o eskern...

BARRABAS

Korfoù, moarvat, ar re lakaet d' ar marv gwechall war ar menez Kalvar.

SIMON

Din da welout, ar relegoù-se a skrije hag a dride ivez gant ar spont. Evit pezh a sell ouzh ar c'hodiserien, n' eus ket pell c'hoazh o vlejal gant kasoni enep d'un den e par ar marv, skarañ a reas pep hini ken prim ha ma c'helle...

BARRABAS (en ur genderc'hel da zebriñ).

...evel gozed pa grog ur c'houer da zispenn o moudenn gant e drañch ?

SIMON

Abaoe, setu blaz ar c'hwerv, blaz ar vestl war va genou ; leun-kouch eo va c'halon a geuz, a c'hlac'har hag a vezh. Met n' eus forzh, n' eo ket kerse ganin dre m' am eus gwelet kement-se.

BARRABAS

Ma vije bet graet an traoù hervez ar gwir, ma vijen bet me staget ouzh ar groaz evel ma voe bet divizet, kavout a ra dit, kenderv, e vijen bet kiriek d' ar seurt burzhudoù, en ul leuskel va bramm diwezhañ ?

SIMON

« Ur c'habaler, emezo, ur gaouiad, c'hoant dezhañ da vezañ tremenet da roue... »

Ha petore burzhud a vije 'ta c'hoarvezet m' o dije lazhet ur roue gwirion, pe zoken un Doue ?

BARRABAS

Ro peoc'h din gant Doue ! « Pedit ! » eme ar veleien. Ha p' am bije amzer pe

c'hoant da bleidiñ gant Doue, kalz re bell emañ o chom, ha nebeutoc'h c'hoazh a fed a rafe ouzhin eget ar pennoù bras a zegouezh din kavout war va hent.

SIMON

Ac'han 'ta me, pa vin war var da blegañ dindan ar bec'h, pa ne vin ken evit padout gant an anken hag ar baourentez, gout 'ouezin bremañ etrezek piv sevel va selloù, ha da biv komz eus va foanioù...

(Dont a ra tre Miriam ha kerkent ha ma wel ar pladad kig, e harp he daouarn war gornoù he lez en ur huchai, kounnaret.)

49

MIRIAM

Sell amañ 'vat ur broc'h dre-zindan, ur pilpouz milliget ! « Naon ebet n' am eus » e lavare din n' eus ket pell, ha bremañ e kouezhan warnañ o kargañ e gof e-unan penn, ha diwallet en deus d' ankounac'hat picher ar gwin. Chom a rez aze hep distagañ ur ger, goude ma vez ar peurliesañ mall ganit da gas va zorzhañ d'ar gêr. Gwall gablus en em gavez 'ta, mar deo ken izel da gribenn ? Ha gwashañ tra, laosket ac'h eus ar ganastell hanter-zigor, ha laeret eo bet ar pesk gant ar c'hazh...

BARRABAS (en e sav), e gontell en e zorn).

Paouez a ri da harzhal, strakell ?

MIRIAM

O Va Doue ! aet eo kuit an amprevan-mañ eus an toull-bac'h ?

BARRABAS

Peoc'h ! Anez-se ec'h an da grennañ da deod, ha biken ne vi e-tailh da dañva pesked.

MIRIAM

Forzh va buhez, tudoù vat, forzh va buhez ! War nes on da vezañ lazhet !...

(Mont a ra a-bevaroù gant an diri.)

SIMON (en ur dapout krog e brec'h Barrabas, rak c'hoant bras en deus hemañ da lammat war-lerc'h Miriam).

Laosk da genitervez da redek ; evel-se e c'hellimp divizout sioulik keit ha ma karimp.

BARRABAS

Genaoueg a zo ac'hanout ! Ne welez ket ec'h a d' an daoulamm d' am flatrañ ?

SIMON

Ne raio ket, den kar ebet n' he deus nemedout.

50

BARRABAS

Un taol kaer ! Diouzh he stumm d' ober gant he fried, ne vo ket seizhdaletoc'h o c'hoari un dro-gamm d' ur pell-gar... Gortoz, ma pakin ar glakenn-se, kent ma vo re ziwezhat...

(N' emañ ket c'hoazh e droad war ar bazenn izelañ, p' en em ziskouez war ar pondalez ur soudard roman, un den kaer, gant un doneg hag ur vantell ruz-tan ; luc'hañ a ra e dog-arem hag e houarnwisk evel melezeourioù ; en e zorn kleiz e toug ur c'hleze feuriet.)

BARRABAS

N' am boa ket lavaret dit, Simon ? N' he deus ket ranket da wreg mont gwall-bell evit kavout un archer... (Stagañ a ra ar soudard da zont d'an traoñ.)

AR ROMAN (en ur sevel e vrec'h dehoù d' an nec'h).

Deiz mat deoc'h.

(Mont a ra Simon er-maez e don al leur c'hoari, ha Barrabas a gerzh etrezek ar soudard en ur astenn e zivrec'h dirazañ.)

BARRABAS

Tapet 'on ; grit ho labour.

AR ROMAN

Petra 'fell dit, va den mat ?

BARRABAS

Stagit va daouarn ; me eo an hini a glaskit.

AR ROMAN

Te ? Kae da vale ! diouzh da welout, n' out ket eus ar re a blijfe din kaout darempred ganto. A-hend-all, ha p' az pefe dic'houzouget tad ha mamm, tanfoeltr forzh ne ran, er mare-mañ n'on ket war c'hed.

(Dont a ra tre Simon gant ur gouriz-kleze hag ur c'hib.)

BARRABAS

Lazhet tad ha mamm ? gwashoc'h c'hoazh am eus graet.

AR ROMAN

E c'hellfe bezañ, met petra vern ? Tec'h a-ziwar va hent, brabañser, rak gwelout a ran ec'h eo peurwriet va gouriz. Pegement e tlean dit, kere ?

SIMON

Evit an netraig-mañ ? Mann ebet.

51

AR ROMAN

Trugarez ! (En ur stagañ e gleze ouzh ar gouriz.) Evidon da vezañ e gopr gant an Impalaer, n' eo ket gwall goeñvet va yalc'h. Met deiz pe zeiz e kavin an tu da baeañ va dle.

SIMON

Da c'hortoz, Aotrou, marteze ho po ar vadelezh d'evañ ganimp ur c'hibad gwin ?

AR ROMAN

Na petra 'virfe ? Ken tomm eo ar gwener-mañ, hag ar gwin n' eo ket fall en ho pro ; anat deoc'h, dalc'hmat e vez sec'h gourlañchenn ur soudard, ha neuze, n' on ket war c'hed er mare-mañ. (Mont a ra en e goazez war ar sichenn ha Barrabas a ziskenn dezhañ ur banne.) Dal 'ta, emeon 'ta war var da riotal gant ur muntre, un torfedour bras ? Salokras eveljust, va den mat !... Nann, n' on ket er mare-mañ war c'hed, met henozh, siwazh, e vin... Deut 'zo adarre daou pe dri dorr-revr eus kêr da dregasiñ hor barner Pilat : « Roit dimp, mar plij, emezo, un toullad soudarded da c'hedal en noz e-tal bez roue ar Yuzevien, - pe da vihanañ, lavaret roue, - lakaet d' ar marv goude kreisteiz. Paneveto, e teufe marteze kanfarded a-du gantañ da laerezh ar c'horf, ha neuze e c'hellfent embann tro-war-dro : Aet eo a varv da vev, hervez e c'her ».

SIMON (en e goazez war ar bazenn izelañ).

M' en deus roet e c'her, e seveniñ a raio, na dek nakant archer ne vo barrek da harz outañ.

AR ROMAN

A gred dit, kereour? Trawalc'h e vo gant ur skouadenn. N' on ket ur poupig nevez-zizonet, - seitek vloaz servich, dek anezho dalc'hmat o vrezeliañ, peder medalenn, ha dare da vezañ anvet kantdenour ! - Ganin-me, mab, ur gourc'hemenn n' eo ket ur fentigell... D' hon yec'hed !... N' eo ket fall ho tour-win ; a c'hrad-vat e lonkfen ur c'hibad all... (Diskenn a ra Barrabas da evañ.) A-hed ar beure o deus kendalc'het da bennsodiñ ar barner a-zivout ar Yuzev-se, ha bremañ p' emañ en e vez, ne baouezont ket c'hoazh d' ober buhez dezhañ. E lec'h Pilat, am bije graet deviñ ar c'horf, evel m' emañ ar c'hiz e kêr Roma hag e meur a vro.

BARRABAS

Ya, kae da sevel a varv da vev goude ma na vano diouzhit netra nemet ur vozad ludu !

52

AR ROMAN

Eno 'mañ an dalc'h ! Hag ouzhpenn, ar stumm-se a zo kalz dereatoc'h, naetoc'h ha...

BARRABAS

Evit pezh a sell bezañ naet, aet eo ar maout ganeoc'h. Klevet am eus Pilat, mab ar c'hast a zo anezhañ, o lavarout : « Gwalc'hiñ a ran va daouarn, d' en em zidamall diouzh gwad an den direbech-mañ ! »

SIMON

Ur fazi bras ! Aner e vefe din soubañ va daouarn a-hed ur bloaz en dour-red, o disaotrañ zoken gant un drenkenn bennak, rak re don eo aet ar peg em c'hroc'henn, ha biken ne deuzo kaledennoù va bizied. Daoust ma vefen drouk-wisket evel ur roue, raktal e lavarfe n' eus forzh piv : « Setu amañ un oberour, boas da labourat gant ar minaoued hag ar gontell-gere ! »

AR ROMAN

Stagus-tre e c'hell bezañ ar peg, met roud ebet ne van warlerc'h ar gwad.

(Tennañ a ra e gleze er-maez ar feur.) Sellit ouzh va lavnenn ; eviti da vezañ bet ruziet kant ha mil gwech betek ar groaz, ne chom ket warni an disterañ brizelladur a vergl. Ha koulskoude, pet ha pet n' am eus ket toullgofet ganti ?

BARRABAS

E berr komzoù, tud a-vicher ec'h omp hon daouig.

AR ROMAN

Plijout a rez din, paotr fentus ! E gwirionez, a-dal ma seller a-zevri ouzh da dalfas, e tennez d'ur muntre ; salokras, eveljust ! Kement ha komz adarre

diwar-benn ho roue, - un den trelatet, ur c'hlasker-bara, din da welout, - ar benveleien, kofoù-don ar Sanedrin, Herodez, en ur ger, holl ribitailh kêr a grene dirazañ. Hor barner, tudoù, a zo ur c'hwil, ha n' eo ket aezet tremen lost al leue dre e c'henou ; hag eñ da lavarout dimp : « Roit d'ar paour kaezh leizh e gof a daolioù skourjez, ha diwar neuze biken ne fello dezhañ enebañ ». Ya, met kit da drichinañ ! Stagañ a reas ar bobl a-bezh da vlejal : « Barnit anezhañ d' ar marv, ha netra ken ! » Setu Pilat nec'het evel pa vije ret dezhañ diframmañ un askorn eus korzailhenn ur bleiz. Sod-nay eo ho pobl, hogen mat eo ho kwin... Ha d' hon yec'hed !

SIMON

Selaouit, Aotrou, ma oa ho parner, diouzh e glevout dirak un den didamall, dre be abeg e c'hourc'hemennas skeiñ warnañ ken didruez ?

53

AR ROMAN

Traoù fentus a c'houlennet diganin. Ni a zo an divrec'h, hag hor rener, ar penn ; d' ar penn ec'h eo da brederiañ, ha dimp da skeiñ war neb a vez diskouezet dimp.

SIMON

C'hwil n' oc'h ket, e gav din, ur gwir Roman, met ur C'helt. Mar bijec'h kaset gant ho rener en ho pro, hag eno ma c'hourc'hemennfe deoc'h boureviañ ho tad pe ho preudeur, ha sentiñ a rafec'h ?

AR ROMAN

Na petra 'ta ? Soudard 'on, - seitek vloaz servich dek anezho dalc'hmat o vrezeliañ, peder medalenn, ha dare da vezañ anvet da gantdenour, - ar soudarded all a zo va breudeur hag an Impalaer hon tad... (En e sav, en ur sevel e gib d' an nec'h.) D' e yec'hed !

BARRABAS

Am eus aon bras, Aotrou, gwashoc'h den oc'h c'hoazh egedon, en desped d' ho medalennoù.

AR ROMAN

Taolioù skourjez, emezoc'h ? Un dra gaer ! Tremenet ec'h on ivez dre eno, ha meur a wech zoken ; n' eus forzh, setu me dirazoc'h bev-pesk, evel diagent... Met a greiz-holl e fellas da wreg Pilat sachañ ho roue eus skilfoù ar bobl... (Da Varrabas.) Un den dimezet out, muntrer ?

BARRABAS

N' on ket, a drugarez Doue, met Simon a zo dimezet d' am c'henitervez.

AR ROMAN

Ha te, kere, ne degouezh ket dit soublañ da froudennoù da wreg ? Geo, ha pep gwech, neketa ? Diwar-vremañ, va faotr, gra evel don ; p' ec'h an war-dro ar merc'hed, biskoazh n' ankounac'han va skourjez er gêr.

SIMON

Ha c'hwistet en deus Pilat gant e skourjez evit ober d' e Itron tevel ?

54

AR ROMAN

Nann, ha war an taol edo troet da c'hrataat he goulenn, met raktal e stagas ar Yuzevien da yudal : « N' out ket a-du gant an Impalaer mar laoskez hemañ da vont ». Ha setu ar Barner livet-fall, evel p' en dije tapet ar foerell. Ur stad eus an dibab eo e hini, hag aon en deus rak koll e garg.

BARRABAS

Ya ! ar gwir, al lezenn a zo traoù kaer, met pep den a zalc'h start d' e groc'hen.

AR ROMAN

Anat deoc'h ! Madoù bras e c'hell Pilat skrapat ac'han hag alesont, ha pebezh sac'had aour en devo da glenkañ bep bloaz pa vo aet er-maez a garg ! Bugale en deus ivez, ur verc'h, da skouer, en oad da zimeziñ. Dre-se e...

BARRABAS

Dre-se, gwell eo bet gantañ frikañ, eviti da vezañ didamall, ar gevridenn kiriek da gement a dabut. Ne dalv ket ar boan, kwita, chom keit-se da dermal gant ur Yuzev.

AR ROMAN

Ha c'hwil, tudoù, va c'harout a rit a greiz-kalon ? Er mare-mañ, emamp o tivizout evel pa vefen erru mat ganeoc'h, met pa vezan o vont hag o tont e kêr, gwall-c'hloazet e vefen a bep kammed mar bije kontelloù ar selloù a santan peget warnon a-dal ma vez troet va c'hein.

SIMON

Kerkent ha m' eo tremenet ar moustrer, eeunoc'h hag uheloc'h c'hoazh e sav he fenn ar geotenn gwastet dindan e dreid.

AR ROMAN

Ya 'ta ! hzñvel-mik eo Pilat ouzh ar prokonsul roman kaset da ren va bro. Mann ne ouie hennezh eus boas ha gouen ar Gelted, ober a rae fae war o reishañ c'hoant, ha difenn a rae outo komz o yezh - me, da vihanañ, am eus strivet da zeskiñ hoc'h hini ! - Ne oan ken evit padout gant ar mab ar c'hagn-se hag e zoareoù, ha d' an diwezh am eus sachet va skasoù ar pellañ m' hellen diouzh va bro.

SIMON

Marteze ho poa ivez ur verc'h en oad da zimeziñ ?

AR ROMAN

D' am zro d' eilgerian : « Nann, a drugarez Doue ! »

55

BARRABAS

Evidoc'h da vezañ ur brizh-Roman, naet oc'h, kempennet evel m' eo dleet, c'hwezh-vat a zo ganeoc'h, ha diegi hoc'h eus da barañ ho taoulagad war va druilhò. N' eus forzh, Aotrou, stad a zo ennon o welout va zalfas en hoc'h houarnwisk lufroc'h eget ur mezélour, rak ur wech da vihanañ n' en em skeud ket eno ur penn-moc'h...

AR ROMAN (en ur dennañ e gleze er-maez ar feur, e-keit ma krog Barrabas da dremen e viz-meud war varvenn e gontell).

Den on da c'hoarzhin kerkoulz hag un all, met daoust da se, arabat eo mont re bell ganti, ha p' ac'h eus... (Klevout a reer neuze e pellder son skiltr an drompilh.) Met an drompilh o seniñ e kreñvlec'h Antonia a c'hourc'hemenn din chom sioul p' edon war var da vont en gouez. (Feuriañ a ra e gleze.)

SIMON

Emañ an drompilh oc'h embann digoradur hor gouelioù pask.

AR ROMAN

Ha dreist-holl degas a ra din koun e vin prestik war c'hed... Gant-se, kenavo, ha d' hon yec'hed ! Goude holl takenn ne van e picher... (Da Simon, en ul lakaat e droad war ar bazenn izelañ.) Ha mar deu hini pe hini da gontañ dit ec'h eo aet egile kuit er-maez e vez, lavar hep aon d' ar gaouiad-se : « N' eo ket gwir, rak ar C'helt a oa du-hont war c'hed ». Seitek vloaz servich, intent a rez ? dek anezho dalc'hmat o vrezeliañ, ha dare da vezañ anvet da gantdenour... (Erru war ar pondalez, e tistro war du Barrabas.) Ur ger hepken evidout, paotr e zruilhò ! Ur gorad sklaved, setu petra ec'h eo ar Yuzevien, ha me zo e gopr gant renerien ar bed. Dre-se, emañ ti-meur Pilat, ha kreñvlec'h Antonia savet war ur menez a-us d' ho tiezigoù, evit ma vint gwelet a-ziabell hag evit ma vo doujañs ouzh an trec'hour, evel m' eo dleet... (Mont a ra er-maez.)

BARRABAS

Ya, ober a ra an evned munut o neizh e-mesk ar geot, hag ar gup a ya da gluchañ war an uhelañ gwez, hogen ha doujet e vez dezhañ, daoust da se ?

56

SIMON

Romaned, Kelted, Yuzevien, gwaskadur pe vestroniezh, petra 'ra din an disterachoù-se ? Trubuilhet 'on gant un dra hepken : marvet eo egile war ar groaz, ha spi am eus d' e welout c'hoazh en hon touez, peogwir en deus roet e c'her... (En em ziskouez a ra un den yaouank war ar pondalez.) Erru 'out, Eleazar ? (Diskenn a ra buan an den-se d' an traoñ hag eñ da vont war e zaoulin dirak Simon.) Petra, va faotr, dianket eo da spered ?

ELEAZAR

Pokat a ran d' an daouarn o deus stoket ouzh koad ar groaz.

SIMON

Klevet ac'h eus dija ? N'am eus ket gwelet ac'hanout war ar menez ; pelec'h e edos 'ta ?

ELEAZAR

Edomp holl, pe dost, kuzhet e tiez war ar maez, morailhet an dorojoù warnomp ha prenet stalafoù ar prenestroù, ha mar degouezhe d' ur plankenn strakal en deñvalijenn, e triden gant ar spont en ur lavarout ouzhin va-unan : « Ezhomm bras am boa da vont war-lerc'h Hennezh ! »

SIMON

Galvet en doa koulskoude, e grede dezhañ, ar pep gwellañ eus hor c'henvroidi. Ar

wirionez a zo 'ta gant ar soudard-se : « N' omp ni nemet ur gorad sklaved ? »

BARRABAS

Ur gorad kevnid mat da frikañ, Simon, netra ken.

ELEAZAR

M' am bije kavet war va hent ar Mestr semplet dindan e vec'h, n' ouzon ket hag en n' am bije ket graet goap outañ en ur dremen, evit bezañ erru mat gant e vourevien.

BARRABAS

Marteze az pije zoken stlapet warnañ ur maen.

ELEAZAR

Deut e oan d' ober fae warnañ, o vezañ ma n' oa ket bet kreñv a-walc'h, dre m' oa bet, en desped d' e c'halloud, tapet evel n' eus forzh pe seurt laer...

BARRABAS

Evel don, da skouer.

SIMON

Ho karout a rae dreist-muzul, ha diouzh ho klevout, nesoc'h e oa deoc'h eget ho taoulagad, ha daoust da se, hoc'h eus dilezet ar paour-kaezh e giz-se ?

57

ELEAZAR

Petra 'fell dit, Simon ? Dibabet en doa ac'hanomp e touez ar beorien, an dud a netra, hep deskamant.

BARRABAS

Na petra 'ta ? Biken ne vije aet davetañ nag ar re desket nag ar re binvidik.

ELEAZAR

Pet ha pet gwech hon eus ni gloazet ar Mestr gant hon dallentez pe hor sotoni ? Mouchet e oa daoulagad an ebestel ; an darn-vuiañ anezho n'o doa ken huñvre nemet ar c'hargoù uhel, ar madoù bras e zegouezhje dezho en e rouantelezh da zont.

SIMON

Gwashoc'h 'ta eget chas ? Rak lipat a ra kement ki an dorn a ro boued dezhañ. Hogen, ho magañ a rae gant e gomzoù.

ELEAZAR

« N' eo ket gant bara hepken, emezañ, e vev un den... » Ya kablus 'on, roit din kement gwall-anv a garot, va flastrit zoken gant ho treid, met diskouezit din petra ober, din da zougen ar boan evit torfed an holl.

BARRABAS

Paouez aze, paotr yaouank ! An holl, emezout ? Ar wech-mañ, da vihanañ, n' on ket kiriek da vann.

SIMON

Serr da c'henou ! N' out ket al laer, ar muntrer, ha me oar, barnet d' ar marv, met a-enep d' ar gwir ha d' ar skiant-vat, tennet eus an toull-bac'h kentoc'h eget an den didamall-se ?

BARRABAS

Ha dleour on me dezhañ, pa ne c'houlennen mann na digantañ na digant ar re-all ? Met fent a rit din gant ho truez, ho keuz hag ho kerse.

SIMON

Rak kement-se ne dalv netra, hervezout ?

58

BARRABAS

Nebeutoc'h c'hoazh eget an eonenn a weler o klogoriñ war wespenn ur marc'h spazhet. Ul laer, emezoc'h ? Asantiñ a ran. Ur muntrer ? A-du ganeoc'h. Un amprevan ? E c'hell bezañ, met ivez ur gwaz leal bete mervel, e-keñver e vignoned. E lec'h kunuc'hañ, am bije troet kement tra ha kement den war e du-gin evit diboaniañ ur c'heneil evel hennezh, hag ur poullad gwad am bije ranket kaout da baeañ an disterañ takenn eus e hini.

SIMON

N' eus nemet gwad, emgann ha lazhadeg ez spered. Krediñ a ra dit en doa c'hoant da welout tud o tiredek gant bizhier, kontelloù pe glezeier evit e lemmel digant ar soudarded ?

BARRABAS

Feiz, e varn a ran diouzhin va-unan. N' am eus ket bet an eurvad da vezañ dibabet gantañ.

SIMON

Ar gurunenn spern, an taolioù skourjez, ur marv ken kriz ha ken dismegansus, ar

vezh zoken da vezañ gwerzhet ha dilezet gant e ebestel muiañ karet, an holl boanioù a deurvezas gouzañv, c'hoanteet ha divizet e oant marteze gantañ a-viskoazh ?

ELEAZAR

Abalamour da betra, Simon ? Da be vad ?

SIMON

Penaos, Eleazar, te, unan eus ar re a gerzhe ouzh e heul, ne verzez ket un dra ken splann ? War a glevan, roet en deus e c'her da sevel a varv da vev...

ELEAZAR

Ya, dindan tri dervezh, emezañ.

SIMON

Tri dervezh ? met c'hoarvezet ec'h eo dija ganit ar burzhud-se ! Krener ! emañ da vestr o paouez da vervel, hag un den-all, un den disaon a zo nevez c'hanet dindan da groc'henn...

ELEAZAR

Ar wirionez a zo ganit. Bete vremañ, evel ur bugel o tougen ul lestr bresk hag e-maez a veiz, van ne raen eus netra nemet va faour kaezh buhez. Ac'han 'ta, diwar hiziv, petra vern mar deu al lestr-se da vezañ bruzunet ? Ne chomin ket da c'houelañ war e zarbodoù.

59

SIMON

Setu eno ! Emaon o komz gant Eleazar savet a varv da vev. N' on ken ivez ur c'here aonik, o tont d'ar gêr gant e geuneud hag e louzoù-kegin. Barrabas e-unan, daoust dezhañ d'enebiñ a vo...

BARRABAS

E-keit m' emaoe'h ho taou o plavañ pell, pell a-us d' an douar, hirvoudiñ a ra Barrabas evel ar C'helt-se : « N' eus manet takenn er picher ! »

SIMON

Ma ! gwazh a se m' ac'h eus sec'hed, rak atav e vir da genitervez alc'houez ar c'hav en he godell.

BARRABAS

Ya, gwazh a se ! met stad a zo ennon, daoust din da vezañ ur paour kaezh preñv, dre m' emaoe e touez ered evel doc'h c'hwi.

ELEAZAR

Ered, emezout ? Allas ! ret e vo dimp da gentañ deskiñ chom en hor sav sonn, da stourm ouzh n' eus forzh petore bourev, ken kriz ha ma vefe. Goude, marteze e vo roet dimp ivez divaskell.

SIMON

Doue da viro, Eleazar ! Sell pegen mantrus ec'h eo fallagriezh an dud, keit ha ma 'z eo ret d'o zreid chom peget ouzh an douar. Mar teu dezho deiz pe zeiz gellout nijal, pe seurt traoù euzhus ne raint ket ? Nann, Eleazar, kuit a zivaskell, ezhomm ebet n' hon deus a zivaskell...

BARRABAS (war ar pondalez).

Setu amañ o tont en ti ur vuzhugenn gozh ha lart. Houmañ bepred a gendalc'ho da ruzañ keit ha ma vo bev, ha biken diwaskell ne vounto war he divskoaz, ha pa lazhe ar Yuzevien dek pe gant roue evit he silvidigezh.

(Dont a ra tre ur c'hozhiad gwisket e gwenn. Kerzhout a ra a zoug e gamm, ha harpet eo e zorn dehou war ur gammel hir, e koad beuz dibluskenet, ken lufr ha dent olifant. Diouzh e welout, neb na daol pled nemet ouzh e vouezh klouarik, e vousec'hoarzh lidour, a c'hell krediñ : « D' ober am eus gant un den dilorc'h, sioul hag hegarat, evel n' eus ket nemeur ». Ya, met a-dal ma paouez da vezañ war evezh, e kemm neuz ar pilpouz-mañ ; raktal en em ziskouez balc'hded ar Sadusead ; entanet e vez neuze e zaoulagad gant ar gounnar, hag e kreiz-tre e vourrennoù hag e varv gwenn-kann, e teu ar c'hildent manet c'hoazh en e c'henou da vezañ heñvel ouzh skilfoù ul loen gouez war var da ziframmañ e breizh.)

60

AR C'HOZHIAD

Ra vezo ganeoc'h holl ar peoc'h !

SIMON

Ra vezo ganit ar peoc'h, Zadok ! (Mont a ra er-maez e don al leur c'hoari.)

ZADOK

Piv 'ta a oa amañ o komz diwar-benn roue ar Yuzevien ?

BARRABAS

Me, Barrabas ! Ar Gwener-mañ da vihanañ, aotre am eus, moarvat, da gomz diwar e benn ?

ZADOK

Ya, va faotr, hag heñ touiñ a rafen, a c'hrad vat e vijes aet dija da greskiñ bern ar re a-du gantañ met siwazh, skaret o deus ar ganfarded-se evel ur gorad merien.

BARRABAS (en e goazez war an diri).

Mar fell din, un deiz bennak; mont da heul hemañ pe henhont, e tibabin va strollad, hag a dra-sur n' in ket war-lerc'h ar Farizianed.

ZADOK

Ha mat e ri. Eveldout e lavaran « Foei war ar Farizian ! » Ur Sadusead ec'h on me.

BARRABAS

Dal 'ta ! ha pe seurt kemm a zo etre ur Farizian hag ur Sadusead ?

ZADOK (en ur ziskenn d' an traoñ).

Koll va amzer a rafen, mabig, o tisplegañ dirazout ar seurt traoù-se.

ELEAZAR

Ur Sadusead a sell berr ha strizh meurbet war al lezenn, ha mirout a ra war ar ger an disterañ reolenn. Met, diouzh e glevout kerkent hag hor c'horf e varv ivez hon ene.

61

BARRABAS

Petra dalv neuze derc'hel ken start d' al lezenn ?

ZADOK

C'hoant hon deus da ren hor buhez hervez ar furnez ha gourc'hemennou Doue.

BARRABAS

Ha pe vad ho pezh d' ho tro digant Doue ?

ZADOK

An eürusted, ar berzh ha peadra a-walc'h da vevañ er bed-mañ.

BARRABAS

Ha neb a renas e vuhez gant onestiz ha hervez ar furnez, met hep berzh nag eürusted, ken paour hag ur c'hlasker-bara, - al laoueg, an druilheg, ur vezh hepken sellout outañ, - a-dal ma vo kel d' e stlepel en e vez, lañs ebet ne vo evitañ war un torfedour evel don ? Hahaha ! Skidañ a ran-me war ar gelennadurez diskiant-se.

(Dont a ra tre Simon gant ur re solennoù-nevez.)

ZADOK

Ha te, Simon, petra 'lavarez diwar-benn roue ar Yuzevien?

SIMON

Gwell e vefe dit tevel war un den direbech. N' ac'h eus ket blejet evel ar re-all : « Ra gouezho e wad war va fenn ha war va bugale ! »

ZADOK

Ya, met gwenn-kann ec'h eo va blev, war gabac'haat ec'h an, ha din da grediñ, ne gouezho ken nemeur a walenn war va fenn... Evit pezh a sell ouzh va bugale, n'on ket dimezet, ha gant-se n' am eus na mab na merc'h, a gement a oufen... Hehehe ! Hogen, plijout a rafe din klevout da veno a-zivout hor roue barnet hiziv d' ar marv.

SIMON

Ac'han 'ta, selaou : Mar deo bet barnet, n' eo ket kiriek ar bobl. C'hwi, ar pennoù-bras, c'hwi, renerien ha henaourien Israel, eo ar re a ise ar bobl enep dezhañ, rak n' eo ket war hent an dud dister, met war hoc'h hent c'hwi edo Hennezh.

ELEAZAR

Heñvel-dra a c'hoarvez kerkent ha ma vez brud a vrezel:

« Emañ an drompilh o seniñ ! eme ar renerien hag ar pennoù-bras a-unvouezh. Ar bobl d'an emgann ! ar bobl da stourm war vogerioù-kêr ! » Met chom er gêr a ra an dud poellek-se.

62

ZADOK

Hehehehe ! Ret mat eo d' unan bennak plediñ gant ar c'hurunennoù da blezhenniñ evit an drec'hourien...

BARRABAS

... ha gant ar beziou da doullañ evit ar re varv

ZADOK

Hehehehe ! A zo gwir ! rak c'hwezh fall a vez gant korf ur c'hadarn, kerkoulz ha gant n' eus forzh pehini all.

ELEAZAR

Ha korf ar Sent ?

ZADOK

Ar Sent, paotr yaouank ? Kalz a druez am eus eus kement den a zegouezh dezhañ kavout ur Sant war e hent.

SIMON

Ha mar deufe koulskoude d' an diouganerien gwechall gozh addont d' ar vuhez, petra 'ta 'rafec'h c'hwi gant an dregaserien-se ?

ZADOK

O fediñ a rafemp da vevañ sioulik en ur c'horn dibabet ganto, doujet eno, eveljust, ha kanmeulet gant an holl, met...

BARRABAS

...met arabat dezho lavarout na grik na mik, ha dioc'h ret, e vefe troc'het krenn o zeod dezho ?

ZADOK

Hehehehe ! ne lavaran ket nann... Evit pezh a sell ouzh an hini kemeret ganeoc'h evit un den direbech, en arvar edo da zedennañ warnomp kounnar ar Romaned. Ha gwir ? n' eo ket gwell ganeoc'h gwelout unan hepken - ha pa vefe didamall-rik ! - barnet d' ar marv, evit ma vevo er peoc'h ar bobl a-bezh ?

ELEAZAR

Met ne oa ket ar roue-se e sell da ren er bed-mañ !

63

ZADOK

Daoust din, mabig, da vezañ kozh ha desket, n' on ket evit intent komzoù hep penn na lost. Kenavo ar c'hentañ, Simon. Tremen a ri hiziv hep bezañ paeet, rak hen gouzout a rez, abaoe digoradur hor gouelioù, arabat eo meudiñ arc'hant.

BARRABAS

Ya 'ta, diwar-vremañ n' eo ket gwashoc'h pec'hed diwadañ un ejen eget frikañ ur c'hwenenn.

ZADOK

Ma vije bet a-walc'h dit distrujañ da c'hwen, biken n' az pije krignet bara rogrvr an toull-bac'h. Gout 'ouzout, Simon, reolenn ebet na vire da Roue marvet war ar groaz. Hervez ar vrud a red, mat e kave zoken mont deiz ar Sabad war-dro ar re glañv !

ELEAZAR

Rak drouk eo ganeoc'h gwellaat ar re glañv ha diboaniañ ar re vac'hagnet ?

ZADOK

Allas, mabig, o fareañ ec'h eo gwashañ tra d' ober evito. Digoc'henit e zaoulagad d' un den ganet-dall, ha raktal e teuio da welout viloni ar vuhez-mañ, kuzhet outañ bete-hen. Lakait un tort da vezañ war an taol ken eeun hag ur wern, diouzhtu e kollo e spered lemm, e widre ha zoken e latenn, peogwir emañ, hervez ma lavarer, e holl c'halloudoù en e dort. Grit d' ur paour kaezh sonnet e izili sevel diwar e wele, ha kerkent e paouezo ivez e dechoù-fall da vezañ nammet...

SIMON

Hag ar re varv, Zadok, arabat eo o degas da vev ?

ZADOK

Hehehehehe ! Kae kentoc'h da c'houlenn ali digant an dud dastumet ganto madoù bras a-ziwar-lerc'h o c'herent. Al lezenn, paotr fentus, ar reolenn, eno emañ an dalc'h !... Hogen, ar gwaz direbech-se a zebre alies gant Publikaned, pesketaerien, ha me oar, ha zoken meur a bezh-fall, Mari-Madalen, da skouer, en ur ger, gant pep seurt tud dic'hlan...

BARRABAS

Teurvezet en dije 'ta azezañ ouzh taol e-keñver d'ur fallakr evel don ?

ZADOK

Na petra 'ta ? Din da welout, eveltañ e rez fae war an emwalc'hadennoù gourc'hemennet strizh gant ar reolenn. Hehehehe !

64

ELEAZAR

Ya, gwalc'hiñ a rit ho taouarn hag ho treid a-raok debriñ ho poued, ha teurel a rit pled bete gouzout ne vefe ket naetaet evel m' eo ret ar c'hiboù hag ar pladoù. Adal neuze pe vern deoc'h m' az oc'h leun-kouch a vreïnadur ?

ZADOK

ZADOK

Pa selaouan ac'hanout, mabig, e kav din klevout un dasson eus kelennadur Hennezh-all...

ELEAZAR

Tennañ d' ur sil a ra ho kelennadur c'hwi : leuskel a ra da vont an dourenn wellañ, ha mann ne vir nemet al lec'hidenn. E hini a zo heñvel ouzh ur vilin-wenterez a gas kuit ar pell, ha netra ne van enni nemet ar gwinizh mat.

ZADOK

Ar gwinizh mat, emezout ? N' eo ket bet gwerzhet ho roue dimp gant un den a-du gantañ ? Ur c'hreunenn vat-tre, neketa ?

ELEAZAR

Gant aon na vije diouer a netra e poanioù ar Mestr, ret e oa dezhañ bezañ gwerzhet ha prenet a briz dister.

ZADOK

Da Vestr, paotr yaouank ? Oc'ho ! Dievezh out marteze oc'h anzav kement-se dirazon ?

ELEAZAR

Van ne ran war an evezh, na kennebeut war ho reolennoù, ho kelennadur, diwar-vremañ ur c'horf-marv, ha netra ken. Aner eo deoc'h gweañ e-dro dezhi bevennoù libistret gant dour c'hwezh-vat, rak en desped d' an ezañs ha d' al louzoù-all, e klever dija flaeer trenk-put ar marv, ha krog eo ar c'hontron da stankaat enni.

ZADOK

War a welan, an diboell a zo ur c'hleñved stagus-tre. Fellout a rae ivez d' az Mestr dont d' hor skoliata ; evel pa na vefe ket sod-nay neb a had er mor bozadoù holen ? A-walc'h e oa dimp kentelioù hor c'hendadoù, reolennoù divizet gant Moïzez hag ar re-all, lezennoù peurgaset da benn bennozhañ d' hor c'hentskridoù ha d' hon diskleriadurioù. Kustum e oa, a gav din, da Vestr da zistagañ parabolennoù. Ac'han 'ta, setu amañ unan-all ouzhpenn : Heñvel eo tud gouiziek Israel ouzh ar c'holoennoù plouz peurc'hlan e lec'h ma vez miret ar bleud dibabet a-raok dorlo ar bara-kan hag...

65

ELEAZAR

Nann, nann, muioc'h c'hoazh e tennont da gozh seier takonet, e lec'h mar deu ar bleud da drenkañ ha da louediñ...

BARRABAS (da Simon)

Pebezh dudi evidon mar c'hellfen toullañ gant va c'hontell unan eus ar seurt seier !

SIMON

Ha talvout a ra ar boan, kenderv ? O welout ar poultr hag al loustoni a zeufe er-maez, den ne zalc'hfe koun eus ar gwinizh alaouret dindan heol splann an hañv.

ZADOK

Allas ! Simon, anat eo din bremañ ; abaoe m' ac'h eus pleget dre gaer pe dre heg da reiñ dorn d'un torfedour barnet d'ar marv, ez eo krog ennout al lorgnez, pe n' ouzon ket peseurt kleñved-fall, ha pellaat a rankan diouzhit. Dal, setu amañ da solennoù-ler. Va saotriñ a rafent, a-dal ma stokfent ouzh va zreid... Met n' eus forzh, tudoù, bezit holl war evezh, rak bez' ez eus ur reolenn vrav en hol lezenn. Plijout a ra din dreist-muzul, ha setu pehini : kraf evit kraf ha krog evit krog...

BARRABAS

Ha d'az tro, selaou va hini : Evit ur c'hraf e rogan an danvez a-bezh, ha tennit din un dant hepken, diframmañ a rin ho tivjaved.

ZADOK

Ac'han 'ta, va faotr, strishoc'h Sadusead ec'h out c'hoazh egedon. Ha bremañ, kuit a fent ! Arabat eo d' an dud a feiz frikañ ur c'hwenenn a-dal ma tigor hor gouelioù. Ya, met gortozit, n' ay ket ar bed da get goude ma vo lidet Pask evel m' eo dleet, hag a-walc'h a groazioù hon eus miret, war vete gwelout, evit an holl zispac'herien, n' eus forzh pegen bras e vefe an niver anezho...

BARRABAS

Dal, Simon, n' am boa ket lavaret dit ? Paket e vin adarre ganto goude o gouelioù milliget.

ZADOK

Daoust deoc'h da vezañ va enebourien, fellout a ra din kimiadiñ diouzhoc'h e giz hor c'hendadoù : "Ra vezo ganeoc'h ar peoc'h ! (Den ne lavar ger, ha pignat a ra

sioul ha goustadig gant an diri.)

66

ELEAZAR

Na tomm na yen ne ra din e c'hourdrouz. Ha koulskoude, c'hoant bras am bije da vevañ pell-amzer, ha bete kant vloaz e vefe, din da zougen testeni evit va Mestr.

BARRABAS (e gontell en e zorn).

Ranket am boa kilañ dirak gourdrouz ar Soudard roman, met hemañ e hellin dont a benn dioutañ.

ELEAZAR (en ur herzel outañ da vont gant an diri).

Paouez, da belec'h 'ez ?

BARRABAS

Da gas ar Sadusead da welout hag eñ n' eus mann er bed-all o c'hortoz hon ene. Tav ! ne vo ket ur c'holl bras ; n' ac'h eus ket klevet ? ne laosk war e lerc'h na gwreg na bugale da zougen e gañv. Ha me, lazhet am eus va re.

ELEAZAR

Ha ne vez ket kerse ganit ? Kammed ? Ha pa vezez da unan rik, e sioulder an noz, n' ac'h eus ket keuz ? Biskoazh ? Neuze e kendalc'hez zoken da vrabañsal, ha lorc'h a vez ennout pa zeu dit koun eus da dorfejoù ?

BARRABAS (gant ur vouezh iskis, evel pa vefe raouet a greiz-holl).

A-walc'h, den yaouank ! serr da c'henou !

ELEAZAR

O vezañ ma n' out ket divorc'hed, evidout da fougeai dirazomp, spi am eus da...

BARRABAS

Kae da stoupañ m' ac'h eus c'hoant da gavout ennon an disterañ perzh mat, kerkoulz e vefe dit mont da glask ur valañs da bouezañ ur bramm. Tec'h a-ziwar va hent.

ELEAZAR

Ne rin ket.

BARRABAS

Met da vrasañ enebour eo an den kasaus-se !

ELEAZAR

N' eus forzh ! hon enebourien hon eus dreist-holl da garout.

67

BARRABAS

Klevet ac'h eus biskoazh, Simon ?

SIMON

Ha talvout a ra meuliñ neb na gar nemet e vignoned ?

BARRABAS

Ankounac'haet krenn hoc'h eus 'ta peseurt loen gouez on-me ? N'on ket zoken evit padout e vez sellet a-gorn ouzhin, ha raktal dao gant va bazh pe va c'hontell !

ELEAZAR

Diwar-vremañ, mar fell d' unan-bennak distagañ ganit ur palvad war da jod gleiz...

BARRABAS

...rak-eeun e c'houlennin digantañ : « Skoit ivez, mar plij, war eben » ?

ELEAZAR

Ya, hep kounnar na c'hwervoni.

BARRABAS

Klev 'ta, den yaouank, setu aze ur gefridi diaes daonet...

ELEAZAR

Diaes evel ne vern pe seurt trec'hadenn. Dre-se ez eus blaz ken c'hwerv gant al lore. Gwell-izel marteze out kouezhet...

BARRABAS

N' hellfe den ruilhal pelloc'h.

ELEAZAR

...met awalc'h e vo un tammig karantez, un nebeudig a guñvder evit da...

BARRABAS

Paouez ! a-viskoazh e krogas ennon c'hoant dislonkañ diwar ar mel hag ar mouezhioù flour... N'a ket da vezañ feuket gant va c'homzoù, met n' ac'h eus ket d' ober gant ur poupig nevez-c'hanet, intent a rez ?

ELEAZAR

Da bediñ a ran hiziv d'addont d' ar vuhez. Bez' ez eus, Barrabas, e kalon pep den, ha zoken an hakrañ, al loudourañ e vefe, ya, bez' ez eus c'hoazh ur

goulouig, dare da vervel marteze, met prest ivez da vezañ dasorc'het gant an disterañ mouch-avel...

68

BARRABAS

Goulou ebet ne van ennon, milbell 'zo ec'h eo deut da vougañ.

SIMON

Ha piv 'oar, kenderv ?

ELEAZAR

Dalc'h soñj eus va Mestr ! An den direbech barnet d' ar marv ez lec'h n'eo ket marvet war e groaz evit ma vo salvet ur bobl hepken, e giz ma kred ar Sadusead-se, gouzañvet en deus evit ar bed a-bezh, evit an holl-dud, ha zoken evit ar re n' int ket c'hoazh deut war an douar. Dilennet gant ar Yuzevien, dilennet out bet dreist-holl gant hor merzher. Ha diouzh da glevout, e varv ken kriz, e varv enep pep gwir, ne vo evidout netra nemet poan gollet ? Nebeutoc'h c'hoazh eget n' eus forzh piv, n' out ket te e gwir da chom e-maez e rouantelezh da zont...

BARRABAS

Me ? N' on ket dellezek da vont e-barzh.

SIMON

Ha piv 'ta a gredfe komz evel-hen en tu-all d' ar bed : « Setu me erru, va Doue, deut on d' azezañ war ar gador am eus gounezet ? »

ELEAZAR

Birviñ a ran gant ar c'hoant da rein dorn dit, ur sikour displed-tre, hen gouzout a ran met petra vern ? a-walc'h e vez a-wechoù d' ur paour kaezh, war var da vezañ lonket en ur baludenn, kregiñ start en ur bodig raden kras.

BARRABAS

Ha piv a zesko din petra ober ?

ELEAZAR

Da gas a rin da gaout Per pe Yann, an daou nesañ d' am Mestr.

BARRAŞAS

Ret mat e vo din, emichañs, treiñ kein d' ar merc'hed, d' ar vezventi, d' ar gann, da gement dudi a zo er bed-man ?... Ac'hañ 'ta nann ! kaer ho po dibab evitañ dour-red pe zour-mammenn, n' eus forzh, mont a raio bepred ur penn-moc'h da dorimellat er fank, en dour-hanvoez...

69

SIMON

Ya, meur a dreuzkammed a ri moarvat, hag alies zoken e tegouezho dit kouezhañ a-hed da gorf, met kavout a ri kalz a dud da sikour ac'hanout da zougen da groaz.

BARRABAS

Na n' ac'h eus ket aon rak degemer un trubard all en ho touez ?

ELEAZAR

« Ul laer ? asantiñ a ran. Ur muntre ? deut eo ganeoc'h ! Ur fallakr ? ya, met ivez ur gwaz leal betek ar marv e-keñver e vignoned. » Piv 'ta a gomze evel-se n' eus ket pell ?

BARRABAS

Allas ! va c'hontell, ret eo din 'ta keneil ker, kimiadiñ diouzhit. (Teurel a ra e gontell war al leurdi ha raktal e sav e vrec'h dehou d' an nec'h.) Ha c'hwi tud Jeruzalem, ec'h it da welout ur c'hanfard ken kuñv, ken mat ma vo ret deoc'h daoulinañ dirazañ...

ELEAZAR

Nann, Barrabas, evit ma talvezo un draig-bennak da eeunded, da vadelezh, rankout a ri da gentañ tevel warno.

BARRABAS

Brav-tre ! mont a rin 'ta da vevañ en don ar c'hoajoù, gant al loened gouez, peogwir on heñvel-mik outo.

ELEAZAR

Kennebeut-all.

BARRABAS

Dal 'ta ! e-biou am eus skoet adarre ? Ma ! bec'h ho po ganin, am eus aon bras.

ELEAZAR

Bez' ez eus er bed-mañ meur a ene laosket da letoniñ ; o c'hortoz emaint da glevout hor c'homzoù, ha raktal e teuint da vezañ frouezhus, evel pa vefent bet ervennet gant un arar.

BARRABAS

Oc'h ober goap 'out ? Labezet e vefen a daolioù-mein mar fellfe din ober neuz da

brezeg.

70

ELEAZAR

Kalz kaeroc'h eost eget an helavarañ prezegennou a ra alies ur garantez oberiant, daoust dezhi da vezañ dilavar.

BARRABAS (en ur dreiñ war-du Simon, en e goarez war sichenn ar peul).
Ger ebet na lavarez, kenderv, ha kousket e vefes ?

SIMON

N' on ket 'ta, dont a ra din koun eus ar C'helt, hor c'heneil soudard : seitek vloaz servich ha den ne oar pet medalenn...

BARRABAS

Ya, krog on da grediñ na vo biken añvet da gantdenour. (Da Eleazar.) Met te, paotr yaouank, dalc'h da vont gant da gaoz. P' edon o selaou ac'hanout, kavout a rae din tañva ar frouezh dourek, ken blazet-mat goude ma treuzer al lec'hioù digenvez... (Mont a ra en e goarez e-kichen Simon.)

ELEAZAR

Petra 'lavarin ? Ha komz a rin deoc'h eus ar garantez ? (Goustadig, evel pa vefe o klask en e spered gerioù diskleriet gant e Vestr.) Heñvel eo ar garantez ouzh ar mor... Biskoazh ne baouez ar mor da zispakañ e gannder dirak peb den, daoust pegen drouk ha pegen kasaus e vefe, ha pa na deurvezfe ket zoken teurel ur sell war ar gaerded-se... Ha gallout a reer ivez lakaat kuñvder ar galon skoaz-ouzh-skoaz gant an heol, rak parañ a ra an heol benniget e vannou war an teil kerkoulz ha war an traezh bev, nevez-c'hlnaet gant an trec'h... Ha dindan e sklaerder, e teu ar paourañ pesketaerien, o tresañ o rouejoù toull, da hanvelout ouzh gwiaderien o sankañ ar vulzun en ur danvez dreist pep priz, gwriet gant neud aour ha perlez...

SIMON

Siwazh, biskoazh n' eo degouezhet din gwelout ar mor.

BARRABAS

...na din klevout komz eus ar garantez. (En e sav.) N' eus forzh ! E giz ur mevel doujus, mont a rin goustadig ha gant evezh da gaout ar mor hag an heol-se, ha spi am eus ne zistroio ket e zremm skedus pa daolo pled ouzh va holl fallagriezh... Kae e lec'h ma kari, paotr yaouank, war da lerc'h ec'h in me ivez... Kenavo, kenderv !

SIMON (en e sav).

Ha kavout a ra dit e chomo amañ Simon ar Syrenead ? N' am eus ezhommet un nebeudig amzer, din da zastum un toullad traouigoù, ha diouzhtu e vin war ho seulioù... (Dorn ha dorn e pign Eleazar ha Barrabas gant an diri.)

71

SIMON (en e unan).

Peseurt traoù am eus ezhommet da zastum ? Mont kuit, setu petra a rankan ober, ha netra ken ! Kenavo, ti dister e lec'h m' am eus bevet pell-amzer, ha kaer am boa poanial noz ha deiz, koulz eo lavareut, bec'h am beze atav o skoulmañ ganti... Kerse a vo ganin marteze, pa zeuio din koun eus va binvioù, hag eus al levenez a santer goude ma vez kaset da benn ul labour diaes, met deut da vat... Kenavo, va zi bihan ! noazh-pilh on deut eus kof va mamm, ha netra ne gemerin en ur skarañ ac'han, peogwir 'ez eus kel, hervez Eleazar, eus un eil-c'hanedigezh...

(E-keit m' edo o komz outañ e-unan, e gein troet d' an diri, eo deut tre Miriam, ha trouz ebet n' en deus klevet Simon, rak diarc'hen emañ e wreg. Pa fell dezhañ mont er-maez, en em gav ganti tal ouzh tal.)

MIRIAM

Ac'han 'ta, va faotr ? Gwelet am eus Barrabas o vont kuit gant Eleazar ; krog eo ar paour kaezh da vezañ dirollet gant an amprevan-se ?... Met petra vern ! pa 'z omp bremañ fri ouzh fri, bezañ a vo marteze kentrezomp un tammig diviz.

SIMON

Ne bado ket gwell bell, am eus aon.

MIRIAM

Ken pell ha ma karin, mic'hieg ! Sell amañ ur gogez. Morlivet hag en diaskren edo p' ec'h is er-maez, hag e welout a ran, ruz-tan e zivjod ha ken trefuet ma kendalc'h da zifretañ, e-unan-rik, ha da zispakañ komzoù hep penn na lest. (En ur gemer krog er picher.) Va Doue ! n'eo ket ur souezh ! N'eus manet takenn er picher, ha hanter-lonket ec'h eo va fladad kig. Karget ac'h eus da gof gant ar porc'hell-all, ken m' ac'h eo tenn war da vegal, ha bremañ ne vi ket evit tañva

zoken hon oan-pask.

SIMON

Gwell a se dit, va flac'hig. Gallout a ri kouchañ da lodenn ha va hini. Gant na sac'ho ket war boull da galon !...

MIRIAM

Da belec'h e redez ken diwezhat ? Aner e vefe dit kildreiñ du-mañ ha du-hont, en ur glask un torkedous-all da skoazelañ ; den ebet ne stager war ar groaz d' ar c'houlz-mañ deiz.

72

SIMON

Ataoe, degouezhet 'eo din damskeud gwelout ar wirionez ha war-eeun ec'h an d' he bete.

MIRIAM

Ar wirionez ? ha petra 'eo ar wirionez ?

SIMON

N' ouzon ket c'hoazh fraez-mat, met ra vezo troc'het din va brec'h, mar ne deo ket disheñvel diouzhit.

MIRIAM

Dal 'ta ! ha peseurt liv 'eo blev hounnezh ?

SIMON (sebezet krenn).

Blev piv ?

MIRIAM

Genaouek, paouez d' ober da vitaouig ! Kaer az pezh c'hoari, c'hwezh an trenk a vez atav gant ar ribot. Goulenn a ran diganit : un duardez pe ur veleganez 'eo ar wirionez-se ?

SIMON

Re verr-tre ec'h eo da spered. Tec'h, mar plij, a-ziwar va hent !

MIRIAM

Petra 'zo c'hoarvezet amañ e-keit m' edon er-maez ? Bete-hen, dalc'hmat e vezez a-du ganin...

SIMON

Daoust da se, tamm anaoudegezh-vat ebet n' az poa.

MIRIAM

War a welan, tuet 'out bremañ d' enebañ ?

SIMON

Pegen kozh ha pegen skuizh bennak e vez un touseg, klask a ra deiz pe zeiz an dro d' en em sachañ er-maez ar wern.

MIRIAM (en gouez).

Diouzh da glevout, ur wern 'eo 'ta hon tiegezh ?

SIMON

Ya, rak c'hwezh da ziskar un den a vez dalc'hmat amañ : c'hwezh an druzoni gant da billigoù, pe flaer ar c'houez, bemdeiz Doue o sec'hañ a veure da noz a-us din...

73

MIRIAM

Sinac'hat den ! Tav din gant ar vezh ! Ha te, pa ziredes gwechall, taeroc'h eget ur marc'h kalloc'h d' am bete, ha c'hwezh vat a veze marteze ganit ? Ya, c'hwezh ar peg, flaer ar c'hwezenn, ar botoioù lous-brein az poa da versoliañ etre daou benn an deiz ! Va filligoù ha va c'houez, emezout ? Ha paouez a raen-me da loeniñ evidoc'h, evit an tad kerkoulz hag evit e vibien ?

SIMON

Ac'han 'ta, kaezhig, kendalc'h da labourat e giz ma plij dit : gra da gement tra lintrañ evel ur melezour, takon da zruilhoù, skaot da zivrec'h gant da vervadennoù, ha war ar marc'had gra buhez d' ar c'hazh...

MIRIAM

Ha te, urupailh, petra 'ri e-keit-se ?

SIMON

N' eus forzh petra 'vo gourc'hemennet din ober. Labour ebet, pegen start bennak e vefe, ne c'hell va digalonekaat, rak spi am bo da ziskuizhañ diwezhatoc'h er gloar beurbadus...

MIRIAM

Ar gloar a fell dit 'ta kaout Gloar ar c'here ? Al lore, paour kaezh, ne dalv nemet da reiñ blaz d' an avaloù-douar ha d' ar jigoudenn... Simon, ul lipouz ec'h out bet a-viskoazh, n' aozen ket prejoù-mat evidout ?

SIMON

Geo ! met kaoteriadoù soubenn a ri c'hoazh, pesked a friti, ha tammoù lip-e-bav az po da vitoniñ evit un all, ha setu eno !

MIRIAM

C'hoant am befe da c'houzout evit piv-all ?

SIMON

Feiz 'vat, kerkent ha ma vo degouezhet an termen divizet, pa c'hellot krediñ e vin aet da anaon, e timezo d' am intanvez, hervez lezenn Moïzez, unan bennak diouzh va breudeur.

74

MIRIAM

Nebeut a dra a dalvevez, gwir eo, met dek gwech falloc'h egedout 'eo c'hoazh va gwellañ breur-kaer. Met n' out ket 'ta o farsal ? E sell out da vale-bro e giz ur c'hlaser bara ? Ha maen ebet ne vo lakaet war da vez, ne ouezin ket zoken pelec'h mont da hirvoudiñ ?...

SIMON

...da hirvoudiñ, pe d' ober goap ouzhin ?

MIRIAM

Ya 'ta, evel ma troio em fenn ? Pebezh dismegañs ! Pebezh mezh evit da gerent ha va re !

SIMON

Diwar-vremañ, den ne glevo marteze eus va c'helou. N' eus forzh, met keit ha ma pado ar bed, e lavaro an holl diwar da benn : « Rankout a rae hounnezh bezañ un dañvadez, peogwir ec'h eo bet dilezet a-grenn gant he fried Simon ar Sirenead ! »

MIRIAM

Chom ganin, Simon, n' a ket kuit, en anv Doue... Da garout a ran, hen gouzout a rez.

SIMON

A c'hell bezañ, met ne garez nemet ar skeudenn diouzhin. Doue hepken, Doue va c'har evel m' emeon en gwirionez, rak fed ebet ne lakaet war va buhez pemdeziek, na war ar c'hemmadurioù a c'hoarvez enni, bennozh d' an Holl-c'halloudeg... Kenavo ! (Stagañ a ra da vont gant an diri.)

MIRIAM

Ha da vugale ?

SIMON

En gortoz e oan da glevout kement-mañ. Grakal a ra ivez ar yar o paouez da zozviñ, met goude van ebet ne ra eus he vioù. Leuskel a ran gant va mibien va zi, va stalig hag an tamm arc'hant dastumet ganin ; n' am boa ket kavet gwech-all kement-se a-ziwarlerc'h va c'herent. Ha neuze, ha neuze, bez dinec'h diwar-benn Rufus hag Andrev ; mar taolont d' o zad, ne chomint ket amañ da dermal, ha kent na vo pell, mont a raint ivez gant o hent da gerzhout war va roudoù... Kenavo da viken, Miriam !...

(Mont a ra a-raok ken buan m' emañ war nes da wall-vountañ Noemi vihan, erru war ar pondalez.)

NOEMI

Ra vezo ganit ar peoc'h, Simon !... Oc'ho, Simon, da belec'h 'ez ?... Ha botoù nevez va mamm ?... Aet eo kuit, herr warnañ, ha mar ne zegasan ket ar botoù d' ar gêr, bazhadoù am bo adarre ! (Stagañ a ra da ziskenn d' an traoñ, ha dont a ra bete Miriam, en he c'hoazez war an diri, he fenn soublet ganti.) Miriam ?... (A vouezh uheloc'h.) Miriam, kousket 'oc'h ?

75

MIRIAM

Nann... petra 'zo ?

NOEMI

Gouelet hoc'h eus ?

MIRIAM

Me ? Nann 'ta, aet e oa ur fubuenn em lagad... Ha neuze, mar fell din gouelañ, e gwir ec'h on, emichañs, da skuilh daeroù, hep goulenn aotre gant kement sav e fri o tremen dre amañ ? Sell amañ, marteze, ardoù ! en em silañ e ti an dud, ken sioul hag ur glazard, evit o gedal ?

NOEMI

Ur glazard, emezoc'h ?... Gourc'hemennet ho poa din dont war va giz d' an abardaez da gerc'hat botoù va mamm... Drouk a zo enni, anat deoc'h, ken ma krog

a-greiz-holl da zifronkañ : « Ur vezh hepken, emezi, rankout lakaat va botoù toull da vont da vale e-kerz ar gouelioù. » - « Ha koulskoude, eme va c'hoar henañ, roet en doa ar c'here e c'her ! » - « Ya, eme va mamm-gozh eus korn al ludu, ha kemeret en doa zoken Simon un tamm arc'hant en a-raok ! » - « Un taol kaer ! eme va zad en ur c'hoarzhin e-leizh e gof, den ne baro e selloù war da votoù, na zoken war da dalfas, re gozh 'out bremañ, va gwreg, evit hoalañ ar ganfarded yaouank. » - « Serr da c'henou, eme va mamm, palastr a zo ac'hanout ! a-dal m' ac'h eus kement tra a fell dit kaout, war da veno mont a ra ar bed evel ur ganell... » Hag ar wirionez a zo ganti... Sellit, pa zeuas, da skouer, va breur bihan war an douar... an diwezhañ-ganet, eveljust, ne gomzan ket eus an hini he doa laosket va mamm-gozh da gouezhañ en ur pentoniad dour-bervet... nann, Aaron, evel ma vez graet anezhañ... ac'han 'ta, neuze e krogas va zad da veogal, ha gout'ouzoc'h, kerkent ha ma stag da c'harmiñ, klevet e vez betek donig-don traonienn Jozaphat... « Ya, emezañ, dorloet oc'h holl gant an hevelep toaz, merc'hed ar c'hagn, kel lies tro ma teu din c'hoant da...

MIRIAM

Petra an diaoul a drailhez din, penn avelet ?

NOEMI

En ur ger, deut on da gerc'hat botoù va mamm.

76

MIRIAM

Truez am eus outi, met rankout a raio tremen hep he botoù nevez... Hogen, setu amañ un ali d' az c'hoar... O vezañ ma 'z eo aet kuit danvez he den, ne dalv ket ar boan dezhi leñvañ, gwelloc'h e vefe dezhi kanañ ha skrignal. Intentet ac'h eus, lavar se d' az c'hoar eus va ferzh...

NOEMI

Rin ket, mar karan, c'hoant ebet n' am eus da dapout ur palvad pe zaou war va genou... Hag ar botoù, Miriam ? Ma klaskfen da-vat e stalig Simon, marteze e...

MIRIAM

Kavout tra pe dra er stlabez-se ? An diaoul e-unan en em luzife eno gant e lost hag e gernoù... Kae d' ar gêr, ha lavar d' az mamm : He botoù nevez n' he devo ket, met da vihanañ debriñ a raio pred-pask e-keñver d' he den...

NOEMI

Pebezh gwall-chañs ! ne dremenin ket hep ur c'hwistad bazhadoù... Ha koulskoude, n' on ket kiriek... Met neuze 'ta, n'eo ket ur fazi ?... O vont kuit da vat edo Simon ? Ha c'hwi a oa aze, hoc'h unan-penn, o ouelañ ken ma foeltre ? Ya, intent a ran, ur walenn evidoc'h eveljust... Met da belec'h ec'h a Simon ? Abalamour da betra ? Petra 'zo c'hoarvezet etrezoc'h ho taouig ? Kroz hoc'h eus bet digantañ ? Pe goad marteze ?

MIRIAM

Ha petra ouzhpenn, babouzegez vihan ? N' out ket brasoc'h eget ur skrilh en e sav, ha krog out dija da glakenniñ evel ur gozh wrac'h ? Mont a ri d' ar gêr ?... (D' an daou lamm e pign Noemi gant an diri, met menel a ra war ar pondalez.)

NOEMI

Miriam, ha gwir, petra c'hoarvez gant ho ten ?... Ne lavarin da zen ebet, n' ac'h eus ket ezhom da gaout aon, da zen !... nemet marteze d' am breur bihan, an hini n' en deus nemet daou viz... Da zen, Miriam, hen touiñ a ran, ha mar don me ur c'haouiadez, ra vezo war ho penn ur...

MIRIAM (en ur redek buan d' he bete).

Leuskel a ri va fenn e peoc'h ? Anez-se, da revr a zamanto... (Mont a ra an hini vihan er-maez.) Andrev !... Oc'hooo ! Andrev... Rufus, oc'ho !... Pelec'h out, marmouz fall ?... Dianket 'int ivez, an daou-se ?

77

NOEMI (er-maez.)

Oc'ho, Miriam, peogwir n' hoc'h eus ket fiziañs ennon, ec'h an da gontañ ho toareoù tro-war-dro. Hahahahahaha, Miriam, hahahahahaha !

MIRIAM (en ur hejañ he fenn).

Ma, ma ! keit ha ma chomin bev, e talc'hin soñj eus ar Gwener-mañ !...

AR OUEL

29-III-1950, Krec'h Eliez, e Priel.

KAD MAG TURED

(Kendalc'h)

Troet diwar ar c'hrenniwerzhoneg gant G. B. KERVERZIOÛ hag Arzel EVEN

125) Bet gantañ an dared, e troas Ruadân ha gloazañ Goibniu. Hemañ avat a dennas an dared hag e vannas ouzh Ruadân, ma voe treantet hemañ ha ma varvas dirak e dad en bodadeg ar Fomôire. Dont a reas Brig ha leñvañ d' he mab. Da gentañ e c'harmas, da c'houde e ouelas. Ar wech kentañ eo ma voe klevet garm ha lev en Iwerzhon. Brig eo ivez a ijinaz ur c'hwitell evit gervel en noz.

126) Goibniu a yeas d' ar feunteun hag a voe pareet. Ur c'hadour a oa e-touez ar Fomôire, Octriallach mab Indech mab De Domnann, (da lavarout eo) mab da roue ar Fomôire. Lavarout a reas d' ar Fomôire e tlee pep hini anezho kemer ur maen eus mein an Drobos (69), d' e lakaat er feunteun a yec'hed en Achad Abia, en tu kornok da Vag Tured, en tu reter da Loch Arboch. Mont a rejont ha pep hini a lakaas ur maen er feunteun. Diwar-se e voe anvet ar bern mein Carn Octriallach. Hogen un anv all a zo d' ar feunteun : Loch Luibe (70), rak Diancecht en doa lakaet e-barzh unan eus pep louzaouenn a gresk en Iwerzhon.

127) Ha da vare ar vodadeg evit an emgann bras e teuas ar Fomôire e-maez o c'hamp, ha stagañ d' ober bagadoù start ha diziskarus. Na penn-lu na brezelour mat en o zouez hep ma vije gantañ ur sae-vailhek war e groc'hen, un tokarn war e benn, ur paler en e zorn dehoù, ur c'hleze ponner ha lemmet mat ouzh e c'houriz, ur skoed start war e skoaz (71). Mont a-enep lu ar Fomôire en deiz-se a oa kenkoulz ha skeiñ e benn ouzh ur roc'hell, lakaat e zorn en un toull naeron, pe kinnig e zremm d' an tan.

128) Sed anvioù ar roueed hag ar vrientinion a oa anezho nerzh lu ar Fomôire : Balor mab Dot mab Nêt, Bres mab Tlatha, Tuiri Tortbuillech mab Lolos, Goll hag Irgoll, Loscennlonn mab Lomglânech, Indech mab Dê Domnann, roue ar Fomôire, Octriallach mab Indech, Omna ha Bagna, Elatha mab Delbaeth.

79

129) Sevel a reas an Tûatha Dê Danann diouzh o zu, ha lezel Lug dindan warez e nav c'hile, ha mont a-benn kinnig ar stourm. Pa voe kroget ar gad e tec'has Lug diouzh e ziwallerion, e pignas war e garr hag ez eas war talbenn lu an Tûatha Dê. Neuze e voe ur c'hrogad taer ha kriz etre bagadoù ar Fomôire ha gwazed Iwerzhon. Edo Lug o kalonekaat gwazed Iwerzhon : o dlead a oa en em gannañ a-holl-nerzh evit paouez a c'houzañv ken an truañ, rak gwell e oa dezho kavout o marv en ur ziwall o bro eget bezañ dindan beli ha truañ evel ma oant bet. Ha Lug ha treiñ en-dro da wazed Iwerzhon, war un troad ha gant ul lagad (72), o kanañ ar c'harm-mañ : « Ur gad a savo, h.a. ».

130) Ur youc'hadeg vras a savas diouzh an daou lu pa grogjont gant an emgann. Kejañ a rejont ha pep hini a stagas da skeiñ gant egile.

131) Stank ar wazed kaer a gouezhas eno e staol an Ankoù. Brasat lazhadeg, niverusat toullou-bez. Klod ha mezh a oa skoaz-ouzh-skoaz. Kounnar ha krizder a voe. Puilh e rede ar gwad war groc'hen gwenn ar vrezelourion yaouank, helebini ganto da glask an arvar, hag o doa krogad gant gwazed kreñvoc'h. Ha strap ha tousmac'h ar gedern hag ar c'hampioned o tiwall o goafioù hag o skoedoù hag o c'horfoù, endra oa ar re 'rall o skeiñ ganto a-daolioù goaf ha kleze. Spontus an taran a save a-hed an emgann, youc'hadeg kadourion, stokadeg skoedoù, luc'hadeg ha c'hwibanadeg klezeier dornet olifant, storlok ha skiltradeg klaouier-biroù, yuderezh nij spegoù ha daredoù, strakadeg armoù (71).

132) Pennoù o bizied hag o zreid a oa tost dezho kejañ er c'hrogad, hag o risklañ er gwad dindan treid ar gadourion, e kouezhent eus o sav hag e koazezent en ur stekiñ o fennoù. Kriz, spontus, taer, gwadek e voe ar gad, hag an Unnsenn a gase korfoù an enebourion.

133) Neuze e kouezhas Nuada Airgetlam ha Macha merc'h Ernmas (73) dindan taolioù Balor douaren Nêt, ha Cassmael dindan taolioù Octriallach mab Indech. Kejañ a reas Lug ha Balor Birugderc (74). Ul lagad drouk en doa Balor. Ne veze digor nepred nemet war ar c'hadlec'h. Pevar den a save malvenn e lagad gant ur c'hrog lufret-mat (?) (a dremenent) er valvenn. Ma selle ul lu ouzh al lagad-se, ha pa vije unan meur a vil den, n'helle ket derc'hel. Hag ac'hann e teue e zrouk-c'halloud. Edo drouized e dad o tarbariñ louzoù-hud (75). Dont a reas eñ, ha sellout dre ar prenestr. Ma voe tizhet gant maged ar poazhadur, ha maz eas kontamm al louzoù el lagad a oa o sellout. Kejañ a reas gant Lug.

(diviz digomprenadus)

134) - Sav va malvenn, paotr, » eme Balor, « ma welin ar glakenn a zo o komz ouzhin. »

(Da genderc'hel.)

Notennoù

(69) Drobeg, bremañ « Drowes ».

(70) Loch Luibe « lenn al louzoù ».

(71) Anat eo eo bet etrelakaet ar pennadoù-se. Ar mirc'hed-dibr, an tokarn, ar gwareg (ha, da heul, ar bioù hag ar c'hlaouier-biroù), ar sae vailhek a oa traoù dianav en hen Iwerzhon - kenkoulz hag an olifant, evel just.

(72) Hag ivez, evel ma lavarer e skridoù all, « gant un dorn » ; da lavarout eo gant ul lagad serret hag un dorn a-dreñv e gein. Alies-tre e vez meneg en henlennegzh Iwerzhon eus ar seurt tro-hud. Sellout JOYCE, Social History ; SJOESTEDT, Dieux et Héros, p. 9, 60, 105 ; DUMEZIL, Mitra-Varuna, ch. IX § VII ; G. B. KERVERZIOU, Nouvelles notes sur le Tribann, Ogam niv. 4. p. 11 ; NATROVISSVS, Lug, le Dagda, Nuada, id. niv. 5, p. 19.

(73) S. n. 59 en niv. 12-13.

(74) Dirugderc « lagad lemm ».

(75) Ger evit ger : « o poazhañ drouiziezh ».

Ur vuhei tremenet oc'h ober traoù a-dreuz n' eo ket hepken enorusoc'h met ivez talvoudusoc'h eget ur vuhez tremenet oc'h ober netra.

G. B. SHAW,

The Doctor's Dilemma.

NOTENNOU

KAÑV

Gwilherm BERTHOU-KERVERZHIOU a zo marv e Roazhon, d'an 13 a viz Meurzh. Ur c'holl bras ez eo evit Breizh, hag evidomp. Koll a reomp unan eus hor gwellañ barzhed, koll a reomp an den gouiziekañ a oa e Breizh war an hengeltieg. Daoust d'ur yec'hed fall en doa dalc'het Gw. B.-Kerverzhioù da labourat dizehan, hag a-dreuz da galz diaesterioù e oa chomet stag-mat e galon ouzh ar brezhoneg. Er bloavezhioù da zont e vo santet an diouer anezhañ. Niverenn gentañ Al Liamm a zegaso buhez hag oberoù Gw. B: Kerverzhioù da eñvor ar vrezhonegerien.

HOR C'HENEILED. -

Mari-Loeiza ha Tonig an Timeur a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho verc'h Mari-Loeiza-Anna e Baod d' an 2 a viz C'hwevrer 1951.

Gwenola, Anna ha Ronan Ar Beg a zo laouen o lavarout deoc'h o deus bet ur breur bihan a zo bet lakaet dezhañ da anv badez Herve. - Kemper, 24 a viz C'hwevrer 1951.

Reun ha Mari Ar C'horr a lavar deoc'h gant plijadur keloù ganedigezh ur merc'hig, Marivonik, en Oriant, d' ar lañ a viz Meurzh.

Un drede merc'h Evelyn, a zo bet ganet d' an 28 a viz Meurzh e ti hor c'heneil Yann Boupinod.

Hor gourc'hemenoù ha hetoù gwellañ d' an holl.

Janed Bricon hag Andrev Merseur a zo bet euredet e Dinan d' an 19 a viz Meurzh. Annick Durand ha Julian-Per Coraud a zo bet dimezet d' an 28 a viz Meurzh, en iliz Nozay.

Hor gwellañ gourc'hemenoù d'ar priedoù nevez.

PROFOU.

Sed roll ar profoù hon eus degemeret e-korf ar mizioù diwezhañ :

Genver : dizanv, kalanna ar brezhoneg, 250 lur ; Y. E., 100 ; Dr Dujardin, 1.000 ; kabiten Y. Souffes, 1.100 ; Le Quinio, 500 ; F. Even, 600 ; J. Renault, 900 ; Yann Thomas, diner ar yezh, 500 ; F. Kervella, 1.400 ; Marc'harid Gourlaouen, 300 ; P. B., en enor daol-kaer brogarourien Bro-Skos, 500 ; Dr Rousseau, 500 ; Dr A. Laurent, kalanna Al Liamm, 100 ; Loeiz P. Cadieux, 100 ; Itron de Bellaing, kalanna Al Liamm, 1.000 ; Gueguen, person, 400 ; A. Guilcher, 750. - War un dro, 10.000 lur. .

C'hwevrer : Per Mevel, 400 lur ; J. er Meliner, 400 ; P. D., diner ar yezh, 300 ; Remont Jestin, 120 ; Itron de Saint-Pierre, 400 ; P. D., diner ar yezh, 300. - War un dro, 1.620 lur.

Meurzh : Itron Galbrun, 200 lur ; Maodez Glanndour, 300 ; G. Lambal, 200 ; Dr Yann Ezel, 10.000. - War un dro, 10.700 lur.

Abaoe derou ar bloaz eta, 22.320 lur a brofoù a zo kouezhet en hor c'hef.

En tri miz kentañ warlene hor boa bet 39.030 lur. Da lavarout eo 17.340 lur muioc'h eget er bloaz-mañ.

82

Trugarez d' hor skoazellerien galonek ha ra n' ankounac'ho ket ar re all heuliañ o skouer.

RAKPRENADURIOU .

Setu amañ stad ar c'hef d' an 31 a viz Kerzu :

Gounid :

rakprenadurioù	87.100
gwerzhidigezh	46.432
arc'hant prestet gant R. Huon, P. ar Bihan,	
J. Korbél ha P. Denez	61.050
En holl.... lur :	194.582

Dispignoù :

moul. Aquin Submersus	54.572
moulañ An Antekrist ..	62.990
moulañ Ar Spontailh ..	107.465

En holl .... lur : 225.027

Dleout a raemp c'hoazh eta 30.445 lur e ti ar mouler.

N' hon eus ket meneget ar mizou-post, 3.180 lur, a chom war gont ar sekretour, na priz skeudennoù Ar Spontailh profet gant R. Huon.

Diouzh an tu all e chom un nebeut rakprenerien da vankout arc'hant, BALB a dle deomp tost 10.000 lur hag ul levr di eus Pariz 3.085 lur.

80 rakprener hon eus bet evit rummad kentañ al levrioù, 45 war baper kaer, 35 war baper boutin. Lod anezho o deus paeet o adrakprenadur. .

Degas a reomp da soñj e tegemeromp bremañ ar rakprenadurioù evit rummad 1951.

Ar Sekretour : P. BODENAN.

BARN HOL LENNERIEN. -

« Dec'h em eus resevet Al Liamm. N' em eus lennet nemet pennad Treizhermor betek-hen, unan eus ar gwellañ traoù am boa lennet e brezhoneg abaoe pell. »

R. H.

Brav-tre kontadenn Gudren en niverenn diwezhañ. Unan eus gwellañ danevelloù bet skrivet abaoe ar brezel.

J. K.

« An troidigezhioù eus testennoù estren n' int ket dedennus pa ne bleustront ket gant kudennoù keltiek. Da skouer, troidigezhioù eus barzhonegoù germanek pe bezioù-c'hoari slavek n' int ket dedennus. Talvoudegezh ur boelladenn a zo ganto hepken ha n' omp ket er skol. En enep, troidigezh studiadenn Ioan N. Harding diwar-benn Renan a vefe plijus-kenañ. Evit pezh a sell ouzh an troidigezhioù eus barzhonegoù keltiek, plijus e vefe kaout ar vammdestenn e-kichen. Degemeret mat e vefe ivez pennadoù diwar-benn hon istor, hol lennegezh kozh, anavezet fall.

Aliesoc'h ivez e c'hellfec'h moulañ testennoù kozh diembann evel ma 'z eus e dihelloù Pengwern, studiadennoù diembann pe diaes da gavout savet gant Vallee, Mordiern, Ernault, h.a., a vefe degemeret mat gant ar vrezhonegerien yaouank na c'hellont ket kavout pe brenañ niverennoù kozh eus Gwalarn pe La Revue Celtique.

»

J. D. R.

« Al Liamm a blij din, met a-du krenn on gant Benead : re a droidigezhioù.

Kement ha kement a draoù hon eus da laret a-zivout hor pobl, peurzianav da veur a hini, dreist-holl e-touesk ar re yaouank o chom e Bro-C'hall, ha na zeont e Breizh nemet daou viz e korf ur bloaz... Un tarzh-kalon eo ivez gwelout pezhioù-c'hoari Priel - hor brasañ dramaour -- c'hoariet e Pariz ! « Ar baleer-bro ». c'hoariet e Kemper dirak 10 a arvestourien a vefe un darvoud pouezus-bras. »

Sten K.

83

BARZHONEGOU KERVERZIOU. - Barzhonegoù Kerverzioù a vezo moulet hepdale dre rakprenadur, war baper kaer hag un niver bihan anezho hepken.

Kasit buan ho o skodenn - etre 500 lur ha mil lur e kousto al levr - da J. Piette, Collège de Lannion. - C.C.P. 754-13 Rennes.

DIWAR-BENN PRIZ AR GONTADENN 1950. - Kontadenn Gudren « Ar goulou koar benniget » (Nnn 24) a zo bet embannet war ar gelaouenn Suis « Baseler Neueste Nachrichten » ha war « Die Neue Brücke » kelaouenn an YMCA moulet e Paris.

AN TAD MANER. - An tad Juluan MANER vezo diskleriet den eürus, ha lakaet war an aoterioù, d' an 20 a viz Mae. Graet e vezo ur pirc'hirinaj eus eskopti Kemper da Rom evit ar gouel-se.

TEZENN. - D' an 3 a viz Meurzh en deus an Ao. Chaloni Falc'hun kinniget un dezenn da Skol-Veur Roazhon ha kavet eo bet dellezek eus an anv a zoktor, ez enorus-meurbet gant gourc'hemennoù ar varnerien. Anv e dezenn vras a oa : « Istor ar Brezhoneg hervez an douaroniezh yezhoniel ». An dezenn vihan a-oa diwar-benn « Kensonennoù ar brezhoneg gant ur studiadenn war ar vouezhoniezh ». Hor gourc'hemennoù gwellañ.

L'ANNUAIRE DE BRETAGNE 1951

Brud al labour-man en deus tizhet endeo darn vuiañ eus hol lennerien o deus gwelet tra, pe dra war e zivout er c'helaouennoù breizhek ha war reoù all ivez. Burutellerezh a zo bet graet, muioc'h war ar stumm eget war an danvez. Meuleudi a zo bet roet, diouzh an druilh. Pa soñjer ez eo bet savet e-korf pemp miz, er

mare diaes-mañ, gant daou vreizhad yaouank, Yvon Laigle ha Yann Poupinot, e c'heller komz a labour ramzel.

An anv « bloazlevr » diwar skouer ar « yearbook » saoz pe ar « jahrbuch » alaman a c'hellfemp rein d' an oberenn. D' an hini a fello dezhañ sellout ouzh tu pe du eus dremm Breizh e vo ur benveg-labour eus ar re briziusañ. Pep hini a denno frouezh eus roll ar c'hevredigezhioù sevenadurel, gwerinoniezhel, ijinerezhel, kenwerzhel..., roll ar foarioù, ar pardonioù..., an taolenoù, ar sifrennoù. Ar pennadoù istor, douaroniezh, arboellerezh... a vo boued founnus d'ar re yaouank kar-o-bro.

Dezhañ sklaeriañ ha kelenn, diskouez liesdoareoù Breizh, an « Annuaire » a zo ivez un elfenn a unaniezh hag ur broud d' an ober. Drezañ ar strolladoù ha kevredigezhioù a bep seurt a veizo talvoudegezh leun o labour, en em santout a rint melloù un hevelep chadenn hag o dremmwel en em ledanaio. Merzout a rint pezh a zo dindan ar ger Breizh. Hervez a glevomp e vez gwerzhet mat al levr : ar gwellañ bruderezh a raio o tiskouez o bro da hinienoù a anavez fall pe tamm ebet anezhi.

En arvar emañ hor brezhoneg ; an holl hen goar, kalz a glemm ha ne reont seurt. En « Annuaire » e kavor un diverrañ eus strivoù « Unvaniezh Difennourien ar Brezhoneg », kevredigezh krouet e 1947, ha deut a-benn da denañ digant ar gouarnamant lezenn kerzu 1950 oc'h aotreañ kelennadurezh ar brezhoneg er skol. - Ur pennad all a ziskouez al labour kaset da benn gant « Skol Ober » e-doug 11 vloaz.

84

Al levr a zo eta un daolenn eus hor Bro. Ur respont eo d' ar gudenn : « Petra eo Breizh ? » Kentañ skouerenn ur rummad a vo hir eo ivez, a laver deomp an oberourien.

N' hellomp nemet aliañ taer hon holl lennerien da brenañ al levr hep termal. Un afer vat a rint. N' o devo ket keuz d' o arc'hant.

Annuaire de Bretagne 1951, ul levr 15x25. 306 pajenn, 465 lur franco. Yvon LAIGLE, rue Saint-Michel, St-PAIR-SUR-MER, Manche - C.C.P. Rennes 519-94.

SKOURR BREIZH AR C'HENDALC'H KELTIEK : BREZHONEG HA YEZHOU KELTIEK HEPKEN. -

Tamm-ha tamm, emañ Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek o kreskiñ hag o labourat : 15 ezel a oa dastumet e fin miz Meurzh, ha re all a zo o tont.

Ur reolenn a zo bet kemeret : evit Breizh, brezhoneg hepken, evit Kelta, muiañ ma c'heller, yezhoù keltiek hepken.

Da vezañ ezel Skourr Breizh e ranker : 1) bezañ brezhoneger ; 2) ober ur goulenn da unan eus izili ar C'huzul (G, Bernier, P. Denez, an Itron Galbrun, Roparz Hemon, Kerlann, P. Loisel, E. Tymen) ; 3) bezañ degemeret gant ar C'huzul ; 4) lakaat bep bloaz 300 lur da vihanañ e kef ar C'hendalc'h. Bodadeg veur an izili a vo graet en diskar-amzer evit neveziñ ar C'huzul.

Pep brezhoneger a fell dezhañ labourat evit Breizh ha Keltia a dle bezañ e Skourr Breizh ar Chendalc'h Keltiek : studi ar brezhoneg hag ar yezhoù keltiek, - lennegezh, c'hoariva, arz, sonerezh, istor, douaroniezh, gwerinouiezh, kelennouriezh, h.a. - ha dreist-holl bruderezh e pep lec'h hag e pep amzer, e-mesk an dud desket koulz hag e-mesk ar bobl, setu ar pal. Hag atav, pep tra e Breizh E BREZHONEG, HAG E BREZHONEG HEPKEN.

Goulennit, hep gortoz pelloc'h, bezañ ezel Skourr Breizh. Ha klaskit en-dro deoc'h izili all. Seul niverusoc'h e vimp, seul buanoc'h ez aimp war-raok. Emaomp oc'h aozañ ul labour start ETREZOMP BREZHONEGERIEN, ul labour don ha ledan war un dro, EN HOR YEZH, EVIT KELTIA, EVIT BREIZH.

Ar C'hadoriad-Sekretour,
Roparz HEMON.

STUDIOU KELTIEK. -- Degemeret hon eus The Journal of Celtic Studies, ennañ skridoù savet en enor da Fred Norris Robinson. Ar pennadoù a zo diwar-benn iwerzhon hag an iwerzhoneg dreist-holl ; unan a-zivout ar bloaz gant an hengelted. Koumanant : 4 dollar da vezañ kaset da Journal of Celtic Studies, Temple University, Philadelphia 22, Pennsylvania.

BRO-NIGERIA. - En Nigeria e vez skoazellet gant ar gouarnamant saoz an embannadurioù e yezhoù ar vro. An div gevredigezh a embann 76 kelaouenn pe gazetenn a resev evel-se 6.000 lur sterling (war-dro 6.000.000 a lurioù gall) e prof. E 1948 ez eus bet embannet gant sikour arc'hant ar renerien, 216.000

skouerenn eus levrioù en haoussa, 30.000 e yorouba, 29.000 en ibo ha 11.500 en efik. - Pegen bravoc'h eo bezañ morian en Nigeria eget Breizhad e Breizh !

FRIZEG. - Emeur o paouez digeriñ, e Bro Fryslan, 8 skol e-lec'h ma vez graet ar c'hentelioù e frizeg hepken ; da 9 vloaz e krog ar vugale da zeskiñ nederlandeg evel eil yezh, da lavarout eo evel yezh estren. Graet eo bet kement-mañ dindan levezon ar pezh a c'hoarvez e Bro-Gembre. An eil goude eben e sav en-dro yezhoù bihan Europa.

85

NOTICES SUR LES VILLES D'OCISMOR ET DE TOLENTE. -

Al levrig-mañ a zo adembannadur labour Miorcec de Kerdanet, deut er-maez e 1829. Kavet en doa hemañ dismantrou galian-romanek kêrioù Ocismor ha Tolente, e-kichen Lesneven. - An Ao. Ao. Yann-Vari ar Go, mezeg, ha Juluenn Toutain o deus prientet al levrig a c'heller goulenn digant an Ao. ar Go, 178, rue du Faubourg Saint-Honoré, Paris (8e).

ALBA. -

An Ao. John MacCormick a zo bet anvet gant ar studierien Lord Rektor e Skol-Veur Glaschu. John Mac Cormick a zo bet sekretour ar Strollad Broadel betek 1942. Bremañ eo rener an emsav anvet « Scottish Convention », hag en deus dastumet 2 vilion a sinaturioù evit ar « Covenant », pe goulenn-emrenerezh.

STUDI HAG OBER. -

Renerezh Studi hag Ober a c'houlenn diganimp embann an notenn-mañ :

« Divizet-hon eus paouez a embann ar C'haieroù Kristen pe Studi hag Ober. Niver hor c'houmanterion ne oa ket a-walc'h evit paeañ hor frêjoù moulañ. Kement ha koll arc'hant, hon eus divizet hen ober evit labour talvoudusoc'h ha padusoc'h eget ur gelc'hgelaouenn. Setu perak e krogomp hep mui ken gant embannidigezh an Testament Nevez. E kerzh ar miz-mañ e vo kaset d' ar mouler testenn sant Mazhe. Ne vo moulet an Testamant nevez evelse nemet tamm ha tamm : re goustus e vefe a-hend-all.

« An arc'hant hon eus resevet evit adkoumanantiñ d' ar C'haieroù Kristen a lakimp evel rakpren da dalvezout evit an Testamant nevez. Nemet ne blijfe ket d' unan bennak resev hor mouladurioù nevez : en degouezh-se, ne vefe d'ober nemet skrivañ dimp, hag e kASFemp an arc'hant endro d' e berc'henn. Goulenn a reomp kalz digarez digant ar re o deus fiziet arc'hant ennomp, evit o lakaat da c'hortoz kement ha kement. »

DA WERZHAÑ

FEIZ HA BREIZ : bloavezhioù 1920 (nemet Genver, Mezheven, Gouhere), 1921 (nemet Ebrel, Gwengolo, Here, Du), 1922, 1923, 1924, 1925 (nemet Kerzu), 1926, 1927, 1928 (nemet Meurzh, Ebrel, Mezheven, Gwengolo), 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944 ; en holl 252 niverenn, da werzhañ en ur bloc'h (arabat goulenn niverennoù pe bloavezhioù dispak).

AR FALZ : niv. 2, 3, 5, 14, 15/16, 17, 18/19, 20, 21/22, 23/24, 25, 26, 27, 28, 29 (roneoskrivet). Rummad nevez, niv. 10, 12, 14, 15, 16.

GALV : niv. 1 da 8/9 da werzhañ en ur bloc'h. Niv. 1 ha 2/4 dispak.

LE CONSORTIUM BRETON : bloavezhioù 1927 (nemet Mae) ha 1928 (nemet Gouhere) Da werzhañ en ur bloc'h a-gevret gant :

AN OALÉD : bloavezhioù 1930 (nemet niv. 2), 1931, 1932, 1933, 1934 (nemet 3), 1935 (nemet 1 ha 3), 1936 (nemet 1 ha 3), 1937, 1938, 1939. En holl (Consortium hag Oaled) : 44 niverenn, da werzhañ en ur bloc'h.

SAV : niv. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 22, 25 26.

86

STUDI HAG OBER : niv. 11 (2 sk.), 16, 17, 18, 19.

AR VUHEZ KRISTEN : bloavezh 1941, niv. 16, 19/20, 22, 23. Bloavezh 1942, niv. 1 ha 8/9.

DIHUNAMB : niv. 349, 350, 351, 352, 354, 355, 357, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367; 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 378, 381, 383, 384, 385, 386, 387, 393, 394, 395.

GWALARN : niv. 32 (2 sk.), 39/40 (2), 42 (3), 53 (2), 54 (2), 55 (2), 60 (2), 61 (2), 67 (2), 103 (2), 104/105 (2), 106/107 (2), 108 (3), 112/113 (2), 119/120, 124, 125, 126 (2), 130 (2), 132 (2), 133 (2), 134 (2), 140/143 (2), 158, 159

(2), 160 (2), 161 (2), 162 (2), 163 (2), 164 (2), 165 (2).

KANNADIG GWALARN : Meurzh 1932, Here 1932 ; Meurzh Ebrel, Mae 1933, meur a skourenn eus pep hini.

STERENN : dastumad peuzklok (2 da 13) ; niverennoù 6, 10/11 ha, 13 dispak.

LEVRIOU : Enklask d.b. stad ar brezoneg e 1928 ; Kenteliou brezounek ar Breur Constantius ; Trema an heol o sevel, gant Kaba ; Kontadennoù a Vro-Skos, gant Roparz Hemon ; Hervalina Geraouell, gant Abeozen ; Korf an Den, gant Per Denez ; Eur Breizad er C'hanada, gant Donroe ; Kaieroù ar Framm Keltiek.

..UR GERIG ALL WAR « BIR » HA « KORED ». -

War « Al liamm », niv. 24, e talc'h An Ao. Y. N. Guardon d' ar ster en doa roet eus BIR war « Al liamm », niv. 20, p. 46 : eus ur verb « virañ » amprestet a zivar ar galleg eo e teufe. Ar ster-se n' eus diazez ebet evitañ. Implij ar ger-mell a ziskouez anat na c'hell ket bezañ « vir » ur verb, ha pa vije graet ur verb anezhañ hiziv e Sun. Gerioù a vil vern a c'hellfe bezañ roet, faltaziet o ster gant ar bobl pa 'z int aet de get er yezh komzet ha pa 'z eus a-hend-all roud anezho, da skouer en anvioù-lec'hioù.

Bir ha **ber** a zo an hevelep ger, hag ar sterioù « beg-douar » ha « ber da rostañ » a gaver alies koublet en ur ger. Skouerioù keltiek am eus roet war Al Liamm, niv. 23, p. 75. Ouzh o heul e c'heller lakaat ar sao. **spit**, ber da rostañ, ivez « beg-douar » (« a spit of land »), an alam. **Spitze**, sterioù heñvel, ouzhpenn « lein ur menez ». N' eus ket arvar da gaout war ster an anvioù « Beg ar vir » ha « penarvir ».

War « kored » eo kentelius ar c'hembraeg. Gwregel eo **kored**, bremañ **cored**; hag al liester a zo en **-eu**. Salisbury, en e c'heriadur London 1549, a dro : kored, « a were ». « A were » (sao. bremañ « weir ») a zo ur varrenn da bakañ pesked. J. Davies, en e « Dictionarum Duplex » (London, 1632) a ro « cataracta ». E levr Llan Dav e komzer meur a wech eus pesked tapet er gored. Un den e karg eus ar gored a vez anvet « coredwyr ». Stumm kernevek ar ger a zo **corras** : her c'havout a reer en anv-lec'h **Nancorras**, kored an draonienn.

P. AL LANN.

KORN AR GWENEDEG UNVAN

Goulennet ez eus bet diganin, reiñ aman roll gerioù Gwened pemdeziek a vehe jaojapl evit klokaat « Alc'houez ar brezhoneg eeun ». Ken fur eo hent ar brezhoneg eeun evit deskiñ hor yezh ma vehe pec'hed bras chom e Gwened hep en em servij anezhañ. 15% hepken ag ar gerioù implijet e KLT a zo da cheñj. Da c'hortoz ma vo embannet « Le vannetais usuel en orthographe unifié » a ur mod hiroc'h ha klokoc'h, pa vo diviet al levrig-se, em eus dastumet amañ roll ar gerioù a-ratozh da lakaat e-lec'h gerioù KLT dizanavet evit sevel ar « gwenedeg eeun ». Setu int, hervez urzh kroaz Doue : An eil ger a zo ger KLT da zilezel e Gwened, er yezh pemdeziek ac'hoel.

87

ag - eus

achu - echu

achuiñ - echuiñ

ac'hane - ac'hano

ac'hanemañ - ac'han

ac'haneze - ac'hano

a-c'houde - abaoe

aior - goudor

aioriñ - goudoriñ

anal - alan

ankouazh - ankounac'h

ankouazhaat - ankounac'haat

anev - darev

aneviñ - dareviñ

arall, all - all

argant - arc'hant

arc'hoazh - warc'hoazh

armener - armel

arre - adarre

balog - elgez

bannig - banne

benveger - binviou
birviken - biken
blank - gweneg
boked - bleun
boser - kiger
bouilhard - barr-amzer
bourbl - fraoñv
bourboutil - fraoñval
bourrañ - karout (traoù)
bout - bezañ
breureg - breur-kaer
kadoer - kador
kaouidell - kaoued
katev - gwastelloù
katevenn - gwastell
keger - kilheien
kehet - keit
kenaoenn - kraonenn
kenoù - kraoñ
kerdad - kerdin
kern - kerniel
kevell - keloù
kog - kilhog
korolliñ - dansal
kousi - saotrañ
kousiadur - saotr
koutell - kontell
kravat - skrabañ
kregad - kregin
krouadur - bugel
krouiziñ - kleuzañ
kumun - boutin
dar - daeroaoenn
dergei - skalier
devalenn - traonienn
dias - traoñ
dilost-hañv - diskar-amzer
direnn - laonenn
diweuz - muzelloù
dober - ezhomm
donet - dont
duac'h - gouest
emen - pelec'h
enderv-noz - abardaez
enta - eta
erbet - ebet
e-tal - e-kichen
evet - evañ
fallout - fellout
fas (m) - dremm
fari - fazi
fariañ - faziañ
fenestr - prenestr
fiched - godell
flutiñ - kluchañ
gellout - gallout
gloestroù - arrebeuri
goulle - goullo
gourhelen - gouhere
gout - gouzout
grataat - prometiñ
grataerezh - promesa
gwelc'hiñ, golc'hiñ - gwalc'hiñ
gweuz - muzell

gwezh - gwech
gwezharall - gwechall
gwez-a-vez - a-wechoù
gwriziad - gwrizioù
halen - holen
hani - hini ebet
hañval - heñvel
henhen - hemañ
henoazh - henozh
herrad - pennad (amzer)
hirisiñ - skrijañ
hounhen - houmañ
huch - garm
huchal - garmiñ
hune. (m) - huñvre
choukiñ - azeziñ
c'hoareg - c'hoar-gaer
int - i
istoer - istor
88
yenion yenijenn
yoc'h - bern
jaojapl - dereat
jav - marc'h
jiboes - chase
jiboesat - chaseal
jigant - ramz
jue, laez - nec'h
laret - lavarout
lavreg - bragoù
lezidant - lezirek
lezidanted - leziregezh
lon - loen
lor - loer
lorbaj - touell
lorbiñ - touellañ
mabeg - mab-kaer
mammeg - mamm-gaer
marse, marteze - marteze
men - pelec'h
mentell - mantilli
miloer - melezour
mistr - mistri
mod - giz
monet - giz
mouched - mouchouer
naket - kennebeut
nadoez - nadoz
naetaat - dilouzañ
neoazh - koulskoude
nevez-hañv - nevez-amzer
pan - blev (dre vras)
panek - blevek
pegehet - pegeit
pigos - beg (evn)
post - peul
poultr - poultrenn
purgatoer - purgator
rac'h, holl - holl
roeg - rog
roñseed - mirc'hed
sklaerder. (m) - sklerijenn
skriv - skrivañ
skumenn. (f) - spoum

senefiañs. (f) - ster
sigur - digarez
sol - strad
sonenn - kanaouenn
souk - kilpenn
sparlañ - prenañ
talvout - talvezout
talv - talvez
tech - si (ene)
teñvel - teñval
teñvelded - teñvalijenn
tier - tiez
tolpiñ - bodañ
toemm - tomm
toemnder - tommder
treitour - trubard
trema - etrezek
tronoz - antronoz (1)
R. Ar MASON.

Notenn. - Tronoz (c. f. kembraeg trannoeth) a zo un anv-kadarn distaget treunoz. Ret eo skrivañ enta : an / tronoz.

AL LIAMM 26

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 26

Mae – Mezheven 1951

TAOLENN

Yann Sohier, gant Per Denez	3	
G. B. Kerverzioù gouizieg, barzh ha hengouniour, gant Arzel Even		8
Kredo Sant Padrig, tr. gant G. B. Kerverzioù	15	
Barzhonegoù Kabir, tr. gant G. B. Kerverzioù	18	
Lavarioù Kadog Sant, tr. gant G. B. Kerverzioù	20	
Barr-Arnev, gant G. B. Kerverzioù	22	
Strilhouriezh, gant G. B. Kerverzioù	30	
Keneiled, gant Youenn Olier	32	
Tri Oadvezh ar Brezhoneg, gant Roparz Hemon	36	
Ar Varzhoniezh hag ar gwerzaouiñ, gant M. Glanndour	42	
An Iliz Keltiek, gant P. Rolland-Gwalc'h, ofm	46	
Kad Mag Tured, tr. Arzel Even ha G. B. Kerverzioù	52	
Alan Durand ha brezhoneg lennek an naontekvet kantved gant Roparz Hemon	57	
Ur romant nevez, X. Langleiz	65	
Tangwall an Oriant, Abherri	67	
Notennoù	74	

Yann Sohier

gant Per DENEZ

« He never compromised with the Little powers that be. »

Frieda Lawrence, diwar-benn he fried D. H. Lawrence, er raklavar da Lady Chatterley.

E 1923, hag eñ soudard en arme gall, e leze Sohier e fuzuilh da gouezhañ pa dremene Poincarré dirazañ ouzh ton ar Varsilhadez. E 1935, e-touez an dud a zeue da interamant rener AR FALZ, e oa Marsel Kachin, Yann-Vari Perrot, Doue d' e bardono, hag O. Mordrel, a gomzas en anv e vignoned kozh eus Breiz Atao. Sed a ziskouez pegen kalonek e oa an den, hag ivez pebezh karantez o doa an holl evitañ.

Sohier a zo unan eus an dud-se na goll ket o c'homzoù talvoudegezh gant an amzer. Mirout a reont o nerzh dre m'en deus atav klasket lakaat enno, a-raok pep tra all, ar pezh nemetañ a c'hell kaout padelezh : ar wirionez. Ne ouie ket Sohier marc'hata, na gantañ e-unan, na gant « ar galloudezhioù bihan a zo ». Ha, tremenet an dudigoù o galloud bresk, e chom skridoù Sohier, priziusoc'h eget aour, evel an adsked eus ur c'houstiañs breizhat.

E dastumadenn AR FALZ e c'heller studiañ menozioù Sohier. Ivez en un nebeut kazetennoù all, hag en eñvorennoù ar re e anavezaz. En gortoz ma vo embannet ur pennad klokoc'h, e roan amañ, tennet eus e gelaouenn, un nebeut arroudennoù : ganto e vo aesoc'h kompren petra soñje Sohier diwar-benn ar gudenn-mañ-kudenn.

Sohier, breizhuhelad desket gantañ ar brezhoneg, en deus digoret un hent. Pa vo bet meizet mat ez eo stag kenetrezo dieubidigezh yezhel, dieubidigezh politikel ha dieubidigezh kevredigezhel, e vezo anavezet Sohier evel un den a gomzas ar ouenn drezañ, hag e werzennoù a gano war vuzelloù holl vugale Vreizh.

Neuze, e Kernevez ar bodoù kelvez, n' eo ket mui ar brezhoneg a vo kaset d' ar bez gant seizh arched saprenn ar goañv.

Torkad

(Ar sifr etre krochedoù a ziskouez eus peseurt niverenn AR FALZ eo tennet an arrouden. Troet eo bet ar skrid ar fealañ ma oa posubl, evit ma ve gallet studiañ mat menoz ar skrivagner.)

Yezh ar frankiz.

« Mestroniezh politikel Bro-C'hall he deus graet eus ar bobl vreizhat ur bobl a vevelien, he mestroniezh yezhel he deus graet diouti ur bobl a sklaved. »
(10)

« An dispac'h a zle komz brezhoneg, panevet-se ne welo ar bobl vreizhat ennañ nemet ur stumm nevez eus ar gwaskerezh a bouez warni abaoe kantvedoù. »
(11)

« Setu an tamall a reomp : ar galleg a zo an abeg ma 'z eo moc'het kelennerezh ar bobl e Breizh, ma 'z eo izel-mezhus deskadurezh kouerien Vreizh. Goulenn a reomp... groñs evit ar bobl vreizhat ar gwir da vezañ kenteliet en he yezh hec'h-unan.

« Ar pezh a lavaromp bremañ, oc'h en em harpañ war gwir ar broadoù sujet, a ziskouez ez eo politikel dreist-holl hor goulenn, goude m'emañ ar gwir ganeomp e-keñver kelennouriezh.

« Rak anavezout a reomp hor bro evel ur vroadelezh Breizh, ar bobl vreizhat, a zo ur vroad disheñvel diouzh ar broadoù all, ur bobl e-touez ar pobloù all. Labourat a reomp evit dasorc'hiñ he buhez vroadel, evit krouiñ ur

sevenadur, un deskadurezh vreizhat a-vremañ. Stourm a reomp evit ma vo skolioù Breizh warc'hoazh skolioù breizhat anezho. » (2)

Dre ar brezhoneg.

« Pal kentañ ar skolioù hon eus c'hoant kaout a vo, eeun-hag-eeun, kelenn ar vugale dre o benveg-soñjal naturel : ar brezhoneg.

« War an dismantrou eus skolioù an impalaerouriezh yezhel e fell deomp sevel un deiz skolioù breizhat proletared Vreizh. » (9)

« Hor goulennou... 1. Goulenn groñs ma vo degemeret ar brezhoneg evel « ar yezh a vo kenteliet ar vugale enni ». Ar brezhoneg yezh-kentañ, ar galleg yezh-skoazell. » (1)

5

Divyezhegezh.

« Ne fell ket deomp kaout ur c'helenneriezh divyezhek a rofe al lec'h kentañ d' ar galleg : kement-se ne rafe nemet serriñ ar bobl vreizhat, en disrann diouzh peurrest ar bed, en ur yezh a sevenadur dister. » (1)

Doare-skrivañ unvan.

(Diwar-benn « Le Breton Usuel » gant L. Herrieu.) « Ul levr aes da zeskiñ ar brezhoneg lesanvet mod ar Morbihan, met, gwashañ 'zo, savet en doare-skrivañ ispisial a seblant skrivagnerien Bro-Wened chom stag outi dre voaz muioc'h eget dre boell.

« Mar deo gwir en deus ar gwenedeg e zoareoù dezhañ e-unan, evit ar pezh a sell ouzh an distagadur kalz muioc'h eget ouzh ar frammadur, hag ivez gerioù disheñvel - ha se a zleomp anavezout evel fedoù a yezh - ar skrivadur a glask ober eus ar rannyezh-se un eil yezh lennegel a rank bezañ diskaret, zoken ma ne zilezer ket pep tra zo ennañ, evit mad an holl vrezhonegerien dre vras. » (21-22)

Abostolerezh.

« Ne fell ket deomp e doare ebet e ve implijet ar milieroù korfoù marv a zo bet paeet gant Breizh e-barzh « Brezel ar Gwir hag ar Reizh » evit embann e kar ar Vretoned Bro-C'hall, evit touiñ ez int ar re gentañ e-touez ar C'hallaoued (!!!). Marteze ez eus un tammig finesa o c'houl ma vo lakaet da dalvezout en hor bro ar reolennoù a lavar an impalaerouriezh c'hall he deus graet ar brezel evito, evel priz ar gwad hag an distruj eo bet rediet ar vro da skuilhañ pe da c'houzañv - met ne blij ket kalz deomp ar seurt poellata-marc'hata. Lavarout a reomp ez eo ur vezh e vefe klasket e sklavelezh ar bobl vreizhat gwasket gant an impalaerouriezh c'hall hag ar gapitalouriezh un abeg ouzhpenn da zifenn gwir ar Vretoned d'ober, gant o yezh. Sevel a reomp hor mouezh a-enep : ne fell ket deomp e vefe implijet arguzennoù broadelour gall er stourm evit ar brezhoneg. » (14)

Impalaerouriezh.

« Abaoe ur c'hantved hon eus-ni (skolaerien) skoazellet en un doare ken efedus an impalaerouriezh yezhel m' en deus gallet Lenin komz eus Breizh evel eus ur Pologn ar C'hornog. » (4)

« Hor stourm a zo stag ouzh stourm an holl bobloù gwasket gant an impalaerouriezh c'hall. Dieubidigezh unan a vo an arouez eus dieubidigezh da zont ar re all. » (9)

6

« An impalaeriezh c'hall, avat, hag a wask Bretoned, Elzasiz, Euskariz, Katalouniz, Flandreziz ha degadoù pobloù all en trevadennoù a c'hell kemer an anv mezhus : Toull-Bac'h ar Pobloù. » (10)

Labour.

« Brudañ e-touez ar skolaerien ha kelennerien, e-touez ar bobl vreizhat,

menoz ar skol en hor yezh. » (1)

« Labour FALZ a zo lakaat dibaouez kudenn ar yezhoù e Breizh dirak daoulagad an holl re a stourm evit dieubidigezh kevredigezhel ar Bobl Vreizhat - ober dezho kompren na c'hell ket an dieubidigezh-se bezañ leun, klok, ma n' eo ket broadel ivez. » (15-16)

Ma kav dit n' eus ket a-walc'h, e c'hellez lakaat hemañ c'hoazh, goude Impalaerouriezh.

G. B. Kerverziou

Gwilherm Berthou a oa ganet e Pempoull (Bro Oelou) d'an 10 a viz Mae 1908 hag ez eo marvet yaouank c'hoazh d' an 13 a viz Meurzh 1951. Gwilherm Berthou, graet Kerveziou anezhañ, a zo anavezet dreist-holl evel barzh hag hengouniour ha brudet evel skrivagner diaes.

Un nebeut mizioù 'zo hepken en doa kaset dimp ur gontadenn a ziskoueze e oa barrek da sevel kontadennoù kaer-tre, ha meur a hini en deus komzet din eus « Foar Vre ». Siwazh, aet eo kuit re abred - kalz re abred, ne oa nemet 43 bloaz - hag a-raok bezañ savet holl ar pezh a oa en e soñj.

En niverenn-mañ e kinnigomp d' al lenner darn eus an oberennoù savet gant Kerverziou e dibenn e vuhez ha zoken un nebeut eurioù a-raok e varv. E varzhonegoù klok a vezo embannet en hañv-mañ hag e c'hello peb unan anavezout ar skrivagner divoutin hag ar barzh awenet ma oa hag e gompren daoust d'e ziaesterioù, diaesterioù savet diwar resisted e yezh hag e ouiziegezh meur a wech, hag ivez diwar ar gwerzaouañ keltiek implijet gantañ en un doare ken klok en e varzhonegoù diwezhañ.

Ronan HUON.

G. B. KERVERZIOU gouizieg, barzh ha hengouniour

gant Arzel EVEN

N'eo ket hep abeg e skrivan ar gerioù-se. Skiantour dre vicher, barzh dre zudi, hengouniour dre c'halvedigezh, setu pezh a voe Kerverzioù. Hogen gouiziegezh ha barzhoniezh ne voent biskoazh disrannet ennañ, ha zoken p' en devoe meizet ez eo Meurdouell eus an eil koulz hag eben, e vanas gant e spered spised ar skiantour hag awen ar barzh.

Mab d'ur c'habiten a vor eus Pempoull, gourvab d' ul lignez moraerion, kilvizion-listri hag amenuzerion, n'eo ket souezh e voe dedennet a-viskoazh gant ar mor ha gant an artizanelezh - hep bezañ bet morse martolod nag artizan. Ez yaouank ez eas war lestr e dad da Vreizh-Veur ha da Sant-Per ha Mikelen, hag e-pad ur pennad mat e labouras evit emsav an Artizaned, e Sant-Brieg hag e Paris, a-gevret gant an abad Vallée. Ma ne voe biskoazh ul labourer daouarn, bez' e vourre o lavarout e oa gantañ « llaw gelfydd », hag e gwirionez, heverk e oa e amparded da ijinañ traouigoù pe da gaerskrivañ.

Skiantour a vicher, ijinour-strilhour eus Skol-Veur Roazon, ne oa ket gouizieg hepken war danvez e labour, hogen ivez war hogos an holl skiantoù all, dreist-holl ar jedoniezh. Ret e oa kenlabourat gantañ bemdeiz evit meizañ ervat pegen lemm ha resis e oa e spered - ur spered kendastumer, a gemere krog en un taol war ar c'hudennoù diaesañ, hogen ur spered dizastumer ivez, gouest da leuniañ kantadoù a fichenoù evit peurstudiañ ur gudenn resis, hag a zeue da skoazellañ an « dorn kalvez ». War gement tachenn skiantel en deus embreget, pe evit e vicher pe evit e zudi, en deus bepred kavet an tu da aesaat al labour gant « troioù-micher » souezhus - adkavet em eus en e baperoù un deiziadur peurbadus eeunoc'h hag aesoc'h eget kement hini a anavezan, hag aner e vije menegiñ an holl doareoù bihan da aesaat ar jedoù en deus kempennet pa bleustre ervat war ar steredouriezh.

*

**

9

Ne dalvezfe mann, evel just, lavarout e oa G. B. K. skiantour ha barzh hep lavarout ivez : skiantour ha barzh brezhoneger. Pa gomzer eus ur skrivagner brezhonek, ez eo ar boaz lavarout penaos ez eo « deut d'ar brezhoneg ». Hogen Kerverzioù n' eo ket « deut d' ar brezhoneg ». Brezhonegerion e oa e dud, hogen, evel ma c'hoarvez peurliesañ er renk-se eus ar gevredigezh, ne gomzjont ket brezhoneg d' o bugale - da betra e talvezfe ? gant ar brezhoneg n' heller gounit netra, hag ouzhpenn ez eus muioc'h a boan da zeskiñ galleg ervat. Gwilherm bihan, evel e vreudeur hag e c'hoarezed, ne glev brezhoneg enta nemet gant ar marc'hadourezed amann diwar ar maez hag ar baotredigoù a c'hoarie ganto war ar ru. Ne oa ket e kement-se peadra da gemer dudi na foug er brezhoneg ; ha nouspet hini a voe eveltañ, hep treiñ morse d' ar yezh - breudeur ha c'hoarezed G. B. K. da gentañ-holl. Hogen ur wech dre vil, dre zek mil marteze, ez eus unan hag a glev al lavar kozh displeberet ha dismegañset gant « ar skouarn diabarzh ma vez bepred hon tadoù brezhoneger o selaou drezi en hor c'hreiz » (1). Unan hepken en un tiegezh, hep ma oufed perak. Kerverzioù a voe an « unan »-se ; pa zeuas da Roazhon evel studier, ha pa gejas gant studierion yaouank brogar ha yezhkar, n' en devoe ket kalz d' ober evit en em advrezhonekaat penn-da-benn - kement-se a ranker lavarout evit yennañ ar re a damall outañ skrivañ « brezhoneg zink ».

Ha neuze, evel just, selaou ouzh mouezh an Awen barzhel hag an Awen skiantel. Ar barzhonegoù kentañ a voe embannet war **Walarn** 19 (1929). Ne oant ket pennoberennoù, ha danvez a oa enno koulskoude ; barzhonegoù karantez, e « gwerzennoù dieub », anat enno dija ur spered tuet da glask pelloc'h eget ar gened diwar-c'horre. Barzhonegoù all a voe moulet, eus 1930 da 1940, war **An Oaled** ha **Sav**, hogen etre 1941 ha 1944 ne skrivas ket kalz, rak edo neuze o kempenn e zaou bennoberenn, **Epona**, embannet war **Walarn** 158 (1943), ha **Manos ha Bena**, a goustas dezhañ ul labour dreist-den, ha moulet war eil (ha diwezhañ) niverenn ar gelaouenn **Kened** (1946), ar gelc'hgelaouenn hollvrezhonek kentañ da zont er-maez goude ar brezel. Goude-se ne skrivas mui kalz barzhonegoù, na traoù

hir, hogen seul rouesoc'h ha berroc'h e teuent da vezañ, seul berveshoc'h ivez ; evidon-me, reiñ a rafen a galon vat holl oberoù G. B. K. - ha kalz traoù all ouzhpenn - evit an eizh gwerzenn eus **Dor an Nec'h**, ma c'heller lavarout, hep an disterañ mont-dreist, ez eus ur ster don da hep ger. Ar barzhonegoù diwezhañ-se a voe embannet war **Al Liamm** (nemet unan bennak war **Kad**) ; un nebeut re a chom diembann (**Pedenn Gouc'houlinn**, an diwezhañ skrivet, a zo ivez e-touez ar re donañ). En holl, nebeut a werzennoù - un

AL LIAMM - TIR NA N-OG

tri-ugent barzhoneg bennak, ar pep brasañ anezho berr a- walc'h - met c'hwitadenn ebet.

10

E-pad an ugent vloaz ma padas ar barzhonegañ gant Kerverzioù, ne chomas ket unvan bepred, n' eo ket hepken e-keñver peurglokted ar stumm, hogen ivez e-keñver ar stumm hec'h-unan hag e-keñver danvez hag awen. Da gentañ, barzhonegoù skañv a-walc'h (naren « goullo » evelkent) e gwerzennoù dieub ; hogen kerkent ha 1931 e teu er-maez ar pezh hir ha sabatuus, **An Dir-servij**, ken disheñvel diouzh traoùigoù an deroù (kroget e oa bet e 1925, pa oa an oberour 17 vloaz hepken). Da heul taolioù kriz an tonkadur : marv e wreg war-lerc'h gwilioudiñ, an harlu da heul darvoudoù politikel, ar baourentez goude distreiñ da Vreizh - e teu an awen da vezañ garvoc'h ha lemmoc'h ; echu da vat gant ar « yaouankiz divorc'hed ». An den gloazet a gan e anken ; mab ar voraerion a gan ar mor. Ar stumm a gemm ivez : barzhonegoù klotennaouek hervez ar stumm c'hallek, pe, a-wechoù, er stumm anvet gant Roparz Hemon « europat », mentet ha pouezmouezhiet (ne oa ket graet G. B. K. evit ar stumm-se, avat, ha ne reas ket berzh bras ganti).

Goude 1942, kemm adarre, da vihanañ evit an hini a rank barn a-ziavaez. Daoust d' ar vuhez leun a drubuilhoù, daoust d'ar gwanderioù ha d' ar fazioù, ne ziskrogas biskoazh diouzh ar speredegezh, daoust na voe ket bepred an hevelep stumm d'ar speredegezh-se : eus ar Gristeniezh rik d'an Drouiziezh, eus an Drouiziezh da « Unded an Hengounioù » - eus **An Dir servij** da **Manos ha Bena** ha neuze da **Steuennou**, e c'heller e heuliañ davet ar Graal (hag eñ n' eo ket un arouez peurzereat eus ar Graal, leuniet gant gwad ar C'hrist ha fiziet en Drouized ?). Kavet en doa Kerverzioù e hent - en em gavet en doa. Abaoe 1946 e oa en e venoz « oberenn e vuhez », ur varzhoneg hir hag a vije bet e anv **Intron Vrekilien**. Un nebeut mizioù 'zo e lavaras din en doa kavet da vat stern e varzhoneg veur. Ha skrivet en doa un dra bennak, pe hag eñ oa en e benn hepken, n' ouzon ket; pezh a zo, netra n' eo bet adkavet.

Kavet en doa ivez e hent e-keñver gwerzaoua - e gwirionez, emdroadur Kerverzioù er feur-se a zo ivez, dre vras, hini ar varzhoniezh vrezhonek a vremañ. Goude ar gwerzennoù dieub pe stumm c'hallek, hag ar gwerzennoù pouez-mouezhiet en doare saoznek pe alamanek, ez eo deut kalz barzhed da zistreiñ davet an doare keltiek rik, hini ar c'hensonerezh ; ha da 'm meno, n' eus nemet mad da c'hortoz digant an distro-se.

11

E meur a varzhoneg kozh gant Kerverzioù e c'helled dija kemer ur werzenn bennak kensoniet :

Bez' e kAn ez ANO mil levenez tANO (Droug-Vro, 1934)

hogen n' eus ket pell en doa kroget ervat da vale gant hent ar gwerzaoua broadel. N' eo ket klotennoù-diabarzh ar brezhoneg-krenn a ziuzas, hogen « kenganez lusk » ar c'hembraeg ; ha gant e c'heriaoueg pinvidik hag e skiant eus sonerezh ar gerioù e tiskoueze mont d'ober pennoberennoù ; ha pennoberennoù gwirion eo pezhioù berr evel **Dor an Nec'h**, **Delioù bleuñv** pe **Om** (diembann ; teir gwerzenn hepken). Hogen ar pezh bras, **Intron Vrekilien**, a oa da vezañ kenganeziet ivez.

En holl, evel ma lavaren, n' en deus ket skrivet Kerverzioù kalz barzhonegoù. An awen ne c'hwezh ket ingal bepred, ha kavout a rae dezhañ e oa arabat he gwallañ ; al labour, ret ha diret, a gemer kalz amzer ha kalz nerzh-empenn ; hogen dreist-holl, un arzour pizh ha figus eo bet bepred G. B. K. N' ouzon ket pet gwech eo bet adc'hraet **Epona**, da skouer, kent bezañ embannet, hag ar skrid a gavor en dastumad hon eus spi da embann a vo disheñvel c'hoazh diouzh hini **Gwalarn**.

An holl a oar ez eo brudet Kerverzioù evel ur barzh diaes - diaes e venozioù, ken diaes all e yezh. Gwir ha diwir eo war un dro. Dre ma n' eo ket ar brezhoneg benveg ur sevenadurezh uhel hag un deskadurezh klok, e vezer techet da

lakaat da dorrpennus traoù ha n' int ket e gwirionez - menozioù un tammig uhel evit tud brasdesket a-wechoù (rak gant skort m'eo al lennegezh vrezhonek, a bep seurt tud a lenn traoù ha na vijent ket lennet gant an holl, ma vefent skrivet en ur yezh vras), gerioù ha n' int ket er geriadur du-mañ-e-vez-lavaret. Me 'garfe goût pet micherour eus uzinoù Pariz ha pet labourer-douar eus an Normandi a gemer dudi gant **Le Cimetière marin**, pet doker eus Lunden gant **Laus Veneris**. Ret eo skrivañ evit ar bobl, a-dra-sur ; hogen, mar deus tud hag a c'houl estreget lennegezh diduellañ, arabat e vije aberzhet o ezhommoù war zigarez bezañ komprenet gant pesketaerion Gonk-Kernev.

Goude-se, n' heller ket nac'h diaested barzhoniezh Kerverzioù, hogen arabat eo he zamall outañ. Barzhoniezh n' eo ket kenster gant kevrin, hag an hini a zo gouest da zisplegañ e venozioù en ur yezh voull ha heson war un dro a zo hep mar ur barzh bras. Hogen meur a zoare a zo da gompren ar varzhoniezh, hag hini Kerverzioù a zo bet displeget gantañ e-unan : « Bez' e tle gerioù ar varzhoneg, war un dro dre o gwrizienn, o ster don - an hini a zihun ennomp « eñvor an hil », ha dre o son, o mentadur, mont d' ober ur strinkenn yezhel ma kembried ar gened ha dasson kuzh ar menoz ».

12

It, goude-se, da skrivañ gwerzennouigoù mistr, ha zoken gwerzennoù boull-dour-eienenn. Ouzhpenn-se, pezh n'eo ket lavaret er frazenn emañ o paouez menegiñ eo diaester ar menozioù usvedoniezhel displeget e kalz eus oberoù Kerverzioù, da vihanañ ar re ziwezhañ (daoust ma kaver dija an diougan anezho en **Diri-servij** hag e meur a hini all) ; ha rebech ouzh Kerverzioù (pe ouzh Valéry, da skouer) bezañ tenn da gompren a dalvfe tamall ouzh an traoù diaes o bout diaes.

An hevelep merkadenn a dalv evit ar yezh : mar degemerer e tle ar gerioù bezañ dibabet unan hag unan, evit o ster (o ster deveradurel, o ster glan, kentoc'h eget o ster boutin) koulz hag evit o son, anat eo e teu ar varzhoniezh da vezañ un dra diaes, o tennañ d'ar jedoniezh ha d'ar bravigerezh war un dro ; hogen ivez un dra eus ar Spered - e gwirionez, un doare da anaout ar Bed en ur dreveziñ doare-ober ar Grouidigezh (ha n' eo ket dreveziñ an ober e-unan, pezh a zo fazi lusiferel an arz « naturelour » ha dihengounel) : dre se hepken e teu ar varzhoniezh da vezañ poiêsis.

Diarvar e chom Kerverzioù artizan ha skiantour en e varzhoniezh ; ken diarvar all e chom barzh e-kreiz ar skiant. Ken sklaer, resis ha fetis eo ar Strilhouriezh ha m' eo rinek ar barzhonegoù : hogen aes e vo adkavout en nevezc'herioù niverus (ret ha ma oant ; ur skiantour a rank c'hoarzhin paz eus « profaned » o c'houlenn oberoù skiantek hep gerioù skiantek, rak n' eo ar skiant mann ebet nemet yezh) ijin ar barzh hag a ra dezho chom kaer, heson hag alies skeudennusoc'h eget ar gerioù « etrevroadel ». N' eo ket didalvoud lavarout en doa G. B. K., abaoe un nebeut bloavezhioù, kemmet kalzik e soñj diwar-benn ar gerioù skiantek, hag e teue muioc'h-mui da grediñ e rankfed degemer kalz gerioù etrevroadel, gant ma vefent brezhonekaet diwar o stumm orinel ha n' eo ket diwar ar galleg ; ha m' en dije adc'hraet e **Strilhouriezh**, en dije hep mar « gregachaet » un darn vras eus ar geriaoueg. Tuet on ivez da grediñ e vije gwell e-keñver gouiziegezh ha deskadurezh (ar gerioù savet diwar elfennoù brezhonek a « dlefe » bezañ komprenet mat gant ar vrezhonegerion: en pratique, n' int ket sklaeroc'h d' an darn vuiañ anezho eget ar gerioù gresianek etrevroadel) : anzavomp koulskoude e vije bet ur c'holl evit ar varzhoniezh kaout **oksugen** e-lec'h **tanion**. Maz eus biken ur brezhoneg skiantek implijet, krediñ a ran e vo heñvel a-walc'h ouzh an alamaneg skiantek - gerioù etrevroadel ha gerioù « glanyezhel » mesket, daoust ma vefe posubl, evel en alamaneg, stummañ gerioù glanyezhel evit hogos pep ger ret.

13

N' hellan ket na ne vennan ket komz amañ eus labour Kerverzioù e-keñver hengoun, daoust ma oa hemañ, en e venoz hag em hini, an hini nemetañ hag a vefe pouezus e gwirionez. Ar rann-se eus e labour a chomo dizanavezet pell amzer, evel m' eo bet dizanavezet e labour barzh hag e labour skiantour tra ma oa bev. Ne gav ket din neoazh e vefen dallet gant ar geneiliezhañ ma lavarfen e tleor anzav hep dale e voe eus Gwilherm Berthou-Kerverzioù unan eus ar speredoù souezhusañ ha galloudusañ a vleunias biskoazh war dir Breizh.

Roll oberoù diembann G. B. Kerverziou

Barzhaz (barzhonegoù, darn embannet distag war meur a gelaouenn, darn diembann).
Barzhonegoù Kabir, troidigezh.

Ar Bonedoù ruz, pezh-c'hoari e 3 arvest ha 4 taolenn, troet diwar galleg Y. M. Rudel.

Kentel an Harlu, arnodskrid (darn embannet war An Oaled).

Distro an Ozhac'h, pezhig-c'hoari (ur c'hrennad anezhañ bet c'hoariet er radio).
Lena Davies, danevell.

Distro Lionel, danevell

Saga Gösta Berling, troet diwar Selma Lagerlöf.

Buhez an Tri Roue, mister adaozet diwar ar gwenedeg-krenn.

Plac'h yaouank Kerilliz, danevell.

Mouezhioù war an dour, pezh-c'hoari radio diwar galleg Jean Sarmant.

Lavarioù ar Fur Kadog, troet diwar ar c'hembraeg.

An Den just, diwar ur gontadenn a Brovañs.

« Huñvre Meir » e brezhoneg, studiadenig gwerinoniezh.

Strilhouriezh.

Lizherjedi (diglok).

Studi jedoniell ar c'henarvezioù (steredouriezh).

Kredo Sant Padrig

Ha Padrig, leuniet gant ar Spered Santel, a lavaras :

« Hon Doue a zo Doue an holl dud, Doue an neñv hag an douar, Doue ar mor hag ar stêrioù, Doue an heol hag al loar, Doue an holl sterenoù, Doue ar menezioù uhel hag an traoniennoù izel.

« Doue en deus e annez a-us d' an oabl, en oabl hag a-is d'an oabl, war an douar hag ar mor ha kement tra a zo enno.

« Eñ a awena an holl,

Eñ a vuhezeka an holl,

Eñ a zo dreist d' an holl,

Eñ a zo harp d'an holl,

Eñ a enaou gouloù an heol, gouloù an noz,

Eñ a laka an andonioù da sevel en douar krin, hag enezennoù sec'h er mor, hag a laka ar sterenoù da wazed d'ar gouleier bras.

« Ur Mab en deus, E genbeurbad hag hollheñvel outañ, hag ar Mab n' eo ket yaouankoc'h eget an Tad nag an Tad koshoc'h eget ar Mab. Hag ar Spered Glan a c'hwezh enno, hag an Tad, ar Mab hag ar Spered Glan n' int ket disrannet an eil diouzh egile.

« Ha me a fell din hoc'h unaniñ gant ar Ri neñvel.

« Lavaromp : Ni a gred ez eo lamet kuit ar pec'hed gant ar vadeziant ; ni a gred er c'heuz goude ar pec'hed ; ni a gred er vuhez goude ar marv hag en dasorc'hidigezh da zeiz ar varn ; ni a gred en Unanelezh en Iliz. AMEN. »

Pedenn Badrig

Padrig eo a reas ar c'han-mañ. Graet e voe da vare Lere mab Nel. Neb hen kano bemdez en ur deurel meiz war Zoue en-deol, an diaouled ne c'hellint derc'hel dirak e zremm. Difenn e vo dezhañ ouzh pep binim, ouzh pep avi ; diwallet e vo ganti ouzh ar marv trumm. Un hobregon e vo d' e ene goude e varv. Padrig hen kanas p' edo griped antellet outañ gant Lere da virout outañ a vont da blantañ ar feiz en Tara en doare ma kredas ar re a oa o c'hortoz e oa demmed gant ur menn a-dreñv dezho. Hag anvet e voe ar bedenn Fâed Fiada « Youc'h an

Demm ».

Sed amañ hobregon ar feiz, da ziwall korf hag ene ouzh an diaouled, ouzh an dud hag an techoù fall :

Sevel a ran hiziv,
dre un nerzh galloudus, gourenvel an Dreinded,
16

ha krediñ en Dreinded,
hag anzav unanded Krouer ar Bed.

Sevel a ran hiziv,
dre nerzh ganedigezh ar C'hrist hag e vadeziant,
dre nerzh e groazstagañ hag e vezañ lakaet er bez,
dre nerzh e zasorc'hiñ hag e sevel en Neñv,
dre nerzh e zont en-dro da zeiz ar Varn.

Sevel a ran hiziv,
dre nerzh urzhioù ar C'heroubed,
hag en sentidigezh an holl Aeled
ha gwazoni an Arc'haeled,
hag en goanag an dasorc'hiñ evit hor gopr,
en pedennoù an Ezhec'h-Veur,
en diouganoù ar Brofeted,
en prezegoù an Ebestel,
en fealded pep Kofesour,
en glanded wenn ar Gwerchezed santel,
en oberoù an dud eeun.

Sevel a ran hiziv
dre nerzh an neñv,
gouloù an heol
ha sked al loar,
splanner an tan,
trumm al luc'hed,
tizh an avel,
donder ar mor, stabilder an douar,
ha fetister ar mein.

Sevel a ran hiziv,
dre nerzh Doue am blegn,
galloud Doue a'm harp,
ha reiz Doue a'm ren,
lagad Doue da sellout dirazon,
skouarn Doue evit selaou ouzhin,
ha ger Doue a gomzo evidon,
dorn Doue evit va mirout,
hent Doue ma kerzhin gantañ,
skoed Doue evit va diwall,
lu Doue evit va selvel
eus rouedoù an droukspered,
eus gwall-hoal an techoù fall,
eus dougoù-treuz an natur,
eus an holl dud a glasko drougober ouzhin,
ken a dost, ken a-bell,
en digenvez pe e-mesk un engroez.

17

Gervel a ran hiziv an holl nerzhioù
etrezon hag an droug,
ouzh kement galloud kriz ha didruez
ouzh va zagañ, korf hag ene,
a-enep gerioù-hud ar fals-profeted,
a-enep lezennoù ar baganiezh,
a-enep lezennoù diwir an eretiked,
ouzh galloud an idolatri,
ouzh breoù maouezed, govion ha sorserion,
ouzh kement skiant drouk o louzañ korf hag ene.
ouzh va zagañ, korf hag ene,

Ra vin diwallet gant ar C'hrist hiziv
a-enep ar poezon, a-enep tan,
a-enep ar beuziñ, a-enep gloaz,
ma vezo din lies a c'hopr.

Ar C'hrist ganin,
Ar C'hrist rason,
Ar C'hrist em dreñv,
Ar C'hrist ennon,
Ar C'hrist 'us din,
Ar C'hrist 'is din,
Ar C'hrist a-zehoù,
Ar C'hrist a-gleiz,
Ar C'hrist a-led.
Ar C'hrist a-hed.
Ar C'hrist en krec'h,
Ar C'hrist en kalon kement den a soñj ennon,
Ar C'hrist en genoù kement den a gomzo ac'hanon,
Ar C'hrist en daoulagad neb am gwelo,
Ar C'hrist en divskouarn neb am selaou.

Sevel a ran hiziv
dre un nerzh galloudus, gourenvel an Dreinded,
ha krediñ en Dreinded
hag anzav unanded Krouer ar Bed.
Tra an Aotrou eo ar Silvidigezh,
Tra ar C'hrist eo ar Silvidigezh.
Tra an Aotrou eo ar Silvidigezh,
ar silvidigezh diganeoc'h, Aotrou,
chomet bepred ganeomp ! AMEN.

Lakaet en brezhoneg, dre c'hras Doue ha Padrig, gant Kerverziou, drouiz, war
bedenn N. Drareg.
Lun ar Basion, A. D. 1951.
Notenn. - Ar skrid-se a voe kempennet hag adakrivet gant Kerverziou, un nebeut
eurioù hepken kent dezhañ mervel.

18

BARZHONEGOU KABIR

(arroudennoù)

A va mevel, pelec'h emhout ouzh va c hlask ? Sell ! Ez kichen emeon.
Ne dort nag en templ, nag er voskeenn, nag e santual ar Vekka, nag e chomlec'h
doueed an Indez.
Ne don nag el lidoù nag er pompadoù, nag en emzinac'h nag en emziouer.
Ma 'm c'hlaskez en gwirionez, em gweli diouzhtu, hag e teuio ar pred ma keji
ganin.
« A Sant ! » eme g-Kabir, « anal kement tra c'hwez-dic'hwez eo Doue. »

A geneil ! lak da c'hoanag Ennañ endra vevez, anavez en-dra vevez, kompren endra
vevez, rak er vuhez emañ an dieubidigezh.
Ma ne dorrez ket da ereoù endra vevez, pe c'hoanag da vezañ dieubet a vo dit er
marv ?
Huñvre dister eo krediñ e vo unanet an âtma Gantañ mann nemet dre m' en devo
kuitaet ar c'horf.
M'E gavomp bremañ, E gavimp goude.
Ma ne reomp ket, chom e kêr ar Marv ne raimp ken,
Mar dout unanet Gantañ en amzer-vremañ, e vi e-pad ar Beurbadelezh.
Kouronk er Wirionez, anavez an Aotrou gwirion ; az pezh fiziañs en E wir Anv.
« Spered ar C'hlask eo hor sikour, » eme g-Kabir ; « sklav on d' ar Spered-se. »

Kann eo al loar em c'hreiz ; hogen va daoulagad dall n'hellont he gwelout.

Ennon emañ, hag an heol ivez.

Hep ma skofed warni, e tregern 'barzh va c'hreiz taboulin ar Beurbadelezh ; met va divskouarn bouzar n' hellont he c'hlevout.

19

Keit ha ma c'houlo an Den ar Me hag « A zo din », un netra 'vo eus e oberoù.

Pa vo marv pep karantez evit ar Me hag « A zo din », neuze e vo peursevenet ober Doue.

Rak pal nemetañ al labour eo an anaoudegezh.

Pa vez tizhet an anaoudegezh, e tilezer al labour.

Evit ar frouezh e vleugn ar bleunioù ; pa zarev ar frouezhenn e weñv ar vleunienn.

E-barzh ar c'harv emañ ar musk, 'met eñ n' e glask ket ennañ e-unan : kantren a ra davit geot.

(Troet e brezhoneg diwar saozneg Rabindranath Tagore, war c'houlenn Meven Mordiern. - 1932.)

20

LAVARIOU KADOG SANT

troet gant G. B. KERVERZIOU
(arroudenn)

An Nerzhioù

Emañ nerzh al laouarn en e widre, hini ar c'hi en e zent, hini ar c'harv en e gerniel, hini an tourz en e benn, hini an naer en e lost, hini ar pesk en e vrenkoù, hini an erer en e veg, hini an arzh en e vrec'hioù, hini an tarv en e vrusk, hini ar pemoc'h en e c'harbedenn, hini ar marc'h en e garn, hini ar gudon en he divaskell, hini ar c'hazh en e skilfoù, hini ar marmouz en e bav, hini ar vran en he zoull-fri, hini ar gelienenn en he herr, hini an den pizh en e ijin, hini ar gelan en he flaer, hini ar vaouez en he zeod.

Emañ nerzh ar marlonk en e zant, hini ar sonour en e viz, hini ar mezhvier en e lonkad, hini an den vil en e vrabañserezh, hini an darsod en e c'hoarzh, hini ar gaouiad en e zivezhded, hini ar Saoz en e widre, hini ar Gouezel en e c'haouierezh, hini an arallvroad en e sentidigezh, hini ar C'hembread en e boell.

Emañ nerzh an den laosk en e droad, hini an den taer en e galonegezh, hini ar c'hoziad en e alioù, hini an den gwan en e sentidigezh, hini an den kreñv en e drugarez.

Lavarioù-stur

N' eo fur nemet neb a wel e follentez,
Ne c'hell anavezout nemet neb en em anavez,
N' eo kreñv nemet neb a drec'h warnañ e-unan,
N' eo gouiziek nemet neb a wel e fazi,
N' eo barrek nemet neb a veiz e zivarregezh,
N' eo evezhiek nemet neb a daol evezh outañ e-unan,
N' eo poellek nemet neb a ziwall diouzh a glask e c'hoant,
N' eo dall nemet an hini na wel ket e vankoù-eñ,
N' eo meizek nemet neb a veiz e wall-sioù-eñ,
N' eo kreñv nemet neb a drec'h war e wanderioù-eñ.

21

N' eus tra nemet tra doueel,
N' eus tra doueel nemet tra deol,
N' eus tra deol nemet tra a feiz,
Ne zellez feiz nemet ar wirionez,
N' eus a wirionez nemet eus traoù anat
N' eus anated nemet ar gouloù,
N' eus gouloù estreget DOUE ;

setu perak n' eus na mad, na deoliezh, na kredenn,
na feiz, na gwirionez, nag anated nemet al luc'h ;
ha n' eus a luc'h nemet gwelout DOUE.

N'eo drouk nemet neb a huñvre bezañ fur,
N'eo diskiant nemet neb a huñvre bezañ ijinek,
N'eo bihan nemet neb a huñvre bezañ meur,
N'eo diot nemet neb huñvre-bezañ fur,
N'eo diouiziek nemet neb a huñvre gouzout pep tra,
N'eo gaouiat nemet neb a'n em fougé,
N'eo laer nemet an hini a laer ar pezh holl a zo dezhañ da lavarout eo an den
pizh.

N'eus a vac'homerezh nemet an drouk-prezeg,
N'eus a c'houli nemet hini ar galon,
N'eus a doullbac'h nemet an emskiant kablus,
N'eus tra boanius nemet kastiz un oberenn fall,
N'eus a ziouer nemet an diouer a veizerezh,
N'eus a vat nemet ar pezh a zo mat d' an nesañ,
N'eus a skiant nemet hini an oberoù mat.

N'eo mat nemet neb a glask en em wellaat.
N'eo fur nemet neb a gelenn an diouiziek,
Ne zellez an anv a zen nemet neb en deus techoù mat.

(Troet diwar kembraeg dornskridoù Iolo Morganwg, embannet evit ar wech kentañ er
Myfyrian Archaiology of Wales (1801) ; adembannet war ar Revue Celtique (t.
III, p. 419 sqq.) gant un droidigezh c'hallek savet gant W. G. Jones.)

BARR-ARNEV

gant G. B. KERVERZHIOU

Treiñ a rit er straed-se, ken anavezet ganeoc'h : ur c'hwezhad berr ha sec'h, ur fourrad-avel enebour a laka dour en ho taoulagad, ha diaezet oc'h, don. Emaoc'h war-nes mont e-barzh an ti-se, chomlec'h keneiled : kavout a rit d' an ti un arvez du, un arvez enebour, ha setu anken ennoc'h : Enkrez a sav a-bep-tu : gout 'ouzoc'h ez eus ur gerseenn, un taol dic'hoanag, un droug bennak ouzh ho kortoz. N' eus forzh... Mont a rit bepred.

Evel-se gant Lionel d'Entraigues p' en em gavas en-dro e kêr S. Brieg dirak an ti-se hag a oa bet e hini, koulz lavarout, o teurel sell ur spier war brenestr an eil estaj, bleunioù dantelezh gwenn bras war ar rideozioù anezhe. N' en doa ken ker bras c'hoant. Mall ebet ken warnañ. War c'horrekaat ez ae e gerzhed. Hep gouzout perak : hep merzout perak. Ha koulskoude, na c'hoantaet an eur-mañ, an distro-mañ da borzh e vuhez ! Evurus an neb n' en deus ket bet naon eus bezañs e re gar, eus mousc'hoarzh ar wreg, muioc'h eget naon eus bara gwenn an devezhioù peoc'h. Ya, pa oa pell, en devoa c'hoant bremañ nesoc'h, avat, gwanaat a ra ar c'hoant, sevel a ra an aon ennañ.

Arabat mont re vuan, en devoa soñjet : n' eo nemet dec'h hepken ec'h on degouezhet er vro. Chomet e oa da nozañ e Roazhon, goude kas ur pellskrud. Panevet, marteze, re a from dramaek a savje diwar ezont a-daol-trumm, ma vije disneuziet esmae don an emgav hirc'hortozet, - kas keloù dezhi, enta. Da ziwall e oa diouzh re a vall en devezhioù seurt-mañ, strafuilhus, pa veze ar vuhez oc'h adc'henel, sart ha laouen, e-kreiz jazz hot ar c'horolladegoù, e-giz boudig an nevez-hañv. Arabat bezañ tapet berr diwar re a grog roet a-raok gwelout d'ar ganrantez kozh bet o vorediñ e-pad tri bloavezhiad brezel. Gouzout a raje-eñ reiñ diouzhtu d' ar garantez-se ar stumm fur, diogel (ha ken tener war un dro koulskoude) hag a oa bet ganti adalek an deiz kentañ.

Evelkent, digavadennat e vuhez e-keit-se ! Mankout a reas-hi dezhañ taer ha kriz, ar Vrec'hed-se ken karet, danvez nemetañ e levenez-c'hour, e-pad ma oa bet e Bro-Saoz ha goude se *on the run*, keit ha ma oa bet an estren o ren war zouar an teir bro c'hall, didrugar ha goapaer a-dreñv d'e vasklenn gourtez. Penaos en devoa gellet gouzañv ur seurt rog en e voudelezh ? biskoazh n' en doa santet ker kreñv, merzet ker spis ar plas bras a oa dalc'het ganti en e vuhez hedro, ar c'hempouez a zeue dezhañ drezi, an nerzh a save evitañ diwar he bezañs klouar.

23

Keuz en doa bet meur a wech, zoken, en abeg d' ar gerioù dister a oa aet dre skrid, ken alies, da livañ o c'henvuhez amourouzed : mignoniezh e-lec'h karantez, plijadurezh ha neket levenez, emglev padus e-lec'h levenez da viken. Gerioù dister e-lec'h gerioù meur, e-sigur bout sur da chom dizalc'h-kaer diouti en e zonig-don, pegen taer bennak e strizhfent en o eurvezhioù orged. Daoust hag en divije ezhom a gement-se bremañ da venel dizalc'h ha dieub ? Broudañ a rae ar goulenn. Leskiñ a raje ar respont bremaik, moarvat.

Mont a ra tre. A-raok antren e taol ur sell ouzh an neñv. Du ha melen-safran ennañ an diougan-arnev, ar c'houmoul puchet war gêr, ken e sant Lionel ur frizilli tredanel ouzh penn e vizied. Daoust ha tremen pounner ur c'hamion e ve du-hont, pe daranad an taol-kurun kentañ ? Ur c'hruz d' e skoaz, hag eñ sevel gant an diri; divall da gentañ, buan goude, seul vuanoc'h ma tosta, bountet gant elfennoù hirisus an aergelc'h.

Emaint bremañ an eil dirak an all. Ur sell, didermen en e bredig-pad. Ur mousc'hoarzh, meurlaouen. Ur pok. Kerkent hag ar c'hentañ gwel, avat, e vez anat he nec'hamant-hi. Bruznet eo kevrin o sell kentañ. Dirak speur lienenn he daoulagad, hag eñ a zisklerio e gerseenn soutil aze, diouzhtu ? Darbet eo bet dezhañ. Dalc'het en deus war lusk e galon. Pe evit tra, siwazh ? adarre e peg an arvar ennañ, an arvar du, krignus, hadenn ar gounnar ennañ, evel d' ar wech kentañ ma vukas e vindralherezig da lazhañ, ha ma welas dirazañ dremm batorellet un enebour dibec'hed-anat. Ya, heñvel-mik, hag an hevelep heug ennañ ivez ouzh e laoskoni: hag eñ evel un neuñvier fall war var beuziñ, emañ o vont da vezañ

lakaet da gregiñ tuchantik, e skourrig brein ur garantez vresk.

Nann, n' eo ket an dra-se eo, eme mouezh an avel, a sav. Tapet out, Lionel gaezh, en ur c'hoari diaoulek, o klask lakaat gouloù glan an deizioù kent da deñvalaat gant morenn ur gasoni jalous oc'h en em silañ. Ur c'hoari diaoulek a-dra-sur, peogwir, evit he lakaat da gomz, evit he lakaat da zistagañ ar gerioù-se emañ-eñ o c'hortoz bremañ, ar gerioù gloazus a zigoro ar frailh, e krog d' ober allazig dezhi en un doare ken spis ma...

- Lionel, ret din diskleriañ dit diouzhtu...

- Da levenez, va merc'hig koant ?

24

Graet en deus van da chom hep kompren, ha kenderc'hel a ra. En em dennañ a ra-hi a-dre e zivrec'h.

- Paouez gant ar c'hoari-se, ken digar, Lionel. Deus amañ siout d'azezañ em c'hichenik. Deus 'ta, ha lez ar min feuket-se pa ne deo ket gwirion... Divunet ac'h eus dija marteze... Mes selaou bepred, gant da spered ha gant da galon. Daoust hag e vez karet ganit bepred ar c'haozioù bugale bras, evel ma lârem ? Lak da benn amañ neuze, ha selaou. Karout a rez ar mor bras divent. Karout rez ar mor en kounnar, - az pezh soñj en abardaez-se war benntir Frehel, ma tenije ar fru betek ennomp... Ma, pa vez ar gorventenn en he zaerañ, pa sailh an donn dirollet ouzh an tornaod, neuze e vez spurmantet an evn meur, ar gup-oriav, ha hennezh eo kannadig an donvor, an hini eo hag a zeu a-berzh Lir. Dek gwech brasoc'h e hañval bezañ e hed-eskell gant troidell an aer ouzh e souten. Ha kement moraer a sell outañ, diskredik ha doujus war un dro, a glask gouzout peseurt keloù gantañ, petore rakgweladennoù e garm al labous ramzel. Bihan ez afe da spered mar gwelfes anezhañ, hag evel-se gant va spered-me, dec'h pa re-sevis da bellskrid.

En ur c'hoarzhin en em lakaas sonn dirazi, hag evel e kaser kuit nec'hamant ur bugel moumoun :

- Foei war seurt ankenioù bihan, emezañ ; d' ar skubaj ar bruzun glac'har ! bez diogel, merc'hig, ur gwaz dieub on, hepken. Ha seul well a se e tibabin chom ganit.

Hag evel e chome Brec'hed diskredik e kendalc'has ar paotr, kriz ha tener war un dro :

- Kerzhomp adarre kazel ouzh hazel, hini garet, emezañ ; n' on ket ur mic'hieg penn-brell. Tennet em eus da vreur a-dre pavioù lous ar vilisianed ha lakaet beziañ e gorf kempenn en douar benniget. Lavaret en deus din araok mervel : « Mar plij, kabiten, na zilezit ket va c'hoar ; emañ-hi ouzh ho kortoz ; ur wreg vat e vo anezhi. » Eeun, te 'wel.. E garout a raen evel va breur yaouank, Brec'hed, ha da garout a ran ivez, goût 'rez, ur garantez ferv.

- Ya, emezi, goût 'ouzon, mes... Echu eo mare an alouberien, Lionel, echu mare an dieuberien ivez, 'm eus aon. Aet ar gorwentenn e-biou. Ha bremañ ar morc'huped o plegañ o divaskell hag an oriaved o klask o c'hlud. Nemet, te oar, n'eus klud mat ebet evit al laboused-mor nemet moue merc'hi Lir. Va breurig kaezh a soñje evel don, marteze, pa rae anv ac'hanout : « hennezh zo ur gwall labous ! » a skrive din. Me n'on nemet un ebeulez doñv, barrek hepken da vont d' ar piltrotig gant hentoù eeun.

25

- Setu amañ unan, avat ! bremañ souden e vo graet Aotrou ac'hanon ganti !

- Aotrou Lionel, emezi goustad, va selaouit, m' ho ped.

- Boulc'hurun ! na 'm lakait ket war an tu fall, dimezell. A-walc'h gant ho c'hoari merc'hodenn. Plac'h a ouenn vat out, Brec'hed, ha me n' on ket mogn. N' hon eus ket graet fae war labour diblijus an enebañ dre guzh. Ne raimp ket fae kennebeut war labour gounit hor buhez ?

Hag o treiñ klosoc'h outi :

- Hag ouzhpenn n' eo ket ganin e vo nac'het kaout un tokad kañfarded vihan.

- Ne ve ket ganin kennebeud-all.

- Soñj 'ta c'hoazh, emezañ fentus, a-benn tri miz ac'hann em bo va zammig pañsion evel ar re all ; gant leve va metalennoù war ar marc'had e vo brav ar jeu ganimp, 'vo ket ?

Sed - evel pa vijent bet war dornaod Frehel adarre oa, hi rividik ha laouen, gronnet mat en he mantell goaret gleb gant ar fru, laouen he minc'hoarzh daoust d' an avel c'hlazus, hag eñ o fougeal, diskabell ha diwarez, pa oa manet

e zilhad-glav en e garr-tan, dichal diwar welout evel an evned a gornigelle en-dro d'an tour-tan. N' eo ket he zad hag a... A ! sed dezhi an disglav m' edo war spi anezhañ : mont d' e gaout, kaout karantez he zad en-dro dezhi evel toenn ha magoarou en-dro d' an oaled, diouzhtu ! Enni e spurmante dremm an hini kozh, laouen dalc'hmat da zegemerout e verc'h meurbet karet, - un dremm dilorc'h, didro, habask. Ha trumm, hag adarre, an trubuilh-se diwar santout ar vrec'h gour-mañ en-dro d' he dargreiz, an diweuz-se ken tost o galv achanter, an daoulagad gouron ouzh he debriñ, rankles.

- Lavar ya, Brec'hed din-me. Un dra sirius eo. Amañ emañ ganin lizher ar c'henderv-se a gomzen ouzhit diwar e benn em lizheroù diwezhañ, hag a vez o c'honit ed er C'hanada. N' anavezes ket ar c'hoadoù bras, plac'h bihan ; ar verc'h an arvor ma 'z out n' anavez ket plijadur dispar ar marc'hegezh war ur blaenennad douar ec'hon-divent. Deomp di, hon-daou. Me a zo sur e vefe laouen da dad mar lakafes da vat da zornig kuilh en dorn rust-mañ.

- Mat, emezi, deomp d' e welout diouzhtu.

- Gortoz, merc'hig amjestr. Lavar e teui ganin du-hont, hini-garet. Se a gont, hepmuiken.

Berr e vanas Lionel gant e c'hoant tapout krog enni ur wech c'hoazh : gant ur c'hoarzhadennig hegas e oa-hi o tec'hel dioutañ, sachet er-maez evel ur bailhurenn gant tredanerezh ramzel ar c'houmoul.

26

- Soubet e vi, emezañ; berr warnañ goude diskenn an diri kozh a-bevarou.

- 'M eus ket aon rak an arnev ; aba viskoazh em eus bet doujañs ouzh an arnev hep kaout aon. Ha c'hoant bras din bewech da welout ur wezenn o kouezhañ dindan skoad loskus al luc'hedenn !

Daoust ha ne oa nemet fouge ?

War roz toseñn Aoberzh e oa tad Brec'hed o chom. Divizet o devoa, padal, mont da gentañ betek penn ar run, da deurel ur sell war an draonienn hag ar mor ; ne oant ket degouezhet mat eno ma tarzhas ar barr-arnev. Kêrig al Lege, ha meleour diamen mor Breizh, beuzet a-gentaou e bannoù treut ha beskellek ur sklerijenn liv soufr, a voe goloet timat gant pallenn didreuzgwel ar glav pounner. Strakal a rae gwez ar bodad pin e penn ar roz dindan taolioù skourjez an aer kent o bout bet amzer da dreiñ kuit war o c'hiz.

Klask a reas Lionel ober e vad eus ar predadig berr a reustl a voe gant ar plac'h, lakaet abaf gant trumm e oa kouezhet ar bouilhard warno, gant kroz ramzel an taolioù kurun hag o heklevioù dibaouez hed-ha-hed stankennoù ar Goued hag ar Gouedig. Souchet he fenn war e vruched, e wele Brec'hed dremm ar paotr, a-dreuz d' ur goueliad dour ruilh, trefuet brizh gant berv e c'hoant. E-pad un hir a vunutenn e c'horas enni un esmae dreistlavar ken ne zeuas betek hec'h emskiant nemet drailhennoù eus al lavarennoù foll a glaske-eñ silañ en he skouarn. Berr e voe an douelladenn eviti hag e ouezas derc'hel war ar gridienn a sante prest da gregiñ enni. Eñ avat a gendalc'he pennek :

- Disparat ur vaouez ha na gren ket pa groz an arne ! Sell karedig, pegen kaer e stourm ar gwez ouzh an avel dirollet. Na kaeroc'h c'hoazh e vezo stourm da youl ouzh treuzc'hoantoù da galon... Lâr e teui !

Hag e poke d' he dremm sklaset, d'he divweuz disliv... He c'horf a vane mut, avat, direspont ha difiñv.

Ne oa-hi ken nemet un evn dideoget. Ne daje ket, nann. A-greiz he boud e kasae bremañ an arnevioù hag an dour-bil. Ne vije ket, mann sur ! evit karout buhez avanturus ar broioù tramor, ar marc'hegezh a-dreuz an douaroù kompez diharz. He gwad a nac'he taer enni. A, penaos n' he doa ket gwelet skleroc'h enni hec'h-unan, abretoc'h ? Sed, en c'hwildroioù ar reklom evel ur bolomig pri divailhuret gant ar skulter, un dremm all, warni roudoù dilorc'h ha dic'haou ur garantez diarvarus, dremm ur gwaz tostoc'h outi, mil gwech tostoc'h daoust dezhañ tremen c'hoazh hep anavezout douter an emzav hag an emro ; an dremm, hoalus a-daol-krenn, eus ur paotr hag en devoa gouvezet derc'hel penn eñ ivez ouzh mach an alouberien, hag a c'houveze bremañ lezel d' ar g-« condottiere » pep frankiz da gomz uhel ha da vragal, gwir-pleustr war hent kement kalon blac'h hedouell.

27

En gwirionez, penaos n' he doa ket gwelet abretoc'h ?

- Lâr din e karjes...

N' echuas ket : dallet ha bouzaret e voent gant ul luc'hedenn vraouac'hus, hag a gouezhas dres dirazo, war orjal al linenn-dredan uhelgas, pezh a lakaas flammoù liesliv ha c'hwez ar foeltr en-dro da gement chadennad difuerioù ma oa an neudennoù a-istribilh outo betek an uzin du-hont en traonienn.

Ur sailh a reas en adreñv gant korf ar plac'h fatet en e zivvrec'h.

Pa zeuas enni hec'h-unan, e oa he zad ha Lionel en o sav e-tal ar gwele ma oa bet lakaet en he gourvez. Kentizh e teuas ur mousc'hoarzh war o dremmoù. Ha Brec'hed da dreiñ he sell etrezek he zad.

- Ac'hanta, merc'hig, eme hemañ, echu eo ?

Bremañ e sellas-hi ouzh ar gwaz all :

- Ya, emezi, echu eo.

Ne oa ket an hevelep « echu » avat ; ne oa ket an hevelep soñj ganti ha gant he zad. Lionel a c'hlazas. Hag e tistagas gant poan, evel pa vije bet un hir a vreutadenn o paouez degouezhout en he fenn-dastum :

- Da lavarout eo, echu evidon, mar komprenan mat ? An tad a veize, bremañ, hag e selloù a bare war an eil ha war an all, tro ha tro, gant ur souezh ankeniek.

- Ha posubl eo e larfes nann bremañ ? a gendalc'has Lionel ; koulskoude mab an ti-mañ, pa varvas, e benn a oa war va brec'h.

- O Lionel ! emezi en ur zifronkal souden.

Eñ ha treiñ ouzh an tad :

- Gellout a rit goulenn digant ar re ez on bet dindano. Penn fall ha kalon aour, sur 'walc'h eo se o deus skrivet meur a wech war bajennoù va levrig-soudard.

Seul diaesoc'h a se e hañvalas bezañ an hini kozh. Lionel a zistroas outi, ha war don ar gounnar :

Penaos n' en em glevfemp ket bremañ evel a-raok ?

- N' eo ket se eo, mab, eme tad Brec'hed, goustad. N' ouvejes ket diouzh hor buhez pemdeziek, sed.

- Ya, gwelout a ran, eme Lionel o tarzhañ ; ne 'm eus ket a vicher ! kae da ruilhal neuze, boued-kanol, chom peoc'h gant ar polezi !

28

- Arabat komz ouzhin evel-se, Entraigues, a voe respontet outañ, krenn ; boued-kanol a-walc'h on-me bet ivez, dre div wech... Mes, kompren : n' omp ket diouzhit ; re a Dregoaded a zo bet o labourat douar em raok, dre amañ, ha lazhañ ar ouenn a vije nijal kuit. Te wel dres ar c'hemm a zo etre golvan ha gwenneli.

Menel a reas Entraigues hep rannañ ger e-pad ur pennad mat. Krenañ a rae e garvan-draoñ. Pan adkavas an emgenreizh, e lavaras c'hoazh, izel :

- Didruez oc'h, Tregoad, ya, didruez... ha reizh, koulskoude : tud disbroet evelon...

- Kred ac'hanon, Lionel, emezi d' he zro ; « koulm hag erer - ne barer ». Se a lâre din gwreg Kervell, lec'h ma 'z aen da gerc'hat amann, sistr ha bleud evit paotred da gevrenn.

- Kerkoulz loc'hañ, neuze, eme Lionel, teñval e benn ; kostez an Inizi, du-hont en tu all d' ar bed, ez eus labour d' ober c'hoazh : n' eo ket peurziouennet ar fasoù melen.

Dislivañ a reas-hi d' he zro :

- O, adarre ?

- Perak chom da louediñ ? Reizh e lavare da dad, bremaik : hentoù an evned n' int ket re al loened all. Chañs dit, plac'h bihan, da venel gant an hentoù kompes ; arabat dit, avat, lavarout ken e karez an amzer-arnev.

Kuzhat he fenn etre he daouarn a reas Brec'hed, ha gouelañ didrouz.

Stlakal a reas ur stalaf : yudal a rae an avel adarre ha teurel a-flav sailhadoù glav war dalbenn an ti gant trouz gwagennoù-mor ramzel roget gant staon ur vag herrek.

Pa savas Lionel, n' ho pije ket kredet : diouzh gwelout ne oa ken anezhañ nemet an aotrou koronal beskont D'Entraigues, digas ha sec'h e zaoulagad très grand seigneur ha hegarat, padal ; gwiskañ a reas divall e chupenn ganadat, lakaat e vanegoù pervezh, ha gant ur mousc'hoarzhig seven :

- Kenavo hep distro, emezañ ; daoust hag ur pok em bo, bepred, a-raok treiñ kein ?

- O ya, hini karet !

Neuze e vije bet gwelet ar c'hren en e garvan, adarre nemet ne gomzas ken

ha tad Brec'hed re verzas mann. Hag ur gwaz ve ? a c'hougomzas hemañ ; hag uheloc'h, en ur stardañ dorn egile :

- Gras Doue dit d' en em dennañ yac'h eus ar brezel daonet-se, mab.

29

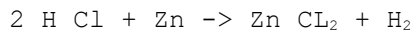
Kerkent hag aet er-maez, e voe paket en troielloù dour evel ur c'horf-marv en e liñsel. Soublet e benn - pe an avel pe ar glac'har ? - e kemeras penn ar straedig berr da gaout ar bali ha treiñ etrezek kêr. N' en doa ket kerzhet pell, avat, ma save e benn adarre, hag en em lakae da c'hwitellat drantik : c'hwez emgann trec'h a oa gant an avel-arnev.

STRILHOURIEZH

(pennad)

Galloudezhioù an dreñkenn gloridik

Gwelet hon eus ec'h aozer dourc'haner dre ober an dreñkenn gloridik war ar zink. Taget eo gant an dreñkenn-se metaloù all, an houarn, da skouer, o leuskel dourc'haner: Etre ar metal ha klorion an dreñkenn ez eus kengejadur, a sav ur c'hloradur diwarnañ:

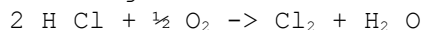

En enep, ma tremen dourc'haner war gloradurioù tommet d' ar ruz, e c'hello tennañ ar c'hlorion diouto, o lezel ar metal.

Dourdeuziñ a ra ar c'hloradurioù peurliesañ, nemet re ar plomm hag an arc'hant. Pa zinaouer nitrad arc'hant en un dourenn maz eus enni ur c'hloradur bennak (pe dreñkenn gloridik), e kouezh ur goueledadur kloradur arc'hant, dizourdeuzus, da strad al lestr. Ar c'hengejadur-mañ, a laka anat bezañs ar c'hloradurioù, a dalvez alies en arnodva. Seul arouezusoc'h eo ma teu buan ar goueledadur kloradur arc'hant da gemmañ liv : eus arwenn m' edo da gentañ, e teu da liv-melion, ma chom ur pennad ouzh sklerijenn an deiz. Ar mont war zuaat eus an holenoù arc'hant dindan nerzh ar gouloù a zo diazez al luc'hskeudennerezh.

Gwelet hon eus ivez e kengej an dreñkenn gloridik gant an aezenn amoniek hag e sav diwarno ur vogedenn wenn dev. Danvez ar vogedenn a zo ur c'horf gwenn, strinkennaouek, a anvimp kloradur amonion ; « dourglorad amonieg » an drammourion eo, a dalvez da lakaat ar podoù-tredan Leclanché da vont en-dro.

Lakaomp tanion, a dag an dourc'haner aesoc'h eget ar c'horion, da oberiañ war dreñkenn gloridik. Ar c'hlorion eo a vezo dilaosket ar wech-mañ :

Diazezet eo doare-ober Deacon evit kaout klorion war ar c'hendagadur-se, hogen da gaout an holl glorion ez eo ret lakaat diskoilherion da genober gant an tanion.

31

Gerioù nevez ar pennad-mañ
 galloudezh gg. -ioù : propriété chimique.
 dreñkenn gloridik : acide chlorhydrique.
 dourc'haner: hydrogène.
 klorion : chlore.
 kengejadur g. -ioù : combinaison, réaction.
 kloradur g. -ioù : chlorure.
 dourdeuziñ : se dissoudre (dans l'eau).
 nitrad g. -où : nitrate.
 goueledadur g. -ioù : précipité.
 dizourdeuzus : insoluble (dans l'eau).
 arnodva gg. -où : laboratoire.
 arouezus : (réaction) caractéristique.
 kengejañ : se combiner, réagir.
 amonieg, aezenn amoniek : (gaz) ammoniac.
 strinkennaouek : cristallin.
 amonion : ammonium.
 dourglorad g. -où : chlorhydrate.
 pod-tredan g. podoù-t.: pile électrique.
 tanion : oxygène.
 dileuskel : dégager.
 diskoilher g. -ion : catalyseur.

KENEILED

gant Youenn OLIER

Ar wech diwezhañ ma kejas Fañch Gourmelen gant e vignon Loeiz ar C'Hadour e oa e Roazhon, war leurgêr ar Maerdi, ul lun da greisteiz, bloaz 'zo bremañ, pa oa o vont da dapout merenn en ti-debriñ. Abaoe ur marc'had pemp bloaz n' en doa ket e welet neuze, ha bec'h a voe warnañ d' e anavezout. Chomet e oa pell da flepiñ gantañ ha n' o doa kimiadet nemet da ziwezh an endervezh.

En deiz-se c'hoazh, dimerc'her, d' ar memes eur, kent mont davet an ti-hent-houarn e soñje Fañch ervat diwar-benn an degouezh iskis-se : azezet e oa war ur bank, plasenn an ti-post : debret en doa da 11 eur hag un eurvezh a chome dezhañ da c'hortoz araok eur an tren.

Dont a rae endro d' e goun eñvor o mignoniezh espar e-pad ar brezel. O daou e oant studierion e Roazhon neuze, hag o daou brogarourion. Padal n'oant ket graet diwar an hevelep patrom. Paotr tomm ha taer e oa-eñ : en em deurel a reas er politikerezh, mont d' ar bodadegoù, darnaouiñ paperennoù ar Strollad da studierion ar skolveur ha da grennarded ar skolajoù, gwerzhañ ar gazetenn d' ar gouerion er c'hêriadennoù tro-dro da Roazhon. Ha bremañ e oa fall e gont : toullbac'het e oa bet e-pad ur bloavezh bennak e 1944-45, ha paket harlu gantañ e ranke gonit e vara pell diouzh Breizh e Montpellier ur gêr bennak eus Kreisteiz Bro C'hall, implijad en un apotikerdi bras. Daoust d' an difenn-chom e Breizh e teue en-dro d' ar vro bep an amzer da welout e gerent a zalc'he un tiegezh pemp devezh arat war ar maez, etre Dinamm ha Roazhon. A-hend-all, gant treut m' oa ar geusteurenn gantañ n' en doa ket kredet dimeziñ. Bevañ a rae eta, kerseet, met hep gwir glac'har ebet.

Petra eo an Tonkadur avat ? Deut e oa memestra da vezañ mignon bras da Loeiz ar C'hadour. Moarvat e oa bet dedennet gant un dra benhak iskis a oa er paotr-se ken disheñvel dioutañ a-hend-all. Rak n' eus ket da lavarout ar c'hontrol : hennezh a blije dezhañ kalz, marteze abalamour d' e helavarded, marteze en abeg d' e spered sichant, prest d' ober fent ha goap bepred, dreist-holl ouzh ar C'hallaoued, pe c'hoazh en arbenn d'e stumm-korf : kement a ene a oa ivez er sell glas ha kuñv a bare e-kreiz e zremm duard pa gomze da vat eus un dra bennak ; pe c'hoazh peogwir e kave bourrus dreist e vrezhoneg du-mañ sasun ha pouezmouezhiet brav, karget gant anal maeziou Breizh-Izel, hag eñ paotr Breizh-Uhel. Ya ! piv a c'hello kavout ar wirionez amañ.

33

Ha koulskoude e oa Fañch peurhegaset gantañ a-wechoù. Dalc'hmat e veze Loeiz hag eñ brogarour taer hag enepgall, o pismigat ar Strollad. Ne gaved ennañ nemet tud dister, gouez dezhañ, pe re lent e oa ar renerion, pe re sentus ouzh an eskibion, pe ne gasent ket a-zevri al labour en-dro « Ha petra 'rez-te » a rebeche Fañch outañ o vroeziñ a-benn ar fin. Egile a responte dezhañ gant un neuz digas « Evit ar poent e ran war-dro ar yezh. Ar politikerezh ne blij ket din ». Neuze e tave Fañch, ha gwelloc'h e oa evelse.

Evurusamant o doa traoù estreget ar politikerezh da varvailhat diwar o fenn. Kaozioù a bep seurt a oa ganto : yezhadurezh ha geriadurezh ar brezhoneg, douaroniezh Vreizh, relijion ha steredoniezh zoken : rak ur paotr gouiziek meurbet e oa e vignon hag a vourre o kelenn. E adwelout a rae c'hoazh dre e eñvor, en e gambr, plasenn Vreizh, gwisket gantañ ur hir a flotantenn damzu, o prezegenniñ da vat, tan ar spered en e sell. A-greiz-holl e paoueze, hag habask holl e c'houlenne « Ur banne te az po ». Hag eñ da gerc'hat ur gastelodenn vihan hag un dommerezig-alkol e-barzh e armel. Ha sellout a raent o daou, dilavar evit ur pennad, e-giz e-doug ul lid, ouzh an aezenn arwenn o pignat d' al laez, selaou a raent kan an dour o virviñ, klevout frond an te er bolennoù ha tañva e domnder, azezet war o c'hadorioù, kollet en o soñjoù, hep ober van an eil ouzh egile, evel ma c'hoarvez a-wechoù etre mignoned kozh.

Mont a raent a-gevret d' ar genliorz, kemer eno pep a gadour houarn ha chom e gwasked teñval ar sedrezenn vras, pe neuze e raent ur gwel da besked ruz ar poullou-dour, evel bugale. A-wechoù e save un tabutig. « Pebezh brezhoneg

fall a gomzez » a groze e vignon en ur drevezañ e bouezmouezh gallek d' ober goap. Pe neuze e varne krenn ha krak e venozioù gant ul lavarenn seurt-mañ « Peseurt soñj diot ac'h eus c'hoazh » pe « Arabat dit krediñ an dra-se : n' eo ket gwir tamm ebet ». Met ne feuke ket Fañch evit se, ha degemer a rae aes a-walc'h alioù e vignon diwar-benn karantez hag orged : c'hoarzhin kalonek a rae hepken bep an amzer: d' ar mare-se ne oa ket muioc'h eget bremañ e soñj gant ar merc'hed. Ha gant ar c'hoarzhadenn-se ez echue o diviz peurliesañ.

34

Kavout a rae da Fañch bremañ n'en doa ket e vignon diskuliet dezhañ pep tra diwar-benn e vuhez evel ma oa-eñ prest d' hen ober : en diwezh hepken en doa gouezet petra 'oa en e soñj ober en amzer da zont. Gouzout a rae e priente un aotregezh war ar skiantoù, met e sell da betra, se 'oa diaes da zivunout. Un deiz avat, p' en doa goulennet outañ : « Petra fell dit ober evit Breizh a-benn ar fin ? P'az po desket lenn ha skrivañ brezhoneg da 200 kouer, daoust hag e vevo Breizh evit-se ? », n' en doa ket Loeiz respontet diouzhtu : graet en doa gant e vrec'h ur jestr bras a dalveze tost da vat « N'ouzon dare » pe « Ne ran forzh » ha goude sellout pizh en-dro dezhañ - disfizius meurbet e oa - en doa lavaret a vouezh izel : « Goude ar brezel e fell din sevel ul labouradeg ha gonit ur bern arc'hant da gas an Emsav war-raok ».

Ha gonezet en doa e gwirionez, ya, setu dres pezh edo o paouez kompren abaoe m' en doa e adwelet. Rozellet en doa bilhedoù mil lur diouzhan druilh. Aet e oa da Afrika an Hanternoz e 1945, ha savet en doa eno ul labouradeg. Deut e oa ar brud betek e Breizh ac'houdevezh en doa dimezet du-se. Met en aner eo en doa Fañch skrivet dezhañ da gaout sikour pa voe deut er-maez eus an toull: n' en doa bet morse respont ebet. Etretant e oa bet lavaret dezhañ n' oa ket da gontañ warnañ : n' en doa roet netra d' ar genskoazell. Arabat e oa klask kaout labour gantañ eta.

Adal an deiz-se ivez m' en doa kejet gantañ e chome sanket don en e spered, evel ur pistig hegasus, skeudenn an den a oa bet e vignon. Deut e oa an daoulagad da vezañ divoull, komz a rae gorrek, un tammig raouliet e oa e vouezh, ha dreist-holl neuz un den skuizh marv a oa warnañ. En un taol en doa meizet Fañch e oa tremenet c'hwec'h vloaz abaoe ma n' en doa ket e welet ; an amzer he doa kleuzet etrezo un islonk ha n' oa ket mui tu da dreuziñ. Anzavet en doa Loeiz outañ na grede mui e Breizh.

Neuze eo en doa Fañch en em santet emzivadet da vat. Petra a voutin a chome c'hoazh etrezañ ha Loeiz ar C'hadour ? O c'henfeiz o unane gwechall. Bremañ m' en doa Loeiz kollet honnezh e chome da viken dispartiet dioutañ « Gwashoc'h 'zo eget ar marv evit disrannañ an dud » en doa soñjet Fañch d' ar c'houlz-se.

Evel dihuniñ a-drumm a reas ar paotr pa voe echu gantañ e eñvoradur : en em welout a reas azezet war unan eus bankoù plasennig kelc'hiek an Ti-post. Meizañ a reas e oa tud all azezet e gichen, re all c'hoazh o vont e-biou dezhañ ; mell savadur melen an Ti-post e-un a strinkas dirak e zaoulagad, da c'houde hedad tiez uhel gwenn ha mogerioù ruz war adsevel a-hed ar c'haeoù, ha gwez glas en diabell, a-dreñv ar pont bras, hag an oabl koumoulek. Daskreñañ a reas gant ur fourrad-avel fresk a skubas ar blasenn.

35

Setu ma klevas safar ar c'hirri, ha dason ar c'hleier en Iliz-veur o seniñ ; komz a raed ur yezh dianav e-tal dezhañ. Sellout a reas a gorn an dud, ha merzout o dremmoù kramennet ha kastizet. « Spagnoliz c'hoazh ! » Ur c'haouad konnar a yeas drezañ « yezh ar re-se a zesker e Breizh, hag hon hini... » met sioulaat a reas diouzhtu : da betra e talvez buanekaet e gwirionez.

Arvestiñ a reas pishoc'h ouzh savadur an Ti-post : plijout a rae dezhañ e stumm meurdeus. Un dra bennak evel « Pebezh kreizva brav evit renerion un emsavadeg » pe « Pebezh merva brav e vefe » a zeuas war e spered. Ha diouzhtu goude « Da biv ta em eus prestet va « Buhez Mac Piarais » ? N' en doa ket hen adkavet pa oa deut er-maez eus an toull. Keuz en doa d' al levr-se rak gwall dreut e oa e levraoueg vreizhek abaoe m' oa bet devet an hanter anezhi gant e gerent en 1944.

Glaz boud an ti-kêr a sonas kreisteiz d' e dro. Fañch a savas : poent e oa mont d' an ti-hent-houarn. Morzet e oa, ha losk-kalon a oa gantañ. « Re a vioù am eus debret dec'h da noz » a soñjas. Jediñ a rae en ur vont : en em c'houlenn a rae ha dont a raje a-benn da echuiñ ar miz gant an arc'hant a chome gantañ. « Evurusamant emañ va unan penn » a lavaras outañ e unan, en ur startaat e sac'h

war e gein. Ha bale a rae e-unan-penn, war-du bro e sklavaj, souchet dindan e
samm, gwasket gant bec'h e zic'halloud.

TRI OADVEZH AR BREZHONEG

gant Roparz HEMON

I. - OADVEZH AN HENGOUN : betek 1650.

« An Dug Hoel a Gernev en doa c'hoazh, pa veze e Kemper, ouzh e heul, ur barzh telenner, Kariou e anv. Ren a eure Hoel etre 1066 ha 1084. »

Sed a skriv Abeozen en e Yezhadur ar Brezhoneg Krenn. 600 vloaz goude marv Hoel e tassone c'hoazh heklev an delenn.

Ar skridoù o chom, adal *An Dialog etre Arzhur ha Gwin-glañv*, 1450, betek an *Nouvelou Ansien*, moulet e 1650, a zoug testeni o deus bet ar Vretoned ur yezh lennek, hogos unvan, hag hogos digemm e-pad pell. Dielloù hon istor a lavar e teuas e-keit-se ar galleg da aloubiñ ar vro. Gallekaet e voe an noblañs, gallekaet ar gouarnamant, gallekaet pe damc'hallekaet ar c'hêrioù.

Piv ar re-se eta a zalc'has d' an hengoun lennek, daoust da c'halloud ar galleg, betek e-kreiz ar c'hantved ma oa ar Roue-Heol eus Versailles o krinañ bed ar C'hornog gant bannoù ar sevenadur gall ?

Ne ouzomp tost netra diwar o fenn. Diouzh o skridoù e c'hellomp lakaat e oant kloer, pe tud desket da vihanañ. N'eus ket ul linenn e brezhoneg-krenn a vije bet savet gant un den dizek. An dud dizek ne ouient ket skrivañ. Ha pezh a ganent, pezh a gontent, ne oa nikun d' hen dastum.

Koulskoude, ar misterioù, *Buhez Wenole, Buhez Varba, Buhez Nonn, Burzhud Bras Jezuz*, ar barzhonegoù, an *Nouvelou, Melezour ar Marv* hag ar re all, a voe savet dreist-holl evit ar bobl, evit an dud dizek-se. Perak ne voent ket skrivet e yezh ar bobl ?

Perak e voent skrivet en ur yezh lennek, hervez reolennoù strizh a werzoniezh ? Peseurt nerzh a viras stumm yezh ha stumm barzhoniezh ar varzhed telennerien, pa ne oa mui a dud uhel da delennañ dirazo ?

Aozerien misterioù ha barzhonegoù ar brezhoneg-krenn o doa, anat eo, studiet ar werzoniezh hag ar yezhadur. Pelec'h ? Daoust hag e oa skolioù ? Kalz a amzer hag a boan a lakaent o plezhañ o c'hlotennoù-diabarzh. Ha me 'gred, kalz a zudi a gemerent ouzh hen ober. Ur wech c'hoazh, piv oa ar re-se ?

37

Ha, peogwir emaomp gant goulennoù, penaos e kavent c'hoarierien da zisplegañ, ha tud da selaou o misterioù, en ur yezh ken ijinat, ken rouestlet, ken pell diouzh brezhoneg ar pemdez ? Gouzout a ran ez eo ar goulenn-mañ stag ouzh ur goulenn ledanoc'h : yezh ar c'hoariva, e pep amzer hag e pep bro, a zo disheñvel diouzh yezh an ti hag ar marc'had ; hag e c'hell ur pezh-c'hoari, - evel pezhioù Shakespeare, - ober berzh, hag ar yezh anezhañ diaes da gompren d'ar c'hoarierien koulz ha d' an arvesterien ; an digompren zoken a-wechoù unan eus abegoù ar berzh.

Da zistreiñ d' ar brezhoneg-krenn : e-pad kantvedoù, ur rummad kloer a zalc'has pennek d' ur yezh damunvan hag ijinat, etre an uhelidi hag ar vourc'hizien gounezet muioc'h-mui gant ar galleg, hag ar werin o vont gant froudoù ar rannyezhoù. Skrivañ a raent, hep mar, evit o flijadur da gentañ, evit plijadur ha kelennadur ar werin d' an eil. Marteze, ne zeuas e penn nikun eus ar gloer-se e c'helled skrivañ brezhoneg en un doare all. Istorour lennegezhioù Europa, a gredan, a gav amañ ur skouer rouez eus un hengoun lennek o treuzvevañ pell war-lerc'h marv ar stad kevredigezhel a voe ganet diwarni.

II. - OADVEZH AR PARLANT : 1650-1800.

E-kreiz ar 17-vet kantved e c'hoarvezas pezh a anvan an troc'h kentañ en istor ar brezhoneg.

« War a seblant ez eo deuet ar poent kemañ doare-skrivañ kozh yezh bro Arvor implijet gant skrivagnerien Vreizh, hag he skrivañ e-giz ma vez distaget ; rak dibosupl eo d' an dud a zesk ar yezh, ha diaes-meurbet d' an dud ganet er vro lenn al levrioù brezhonek kozh, » eme an Tad Maner e kentskrid *Skolaj Sakr Jezuz*, embannet e 1659.

Nav bloaz hepken a-raok en doa Tangi Gwegen advoulet en « doare-skrivañ kozh » an *Nouvelou Ansien*.

Un taol-reveulzi, graet gant un den o tont eus ar broioù krec'h ; un den eta en diavaez eus an hengoun lennek. An abeg a oa sklaer : fellout a rae d' ar misioner, da vrudañ ar Feiz, reiñ d' ar bobl, ar re anezho a ouie lenn, skridoù aes da gompren.

An Tad Maner en doa serret an nor war Oadvezh an Hengoun ; digoret frank dor Oadvezh ar Parlant.

Frouezh ar reveulzi a voe, evel frouezh pep reveulzi, c'hwek ha trenk. Kavet oa bet al librentez. Ezhomm ebet ken da zeskiñ un doare-skrivañ hag ur yezhadur resis. Ne oa hogos d' ober nemet selaou ha merkañ ar gerioù e-giz m' o c'hleved, kemmadurioù hag all. Ne oa mui ezhomm zoken d' ur barzh heuliañ reolennoù an hen werzoniezh, evel ma klaskas Kadeg ober. Gwerzioù eeun, evel ar gwerzioù gallek, a oa mat a-walc'h. Ne oa mui ezhomm eus ar gloer.

38

Hag ar rannyezhoù, a oa chomet war an teod, a gouezhas war ar paper.

Tri doare skridoù a gavomp en Oadvezh ar Parlant : re ar veleien, re an dudjentil, re ar werin.

Ar veleien a savas oberoù a zevosion niverus, hag an oberoù-se a voe skignet ha lennet dre-holl. Komprenet e oant gant an dud. Yezh Brizh ha Marion a zo, war-bouez nebeut, yezh ar bobl. Pe e oa ul lennegezh uhel pe ne oa ket, aze n' emañ ket an dalc'h. Bez' e oa ul lennegezh graet evit ar re a implij ar brezhoneg bemdez. Ha tizhet e voe ar pal. Un arouez hepken eus ar berzh a reas : tost e voe e Bro-Leon ar ger **eurioù** da zistroadañ ar ger **levr**. Rummad war-lerc'h rummad a sunas o magadur-spered diouzh an **Eurioù Brizh**.

Eus an dudjentil ez eus nebeut da lavarout. O lennegezh a zo dister dre ar vent. Ne skrivent ket evit ar bobl, met kentoc'h evit o flijadur. Koulskoude, an daou skrivagner eus ar seurt-se a anavezomp, Keranveier ha Klaoda Al Lae, - moarvat e c'heller ober un denjentil eus hemañ, - a oa o skridoù ivez war-bouez nebeut e yezh ar bobl.

An trede doare a zo, a galz, an dudiusañ : skridoù ar werin, savet gant ar werin evit ar werin. Kalz anezho a zo kollet. Ar re a van, evelato, a zo stank : ur 150 bennak a visterioù, darn moulet, an darn vuiañ dornskrivet hepken.

Ne gredan ket e ve bet merket splann neblec'h ar c'hemm bras a zo etre misterioù Oadvezh an Hengoun ha re Oadvezh ar Parlant. Ar re gentañ, oberoù deskarded ; an eil re, oberoù tud dizesk. Ar re gentañ, oberoù kloer ; an eil re, oberoù kouerien. Ar gouerien-se, gouzout a ouzon, a aozas o c'heusteurenn diwar restajoù ar gloer. Tammoù drailhet diouzh misterioù ar gloer a anavezzer c'hoazh e misterioù ar gouerien, war vordo e-mesk an hilienn :

Men eo ar maro cruel, na el den ma goellet,
a lavar ar c'houer, war-lerc'h ar c'hloareg ; ha pelloc'h :

N-o peset quet nep dont, dre hiruout m-o proude
ha pelloc'h :

Men a ray depail voar an ol dut gaillard,
ha pelloc'h :

Emaint en o campr, hac y ol canvoyet,
e-lec'h m' en doa skrivet ar c'hloareg, sur a-walc'h :

Emaint en o campraou, hac ynt oll caffauet.

Hag an hep *quet mar*, an hep *quet sy*, an *namm*, ar *flamm*, an *tenn*, an *net* a zo chomet, hep bezañ mui rekis d' ober ar glotenn-diabarzh.

39

Hogen, daoust da se, misterioù ar c'houer a zo dezhañ, stummet ha kinklet gentañ, meleour e faltazi. En holl vroioù ar bed e kan tud ar bobl o sonioù hag e kontont o marvailhoù. E nebeut broioù e savont hag e tispiegont o fezhioù-c'hoari. Misterioù Oadvezh ar Parlant, brav pe divalav, a zo unan eus pinvidigezhioù hol lennegezh.

III. - OADVEZH AR YEZH C'HLAN : 1800-1950.

An eil troc'h en istor hor yezh a zeuas e derou an 19-vet kantved. Adarre e voe graet gant un den hepken, ur Briezhezlad, evit gwir, met ur Breizhezlad desavet en diavaez eus e yezh. Ma vije bet Gonideg brezhoneger a-vihanik, ma vije bet desket dezhañ lenn en *Eurioù Brizh*, ma vije bet e-touez arvesterien ar

Buhezioù hag an *Trajadiennoù*, e vije bet disheñvel marteze istor hor yezh en e gantved.

Gonideg, evel an Tad Maner, a sellas a-dreuz ouzh al « levrioù kozh ». Met diwar un abeg disheñvel. An Tad Maner a felle dezhañ bezañ komprenet. Gonideg a felle dezhañ skrivañ reizh.

Gonideg a ledas ar brezhoneg war an daol-oberataerezh hag e yeas dezhañ gant ur skalpel.

E venozioù ne oant ket menozioù dezhañ e-unan. Bet oant e penn geriadurourien an 18-vet kantved, e penn Pelletier hag an Tad Gregor. Edont o redek dre Europa. Ar glanyezherezh a zo bet a bep amzer, hag a zegouezh en istor an holl yezhoù europek, nemet ar saozneg marteze : dieubiñ ar portugaleg diouzh ar spagnoleg, ar spagnoleg diouzh ar galleg, ar galleg diouzh an italianeg, an alamaneg diouzh ar galleg, an tchekeg diouzh an alamaneg, hag all, hag all. Stag e vez peurliesañ ouzh ar politikerezh ; dreist-holl ouzh stourm ar vroadelezh. En e varr emañ ar glanyezherezh pa vez ar vroadelezh en argoll.

E Breizh ez eo bet ar glanyezherezh, anat, un arouez eus ar c'hoant d' an emrenerezh : n' omp ket evit kas ar C'hallaoued er-maez ; ma ! kasomp atav er-maez ar gerioù gallek !

Gonideg ne zistrujas ket lennegezh Oadvezh ar Parlant, a vevas betek hon amzer er sonioù, er marvailhoù, en darn vrasañ eus al levrioù devot, e darn eus ar C'hannadoùigoù-parrez. Met Gonideg a grouas skol ar « brezhoneg uhel ». Un toullad diskibien feal a gerzhas war e roudoù, gwech en tu-mañ, gwech en tu-hont eus ar pal.

Douget e vefen da skrivañ ez eus un islonk etre ar brezhoneg uhel hag ar rannyezhoù komzet gant pobl Vreizh-Izel. Ma 'z eus un islonk, ez eus bet tud e-leizh o teurel pontoù a-dreuz, Troude, Milin, Goulc'hen Morvan, Inizan, Dir-na-Dor, Yann-Vari Perrot, Loeiz Herrieu, Ar Yeodet ar bonterien vrudetañ.

40

Bet ez eus ivez tud e-leizh o pediñ ar bobl da dremen ar pontoù : Frañsez Vallee n' en deus graet nemet an dra-se gant e *Groaz ar Vretoned*. Ar bobl ne dremenas ket, ne selaouas ket, ne glevas ket zoken. Ha setu aze glac'har bras ar brezhoneg en hon amzer.

Ul lennegezh, sentus ouzh stur ar glanyezherezh, a voe krouet hag a greskas adal amzer Barzhaz Breizh betek hiziv. Ur skrivagner a bouez hepken a nac'has plegañ, Tangi Malmanche. Ar brezhoneg uhel, ha n' eo ket souezh, a voe benveg al lennegezh uhel. Evel en Oadvezh an Hengoun e voe tud desket o skrivañ. Ar yezh a voe ken ijinnet, ken distag diouzh yezh ar werin ha ma oa bet ar brezhoneg-krenn. Hag evel pep yezh ijinnet e teuas da vezañ unvan, peurunvan, muioc'h, kalz muioc'h c'hoazh eget ar brezhoneg-krenn.

IV. - HA GOUDE ?

An trec'h, war ar paper, a zo chomet gant ar Yezh C'hlan. Hogen e genou ar bobl e vev atav ar Parlant. Ha ma varv ar Parlant diwar genou ar bobl, e vo kemeret e lec'h gant ar galleg, ha n' eo ket gant ar Yezh C'hlan. Setu ar gudenn a zo bremañ dirazomp.

Abalamour da se e kred din e c'hellomp gant kreiz an 20-vet kantved klozañ Oadvezh ar Yezh C'hlan.

Labour Gonideg ha Vallee a oa ul labour ret, o klotañ ouzh ezhommoù o amzer. Evel nouspet reizher-yezh, avat, int aet re bell. Diskibien Gonideg o-unan, evel Troude ha Milin, ne gredjont ket mont d' e heul betek ar penn. Vallee, avat, a voe poulzet er c'hontrol, gant e ziskibl Meven Mordiern, pelloc'h eget ma vije aet drezañ e-unan.

N' eus netra kollet, ha kalz a zo bet gounezet. Rak war gef start ar Yezh C'hlan e c'heller imboudañ barroù ar Parlant. Kefridi ar stourmerien evit ar brezhoneg a zo bremañ, evel ma oa hini an Tad Maner, bezañ komprenet gant pobl ar vrezhonegerien. Ar brezhoneg a zo eus rummad ar yezhoù evel ar saozneg, stlejet o arar gant daou jav : ar saozneg romanek-germanek, ar brezhoneg romanek-keltiek. E-giz-se emañ. E-giz-se int bet stummet gant ar c'hantvedoù tremenet. E-giz-se hepken e c'hellont mont war-raok dre ar c'hantvedoù da zont. An heug rak ar gerioù gallek (hag ar gerioù etrevroadel) a zo, pa seller mat, ur merk a wander kentoc'h eget ur merk a nerzh ; un doare kompleks-izelder. Vallee ha Meven Mordiern a zo aet, o tiskar ar gerioù hiron hag o sevel gerioù glan, kalz en tu-hont d'ar skiant vat. D'ar skiant vat e ranker distreiñ, en ur virout

pezh a zo kaer ha prizius en o striv.

41

Brav eo bet galoupat war gein marc'h Atepomaros. Ar varc'hekadenn a zo echu. Bremañ e tleer arat gant an daou varc'h-labour. Pe e chomo fraost an douar ha ne vo eost ebet.

Ar Varzhoniezh hag ar gwernouiñ

gant Maodez GLANNDOUR

Keneil ker,

Peogwir ez on tremenet, ha me bev c'hoazh, dirak ar pezh a anve gwechall ar c'hatekiz ar varn « partikulier », hag a reomp bremañ ar varn gentañ anezhi, e kemeran an aotre da respont d' am buruteller, ha da zisplegañ pezh a soñjan diwar-benn e bennad.

Dleout a ran dezhañ da gentañ bennozhioù-Doue ha kalz trugarez. Rak ar pennad war va zro a zeu d'ober an trede lodenn eus un tri-fezh m' en deus klasket didruez enno sellout en empenn hag en kalon hemañ hag henhont da c'houzout evit gwir petra oa e-barzh. Pe gentoc'h eo ar merc'hodennoù savet ganimp en deus kemeret, lufre o diavaez, kleuz o diabarzh, evit o dibezhiañ, evit digeriñ o c'hof : ha siwazh, petra kaver en arzhedigoù voulouz ar c'haerañ nemet brenn-eskenn. Anzav a ran e oan bet hegaset a-walc'h o lenn an daou bennad kentañ gant an doare-se da staliañ an traoù war zigarez dielfennañ. Plijadur am eus bet eta o welout e oan bet oberataet gant kalz a resped evit va zalvoudegezh.

Meuleudi a dlean ivez d'ar buruteller. Rak komprenet mat en deus ha displeget sklaer a-walc'h va soñjoù pennañ e-keñver kudenn Vreizh hag hor buhez a stourmerion. Petra eo ar Vro evidon-me, ha perak strivañ a galon eviti, hen gwelet en deus. Tu a vefe marteze da lavarout an traoù eeunoc'h, hep re a c'herioù bras : met gouzout a ran en deus pep unan e stumm, hag eo diaes kemmañ. Ha din-me ivez e vefe tamallet aes a-walc'h bezañ implijet gerioù bras ha troioù pompadus e pennadoù 'zo. Laouen on koulskoude o welout on bet komprenet.

Gortoz a rit sur mat va rebechoù. Hiniennoù am eus d' ober evel just. Souezhet on bet o welout dre lenn an Adnotenn p. 68, n' ouie ket Youenn Olier eo bet adembannet va barzhonegoù kentañ, bloaz 'zo dija, dindan an anv : Komzoù bev. Me hag a c'hortoze en dibenn, un tamm embannerezh evit al levr, pezh a rafe kant vad d' ar skrivagner ha d' an embanner, me 'zo chomet va fri war ar gloued gant va c'herse.

43

Dievezh eo bet ur wech all va buruteller, hag er wech-mañ eo un diaked grevus a-walc'h pa bouez war eil lodenn e studiadenn penn-da-benn. N' en deus ket lennet ar pennad am eus embannet e **Sav**, niverenn 18, diwar-benn ar Varzhoniezh hag ar gwerzaouiñ. Moarvat, m' am dije bremañ da sevel ur seurt skridenn, e kemmen tra pe dra enni ; met n' hellan ket nac'h e oa se va soñjoù dek vloaz 'zo. Evel just e c'heller respont din : perak mont da guzhat e **Sav** ur pennad a gav deoc'h bezañ talvoudus ? Diboellegezh an darvoudoù...

Pa gomzer eus barzh eo mat gouzout petra soñj e-unan eus ar Varzhoniezh. Peogwir e welan n' em eus ket hen diskuliet a-walc'h, va lezit amañ da stagañ **un** dra bennak en tu-hont, ar Varzhoniezh, d' am meno, n'eo ket un doare-lavarout, n' eo ket ar gwerzaouiñ ; hi a zo un doare da welout ha da glevout ar bed, un doare d' en em welout ha d' en em glevout. Hollwelerezh, hollgleverezh eo ar Varzhoniezh e-keñver ar gomz-plaen a glask distrollañ, disrannañ. Ar barzh eo an hini a oar kenstrollañ traoù disheñvel ar bed en unvaniezh un hevelep selladenn, an hini a spurmant etre ar boudoù o-unan evel etrezañ hag int, darempredoù kuzh ha dianav d' ar re all. Goude-se n' eus forzh peseurt stumm-displegañ a ve kemeret gantañ : barzhoniezh a vo evelkent en e oberenn.

Santout a ran eo nec'het un tamm Youenn Olier ouzh va gwelout o tremen ken buan en un varzhoneg evel **Imram**, eus an delennegezh d' ar flemmerez, eus ar sioulder d' ar gonnar, eus ar berlezenn da drompilh ar varn. En anv ar varzhoniezh e ran evel-se, en anv ar vuhez personel hag hollvedel ez eo ar varzhoniezh an displegerezh anezhi. Aon em eus ne vefe ar menoz-se un dra diaes da sankañ e penn a c'henvroiz bet distummet gant skol ar galleg. Krediñ a reont a-walc'h ar pezh a zo bet desket dezho diwar-benn « la distinction des genres » ; hag evidon-me, ar varzhoniezh, displegerezh an ene, n' he deus netra d' ober na gant an disrannerezh-se na gant reoù all.

Kennebeut all ne gompren ket Youenn Olier perak em eus implijet dek stumm gwerzaouiñ, ha tuet e vefe a-walc'h da damall se d' am froudenn, ha netra ken. Anzav a ran ez eo bet evidon ar sevel barzhonegoù, un doare beaj vurzhus, hag am eus kemeret plijadur o tizoleiñ kant dremm ar varzhoniezh, hag oc'h implijout un dra bennak eus gallusterioù didermen hor yezh. Met evit reiñ deoc'h da gompren ar perak eus va stumm-gwerzaouiñ, e tlean ho kas donoc'h, betek labour ar barzh pa ziwan en e spered raktres ur pezh nevez.

44

Evidon-me, ar pezh a zeu da gentañ eo ur santadenn, ur weladenn bennak, eo un dra bennak eus ar Varzhoniezh hollvedel o 'n em zizoleiñ dirak va ene sebezet. Ha neuze e klaskan reiñ korf d' ar boud se eneel ha skoemp, a c'hoari dirazon evel un arc'hwere, pe a leugn va diabarzh gant e flamm hag e son. A-wechoù ne gavan ket : n' eus tu ebet da dizhout ar gerioù a glot, ha neuze a benn ur pennad ez a kuit ar weledigezh evel ur frond o steuziañ, hep na vefe tu da c'hervel en-dro ken, ar vouezh-se bet klevet ur wech.

Ur c'horf a glaskan d' ar weladenn, ur sonerezh-gerioù, ur ventadurezh a zerefe outi. Ha peogwir ez eus a bep seurt gweladennoù, e tle ivez bezañ disheñvel mat doare ar gwerzennoù karget da reiñ korf dezho evit o derc'hel hag o diskouez. Petra lavarfec'h eus ar sonaozour a rafe bepred gant an hevelep skeul-sonerezh, an hevelep mentadurioù, an hevelep frazennoù ? arabadus e kavfec'h anezhañ hep dale. Hag e lavarfec'h dezhañ gant gwir : Kemmit 'ta un tammig ; daoust ha n' eus ket gant ar sonerezh gallusterioù all ? Ar Varzhoniezh a zo un avantur, un enklask en ur bed a vurzhusoù, ur verdeadenn evel hini Sant Brendan davit mil ha mil enezenn. Inizi bihan a zo, evel bleuniouigoù, evel strinkenoù pe mein prizius liesdremm : ha ret mat o dezrevellañ gant gwerzioù rik, klotennoù strizh, luskadennoù lemm. Hag inizi all, krazet dindan ar gwrez, hag inizi kollet el latar, inizi o sevel spontus evel ur Stromboli, pe inizi divent evel un douar bras...

Met ur wech c'hoazh goude gwelout, penaos lavarout ne glever ket war un dro mouezh an Aeled a gan dre ar bed. Ar gwerzaouiñ a zo dreist-holl labour sonerezh. Ouzhpenn-se a zo : troioù micherel ar sonerezh a c'hell, kalz anezho, talvezout ivez er Varzhoniezh ; an doare da skouer, da zisplegañ ur bomm-son, da c'hoari gantañ d' e lakaat da skediñ dindan dek stumm. N' em eus ket koulskoude kuzhet ur seurt mennad pa 'm eus skrivet barzhonegoù an Dour, evel ur bennganenn gant un heuliad troadurioù, un dra bennak evel choral et variations. Hevelep levezon ar sonerezh war va doare da skrivañ dre luskadoù evel ma ra ur sonaozour evit ur gensonadeg pe ur c'honserto. Nag *Imram*, na dreist-holl *Milc'hwid ar serrnoz*, na zoken an Telenngan d' an teir vertuz, n' heller o c'hompren hep derc'hel kont eus an dra-se. Pe vat pe fall va mennad n' ouzon ket ; d' al lenner da varn. Met dav eo dezhañ hen gouzout, mar ne fell ket dezhañ tremen e-kichen hep gwelout.

45

Gant petra, keneil ker, echuiñ ar ragach-mañ ha n' en deus netra barzhoniel nemet an danvez. Gant petra nemet gant ar soñj n' eus evit ar barzh tra ebet a ve distag diouzh ar re all. Evitañ en em c'halv hag en em respont pep tra er bed. Ha pep santadenn, pep gweladenn spurmantet gantañ a zo lod eus un hollad ; hag an hollad-se en deus ar c'hoant foll da reiñ ur skeudenn bennak anezhañ. Evel ma lak ar barzh en e werzennoù ar gerioù da glotañ kenetrezo, e klask ivez reiñ da santout penaos e kenson e varzhonegoù kenetrezo, evel m' en em respont al laboused er beure. Reiñ ur skeudenn eus ar bed ! Strivad aner marteze. N' eus forzh...

Dister pe veur, n' hall den bezañ kollet nemet drezañ e-unan.

Oscar WILDE.

Lizheroù.

AN ILIZ KELTIEK

gant P. Rolland-Gwalc'h, ofm.

Ne anavezomp ket mat hon Istor. N' eus ket a-walc'h a Vrezhoned oc'h ober war-dro an dielloù hag an dorn-skridoù. Rak-se, emañ alies an estrenion o furgutañ en hor park, ha gant hor pinvidigezhioù e reont pezh a garont. Darn anezho a zo tud reizh. Re all n' o deus ken c'hoant nemet kammañ an Istor evit e lakaat da glotañ gant o menozioù politikel, sevenadurel pe relijiel.

Da skouer, c'hoarvezet eo gant Istor an Iliz Vreizhek ar pezh a zo c'hoarvezet gant Studi ar Brezhoneg. Trellet eo bet an darnvuiañ eus an istorourion (ne lavarant ket : eus hor furcherion) gant al labour burzhudus a zo bet kaset da benn gant ar venec'h hag ar visionerion iwerzhonat adalek ar VIIvet kantved betek diwezh ar Grenn Amzer ha pelloc'h, - ken m'o deus ankounac'haet ober a-zevri war-dro danvez Breizh. Goude ma vezo bet meneget levrouigoù talvoudus an ao. beleg Duine (Doue d' e bardono !) « Inventaire Liturgique de l'Hagiographie Bretonne », ha « Catalogue des Sources Hagiographiques », - ha «Memento des Sources Hagiographiques de l'Histoire de Bretagne » (1) - un dornad studiadennoù mat ha dudius-kenañ peurvuiañ diwar-benn Buhezioù ar Sent hag hon hendraouriezh relijiel, e vezo ret din anzav n'hon eus « Survey » ebet da lakaat e-skoaz gant levr Kenney, « Sources for the Early History of Ireland, vol. I. Ecclesiastical », pe gant « Irish Monasticism » an Tad Ryad, s.j. En abeg da se,

- pa fell dit gouzout un dra bennak, e kollez eurvezhioù hag eurvezhioù o tougnañ da fri war levrou, pennadoù, geriadurioù, kelaouennoù - kozh ha nevez, talvoudus pe didalvez - hag e kement yezh a zo bet skrivet gwechall pe a vez komzet c'hoazh e broioù ar C'hornog...

- e kredomp a-walc'h ez eo bet diskuliet pep tra (gant ar re all, evel just) diwar-benn Istor relijiel ha sevenadurel hor bro,

- ha n' eus biskoazh bet eus Iliz ar Vrezhoned nemet ur paour-kaezh Ilizig a chomas tamolodet e menezioù Kembre pe war beg-douar an Arvorig, hep tamm levezon war ar bed diavaez.

47

An notennoù da heul a ziskouezo marteze n' eo ket bet diskuliet pep tra - ez eus c'hoazh un dachenn vrav da zifraostañ - hag e vefe aes-tre terriñ da viken o gouzoug d' un toullad gevier gouiziek.

Pa vez distaget « Iliz Keltiek » gant unan bennak, e klever bep taol « an Iliz Iwerzhonat », oc'h ankounac'haat ez eo bet ganet, stummet hag adstummet honnezh gant eskibion ha menec'h vrezhon - hag e talc'has goude-se ar Vrezhoned da labourat dorn-ouzh-dorn gant ar Ouezeled, war an Douar-Bras koulz hag en Inizi. Ne deo ket da Iwerzhoniz e tamallan kement-se (a-galon-vat ec'h anzavont o dle), met dreist-holl da Vreizhiz o deus lezet o istor da vont gant al laer, ken ma rankont bezañ laouen gant ar restachoù.

Bez' ez eus gouizieion na fell ket dezho klevout anv eus « Iliz Keltiek ». Ken fromet eo bet Dom Gougaud gant o safar ma n' en deus ket kredet disentiñ outo penn-da-benn. Skrivet en deus « Les Chrétientés Celtiques » ha « Christianity in Celtic Lands », un oberenn a-bouez a-hend-all, an hini glokañ betek-amañ. Strizh a-walc'h al lec'h roet enni d'ar Vrezhoned, siwazh ! dedennet ma oa an aozour gant danvez Iwerzhon, - ha ret dezhañ ober gant al lennegezh embannet hepken, hep gellout mont betek ar mamennoù kentañ... Ar gerioù-se, « Iliz Keltiek », plijout a reont din evelato : ha ne deo ket dre ur seurt trivlierezh droc'h, met dre ma 'z int gwirion. Ken stag eo Istor Kristen ar Ouezeled ouzh hini ar Vrezhoned, ma ne c'heller ket atav didoueziañ ar pezh a zo bet graet gant ar re-mañ nag ar pezh a zo bet perc'hennet gant ar re-se.

N' eus nemet sellout un tammig, da skouer, ouzh an dornskridoù. Bep gwezh m' eo chomet ar skrib hep lavarout deomp e anv, ha pa n' eo ket an destenn hag ar spisadennoù diwar an hevelep dorn, ez eo diaes-tre gouzout pe gant ur Gouzel pe gant ur Brezhon eo bet savet an dornskrid. E kement manati brudet, Perrona Scottorum, Corbie, Fleury, h.a., a zo aet o levrou da binvidikaat levraouegoù bras hon amzer, e oa gwezhall Brezhoned, Gouzeled... ha Saozon o vevañ en ur

gichen. A-hend-all, ne c'heller ket fiziout dalc'hmat war al lizherennañ, boas ma oa menec'h Landevenneg ha Brezhoned Fleurieg da ober gant « Skritur an Enezourion » betek derou an Xet kantved.

48

A-drugarez-Doue ec'h anavezomp da nebeutañ un trikon a skribed vreizhat : Iunobrus a eilskrivas en VIIIvet kantved an dastumad « Collectio Canonum Hibernensis » (Levraoueg Orleañs, 193-221) ; Arbedoc ha Maeloc a reas kemend-all, an hini kentañ en IXvet kantved evit an abad Hael-hucar, an eil en XIvet kantved (BN. lat. 12021 ha 3182). Anavezout a reomp c'hoazh un teskadig a skridoù all gant spisadennoù henvrezhonek, evel an Dsk. niv. 302 (255) e levraoueg Orleans, ennañ oberennoù gant Sedulius ha Beda-Venniget, savet e « Semi-Uncialis an Inizi », latin ha brezhoneg diwar an hevelep dorn (2).

A-bouez-bras e vije keñveriañ an holl dornskridoù-se : kenetrezo da gentañ - ha goude-se gant an dornskridoù all a zo bet savet d' an hevelep mare. Peurvuañ ne c'houzomp diwar-benn ar re-mañ nemet : ez eus enno danvezioù-studi a zo bet pleustret gant ar Gelted Kristen - pe ez int bet skrivet « manu scottica ». Ouzhpenn-se, pa gavomp ur rummad dornskridoù war an hevelep danvez, e rankomp sellout pizh ouzh ar « c'hentelioù » pe « lennadurioù » disheñvel. A-benn an diwezh e c'hellfemp :

- tresañ gwezenn ar gerentiezh evit pep rummad dornskridoù, pezh na hañval ket bezañ graet betek-aman

- gouzout gwelloc'h diouzh darempredoù Hen-Vreizhiz gant o holl amezeion : Iwerzhoniz, Brezhoned-Tramor, Saozon, Galianed, Franked ha Germaned all, menec'h ar C'hreisteiz...

- anavezout hentoù gwirion ar ouiziegezh hag ar sevenadur, da c'houloudeiz ar Grenn-Amzer (5)...

Tud o deus graet o seizh gwellañ evit hon lakaat da gredin e vije bet paour-kaezh Breizhig, digenvez ha reuzeudik, er-maez an hentoù-se. Da welout eo.

Emaon o paouez menegiñ an Dastumad « Hibernensis ». A-unan gantañ eo bet lakaet dalc'hmat, e pep « Codex » breizhat pe vreizhek, « Lezennoù Adamnàn », « Penedlevr » pe « Roll-pinijennoù » Finnian (pe Uinniaus ?), ha traoù all c'hoazh, iwerzhonat pe da vihanañ keltiek an andon anezho. Talvezout a ra an degouezh e vefe sellet un tammig outañ.

49

Evel ma oar an holl, pa skriver Istor ar pobloù keltiek, e soñjer bepred e « Danevell vray ha glac'harus Keltia war he zalaroù ». Un daeraouenn, mar plij, tudoù ! Ha neuze pa skriver un draig bennak a-zivout an Iliz Keltiek, ez eur prederiet gant « Tremenvan an Iliz Keltiek » hepmuiken (6), pep hini o tennañ e vad eus an diotaj-se : ar romanourion romanekoc'h eget ar Pab (likourion vat a-wezhoù) evit trompilhañ un Trec'h hag a zo c'hoazh dianav, moarvat, d' an Tad Santel e-unan - ar geltourion evit kaout un digarez ouzhpenn da gounnariñ pe da leñvañ - hag ar gristenion eeun o c'hweziñ kement a c'houzont evit didamall tro-ha-tro pennoù kalet o zadoù kozh ha krizder Iliz-Per-ha-Paol en o c'heñver. Bezit dinec'h ! An Iliz Keltiek n' eo ket bet lazhet, ha, diouzh ma welan; buhezek a-walc'h eo c'hoazh, o vezañ m' hon eus miret un doare deomp-ni da « enkorfañ » ar feiz katolik, 'giz ma lavarar hiziv. Hag arabat deomp lezel an teñzor-se da vont gant al laer, evel m' hon eus graet gant an teñzorioù-all. Lavarout a reot din : Dervenn Eosten, Kendalc'h Whitby, ar Pask hag an Talgenn, Dol ha Tours !... Marteze. Ur wezh all e vo sellet ouzh an holl darvoudoù-se, o tougen da bep unan anezho an doujañs a zo dleet dezhañ. Sellomp kentoc'h ouzh hon dornskridoù. Danevellañ 'reont deomp un istor hag a zo bet treuzveizet pe treuzwisket alies e ster gwirion.

Er bloaz 818, faezhet eo Morvan Lez-Breizh gant Loeiz en Deol. Diouzhtu e welomp an Impalaer oc'h « erbediñ » Reolenn Sant Benead da v-Matmonoc, abad Landevenneg. Diskar an Iliz Vreizhek ! Landevenneg romanekaet ! Un tammig pelloc'h, en 833, e klevomp ar manac'h Gerfred o kanañ an hevelep sonig da sant Conhoiarn. Abominatio Desolationis ! Conhoiarn, saver manati Roton, Keneil Nomenoe, ur Breizhad ma 'z eus bet unan, o treiñ kein d' e dro d' ar c'hiz kozh ! Skrijañ 'reer... Koulskoude, e-pad daou c'hantved c'hoazh hag ouzhpenn, e talc'h ar venec'h vreizhat da lakaat ar C'hiz Keltiek war ar parch, ha d' he

brudañ, evit doare, e-touez Kristenion an Douar-bras.

E gwirionez, m' o deus laosket hon Tadoù hini pe hini eus o henvoazioù karetañ, - doun, frouezhus ha kendalc'hus eo bet levezon ar Gelted war Iliz ar C'hornog. Anv ur skrib, ur geriennoù brezhonek etre div linenn e latin, me 'gav din e oa paotred a-zu-mañ oc'h ober un dra bennak en abadenn.

Distaget em eus anvioù Sant Benead hag e Reolenn. Ne c'hellan ket amañ displegañ dre ar munud penaos na pegeit eo bet degemeret ar reolenn-se en hor manatioù kozh, na zoken he c'heñveriañ gant ar reolennoù keltiek. Un nebeut evezhiadennoù, koulskoude (7).

50

Gwir Reolenn vev ar Manati eo an Abad e-unan. Ma ne verv ket ur santelezh tomm ha lugernus en e greiz, e teuio an diaouloù da ober o reuz e-mesk an deñved. Ha Diaoul ar C'housked an hini a zeuio da gentañ. Rak, hep disentiñ ouzh disterañ tintadenn ar c'hloc'h, e c'heller kousket c'hwek, ha mouzhañ ouzh mouezh Doue, e gwasked ar gaerañ reolenn. Ne deo ket hep krenañ e soñj alies an Abad er vreudeur a zo bet fiziet ennañ. Hag evitañ da vezañ un den poellek, speredel, o c'houzout diouzh ar Skriturioù ha diouzh an eneoù, ne fell ket dezhañ reizhañ pep tra hervez ma tro en e benn. Hogen, diazezañ 'ra e gelennadurezh war Gelennadurezh ar Re-Gozh hag ar Sent, ha biskoazh ne ra fae war skiant-prenet an amezog.

Un amezog leun a furnez e oa Sant Benead evit ar Gelted. Selaou a rejont ouzh e gentel, evel m'o doa selaouet ergentaou ouzh kentelioù Sant Marzhin, Yann Gassian na menec'h ar Mor Turrheniek, - evel ma selaouint bremaik ouzh Sant Bernez ha Sant Frañsez (8).

Arabat deomp krediñ, evelato, n' o devije biskoazh graet hon Henaourion nemet drevezañ rik-ha-rik kavadennoù ar re-all. Goet hag adstummet eo bet dalc'hmat an amprestadennoù diouzh ijin ha temz-spered ar ouenn : ouzh al lezenn-se e sentas ivez Uhel-Skouer ar Manac'h hervez Sant Benead. Souezhet-bras e vije bet Abad ar Monte-Cassino, m' en dije gwelet manatioù an IXvet hag an Xvet kantved : e skol an « Enezourion » e oa bet ar c'houer kampaniat etre-daou.

A-hend-all ne deo ket dre zegouezh e vo boulc'het Adreizhadur an iliz en XIVvet kantved gant ar Pab elsassiat Leo IX (1049-1054). Eskob Toul e Lotharingia oa bet Bruno von Egisheim da gentañ : menec'h Keltia a oa bras o levezon d' ar mare-se etre Mosa ha Danav ha dreist-holl en Tri Eskopti brudet : Metz, Toul ha Verdun (3).

Marteze ne vezo ket didalvez degas da goun e veze dornskrivet c'hoazh div reolenn S. Colman (Regula Monachorum, Regula Coenobialis) hag o c'hoarezed, a-hed ar XVvet kantved. Ma ne fazian ket e varvas Johann Gutenberg e 1468 (4).

'M eus aon eo bet rakdeizieb mortuaj an Iliz Keltiek. 'M eus aon e kemeromp alies da wir bater un toullad fentigelloù savet a-ratozh evit hon lakaat da ankounac'haat Arzhur hag hon huñvreoù kaer.

Hon huñvreoù kaer a zo bet trec'h d' ar bed... meur a wezh, en amzer gozh. Trec'h e vezint c'hoazh mar fell deomp.

51

NOTENNOU

(1) Talvoudus an danvez dastumet gant Duine. Koulskoude merket doun eo bet e varnedigezhioù, peurluviañ, gant spered ar bloavezhioù 1900-1920. Edo an « devastating tradition » e-kreiz he brud d' ar mare-se.

(2) s.o. RC. XXXIII, 1912, p. 418. d. h.

(3) s.o. Aubrey Gwynn, Irish Monks and the Cluniac Reform, Studies XXIX, 409-430. - Felim O Briain, o.f.m. : The expansion of Irish Christianity to 1200. Irish Histories/ Studies. III, no 11. March 1943.

(4) Da skouer, evit ar « Regula Monachorum », an Dornskrid lat. 14949, München, Staatsbibliothek ; evit ar « Regula Coenobialis », an Dornskrid lat. 3878, Wien, Nationalbibliothek. - s.o. Kenney - 197, 198, ap. cit.

(5) Gouzout a reer e c'hoarvezas alies d' al lennegezhioù broadel redek an Inizi hag an Douar-Bras a-gevret gant al lennegezh kristen e Latin, e sac'h ar venec'h hag birc'hirined.

(6) s.o. Duine, Memento des Sources Hagiographiques, p. 5 « Déjà (en XII kantved) la Bretagne n'est plus qu'un territoire de la France, et la

centralisation politique y va poursuivre son oeuvre, pour le plus grand bien de l'ordre et du progrès, tandis que la centralisation ecclésiastique mate l'individualisme celtique et canalise le mysticisme breton dans des voies plus régulières »... p. 25 :

« ...Landevenec, dernier foyer des usages scottiques... » Souezhet-bras e vije bet an tad Duine ma vije bet lavaret dezhañ e oa dornet dispar evit skrivañ romantoù.

(7) Ne c'houzon ket perak e skeudenner alies Reolenn Sant Benead evel ur vombezenn garget a boultr roman ha laosket war vagig an iliz Keltiek evit he c'has d' ar strad. Tabut a savas diarbenn « ar Pask an Talgenn », biskoazh avat diwar-benn Reizhadurioù-diabarzh an Iliz Keltiek, galloud an ebed iwerzhonat, na boazioù Ty Ddewi pe Iona.

(8) An « individualisme celtique » a glaskas bepred gouzout penaos e veze graet an traoù er peurrest eus an Iliz.

En deñvalijenn donnañ eo e sav flammenn ar Goanag,
ESCHULOS.

KAD MAG TURED

(Kendalc'h)

135) Sevel a rejod malvenn lagad Balor. Lug a vannas neuze ur maen eus e vatalm hag a ziframmas al lagad diouzh e benn. Hag e lu a oa o sellout ; kouezhañ a reas (al lagad) war lu ar Fomôire, ha tri navedad anezho a gouezhas marv e-kichen. Ma stokas o c'hloppenou ouzh brennid Indech mab De Domnann, hag hemañ a zeuas gantañ ur voullad gwad war e ziweuz.

136) Eme Indech : « Galvit davedon va file Loch Lethglas » (76). Hanter-c'hlas e oa hemañ eus an douar betek kern e benn. Dont a reas Loch davet ar roue. « Gra din gouzout », eme Indech, « piv en deus distaget ouzhin an taol-se »

(diviz digomprenadus).

137) Neuze e teuas ar Vorrigan merc'h Ernmas, ha kennerzhañ an Tûatha Dê d' en em gannañ taer ha kalonek. Kanañ a reas ar c'han-mañ : « Sevel 'ra ar roueed evit ar gad, h.a. ».

138) Neuze e troas an emgann da zrouziwezh, hag argaset e voe ar Fomôire betek ar mor. Ar c'hampion Ogme mab Elatha (sic) hag Indech mab De Domnann, roue ar Fomôire, a gouezhas en un emgann-daou.

139) Loch Lethglas a c'houlennas e vuhez digant Lug. « Ro din tri goulenn », eme Lug.

140) - Hag az pezo », eme Loch. « Betek deiz ar Varn e kasin diwar Iwerzhon reuz ar Fomôire ; ha va zeod (?) a bareo pep droug ac'hann da fin ar bed ».

141) Evel-se e voe espernet Loch. Neuze e kanas d'ar Ouezeled (77) an urzh paouez : « Ra harzo ar c'hirri, h.a. ».

142) Bremañ e lavaras Loch e rofe anvioù da nav c'harr Lug, pan oa bet lezet e vuhez gantañ. Lug a lavaras dezhañ o envel. Respont a reas Loch ha lavarout : « Luochta, Anagat, h.a. ».

143) - Ur goulenn : pere anvioù ar vlenierion a oa e-barzh ? - Medol, Medan, Moth, h.a. ».

53

144) - Pere anvioù ar bizhier a oa ganto en o dorn ? - N'eo ket tenn (da lavarout) : Fes, Res, Roches, h.a. »

145) - Pere anvioù ar mirc'hed ? - Can, Doriadha, h.a. ».

146) - Ur goulenn : niver an dud lazhet ? » eme Lug da Loch. - Ne ouzon niver ar gouerion hag ar werin. Niver ar roueed hag an dierned Fomôire, hag ar vibion-roueed hag an usroueed a ouzon avat : pemp mil tri den ha tri-ugent, daou vil ha tri-hanterkant, pevar-ugent mil ha pemp navedad, eizh hag eizh-ugent, seizh ha pevar-ugent, c'hwec'h ha pevar-ugent, pemp hag eizh-ugent, daou ha daou-ugent gant douaren Nêt. Sed aze niver usroueed ha tierned ar Fomôire a voe lazhet er gad.

147) Nag evit niver ar gouerion hag ar werin hag an astut, hag ivez an dud a bep micher a oa deut gant al lu meur - rak pep kampion ha pep tiern ha pep usroue eus ar Fomôire a zeuas gant e dud d'an emgann, ha faezhet e voe an holl, ken gwazed dieub ken sklaved -, ne gontomp nemet ur re bennak eus gwizion an usroueed. Sed amañ niver ar re am eus niveret eus ar re am eus gwelet : seizh kant seizh ha seizh ugent (78) gant Sab Uanchennach (79) mab da g-Carpre Cole ha d' ur sklavez eus Indech mab De Domnann, da lavarout eo mab d' ur sklavez eus roue ar-Fomôire.

148) Evit ar re a gouezhas ouzhpenn, hanter-dud ha gwerin ha na dizhjont ket kreiz an emgann, buanoc'h e vo niveret ar steredennoù en neñv, an traezennoù er mor, ar malzennoù en erc'h, ar glizhennoù er prad, ar c'hazarc'henoù er c'hazarc'h, ar geotennoù dindan treid ar mirc'hed, ha kezeg mab Lêr (80) er gorventenn.

149) Goude-se e kavjod Bres mab Elatha hag eñ diwarez. Eme hennezh : « Gwell eo deoc'h va espern eget va lazhañ ».

150) - Petra 'zeuy dimp da heul an dra-se ? » eme Lug. - Mar don espernet, » eme

Bres, « e vo laezh bepred gant bioù Iwerzhon ». - Goulenn a rin ali hor furion », eme Lug.

151) Ha Lug ha mont davet Maeltné Môr-brethach (81) ha lavarout dezhañ : « Ha roet e vo e vuhez da Vres ma ro laezh bepred da bioù Iwerzhon ?

152) - Ne vo ket, » eme Maeltné. « N' en deus galloud ebet war o buhez na war o (?) ha dezhañ gallout reiñ laezh dezho keit ma vint bev »,

153) Eme Lug da Vres : « Ne vi ket saveteet gant kement-se ; n'ac'h eus galloud ebet war o buhez na war o (?) ha dit gallout reiñ laezh dezho ».

54

154) Eme Bres : « ... (un nebeut gerioù digomprenadus) ... ».

155) - Hag eñ ez eus tra pe dra all d' az saveteiñ, â Vres ? » eme Lug. - Hag ez eus en gwirionez. Lavar d' ho parnerion : diwar va espern o devo gwazed Iwerzhon un eostad bep tri miz ».

156) Eme Lug da Vaeltné : « Ha rôet e vo e vuhez da Vres ma ro da wazed Iwerzhon un eostad ed bep tri miz ? »

157) - Sed a zere ouzhimp, » eme Maeltné : « an nevez-amzer evit arat ha hadañ, ha deroù an hañv evit nerzhañ an ed, ha deroù an diskar evit peurazviñ ha mediñ an ed. Ar goañv evit hen debriñ ».

158) - Ne vi ket saveteet gant kement-se, » eme Lug da Vres. Eme egile : « ... (an hevelep gerioù digomprenadus) ... ».

159) - Disteroc'h tra az salvo, » eme Lug. - Petra ? » eme Bres.

160) - Penaos ez aro, penaos e hado, penaos e vedo gwazed Iwerzhon ? Gant deskiñ deomp an tri zra-se e vi espernet. - Lavar dezho : arat d' ar meurzh, lakaat an had er park d' ar meurzh, mediñ d' ar meurzh ».

161) Hag a-drugarez d' ar gorvigell-se e voe laosket kuit Bres.

162) En emgann-se e kavas Ogme ar c'hampion Orna, kleze Tethra roue ar Fomôire. E zic'houhinañ a reas Ogme hag e c'hланаат. Neuze e kontas ar c'hleze kement en doa graet, rak en amzer-se e veze boas ar c'hlezeier, pan o dic'houhined, da zanevellañ o c'hurioù. Diwar neuze eo o deus ar gwir ar c'hlezeier da vezañ glanaet goude o dic'houhinañ (82). Diwar neuze ivez ez eus hud en armoù. Rak sed, en amzer-se e komze an diaouloù (83) en armoù, hag an armoù a veze azeulet gant an dud, hag e talvezent da ziwall en amzer-se. En abeg d'ar c'hleze-se eo e kanas Loch Lethglas ar c'han-mañ :

« ... (digomprenadus) ... ».

55

163) Mont a reas Lug hag an Dagda hag Ogme war-lerc'h ar Fomôire, o doa skrapet telennour an Dagda, Uaitne e anv. Mont a rejont e-barzh sal ar gloez ma oa Bres mab Elatha hag Elatha mab Delbaeth. Edo an delenn a-istribilh ouzh ar voger. An Dagda en doa staget an tonioù en delenn, en doare ne gane nemet war e c'hourc'hemenn, pa lavare an Dagda kement-mañ :

« Deus Daurdabla,

Deus Coir-cetharchuir,

Deus hañv, deus goañv,

Genoù telenn ha binioù ha trompilh ».

Rak daou anv e oa d' an delenn-se : Daurdabla ha Coir-cetharchuir (84)

164) Neuze e telennas an delenn a-ziwar ar voger, hag en ur lazhañ nav den e teuas d'an Dagda, hag hemañ a c'hoarias dezho an tri zon a vrud un telennour, sed an hungan hag al laouengan hag ar gouelgan. Seniñ a reas dezho ur gouelgan, hag o gwragez tener ha leñvañ. Seniñ a reas dezho ul laouengan, ha c'hoarzhin a reas o gwragez hag o mibion. Seniñ a reas dezho un hungan, hag al lueoz a vanas kousket. A-drugarez da se ez achapas an tri ez yac'h diouzh ar Fomôire, o dije karet o lazhañ.

165) An Dagda a gasas neuze gantañ (ur rrank er skrid) gant blejadenn an annoar bet roet dezhañ evit e labour. Rak pa c'halvas hi he leue (sic), holl chatal Iwerzhon bet kemeret da druaj gant ar Fomôire a stagas da beuriñ (85).

166) Echu ar gad ha skarzhet ar c'helanoù, ez eas ar Vorrigan merc'h Ernmas da gemenn (keloù) ar gad hag an trec'h meur c'hoarvezet da venezioù uhel Iwerzhon ha da lueoz ar sid ha d'ar sterioù pennañ ha d' an aberioù. Abaoe eo he deus Bodb (86) dezrevellet ar c'hurioù. « N'eus ket a istor ganez ? » a lavare pep hini dezhi ; hag hi a gane :

«Peoc'h en neñv,

Neñv war ar bed,
Bed dindan neñv,
Nerzh da hep hini, h.a. ».

167) Goude e tiouganas ouzhpenn diwezh ar bed, hag an holl drougoù a vije neuze, ha kement kleñved ha kement dial. Setu perak e kanas ar son-mañ :

« Ur bed a welin ha na blijo ket din :

Hañv hep bleunioù,
Bioù hep laezh,
Merc'hed hep elevezh,
Gwazed hep kalon,
Aloubadegoù hep roue.

56

Gwez hep frouezh,
Mor hep madoù.

.....

Barnerezh kamm digant kozhidi,
Brizh-setañsoù digant barnerion,
Treitour pep gwaz,
Laer pep paotr.
Ar mab a yelo en gwele e dad,
An tad a yelo en gwele e vab,
Pep hini a vo breureg e vreur.

.....

Gwashat amzer !
Ar mab a douello e dad,
Ar verc'h a douello he mamm ».
N'EUS KEN

(76) Lethglas : « hanter-c'hlas ». Leth « hanter » a glot gant ar brezhoneg led-e ledenez.

(77) Un etrelakadur eo meneg ar Ouezeled ; ar re-se, diskennidi Mile, a zeuas en Iwerzhon war-lerc'h an Tuatha Dé Danann, hag a drec'has anezho. An T. D. D. trec'het a glaskas repu er side (s. notenn 38).

(78) Keñveriañ ar « seizh mil seizh kant seizh ha seizh-ugent » sant beziet e bered Lanrivoare.

(79) Uanchennrach : « penn oan ».

(80) Lêr (tro-c'henel Lir) hag e vab Manannan a zo doueed ar mor en Iwerzhon. Klotañ a reont gant Llyr hag e vab Manawyddan er Mabinogion ; ha llyr a dalv « meurvor » e kembraeg.

(81) Môr-brethach : « barnedigezhioù meur ».

(82) Ger evit ger : « o deus un truañ a c'hlanaat ».

(83) Etrelakadur kristen.

(84) Daurdabla : « taol derv » ; Coir-cetharchuir : « ton er pevar c'horn ».

(85) Da lavarout eo, moarvat, ez eas chatal ar Fomôire - bet laeret digant an T. D. D. - da heul al leue, galvet gant e vamm a oa e-kerz an Dagda ; evel-se e voe adkemeret o chatal gant an T.D.D.

(S6) Amañ e seblant bezañ Bodb an hevelep hini hag ar Vorrîgan.

Alan Durand ha brezhoneg lennek an naontekvet kantved

gant Roparz HEMON

I. - Alan Durand (1806-1852), beleg, a voe unan eus ar re gentañ e-mesk diskibion Ar Gonideg. E levr, *Ar Feiz hag ar Vro*, a voe moulet e 1847 (1).

Skrivañ a ra en e gentskrid :

« ...mes dreist holl e renkeur henvel ann Aotrou Hersart de la Villemarqué, euz a Gemperle, e Kerne. Ann Aotrou-man, den gwiziek, ha warlerc'h ann Aotrou ar Gonidek, kenta reizher ar gwir vrezonek, en deuz roet meur a gelen vad da skriva al leor-man... » (p. XIV).

Hag en dibenn e kaver ur pennadig anvet « Geriou lekeat el leor-ma, pere n' int ket klevet gand ann holl Vretoned, gant geriou all evit ho skleraat. - Kentel. - Ar brezonek a zo el leor-ma eo ann hini a gomze hon tudou koz, ken ma oa ar gallek en em silet kement dre Vreiz : beza ez eo ivez ann hini en deuz digaset anevéz ar Gonidek, hag a laka hirio enn he c'houde, ann Aotrounez T. Villemarqué, Troud, Herri, Brizeu, Klec'h, Ar Skour, Aleksandr, Gwizouarn, Prou, Goesbriand, Lezeleu, Joubiou, ha meur a zen gwiziek all, evel ann Aotrounez a laka e brezounek *Lizeriou Breuriez ar feiz*. Kredet am euz e oa euz ar gwella ober evel-d-ho, ha chetu evit petra n'am euz ket goulennet mont da wea, na da vac'hagna geriou gallek evit skriva va leor. Evit mavezo klevet ar geriou koz am euz kemeret, ez an da lakaat ama, ar re ann nebeuta anevezet, rak-enep d'ezho ar geriou nevez anevezet gand ann holl. » (p. 388-389).

Ha da heul e ro ur roll, ennañ ouzhpenn 200 ger.

II. - El levr e kaver dastumet barzhonegoù ha skridoù all, savet en amzer an Dispac'h, an darn vuiañ anezho diwar-benn stad hor beleion. Bez' ez eus ivez diskleriadurioù, hir ha berr, skrivet gant A. Durand.

(1) Diwar-benn A. Durand, sell ivez ouzh Kaieroù Kristen, niv. 1, p. 60, hag Arvor, niv. 133. N. ar R.

58

Diwar-benn an danvez dastumet gantañ setu amañ pezh a lavar A. Durand en e gentskrid :

« Evit en em dizenoui, kelen ha krevaat ho mignoned hag ho divuza ivez a wechou, ann Aotrounez a bere hon euz komzet da genta, ha meur a hini all, a reaz eunn niver braz a ganaouennou pere a oa desket kerkent : ho c'hana a reat d'ann dud vad pere a gave enn-ho peadra da gemer kentel ha d' en em grevaat enn ho foaniou. Evez a lekeet d' ho c'hana, rak kastiset a vije ar re tamallet dirak ann Nasion, da veza kanet ar seurt kanaouennou, kerkoulz hag ar re gant pere e vije kavet skridou euz anezho : pa furchet ann tier evit klask beleien goz, e klasket ivez ar skridou a gomze a Zoue, pe enep ann Nasion. Kement-se a reaz da galz a dud teurel enn tan, paperiou roet d'ezho gand ar veleien-goz, pe ho c'huza el leac'hiou e pere ez int bet dispennet ha malet gant al leisaed hag al loened fall: unanik bennak koulskoude euz ar c'hanaouennou-ze a zo bet diwallet, evel mennosiou ann Aotrou al Lae, persoun Perroz-Gwirek : ar re all, evel ar re a zo el leor-man, n'int choumet nemed e penn ann dud ho doa ho disket. Evit ho skriva a zo renket monet da gavout an dud-ze. Ar re-man a zo arru tano braz enn hon touez, hag ar re a vale c'hoaz, a dosta d'eunn oad e pehini e kustumer dont da ankounaat meur a dra : e maint holl a reaz da bevar-ugent vloaz ; meur a hini zoken a zo lamet enn tu all ; war-ze skrivagner ar c'hanaouennou-man en deuz, enn eunn hevelep deiz, klevet o kana, pevar den hag ho doa etre-z-ho, tri c'hant pemp bloaz ha tregont a oad : tri euz ar re-man a zo eat abaoue dirak Doue : unan a chom c'hoaz hag he hano Fanchoun ar Person, euz a barrez Plouaret : ar c'hreg-man e deuz roet meur a ganaouenn enn he hed, ha tamm pe damm euz a galz a re all pere a zo aman : meur a zen all euz ann hevelep parrez, evel Prijanted ar Wern ha bugale Matto ar Gallo, kerkoulz hag ann Aotrou Herry, beleg, ha Jann-Loeiz ar Bizek, sagraisd enn Iliz veur Landreger, ho deuz ivez skoazellet kalz da skriva ar c'hanaouennou-man. » (p. XII-XIV).

Taolomp evezh ouzh ar ger roet. Peurliesañ ez implij A. Durand ar ger-se, e-kerz al levr, pa fell dezhañ lavarout pelec'h ha digant piv en 'deus bet ar ganaouenn-mañ-kanaouenn. Da skouer :

« Ar ganaouen-man a zo bet roet d'in gant Jann-Mari ar Gallon, euz a vourc'h Plouaret. » (p. 2).

« Ar ganaouen a zo aman diaraok, a zo bet roet d'in gand ann Aotrou Ledan, Mouler e Montroulez. » (p. 190).

59

An div skouer-se a ziskouez pegen diresis eo ar ger roet. Ar ganaouenn roet gant Ledan a oa, sur a-walc'h, moulet pe dornskrivet. Hogen daoust hag e oa ar ganaouenn roet gant Jann-Mari ar Gallou skrivet war un tamm paper, pe daoust hag e voe hepken kanet gantañ dirak A. Durand ?

Pezh a zo sur, ar c'hanaouennoù (hag ar skridoù all) moulet el levr a zo bet aozet gant A. Durand, evel ma lavar e-unan ; aozet, un tammig evel ma voe aozet darn eus danvez Barzhaz Breizh.

Emaomp o vont da welout petra oa an aozadur-se.

1) « Dislavar ann Aotrou Loier »

Ur ganaouenn anvet evel-se a gaver, p. 143-147.

An Aotrou Loier, hervez, a oa ur beleg a eskopti Treger, a douas al Le d'an Nasion, hag en em zislavaras goude.

« An dislavar a zo aman, » eme A. Durand, p. 148, « a zo bet roet d'in gant Kolaz Javre, euz a vourc'h Plouaret : bet ez eo bet savet gant ann Aotrou Perennez euz a behini e komzinn goude. »

Ar Perennez-se a zo meneg anezhañ adarre p. 210 ha p. 223. War ar b. 210 e lavar A. Durand ez eo aozer ar flemm-skrid Kredo Nasional. War ar b. 223 e lavar ez eo aozer ar flemmvarzhoneg Prezegen Nasional : « Ar Brezegen gaer a zo ama diaraok, a zo bet gwerseet gant ann Aotrou Ervoan Perennez, euz a barrez Pleudaniel, e tu Landreger... Ann den enoruz-ma a zo c'hoaz beo, e tu Lannuon ha Landreger, kalz brudet dre he furnez hag he wiziegez vraz... Ar brezegen a zo bet roet d'in gant ann Aotrou Perennez he-unan : ar c'hanaouennoù all savet gant-han, ha pere a zo el leor-ma, a zo bet roet d'in gant tud all. Ann Aotrou Perennez en devoa c'hoaz savet meur a ganaouen ; mes ar re-ma a zo bet kollet. »

2) « Retractasion an ottro Loyer »

Bez' ez eus e levraoueg Skol ar Studioù Keltiek e Dulenn ur c'haier, anezhañ dornskrid ur mister brezhonek, Buhez David. An dornskrid-se a zo meneget war ar Revue Celtique, V, 1881-1883, p.

Kavet e voe gant J. M. Lejean. Piaouet e voe goude se gant L. Bureau, ha goude se c'hoazh gant Emil Ernault.

Skrivet, - eilskrivet kentoc'h, - e voe gant Jakez Erwan Floc'h, eus Treglañviz. War ar bajenn 4 e lenner, e skritur hemañ : 1850.

An div bajenn gentañ eus ar c'haier a zo warno ur varzhoneg. Anv ar varzhoneg-se, skrivet e traoñ ar bajenn 1, a zo : « Retractasion an ottro Loyer ». E traoñ ar bajenn 2, e lenner :

60

« Monsieur pierre Loyer sieur curé de notre treve de tréglamus / An mil sept cent quatre vingt onze / Jacques yves le floch né le 25 juin mil sept cent quatre vingt vn / Jacques yves le floch né aux bourg de treglamus le 25 juin / mil sept cent quatre vingt vn. »

Ar varzhoneg-mañ a zo berroc'h eget an hini bet embannet gant A. Durand : 15 poz e-lec'h 27. An div varzhoneg a glot mat betek diwezh an 11-vet poz. Neuze 12, 13 ha 14 er Retractasion a glot ouzh 23, 21 ha 24 en Dislavar. Div werzenn diwezhañ ar Retractasion a c'hellfe klotañ marteze ouzh div werzenn diwezhañ an Dislavar.

III. - Moulañ a ran bremañ ar *Retractasion* war he hed. Dindan pep poz e voutan e lizherennoù stouet ar pennad eus an Dislavar a glot outañ.

1.

Chuy pere so bet testo deus ma scandal
dimeus ma erreuriou ha deus ma exsambb fal
tostaet da glevet ma retractasion
hac ar glachar sinser a santan em calon

C'houi pere a zo bet testo, ma breudeur ker.
Evez ma holl fazio hag evez ma gwall skouer,
Tostaet da glevet breman ann dislavar,
A rann gand eur galon mantret a wir c'hlac'har.

2.

er spas deus a eis mis sivoas din men so bet
er mes deus an ilis en pehinin voan badeet
Retorn aran dezi mar be he bolante
ma resef choas eur veag en toes he (b)ugale
E pad pemp miz, pe c'houec'h siouaz d'in ! ez onn bet
Er mez deuz ann Iliz e p'hini oann ganet,
Distrein e rann d'ez hi a galon, mar teurve
Ma c'hemer c'hoaz eur wech, enn touez he bugale.

3.

Eya tut malerus a nom pas ma denvet
besan cheus eur pastor euit men nen donquet
en lech hoc hassistan mesur hoc yneo
voas treitour euit judas ma re dach ar mar(o)
Ia, ma zud reuzeudik, ha nann, nann, ma denvet,
Bezan 'c'heuz eur Pastor, mez evit me n'onn ket,
E lec'h ho skoazellan, mezur hoc'h ineo,
Falloc'h eget Judaz, me re d'ec'h ar maro.

61

4

Aboe ma meus prestet al Le se miliguet
Biscoas na nos no de repos na meus bet
Ebars em halon bepret vn dra a lere din
melerus euit petra e tes denem daonnin
Abaoue m'am euz gret al Le-ze milliget,
Biskoaz na noz na de sioulded n'am euz bet,
'Barz em c'halon bepred eunn dra a lere d'in,
'Vit petra, reuzeudik, e teuz d'en em daonin ?

4.

choas nen dout guet contant euit col da ine
da renons evit eur james da joaustet an eff
pa deus da da drainan er Memeus maleur
inea a so bet prenet gant on salver
C'hoaz n'eo ket awalc'h d'id dont da goll da ine,
Koll, ha koll evit mad holl levez ann Ee,
Ma ne deuz da dennan ebarz da reuz kevret,
Ineo a zo bet gand hor Zalver prenet.

5.

Brassoeh eo da valis ha da artiffisso
euit nen de malis an droucq sperego
evit peublin an yffern sivoas e himplies
an nol sacramancho comso doue memeus
Te a zo mu trubard eged ann diaoulo,
Brasoc'h eo da zrougiez ha da droidello,
'Vit poblann ann Ifern ! te gemer dre c'hoge
Ann holl Zakramancho, zoken komzo Doue.

6.

Das erreur deplorabb deus da renons agreñ (?)
quit a ma helles gra pront guir binigen
chello moes un doue a deu das quer...
a cren Bars er stat se na deffes davervel
Da fazi gwelvanuz, deuz d'hen dinac'h a grenn,
'Keit ha ma helles c'hoaz, gra prim gwir binijen,
Selaou mouez eunn Doue p'hini deu d'az gervel,
Ha kren 'barn ar stad-ze ne deufez da vervel.

62

8.

Ous ar voes se pel bras emeus bet resistet
eneum rentin aran choas da voellan ma fechet
Mar Gallan donnet dre ma daerro

Dobtenin quent mervoel pardon deus ma crimo
Ouz ar vouez-ze pell braz me am eus bet strivet
Distrein 'rann d'ann hent mad, anzav 'rann ma fec'hed ;
Gwenvidik ! mar gellann donet dre ma daero
Da gavet kent mervel, distol euz ma gwallo.

9.

pardon ahoulenan ouzach o ma jesus
Dre ueritto ho maro hac o coat presius
pardonet deur pecher so rannet e calon
gant eur glachar sinser a vouir gontrision
Ouz-hoc'h-hu, ma Zalver, me c'houlenn trugare,
Dre zellid ho maro hag ho koad sakr ive,
Distolet eur pec'her 'zo mantret he galon,
Gant gwir keuzeudigez ha gant glac'har gwirion.

10.

acordet ocheus gras da varie magdelen
deur laer deo deur sant per a deur gananeen
Disqueet em andret eur vrassocho madeles
rac Brasoch eo ma crim ha ma fallagries
Gret hoc'h euz trugare da Vari-Madalen,
Da sant Per, d'al laer deo, ha d'ar Gananeen.
Diskouezet em andret brasoc'h ho madelez
Rak brasoc'h 'eo ma gwall ha ma fallagriez.

11.

Na observent quet bepret ochol gourhemeno
Mes na dent quet yue da bresec ereurio
oc hoffansin rejont mais na deujont biscoas
Da egarin ar bobbe evel ma meus gret sivoas
Ne virent ket bepret hoc'h holl gourc'hemenno,
Hogen na zeuent ket da brezegin fazio,
Ho tirogan 'rejont, mes evit-ze biskoaz,
Na zihenchont ar bobbe 'vel m'am euz gret, siouaz !

63

12

Adieu confesion pinin meus proffanet
Adieu dach e laran ne alan muin o coelet
Men ya neur solitut en mesq a loennet goe
euit ober pinigen a rest deus ma bue
(23.)
Kimiad, kovesion, pehini 'm euz saotret,
Kimiad, d'ec'h, e larann, n'hellann ken ho kwelet.
Goude bezan bet gret kemend a zizeurio,
Ez ann enn eur vro all da welan ma gwallo.

13.

Adieu fons badejant en pehinin e prometis
em bige bet bepret sentet ous an illis
adieu dac pinsin sacr calvoar ar virione
en pehinin emeus comset sivoas enep ar fe
(21. div werzenn gentañ. - 22. div werzenn gentañ.)
Kimiad d'ec'h, pinsin sakr, war b'hini e touiz
Em bije bet bepred sentet ouz ann Iliz,
Kimiad d'ec'h e larann, kador ar wirione
E-p'hini 'm euz, siouaz ! komzet enep d'ar Fe.

14.

Adieu enta ma breudeur adieu ma hoarezet
adieu en general adieu ol pan deo ret
pedet ol evidon deus a greis ho calon
ma hellin quent mervel obtenin diant doue pardon
(24.)

Kimiad d'ec'h, Kristenien, reuzeudik kouls ha me,
Ho pet sonj ac'hanon ha grit d'in trugare
Pedomp beteg ar penn ann eil 'vid egile,
Ha gortoomp bepred hor gwelc'h digant Doue.

15.

enem consideret en treoc'h cristenien
Da heuil ar guir doue hac yue e lezen
hac e heet un de dar gloar eternal
gras dimp denemp voellet goude uue mortel
(27. div werzenn diwezhañ.)
Neuze gortommp mad dre vadelez Doue,
E m' omp holl ann eur-vad d' en em welet enn Ee.

64

IV. - Ar varzhoneg bet roet da A. Durand gant E. Perennez a oa hep arvar heñvel pe dost ouzh ar Retractasion eilskrivet gant J. E. Floc'h. A. Durand en deus lakaet « gerioù kozh » e-lec'h ar gerioù tennet diouzh ar galleg. Ne c'helle ket hen ober, avat, hep kemmñ ar skrid penn-da-benn a-wechoù, dreist-holl pa oa ret kemmñ ar ger e dibenn ur werzenn. Reizhet en deus ivez ment ar gwerzennoù, ha kempennet ar frazennoù evit gallout o zroc'hañ gant poentoù ha virgulennoù.

V. - An neb a studi istor ar brezhoneg a rank teurel evezh bras ouzh an doare ma vez embannet dielloù hol lennegezh. Ar skridoù eus amzer an Dispac'h, evel ma 'z int bet embannet gant A. Durand, ne roont ket ur wir skeudenn eus brezhoneg en amzer-se. Talvoudus int avat evit ober istor derou brezhoneg lennek an 19-vet kantved.

NOTENN. - Skritur J. E. Floc'h a zo sklaer-tre. Diaes avat diforc'h bl diouzh bb e dibenn ar gerioù; a-wechoù e seblant skrivañ pobl hag a-wechoù pobb.

Kement a ouzon eo na c'hall ket ar vuhez bezañ komprenet hep kalz a garantez, na c'hall ket ar vuhez bezañ bevet hep kalz a garantez.

Oscar WILDE.

Ur pried dreist d' ar re all.

Ur romant nevez...

Evit ket ha netra

gant ABHERRI

Ur romant nevez e brezhoneg... setu un dra dic'hortozet, koulz lavarout en hor prantad amzer, ken diaes ha ken kriz, zoken, e-keñver ar skrivagnerion.

Ra vo meulet eta, war un dro, an oberour hag an embanner, Abherri ha rener Skridoù-Breizh, evit o feiz hag o fiziañs e dazont hol lennegezh, ha ra vint skoazellet a-zevri gant an holl-re a gar o yezh ; rak ur vezh e vefe mar chomfe ur seurt oberenn da louediñ e solier un ti-moulerezh bennak !

Danvez « EVIT KET HA NETRA » ? Eñvorennoù ur plac'h yaouank a Vro Gwened o veizañ adarre, tamm-ha-tamm, talvoudegezh kuzhet he bro, a-dreuz d' an emzav broadel, pe, kentoc'h, a-dreuz d' he c'harantez evit un den yaouank eus an emzav.

Stern ar romant ? Breizh, eveljust, met ur Vreizh nevez, giz vremañ, hoalus ha flour ha, war un dro, garv ha kriz, ur Vreizh o klask gwareziñ hec'h ene en ur bed eilpennet gant ar brezel, ur Vreizh troc'het e div lodenn, pep hini anezho o vagañ kasoni ouzh an hini all.

Ya ! e gwirionez, ur Vreizh nevez, dianav groñs beteg hen da galz eus he mibion !

Gant ur seurt meno, en dije gallet Abherri sevel ur romant kentelius sec'h ha yen, divuhez ; romant ur nebeut tud hepken, studierion ha politikerion, e-maez buhez o bro.

Ar skoilh-se en deus gwelet splann.

Braventez EVIT KET HA NETRA a zeu, eta, d' am soñj, da gentañ holl, eus karantez tener ha tomm an oberour e-unan evit tud e romant ha, war un dro, evit ene e lennerion.

Pegen skañv ha flour e chom bepred pluenn ar skrivagner evit displegañ karantez Fant evit Herri (Fant eo ar plac'h yaouank a zalc'h e romant Abherri lec'h an oberour e-unan) he c'hoant difur, he dic'hoanag hag, en diwezh, hec'h asant da veno an Aotrou Doue !

Evidon-me, ginidik ivez a Vro Gwened, n' em eus ket gallet lenn hep trivliañ ar pezh a lavar Abherri diwar-benn e vuhez disourci e Damgan, e valeadennoù laouen tro-endro d' an Oriant, hag e zarempredoù eeun gant tud ar vro !...

66

A-raok gouzout, zoken menozioù gwirion ar skrivagner, e vo dedennet eta an neb a zigoro EVIT KET HA NETRA gant doareoù tud ar romant. Plijet e vo gant soñjennoù a yaouankiz Fantig, gounezet e vo gant he levenez, doaniet e vo gant he c'herse. Ha, pa varvo Gaid, en un doare spontus, en Ifern an Oriant, ne c'hell den mirout a vezañ strafuilhet gant he merzherinti hag a ouelañ war he yaouankiz flastret, a-greiz holl, gant morzol an Ankoù.

Ha, goude kemend-all a bajennoù gwir-heñvel, a-wechoù laouen hag a-wechoù melkonius, leun a vuhez bepred, koulskoude, dre ma 'z int maget gant soñjennoù gwirion an oberour... ya ! goude-se ha goude-se hepken, e vo prest kalon pep hini da dommañ ouzh ar pezh a chom, memestra, soñj doun an oberour : BREIZH en argoll, BREIZH en arvar, BREIZH o klask adkavout hec'h ene.

LANGLEIZ.

An deskadurezh a ehan da sevel adalek ma klask n' em strewiñ ; an engroez, o n' em silañ e touez an dud desket a izela peurvuiañ o derez.

RENAN.

67

Tangwall an Oriant

tennet eus romant ABHERRI « EVIT KET HA NETRA »

Da gentañ ne gouezhas nemet taolioù gloev, en-dro d' aior al listri-splujer e Keroman. Tud keizh a oa bet lazhet koulskoude. Gweltaz ha me hor boa lakaet hon anvioù en tolpoù a sikoure ar re c'hloaziet, goude pep dismantr, e-pad ma kouezhe c'hoazh bombezennoù arall. Risklus 'oa ar vicher gante hag ivez gant magerioù faoutet an tier, prest da gouezh war hor c'hein. Gweltaz a veze kalonek ur bam. Pa grenen gant trouz ur vombezenn o c'hwitellat pe gant arvest tud hanter flastret, e welen en den yaouank o redek digas, hep ober van, d' al lec'h ma oa unan bennak da saveteiñ.

Neuze eo e tizolois e taremprede Gaid e-kuzh. Koant a oa atav ma mignonez wezharall, muioc'h c'hoazh marse gant bleuniadur ur vaouez n' he devoa mui da zoujañ krazañ ar werc'hted ! Jaojiñ a rae mat ouzh un istrelog diroll evel Gweltaz. Tuchant e voe splann e oant e karantez dall.

Un noz yen, war-lerc'h ur vombezadeg c'harv, e lavaras din, gouez evel boaz, e sigur ma oamp kenseurted vat:

- « Brrr... Toemmoc'h eo gwele Gaid ! »

Genver 1943 - Kousket on em zi pa sut ar c'horn-evezh. Sevel a ran evit mont d' am lec'h-sikour evel man don akoulzet d' ober bremañ. Met, dre ar fenestr e spian ur sklaerder divoutin. Ur glav tan a seblant kouezhel warnomp, stank, stank evel ur barrad grizilh. Iskriv eo. Dihuniñ a ran a-benn mamm hag Anna hag e fardan e-barzh al liorz.

Kroget en deus an tan dija e meur a doenn, tro-war-dro d' hon ti.

Bombezennoù loskus int !

68

- « Mamm, a huchan. Chomit en dias d' hon gortoz. Anna, pign d'al laez fonnapl ! »

Krapet hon eus a-herr an dergei ha digoret dor ar solier lec'h ma veze aozet, hervez alioù ar maer, yoc'hoù jimbl a-ratozh ha palioù d' her c'hemer. Mall eo difraeañ. Dija ez eus kouezhet teir bombezenn en ur doullañ an doenn. Kroget eo an tan e div anezhe. Teurel a reomp buan jimbl warnezhe. Mouget int timat. An deirvet he deus afochet hag a chom mut.

Bombezennoù arall a gouezh. Pemp el liorz, div c'hoazh war an ti. Unan a dreuz an dergei evit kregiñ er pazennoù. Fardet hon eus warnezhi evit he lazhañ. Men emañ an arall ? Furchal a reomp e pep lec'h. Netra er solier, netra er c'hambrou, nemet un toull e lein hag e leur unan anezhe. En em silet he deus betek ar sal degemer, tost ouzh mamm. Ha ni da redek, hep koll amzer, gant ur sailhad jimbl arall.

- « Mamm-me, a laran. Dastumit buan an traoù priziusañ. Aon am eus ne vo losket an ti evit achuiñ ! »

Ur barrad bombezennoù nevez a zibouk ag an neñv. Teir c'hoazh el liorz, teir en ti. E-pad ma lazomp an eil, ec'h on mouget gant ur moked fetis. Siwazh ! Ti hon amezeg a losk hag an tan a ounid hon toenn fonnapl. Petra ober ? Netra ! Touiñ a ran gant an dic'hoanag. Daoust d' hon herded ha d' hol labour, ha trec'het e vimp gant an tangwall ?

Digor a ran ar fenestr. Spont ! Ruz eo an ebr a bep tu. Ti bras bali Garnel dirazomp a losk evel un etev. Hini hon amezeg a daol moked ha fullennoù stank. Holl ar c'harter a vez gronnet a dan hag an neñv a lez da gouezh atav e sac'hadoù ifern !

Kaset hon eus dour d' ar solier, evit glebiañ treustier ha mein-c'hlas. Poan gollet ! An avel a lusk pelloc'h korn entanet an doenn hag e vlej ar goradenn bremañ evel forn ur gov. Mall eo tec'hel.

- « Mamm-me a huchan. Kemerit ho traoù diwezhañ ha deuit ganimp er maez !

»

69

Ag al liorz, o glac'har, e welomp an tan o c'hounit timat lein an ti. Plañcheris ar solier a gouezh gant mil fulenn war hini ar c'hambrou. Ouzh tremenvan hol lojeiz karet e sellomp, ar gounnar sanket en hor c'halon.

- « Saizon villiget ! » a douan.

- « Biskoazh kement 'rall a lar Anna en ur leñvañ. Ma c'hoef brava am eus lezet em c'hambrig... »

Mamm, hi, ne son grik ha daroù puilh a ziverr hep arsav ag he daoulagad. N' he devoa mui nemet soñjoù kozh he zi he stage c'hoazh ouzh buhez an douar-ma...

Dastumet hon eus hon traoù talvoudus e kravazh al liorzha ha kemeret roñseed-houarn ar c'harrdi, karrdi ar pok laeret, gwezhall-gozh, ha ni d' ar ru, paour evel Job !

An Oriant a losk. Gwrez an tangwall a souldoemm hon dremmoù. N' eus ti erbet er straed nen deo gronnet a voged hag a dan. Men ec'h aimp ? Da Gerandro ? Re bell omp ha gwan eo mamm. Heuliañ a reomp ar ru, o kantreal hep pal resis, da glask hep her gout ur repu sioul pelloc'h, mar bez unan...

Un engroez paour-keizh tud evel d'omp a zo bremañ er maez, gant pakadoù dister, maouezi o huchal o gloaz, bugale vihan o klemmañ pe o youc'hal gant ar spont.

- « Baoum... »

Bourbl ur vombezenn-darzh a drouz er pellder. Laosket o deus ar Saizon unan bennak anezhe da gouezh evit hor braouac'hiñ, evit ma vimp trec'het bloc'h gant an tangwall. Bout ez eus tud iveret da harpañ. Ma dlead eo mont du-hont...

- « Kerzhit betek sal ar gouelioù, emezon d' Anna. Ni 'welo war-lerc'h. »

Trema 'r Gernevez e troan. Er burev ne gavan nemet ar renerez o lazhañ ivez bombezennoù-tan. Ne gouezhont ket ken stank du-mañ hag al lojeiz a chom en e bezh.

- « Grit war dro ho mamm, Fant, emezi. Ar merc'hed arall a roy dorn din. Met distroit ar c'hentañ ar gwellañ ! »

70

Redek a ran da glask ma re el lec'h lakaet. Setu int e-mesk un tolpe truek. Kreiz-kêr nen deo ket diskaret evel Kervor. Tu a zo da gomz ha da ziskuizhañ un herradig bihan.

- « Joz ! »

En eo, en ur c'harr-dre-dan.

- « Ec'h an d' an Henbont, a lar din, gant levrioù an ti-moulañ am eus saveteet. Ha c'hwi 'venn monet ganin ? »

- « Gant grad-vat Joz ! Losket groñs eo hon ti ha n' hon eus mui danvez nemet hor veloioù hag ur gravazh leun a draoù. »

- « Pignit em c'harr war al levrioù gant ho pakadoù. Ho mamm a c'hello azezañ ar aok e-tal din. Ho kas a rin betek Kerandro, mignoned keizh ! »

Karget hon eus kej-mej hon traoù hag hor roñseed-houarn e lein ar yoc'h ha ni war-raok e-barzh an noz !

Astennet war al levrioù brezhonek, e-kichen ur vatezh spontet hag ur vamm brevet d' ar boan, e sellan mut ouzh an hent a dec'h buan a-dreñv ar c'harr. Ag an Oriant ne weler mui, war-du pont Sant Kristol nemet ur pikol rodenn-dan o krenañ e aezhenn gouloù-deiz...

Tremenet em eus daou zevezh e Kerandro. N' arsav ket glac'har ma mamm. Koll un ti hag an traoù a zo e-barzh a vez kalet da bep unan. D' ar re yaouank neoazh e teu ar goanag d' adsevel un deiz, dre forzh labourat, un oaled nevez. Netra ne gonfort ar re gozh hag ez eus kalz en o zouezh a gavhe gwell chom edan ar bombez eget tec'hel en noazh.

Jili en deus selaouennet kalon e vamm. Gwan eo hag e vo ret he c'hreñvaat gant drammoù. Gwelout bemdez ofiserion alaman o chom er maner, daoust dezhe diwall a jabliñ, nen deo ket graet evit ober plijadur dezhi.

71

Distroet on d' an Oriant gant ma jav-houarn. Leun barr eo hent bras an Henbont a repuidi druek, o tec'hel a gêr. Ur vombezadeg-dan a zo kouezhet c'hoazh an noz dremenet, hag he deus losket kreiz-kêr ha lod a Gerantrec'h. Gant o youl ifern e led ar Saizon o gouel wrezus, tamm-ha-tamm war an Oriant a-bezh, evit skarzhañ holl ar vicherourion a ounid o zamm bara en arsenailh. Iskrivat ur vignonezh ! Ur miz goude o devo an Alamaned adaozet al labour a zo spletus evite, dre zegas war girri betek o zachenn-labour ar vicherourion aet da repu. Ar gêr hepken he devo paeet mizoù jed amoet ar Saoz !

Ne labourer mui em burev nemet evit kas ar paperoù da Wened, ar c'hentañ ar gwellañ. « Ni a zle, eme ar renerez, rein dorn d' ar re losket o zi, evit

mac'h aint kuit a-getec'h m' en em led ar reuz, hag o hentañ trema hol lec'hioù repu war ar maez. »

Aet on betek hon ti. Netra ne chom en-e-sav er ru nemet pennadoù-magoer du ha goulle, en di-drouz a lez an Ankoù war e lerc'h. Ec'h an d' al liorz. Kouezhet eo holl hon traoù kej-mej e ludu ar c'hav. Ar gwez-per a sav klouhanek 'vel divrec'h o barroù liv ar glaou...

Yu... Yu... Yu... Setu c'hoazh ar c'horn-evezh. Kousket 'oan war torchenn ar burev hag e sailhan prim er maez, en noz yen. Ar wezh-mañ e kouezh an tan war ar Gernevez, etre bered Karnel hag an arsenailh. Bombezennoù-tarzh a fard war gêr ivez, stank a-walc'h e-mesk ar re arall. E-tal ar porzh-mor ez eus un ti diskaret dija hag e losk lodenn uhel ar ru Carnot penn-da-benn. E-kichen ar pont-tro e kavan kenseurtezed din. Gweltaz a zo gante. Dismantret eo bet e di d' an eil tangwall. Gwiv evel boaz e tejan :

- « Pa vimp hep toenn erbet e Breizh ec'h in da Jersey da vout neuze ken prizius ha Churchill e-unan ! »

Gwir eo ne ra ket ar Saozon evel-se gant o re, zoken pan dint dalc'het gant an Alamaned.

72

Tizhet hon eus an ti diskaret. Muioc'h a drouz eget a zroug ! Ar c'hav a oa sonn hag e tennomp an dud, spontet met yac'h holl.

Setu ma krog an tan e karter liorz-kêr Brizeug, lec'h ma chom Gaid hag he zud. Gweltaz ha me a fard war o zu, evit reiñ dorn dezhe. War an hent e-pad ma redomp, un herrad kent arruiñ gant ti ar sourzien, e klevomp c'hwitell ur vombezenn vras o nijat. Timat hon eus sailhet e aior an nor-dal kentañ dirazomp. Harpet ouzh magoer dev an trepas evit gortoz an tarzh, e krenan, stardet ouzh Gweltaz.

An ti a vrañsell edan an taol. Sourral a ra ma diskouarn. Ul luc'hedenn dan skrijus a dremen hag ec'h omp goloet gant ur barrad hue. Netra ! Bev on ha yac'h-pesk. Dalc'het en deus mat hon aior. Tastornat a reomp en ul latar plastr.

- « Kouezhet eo war an ti tostañ, » emezon...

- « Ti Gaid, » a respont Gweltaz, teñval e vouezh.

Chom a ra serret an nor-dal, gennet bloc'h gant c'hwezh c'harv an taol. En aner he hejomp. En tu 'rall ez eus ur porzh-diabarzh lec'h ma welimp gwel. Gwir eo. Ne spier mui e-lec'h ti Gaid nemet un toull goulle, leun a voged hag a hue, a-us d' ur yoc'h digempenn a dreustier mesk-ouzh-mesk, disac'het d' an dias.

- « Flastret int holl ma Doue benniget ! » a huchan.

Gweltaz ne respont ket. Klask a ra an tu da bignat dre ar porzh trema ar yoc'h distumm, evit tizhout ar c'hav, daoust dezhañ en devout komprenet evel don, dre welet an dismantrou, n' he deus ket dalc'het ar volz ha ne chom mui moarvat nemet korfoù marv e-barzh.

E don ar porzh ez eus un tiig izel e doenn, n' eo ket bet diskaret. Dre-mañ e vo aesoc'h marse...

- « Euzh ! »

Dianalet gant ar spont, e ran ur sailh a-dreuz, rak spurmantet em eus en un taol, staget ouzh toenn an tiig, ur penn nevez troc'het, gant blev melen hir e-pign ouzh krochedoù ar vein-c'hlas.

73

Digor eo an daoulagad du, divarc'het gant an anken. Gwad a ziverr, tapenn-ha-tapenn a dammoù roget ar gouzoug. Emaon prest da semplañ hag e krian evel ur follez :

- « Gaid ! »

Hi eo, hep mar erbet. C'hwezh nerzhus ar vombezenn he deus gwintet aze he fenn diframmet diouzh ar c'horf, ur c'horf flastret gant re he zud, edan tammoù pounner an ti diskaret.

Gweltaz an hini kalonek, an hini dispont, an hini bourdus en deus heuliet mut ma sell ha stouet e benn dirak hini e vignonez kaezh. Ne son grik, peluzet groñs un herrad mat, kehet ha ma fard warnon gant ur galv hepken :

-« Fant! »

Hag harpet war ma skoaz, hir amzer, en em laka da zifronkal evel ur c'hrouadur bihan...

NOTENNOU

HOR C'HENEILED. -

Andrev Hemlin ha Denise Verdeau a zo laouen da lavarout deoc'h o deus bet ur verc'h anvet Isabelle, d' an 22 a viz Ebrel, en Naoned.

Glaonida Guillard hag ar c'habiten Youenn Souffes-Despré a zo bet euredet d' ar 14 a viz Ebrel 1951, en Arc-en-Barrois, Marn-Uhel, Bro C'hall.

Ronan Chevalier ha Mona Kiger a zo bet euredet d' an 2 a viz Mezheven en iliz St-Martin-du-Tertre (S.-et-0.).

Hor gwellañ gourc'hemennou d' ar priedou nevez.

Klevet hon eus keloù marv Per Joueo, e Pariz ; desket en doa brezhoneg er bloavezhioù diwezhañ mañ ,hag eñ erru war an oad ; ur skoazeller feal e oa d' al Liamm. Kinnig a reomp d' e wreg ha d'e gerent hon tristañ gourc'hemennou a gengañv.

PROFOU. -

Sed roll ar profou hon eus degemeret e-korf an daou viz diwezhañ :

EBREL : T. Pabu, evit ar vro, 200 lur ; Dim. Chevillotte, 400 ; P. D., diner ar yezh, 300 ; Yann ar Beg, 10.000 ; Y. Souffes, 1.000 ; Yann Thomas, diner ar yezh, 500 ; Kerwerc'hez, 200 ; P. D.. diner ar yezh, 300. -
War un dro, 12.900 lur.

MAE : It. V. de Saint-Pierre, 5.000 lur ; Maodez Glanndour, 1.000 ; R. Sinou, 200 ; R. Bothorel, 300 ; A. Gwazdoue, 400 ; U. V. de Bellaing, 1.000 ; Dim. Saint-Gal de Pons, 200. -
War un dro, 8.100 lur.

Degemeret hon eus, abaoe derou ar bloaz, 43.320 lur a brofoù.

Hor gwellañ trugarez d' hor skoazellerien galonek. Salv ma vint niverusoc'h er miziu a zeu.

E fin miz Mae hor boa warlene 48.577 lur e kef ar profou. Ur striv a vije d'ober c'hoazh, ar moulañ o vezañ ken ker. N' hoc'h ket hep gouzout e vev ar gelaouenn diwar ho profou.

VOTADEGOU E BRO-GEMBRE: -

E Bro-Saoz hag e Bro-Gembre ez eus bet d' an 10 a viz mae, e parrezioù 'zo, votadegoù da envel kuzulierien.

Kelaouennoù Breizh-Veur o deus huchet kelou trec'h strollad W. Churchill. E gwirionez, ar Virourien a, c'houenze 103 sez, Strollad al Labour a golle 4, ar Frankizourien 15, an Disualhidi 84.

Evelato Bro-Gembre a ziskoueze menozioù politikel disheñvel diouzh reoù Bro-Saoz (un tamm evel Breizh e-keñver Bro-C'hall). Ar Virourien o deus bet 21 sez (evel a-raok), an Disualhidi 72 (5 kollet), ar Frankizourien 3 (5 gounezet), Strollad al Labour 40 (3 gounezet).

Y. P.

« PASTORALE » POULLAOUEN. -

An holl a anavez an doare koroll a veze dañset gwechall e Poullaoen dirak kraoù Nedeleg; hag ar ganaouenn a veze kanet d' ar c'heñver-se. Boaz an dañsoù sakr a zo kozh-meurbet, a dra sur. Hag-eñ eo kozh stumm dañs mesaerion Poullaoen, n' on ket gouest da varn. Pezh a zo sur, ar ganaouenn, ton ha komzoù, n' eo ket gwall-gozh. An ton n' eus ket warnañ an disterañ liv breizhek, hag an doare grobis da adlavarout ar silabennoù a zegas soñj d' ur ganaouenn duo vezv

kentoc'h eget d' ur c'hantik.

75

Ha, sed, ar patrom anezhi a zo ur « ganaouenn da evañ » gallek eus an XVIIIvet kantved : « Quand la mer Rouge apparut ». Ne dalv ket boan reiñ amañ, ar c'homzoù anezhi, hogen ret eo lavarout penaos eo deut da vezañ « kan mesaerion Boullauouen ». C'hoarvezet ez eus gant ar ganaouenn-se evel gant kalz reoù all : ur beleg mat, François Colletet e anv, en deus kavet spletus lakaat komzoù devot war an ton-se, evit lakaat an dud da ankounac'haat ar c'homzoù dizereat. Ha setu frouezh e labour :

Quand Dieu naquit à Noël

Dedans la Judée,

On vit ce jour solennel,

De joye inondée (sic) ;

Il n'estoit petit ny grand

Qui n'apportat son présent,

Et no no no no,

Et frit frit frit frit,

Et no no, et frit frit,

Et n'offrit sans cesse,

Toute sa richesse.

N' ouzon ket pegoulz ha gant piv eo bet troet e brezhoneg, hogen, evel ma weler, koustiañsus eo bet graet al labour : an droidigezh a glot gant ar skrid ger evit ger. Pezh a dlefe lakaat unan da c'hwesa orin gallek ar c'homzoù a zo ar werzenn-mañ : « Kolin gant kalon leal » - brav eo ar gengenez diratoz-se (daoust ma kaner bremañ « Jobig » e-lec'h « Kolin » evit « ober brezhonekoc'h »), hogen ret eo kaout soñj ez eo « Colin » anv « klasek » ar vesaerion e kanaouennoù gallek ar XVII-XVIIIvet kantved.

Hag, evit lavarout krenn va menoz, ne gavan ket ez eo bet ur gavadenn vrav klask adc'henel ar ganaouenn droch-se e-giz kan Nedeleg. Sur mat e tlee bezañ da gentañ un ton all ha komzoù all evit mont gant ar c'horoll, hogen piv o c'havo en-dro ?

Arzel EVEN.

AR C'HATEKIZ BREZHONEK. -

Keleier fall a zeu dimp eus stad ar c'hatekiz brezhonek e Bro Dreger. Emañ ar c'hatekiz brezhonek war-nes mervel en Eskopti rak ne vez mui kavet levrioù katekiz bihan, ha ne vo mui adembannet. Eskob St Brieg hevlene en deus nac'het lakaat e brezhoneg e lizher Koareiz. Ne dalv ket ar boan ober an dispign-se, a laver. Me grede e oa holl eskibien Breizh a-du gant ar Bleun-Brug ha prest da labourat a-gevret.

OBERENN DIWEZHAN CARADAR. -

Kemenn a reer dimp eus Kerne Veur e teuio er-maez hepdale oberenn diwezhañ Caradar (Doue d' e bardono) « Trystan hag Ysolt » e gwerzennoù Kerneveg (8.000) diwar an testennoù koshañ. Priz : 400 lur. R. Huon, Roud ar Roc'h (sic) LANNION. - C.C.P. 684-08 Rennes.

Chom a ra ivez skouerennoù eus « Bewnans Meryasek » 70 lur.

Evit kaout Tristan hag Izold e c'hellit ivez kas hoc'h anv diouzhtu d' an Itron A. S. D. Smith, Moneens, Budleigh Salterton, Devonshire.

YAOUANKIZ A GAN. -

Un dastumadenn 15 kanaouenn eiltoniet gant Polig Monjarret. Un druez eo e vefe ken faltazius an doare skrivañ a-wechoù. N' eo ket abalamour ma 'z eo gwenedeg e c'heller mastariñ ar yezh ; « buan » a zo skrivet « bean ». Nemet e vefe ur fazi moulañ.

76

ANVIOU-LEC'H GANT A. GUILCHER. -

Gant plijadur hon eus degemeret al levrig (88 p.) « Toponymie de la Côte Bretonne entre Audierne et Camaret, Enquête de M. André Guilcher, Imprimerie Nationale ». Ennañ e kaver 820 anv-lec'h, dastumet ha studiet gant an aked en deus graet brud an Ao. Guilcher evel kouizieg. Er penn kentañ hag er penn diwezhañ ez eus ivez notennoù diwar-benn ar gerioù a servij peurliesañ da sevel anvioù-lec'h : ar geriadurig dreist-holl a zo da vediñ e-barzh. Evit pezh a sell ouzh an anvioù-lec'h eus bae Douarnenez, e rin div evezhiadenn : ur malaouen (n.

1572) n' eo ket ur merlank met ul leoneg bihan ; n' eo ket ur fil-dèro (n. 1585) a vez lavaret - daoust ma vez komprenet ar ger - met ur filipig-dèro. Talvoudus-tre eo labour an Ao. Guileher ha karout a rafed e vije graet kemend-all evit aodoù Breizh penn-da-benn.

ANVIOU-LEC'HIOU MOR. -

E 1949 e oa bet moulet en « Annales Hydrographiques » ul labour savet gant Jozeb Cuillandre diwar-benn lec'hanvadurezh inizi Eusa ha Molenez. Servij Dour-lec'hiadurezh ar Verdeadurezh (Service Hydrographique de la Marine) a. zo o paouez embann dindan renadur an Ao. Dyèvre labourioù all : - Lec'hanvadurezh an aod e-kichen Trebeurden, (Toponymie des abords de Trébeurden) savet gant Jakez Konnan, Per ar Skañv, Gwilherm an Touz.

Talvoudus eo an oberennoù-mañ e meur a geñver. Da gentañ ur striv int da lakaat ar brezhoneg muioc'h-mui da « yezh ofisiel ». D' an eil int ur studi war yezh korn-broioù : un diazez e vint da veur a labour skiantek ; tostaat a c'hellint yezh al levrioù ouzh yezh ar bobl. Erfin diskar a rint an holl faltazi a oa mestrez war ar c'hartennoù-mor evit pezh a selle dibab an anvioù brezhonek. Da zastum an danvez ez eo bet goulennataet pesketaerien hag annezerien ar c'horn-lec'hioù. Ali brezhonegerien barrek evel Frañsez Falc'hun, Frañsez Kervella, Loeiz Dujardin, Yann Ezel, Gweltaz Bernier, a zo bet kemeret. Embannet eo bet al levrioù gant aked. Setu eta evit hor yezh labour vat n' hellomp nemet meuliñ.

QUELQUES EXTRAITS DE LA TOPONYMIE MARITIME DE LA CORNOUAILLE BRITANNIQUE, gant P. Quentel. -

Ul levrig ma studi ennañ P. Kentel anvioù inizi, porzhioù, reier, h,a., en Kernev Veur. Plijus ha kentelius eo gwelout ar anvioù-se keñveriet gant ar brezhoneg.

KAMP ETREKELTIEK AR VREZHONEGERIEN. -

Renerien Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien a zo laouen o kemenn deoc'h e vo graet ar c'hamp-studi a zeu e Pleheneg (Plouhineg e galleg), Bro-Wened, etre ar 6 hag 19 a viz Eost, da lavarout eo kerkent goude gouelioù meur ar Bleun-Brug e Santez-Anna Gwened. Emañ Pleheneg nepell eus an aod (2 vil m. bennak d' ar muiañ) war al linenn kirri-tan a ya eus an Alre da Borzh-Loeiz.

Evel warlene, hag ar bloavezhioù a-raok, e vo digoret ar c'hamp d' an holl vrezhonegerien gwitibunan, paotred yaouank ha merc'hed yaouank, a fell dezho peurzieskiñ o yezh pe zeskiñ ur yezh keltiek all.

Kentelioù brezhonek ha kembraek a vo, prezegennoù plijus hag abadennoù laouen. Kelted tra-mor a zeuyo. Arabat d' ar re yaouank o teskiñ brezhoneg ankounac'haat ez eo graet ar c'hamp-mañ dreist-holl evito, Kavout a raint tu da gomz brezhoneg e-pad 15 deiz hag hep ehan.

Priz an devezh Kamp 400 lur.

Evit kaout diskleriadurioù hiroc'h, skrivañ da sekretourez veur ar c'hamp : an Itron de Bellaing, ar Vali, Gwengamp.

77

ALI UR SKRIVAGNEREZH GALL. -

« Les Bretons furent désespérés quand leur souveraine Anne fut contrainte d'épouser le Roi de France. Si ces hommes revenaient aujourd'hui, ou plutôt il y a quelques années, auraient-ils de très fortes raisons pour penser qu'ils s'étaient trompés ? Si discrédité que soit l'autonomisme breton, il est certain que cette propagande répond à quelque chose de réel, à la fois dans les faits et dans les sentiments de ces populations. Il y a des trésors latents, dans ce peuple, qui n'ont pu sortir. La culture française ne lui convient pas ; la sienne ne peut germer ; dès lors il est maintenu tout entier dans les bas-fonds des catégories sociales inférieures. Les Bretons fournissent une large part des soldats illettrés ; les Bretonnes, dit-on, une large des prostituées de Paris. L'autonomie ne serait pas un remède, mais cela ne signifie pas que la maladie n'existe pas. »
Simone Weil.

POLYTEKNIK HA LANDEVENNEG. -

«-Soñjit mat, va breudeur ker, el labour graet e Breizh, kantvedoù 'zo, gant Menec'h Sant Gwenole ! Ganto eo bet difraostet an douar breizhat, ar spered

breizhat, an ene breizhat !... Landevenneg kalon Breizh !... Mat abaoe tri c'hantved ma 'z eo marv Landevenneg, setu hi bremañ prest da advevañ ! Emañ kalon Breizh prest da lammad adarre, - ma 'z oc'h brokus a-walc'h !... Bretoned kristen, komprenit mat ho tever ! »

Setu ar pezh en deus distaget (pe bateret kentoc'h) ur manac'h St Benead, e kador-veur an Iliz disul diwezhañ. N'eus forzh e vouezh hag e yezh : Breizhad mat ma 'z on, roet am eus va aluzenn, ez laouen !

Ha bremañ, petra soñjal ! Rak, « privatim », evel ma lavar an dud ouiziek, ne zispleg ket an tadig mat-se an hevelep menozioù.

Da gentañ, evel ma ouzoc'h, ar venec'h o deus savet Landevenneg ne oant ket menec'h St Benead. Menec'h breizhat 'oant, o sentiñ ouzh ur reolenn graet gant Kelted evit Kelted, - gouenn oberiant kement ha mistik. Hag o buhez ma 'z eo ret he c'heñveriañ ouzh buhez ar venec'h a-vremañ, tostoc'h eo da vuhez menec'h St Frañsez eget re St Benead...

« N'eus forzh » a lavarot marteze evel don. Ma n' en deus ket graet ar prezeger an diforc'h etre ar venec'h breizhat hag e genvreudeur ; m'en deus lakaet war gont e urzh labour brudet St Gwenole hag e vibien, anat eo e fell d'ar venediktined kemmñ un dra bennak en o reolenn dezho, d'he rentañ dereatoc'h ouzh temz-spered hag ezhommoù ar Vretoned ! »

Ken diot ma 'z on !

- « A-walc'h gant Breizh, a yud ar prezeger, helavar evit ur wech. Parizianed 'zo em manati ! Ha, gwelloc'h c'hoazh, Polyteknisianed ! Penaos e c'hellit soñjal e Breizh hag er Vreizhiz. »

« Pebezh taol ! Polyteknisianed !... Tud ken sevenet ! speredet ken don, ken uhel, ken ledan !

Jezuz va Doue, m' az pije kavet Polyteknisianed Roman war hentoù Israël, n' az pije ken bet truezh ouzh an engroez ! Ha da brezegenn war ar menez, sur eo az pije distaget anezhi e yezh latin, rak aon da vezañ komprenet gant ar bobl milliget-se !

78

Pe gentoc'h, setu ar pezh az pije graet : argas an daouzek pesketaer d'o bagoù, ha sevel un abati war ribl strujus lenn Genezareth. Un abati klozet mat, dit da vevañ dousik ennañ, gant da Bolyteknisianed.

Ha war an nor ur ger hepken : « Pax ».

Rak n' az pije ket degaset ar Brezel, met ar Peoc'h : « Pax ».

Pax hominibus scientiae magnaë !

Peoc'h d'ar Bolyteknisianed !

Evel-se bezet graet...

AL LIAMM WAR BAVER KAER. -

Degas a reomp da soñj d' hol lennerien ez embannomp, evit ar re o deus c'hoant, niverennoù war baper kaer. Priz ar c'houmanant war baper kaer a zo 1.200 lur. Un doare eo da skoazellañ ar gelaouenn, ha d' ober plijadur deoc'h-c'hwi hoc'h-unan ! Kemerit ur c'houmanant war baper kaer.

SKRIDOU NEVEZ

Moulet e vo, dindan renadur ROPARZ HEMON, ur rummad SKRIDOU NEVEZ.

Ar skridoù-se a vo graet evit an holl. Setu perak e vint e BREZHONEG EEUN.

Graet int da vezañ skignet e-mesk un niver bras a dud. Setu perak ne vint gwerzhet gant an embannerien (ne glaskint ket gounit ur gwenneg diwarno) nemet DRE ZEK.

Pep kaier a vo ennañ peurliesañ 32 a bajennoù: ur skrid hir (romantig peurliesañ) ha pennadoù bihan.

Penaos sikour SRRIDOU NEVEZ

Bez' e c'hellit sikour SKRIDOU NEVEZ evel-hen :

1. - Kas un donezon arc'hant d' an teñzorier.

2. - Rakprenañ DEK niverenn eus pep kaier, dre gas 1.000 LUR d' an teñzorier. Pa vo bet implijet ho mil lur, e vo kaset kemenn deoc'h gant an teñzorier.

Danvez an daou gaier kentañ

Kaier 1. UR PRENESTR A OA DIGOR, romantig-polis gant Roparz Hemon.

Kaier 2. HO KERVEL A RIN EN NOZ, romantig gant Roparz Hemon.

.. .. .

Follenn-rakpren :

Me, a sin dindan, a c'houlenn ma vo kaset din ur pakad DEK niverenn eus pep kaier SKRIDOU NEVEZ, betek ma vo implijet ar MIL LUR a gasan a-unan gant ar follenn-mañ.

Anv :

Chomlec'h :

Deiziad :

Sin. :

(Da gas d' an teñzorier : Yves TYMEN, 30, rue de la Résistance, Quincy-sous-Sénart, S-et-O. - C.C.P. 572.325 Paris.)

79

UNVANIEZH SPEREDEL BREIZH. -

Retred Unvaniezh Speredel Breizh a vo prezeget er Salioù-Bihan, e Gwengamp, gant an Ao. Beleg Loeiz ar Floc'h. Kroget e vo d' ar gwener 7 a viz gwengolo d' an noz, da echuiñ d' ar meurzh beure 11.

Prezeget e vo en ur brezhoneg eeun a-walc'h ma vefe komprenet gant ar re n' int ket c'hoazh barrek da vat war hor yezh.

Pedet eo a galon ar brezhonegerezed dimezet ha dizimez. Evit kaout diskleriadurioù pe displegañ ho menozioù diwar-benn ar Retred mañ, skrivit, ar c'hentañ ar gwellañ, d' an Dimezell St Gal de Pons, Gwengamp.

HOL LENNEGEZH EN ESTRENVRO. -

Danevell kaer Roparz Hemon « Beajour ar Goañv » a zo bet embannet e frizeg e niverenn miz Mae ar gelaouenn « De Tsjerne » dindan an anv « De Reizger yn 'e Winter ». Graet eo bet an droidigezh gant Anne Wadman.

KOUMANANTERIEN A SRRIV. -

« N'on ket pinvidik ha n'hellan ket kas arc'hant deoc'h diouzhtu. Koulskoude ne vutunan ket ken, n' an ket d' ar fiñvskeudenndi, ha ne brenan na gelaouenn na levr ebet. Rak-se em eus fiziañs e vo moien lakaat va anv hepdale war roll ar goumananterien. » M. K.

KORN AR GWENEDEG UNVAN

Ar Farioù a gaver re lies er brezhoneg peurunvan

Pa voe savet, e miz Gourhelen 1941, lezennoù ar brezhoneg peurunvan, e tiferod e vehe skrivet **ou** pep divvogalenn distaget **ou** e K.L.T. hag **ow** e Gwened. Diferet e voe ivez e vehe skrivet **zh** pep kensonenn distaget **z** e K.L.T. ha **c'h** e Gwened. Al lezennoù-se a zo bet heuliet feal, dre vras. Un nebeud farioù a chom neoazh da reizhañ, zoken er geriadurioù. Un dever eo, evidomp-ni Gwenediz, o lezel a-gostez en hor skridoù. Setu amañ roll ar farioù a gaver al liesañ.

1) Ret eo skrivañ : ankoù, binioù, dehoù, deroù, genoù ha gouloù gant un tired, peogwir emaint distaget ankow, biniow, h.a., e Gwened. En ur mod anvioù tud pe vroioù evel Sevenoù, Sant-Maloù, Rioù, Keriadoù, Sant-Radoù a c'houlenn an dibenn ù e-lec'h Seveno, Saint-Malo, h.h.

En eskemm emañ ret lezel an tri ger (dour, soul, poultr evel m' emaint (daoust dezhe bout distaget dowr, sowl, powdr e Gwened) rak ar pezh a zo bet grataet e tolp 1941 ne selle nemet ouzh dibenn ar gerioù.

2) Ret eo skrivañ gant ur zh, peogwir e vez distaget c'h e Gwened, ar gerioù-mañ : aberzh, aezhenn, ankouazh, arzh, Arzhur, bazhoul, bruzhun, furnezh, hardizh, touezh. Ar pezh a zo grataet a zo grataet. En eskemm emañ reizh skrivañ hep **zh** treiz (= traître) ha diwez (= fin). E geriadur Ernod e kaver **treisein, treisoni, treisus** deut a **dreis** hep **h** analet. Evit **diwez** emañ luzietoc'h ar gudenn. E gwenedeg e kaver deve,devehañ, devehat. E kembraeg e kaver diwedd, diwethaf. Reizh eo enta skrivañ diwez, met diwezhañ, diwezhat. Ar furm **diwezh** n'he deus nemet ur vertuz : aesaat an deveradur. Met un euzhadenn eo. Ne glever **diwec'h** erbet e gwenedeg.

3) Farioù arall a gaver c'hoazh a sell ouzh troc'hadur gerioù a zo.

Ret eo skrivañ **en devout** gant daou c'her, peogwir e kaver ivez **am bout, az pout, he devout, hor bout, ho pout, o devout**.

80

Ret eo skrivañ an tronoz gant daou cher, peogwir ec'h implijer e Gwened an anv **tronoz**. Kalloc'h en deus skrivet :

Hun hep huñvre e sol un nozvezh hep tronoz...

Hag a-pa zeuy eidon ar marv hag e dronoz...

Gw.

ERRATA. - En niverenn 25 reizhañ :

1) E « korn ar Gwenedeg ».

Paj. 86 etre al linenn diwezhañ hag an eil diwezhañ e vank ul linenn : « gemero lec'h « Le Vannetais unifié » 1943 en ».

Paj. 87, a-dal d'ar ger « dar » lakaat « daeraouenn ».

Paj. 88. A-dal d' ar ger « monet » lakaat « mont ».

2) E-barzh « Gwener ar Groaz ».

p. 36 e-lec'h « war toull he dor » lenn « war doull he dor ».

P. 43, « da ziskenn gant an diri » e-lec'h « andiri ».

p. 45, « e dammou dilhad », e-lec'h. « e lammoù ».

p. 46, lenn « n' ankounac'hin » e-lec'h « n' ankounac'han ».

p. 48, « leun kouch eo va c'halon » e-lec'h « leun-kouch o va c'halon ».

p. 56, « pelec'h edos 'ta » e-lec'h « e edos ».

p. 57, « an re zesket » e-lec'h « desket », « madoù bras a zegouezhje » e-lec'h « e zegouezhjo ».

p. 59, « n'eus manet takenn. » e-lec'h « n'eus eus ».

p. 61, « c'hoant hon eus » e-lec'h « hon deus ».

p. 62, « Reolenn ebet ne vire » e-lec'h « na vire ».

p. 72, « gwelout damskeud » e-lec'h « damskeud gwelout ».

EN HAD. -

Kazetenn nevez, liesskrivet, e gwenedeg. Rener : Sten KIDNA. En niverenn gentañ : Deoc'h-c'hwi, tud ag ar bobl, gant S. Kidna ; Ar Gouriz Aour, pezh-c'hoari gant R. Ar Mason ; Ur garantez a vaouez, kontadennig troet gant I. an Diberder ; ur bajenn ar vugale, gant Kidna ha keleier a bep seurt. Koumanant : 300 lur ar bloaz. Quidna, 5, rue du Drezen, Auray. C.C.P. 591-83 Nantes.

LEVRIOU NEVEZ. -

Le système consonantique du breton, gant F. Falc'hun (194 pajenn) ; L'Histoire de la Langue Bretonne d'après la géographie linguistique, gant F. Falc'hun (260 pajenn } kartennoù). E gwerzh e ti an oberour : 26, rue de Fougères, Rennes.

L'habitat rural à Plouvien (Finistère), gant A. Guilcher (148 pajenn). E gwerzh e ti an oberour : 50, rue des Quatre-Eglises, Nancy, Meurthe-et-Moselle. - N' eus priz ebet merket war al levrioù-se.

AL LIAMM 27

AL LIAMM Tir na n-òg

NIVERENN 27

Gouere – Eost 1951

TAOLENN

Ur ger a-raok, Renerezh « De Tsjerne »	3
Kartenn Fryslan, Anne Wadman	4
E-giz Raksqid, Anne Wadman	5
Ar c'histin, J. H. Brouwer	10
An den en ti, J. D. de Jong	11
Fryske Fiouwerrigel, Obe Postma	12
XXIV, Fedde Schurer	12
Indian Summer, Sjoerd Spanninga	13
Kastell kozh dismantret, Martin Sikkema	14
An Tric'horn, Geart Jonkman	15
Lennegezh a-vremañ, P. Kalma	20
Politikerezh, Sjoerd Van Der Schaaf	25
Ar Skolioù, W. Kok	28
Ar Yezh, Doktor K. Fokkema	31
Stumm ar Vro, S. E. Wendelaar Bonga	35
Friz an Hanternoz, Karsten Boysen	39
Ur sell war Vro Friz, Dr. A. Kooiker	42
Kontadenn eus friz an hanternoz, Reinder Brolsma	45
Ar Wask e Bro Friz, A. W.	49
Ar Sportoù e Bro Friz, Abe De Vries	51
Ur diverradur eus istor Bro Friz, D. A. Tamminga	53
Notennoù Friz	57
Lodenn ar gelaouenn :	
Gerioù « Brezhonek » e Galleg Breizh-Uhel, A. Even	62
Hep levrioù, Petra ober ? Roparz Hemon	68
Kudenn an embann, Per Denez	72
Notennoù	74

UR GER A-RAOK

En anv an holl Kriziz hag a gar o bro e saludomp hor c'heneiled vreizhat. Unan eus an traoù hon eus ni, pobloù bihan sujet Europa, ar muiañ ezhomm, a zo kompren mat ha studiañ dibaouez hor pinvidigezhioù, hon diaesterioù, hon doareoù-stourm hag hor menozioù. Spi hon eus e talvezo an niverenn-mañ, prientet hag aozet gant skoazell hor c'henvroiz eus an div Fryslan, da startaat al liammoù etre Breizh hag hor bro. Hor c'hoant brasañ eo e teufe war he lerc'h eskemmoù a bep seurt, ez en em skoazellfemp war an holl dachennoù ma c'hell en em gavout hag en em gompren div bobl a stourm evit o frankiz.

Renerezh « De TSJERNE ».

Kartenn FRYSLAN

Alc'houez :

KARTENN VRAS:

1. an unnek kêr a zo er vro:
2. kêriadenn.
3. pennkêr.
4. lenn.
5. kanol pe stêr chaoseriet.
6. kanol bras etre Grins (Groningen) hag Amsterdam.
7. hent-houarn.
8. Linenn - harz etre div rannvro.
9. hent bras.
10. skluz.
11. koad.
12. erinoù ha krec'hiennoù
13. linenn vagoù.
14. nijva.

KARTENN A : Ar rannyezhoù frizek.

1. eno ne vez ket komzet frizeg.
2. kêrioù na gomzer ket frizeg enno.
3. linenn-harz etre div rannvro.
4. linenn-harz etre div rannyezh.

KARTENN B : Ar frizegva.

1. eno e komzer frizeg.
2. eno ne gomzer ket mui frizeg.
3. eno ez eus bet komzet frizeg d' ur mare bennak.
4. linenn-harz etre div stad
5. Linenn-harz etre div yezh.

KARTENN K : Friz an Norzh, Friz an Alamagn.

1. eno e vez komzet frizeg.
2. eno ne vez ket mui komzet frizeg.
3. linenn-harz etre div stad.
4. linenn-harz etre div yezh.

ANNE WADMAN : E-GIZ RAKSKRID

Sevenadur Bro-Friz a zo bet ganet hag en deus kresket dindan gwask an estren. A-se e teu e wander, hag e nerzh ivez. E wander: rak abaoe an oadvezh aour, abaoe mare ar Frisa Magna eus ar seizhvet hag eus an eizhvet kantved, n' eus bet morse gant Bro-Friz galloud politikel ebet, na zoken ar gwir da ren he buhez speredel e-giz ma kare. E wander : rak atav emañ brasañ teñzor Fryslân, da lavarout eo he yezh, en arvar da vervel. An diwezhañ skridoù a-berzh-stad e frizeg a zo eus ar c'hwezekvet kantved. Adal an amzer-se e lavar ar re a ren ac'hanomp n' eus ket a yezh frizek. Ha daoust da Fryslan bezañ miret ur seurt emrenerezh e diabarzh Republik ar Rannvroioù Unanet betek 1795, n' eo bet kavet morse an « trefodach frizek » dellezek a vezañ anavezet gant ar gouarnamant.

Anat eo gouzout pegen fall eo bet kement-se evit hor sevenadur. Burzhud eo zoken e vije chomet bev hor yezh c'hermanek kozh, ha hi komzet e-pad kantvedoù gant pesketaerien, labourerien-douar, tud vunut hepken – burzhud eo he dije taolet bleunioù ken kaer war dachenn al lennegezh en naontekvet hag en ugentvet kantved. Hag amañ e weler pelec'h emañ he nerzh : dindan bec'h ar gwaskerezh ez eo deut hor sevenadur da vezañ taeroc'h, troet e selloù gantañ war-du an dazont.

A-hend-all, n' eo ket en naontekvet kantved ez eur kroget da skrivañ traoù e frizeg. Diouzh ar Grennamzer ez eus deut betek ennomp ur bern dihelloù lezennel, talvoudus-bras e-keñver yezhoniezh hag ivez e-keñver istor ar reizh. Enno zoken ez eus chomet evel un heklev eus ar barzhonegoù meur henc'hermanek, eus oberennoù ar barzh frizek kozh n'anavezomp tra dioutañ nemet e anv : Bernlef.

Met kerkent ha ma kouezh Fryslân, ha hi hep gouarnamantkreiz ebet, dindan dorn an impalaeriezh bourgondat-aostriat, en em gav hor sevenadur en ur stad diaes-tre. N' heller ket reiñ aman kalz anvioù. Un den, avat, a sav dreist an holl re all, Gysbert Japiks (1603-1666), ar barzh-skolaer : mener an Azginivelezh frizek ez eo; krouer ur yezh lennek diazezet war prezeg ar bobl met o vont dreist dezhañ koulskoude. Meizañ a ra speredelezh e amzer ha, ma ouestl e vuhez d' e vro-Friz, e kemer perzh ivez, dre al latineg hag ar galleg, e buhez veur ar bed. Daoust pegen kristen ez eo, e plij dezhañ skridoù an Henamzer Klasel, ha war e oberenn ez eo anat levezon Ovidius hag Horatius. Ha ma prizomp-ni, dreist pep tra all, an traoù savet gantañ war-eeun e frizeg, e toujomp kalz ar peurrest eus e labour, pa ziskouez anezhañ evel un den digor-mat e lagad war ar bed, un den n'oulas ket chom serret en ur distro difrouezh ha proviñsel.

6

Goude Gysbert Japiks e teu evit ar frizeg ur mare teñval en em astenn a-hed an triwec'hvet kantved. Gant an Dispac'h Gall ez echu ar gevredelouriezh ha Napoleon a ziazez ur stad kreizennet-strizh a zeu da vezañ, e 1813, Rouantelezh an Izeldirioù. E 1843 ez eo serret ar Skol-Veur Frizat met en-dailh-all e seblant an darvoud-se digeriñ un nebeut speredoù. Evel just, gant ar Romantelezh e vez awenet neuze Friziz, evel ma tiskouez buhez hag oberoù o renerien (Harmen Sytstra, ar vreudeur Halbertsma), hag evel ma tiskouez gwelloc'h c'hoazh anvioù ar skrivagnerien a voe troet o levrioù e frizeg : Bürger, Herder, Lamartine, Hugo, Goldsmith, Hebel, Andersen, Hölty.

E-pad eil hanterenn an naontekvet kantved, ne da ket kalz an emsav war-raok. Emañ al lañs neuze gant ar boellegourien-frankizourien hag an emsav frizat, etre daouarn ar vourc'hizien, a zo klañv gant an dic'hoanag : ne greder ket he deus Bro-Friz dazont ebet da gaout.

Ar « skrivagnerien-bobl », e-giz ma vez lavaret, ne glaskont nemet dihuediñ an dud vunut en ur ginnig dezho un adsked eus o c'hredennoù un tammig re eeun diwar-benn an droug hag ar mad. Met o labour a ziskouez an dra-mañ da nebeutañ : n' eo ket mui ar vourc'hizien-frankizourien hepken a zo dedennet gant ar frizeg, hag ar sosialistiezh en he derou a gav un heklev en hor yezh. Padal, pa zeu ur barzh un tammig speredek war an dachenn, ne chom ket mignon pell gant tud all an emsav : ar skrivagner yaouank Peter Jelles a zeu da vezañ P. J. Troelstra, rener an emsav socialist hollandat, un den ken pouezus ha Matteoti, Jaurès pe Kautsky. E galon, ar plegoù romantel a zo ennañ, a chom frizat ; e

empenn, avat, e blegoù prederouriezhel a ra dezhañ stourm, e framm ar stad hollandat, evit an emsav proletarel etrevroadel. Hag a-benn an diwezh e tistruj ar politikerezh ar varzhoniezh.

E-keit-se eo bet krouet ur strollad all, hini ar brotestanted galvinat, ha muioc'h-mui e teuer da gompren talvoudegezh ar frizeg evit ar relijion : e 1908 e kroger d'ober sarmonioù ha da lakaat tammou eus ar Bibi en hor yezh. Ha da heul Kalviniz, e tiskouez ar Gatoliked bezañ dedennet ivez.

7

Ne voe dispac'h ebet pa zeuas ar c'hevredadoù relijiel d'ober war-dro ar frizeg : un dispac'h a voe, avat, pa voe savet ar strollad « Friziz Yaouank ». Rak gant ar strollad-se e voe lakaet ar gredenn vroadelour da ren e-lec'h un nebeut fromadennoù brogar, diresis ha difaltazi : stourm a reas a-enep ar broviñsiadelezh, a-enep dic'hoanag ar rummadoù koshoc'h, en un doare taer-tre, kriz a-wechoù ; hag e c'her-stur « Fryslân hag ar bed », ma ne oa ket bet meizet mat e ster d'an ampoent, a zo bet bras e levezon koulskoude. War dachenn al lennegezh ivez ez eo bet ken pouezus-all labour Friziz Yaouank : lezet en deus al « lennegezh-bobl » a-grenn a-gostez, klasket ar Gened, doujet an Arz evit an Arz, ha ma n' eus ket deut diwar-se muioc'h a awen d' ar skridoù, ez eus deut dezho da nebeutañ muioc'h a c'hlander. Shelley a zo ar barzh muiañ-karet, met D. Kalma, rener at strollad, a laka ivez Molière e frizeg, hag a grog da dreiñ pezhioù-c'hoari Shakespeare. Pa ya strollad « Friziz Yaouank » war ziskar e 1920, da heul tabutoù a gredenn, ha da heul tabutoù personnel ivez, ez eo deut kalz kreñvoc'h an emsav frizat : kavet en deus e hent war-du Europa.

Al lennegezh a-vremañ, pa ra danvez ur pennad all, ne vo ket komzet amañ diwar he fenn : un nebeut gerioù a lavarín hepken diwar-benn ar sonerezh, al livouriezh, hag ar skulterezh, daoust ma vez an arzoù-se-kalz nebeutoc'h broadel o stumm eget al lennegezh.

Paulus Folkertsma (ganet e 1902) en deus aozet sonerezh-kambr, lieder, sumfoniennoù, ha dramoù sonerezhel ; e awen a zo frizek, daoust ma 'z eo levezonet gant Cesar Franck ha Vincent d'Indy kalz muioc'h eget gant Hanternoziz evel Grieg pe Sibelius. E sonerezh, avat, evel hini Bernard Smilde (kanennoù relijiel e doare J. S. Bach) ha Jan Slofstra (kanaouennoù, un opera) a zo un tammig a c'hiz kozh. N' eus ket tu d' o c'heñveriañ gant sonaozourien vrudet an Holland a-vremañ. Marteze dre m'o deus en em zesket int o-unan. Ivez dre n'eo ket awenus-bras ar vuhez sonerezhel e Bro-Friz. Ar « Frysk Orkest » n' eo nemet un draig a-netra e-skoaz « Concert-gebouw-Orkest » Amsterdam. Ha n' eo ket lazou ar c'hêriadennoù bihan, forzh pegen niverus e vefent, a c'hell krouiñ un dra bennak.

Ur frazennig souezhus a zo « Frisia non cantat », na ouzer ket gant piv eo bet skrivet da gentañ. En ur mod, n' eo ket gwir, rak kanañ 'reer kalz e Bro-Friz, hag a bep seurt kanaouennoù. Padal eo ret anzav n' eus ket a wir ganaouennoù frizat : degemerout a reer tonioù eus a bep bro, hag hor c'han broadel, zoken, a zo savet e gomzoù war ton ur ganaouenn studierien alaman. A vinvioù frizat, n'eus mui hini ebet : an « Noardske balke » ne gaver ken nemet er mirdioù.

8

E-touez ar skultourien hag al livourien ez eus tud a-bouez, met peurliesañ n' int ket chalet gant Bro-Friz : hag ar re a zo chalet ne ouzont ijinañ netra bravoc'h eget ar vuoc'h frizat peurbadus en he fradenn frizat peurbadus. An emsavioù ekspresionel dreistwirvoudel, h.a., a zo chomet dianav-krenn en hor bro hag a-se e vank d' hol livouriezh ar pezh a zo koulskoude ret da bep arz : un tammig arnoderezh. Gallout a reomp evelkent ober meneg eus ar skultourien Per Pander ha Tpipke Visser, e-touez al livourien eus an daou vreur Tjerk ha Tjeerd Bottema, eus Piet van der Hem, levezonet gant Lautrec ha Steinlen, eus an daou van der Sloot, eus Cor Reisma, hag eus al levrskedennour J. Mulders.

Ar vuhez frizek a zo kreizennet er « Selskippen » – kevredadoù a bled peurliesañ gant ur gudenn resis-tre. Lod a zo skiantel, evel Akademi Bro-Friz, lod all a zo arzel, evel Unvaniezh Arzourien Bro-Friz hag ar « Pen-Club » frizek, lod c'hoazh a zo trawalc'h dezho ober banvezioù ha gouelioù : evel-se eo ar « Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse » (Kevredad evit Yezh ha Lennegezh ar Friz), krouet e 1844, hag a chom frankizour a spered, daoust, ma klask ar renerien lakaat un tammig a vroadelouriezh enni.

Ar bobl, dre vras, ne gemer ket perzh en emsav. Dezhi ez eo Bro-Friz un dra a galon, ha n' eo ket un dra a gredenn. A-wechoù, koulskoude, e c'hoarvez dezhi en em gavout luziet e stourm ar yezhoù : ur marc'hadour-laezh, da skouer, a zo degaset dirak al lez-varn peogwir en deus youc'het e frizeg er straedoù ; pe ur maer a zifenn ouzh ar guzulierien komz frizeg en o bodadegoù. Er feur-se, n' eo ket sklaer-tre menoz ar gouarnamant : e-keñver sevenadurezh ez eo prest da skoazellañ un tammig dre reiñ prizioù d' ar skrivagnerien ha labour d'an arzourien, e-keñver politikerezh n'eus tra ebet da c'hortoz. Nevez 'zo, koulskoude, ez eo bet embannet danevell ur strollad anvet gant Gouarnamant ar Rannvro evit studiañ kudenn an digreizennañ. Ne c'houlenn tra a-ratozh ebet evit Bro-Friz, met lavarout a ra evelkent e vo ret anavezout a-raok pell e vez komzet ur yezh all enni.

Deut eo da vezañ sklaer na deo ket ar gudenn frizek ur gudenn yezhel met, e gwirionez, ur gudenn gevredigezhel. Hag ar strolladoù politikel frankizour ha bourc'hiz a sell a-dreuz ouzh hon emsav, dre ma welont ennañ un dra a c'hell kemer mouezhioù diganto. Hervezo, plas Bro-Friz a zo er mirdioù.

8-9

Ar vroadelourien frizat n' int ket niverus e Kambr Gannaded Rannvro Friz hag ouzhpenn-se e teuont eno evel izili eus ar strolladoù hollandat. War an 50 kannad a zo er Gambr, n' eus nemet 3 pe 4 hag a gomz frizeg atav. Ul lodenn vat eus ar vaered hag eus ar varnerien a zo Hollandiz ; ar Gouarnour (Komiser ar Rouanez) hag ar Grefiour n' int ket Frized. Ken e vev ar vro dindan gwaskerezh ar strolladoù politikel hollandat. Ret e vefe kaout ur strollad broadel. Met votañ a ra an dud hervez o relijion ha ne weler ket mat penaos e c'hellfe ur Frizad kalvinat, da skouer, reiñ e vouezh d'ur strollad broadelourien a vije ennañ sosialisted, katoliked ha nann-gristenien.

Koulskoude ez eus bet klasket strolañ Friziz ez-politikel. E 1946 ez eo bet krouet ar Strüdboun « Fryslân Frij ! », a chom kevrinus a-walc'h e gwirionez ha n' en deus graet betek-hen nemet embann un nebeut levrioù bruderezh. N' en deus ket ar Strüdboun tizhet ar bobl, hag en Holland e seller outañ evel ur seurt strollad sponterien : gwelloc'h d' an neb en deus c'hoant bezañ kargiad chom hep lakaat e anv ennañ ! Bez' en deus ar Strüdboun, avat, talvoudegezh un taol-arnod. Ret eo lavarout n' eo ket komprenet-mat e striv, zoken gant Friziz « emskiantek » : ne wel ket ar re-se n' eus nemet un doare da saveteiñ ar vro, ober politikerezh evit degas nerzh d' he sevenadur. C'hoari a reer pezhioù ken ez eo ur c'hleñved, dibunañ a reer istorioù rimet, lenn a reer romantoù frizek — met disoñjal a reer ez eo kentañ dlead ur Frizad komz frizeg d'e vugale. « Petra 'reoc'h ? va bugel a rank komz hollandeg da gentañ-holl, da c'hounit e vuhez... Bro-Friz a zo ken bihan, ha Bro-Holland ken brasoc'h... » A-enep ar seurt poellata ne c'heller ket stourm, rak dianavezout a ra gwirionez ar vuhez, ha diazezañ 'ra e furnez war ur vaterielezh diot ha dispered, na c'heller ket kas da get.

Padal ez eus tu da gaout spi. Meneget em eus dija ar Strüdboun. Kevredad ar Yaouankiz Frizat a zo broadelour ivez, evel Kevredad ar Brotestanted Reizhkredour, evel ar « Fryske, Foriening foar in Federael Europa », a stourm evit m' he devo Bro-Friz he flas en Europa warc'hoazh. Anavezet eo an emsav muioc'h-mui en estrenvro. Kemer a ra perzh Bro-Friz e Kendalc'h ar Broadelezhioù Bihan. Kement-se a zo a bouez. Ur seurt talbenn a saver evel-se d' hon ti. Met ar pouezusañ-holl a chom al labour-diabarzh : trec'hiñ an dichastre hag an dic'hoanag a leugn kalon Friziz, reiñ dezho en-dro o onestiz denel. N' eo ket e salioù ar c'hendalc'hioù europat e kav Bro-Friz he buhez, nag e kambr-labour ur gouizieg bennak, nag el lennegezh nevesañ-holl he stumm : met e kalon pep Frizad.

(Brezhoneg gant Per DENEZ.)

AR C'HISTIN

(Kastanjes)

Ur beure sioul hep an disterañ gwent,
 Hep mouezh ebet o tont 'dreuz al lusenn
 Nemet ber-ber diouzh ar gwez war an hent
 Kan ar glac'har 'kreiz an delioù melen.

Enk en he c'helc'h strishoc'h-strishañ dalc'hmat
 Goustad e koazh hor buhez er maro.
 Lamm ar galon, ouzh hevelep luskad
 O vont da gousk, daoust hag e tavo ?,

Ar glav a leñv – trumm e peoc'h ar straedig
 E tarz kistin, o teurel o frouezh glan,
 'Vel an ene, e-maez beskenn ar c'hig
 Pa 'zigoro, skedus en tremenvan.

J. H. BROUWER.
 (tr. P. Denez.)

AN DEN EN TI

(De Gast)

E toull an nor an den, gleb ha gwenn, a save
 E sked al lamp. Deut 'tre; emeve, 'vit an noz.
 Digomz ec'h azezas, 'tal an tan, skuizh ha kozh.
 « Bremañ eo tremenet, » a laras pell goude.

E dog teuc'h ha, ledan, e zivskoaz a welen.
 Difiñv e oa, louet, e-giz d' ur mell labous
 N' hall ken nijal. Dioutañ an dour a vere lous,
 Komz a reas : Tremenet eo. Arc'hoazh e vin laouen.

'Dog an noz e chomas. Ha da vintin abred
 Ez eas kuit, dre maezioù gwenn ar goañv
 Trema 'r reter. E benn a stoue, 'vel e kañv...
 Da ven en em stleje, al labous bras louet ?

JOHANNES D. DE JONG.
 (tr. P. Denez.)

FRYSKE FIOUWERRIGEL

Setu va stad : kavet 'm eus keneiled
 E-touez ar bobl, en hentoù ar pemdez.
 Petra 'm blenie ? Emaberz ar spered,
 Ul lusk denel da c'hounit e hentez.

OBE POSTMA.
 (tr. P. Denez.)

XXIV

Distreiñ a ran d' al lec'h m' on bet ganet :
Ti kozh va zud ha moger vein al loc'h,
Hag ar c'hevren a ro buhez d' ar bed –
Rak em c'hrouer e kavin c'hoazh va feoc'h.

FEDDE SCHURER.
(tr. P. Denez.)

13

INDIAN SUMMER

D'abardaez
Un den ruz
Puchet o vutuniñ e-tal wigwam an noz
A leugn ar bradenn vras gant moked an teñval.
Kemer a ra goude e vagig stumm ur c'hant,
Al loar,
Hag ez a gant stêr vras ar stered
War-du lenn strinkellus ar beure
E-lec'h ma velezour an oabl
E beoc'h.

SJOERD SPANNINGA.
(tr. P. Denez.)

14

KASTELL KOZH DISMANTRET

(Rottekleaster)

Bremañ ac'h eus gwelet pep tra :
Al liorzhoù en-dro d' an ti dismantret,
An triton diek gant e forc'h,
Ar Gwener noazh kouezhet en he c'houk.

Ar gwez kozh o sourral sioulik
Kanaouenn unton eus amzerioù a-viskoazh.
Ar gwagennoù a darzh dic'hallus
Flouret gant ur mouchad avel.

Ar pesked marv, an evned bouzar
Ar wenodenn 'zo gwak 'vel keuz,
Hepken an tremened o n' em silañ ;
Setu ar baradoz daonet.

D' abardaez 'drek ar gwez teñval
E kouezh pep huñvre en netra.
An noz a deuz 'vel gouloù koar ;
An noz a zeu warnomp, ponner 'vel plom.

MARTIN SIKKEMA.
(tr. Ronan Huon.)

An Tric'horn

Adalek an deiz kentañ, zoken an eurvezh kentañ e santis e oamp enebourien, hag abalamour da se e tiwallis ouzh pep diemglev a c'hellfe sevel a-benn, o terc'hel kont em bije d' ober gantañ e-pad 5 bloavezh.

An endervezh-se endeo, koulskoude, goude ma oa tremenet tri eus ar 5 bloaz-se, en devoa un doare am strafuilhas. Ar pezh a oa ' just, n' eo bet morse sklaer evidon, met bez e oa un dra bennak en e stumm, e jestroù, o sellout ouzh an den a-bezh hag a c'houlenne un displegadur. E guchenn vlev a-istribilh a oa ken gourdrouzus ha biskoazh a-us d'e lagad dehou. E zaoulagad sklaer a selle en un doare ken lorc'hus ha ken yen ouzhomp hag e-pad ar c'hentelioù tremenet, e « S-où » a fuc'he evel un dakenn dour war an tan, berr ha lemm, hag an « D-où » pe an « T-où » e dibenn ar gerioù a oa bepred an hevelep taolioù fouët fallakr. En endervezh-se n'hellen ket mirout da soñjal e oa ur plac'h en afer : bez am eus c'hoazh ur soñj dispis eus un aezenn arc'hlas a savas etrezañ hag an daolenn-du hag a roas d' ar formulennoù, war an tu kleiz dezhañ, ul liv louet.

An holl draoù-se n' eo nemet diotachoù, eveljust ; an arnodadennoù gant ar benveg-testeni gevier n' o deus ket a-dra-sur gwellaet an traoù. E gwirionez anzavet am eus traoù n'am boa morse graet, ha n'am bije morse gellet ober. An dra-mañ n' eus ket da dabotal diwar he fenn bremañ, koulskoude. Ma, en endervezh-se en doa un doare am lakaas en imor vat ; met lezomp kement-se a-gostez...

Bez e oa ur c'helenner dreist, rak dont a rae a-benn da reiñ un deskadurezh dereat zoken d' ar re sotañ. Un den helavar e oa, ur spered hollek, a oa ken desket war an arboellerezh, ar politik, ar sindikajoù ha war ar jedoniezh, e zanvez ; ober a rae kaozadennoù e pep lec'h ha prezegennoù hogos bemnoz e meur a garter eus kêr ha kêriadennoù e-kichen. E seurt nozioù e rene speredoù ar selaouerien e-giz ma kare, o touellañ anezho.

Er c'hlas koulskoude e oa ar mestr, ar c'helenner, daoust ma n' hellen ket chom hep soñjal e c'hoarie ur roll a-ratozh kaer, e oa ret dezhañ e gwirionez c'hoari ar roll-se.

16

Me, da vihanañ n' hellen e faltaziañ nemet o c'hoari ur roll. Liv e zremm a oa disheñvel pa zeue er c'hlas ha pa 'z ae kuit, met bemdeiz an daou zoare a oa heñvel ouzh re an deizh a-raok. Bez e oa div zremm, an div o tereout gant ar rolloù. Ar pezh a oa ret eo o lakaat da zereout gant ar mare ! Rak pa drese un tric'horn war an daolenn du e klote e zremm gant an degouezh-se, ken ma teue da vezañ ul lodenn anezhañ. Er bloavezhioù warlec'h e klasken a-wechoù e faltaziañ er privezioù met n' hellen e welout nemet o c'hoari ur roll. A-benn ar fin e voe anat evidon e c'hoarie da gentañ evitañ e-unan, an dud a oa aze hepken evit enskrivañ an efed.

Hogen setu an eil gwech ma pellaan eus va istor daoust ma n' eo ket an dra-mam distag a-grenn outi, eveljust.

Mat, en endervezh-se, m' am boa gwelet an aezenn-se (pe marteze ne welis ket anezhi tamm ebet, rak ar goulennou, dreist-holl ar re gant ar benveg nevez, o deus va strafuilhet kement ma n' ouzon netra asur), en endervezh-se eta e kerzhas a greiz holl er-maez eus ar c'hlas, en ur lavarout da Eeltsje Terpstra : « E-pad an amzer se e fell din e tresfec'h un tric'horn war an daolenn du ! » Mont a reas en trepas, hag Eeltsje a guitaas e daol evit seveniñ ar pezh a oa bet lavaret dezhañ. Ken dic'hortoz evel ma oa aet kuit e tistroas ; den n' en doa e glevet o tont, ha ne vijen ket souezhet tamm ebet ma oa chomet er c'horn e-tal an nor. « Petra sinifi ar beg-bir se ? » a c'houlennas krenn. Kerkent e voemp skoet gant ur fromadenn iskis. An aergelc'h a zeuas da vezañ evel an oabl a-raok ur barrad-arne, mac'h ha doanius. Klask a raen gouzout petra 'oa, rak netra pouezus ne oa degouezhet c'hoazh, hag e voen souezhet dreist-holl gant Eeltsje, a oa an hini nemetañ (diwar welet da vihanañ) a chome er-maez eus an aergelc'h-se hag a selle souezhet ouzh e gelenner. A-benn ar fin e lavaras : « N'ho poa ket lavaret din, aotrou; tresañ un tric'horn ? »

« Lavaret am eus : e-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn du ! »

« Lavaret hoc'h eus, aotrou : e-pad an amzer-se tresit un tric'horn war an daolenn-du. »

« C'hwi 'gred am boa laret se ? »

Luc'hiñ a reas e zaoulagad sklaer ha yen, evel ma troe goustadik etrezomp. A-daol-trumm e tiskouezas gant e viz Fokke a oa azezet ouzh an hevelep taol hag Eeltsje

« Petra 'm 'eus laret, Hiemstra ? »

An aergelc'h poanius a oa diaes da c'houzañv bremañ ha gwelout a raen e oa krog Eeltsje da santout levezon ivez.

Fokke hag a oa unan eus ar re zizaon a ruzias hag a sellas ouzh al levr a oa dirazañ.

« Neuze ! »

17

« E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn-du, aotrou. »

« Mat-tre ! Met n' am boa ket laret « aotrou » er fin... Petra 'm 'eus laret Haarsma ? Sellit ouzhin ! »

« E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn-du. »

« Dispar ! Petra 'm 'eus laret; Venema ? »

« Fellout a ra din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn-du. »

« M'eus ket ! lavaret am eus : E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn du... Petra 'm 'eus laret, Goslinga ? »

« E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn-du. »

« Mat ! Ha petra ac'h eus va c'hlevet o lavarout, de Vries ? »

Reiñ a reas an hevelep respont.

« Ha c'hwi, Teijma ? Dispar ! Ha c'hwi Stienstra ? Mat-tre ! »

« Ha c'hwi ? Ha c'hwi ? »

Tostaat a rae va zro. Santout a raen va gwad e gwazhienn-gas va c'houzoug ; va c'har dehou a grene ken ma oan nec'het. Nac'hañ a ran naet, a laren din-me va unan, nac'hañ 'ran naet. N'en devo ket ac'hanon ;

« Ha c'hwi, Siderius ? » .

Ken trubuilhet e voen o klevout va anv, ma n' hellen ken lakaat va muzelloù da fiñval.

« Petra 'm 'eus laret da Derpstra ober, Ao. Siderius ? »

« Fellout a ra din e tresfec'h un tric'horn war an daolenn du. »

« A, se 'zo fentus... Penaos ? Sellit ouzhin ! »

« E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn du. »

« Dispar ! Petra am eus lavaret, Wiersma ? »

Ar respontoù a zeue gant resisted un orolaj, holl heñvel-mik, seizh ha tregont. Goude ar goulenn diwezhañ e kerzhas eus ar renkennad taolioù pellañ etrezek ar re a-ziaraok gant un aer war e zremm a seblante lavarout : « Bez' ez eus c'hoazh tud reizh e Sodom. » .

Neuze e lakaas e zaouarn war divskoaz Eeltsje Terpstra (hemañ a oa chomet en e sav o c'hortoz e-kichen an daolenn du gant un tamm kleiz en e zorn) hag e sellas outañ e-pad ur pennad evel un tad a gompren mat fazi e vugel. Sioul e oamp holl er c'hlas ; pep hini, a seblante din, a oa o selaou ouzh e galon o lammat.

18

Er fin e laras, e vouezh oc'h ober goap, a vije bet kredet.

« Neuze petra 'm 'eus laret, va mab ? »

Eeltsje, diaes dezhañ, a ruze e dreid war ar plañch ; da gentañ e zremm a zeuas ruz-tan, neuze morlivet. Pep hini a zalc'he war e anal, pephini en doa spi, evit kaout un digarez d' e zigalonegezh (hen touiñ a rafen !) e lavarfe : « E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un tric'horn bras war an daolenn du ». Un hir amzer a dremenas a-raok ma teuas ar respont. Santout a raen e oa an holl war-nes hen lavarout evitañ. Erfin e lavaras, met ne oa nemet un hiboud : « E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un... ». Aze e chomas a sav. Ar from a oa poanius. An dremm, just a-us dezhañ, a droas un tammig war e gostez, evel ma ne

vije ket komprenet mat ar gerioù gantañ. Gortoz a ran war evezh an eil respont-mañ...

« E-pad an amzer-se e fell din e tresfec'h un... tric'horn war an daolenn du.. »

Ma vije bet kouezhet ur vombezenn, ne vefemp ket muioc'h fromet, disliv e oamp gant ar spont.

An daouarn a oa lammet kuit. An dremm a selaoue gant ur mousc'hoarzh a gemmas tamm-ha-tamm e stumm ; lenn a raen an eil war-lec'h egile ha diwezhatoc'h a-gevret konnar spontus ha dispriz don. Neuze an dremm a droas gorrek etrezek ar c'hlas. Pep hini a selle en ul lec'h just dindan an daoulagad yen o luc'hañ. Pephini a selaouas ur wech ouzhpenn ouzh e galon o skeiñ Eeltsje Terpstra a oa bepred en e sav en hevelep lec'h, liv ar marv warnañ ha nec'het. Klevout a rejont unan bennak o vont etrezek an nor. Hag e klevjomp ur vouezh, skiltr ha lemm evel un avel hanternoz :

« Chomit sioul ! N' hellit ket heuliañ va c'hentelioù ken ! » Klevet e voe unan bennak o vont kuit en ur ruzañ e dreid. Klevout a rejomp kliked an nor. A-daol-trumm e reas hor pennoù ur c'hard-tro, evel ma vije bet roet un urzh gant unan bennak.

Un den a oa en sav en nor digor, e gein ouzh ur post, gant e zorn kleiz harpet war egile. Ha dindan ar vrec'h astennet e weljomp Terpstra o vont kuit, stouet e benn...

Den n' eus bet morse kalon a-walc'h evit lavarout ar wirionez. C'hwec'h miz goude, Eeltsje Terpstra a zegouezhas a-greiz-holl dirak ar c'hlas; e-pad ar gentel jedoniezh. Ha neuze e lavaras a vouezh uhel, war c'houlenn e gerent hag ar rener, ar gaou a oa bet gortozet kement da lavarout.

19

Dek vloaz diwezhatoc'h, e kemeris war va c'hont ar stal apotiker e straed Schiedam ha daou vloaz hanter goude-se e teuas al louzou-se din d' ober, hag ar marv da heul. Met ne voen ket kredet pa lavaris e oa c'hoarvezet an dra « dre zegouezh » ha ne c'hellis ket chom aheurtet em gaou ken pell hag ar wech kentañ, peogwir e voen, adarre, kalz re laosk...

Hervez ar c'helaouennoù e voe lavaret traoù kaer-tre war e vez.

Hogen setu ma klevan trouz sklintin an alc'houezioù, ha ret eo din chom mignon gant gward an toull-bac'h.

(tr. Ronan HUON.)

LENNEGEZH A-VREMAÑ

« Barzhed Bro-Friz a zo bet kensakret da vezañ soudarded Bro-Friz. N' hellont ket tremen hep soñjal e talvoudegezh o labour evit dieubidigezh ar vuhez frizat, evit hec'h emdroadur naturel ha dishual. Zoken ma n' eo ket meneget ar stourm-se en darn vrasañ eus o barzhonegoù, e vez santet he gwirionez en holl anezho. Hag a-se ne vezo morse disrannet Barzhed Bro-Friz diouzh andon o awen : ar bobl a ganont eviti. »

N' eo ket hepken peogwir int bet skrivet gant Fedde Schurer, unan eus hor brasañ barzhed, e venegan an nebeut linennoù-mañ, hogen ivez peogwir e talc'h ar varzhoniezh al lec'h pouezusañ en hol lennegezh. Ha diwar he fenn an hini eo e komzin dreist-holl er pajennoù da heul.

Kent lavarout piv eo hor gwellañ oberourien ha petra a deus savet, e karfen reiñ da intent penaos int bet levezonet gant ar bed war o zro. Kement-se zo bet graet endeo gant Fedde Schurer en un doare sklaer ha resis-meurbet, hag eus ar rakskrid en deus pourchaset din an nebeut linennoù a zo e derou ar pennad-mañ e tennin un arroudenn bennak c'hoazh. Diskouez a ra Schurer penaos e voe enebet, e-doug ar Brezel-Bed Kentañ, a-enep tro-spered strizh ar vourc'hizien, hag a vire ouzh ar yezh frizat a vezañ implijet hervez ezhommoù an arz. Ar skridvarnour D. Kalma an hini eo a grogas an emgann e 1915 :

« Lakaat a reas Kalma, hag eñ unan eus ar skrivagnerien fonnusañ, an arz-an-hinienn en a-raok d'an arz-pobl, ha stagañ a reas da labourat ha da varn diouzh ar reolenn-se. C'hoant an emsav krouet gantañ, Friz Yaouank, a oa terriñ digenvez proviñsel Bro-Friz ha sellout outi e diabarzh he framm bedel. Un huñvre arvarus e tiskoueze kement-se bezañ evit ur yezh hag a oa prezeg pemdeziek ar werin kalz muioc'h eget benveg arzel ur sevenadur : hogen ranket e oa ober evel-se a-barzh diogelañ an dazont.

« Dek vloaz diwezhatoc'h, e-tro 1925, e teue ur rummad nevez war an dachenn. Ganto avat e oa kemmet penn-da-benn an doare da soñjal. Heuliañ a raent E. B. Folksterma, na skrive ket barzhonegoù eñ e-unan, met a dalvezas e bannadoù prederouriezh ha skridvarnouriezh da c'hllanaat ha da zonnaat hor meizerezh. Keloù ebet gantañ a zistreiñ d' ar skrivacherezh proviñsiadel, anat : hogen dindan e levezon ec'h emzispiegas an arz-an-hinienn en un arz-ar-vro. Dilezet ganto an anv Friziz Yaouank ec'h en eai ziskouezas ar skrivagnerien dirak an dud evel Broadelourion frizat.

21

Gwerzioù ha barzhonegoù broadel a savjont. Muioc'h e voe pledet gant ezhommoù arzel ar bobl eget gant lusk arzel ar varzhed... « Kement-se, avat, ne gasas ket anezho da stourm a-enep barzhed 1915. Gounezet e oa bet an eil poent war-lerc'h egile : anavezout a raed al liammoù a zo etre an arzour hag e bobl koulz ha gwirioù diarvar an hinienn...

« Ma tiskouezas ar re yaouank, e-tro 1930, bezan dedennet gant an arboellerezh hag an deknelezh kalz muioc'h eget gant ar varzhoniezh, e voe klevet ur son all goude 1935. D' ar mare-se e tegasas un nebeut skrivagnerien menozioù ha doareoù nevez a-grenn en hol lennegezh hag abaoe o deus gounezet dezho o-unan ul lec'h dellezet-mat. En o zouez ez eus, da skouer, Johannes D. de Jong, taer hag awenet, evel na oa bet nikun c'hoazh en e raok. Un all a zo ar barzh meur D. A. Tamminga, deihañ meiz an arz ha galloud-livañ ken ez eo ur souezh, war un dro gant un anaoudegezh don eus ijin e bobl... »

Skrivañ a rae Schurer kement-mañ en Amsterdam, e miz Meurzh 1942, pa oa kêr dindan gwask an Alamanted. Ken na voent bet dieubet e 1945, n' o doe ar skrivagnerien frizat nemet ur gelaouenn, « De Rattlewacht », gouestlet d' ar varzhoniezh-vrezel dreist-holl. D' ar mare-se avat, o doa ar re yaouank, a veze klask warno gant an Alamanted, traoù all d' ober eget plediñ gant ar gwerzaoua. E miz Genver 1946 e krogas renerien ar « Rattlewacht » kuzh da embann « De Tsjerne » (Ar Ribod), hag a zo chomet abaoe hor brasañ kelaouenn lennegel. Ne voe ket displeget pal « De Tsjerne » en un doare trouzus, he menozioù-ren a vije frankiz ha kened, eeun-hag-eeun. Ha klevet eo bet he galv : kalz eus an oberourien nevez, evel an den souezhus-se a zo e anv Sjoerd Spanninga, a zo bet

moulet enni o skridoù kentañ. Goude pemp bloaz e talc'h « De Tsjerne », dindan renezh E. B. Folksterma, Fedde Schurer, Marten Sikkema, D. A. Tamminga hag Anne Wadman, da vezañ kreizenn ar vuhez sevenadurel frizat.

Didalvez e vefe reiñ amañ, a rolloù hir, munudoù diwar-benn skrivagnerien n' hoc'h eus morse klevet anv anezho. Kalz gwelloc'h eo menegiñ ar re vrudetañ hepken en o zouez.

« Tad-kozh » hol lennegezh a-vremañ a zo an Dr. Obe Postma. Abaoe daou-ugent vloaz e ro deomp dibaouez e varzhonegoù fromus, eeun, ken personel, an holl anezho pe dost awenet gant kornig-bro Makkum hag an dud a vev ennañ. Daoust ha posubl eo e tarzhe un arz bras diouzh ul lec'h ken bihan ?

22

Gant an Dr. J. H. Brouwer, hag a skrivas etre 1925 ha 1935 barzhonegoù lirenek kaer-tre, e voe respontet d' ar goulenn-mañ, pa voe roet gantañ da Obe Postma unan eus prizioù-barzhoniezh ar gouarnamant rannvroel : « O c'hwi, barzhed a-vremañ, hag hoc'h eus ezhomm holl vroioù ar bed da gavout ho tanvez, selaouit ouzh mouezh Postma, ha deskit gantañ e vez dameuc'het an oabl hag an douar a-bezh en ur veradenn dour ».

An eil barzh a fell din menegiñ eo Fedde Schurer, ur skrivagner disheñvel-bras, ma zo un, diouzh Obe Postma. Biskoazh ne gemeras perzh hemañ er vuhez lennegel pemdeziek gant he zabutoù a bep seurt, ha Schurer, en enep, a zo abaoe tregont vloaz o reiñ e holl nerzh dezhi, ha dezho. Anvet eo bet Schurer « barzh ar vro » hag hep mar n' eus skrivagner ebet lennet muioc'h egetañ. En e oberennoù e kaver ur garantez don evit hon douar kozh mat hag evit he zud, ur c'hoant uhel d' ar Jeruzalem nevez. Ar feiz kreñv ha madelehus-se, hag a ra anezhañ ur Soudard Kristen, a zo bet lakaet, gant kalz gred, e servij e bobl. Roet en deus d' e genvroiz, ouzhpenn e varzhonegoù ken tomm o awen, e ganaouennoù broadel, un nebeut pezhioù-c'hoari, un droidigezh kaer-dispar eus o himnoù hengounel hag eus an himnoù biblek ivez.

Hervez Schurer, n' eus bet morse brasoc'h barzh trizat eget D. A. Tamminga : « piv biskoazh », emezañ « a skrivas en ur yezh muioc'h frizek traoù muioc'h dreist-frizek, da lavarout eo muioc'h kornog-europat, dre o stumm ha dre o danvez ? Ken groñs en deus dilezet an doare kozh da varzhoniañ ma vije lavaret n' eus bet morse den o skrivañ barzhonegoù en e raok... Barzhoniezh Douwe Tamminga a zo barzhoniezh ar bed : hejet e vez he fenn gant avelioù a bep bro, met he gwrizioù a ya don ha start en douar frizat... »

N' eus ket kalz skridvarnourien a gredfe lavarout kontrol da Schurer. Gwerzioù disi Tamminga, barzhonegoù evel « It Hart » (skeudenn impresionel ur c'harv en un devezh-goañv), « Sitadel » (testeni tener eus ar garantez etre priedoù, hag a zo ur c'hreñvlec'h a-enep spont ar marv zoken), an dastumad lirenek « It griene jier » (prederiadennoù ur vaouez war an dimeziñ ha ganedigezh ar vugale), « Folk » (pobl Bro-Friz) hag unan eus an troidigezhioù gwellañ bet aozet biskoazh diouzh ar varzhoneg « The Raven » gant E. A. Poe, a ro da gompren pegen ledan ez eo ijin ar skrivagner ha pegen barrek ez eo war e yezh.

23-24-25

Unan eus gwellañ kenlabourerien « De Tsjerne » a zo Sjoerd Spanninga. Diwar-benn e varzhoniezh ez eo bet skrivet kement-mañ gant G. Koelstra : « Kanaouennoù a vez bepred o sevel er barzh-se. Son ha ton a seblant bezañ dezhañ e-unan, al lusk avat a zo dreist dezhañ. En don-donañ eus e ene ez eus nerzhioù o labourat, aeled o kanañ. Gant lestr e huñvreoù e oar bageal war vorioù glas hag arc'hantet, gant kañvaled e faltazi e veaj dre douez krec'hiennoù gell, dre greiz pradenoù bras ha gouelec'hioù, da heul teltennoù an Nomaded. Kantren a ra e spered a-dreuz ar c'hantvedoù o klask ar frankiz. Hiraeziñ a ra e galon d' ar garantez peurzinamm, a lako un dibenn d' e zigenvez... » Skouerennoù kaer-tre a ekspresionelezh, ar skouerennoù n' eus nemeto er varzhoniezh frizat, a gaver en oberenn varokel Sjoerd Spanninga. E gwir, eñ an hini eo a hañval bezañ ar muiañ donezonet e-touez ar re yaouank. Bezet lavaret kement-se hep teurel dismegañs war skrivagnerien vat evel G. N. Visser, Anne Wadman, Marten Sikkema hag un nebeut ne all.

An arnodskridour hollandek Fokke Sierksma, hag a gas ivez pennadoù frizek d' an « Tsjerne », a lavarar ur wech e oa bet savet gant U. van Houten ar romant frizat nemetañ ha n' en dije ket da gaout mezhañ a vezañ ur best-seller. Anat eo gouzout n' emañ ket ar romantourien frizat a-du gantañ, tamm ebet, ha koulskoude e ranker lavarout n' eus ket en hor yezh kalz romantoù a wir dalvoudegezh

lennegel. Ar skrivagner brasañ war an dachenn-se eo Abe Brouwer ; re all a zo, evel Simke Kloosterman, Doue d' e bardono, R. Broolsma, U. van Houten, Y. Poortinga. E-touez ar re yaouank e fell din menegiñ Geart Jonkman, a vez gant e zanevelloù un doare O'Henry dedennus-meurbet.

Brasañ arnodskridour Bro-Friz a zo E. B. Folksterma. Abaoe tregont vloaz n' eus bet skrivagner ebet o kaout muioc'h a levezon egetañ. En ur brezegenn e ouezas an Dr. J. H. Brouwer livañ anezhañ brav-tre : ur skrivagner barrek, hag a zo deut da vezañ rener an emsav a-drugarez da nerzh e venozioù, d' e stumm-skrivañ efedus ur marzh ha d' e fealded dibleg ouzh e gredennoù.

Anne Wadman, hag eñ ivez barzh ha romantour, a zo a-douez ar re yaouank un arnodskridour speredek-tre. E vurutellerezh fentus ha taer a laka spont bep taol er skrivagnerien-bobl dousik re zoujus d' ar boazioù, koulz hag en o embannerien. Santout a reer avat e karfe Wadman kaout jiboez enorusoc'h ha pouezusoc'h da dagañ.

Karout a ra Friziz ar c'hoariva. Kêriadennoù e-leizh o deus o strollad c'hoarierien. Gwir eo na vez ket uhel-bras doare ar pezhioù a zo ganto. Padal e weler bremañ an traoù o vont war wellañ. Savet ez eus bet pezhioù gant Ype Poortinga, Fedde Schurer, D. A. Tamminga, J. P. Wiersma. Gant D. Kalma hon eus bet c'hoarioù istorel er stumm klasel, gant Fedde Schurer an drama biblek « Simson ».

24

O kenderc'hel er feur-se labour « Friziz Yaouank », e laka « De Tsjerne » he lennerien e darempred gant ar sevenadurioù estren. Troidigezhioù diwar bep seurt yezh a zo bet embannet. Setu amañ anvioù un nebeut skrivagnerien bet troet e frizeg lod eus o oberennoù : Homer, Sofokles, Ovidius, Takitus, Dante, Molière, Donne, Heine, Hölderlin, Andersen, Poe, Rilke, Yeats, Trakl. Menegiñ a rankan c'hoazh ar Vibl Santel (troet gant an Dr. G. A. Wumkes), pezhioù Shakespeare (gant an Dr. D. Kalma, embannet gant skoazell arc'hant an holl emsaverien), Kofezadurioù Sant Aogustin (gant E. B. Folksterma), Pozioù Omar Khayyâm (gant Inne de Jong), an Himnoù Hollandek (gant A. M. Wybenga, Fedde Schurer, ha re all).

Lavaret e vez diwar-benn Friziz ez int tud a galon, e chal gant o uhelvennad hepken. Lavarout a reer irez ez int tud a empenn, a sell ouzh ar bed gant daoulagad dibikouz. Ma vije unanet, kemmesket an div dro-spered-se en hevelep tud, e vije graet ganto traoù meur. N' int ket unanet, siwazh, e-barzh Friziz. Daoust ma toujomp kalz an talvoudegezhioù a spered ha ma veizomp mat ivez ar gwirionezioù pemdeziek, ne vez ket sevenet a daolioù-kaer. Ur wech e skrivas E. B. Folsterma kement-mañ : « Bro-Friz a vez dougerez atav, hogen biskoazh ne laka bugel ebet war an douar ». Fromidik e c'hell bezañ Friziz; n' int ket taer o c'halon avat, ha ne reont ket kalz tra. Se a ouzomp, a zegemeromp, hag a-wechoù e ra deomp c'hoarzhin. Marteze ez eus aze un abeg d' ar fentigellerezh lakoniek a gaver en oberennoù hor barzhed, romantourien, arnodskriverien. Daoust m' emañ gwisket gant pep hini en e zoare e-un, e kaver ar fentigellerezh-se e romantoù Broolsma, Van Houten, Akkerman, van der Schaaf, Tuinstra ha J. P. Wiersma, e barzhonegoù G. N. Visser, O. Postma, Y. Poortinga koulz hag en darn vrasañ eus hor pezhioù hag arnodskridoù.

Marteze em eus heuliet un tammig re va fenn va-un o tibab un nebeut fedoù hag anvioù : va c'hoant a oa reiñ un damskeud hepken eus hol lennegezh a-vremañ. Daoust ma labouront e-kreiz diaesterioù bras, n' eo ket hor skrivagnerien gwalleurus a-grenn. Seveniñ a reont o labour gant an hevelep feiz lorc'hus a awene Gerben Brouwer pa skrive gwerzennoù e gan broadel « Frisia cantat » :

« N'eus war ar bed pobl o kanañ

A varvfe hep difenn ».

(brezhoneg gant Per DENEZ.)

POLITIKEREZH

An emsav frizat en e zerou a oa nannpolitikel. Ganet eo bet, en hantervezh kentañ eus ar c'hantved tremenet, diouzh ar seurt lusk romantel a zouge Friziz da studiañ yezh hag istor o bro. Tud an amzer-se a gave plijus hag enorus he dije ur bobl c'hermanek, meulet pell 'oa gant Takitus, dalc'het da vevañ en hevelep lec'h e-pad ugent kantved : dizoleiñ a rae Friziz piv e oant, hag en em santout a raent leun a lorc'h hag a velkoni, hervez boaz ar mare. « Kleñved ar frizegezh » krog d' ober e reuz er c'houlz-se, ma n' eo ket marv c'hoazh, ne vez ket mui avat doujet evel gwechall. Friziz a oar mat hiziv n' int ket gwelloc'h eget ar re all. Disheñvel int, setu-holl.

Dindan un dek vloaz bennak en doa an emsav frizat taolet kuit e chupenn romantel. Goude-se, e-pad ouzhpenn un hanter-kantved, ne voe pledet nemet gant ar yezh. Ma vefe lavaret, avat, e oa neuze hon emsav un emsav lennegel, e vefe lakaet an traoù kalz bravoc'h eget na oant e gwirionez : rak kalz eus al levrioù moulet gant ar Frysk Selskip (Kevredad Frizek) ne zellezont ket bezañ anvet lennegezh.

E derou hor c'hantved-ni e voe cheñchet kement-se gant ar c'h-Kristlik Frysk Selskip (Kevredad Frizek Kristen) pa embannas — evit ar wech kentañ ez embannet ur seurt tra — e oa Bro-Friz muioc'h eget ur yezh, muioc'h eget ur werinoniezh — o vont evel-se a-enep da frankizourien ar c'hantved a-raok, hag a oa prest da aberziñ Bro-Friz frizek d' an « araokaat ». Lavarout a rae paotred ar c'h-Kristlik Frysk Selskip : « N' en deus ket Doue diwallet deomp hor Bro-Friz ken pell-se evit he lezel bremañ da vervel. » Ha kroget e voe d' en em c'houlenn peseurt plas a zlee Bro-Friz kaout e diabarzh ar rouantelezh nederlandat. An hevelep menoz a voe lakaet ivez dirak an dud, un nebeut bloavezhioù diwezhatoc'h, gant ar Jong-Fryske Biweging (Emsav Friziz Yaouank), a voe ar pennabeg eus un adc'hanedigezh lennegel, ouzhpenn kinnig d' ar vro ur raktres politikel. Diwar neuze, stourm evit Bro-Friz ne voe ket mui hepken diwall ha pinvidikaat ar yezh, met ivez klask un doare politikel a rofe tu d' ar bobl da vevañ ha da greskiñ hervez hec'h anien. Kalz a enebiezh, ret eo lavarout, a voe kavet er-maez eus Bro-Friz : n' o doa ket c'hoant Hollandiz da lezel ar Frized da gaout ur stad dezho o-unan.

26

Ar brezel an hini eo a zegasas meiz d' ar speredoù, evel ma ra alies an darvoudoù kriz. E-pad an diwezhañ bloavezhioù ma oa e dalc'h an Alamanted, e rankas Bro-Friz en em vevañ hi hec'h-unan, ha ren hec'h aferioù hi hec'h-unan. N' he doa ket mui kalz darempred gant al lodennoù all eus Nederland ; en abeg d' ar reolennoù lakaet gant ar renerien alaman e oa aet bihan-bihan levezon sevenadurel ar gêrbenn ; ha morse ne oa bet studiet kement lennegezh hag istor Bro-Friz. Neuze e kemeras an emsav ur stumm nevez : ne voe ket paouezet a stourm evit ar yezh; met dont a rejod da gompren ne oa ar gudenn yezhel nemet un draig vihan en ur gudenn all kalz brasoc'h, adaozidigezh ar stad nederlandat war ur patrom kevredel. Hag, e gwirionez, se n' eo ket ur gudenn frizat hepken : unan europat, ne lavaran ket.

E 1944 e savas ar stourmerien frizat ur rummad danevelloù o vrudañ ar menoz kevredel. Displegañ a raent na c'hell ur stad bezañ renet-mat nemet ma vez doujet natur al lodennoù disheñvel anezhi, ma vez doujet o yezh, o boazioù, o arboellerezh, ha goulenn a raent evit Bro-Friz, e framm ar rouantelezh, ar galloud hag ar gwir d' en em ren hec'h-un, a-benn seveniñ seul welloc'h a se he labourioù speredel koulz ha danvezel, evit mad an holl.

Ha sed a zo, hep arvar ebet, diazez ar gevredelouriezh. An digreizennourien a c'houlenn ma vo dibabet gant ar gouarnamant un nebeut dileuridi da ren en e blas war un dachenn izeloc'h. Ar gevredelouriezh, evel m' emañ lakaet da dalvezout e Bro-Suis hag en U.S.A., a lavar n' eus a wirioù nemet gant al lodennoù bihan, ha n' en deus ar gouarnamant-kreiz a c'halloud nemet dre aotre al lodennoù-diazez. Ar menoz-se, evit gwir, a voe lakaet da dalvezout e republik kozh an Nederland, ha ne voe distrujet nemet e fin an trivec'hvet kantved, gant ar C'hallaoued, pa zegasjont kleñved ar c'hreizennañ ganto.

Ar gevredelouriezh he deus kemmet penn-da-benn doare an emsav frizat. Roet he deus dezhañ muioc'h a vrud. Kaset he deus anezhañ da genlabourat, war an dachenn etrevroadel, gant pobloù all, e klask sevel un Europa gevredel he dije pep bro, pep sevenadur, e lec'h enni.

27

Aze emañ ar spi evit ar broioù bihan : ar gwir da vevañ didrabas e goudor ar gevredelouriezh. Ha ne baouez ket Friziz a stourm kalonek war an talbenn kevredel. Goulenn a reont evito o-unan hag evit ar re all ar gwir da vevañ hervez o c'hoant hag hervez o hengoun ; goulenn a reont gwirioù heñvel evit an holl bobloù, bras pe vihan. Gounit a ra ar menoz tachenn, zoken ma c'hounez anezhi goustadik. Gwelout a reer ar strolladoù politikel o treiñ muioc'h-mui a-du, ar gevredelourien o c'hounit war ar greizennourien. E gwir, lakaet eo bet an emgann war un dachenn kalz brasoc'h eget Bro-Friz. Lakaet eo bet war dachenn ar bed. War dachenn un Europa yac'h hag unanet. Un Europa a c'hell bevañ. Lakaet eo bet war dachenn ar sevenadur.

(Krennet diwar an droidigezh esperantek gant S. S. de JONG.)

W. KOK,
Doktor al lizhiri.

AR SKOLIOU

Gant ar stad emañ renet holl skolioù an Nederland. Gant ar stad ez eo paeet ar vistri ha sammet mizou ar gelennadurezh. N' o deus ar rannvroioù aotre ebet da emellout e traoù an deskadurezh, ha gwall-vihan e chom gwirioù ar c'humunoù hag ar c'hêrioù. A-se ne c'hell kemm ebet bezañ degaset er pezh a sell ouzh ar skolioù, nemet gant gouarnamant an Hag e vije ; ar gouarnamant-se an hini eo; da skouer, a zibab daoust ha kenteliet e vo pe ne vo ket ar frizeg. Friziz o-unan ne c'hellont ober tra nemet sevel goulennoù, diskouez ar mad anezho, ha kinnig raktresoù. Sed a raio d' an dud kompren pegen diaes ez eo lakaat kelenn hor yezh vroadel pa n' emañ-hi komzet nemet er maezioù frizat, da lavarout eo gant 3 pe 4% hepken eus poblañs a-bezh Nederland.

Gant ar stad n' eus bet aozet c'hoazh betek-hen arnodenn ebet evit kelennerien ar frizeg. Kuzul Meur ar Yezh Vroadel an hini eo a ro un desteni d' ar skolaerien a vez kavet barrek ha digant ar c'humunoù o devez ar re-se 50 florin (e-tro 5.000 lur gall) ar bloaz. Un ensavadur all, Akademi Bro-Friz, a vo komzet hiroc'h diwar e benn e fin ar pennad-mañ, a ro testenioù evit skolioù an eil derez. Abaoe bloavezhioù e c'houlenner ma vo anavezet an testenioù-se gant ar gouarnamant, ha moarvat e vezo grataet deomp hor c'hoant un deiz bennak.

An aotre da gelenn ar frizeg er skolioù kentañ (e-pad an daou vloavezh-skol diwezhañ hepken) a zo bet roet e 1937 ha bremañ e kenteliet ar yezh vroadel e 35%, anezho. An dra-se, avat, n' eo ket reizh, ha n' eo ket a-walc'h ivez. Rak hiziv an deiz e vez anavezet kement-mañ gant an deskoniourien : kelenn ar vugale en ur yezh estren a zo ober un droug bras dezho, rankout eo sevel anezho en o yezh vroadel ; diwezhatoc'h hepken e c'heller degas ar yezh-stad en o studioù, ma karer. E 1950 hon eus bet aotre da lakaat ar reolenn-se da dalvezout, evel arnod, e nav skol : e-pad o daou vloavezh kentañ enno e vez kelennet ar vugale e frizeg penn-da-benn, en o zrede bloavezh e vezont lakaet d' ober anaoudegezh tammig-ha-tammig gant an hollandeg. A-barzh-bremañ hon eus merzet pegen plijusoc'h, pegen aesoc'h ez eo diorren ar vugale e-giz-se. Ha peogwir e teskont lenn ha skrivañ o yezh ez-yaouank, e varvo moarvat en o spered ar soñj na deo ar frizeg nemet un trefodach dister ha didalvoud.

29

Pell a-raok na ve bet roet ul lec'hig d' hor yezh gant ar stad, e veze graet kentelioù prevez un tammig e pep lec'h. Kentelioù a seurt se hepken a vez roet c'hoazh er skolioù-mistri, ha n' int ket bet digoret d' ar yezh ha d' al lennegezh frizek. Abaoe bloavezhioù ha bloavezhioù e c'houlenner ma vo torret an difenn-se met betek-hen n' omp ket bet selaouet. Ur stourm kalet eo hon hini, met dre skeiñ ha skeiñ atav e teuimp a-benn.

E skolioù an eil derez emañ aotreet ar frizeg e-pad un eur pep sizhun, ha paeet e vez ar gelennerien gant ar stad. Daoust ma 'z eo se nebeut a dra, p' emañ displeget an holl gentelioù all en hollandeg, e tizher koulskoude ober labour mat, o tihuniñ er grennarded ar garantez evit ar yezh hag al lennegezh frizek, hag o stagañ anezho startoc'h ouzh ar vuhez vroadel.

Gwelloc'h eo stad ar yezh er skolioù-meur. E Grins (Groningen) ez eus ur c'helenner frizeg, hag ar studierien a c'hell tremen arnodennoù a-berzh-stad war hor yezh. Er Skol-Veur Kalvinat (Adreizhet) eus Amsterdam ez eus ur c'helenner frizeg ivez, unan dieub avat, daoust ma 'z eo paeet gant ar stad. Damheñvel emañ an traoù e teir skol-veur all an Nederland : ar gelennerien a zo nannofisiel ; gopret int avat gant rannvro Friz, e seurt doare ma tenn ar gouarnamant gounid zoken eus emskiant vroadel Friziz !

Meneget hon eus uheloc'h Akademi Bro-Friz. Diazezet eo an ensavadur-se e Ljouwert. Pledañ a ra gant kement tra a sell ouzh sevenadur ar vro. Envel a c'hellomp, e-touez he c'hevrennoù, hini ar gelennadurezh, a studi kudenn ar yezh er skolioù hag a bourchas levrioù ha skridoù d' ar vistri ; re an istor, ar sonerezh, al labour-douar, an arzoù hag an hengounioù-pobl ; kevrenn ar yezhoniezh, he deus lakaet moulañ geriadurioù klokaet ha nevesaet ; kevrenn an

embannerezh, a laka sevel levrioù (etre 10 ha 15 bep bloaz) diwar-benn al labour-douar, ar gerentouriezh, ar skiantoù dre vras. Kentelioù tisavouriezh a vez graet gant an Akademi, hag ivez kentelioù a bep seurt d' ar re a fell dezho tremen arnodennoù an eil derez. Un nebeut kantadoù tud a labour e-barzh an Akademi ha tost mil den a gas skodennoù arc'hant.

30

Kalonek e stourmer e Friz evit ma vo roet d' hor yezh al lec'h a zere ouzh ur yezh vroadel. Re nebeut a levrioù hon eus, ne vez ket prientet re vat ar skolaerien d' ober o labour ha nebeut a skoazell hor bevez gant ar gouarnamant, dreist-holl e-keñver arc'hant. Ur mantr eo, e gwirionez, e ve ranket koll kement a amzer, kement a breder gant goulennoù hag adc'houlennnoù na zegasont ket kalz tra. War-raok ez eomp, avat, rak divent ez eo hor youl hag hor c'halonegezh. Ar skolioù kentañ, anat eo, a vez atav ar pouezusañ hag an talvoudusañ-holl. Ma tro da vat taol-esañ hon nav skol frizek ha mar deo degemeret an hevelep reolenn evit peurrest ar vro, e teuio nerzh muioc'h-mui d' hor yezh ha d' hor sevenadur broadel.

(Brezhoneg gant Per DENEZ.)

AR YEZH

Kudenn ar frizeg e Nederland a zo heñvel a-walc'h ouzh hini ar brezhoneg er stad c'hall. Komzet eo an div yezh gant pobloù n'o deus ket a frankiz politikel, hag o-div int lakaet en arvar gant yezh ar gouarnamant. Friz, evel Breizh, a zo divyezhek, ha n'eo ket er c'hêrioù hepken e vev ar yezh estren, met ivez e pennoù an dud. Ha kement-se, e gwir, a gaso ar yezh vroadel d' he marv a-benn an diwezh ma n' o deus ket ar re a gomz anezhi ar youl d' en em gannañ ha da drec'hiñ. Dre chañs ez eus ar youl-se, gant Breizhiz koulz ha gant Frized.

Lavaret em eus e oa damheñvel doare an div yezh peogwir e rankont stourm o-div a-enep ur politikerezh hag un arboellerezh enebourien. Un diforc'h bras a zo koulskoude. Evel an hollandeg, hag a ginnig kas anezhañ da get, ez eo ar frizeg ur yezh c'hermanek. Ar brezhoneg en enep, hag a zo ur yezh keltiek, a chom disrann a-grenn diouzh ar galleg. Ar gerentiezh hag a stag ar frizeg ouzh an hollandeg a c'hellfe 'ta lakaat aesoc'h an hollandekaat. Peogwir ne fell ket deomp hezañ distrujet, avat, e laka tennoc'h hor stourm.

Ur yezh c'hermanek eo ar frizeg. Renkañ a reer anezhi er strollad a vez anvet germaneg-ar-c'hornog, da zigemmanñ anezhañ diouzh germaneg-ar-reter, a zo marv (a-douez ar yezhoù retergermanek n' anavezet mat a-walc'h nemet ar goteg), ha diouzh germaneg-an-norzha a zo komzet bremañ e Danmark, Island, Norge ha Sveden. Gwechall-gozh e oa Germaned an Norzh ha re ar C'hornog amezeien anezho ; ha d' ar mare-se moarvat en deus ar frizeg degemeret an nebeut troioù a zo boutin etrezañ ha yezhoù an hanternoz, nemet e vefe d' ar c'houlz, ma voe aloubet ar vro gant Daniz.

Germaneg-ar-c'hornog a ranner anezhañ etre daou is-strollad : hini an norzh hag hini ar c'hreisteiz. Strollad ar c'reisteiz, a oa ennañ yezh ar Franked, a zo deveret diouti flandrezeg ha hollandeg. E strollad an norzh en enep emañ ar frizeg, hag a veze komzet gwechall penn-da-benn ag an aod eus Duinkark betek inizi ar Schleswig-Holstein.

32

Ar rannyezhoù penne en is-strollad an norzh a oa, war un dro gant ar frizeg, ar saksoneg hag an angleg, o deus roet o-daou ar saozneg a-vremañ. N' eus ket 'ta hiziv an deiz yezh ebet tostoc'h d' ar frizeg eget ar saozneg hag anat eo ar gerentiezh-se en o mouezhoniezh. Da skouer : ganto o-div e vez staoneget an **a** germanek : frg **glêd**, szg **glad**, frg **sek**, szg **sack** ; en div yezh, e teu an **e** germanek da vezañ distaget **o** : frg **moanne**, szg **moon** ; an **o** germanek, pa vezumlaut war e lerc'h, a zeu da vezañ **ie** : Erg **grien**, szg **green** ; en div yezh e tro alies **k** da **tch** : frg **tsjerke**, szg **church**, frg **tsjerne**, szg **churn**, frg **tsüs**, szg **cheese** ; enno e teu **g** germanek da vezañ **j** : frg **juster**, szg **yesterday**, frg **jern**, stg **yarn**. En un amzer goshoc'h c'hoazh e oa deut an **ai** germanek da vezañ **â** en div yezh, an **au** da vezañ **éa** en hensaozneg hag **â** en henfrizeg, evel szg **béam**, frg **bâm**.

An dachenn a gomzed frizeg enni a voe aloubet avat gant ar Franked o tont eus ar c'hreisteiz hag e derou ar Grennamzer e oa frankelaet ar broioù anvet bremañ Flandrez hag Holland. Diouzh tu an hanternoz avat ez astenne c'hoazh ar Frizegva betek ar Weser hag a-hed an aod betek ar Schleswig-Holstein. D'ar mare-se e oa teir rannyezh vras e frizeg: kreizfrizeg, reterfrizeg (Groningen ha frizegva an Alamagn), norzhfrizeg. Bremañ ez eo marv ar reterfrizeg, nemet e kornig-bro Sealterlân e vije, ha ken pell emañ an div rannyezh chomet bev an eil diouzh eben ma ne c'hellont ket en em skoazellañ evel ma vije dleet. Abaoe ar brezel, koulskoude, ez eus bet darempredoù strishoc'h etrezo.

Betek 1500 e chomas ar frizeg yezh a-berzh-stad. D'ar mare-se, avat, e voe sujet ar vro gant an impalaer Charlez V a vro Spagn ha tammig-dre-dammig e kollas ar yezh tachenn e-touez ar gargidi. An hollandeg an hini eo a gemeras he lec'h, hag evel-se ez eo chomet an traoù abaoe. Er c'hêrioù ivez ez eo aet ar frizeg war ziskar, ha krouet ez eus bet ur seurt trefoedach a gaver ennañ kalz gerioù amprestet gant an hollandeg er c'hwezekvet ha seitekvet kantved. Abaoe un hanter-kant vloaz bennak, avat, ez eus deut un niver frizegerien diwar ar maez da chom e kêr : ar gudenn eo gouzout hag-eñ e talc'hint da gomz ar yezh ouzh o

bugale. Ne raint nemet ma vez kenteliet ar frizeg er skolioù, ma vez roet dezhañ er mererezh-bro an hevelep gwirioù ha d' an hollandeg.

Hag eñ, argaset eus buhez ar stad, en deus ar frizeg adsavet evel yezh al lennegezh er seitekvet kantved, evel yezh ar skiant hag an iliz en ugentvet. Tenn eo bet lakaat anezhañ da zereout ouzh an holl implijoù-se, ha n' eo ket kompezet c'hoazh an holl ziaesterioù. Unan eus ar skoilhoù gwashañ a oa ar rannyezhoù. Bremañ e c'heller lavarout avat ez eus bet krouet gant al lennegezh, an emvodoù, ar skolioù, ur yezh unvan hag a vez implijet en holl skridoù ha kendalc'hoù. Eus ar yezh-se ez eo bet skarzhet, ar muiañ ar gwellañ, ar gerioù hollandek, daoust ma padont d' en em silañ stank-oc'h-stank er prezegoù pemdeziek, dindan levezon ar c'hazetennoù, ar skingomz hag ar gelennadurezh. Ur feiz divrall e dellid ar frizeg, an trec'h e stourm ar skolioù, setu ar pezh a c'hell diwall hor yezh. Ha pa vezo-hi savetaet, hepken, e c'hell Friziz kemer o flas, gant enor hag efedusted, e-touez broadoù Europa.

(Brezhoneg gant Per DENEZ.)

STUMM AR VRO

Ar pezh a ra evit ar muiañ koantiz hor bro, anezhi ur blaenenn izeloc'h eget ar mor e meur a lec'h, a zo hep mar ebet an tachennoù frank ha ledan o tispakañ a bep tu betek an dremmwel dirak an daoulagad. Gallout a rafed lavarout penaos al lodenn bennañ eus an daolenn a ziskouez Bro-Friz d' an den a zo graet gant an oabl, karget atav pe dost a goumoul kemm-digemm o neuz hag o stumm hep paouez. Pinvidik-perfonn ez eo ar vro evit pezh a sell an dour ; bez' ez eus kanolioù ha lennoù-dour e-leizh, ha tro-war-dro d' ar pradeier ha d' ar parkeier ez eus touflezioù bepred leun a zour. Ne weler ket a stêrioù bras, hag ar gouerioù evel al Lauwers, an Tsjonger, ar Boarn, a zo bet holl troet e kanolioù.

Bro-Friz, diouzh tu ar sav-heol, a zo kentoc'h grouanek hag a orin pleistoken. Eno ar parkeier a zo sterniet, hogozik holl, gant brousgwez. Dilorc'h ez eo an dud, bev-buhezek avat, ha diskouez a reont intrudu souezhus war dachenn ar gevredigezh, an arboellerezh, ar relijion hag an deskadurezh.

Hed-ha-hed aodoù an hanternoz hag ar c'huzh-heol, ez eo disheñvel-krenn doare ar vro. Amañ e kaver un douar strujus, gant gweleadoù pri ledet eno gwechall-gozh gant ar mor, meur a gant vloaz 'zo. En amzer gozh e rae an dud o annez war dosennoù savet ganto o-unan, d'en em ziwall diouzh an dic'hlannoù ; hag en deiz a hiziv, emañ bepred an darnvuiañ eus ar bourc'hioù hag eus ar c'hêrioù diazezet bepred war an torgennoù-se. Er Grennamzer dija e oa bet savet chaoserioù a-benn difenn ar vro a-bezh ouzh nerzh dall ar mor ; bremañ avat ez eus bet savet ur stobad chaoserioù ledan-meurbet ha bras-divent evit mirout ouzh ar mor da veuziñ an douaroù, da vare ar gwall-amzer hag ar reverzhi.

Pennek a-walc'h, hag o vevañ pep hini diouzh e du, ez eo tud ar c'hornadoù-se, met tud dalc'hus ha feal ez int. Ar gouerion binvidik a lavarfed a-walc'h a-wechoù, en em gemer da rouaned ar maezioù. Marteze ez eo an temz-amzer garv un tamm hag ar stourm ouzh nerzhioù an natur o deus kenlabouret da stummañ speredoù an dud evel-se.

Ar peurrest eus ar vro a zo penn-da-benn pe dost dindan bradeier dourek-meurbet ; hag ar pradeier-se, dreist-holl e-doug an nevez-amzer, pa vezont goloet a vokedoù, ez eo un dudi gwelout anezho. Amañ, end-eeun, emañ mamm-vro ar chatal friziat brudet dre ar bed-holl. Amañ emañ c'hoazh kaerañ kornad a oufed da gaout evit ar baleadennoù hag ar sportoù-dour. Ar Prinsehôf a zo ur mirlec'h natur, hollvrudet ha kaer-meurbet.

36

Un aozadur-dizourañ rouestlet-meurbet ha skluzioù-diskarg a zo o c'hefridi herzel ouzh an dour da sevel re uhel : ur van-gounellerez vras e-tal bourc'h Lemmer hag unnek skluz-diskarg m' emañ ar vrasañ anezho, Dokkumer nije Silen, war ribl al Lauwers. Ne gaver ket nemeur a goadoù e Friz ar c'huzh-heol ; nebeut-tre a gaver el lodenn anvet Gaesterlañ hag e trowardroioù Beetstersweach.

Ur bern evned a gaver er vro. En hañv e vez leuniet an oabl gant kriadeg er c'horlusked, ar piged, ar c'hefeleged-mor, ar gioc'hed-mor, an ingidi, an alc'hwedered ; dre-holl e weler diouto. War ribl ar gwazhioù ma neuñv an houidi, ar c'hrakhoudi hag ar yer-dour, emañ ar c'herc'heized o klask o boued. War an deiz, uhel-uhel en aer, e weler krakfalc'huned, hag en noz e klever mouezh ar gloud. A-wechoù e weler miliadoù a laboused tremeniat.

N' eo ket stank-tre rummad an bronneged ; koulskoude ar pudasked, ar c'haerelled, an erminiged, hag eveljust ar gedon hag ar c'honikler, a zo hir ar vandenn anezho dre emañ. Al logod hag ar razhed-dour a c'hell dont da vezañ ur wir walenn-a-gastiz. En ur gevrenn bennak eus ar vro e c'heller kaout yourc'hed hag a-wechoù lern, met war rouesaat ez a ar chas-dour.

Er c'hêrioù hag er bourc'hioù, hed-ha-hed an hentoù hag en-dro d' an tiez-feurm, ez eus bet plantet gwez : dreist-holl gwez-tilh, evlec'h, gwez-onn, faoù, gwez-kistin ha pupli. Gwez-sapr ha gwez-pin a gaver dibaot a-walc'h : o gwelout a reer er Gaesterlân, tro-war-dro da v-Beetstersweach. ha da Appelsgea, hag en inizi triziat. An inizi-mañ, poblet gant tud a ouenn friziat-rik, a zo kaer-meurbet en abeg d' o zraezhennoù ha d' o zevennoù. Gwechall e oa eno kalz a

vatimantou kenwerzh ha pesketa, hag enezenn Skylge, e-lec'h ez eus ur skol verdeadurezh, a bourchas bepred merdeidi ampart. Met bremañ ez eo dreist-holl eus an douristiezh e teu da iniziz o gonidigezh hag o bara.

FRIZ AN HANTERNOZ

« Clarum inde inter Germanos Frisium nomen » (dre-se eo brudet anv Friziz e-touez ar C'hermaned) ha « Parua nunc ciuitas, sed gloria ingens » (ur boblad vihan eo bremañ, hogen bras-divent he brud) – gant ar c'homzoù pompus-se, dindan bluenn Tacitus (war-dro 100 g. H. S.) e teu pobl Friziz e sklerijenn an istor hollvedel. E mojenn-veur brudet an Angl-Saozon, Beowulf (war-dro 500), e tiforc'h end-eeun ar barzh etre Friziz an Hanternoz ha re ar C'hornog ; ha koulskoude ez eo diarvar, ez istorel, e kuitaas Friziz ar C'hornog hag ar Reter, etre 800 ha 1100, o annezlec'h etre ar Roen hag ar Weser, war aodoù Mor an Hanternoz, evit mont da chom e paludoù an Hanternoz, etre an Eider hag ar Wiedau. Int-i eo a zougas neuze, e kerz an Istorvezh; an anv a Norzh-Friziz.

Al lec'h ma oant degouezhet a oa c'hoazh un enezeg didud ha dizarempred, ma sailhe don tonnoù Mor an Hanternoz e diabarzh an douaroù, div wech an deiz. Friziz, avat, a oa diwar ur ouenn saverion chaoserioù ; ur stourm taer a voulc'hjont a-enep ar mor hag ar gwent, hag a-drugarez dezho, hep mar ebet, a-dreñv ar chaoserioù kreñv, ez eo bet troet ar gouelec'h a zour en ur vro strujus ha gonezet mat. « Deus mare, Friso littora fecit » (Doue en deus graet ar mor, ar Friziad en deus graet an aod), a lavarer. Koulskoude, eus an XIIvet kantved betek deroù an XIXvet, tonnoù Mor an Hanternoz a grennas kalz an inizi, bet bras, Sylt, Föhr, Amrum, ha dreist-holl an aod e-unan, gwechall ec'hon ha strujus, gant ar gêr binvidik a Runholt. Ne vanas nemet an enezennoù anvet bremañ Nordstrand ha Pellworm, hag an "enezenoù bihan Halligen er Wattenmeer (« Mor-Gloanad »).

P' o devoe Norzh-Friziz kollet evelse kalz tir er C'hornog en o stourm ouzh ar mor, e chomjont mistri en o bro, en ur stourm er Reter ouzh ar varc'heion alaman ha danat. A-hed ar Grennamzer, tra ma veze ar gouerion, dre-holl en Europa, evel damsklaved dindan beli ar berc'henned douaroù bras, pobl vihan Norzh-Friziz a vanas ur bobl gouerion dieub ha pennek. Anzav a raent koulskoude roue Danmark evel « roue Friziz » ; paeañ dezhañ un truañ bloaziek ne raent ken avat, hag en eskemm o deveze gwarez politikel e rouantelezh. Hogen ar roue ne gredas biskoazh mont pelloc'h, ha lezel a reas ganto al lezennoù hag ar boazioù o doa degaset eus o bro c'henidik.

40

Ar frankiz kozh-se a badas betek 1864, pa voe lazhet da viken gant stagidigezh ar vro ouzh Reich Bismarck. En hon amzer, p' he devoe Bro-Alamagn kollet ar brezel 1914-1918, e tihunas Friziz e-pad ar boblvouezhiadeg a voe er Schleswig da heul ar brezel, ha stourm a rejont da gaout gwirioù ur vroadelezh e diabarzh ar stad alaman. Ar boblvouezhiadeg, avat, a lakaas harzoù nevez Danmark en Hanternoz d' ar vro annezet gant Friziz : ha da heul o deus ar vroadelezh norzh-friziat, kenkoulz hag an hini danat, adkavet ez emskiantek hent o sevenadurezh dezho o-unan, bet gwasket betekhen, anat eo, gant kasoni an holl « Gewaltpolitiker » prusiat. War-dro 12.000 a Norzh-Friziz (war 50-60000 en holl) a gomz hiziv c'hoazh o yezh kozh, anezhi ur skourr dioutañ e-unan eus ar westeg (germaneg ar C'hornog), a ziskouez ur gerentiezh tost gant ar saozneg hag un disheñvelder bras diouzh an uhel-alamaneg. An niver-se a ziskouez penaos he deus kilet ar yezh abaoe 1864 dirak an alamaneg, a oa ar yezh-stad nemeti er skol, en iliz hag er mererezh. Kalz eus Norzh-Friziz hiziv o deus gwelet an arvar, hag emaint war linenn gentañ ar brezel sevenadurel evit gwirioù o yezh. Tenn eo ar stourm avat, paz eus un darn eus o c'henvroiz o sellout outo o-unan evel gwir Alamaned, hag o labourat a-enep dezho.

Ar striv dibaouez ouzh ar mor en deus stummet kevredigezh Norzh-Friziz. N' anavezont ket ar perc'henned douaroù bras ; anezho ur bobl gouerion ha micherourion, tra ma vleun ivez ar verdeadurezh hag ar pesketaerezh en inizi. N' eus kêr vras ebet er vro : ar gêr bennañ a zo Husum, gant un 10.000 bennak a dud, hogen ret eo ivez menegiñ Westerland en enez Sylt, bet savet betek 5-6000 a dud gant kresk souezhus ar c'houronkañ en dekvloaziadoù diwezhañ. Abaoe 1945 e

ranker lakaat ouzhpenn an henvroidi engroez estren ar repuidi deut eus Reter Alamagn, a voe da gentañ ken niverus ha Norzh-Friziz, ha bremañ c'hoazh tost an hanter anezho. Gwelout a reer anat an dañjer evit hor broadelezh : kemmesk an elfennoù estren-se en hor bro hag en hon tiegezhioù, ma ne vez ket harzet buan, a c'hell hor c'has da get evel pobl.

41

Dudius eo ivez Friz an Hanternoz evel bro. An estrañjour o tont eus Hamburg gant an tren, goude bezañ tremenet ar gêrig koant a Friedrichstadt savet gant trevadennerion hollandat er XVIIvet kantved, a wel douar-bras Friz evel ur geun gwer ec'hon, ervennet a-holl-viskoazh gant ar chaoserioù-hañv izel. Pep chaoser a gelc'h ur gorread anvet **koog** (etre 50 ha 5.000 hektar – 100-10000 demat, a lavar Friziz). Betek an dremmwel pellañ en em ginnig d'al lagad parkeier ha pradeier strujus, darempredet en hañv gant **ar** chatal friziat ruz marellet. Hogen a-ziwar ar chaoser-diavaez, 8-10 metrad uhelled, e verzer ar mor glas gant e chal hag a bad 6 eur, hag evel ur chapeled pinvidik e strink e-maez an tonnoù an inizi hag an Halligen, ar re vihanañ anezho, alies, gant un ti hepken warno. Tud an Halligen a ren ur vuhez ha na rafe ket avi d' an dud a vremañ, hogos hep darempred ebet, er goañv, gant ar bed diavaez, ha koulskoude e karont o enezig dreist pep tra. Er c'hontrol, war inizi Föhr, Amrum ha Sylt, ha dreist-holl e kêrioù Wyk (Föhr) ha Westerland (Sylt), ez eus hiziv ur vuhez mondian gant ar gouronkerion – ur vammenn a binvidigezh evit tud ar c'hêrioù-se. Se a oa gwir ivez, betek ar brezel diwezhañ, evit Helgoland, an enez friziat taolet pell er mor, rag-eeun da aber an Elv, aet bremañ avat d' ur bern dismantrou, kemeret ha m' eo bet gant ar Saozon evel tachenn-embreger o c'hirri-nij-bombezañ, tra ma ranke hec'h annezidi (tost da 2.000 anezho) ren ur vuhez c'hilac'harus, harluet war douar-bras Alamagn pell diouzh o enezenn garet. Aze c'hoazh ez eus ur pennad teñval en istor un darn eus hor pobl gozh. Dedennañ evezh Europa war an direizhder-se ha war tonkadur garv Helgolandiz a zo ivez un dlead evit ar vroadelezh friziat, hag hor breudeur en Izelvroioù hor skoazell er feur-se gant o c'helaouennoù kement ha ma c'hellont.

Gant Friziz an Izelvroioù hon eus bepred liammoù ur c'henlabour sevenadurel a-hed kantvedoù. Bep gwech ma oa posubl, o deus hor skoazellet en hon emgann evit hor gwirioù. Hogen gortoz a reomp ivez ur skoazell efedus a-berzh Kendalc'h Broadoù bihan Kornog Europa, hon eus gellet kemer perzh ennañ, evit ar wech kentañ, pa voe dalc'het e Bro-Friz un nebeut bloavezhioù 'zo.

UR SELL WAR VRO FRIZ

Ar Vro.

Frizlan a zo unan eus unnek rann an Izelvroioù. En hanternoz emañ , bevennet diouzh daou du gant an dour : daou vor gwechall, met bremañ unan anezho, an « Iselmar » (Lenn an Isel) a zo bet stanket gant ul leveenn vras. An temz amzer ha danvez an douar a zo bet levezonet a-viskoazh gant ar mor. Ur gompezenn vras eo ar vro. Er sav-heol ez eus traezh, goloet a goadeier hag a strouezheier. Er c'hreiz hag er c'huzhheol ez eus pri, taouarc'h ha stankoù.

Ar Boblañs.

An douaroù – hep an dour, rak dour-red ha lennoù 'zo a bep tu – a ra dek dre gant eus douaroù an Izelvroioù. (3.200 km²). N'eus koulskoude nemet pemp dre gant eus ar boblañs e Frizlan : 150 dre gilometrad-karrez gwell-waz. Nebeut eo se evit an Izelvroioù, met daou-gement ha Bro-C'hall (73). N'eo ket stank an dud eta. Kêrioù bras, n'eus ket, koulz lavarout, daoust ma 'z eus unnek « Kêr » e-touesk 44 kumun ar vro. Met mar deus kresket darn eus ar re-mañ, evel Ljouwert, ar gêrbenn, 80.000 a dud enni, darn-all n' int nemet kêriouigoù n' o deus ket mil a dud ! Peder kumun all a zo inizi ; hag ar peurrest en em led a-bell war ar maezioù, meur a gêriadenn e pep hini anezho : 21, 27, ha betek 29 kêriadenn. Daou c'hant vloaz 'zo, e oa 130.000 a dud er vro, ha bremañ ez eus teir gwech hanter kemend-all, tost d' un hanter milion, ha kalz a re yaouank (Breizh : 3 milion). Niver an dud a gresk eta ; ma ne gresk ket buanoc'h eo dre m' eo treut ar bevañs er vro. N' hell ket an holl chom da c'hounit o bara en-dro d' ar gêr, hag an divroañ a zo pell-amzer 'zo oc'h ober e reuz. An darn-vuiañ eus an divroerion a zeu eus douaroù-pri ar c'huzhheol. Ouzhpenn daou vil ar bloaz a yeas kuit evelse e-pad ar c'hant vloaz diwezhañ. Etre pevar ha pemp mil ar bloaz a ya kuit abaoe ar brezel. Frizlan a vev dreist-holl diwar al labour-douar hag ar magañ loened, ha peogwir n'heller ket tennañ kalz muioc'h eus an douar eget ma reer (zoken pa vezo disec'het korn hanternoz ar « Zuidersee ») ez eo ret d' an dud pe vont da gêrioù an Izelvroioù evel micherourien, kelennerien h.a., pe vont d' ar C'hanada, d' ar Stadoù-Unanet, da Aostralia, da Afrika ar C'hreisteiz.

43

Ar c'hredennoù.

Stad ar relijionoù hag ar c'hostezennoù politikel a ya d' en em heul alies :

Komunisted, a zo nebeut : 7 %.

Katoliked – ha kostezenn gatolik ken nebeut all : 7 %.

Kalvinisted ha kostezenn Kalvin : 24 %.

Ar brotestanted Hollandat a zo : 40 % ; met er gostezenn « Unaniezh ar Gristeniezh Istorel » n' eus nemet 18 %, rak ar gostezenn greñvañ eo ar sosialisted : 33 %, e-lec'h ma kaver eta, dre vras, lod eus ar « Brotestanted Hollandat » ha lod eus ar 24 % o deus disklaeriet n' o doa relijion ebet. Ne weler ar relijionoù nag ar c'hostezennoù, nag o c'hounit tachenn, nag o koll. Pep hini a vir he zud.

Gounidigezh : eostoù ha loened.

Evit 36 a dud o labourat douar e oa 26 el labouradegoù hag 20 er c'henwerzh e 1947.

An douar eo eta kentañ magerez ar vro. Ar fermioù n' int ket bras peurvuiñ : 40 devez-arat gwell-waz. Er parkeier e lakaer dreist-holl avaloù-douar-had (gwerzet dre borzh Horlengin), ed, beterabez-sukr, lin, h.a. Met n' eus nemet 14 % eus an douar dindan barkeier evit 85 % dre gant dindan beuriñ, hag ar magañ loened a drec'h, a galz, war ar gounit-douar, gant 400.000 loen-

korn, 100.000 dañvad... Al laezh a vez graet gantañ amanenn, keuz, laezh disec'het, poultr-laezh en ur c'hant bennak a labouradegoù-laezh. E Frizlan e saver 20 % eus loened-korn an Izelvroioù, e reer 20 % eus an amanenn, 50 % eus ar c'heuz... gwerzhet kalz anezho a-ziavaezh, ha d' o heul saout Friz, marellet du ha gwenn, brudet a bell-vro.

An neb a gredfe, diwar gement-mañ, ez eo Bro-Friz ur vro binvidik a rafe ur fazi. Ur vro na ra nemet labour-douar, a zo ur vro baour: gwir eo an dra-se evit douaroù traezhek ar sav-heol dreist-holl. Tud dilabour 'zo bet kalz e-pad ar c'hantved-mañ : gwechall e oa kalz a daouarc'h dre amañ. Dre m' eo bet gwellaet ha gounezet an douaroù-se, kalz a daouarc'herion a zo en em gavet dilabour. Ar fermioù bihan krouet war an douar gounezet ne bourvezent ket magadurezh d'an holl dud-se. Digant al labouradegoù hag an divroañ o deus goulennet peadra da vevañ.

44

Gounidigezh : al labouradegoù.

E-kichen an douar, al labouradegoù a zegas o lod bremañ e buhez ar vro : ar c'hant labouradeg-laezh hon eus komzet anezho – al labouradegoù-ardivinkoù-laezh : da walc'hiñ pe da gargañ boutailhoù, d' ober keuz pe boultr-laezh, d' ober beselioù, armelioù-yen, pasteurizerezed – al labouradegoù d' ober ardivinkoù da zisec'hañ ar polderioù, kirri, stlaberezed-teil, menterezhed avaloù-douar pe frouezh. Un tamm a bep-tra a aozer : kig, madigoù, kafe, te, butun, hini-kreñv ; koad (arrebeuri), dir (binvioù, mirchi-houarn, skriverezed) dilhad, paper, kaoutchou..., hag a vez gwerzhet er vro hag a ziavaez. Maengleuzioù koulskoude n'eus ket; ha pesketaerezh nebeut.

Kenwerzh :

Kalz a genwerzh a ra ar vro, dreist-holl kêrioù Ljouwert, Snits ha Dokkum a zo bet krouet ha gwellaet hag ez eus ur rouedad kaer anezho hiziv an deiz. Hentoù houarn a red ivez eus ar pevar avel etrezek ar gêrbenn, Ljouwert. Hentoù dre zour a zo muioc'h eget e bro ebet : gwechall pep kêriadenn he doa stêr pe ganol evit he darempredoù. Pa 'z eo deut boaz ar gwêturioù-dre-dan ha bet kresket ment al listri, eo bet dilezet an hentoù dour re strizh, met ar re vras n'int nemet implijetoc'h a se, frank a-walc'h int evit listri 1.350 tonel ; pontoù uhel ha skluzioù a zo warno.

Arc'hant a zo bet degaset c'hoazh da Frizlan, dreist-holl er bloavezhioù diwezhañ gant an hañvourien deredet da vro al lennoù, pe da inizi dispar Mor an hanternoz, pe, ar re eo gwelloc'h se dezho, davet koadeier ha brugeier ar sav-heol...

Hag arc'hoazh ?

Setu berr ha berr petra eo Bro Friz hiziv. Diaes eo lavarout ar pezh a vo arc'hoazh, rak war veur a du e c'hell bezañ sachet. Moarvat e vevo pell c'hoazh diwar he douar, ledet ganti a-hed an aod brozh glas he maezioù, perlezennet gant lennoù. Al labouradegoù a gresko koulskoude, hag a bourvezo bevañs, dre ma talc'ho ar boblañs ivez da greskiñ, ha darn eus ar re daerañ a ranko c'hoazh divroañ hag a vo kollet evit Bro Friz.

N' hell ket Bro-Friz bevañ hep derc'hel kont eus an Izelvroioù, hag eus broioù all war un dachenn ledanoc'h. Ac'haleñ e santomp darvoudoù ar bed dre ma tremenont, peogwir e werzhomp d' ar bed eostoù hon douaroù ha labour hon daouarn. Ar Frizad a zo ul labourer mat. E natur, e yezh, e c'hizioù kozh, n'int ket dispar marteze, met dezhañ int... Pe avel a-benn, pe avel a-du, a zo ouzh e c'hortoz, piv avat a zo barrek da zivinout ?

(tr. P. BOURDELLES)

Kontadenn eus Friz an hanternoz

Bez e oa ur wech ur vaouez hag a oa chomet intañvez gant daou vab eus ar gwellañ, unan anezho a oa lemm ha digor e spered hag egile evitañ da gaout nebeutoc'h a spered a oa troet-kenañ gant kement seurt labour a zo ha leun a nerzh kalon.

Edont o chom en ur c'hozh-ti paour e stumm, un ti re vihan evit un ti-feurm ha re vras evit un ti micherour. Seizh pounsmiet (1) douar labour a oa outañ, lous, aret fallik a-walc'h ha sammet a ipotekoù : evit d' an ti bezañ e stad fall e oa tu da lojañ ennañ evelato ! Teir gwezenn a save e-tal solier ar foen. Ar peurrest a oa paour ha noazh da welout.

Evel-se edo an traoù pa varvas an tad : diaes e voe ingaliñ ar bed war e lerc'h rak an hini koshañ eus an daou baotr a oa ur marc'h labour hag an hini yaouankañ ne gare nemet ar studi. Ma oa nec'het ar vamm o klask gouzout penaos en em zibab evit ar gwellañ.

Bez e oa tud hag a oa kontant da sikour an intañvez, gant ma vijent lezet da zont da chom en ti feurm. Bez e oa ivez tud hag a lavare : « N' hoc'h eus nemet chom ha klask en em zibab gant ho taou vab yaouank hepken ». Met ne lavarent ket penaos. Bez e oa ivez un den lorc'hek a lavare : « Me felle din mont du-se da labourat, ar bloavezh kentañ e labourin evit netra ha goude e vo gwelet ». Hennezh evel just, en doa taolet e selloùwar ar goumanant ha war an intañvez war un dro : met hennezh a oa un den hag a lakae ar c'hrog-c'hwenat en douar d'an hañv evit mont da gousket etre ar regennadoù patatez. Ma welas an intañvez n'helle en em harpañ nemet war he daou vab. Ha hi da c'houlenn digant an hini henañ : « Petra soñjez-te ? » Bez e oa anezhañ ur paotr kreñv, hag a ouie ober pep tra, ur paotr hag a zlee mont da soudard 'benn an diskar-amzer : hag e c'houlennas-hi digantañ ha kontant e vije d'ober kement a oa ezhomm war-dro ar goumanant : « Eus va gwellañ a rin, » emezañ. Goulenn a reas ivez digant an hini yaouankañ : « Ha fellout a ra dit ivez labourat ganeomp evit dilouzaouiñ an douar hag hor sikour da zizleañ ? ». Rak ur paotr speredet e oa hag ampartoc'h eget hini all ebet eus e oad. Met ar paotr a respontas : « Kas ac'hanon e kêr da studiañ rak n' on ket ker kreñv na tost ha va breur. » Ar vamm neuze pa ne felle ket dezhi sammañ an holl labour war chouk ar mab henañ, e-keit ha ma vije egile oc'h ober e zidalvez, a c'houlennas digant an hini koshañ hag-heñ e kave mat an dra-se : « N' en deus nemet mont d' ar skol, » emezañ, rak al labour korf n' eo ket dioutañ. Ha marteze e savje bec'h etrezomp ! »

(1) Ar pounsmiet : doare kozh da vuzuliañ ar parkeier e Bro Friz.

46

Hag an hini a voe stad ennañ, heñ e voe : « Eus va gwellañ a rin, » emezañ ; « ha va mamm a vo lorc'h enni ganin-me ».

Evel-se e voe ingalet an traoù. An hini yaouankañ a yeas e kêr da studiañ hag er skol asamblez gantañ e oa pevar-ugent studier. P'o deveze desket ar pezh a ouie ar vistri e veze kaset an ugent wellañ d'ar skol gant mistri desketoc'h. Neuze e c'hellent kaout ur plas ha gonit arc'hant. An neb avat a venne deskiñ muioc'h a renke labourat drezañ e-unan, hervez e zonezonoù, e c'halloud hag e nerzh-kalon.

Ar paotr leun a c'hred a boanie da zeskiñ ; mont mat a rae ar studi gantañ nemet e ranke poanial da vat. E-keit-se edo ar mab henañ o labourat kalz ivez ; lardañ a rae evit dont a-benn eus an douar lous hag eus an dleoù. Gant naetaat an douar ha labourat start e teuje a-benn da baeañ an dleoù ha kalet meurbet e stourme diouzh e du.

Da gentañ e voe ret lemel an dreog eus ar parkeier. Ar mab hennañ a yeas d'e dennañ a-gevret gant e vamm. Eno e vezent evel tud sioul ha dilorc'h tra ma labourant e-kreiz ar parkeier dizolo.

Hir a-walc'h e pad ur bloavezh, ha koulskoude e oa aet ur bloavezh e-biou evel-se. E miz Mae ec'h azezent e-kichen paneradoù patatez prest d' o hadañ, en deizioù warlerc'h e teuas paotr ar vagad-temz, ha neuzet voe lakaet an temz war

an douar, evit palat warnañ hag hadañ an avaloù-douar er parkeier. Ne lennent ket kalz a levrioù, ha dibaot a wech e tigovent ur gazetenn bennak : traoù all a oa d' ober. A-wechoù ez ae ar paotr da c'hoari tripod ha hi a yae d' an templ, d' ar sul beure, met n' en em gavent ket ken aes eno evel er gêr.

Hag evit an dle ne dizhent ket hen paeañ rak atav e veze un dra bennak o tont da fall : a-wechoù e werzhent re abred, a-wechoù all re ziwezhat, pe ul loen kezeg nevez prenet a groge al laerezh ennañ : ha setu aze kolloù hag a ra d'an arc'hant teuziñ.

47

D' an hañv pa veze ar frouezh en o c'haerañ e tistroe an hini yaouankañ d' ar gêr da dremen e vakañsoù. Ur paotr leun a vuhez e oa deut da vezañ hag e plije dezhañ komz eus korz ar patatez, eus dour sklaer ar gwazioù. Kaer meurbet ez eo Bro Friz, daoust hag e taolit pled da-se ? » A-wechoù ivez e tape krog en ur benveg bennak, met kentoc'h da c'hoari ; ha neuze ec'h adstage da labourat evit prientiñ un eksamin nevez : « Daoust ha n'emaout ket o koll da benn ? » a c'houlenne e vamm digantañ, « barrek ez out 'benn bremañ da c'hounit arc'hant a-walc'h evel-se evidout-te ».

« Ar parkeier avat a zleer sevel an dle diwarno da gentañ, » emezañ, « setu perak e studian kement. Laouen bras e vo mamm ganin. » Goude bezañ tremenet e arnodenoù e kuitaas Bro Friz evit mont d' ar broioù estren. Bihan ez eo hor bro, en ur ober un devezh e c'heller mont eus an eil penn d' egile anezhi gant ur wetur-dre-dan. Aet e oa pell diouzh douar, diouzh koadoù, diouzh grouan ha brug e vro, hag en em gavout a rae e-touez tud pinvidik hag a oa o chom e tiez hag a oa kestell gwirion. En em blijout a rae eno hogen chom a rae atav war e spered ar soñj souezhus e oa kaeroc'h ur gloued a netra war ur chaoser vihan etre daou bezh douar eget ut vali gant gwez a bep tu gant ur genkiz wenn er penn all. Hag ouzhpenn, c'hwezek pounsmiet douar hep dle ebet warno a dalvez gwelloc'h eget un ti bourc'hizien gant un itron yaouank koant da bried.

Setu penaos emañ Friziz er-maez eus Bro Friz. Dont a reas koulskoude a-benn eus e vennad. D' ar gwener 12 a viz Du e kemeras an tren gant ur sac'hig laer leun a vilhedoù evit distreiñ d' e vro gozh, goude bezañ skrivet kalz a lizhiri da noter kêr. Goulennet en doa deizioù koñje, rak an deiz kaerañ eus e vuhez a oa o vont da darzhañ.

D' ar gwener 12 a viz Du eta — evel ivez war-dro an 12 a viz Mae e c'hoarvez traoù souezhus e Ljouwert. Gwelout a reer neuze tud kozh o tont er-maez eus ti an hent-houarn pe eus ar c'hirri-beajerezh, ur c'horn butun ganto en o genoù ; sachañ a reont war o c'horn ha sellout en-dro dezho dispont-kaer ha distrauilh, met o dorn a wask war o forpant, war ar c'hodell diabarzh anezhañ lec'h m' emañ al levrig-bank gant ur pezh splihenn evit hen diwall. Mont a reont d' an ti-bank pe da studi un noter ha neuze, gant o bizied o krenañ e tispakont war an daol maen benerezh luf, ar frouezh eus bloavezhioù labour. « Setu aotrou ! » Ur c'hloareg o chaokat trefodach kêr a gemer al levrig a ra ar gont tra ma laka egile ar paperoù hag an timbr liv orañjez en e c'hodell : ur salud gant e gasketenn, hag o klask e votoù :

— « Kenavo, Aotrou ! »

Ur veaj evel-se eo a rae ar mab yaouankañ, an implijad bihan avat, a zeuas da doull an nor hag he digoras dezhañ : « Deuit-tre, Aotrou ! » Rak da c'houzout e oa hag-heñ ne oa ket un estren bennak. Neuze goude bezañ bet an testeni a oa peurbaeet an dle diwar ar c'hwezek pounsmiet-douar ez eas war-du ti an hent-houarn hag e kemeras an tren evit distreiñ d'ar gêr, d' an ti kozh un tu bennak e-kreiz ar parkeier etre Harms ha Frentsjer.

48

Edo an noz o tostaat, e vamm a oa hec'h unan-penn ouzh taol, e vreur a oa o tennañ avaloù-douar an diskar-amzer gant sikour ur mevel bihan : « Mamm ! » emezañ gant e vuzelloù o krenañ hag heñ o lakaat ar paper war an daol. Evel sabatuet e oa ar vaouez, lenn a eure hag e klaskas trugarekaat ; met ne bokas ket dezhañ ha ne wele ket, chom a rae eno sioul ha didrouz.

« Mamm ! hag-heñ n' out ket kontant ? » emezañ.

« O ! eo 'ta ! » emezi.

Poaniet e voe e spered un tamm hag ec'h en em lakaas da vale a-dreuz hag a-hed ar gambr. Ne ouie mui Petra lavarout. D'an ampoent e tegouezhas e vreur gant ar c'harr hag al loen-kezeg ; gant e sac'h war e zivskoaz d' en em ziwall ouzh an avel yen ; sac'hadoù avaloù-douar eus ar c'hentañ a oa er c'harr. E vamm a selle outañ, ha gouzout a rae e oa bet tennet ha dastumet ar patatez-se en

deiz-se end-eeun. Neuze e lavaras : « Na pegen mat n' en deus ket labouret hiziv ! » Hag an hini yaouank da lavarout sec'h ha kras : « Ha me neuze, daoust ha n' em eus ket graet eus va gwellañ ».

Ar vamm a zirollas da ouelañ en ur lavarout : « Va mab, va mab ! N' a ket da gounnariñ ouzhin-me, ya te eo ac'h eus gounezet hor peadra, met heñ eo en deus her miret deomp gant fealded ! »

(tr. Ronan HUON ha KLERG.)

Ar Wask e Bro Friz

Bez' ez eus e Bro Friz teir gelaouenn rannvroel ha pemdeziek : ar « Leeuwarder Courant » (eus Ljouwert, nep-tu), ar « Friesch Dagblad » (Pemdeziek Frizek, protestant) hag « Heerenveense Koerier » (eus Hearrenfean). Moulet int dreist-holl en Hollandeg, met teurel a reont muioc'h-muiañ a evez ouzh ar c'hudennoù Frizek. Ar re a skriv ar pennadoù pennañ a zo an darnvuiañ a-du gant c'hoantoù broadel Bro Friz.

Ar c'helaouennoù bras hollandek, hag a zo eveljust lennet kalz e Bro Friz, dreist-holl gant an dud etre hag an dud desket a ziskouez dre vras nebeut a interest e-keñver an aferioù frizek. Ret eo koulskoude menegiñ ar gelaouenn socialist « Vrije Volk », he deus ur embannadur evit Bro Friz hag ar frankizour « Handelsblad ».

Katoliked Bro Friz o deus, en tu-hont d' o gwask broadel hollandek, ur gelaouenn bemdeziek ispisial evit 3 rannvro an hanternoz.

Pemp devezh er sizhun e teu er-maez kelaouenn ar virourien « Nieublade van Friesland », tra m'o deus kalz a gêrioù all (Snits, Drachten, de Louwer, Frjentsjer) pep hini he c'helaouenn gant keleier eus ar Vro dreist-holl ha bruderezh. Ar journalioù-se, o tont er-maez ur wech pe ziv ar sizhun, ivez, a zo pouezus-tre.

E-touez ar c'helaouennoù, skrivet a-bezh e Frizeg, ez eo ret menegiñ da gentañ « Frysk en Frij », ur journal sizhuniek. Dre he c'hrouidigezh, diouzhtu goude dibenn ar brezel e 1945 e voe sevenet ur c'hoant a oa bet maget e-pad pell. « Frysk en Frij » (Friziad ha Dieub) a zo bremañ degouezhet mat e kantadoù a tiegezhioù, dreist-holl ar re divroet en Holland, en Amerik pe e lec'h all er bed. Koulskoude prizioù uhel ar paper ha diaesterioù arc'hant a ziaesa buhez ar gelaouenn sizhuniek-se. An dra-se a gont ivez kemend-all evit an div gelc'hgelaouenn sizhuniek all : an hini protestant « De Stim van Fryslân » (Mouez Bro Friz), ha « De stiennen Man » (An den maen), kelaouenn yaouankiz broadel Bro Friz. An div gelaouenn a vez alies disheñvel eus ar « Frysk en Frij » hegarat hag abof, dre un ton lemm, bev ha broadel.

50

Evit an danvez gwerinoniel ha lennegel ez eus ar gelaouenn miziek « It Heitelân » (Ar Vro), kelaouenn vat an tiegezh, krouet 30 vloaz 'zo. E 1946 e voe savet a-ratozh evit reiñ lusk d' al lennegezh Frizek, an dastumadenn miziek « De Tsjerne » (ar Ribot – un arouez a ne ziskouez ket mat he fall enep-rannvroel hag hollvedel). Er gelaouenn-se ar skrivagnerien yaouank ha kozh hag ar varzhed a n' em gav war an hevelep tachenn, e-lec'h ma c'hellont ober taolioù aesa ha tabutal kement ma karont. « De Tsjerne » muioc'h eget « It Heitelân » a roio da Vro Friz an tu d' anavezout Europa hag ar bed a-bezh. An niverennoù a-ratozh eus « De Tsjerne », gouestlet, da skouer d'an Amerik, da Vreizh, da skrivagnerien vras evel Edgar Allan Poe, a zo un testeni a gement-se.

Skiantel-rik eo an « It beaken » (An tour- tan) o tont er-maez bep daou viz, embannet gant ar « Fryske Akademy » abaoe 1938, hag o labourat gant frouezh war holl dachennoù ar skiant Frizek : istor, yezh, gwerinoniezh, h.a., Ar gelaouenn « De Pompeblêdden » (An delioù loa-zour : arouez broadel war vanniel Bro Friz) a ra dreist-holl war-dro ar yezh.

An holl journalioù ha dastumadennoù-se a zo embannet hep yalc'had ebet digant ar gouarnamant. Anat eo, n'hellint ket holl padout en amzer da zont. Daoust da-se o embannidigezh a ro ur menoz eus strivoù sevenadurel ur Vro vihan hag he diaesterioù war-lec'h ha marteze ivez a-raok ar brezel.

A. W.

(brezhoneg gant Ronan HUON.)

Ar Sportou e Bro Friz

Gwechall-gozh pa oa nebeut a hentoù, Bro Friz, hag a zo gant he lennoù niverus ur wir vro eus an dour a implije peurvuiañ al listri pe er goañv ar botoù riklañ hag ar c'hirri-stlej. O vezañ ma oa ret riklañ pe mont dre lestr e oa ganet an heligentañ. A-du e vezer peurvuiañ evit lavarout e voe graet ar c'hevezadegoù kentañ war-dro 1750 (prientet alies gant tavarnourien ar bourc'hioù) ha bremañ pep kêriadenn he deus **he** zachenn-riklañ a zo tra ar geriadenn evel ar skol hag an iliz. Pa vez yen mat e vez graet a-wechoù war-dro 300 redadeg war skorn e-pad ur sizhun, evit ar baotred war 160 metr, evit ar merc'hed war 140. Ar baotred vuanañ a laka 15 eilenn mat evit ober an hent-se. Pell 'zo, pa oa ar c'hevezadegoù-se gwir gouelioù pobl, e vije redet evit traoù aour pe arc'hant, met bremañ ez eo an darn-vuiañ prizioù en arc'hant. Friziz a zo riklerien vat war un hent berr, met ivez war unan hir ha muioc'h-mui e vez ar c'hiz d' ober troioù ha kevezadegoù ouzhpenn 60 pe 100 km. Evelse Bro Friz he deus he « Al-vestêdetocht » brudet : « kevezadeg unnek kêr », ouzhpenn 200 km., a-hed an 11 kêr, ha ne c'hell bezañ graet nemet p'en deus skornet kalet e-pad ur pennad mat. Kalz a verc'hed ivez a vez bremañ er c'hoari. E 1933 ar c'hevezadeg vras a voe gounezet gant Abe de Vries (1). Gounezet en doa ar c'hevezadeg gant ar botoù riklañ a vez ar muiañ implijet e Bro Friz : kalz izeloc'h eget ar re Norvegiat hag e rankas 9 eur evit ober 200 km.

Riklañ a vez sellet evel sport broadel ar Friz, met ar bigi dre lien a zo ivez brudet bras. A-hed ar bloavezhioù, stumm al listri en deus kemmet un tamm mat. Eus ar vag ront, gwechall lorc'h Bro Friz, ez omp deut d'un doare listri skañv, an hini anavezetañ o vezañ ar « B. M. » (anvet diwar al lenn « Burgumer Mar »). Priz kentoc'h izel al listri redek lemm-se en deus roet tu d' ar bobl d' o implij. En hañv e vez graet redadegoù bigi, ar prizioù o vezañ medalennoù pe marc'hadourezh luks. Ur redadeg anvet ar « skûtsje-silen » a zo souezhus : e mizioù Gouere hag Eost ar gabitened a chom c'hoazh ganto listri marc'hadourezh dre lien 40 pe 60 ton, a gemer pemzek deiz vakañsoù hag e stourmont an eil ouzh egile e meur a lec'h : Grou, de Lemmer, Snits, h.a. Dreist-holl pa c'hwezh an avel ez eo un arvest boemus.

(1) N'eo ket an hini en deus skrivet ar pennad.

52

Koulskoude, gant an amzer, ar « skûtsje-silen » a vo kollet, rak an darn vuiañ eus ar gabitened he deus ranket dilezel ar gouelioù evit ar c'heflusker. C'hoari ar vell hag ar redadegoù kezeg a zo ivez kozh-tre e Bro Friz. E Bro C'hall an hini kentañ a zo anavezet dindan an anv « jeu de pelote » c'hoariet gant 5 den ha gant 3 e Bro Friz. Ar sport-se a zo anavezet dreist-holl e gwalarn Bro-Friz. A-wechoù ez eus kevezadegoù etrevroadel gant Belgiz, Gallaoued ha Friziz.

Gwechall ar redadegoù kezeg a vije anezho kevezadegoù-trotal 300 metr war an hent boutin gant an den war ar marc'h. Bremañ e vezont graet gant kirri skañv war 800 metr ha muioc'h. E kichen-se ar pezh a vez graet « Tugen » anezhañ (diskouez d'an dud ur marc'h mat, ne vez taolet pled nemet ouzh an doare bale hag an emzalc'h ha n' eo ket an tizh) a zo c'hoazh brudet tre e-touez an dud diwar ar maez, dreist-holl pa vez ur marc'h eus ar ouenn gozh Frizek brudet : du-pod gant ul lost hag ur moue hir, ha pa 'z 'eo ar marc'heg hag e itron azezet er wetur giz kozh, ha ganto dilhad broadel Bro Friz.

Sportoù nevesoc'h o deus ivez gounezet Bro Friz. Mell-troad ha mell-baner, ur c'hoari eus an Izeldirioù, a vez c'hoariet kalz. Tennis-taol ha volley-ball a vez c'hoariet bremañ ivez. Dre-vras ar sportoù a zo buhezek-tre e Bro-Friz.

(Brezhoneg gant Ronan HUON.)

Un diverradur eus istor Bro Friz

war-dro 300 a-raok J. K. : Friziz o tiazezañ e Gwalarn Europa.

war-dro 200 a-raok ha 1000 goude J. K. : . « Terps »-où a zo savet evit herzel ouzh ar mor. Dre gleuziañ anezho e teskomp ur bern traoù diwar-benn buhez Friziz gentañ.

war-dro 10 a-raok J. K. : Deroù levezon an Impalaerez Roman. Emglev kenskoazell etre ar Romaned ha Friziz.

28-47 goude J. K. : Emzav Friziz a-enep an impalaerouriezh Roman.

war-dro 250 - war-dro 600: Emzav Friz-Veur (tachenn douar a-hed mor an hanternoz eus Flandrez d' an Danmark).

677-719 : Redbad Roue Friz. Stourm a-enep ar Frank Charlez Martel.

war-dro 800 : Ar feiz kristen a zegouez e Bro-Friz ; ar vro dindan beli ar Franked (Charlez Veur).

war-dro 800 - war-dro 1000: Aloubidigezh gant an Normaned.

goude 1000 : Chaoserioù a zo savet evit herzel ouzh ar mor.

war-dro 1000 - war-dro 1250 : En em unañ a ra Friziz er gevredigezh « Uptalbeam ».

war-dro 1250 : Deroù ar stourm a-enep Konted Bro Holland.

1345 (26 a viz here) : Gwilherm IV, kont Bro Holland, a zo lazhet e emgann brudet Starum a-enep Friziz.

war-dro 1300 - war-dro 1500 : Enebiezh dizehan etre an daou strollad « Skieringer » ha « Fetkeeper ».

54

1498 : Bro Friz dindan dalc'h Duged ar Saks. Kollet eo Frankiz kozh Bro Friz.

1524 : An Impalaer alaman Kaiser Charlez V a zeu da vezañ Aotrou Meur Bro Friz.

War-dro 1530 : Disivoud meur e Bro Friz.

1579 : Unanidigezh an Utrecht. Friz a zeu da vezañ lod eus « Republik ar seizh Izelvro unanet », gant kalz a frankiz politikel. Betek 1747 he devoa Bro Friz he « Stadholder » dezhi hec'h unan.

1585 : Krouidigezh Skol-Veur Frjentsjer.

1648 : Peoc'h Munster. Dibenn ar brezel 80 vloaz a-enep Bro-Spagn.

1666 : Marv Gysbert Japiks : barzh bras Frizian en amzer an Azginivelezh.

1795-1813 : Bro Friz dindan dalc'h ar C'hallaoued. Tabutoù etre ar Gevredourien ha re an Unanidigezh, ar re-mañ a zo trec'h.

1810-1813 : An Izeldirioù a zeu da vezañ ul lodenn eus Impalaerezh Napoleon.

Zoken harzoù ar rannvro a zo lodennet e departamantoù.

1811 : Skol-Veur Frjentsjer (gwelout 1585) diskaret gant Napoleon.

1814 : Bro-Friz rannvro eus Impalaerezh an Izeldirioù. Stourm didalvoud Daem Fokkema a-enep doare kreizennañ ar Stad Unvan.

1825 : Liñvadenn vras diwezhañ e Bro-Friz.

1827 : Krouidigezh ar « Friesch Genootschap » : Breuriezh Frizek evit an istor, an hendraouriezh hag al lizeregouriezh, kentañ arouez un azginivelezh eus ar spered broadel, met re droet war-du an amzer dremenet.

55

1844 : Krouidigezh ar « Frysk Selskip » : Breuriezh evit ar yezh hag al lennegezh dindan renerezh Harmen Sytstra, ur spered romantel ha frankizour dezhañ.

war-dro 1880 : Gwall varead evit ar c'henwerzh hag al labour douar ; arouezioù kentañ ar Gevredadelouriezh e Bro Friz.

1908 : Krouidigezh ar « Kristlik Frijsk Selskip ». Bodadeg protestanted Friz.

1915 : Krouidigezh ar « Jong-Fryske Mienskip » : strollad Friziz yaouank troet gant ar frankiz politikel. Enep rannvroel ; pal : « Bro Friz hag ar Bed » : Emsav arzel : rener : Dr D. Kalma.

1917 : Krouidigezh ar « Rooms Frysk Boun » : strollad katoliked Bro Friz.

1927 : Kendalc'h « Friz-Veur » e Ljouwert.

War-dro 1930 : Maread fall evit ar c'henwerzh.

1932 : An « Ofslutdyk » (ar chaoser o serriñ ar Zuidersee) a zo echu : Darempred aesoc'h etre Bro Friz hag an Holland.

1937 : u lezenn a ro an aotre da gelenn Frizeg un eur pep sizhun er skolioù kentañ.

1938 : Krouidigezh ar « Fryske Akademy » evit ar skiantoù Frizek.

1940-1945 : Bro-Friz aloubet gant an Alamaned.

1946 : Krouidigezh ar strollad : « Friz dieub ». Krouidigezh ar gelaouenn lennegel miziek « De Tsjerne » (Ar Ribod).

1949 : Krouidigezh an Unvaniezh Frizek evit Europa Kevredadel (F.F.E.).

(brezhoneg gant Ronan HUON.)

NOTENNOU

FRIZIZ A OUENN VAT

Setu amañ da heul un nebeut linennoù a-zivout an dud a embannomp skridoù diwar o dorn. Savet eo bet an notennoù-se gant Anne Wadman ha lakaet int bet e brezhoneg gant Per Denez.

REINDER BROLSMA. — Ganet e Stiens e 1882. Bez' ez eo unan eus ar skrivagnerien bouezusañ en doare kozh. Labourat a reas da gentañ evel darbarour gant ul livour-tiez hogen diwezhatoc'h e teuas da vezañ kazetennour ha romantour. An hini kentañ eus e romantoù ha danevelloù berr a voe embannet e 1903, an hini diwezhan, e 1947 : holl e tiskouezont un anaoudegezh don eus ene ar vicherourien, gwirion-tre ha souplaet koulskoude gant ur fentigellerezh hegarat. An darn vrasan eus e romantoù, evel **Groun en Minsken** (Douar ha tud), a dremen en hanternoz ar Friz hag a zispleg stourm an dud a-enep galloud kevrinus hag hedro an temz-aer, an douar hag an diaesterioù arboellerezhel. O lenn e levrioù, « e weler bourc'hioù ha kêriadennoù, gounideien-douar, kenwerzhourien ha bourc'hizien vihan, artizaned ha marc'hadourien war ar plasoù, mezvierien ha merourien war o leve, treset an holl anezho gant ar resister a blij da v-Brolsma » (Piebenga, en e Istor berr al Lennegezh Frizek): Ar « Gontadenn eus Hanternoz Bro-Friz » a ro d' al lenner, en ur stumm eeun, pervezh, hogos marzhoniel, ur skeudenn vat eus as vuhez en hor maezioù, evel ma oagwelet gant Reinder Brolsma.

J. H. BROUWER. — Ganet e 1900, a gelenn ar goteg hag ar frizeg e Skol-Veur Grins.

Dr. K. FOKKEMA. — Ganet e 1898 e Ljouwert. Kelenner hollandeg e Lise Kristen Leyde. Ober a ra kentelioù war yezh ha lennegezh Friz e Skol-Veur Dieub Adreizhet Amsterdam. Emañ o chom en Oegstgeest. Skrivet en deus (en hollandeg) : Het Stadsfries (tezenn doktorelezh war frizeg ar c'hêrioù, 1937), De Liwwarder an 't Wood (diwar-benn frizeg Ljouwert, 1948), Beknopte Friese Spraakkunst (Yezhadur berr as frizeg, 1948), De waardering van ket Fries (Talvoudegezh ar frizeg, 1948), Over de groet van het Friese taalbesef (Kresk emskiant yezhel frizek, 1949).

JOH. D. DE JONG. — Ganet e 1912, kazetenner, luc'h ha fiñvskeudenner.

GEART JONKMAN. — Ganet e 1910 en Aldeskoat e-kichen it Hearrenfean. E vugaleaj a dremenas en Holland, met goude-se e tistroas da Fryslan, e-lec'h ma labour bremañ evit ar gazetenn « Leeuwarder Courant ». Abaoe 1946 en deus embannet en De Tsjenne danevelloù berr hag a ziskouez kalz faltazi war un dro gant un anaoudegezh vat eus troioù kevrinus, torfedus ene mab-den. Kalz envorennoù yaouankiz a laka en e gontadennoù. N' eus ket da gredin e teuint da vezañ brudet e-touez ar frizegerien, hogen a-bouez-bras int evit emdroadur al lennegezh e komz-plaen. Un nebeut barzhonegoù en deus skrivet Jonkman ivez, ha bez' ez eo pennrener ar gazetenn sizhuniek « De Stienne Man ».

58

DOUWE KALMA. — Ganet e 1896 ; krouer ha rener ar Jong-Fryske Biweging, Emsav Friziz Yaouank (1915) ; doktor el lizhiri ; savet en deus, e frizg, un dezenn war Gysbert Japiks ha troet en deus holl oberennoù pouezus Shakespeare.

P. KALMA — Ganet e 1917, doktor war al lizhiri, kargiad er Burev-Kelaoua evit ar Broioù Estren, e Ministrva an Aferioù A-ziavaez, en Hag.

Dr. W. KOK. — Ganet e Stiens e 1903 ; desket gantañ latineg ha gresianeg, ha gounezet an doktorelezh e 1943 gant un dezenn diwar-benn Tertullianus, De cultu feminarum. Kelenner war ar yezhoù klasel e Kampen hag abaoe 1933 e Ljouwert. Anvet e 1950 rener ar « Fryske Akademy ». Embannet en deus un droidigezh frizek eus al levr Germania gant Takitus, un niver studiadennoù hag ivez pennadoù berr,

farsus, a zo bet abaoe strollet e stumm ul levr.

DOKTOR A. KOOIKER. — Ganet e 1920 en Aldega e-kichen Drachten. Graet e studioù gantañ e Skol-Veur an Arboellerezh e Rotterdam. O chom e Ljouwert, e labour evit Ensavadur Arboellerezhel ha Micherel Bro-Friz. Embann a ra bep bloaz, evit gouarnamant ar rannvro, Almanak Rannvroel Bro-Friz. Skrivet en deus e-leizh a bennadoù, hag ivez kalz a studiadennoù micherel.

OBE POSTMA. — Ganet e 1868, doktor war ar jedoniezh, kelenner e Grins. Bet en deus e 1947 ar priz Gysbert Japiks, a vez roet bep bloaz gant Kambr Kannaded Rannvro Friz.

FEDDE SCHURER. — Ganet e 1898, skolaer en Amsterdam. Savet en deus un drama biblek « Simson », barzhonegoù karantez ha brogar ; troet en deus ar Salmoù. Priz Gysbert Japiks e 1949.

SJOERD SPANNINGA. (e wir anv : J. Dykstra). — Ganet e 1906, kazetenner.

MARTIN SIKKEMA (e wir anv : G. A. Meerburg). — Ganet e 1918, studier war al lizhiri-kaer en Utrecht ha Grins. Kenrener De Tsjerne. Ezel eus Akademi Bro-Friz e-barzh kevrenn ar skiantoù.

PIETER JELLES TROELSTRA. — Barzh frizek ha politiker nederlandat (1860-1930) ; alvokad e Ljouwert hag Amsterdam ; krouer ha rener an S. D. A. P., strollad socialist an Nederland. E varzhonegoù a zo bet dastumet en ul levr anvet « Rispinge », Eostad.

SJOERD VAN DER SCHAAF. — Ganet e De Gordyk e 1906. Studiet en deus ar politikerezh hag abaoe 1931 en deus labouret evit ar c'helaouennoù en Utrecht, Grins, Amsterdam ha Ljouwert. E 1945 eo bet anvet da bennskriver gant ar gazetenn bemdeziek « Heerenveense Koerier », moulet en It Hearrenfean. Embannet en deus daou romant (unan anezho a zo bet troet e nederlandeg) hag, e-barzh De Tsjerne peurliesañ, un niver danevelloù.

59

ANNE WADMAN. — Ganet e 1919 e Langwar. Graet e studioù lennegezh e Skol-Veur Amsterdam. Kelenner war ar frizeg hag an hollandeg e skol eil-derez Snits abaoe 1948. Embannet en deus ur romant, daou varzhaz, un dibab barzhonegoù frizek (war c'houlenn ar gouarnamant hollandat), danevelloù, arnodskridoù ha studiadennoù a bep seurt. Sekretour ar gelaouenn « De Tsjerne » ez eo.

« DE TSJERNE » HA BREIZH. — E 1948 (miz Mezheven) un niverenn a-bezh eus ar gelaouenn frizat « De Tsjerne » a oa bet gouestlet da Vreizh. Kavout a raed e-barzh troet e frizeg skridoù gant G. Le Huedez, M. Glanndour, R. Hemon, Y. Drezen, J. Riou (Doue d'e bardono !) h.a.

BARZHONEGOU. — Ar barzhonegoù troet e derou an niverenn a zo tennet eus an dastumadenn FRIESLANDS DICHTERS, savet gant Anne Wadman war c'houlenn gouarnamant Nederland. Dibabet int bet gant an Doktor Giacomo Prampolini. Lakaet int bet e brezhoneg hervez ar frizeg, gant skoazell un droidigezh c'hallek diwar dorn an Dr. Prampolini, hag unan saoznek (o-div ger evit ger) diwar dorn A. Wadman.

UR GER BENNAK DIWAR-BENN GWISKAMANT BROADEL NEVEZ BRO FRIZ

Ouzhpenn ur c'hantved 'zo ez eo aet gwiskamant broadel Friza da get. Ur pennad-amzer hir a-walc'h da beurgoll an eñvor anezhañ, a soñjor ! Ha padal n'eo ket bet kont evel-se ; rak en tu-hont ma komzer diwar e benn ha m' e zouger gwechoù 'vez, hen karout a reer hogozik evel un dra santel.

Pep tra, e gwiskamant Friza, a lakae, anat-mat noblded neuz-kaer ha sevended merc'hed ar vro-se. Hogen an holl ficherezh-se hag a rae d' ar merc'hed bezañ tonius hag a ziskoueze elevez hag onestiz o spered uhelouenn, a zo bet lamet diganeomp gant an XIXet kantved, ma voemp lakaet paour ha noazh koulz

lavarout.

Koulskoude, d' ar c'houlz m' emeur o vont da gas da deuziñ an diwezhañ pennwisk-aour, daoust ha souezhus e vefe e c'hoantafe ar Frizadez adneveziñ he gwiskamant broadel ?

Didro hag aes ez eo hemañ. Bez' en deus kement tra a zere ouzh merc'hed Friza : kostezioù hir ar gorfenn, outo plegioù bihan koant paket evel ur grogenn Sant-Jakez, a zegas soñj eus poulounez hir ar gorfenn a wechall-gozh, hep ma vefe distreset an neuz hirvoan eus ar c'hiz a-vremañ.

A c'hwec'h pezh ez eo graet ar vroz, ledan a-walc'h an dro anezhi evit embreger an holl sportoù koulz hag ar c'horoll. Kouezhañ a ra koulskoude brav-kenañ a-hed ar c'horf, hag en em stummañ diouzh an diwlez en ur lakaat anatoc'h ment uhel ar Frizadez. Ar mouchouer a zouger bepred, an davanañjer avat, pa gerer. An daou bezh-dilhad-mañ, evit d' an oberiadur anezho bezañ nevez, a vez graet atav diouzh doare an hen batromoù. Ar merc'hed degouezhet ganto ar seurt herezh a-berzh o mammoù-kozh, a vez stad vras enno, na petra 'ta, pa c'hellont dispakañ ur mouchouer kaer-estlamm, pe un davanañjer e dantelezh Flandrez treuzwelus broudet gant an dorn, pe e tul skañv-meurbet sourjellet fin-eston. Bez' e c'hell an dantelezh giz Loeiz XVI^et a vez oc'h ober ar c'hoefoù, bezañ peurimplijet da gaeraat milginoù ar gwiskamant nevez. Ranket en deus ur fichadur-penn, lorc'hus ha dises evel ma 'z oa, lezel e lec'h gant ur c'hoef bihan. Hogen ar bravigoù kaer-dudius, ar yalc'h gant ur c'hlochedig arc'hant kizellet, ar gwalinier, an troioù-gouzoug, ar spilhoù-blev diamantennet a zouger bremañ koulz ha kent, rak mar deu ar gwiskamant da gemmañ, ar vaouez a chom maouez atav, e Friza evel el lec'hioù all.

Itron A. Van der MINNE - BUMA.

(tr. Klerg.)

60

AN AVALOU DOUAR-HAD. - Bro-Friz a zo brudet evit he fatatez-had. Kalz eus hor mereurioù, dreist-holl en-dro da Appelsgea, ne labouront nemet war an dibab avaloù-douar, hervez doareoù nevesañ kerentouriezh ar plant. Had « Bintje » eo dreist-holl a vez kaset da Vreizh. Seurtoù all a zo goulenn dezho bremañ, evel ar « Voran » pe ar c'h-«Kotnow », hag evit ar wech kentañ e vo (pe ez eus bet) kaset Kotnow da Vreizh e 1951.

GERIOU « BREZHONEK » E GALLEG BREIZH-UHEL

gant Arzel EVEN

C'hoarvezet ez eus ganin, en deizioù diwezhañ-mañ, adlenn niverennoù 1948 Al Liamm, n' em boa ket bet amzer da lenn, koulz lavarout, pa voent embannet, en abeg d' al labour dalc'hus am boa d' an ampoent. Hama, sabatuet-mik on bet gant pennad E. Tymen : Treuzvevadur hag adc'hanedigezh ar brezhoneg en ur barrez c'halleger (niv. 7, p. 89). Mantrus e vefe din ober an disterañ poan d' an oberour, hogen ret eo din lavarout ar wirionez, hag ar wirionez a zo : ne oar eñ mann ebet eus ar galleg kozh nag eus ar rannyezhoù. « Un ugentad a c'herioù » en deus tennet eus « trefodach » (salokras !) Plouhernin (1), hogen Breizhizelad eo Tymen ; ur Breizhuhelad en dije gallet lakaat evel-se, keñver-ha-keñver, meur a ugentad a c'herioù gallo (2) hag a c'herioù brezhonek (dreist-holl gwenedek), splann ar gerentiezh etrezo. Ha graet eo bet alies – re alies.

Ya, hogen... eus petore tu eo bet graet an amprest ? Setu aze ur gudenn hag he deus va dedennet pell 'zo, ha graet din furchal kalz. Sac'het eo chomet va imbourc'hioù, gant pell maz on bremañ (spi am eus ne bado ket) diouzh al levraouegoù bras hag an dihelloù. A-walc'h a ouzon bepred, avat, evit diogeliñ n' eus ket e rannyezh romanek Breizh-Uhel ouzhpenn 30 ger, d' ar muiañ holl, a vije diarvar o orin brezhonek – ha c'hoazh, ul lodig mat anezho, anavezet hepken war harzoù ar brezhoneg, a vez implijet alies dre fent, hag an dud oc'h anavezout o orin (3) ; diaes eo lavarout enta ez int tremenet er yezh. Stank-tre eo, er c'hontrol, ar gerioù amprestet gant ar brezhoneg digant galleg rannyezhel Breizh-Uhel. Ar gwenedeg a ya ar maout gantañ evit-se, tra aes da gompren peogwir ez eo an hini tostañ ouzh domani ar galleg (e gwirionez, kemend-all a gavfed, moarvat, e rannyezh Bro-Oueloù, hogen n' eo ket bet studiet a-walc'h). Evel ma ouzer, kalz gerioù a zo e gwenedeg ha na gaver ket er rannyezhoù all, sañset « gerioù kozh ha mat miret e Bro-Wened hepken » (exberent Veneti) – ya, gwir eo evit un toullad anezho, hogen un toullad kalz brasoc'h a zo gerioù gallo amprestet. Pa gaver enta ur ger boutin etre an div yezh, e tleer goulakaat da gentañ ez eo tremenet eus ar galleg d' ar brezhoneg ; gwell a se ma fazier, hogen ne fazier ket alies.

63

Evit distreiñ da bennad Tymen, n' eus nemet kras ha youd hag a zo brezhonek e gwirionez hag hep arvar. Jigourden (mirout a ran doare-skrivañ E. T., hag eñ iskis, hanter-hent etre an doare brezhonek hag an hini gallek) a vije a-walc'h ur ger brezhoneg rannyezhel, hogen ne doufen ket – ha ne vern penaos ne welan ket e orin. Ar re all gwitibunan a zo gerioù romanek amprestet gant ar brezhoneg digant ar galleg krenn pe digant rannyezhoù Breizh-Uhel. Setu amañ un nebeut diskleriadurioù war o orin :

Krank : treuzlakadur evit kankr = galleg cancre = latin cancer. Ar stumm roet gant Tymen a c'hellfe à *la rigueur* bezañ bet levezonet gant ar brezhoneg (stank eo an treuzlakadurioù e brezhoneg, re stank zoken, evel e pep yezh digelenn), hogen ret eo lavarout e kaver ar stummoù **cranque** ha **cranche** en henc'halleger (XII-XIIIvet kantved), moarvat diwar un eilstumm izel-latin * **crancum** (gant-se, marteze, e vije an treuzlakadur ken kozh ha mare al latin, ha ne vije ket da vezañ lakaet war fazi ar brezhoneg).

Kravigner « krafignat ». Kavout a reer ivez, e rann pe rann eus Breizh-Uhel, **crafigner**, **grafigner**, **grafuter**. Luziet un disterañ eo istor stummidigezh ar gerioù-se. Diskouezet eo bet gant J. Josel (4) e tleed derc'hel kont bras, er yezh pobl (ha dreist-holl marteze e rannyezhoù gallek ar C'hornog), eus stummidigezh ar gerioù dre stagañ daou c'her heñvelster pe damheñvelster (da skouer, **échaubouiller** « skaotañ », diwar **échauder** ha **bouillir**) ; ha setu petra a zo c'hoarvezet amañ. Ar wrizienn **craf-** a zo diwar ur galleg kozh **crafer** « skrabañ, diskantañ » (ac'hann ar brezhoneg **krafañ**), e-unan diwar krenn-uhel-alamaneg * **skrapfan** (Ar brezhoneg skrabañ a zeu diwar an hevelep ger germanek,

hogen dindan ur stumm izelalamanek pe angl-saozneg ; kv. krenn-izelvroeg **schrapen** ha saozneg **scrape**). Crafigner = crafer + égratigner; grafigner a zo ar memes ger, levezonet evit ar gensonenn gentañ gant gratter pe gant égratigner e-unan. Grafuter a vez implijet du-mañ (Plouarzel B. U.) el lavarenn **grafuter dans son nez** « lakaat e vizied en e fri » ; amañ hon eus **crafer + fureter** (* **grafureter** o vezañ re ziaes da zistagañ, kouezhet eo an eil **r**), gant levezon gratter – nemet e vije gratter + fureter rag-eeun.

64

Donjer brezh. doñjer. Ar ger-se a gaver e galleg kozh : « N'estoit ne dongerous ne chiches » (Ch. d'Or.) « ne oa na figus na pizh », hag ivez en okitaneg : **lemozineg dondzié**. En henc'halleg e talv **dongier** kement ha « beli, mac'homerezh » : « molt cremoient lo dongier – Que Turnus lor voldroit mener » (En.) « kalz aon o doa rak ar beli a venne Turnus lakaat warno ». Diwar * **dominiarium = dominus** ; heuliad ar sterioù a zo : « beli ; nac'hidigezh ur beli ; nac'hidigezh ; heug ». **Danger** e galleg (dañjer e brezhoneg) a zo an hevelep ger : **estre à danger de qqn.** a dalveze « bezañ dindan galloud U. B. » : « Les cardinaux, qui se veoient au danger des Romains » (Froiss.) « ar gardinaled, a wele e oant dindan galloud Romiz ». An heuliad a zo amañ : « beli ; aon ; arvar ». Gwelout a reer n' eus netra brezhonek e kement-se.

Flip : dianav din e orin, hogen anezhañ ur ger rannyezhel Kornog Bro-C'hall, Normandi dreist-holl (Marteze diwar an anv-den Philippe, distaget Ph'lippe e galleg pobl gwechall ?).

Chomer : n' ouzon ket hag eñ e talv « chom a-sav » e Plouhernin, hogen du-mañ, hag en un darn vras eus Breizh-Uhel, **chômer qqch.** a sinifi « lakaat un dra bennak en e sav », ha **se chômer** « sevel » pe « chom en e sav ». E galleg boutin e talv **chômer** (abaoe an XIIIvet kantved) « bezañ dilabour ». Diwar izel-latin * **caumare**, e-unan diwar gresianeg **kauma** « tommder » (gwrizienn KAW « devin ») : da gentañ « diskuizhañ e-pad an tommder, ec'hozañ » ; da heul, « chom hep labourat », dre gaer pe dre ret. E Breizh-Uhel en deus kendalc'het ar ster da vont war-du « chom sioul ; chom sioul en e sav; menel pe lakaat en e sav » ; hag echuet en deus an emroadur goude tremen e brezhoneg, ma talv « menel » (e Kernev, zoken, en deus kemeret ar ster « dilezel » unan pe un dra bennak : me 'chomo ac'hanout » da zilezel a rin »). Ar galleg **calmer** « sioulaat » a zo deut diwar an hevelep ger, hogen dre an italianeg **calmare**.

65

Hejer : stumm rannyezhel eus hoher (XIIvet kvd. : **hochier, hocier**): Disklaer orin hemañ : flandrezeg **hotsen** ? marteze levezonet gant al latin **oscillare** (kv, e rannyezh Rijssel **ochenner** « luskellat » diwar * **oscinare**, stumm trefoet eus **oscillare**). Pezh a zo sur, n' hell ket bezañ brezhoneg, hogen amprestet eo bet digant rannyezh Breizh-Uhel.

Heriser : ne dalv ket ar boan lavarout e teu ar brezhoneg **hirisañ** eus ar galleg **hérisser** =* **ericiare**, diwar **ericus** « heureuchin » (ar ger diwezhañ-se diwar galleg **hérisson**, hag hemañ diwar * **ericio**, eilstumm poblek eus **ericus** – pe gentoc'h diwar an dro-damall **ericionem**).

Heud, heuder : du-mañ kentoc'h **enheuder** « kabestrañ » (ur marc'h), ha da heul « skoilhañ U. B. en e labour, tregasiñ U. B. ». Ur ger gallek kozh-meurbet hemañ : an XIvet kantved **enhelder, enheldir** : « **Veez m'espée ki d'or est enheldie** » (Rot.) « gwelit va c'hleze dornet-aour ». Diwar **helde, helt** « dorn (ur c'hleze) » a orin germanek, kv. saozneg **hilt**, hevelep kerentiad ha **to hold**, alamaneg **halten** « derc'hel » (gwrizienn KEL « kas war-raok, poulzañ » a gaver ivez er brezhoneg kellid).

Hucher : ger gallek kozh ivez ; **huchier** en XIIvet kantved : « **A haute voix commença à huchier** » (R. Camb.) « kregiñ a reas da huchal a-bouez-penn ». Diwar **huc** « galv, huchadenn » ; a hañval bezañ ur ger-skeudenniñ. **Huchal** diwar ar galleg kozh pe rannyezhel.

Juti : distagadur rannyezhel * **jutir**, * **juntir**, verb graet war **iunctum**,

ger-etre eus **iungere** (ar galleg **joindre** diwar an anv-verb). Brezhoneg **juntañ** = * **juntir**.

Pigos, pigoser : ur wall-gudenn a zo amañ. Hervez E. T. e lavarer **pigos** ha **pigoser** e Plouhernin ; du-mañ ez eo **pigocher** evit ar verb, ha **pigoche** a zo anavezet ivez e kornioù 'zo. Diaes eo diskleriañ ar stummoù-se : n' heller ket soñjal e stummoù rannyezhel eus **picot, picoter** (daoust maz a alies **ot** da **och** e gallo : kv. **motte** ha **moche**), rak ar **c** etrevogalennek ne da ket da **g** e galleg. Gant-se ez eo posubl e teufent eus ar brezhoneg **pigos** ; hemañ avat ne ziskouez ket bezañ keltiek (5). Hervez Victor Henry (Lexique étymologique des termes les plus usuels du breton moderne) e vije **pigos** ur stumm displeberet evit **pilgos**, levezonet gant ar galleg **picoter**. Iskis a-walc'h e seblant din ar vartezeadenn-se, o vezañ ne weler ket mat heuliad ar sterioù etre **pilgos** ha **pigos**. Gwir-heñveloc'h eo, da 'm meno, e teufe eus ur ger izel-latin bennak deveret eus **picus** - ac'hann e teu ivez, anat, ar gerioù galleg **pic** (amprestet digant ar provañseg, a-hervez), **piquer, picot, picoter**, hag ar gerioù brezhoneg **pig** (= **pica**) ha **pigell**.

66

Pichon : hevelep ger ha **pigeon** = **pipionem**, tro-damall eus **pipio**, ger izel-latin diwar **pipire** « pipial ». Amprestet eo bet gant ar brezhoneg en un amzer ma talvez c'hoazh « labousig » (rak n' eo ket « **pipial** » a ra an dube) ; diwezhatoc'h ez eo aet e galleg da envel an **dube**, o tibradañ ar ger kozh **coulomb** (= **columba**, ac'hann ivez brezhoneg **koulm**), miret hepken en Hanternoz hag evel anv-den. **Pigeon** a zo aet da **pichon** e brezhoneg, o vezañ n' eus ket er yezh-se kalz a gemm etre **j** ha **ch** (kv. **Chann** diwar **Jeanne** ha **Jarl** diwar **Charles** - e gwirionez e vez distaget heñvel an daou son) ; gant-se, mar deo gwir e lavarer **pichon** e Plouhernin (ha gant petore ster ?), ez eus bet marteze levezon ar brezhoneg war an distagadur (tra iskis a-walc'h, e gwirionez).

Tach : galleg kozh **tache**, gant daou ster : « plustrenn, saotr » (miret), hag ivez « **tach** » (aet da get nemet en Hanternoz : **dache** « tach-botez », ha chomet en **attacher**). Da gentañ **teche** (XIIvet kantved), moarvat diwar frankeg * **têkan** (kv. goteg **taikns** « merk »).

Termer « **termal** », eus galleg **terme** = **terminus**. E galleg klasel, a gement a oufen, n' implijer ket **termer**, hogen e adlavared **termoier**, hiziv **atermoyer**. Amprestet eo bet ar brezhoneg digant ar galleg (rannyezhel, moarvat), ha neket digant al latin : kv. kembraeg **terfyn** = **terminus**.

Toger « reiñ un taol penn ». Ne welan ket mat petore ger brezhoneg a oa e soñj Tymen. Daoust pe zaoust, **toger, tosser** (du-mañ), **toquer** (galleg : « skeiñ ouzh un nor »), a zeu eus verboù evel **toccare, toccere, togare**, diwar **toc**, ger-skeudenniñ.

67

Deiz pe zeiz e roin studiadennoù all diwar-benn gerioù damheñvel e brezhoneg hag e galleg Breizh-Ûhel, pe gerioù gwenedek a greder ez int « brezhoneg mat » ha n' int ket. Ur wech c'hoazh, kalz muioc'h a c'herioù (hag a zoareoù-lavar zoken, hogen kalz amjestic'h eo ar gudenn-se) a zo bet lonket gant ar brezhoneg diwar goust ar romaneg, eget ar c'hontrol, hag ur gaoù bras eo lavarout, evel m' em eus lennet en un tu bennak, ez eo yezh Breizh-Uhel « ur rannyezh romanek distag diouzh ar galleg, ha mesket a c'herioù brezhonek ». N' eo ket muioc'h « distag » diouzh ar galleg eget an normaneg, da skouer, ha kalz nebeutoc'h hep mar eget ar walloneg ; hag evit ar « meskadur » brezhonek, ez eo un tammig evel ar pasteiz « kement-ha-kement » : ur marc'h, un alc'houeder...

Arzel EVEN.

Berradurioù ar skridoù henc'hallek
Rol, : Chanson de Roland (XIvet) ;
R. Camb. : Raoul de Cambrai - (XIIvet)
Ea. : Roman d'Enéas (XIIvet) ;
Froiss. : Froissart (XIVvet) ;
Ch. d'Or. : Charles d'Orléans (IXvet).

(1) N' en deus an oberour digarez ebet evit bezañ chomet hep implij ar stumm reizh Plouhernin (Plebs Hoiernin e Dihelleg Redon). E gwirionez, en em c'houlenn a ran alies da betra e talvez al labour ken tenn ha ken koustiañsus sevenet gant Th. Jeusset, paz eus kement a dud o terc'hel d'ar stummoù trefoet.

(2) Ar ger gallek rannyezhel gallo « breizhuhelat » a zeu eus ar brezhoneg gall (pe gentoc'h eus * galloù), evel m'en diskouez ar stumm gwregel gallaise (diwar gallez). Ar ger gall n' en deus mann d'ober gant gallus ; ar ster kentañ a zo « estren » (kv. iwerzhoneg gall « saoz »). A-hend-all, ur fazi eo skrivañ **gallot** hag implij ar gwregel gallote (dianav d'ar bobl) ; kemer kentel digant J. LOTH, Le mot gallo, Rev. Celt. t. VI (1885), p. 114.

(3) Da skouer, maouesse « maouez », o komz ouzh ur plac'h a Vreizh-Izel ; berzonec « brezhoneg » ; cahet « kac'hat », h.a. Kv. E. ERNAULT, Mots et expressions celtiques en gallot, Rev. Celt. t. V (1884), p. 218 sqq.

(4) J. JOSEL, Un procédé de formation du langage populaire : le redoublement de l'idée dans les composés, Ann. Bret. t. X (1895-1896), p. 125 sqq.

(5) Evel ma ouzer, **beg** n' eo ket brezhonek, evitañ da vezañ keltiek ; amprestet digant ar galleg **bec** – hengeltieg **bekkos** (a rofe * **bec'h** e brezhoneg). Ar ger brezhonek-rik a vije * **golven** (hepvrezhoneg **golbin** ; kv. **golvan**). A-hend-all, evit **pigos** : ar c'hembraeg **pig** ne gadarna ket martezeadenn un orin keltiek; er c'hontrol, rak n' hell ket ar **p** predenek klotañ gant ur **p** latin ; **pig** a zeu ivez eus picus.

HEP LEVRIOU, PETRA OBER ?

gant Roparz HEHAON

Ar moulañ levrioù a deu da vezañ ker-spontus. N' eo ket hepken e Breizh. E pep bro eo heñvel. Er yezhoù lennet gant kalz tud ez eus tu c'hoazh da voulañ kazetennoù, romantoù, levrioù-skol, da vihanañ keit ha ma' z eus paper. Skridoù all, evel levrioù ha kazetennoù a lennegezh uhel, pe levrioù ha kazetennoù skiant distag diouzh ar c'henwerzh a zo diaesoc'h-diaesañ da embann.

Er yezhoù lennet gant nebeut a dud, evel ar brezhoneg, moulañ ul levr, n' eus forzh pehini, a zo kazi en tu-hont da c'halloud mab-den.

Doareoù all da embann

Ur wech an amzer e kemener dimp war ar c'hazetennoù ez eus bet kavet er Stadoù-Unanet, - er Stadoù-Unanet atav, - doareoù nevez, aes ha marc'had-mat, da embann. Al lizherennoù plom, a lavarer, hag i ken chastreüs ha pounner, a zo tonket da vervel, ha ne vint gwelet dizale nemet er mirdioù e-kichen pluennoù-gwazi hon tadoù-kozh ha gennoù an Asirianed.

A zo gwir, hep mar. Met ar c'havadennoù burzhudus nevez a laka amzer da dreuziñ ar Mor Atlantel. Ha ni n' omp ket avañsetoc'h evit gortoz.

Petra ober ?

Petra ober ? E-mesk an doareoù a c'hellomp implijout n'eus ket unan a zo mat penn-da-benn. An holl, - n' eus nemet tri anezho, - a zo mat ha fall war un dro.

Bez' hon eus : 1) al liesskrivañ ; 2) ar fotokopi ; 3) ar mikrofilm.

1) Liesskrivañ

Da liesskrivañ, e ranker :

1. - Kaout ur mekanik-da-skrivañ.
2. - Ober gantañ, evit pep pajenn, ur stensil.
3. - Lakaat ar stensil war un ardivink, - roneo, rotari, h.a. Ar mekanik-da-skrivañ hag an ardivink a c'heller prenañ aes a-walc'h. Hep bezañ marc'had-mat, n' int ket re goustus.

Pezh a zo koustus, avat, eo rankout prenañ ur stensil evit pep pajenn.

69

Skriverezañ war ur stensil a zo aes (fall, evelkent, evit ar mekanik-da-skrivañ). Met, ma rit ur fazi, ma verkit ul lizherenn a-dreuz, ez eus trubuilh. Bez' e c'hellit divankañ : ur c'holl bras a amzer eo, ha ret eo deoc'h bezañ ampart.

Stegnañ ar stensil war an ardivink a c'houlenn ampartiz ivez. Neuze ez eus peurliesañ trubuilh gant al liv, a rank bezañ en derez-gwrez rekis, na re domm na re yen. Bez' ez eus trubuilh ouzhpenn gant ar follennoù, na droont ket atav ingal etre ar ruilhennoù. Foeltret e vez paper alies.

Ar stensil, gant kalz a evezh, a c'hell bezañ lamet ha lakaet a-gostez da servijañ un eil gwech. Lous eo, pegus, hag e teuit buan da gompren eo gwelloc'h liesskrivañ diouzhtu un niver bras a-walc'h a follennoù.

Hogen : ha gouzout a rit pet a vo gwerzhet ? Ha plas a zo en ho ti da virout kalz follennoù liesskrivet, o lakaat oc'h pinvidik a-walc'h da brenañ war un dro kalz paper ?

Neuze, ar follennoù a dle bezañ renket, kenstaget ma 'z eus tu. Pounner int, bras o ment, ha koustus eta da gas dre ar post.

Liesskrivañ a zo ul labour hir, lous, skuizhus.

Mat eo hepken pa n' eus nemet ur follenn pe ziv da ober. Ha war ur follenn pe ziv ne c'heller ket lakaat kalz a dra. Priz ar follenn, o kontañ pep tra, a zo uhel.

2) Fotokopi

Implijet e vez dreist-holl evit eilskeudennañ tresadennoù savourien-diez, kartennoù, dielloù.

Ar doareoù-ober a zo niverus-tre. Ar mennad-diazez, avat, a zo atav heñvel : ur vammenn-sklerijenn a louc'h an dresadenn da eilskeudennañ war ur follenn baper sensitizet. Se a c'hell bezañ graet dre waskañ an dresadenn a-blad ouzh ar follenn (kontakt) pe dre lakaat skeudenn an dresadenn da gouezhañ war ar follenn (refleks). Peurliesañ ez eo an eil-skeudenn a vent gant an dresadenn, ha n' eus ket ezhomm a ferennoù-gwer.

A-wechoù e vez tennet un negativ, a vez implijet d' e dro da ober ar pozitiv. A-wechoù e tenner ar pozitiv war-eeun. Ne c'heller fotokopiañ nemet war un tu eus ar follenn.

Un ardivink fotokopi a goust ker. Ar follennoù paper sensitizet n' int ket marc'had-mat.

Bez' ez eus tu, koulskoude, gant ijin, da sevel un ardivink hep dispign re. E-pad ar brezel em eus tennet milieroù a dresadennoù gant : 1) ur stern-koad gant ur werenn ; 2) an heol da vammenn-sklerijenn ; 3) diaezhennadur amonia evel developer.

70

Ar pezh a zo dreist gant ar fotokopi : e-lec'h ma tleer moulañ pe liesskrivañ diouzhtu an niver a skouerennoù a zo ret, n'eus ket ezhomm fotokopiañ en a-raok. Da lavarout eo, e-giz ma it e ti ar c'hemener da lakaat ober un dilhad, pe e ti ar pastezour da lakaat ober ur wastell, e c'hellit mont e ti ar fotokopiour da lakaat ober ur fotokopienn.

E-giz-se, an danvez-fotokopiañ a gemer nebeut a lec'h, hag ar fotokopiour a zo sur da werzhañ an holl follennoù a implij. Ouzhpenn se, ur vicher naet eo, hag ar fotokopiennoù a zo kalz bravoc'h ha sklaeroc'h eget al liesskrivadurioù. Hep, menegiñ un dra a bouez : skridoù dornskrivet, skriverezet, moulet, koulz ha tresadennoù ha kartennoù a c'heller fotokopiañ hep poan.

Ma 'z eus un ijinour e-mesk lennerien ar pennad-mañ, e rentfe mil servij d' ar brezhoneg o studiañ un tammig ar gudenn, hag o verkañ pizh penaos sevel un ardivink marc'had-mat.

3) Mikrofilm

An holl a oar petra eo mikrofilmañ : lakaat war ur film sinema pajennoù ul levr, un dornskrid, rummadoù dielloù, h.a.

Bez' ez eus ardivinkoù graet a-ratozh da vikrofilmañ. Dispar int, met ker e koustont, 100.000 lur da vihanañ.

Tu a zo, avat, da vikrofilmañ hep an ardivinkoù-se. Forzh penaos, e ranker prenañ ur c'hamera mat.

Tra souezhus, en amzer-me ma vezomp boas da baeañ ker pep tra : priz ur mikrofilm a zo izel-izel e-skoaz priz ul levr. Chom a reer sabatuet pa glever. A zo bravoc'h, ur mikrofilm a zalc'h nebeut a lec'h, a zo skañv, a c'hell bezañ kaset dre ar post evit un nebeut gwenneien, hag a zo diaes da zistrujañ ; bravoc'h c'hoazh, graet e vez buan-tre : un nebeut munutennoù da vikrofilmañ ur pikol geriadur, da skouer.

Un nebeut devezhioù a vije a-walc'h evit mikrofilmañ, hep dispign kalz arc'hant, an holl levrioù, an holl dornskridoù, an holl dastumadennoù kazetennoù, h.a., savet e brezhoneg, ha bremañ a-skign e manerioù Breizh-Izel hag e lenndioù Kemper, Roazhon, Londrez, Oxford, Dulenn, Pariz hag ar Stadoù-Unanet. Derc'hel a rafent aes en un armel. Kement-se hep kontañ an oberoù nevez diembann a c'hellfe dont da vezañ anavezet e-giz-se.

Arabat, siwazh; laouenaat re abred. Evit lenn ur mikrofilm e ranker kaout un ardivink c'hoazh, anvet «lennerez », hag a goust tost kement hag an ardivink-ober.

71

Amañ ivez, gant ijin, e c'heller en em dennañ. Bez' e teuer a-benn zoken, a lavarar din, da sevel hep re a vizoù un ardivink da lenn ur mikrofilm ouzh gouloù an deiz pe gouloù ur gambr sklerijennet mat gant tredan : un diskoulm d'ur gudenn amjestr, mirout ouzh ar film da domañ re e-kichen lamp al luc'hvanner.

Tud 'zo a gred e vo distroadet al levr gant ar mikrofilm en amzer da zont, hag e vezo e pep ti un ardivink-lenn mikrofilmoù e-tal an ardivink-pellwelerezh.

Etre brezhonegerien

Pezh a dleomp-ni aozañ etrezomp eo :

1. - Ur greizenn evit embann levrioù ha kazetennoù.
2. - Ur greizenn evit liesskrivañ.
3. - Ur greizenn evit fotokopiañ.
4. - Ur greizenn evit mikrofilmañ.

Hini eus ar pevar dra-se n' eo klok drezañ e-unan. En em glokaat a reont kenetrezo.

N' int gouest da vevañ ha da vleuniañ nemet dre genlabour brezhonegerien o lakaat a-gevret arc'hant, skiant, ijin hag ampartiz. Ma oufemp seveniñ ar menozioù-se e vefe Breizh e penn ar broioù bihan.

DEIZIADUR 1952 a zo deut er-maez

ar skouerenn : 20 lur an 10 skouerenn : 150 lur

P. Le Bihan, 1, avenue Marceau, TRAPPES (S.-et-0.)

C.C.P. 5349-06 Paris

KUDENN AN EMBANN

gant Per DENEZ

Kudenn an embann e Breizh a zo termenet gant an div evezhiadenn-mañ : 1 ur bajenn a vrezhoneg moulet a goust etre 700 ha 900 lur ; 2 bez' ez eus etre 200 ha 300 den o prenañ levrioù brezhonek.

Aes-tre eo, evel just, chom hep embann tra. Kement-se, avat, a vije asantiñ gwelout hor yezh o vervel. Rak ouzh an embann ez eo stag dazont hol lennegezh, hag ouzh hol lennegezh ez eo stag, evit ul lodenn vat, dazont hor yezh.

Peogwir n'eus ket mui tu da vont gwall alies da di ar mouler, ez eo ret dibab, a-douez hor skridoù, pere a vo kaset d'ar voulerez ha pere a embannimp ni hon-unan. N' eo ket diaes an dibab d' ober. D' ar mouler e vo roet kement tra a rank tizhout un niver bras a dud, pe tud estren d' an emsav : kazetennoù, geriadurioù, yezhadurioù, skridoù abostolerezh, skridoù evit ar vugale. Ar peurrest, barzhonegoù, danevelloù, studiadenoù, na vint lennet morse nemet gant 200 den, forzh penaos ez int embannet, a zle bezañ liesskrivet.

Tri doare, ouzhpenn ar moulañ, a zo da embann traoù, a zispleg Roparz Hemon en e bennad : al liesskrivañ, al luc'hskrivañ, ar mikrofilmañ.

Liesskrivañ a c'heller dre alkohol, war stensil, war follen-velal. Al liesskrivañ dre alkohol ne dalvez ket kalz tra, berr-bad ha disklaer ma 'z eo an 200 skouerenn bennak a c'heller tennañ gant pep mammenn. An binvioù liesskrivañ war follenn velal a ra labour brav-tre, met a zo re ger deomp d' o frenañ. Chom a ra al liesskrivañ dre stensil : emañ an Ao. Nedeleg o paouez diskouez, gant ul levr da zeskiñ kembraeg hag un dezenn diaes a-walc'h, e c'heller ober en doare-se embannadurioù dereat-meurbet. Ar benveg gwellañ a zo unan tredan, oc'h implijout paper war rolloù ha gwir liv-moulañ, eus ar merk *Sam* da skouer. Embannet en doare-se, e koustfe 100 skouerenn ur gazetennig 30 pajenn, o lezel priz an tredan er-maez, 3.300 lur.

73

Luc'hskrivañ a zo kalz aesoc'h d' ober, dre n' eus ezhomme benveg ebet na c'hellfed ket fardañ an-unan. Dre luc'hskrivadur e c'heller embann skritelloù da begañ war ar mogerioù, skridoù berr, tresadennoù, kanaouennoù. Setu penaos e reer. Tresañ a reer ar skrid, pe ar skeudenn, gant liv-sina, war ur baperenn dreuzwelus. Ledañ a reer an dresadenn war ur follenn baper a-ratozh, anvet *Ozalid*, hag e lezer anezho ur pennadig en heol, etre pemp eiladenn ha daou vunud, hervez nerzh ar sklerijenn. Diouzhtu goude e lakaer ar baperenn *Ozalid* en aezenn alkali, ha pemp munud a vez trawalc'h peurliesañ da ziskuliañ ar skeudenn d' an heol. Evit an aezenn alkali e saver ur voest koad, uhel ha strizh, gant un norig en traoñ evit silañ ar follennoù hag ur roued-orjal stegnet a-dreuz da virout outo a gouezhañ e-barzh an dourenn ; an alkali a vez lakaet da ziaezenniñ en ur pod-gwer war un dommerezig-tredan. Seul vuanoc'h e vez diskuliet ar skeudennoù ma 'z eo tommoc'h ha fetisoc'h an aezennoù er voest. Ar roll paper *Ozalid* (20 metrad X 0,75 m.) a goust e-tro 800 lur. Daou seurt a zo : hini « ruz » hag hini « violet » ; an hini ruz en em ziskuilh ar buanañ. Ar paper treuzwelus, al liv Sina hag an alkali n' int ket dispignoù bras.

Diwar-benn ar mikrofilmañ e c'heller Al Liamm, a gredan, embann ur studiadenn kent re bell.

An abretañ ar gwellañ e rankomp stagañ da implijout an doareoù-embann-se. Pep den a c'hell, hep re a boan, luc'h-skrivañ skritelloù diouzh e du e-unan. Da liesskrivañ levrioù, avat, e rankfed sevel ur greizenn e-lec'h ma teufe un nebeut tud kalonek da labourat da noz. Alioù, goulennoù, kinnigoù a vezo degemeret-mat. Rak hon intrudu hepken, hor youl-da-labourat a c'hell saveteiñ hor yezh.

OBER MAT HA LEZEL CHAOKAT.
(Krennlavar a vro Leon.)

NOTENNOU

HOR MIGNONED. — Roj' ha Mai-Per Loarer a zeu gant levnez da gemenn deoc'h ez eus ganet dezho ur paotr bihan, Ronan-Vari er Vilin-Wenn d' an 3 a viz Mezheven 1951.

Alan Kerambrun ha Frañseza Devismes a zo bet dimezet d'ar sadorn 23 a viz Mezheven en iliz Itron-Varia e Versailles.

DA WERZHAÑ. — Niverennoù kozh Al Liamm, (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11) Tir-na-nog (1, rummad kozh ; 2, 3, 4, 5, rummad nevez). 60 lur ar pezh. Goulenn digant sekretouriezh Al Liamm.

ANDRE GUILCHER, L'habitat rural à Plouvien, Brest, 1950. 148 pajenn gant skeudennoù, tresadennoù hag ur gartenn. — Ul levr savet gant an aked hag an urzh o deus graet brud an Ao. Guilcher evel gouizieg. Plijus e vo da lenn, ha, talvoudus dreist-holl, d' an holl re a gar ar bobl vreizhat hag a stourm eviti. Klask a ra ar gouerien gwellaat o ziez, ha mereurioù brav o devez alies bremañ : padal, nag a ziforc'h c'hoazh gant re Bro-Danmark pe Bro-Sveden ! Gwir eo e rank labourerien-douar hor bro reiñ arc'hant evit ma vo graet brezel en Indez-Sina ha gwasket meur a bobl. Evel e levr an Ao. Gauthier, e c'hellomp lenn e oa uhel-spontus niver ar glaskerien-vara kant vloaz 'zo : mare aour ar vourc'hizien. — Al levr a zo e gwerzh gant an oberour, Skol-Veur ar Lizhiri, Nancy.

AN AIMSIR CHEILTIACH. — Keleier eus an holl vroioù keltiek. Diskleriadurioù diwar-benn an doare m' eo bet « daskoret » maen Bro-Skos. Koumanant : 300 lur ar bloaz. Da gas da Smith and Sons, 248 straed Rivoli, Pariz. KRP 85-369 Pariz — en ur zisplegañ ez eo evit An Aimsir.

OGAM. — Deut eo er-maez : an niverenn 13, enni pennadoù diwar-benn mojenn Verzhin, an doue Kernunnos, an tasmantoù er c'hontadennoù breizhat, Lia Fail ; an niverenn 14, enni pennadoù diwar-benn galloud an drouized e kevredigezh ar Gelted ha deziadur ar Gelted (o-daou talvoudus) ; un niverenn a-ratozh skrivet gant Arzel Even ha gouestlet d' an hudouriezh ha d' an divinouriezh gant ar Gelted. — Koumanant : 600 lur ar bloaz. P. Leroux, 2, rue Léonard-de-Vinci, Rennes. C.C.P. 293-68 Roazhon.

MOUEZHIADEOU IWERZHON. — Setu amañ niver ar gannaded evit pep strollad : Fianna Fail (De Valera) 69 ; Fine Gael (Costello) 40 ; Labour 16 ; Clann na Poblachta (Mac Bride) 2 ; Clann na Talmhan 6 ; Dizalc'h 14. Moarvat eo bet diskaret Clann na Poblachta dre m' eo aet e rener, Mac Bride, d' ober emglev gant strollad Costello.

MOUEZHIADGOU BRO-SIKILIA. — Bro-Sikilia he deus ur Parlamant dezhi hec'h-un, o ren hec'h aferioù diabarzh. Setu aman pet kannad o deus bet ar strolladoù e mouezhiadeg Mezheven: Demokrated kristen 30 ; Sosialisted a zehou 3 ; Strollad ar Bobl (komunisted ha sosialisted a gleiz) 30 ; M.S.I. (fachisted) 11 ; Roueelerien ha frankizourien 9 ; Broadelourien 5 ; a seurt all 2. Evel ar vroadelourien, e c'houlenn ar Gomunisted ma vo roet muioc'h a frankiz c'hoazh da vro-Sikilia ha muioc'h a c'halloud d' he Farlamant.
75

BLEUN-BRUG. — Deut eo er-maez : un niverenn c'hallek enni pennadoù gant V. Favé, Maodez Glanndour (troidigezh), Bernard de Parades ; un niverenn vrezhonek gouestlet penn-da-benn d' an Tad Maner, — Koumanant : 400 lur. V. Seite, ru ar Vilin, Treboul. K.R.P. 544-22 Naoned.

LEVRIOU NEVEZ. — « Armoricaains et Bretons », étude anthropologique, gant P.-R. Giot (160 pajenn). E gwerzh (700 lur) e ti an oberour : rue du Thabor, Rennes (C. C. P. 612-58 Rennes) hag el levrдиоù.

NOTENN A-BOUEZ. — D'un niver Bretoned e kasomp Al Liamm evit netra. N' emaoamp

ket e soñj paouez a gas dezho hor c'helaouenn. Nemet frank-tre e c'houlennomp : ma c'hellit arboelliñ un tammig arc'hant, un tammig hepken, neuze soñjit ennomp. Hor buhez a zo diaes-TRE, hag ar bihanañ skoazell a zo bras evidomp. Kas a c'heller arc'hant gall da : P. Le Bihan, 1, Avenue Marceau, TRAPPES (5S.-et-0.). C.C.P. 5349-06 Pariz, Hag arc'hant estren da : Miss L. M. Thomas, TY'r Ysgol, Castellnewydd-Emllyn, Carms. Kembre.

UR FAZI REIZHET. — AR FALZ a zisplege, en he niverenn 25, e oa e difennet-groñs » ober implij eus an doare-skrivañ unvan e skolioù kristen eskopti Kemper. Goulennet hon eus en eskopti daoust ha gwir e oa, ha setu (troet e brezhoneg) ar respont hon eus bet :

Eskopti Kemper ha Leon d' an 18 a viz Gouhere 1951.

Goude bezañ goulennet keloù gant ar re o deus karg eus ar Gelennadurezh en Eskopti, e c'hellan respont kement-mañ d'o lizher :

1 — Renerezh ar Gelennadurezh Dieub en Eskopti Kemper n'he deus morse difennet e ve implijet en he skolioù al levrioù en doare-skrivañ unvan.

2 — Evit gwir, e vez implijet en darn vrasañ eus ar skolioù kristen an oberennoù en doare-skrivañ kozh (traditionnelle). Mar doe bet douget an dud da ober gant al levrioù-se kentoc'h eget gant ar re all ez eo dreist-holl, dre ma 'z eo anavezet an doare-skrivañ anezho gant Skol-Veur Roazhon evit an arnodennoù « licence ».

Ar Gelaouenn AR FALZ he deus faziet eta o komz a zifenn, rak biskoazh n' eo bet displeget menoz ebet a-berzh-eskopti war ar gudenn. Ne gredan ket a-hend-al — an dra-se a zo va soñj din va-unan — en defe biskoazh an Eskopti da zivizout tra diwar-benn kudenn an daou zoare-skrivañ. An dra-se zo er-maez eus ar pezh a sell outañ.

Ho pediñ a ran...

P. QUINIOU, Sekretour.

76

BREIZH HAG AN ESTRENVRO. — Barzhoneg Per Denez, « Daouzek a viz Kerzu », troet en euskareg gant Mirande 'tar Jon, a zo bet embannet nevez 'zo er gelaouenn « Euzko Gogo », moulet er Guatemala.

DEIZIADUR 1952. — Deiziadur 1952 Al Liamm a zo deut er-maez. Ar skeudenn a zo bet graet gant an arzour Yann Toulhoat. Evit hor skoazellan prenit hon deiziadur. Ne vo ket kaset nebeutoc'h eget 10 skouerenn dre ar post. Un distaol a vezo graet.

R. Huon, Roud ar Roc'h, LANNION. C.C. Rennes 684-08.

P. Le Bihan, 1, avenue Marceau, TRAPPES (S.-et-0.). C. C. P. 5349-06 Paris.

AL LIAMM 28

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 28

Gwengolo - Here 1951

7ed BLOAVEZH

TAOLENN

Loargann, Maodez Glanndour	3
Tronozh, Roperzh ar Mason	5
Marv out, Ronan Huon	8
An distro d'ar Vro, J. Prévert (tr. gant Kerlann)	9
An tri goulenn, Roparz Hemon	11
Al Louarn Gwenn, (kontadenn bobl) dastumet M. Klerg	21
E peoc'h an nevez-hañv, Per Denez	37
Ur weladenn da Abati Bodgwenn, M. Klerg	48
Prederiadennoù (Youenn Drezen), Y. Olier	54
Kad Mag Tured, Arzel Even	64
Al levrioù	67
Notennoù	69

LOARGANN

gant Maodez GLANNDOUR

1

E-touez deil al loa-zour,
War velezour al lenn,
Bleunienn velen, al Loar !

2

Pa stegnit en noz
Ho kwiad espar,
Kefnid brizh al lann,
Hag-eñ 've 'vit pakañ
Bannoù splann al loar ?

3

Sonit gant an drompilh evit al loar nevez
Evit al loar-gann, evit hon deizioù gouel...

Psalm 80.

Speciosa sicut luna, Ecclesia...

Ambrosius.

Selené, Selené,
Da c'houlou gwelevus
'Vel dassked an divrall
War dremm ar boud kemmus !

Splannder o tont
Eus an tu-hont, an-tu hont...

Teñvalded eo pep tra
Nemet aour al lugern
War da noazhder.
Trouz eo pep tra
Nemet da sonerezh
Er sioulder.

Em daouarn, kemerout
Pailhour da skinennoù,
Hag o tañsal, Gobelin-noz,
O strewiñ war va zro.
A vozadoù...
Sellout ouzhit, hag eus da luc'h
Leuniañ va daoulagad,
Eus da drivli
Kargañ va c'halon vle,
Ha didrouz, kanañ dit em askre
Ur c'han diglevus,
Ur c'han d' al luc'h hepken
En tu-hont d'an noz,
Ur c'han d' ar vuhez hepken
En tu-hont d' ar maro...

O va c'halon vezvet, berrbad,
Ur predig troiata
Ur predig daslammat,
Betek dinijal kuit eus ar boupenn (1)
E tarzha laouen ar goulou deiz.

Nevez-amzer 51.

(1) Poupenn : Chrysalide de papillon.

TRONoz

gant Roperzh Ar MASON

Pan very disochet diouz an faet a'n bet man.
Mellezour an Maru (371).

Pa zeuy achimant kantvedoù an tir,
Pa vo distrujet buhez ar bed-mañ,
Pa vo dasorc'het, goude mored hir,
Hor c'horfoù distag, lugernus ha glan,

N' hor bo neuze koun ag an douar pounner
A vreign war e oar hor c'hig diskaret,
Nag a vroud e flemm, pa zeuas (1) d'hor c'hemer
An Ankoù digar, o muiañ-karet !

Barzh mintin sklaer war islonk ar (2) mor,
E vo graet ur bed skedus ha seder.
Aeled a bep neuz, a-dreuz al lijour,
A skino d'al laez truez ar Salver.

Ha setu dispar, o sevel arre,
Broioù nevez-flamm o deus hor bamet,
Kêrioù hon enderv ha leur hor beure,
Lec'h m' hon eus bivet, leñvet ha strivet...

E-kreiz ar vered digor he bezioù
Un iliz a vo, leun a sklerizenn,
Evel e prantad hor c'harantezioù...
Ha ne oa ket dec'h eur hon euredenn ?

Ar c'hleier sklentin du-hont o tintal
A embanno splann hon eus bet an trec'h
War ar madoù faos, war tun an noz dall.
Ankouazhaet hor bo o yav hag o bec'h.

(1) ur silabenn bepken.

(2) distaget èr.

6

Ganimp e kerzho, lerc'h-ouzh -lerc'h (3) el lann,
Mignoned e-leizh ha tud dianav,
O strebotiñ holl, edan an heol splann,
Gant o daoulagad divarc'het ha bav.

Rak ne vimp mui boas (4) ouzh pouez an danvez.
Daoust dezhañ bout skiant, ha boull ha mibin.
Pell hor bo kousket e donded ar bez
Hor c'horf a vo mezv met bev ha lirazhin !

Setu ma redo pobloù a bep gouenn,
Re wenn ha re zu, war-du lein an tir
Ha, stank er flagenn, bodadeg laouen
Ar vretoned kozh a strew o blev hir...

Ar re a wele bugulez Plarnel
War an erin gouez, engroez ar re varv,
Holl ar soudarded kouezhet er brezel,
Tud yaouank ha blouc'h gant tud louet o barv.

Ha tostoc'h ouzhimp, doujus ha tener,
Evel chal ar mor, tolp hor bugale.
O diskennidi, rummad diniver,
O kanal uhel evel an aelez !

Neuze a-pa sellimp
An eil ouzh egile,
Da glask ar gred oa dimp
E amzer gozh hol le,

Da spial 'vel agent
Fulenn hor c'harantez,
Hec'h adkavin, divent,
E don da lagad-te !

O sell fizius atav
E tonkadur an Neñv,
Miloer un ene brav,
Ur youl dener ha kreñv !

7

Ken peoc'hus ha gwechall
Goude bennozh hon Doue,
Pa veze didamall
Paradur hor c'hig gouez...

Ha gwiv ha digabestr
E kerzhimp dre ar glen
Davet kalon ar Mestr,
A-unan da viken !

Brest 1950.

(3) distaget ozh.

(4) distaget boes.

8

Marv out

gant Ronan HUON

Marv out
Ne oa ket kalz a dud
p'o deus da gaset d'ar vered.
Petra 'ri ? Nevez 'zo oas er gêr-se,
Ne oas ket anavezet,
Ar gargidi te oar, kaset ha degaset
Ha yaouank.
E gwir, ne zarempredes ket kalz a dud
Da wreg az poa, da di
Neuze, ne chomes ket
da ruzañ er straedoù,
nag en tiez-evañ
e-lec'h ma vez kavet mignoned.
An dud - Arabat dit
Kaout droug outp - hañ ?
Memestra.

9

An Distro d'ar Vro

gant Jacques PREVERT

lakaet e brezhoneg gant KERLANN

Ur Breizhad eo, d' e vro c'henidik e tistro,
Graet gantañ meur a daol fall

Pourmen dirak ar friturioù e Douarnenez a ra.
Ne anavez den
Den n' e anavez
Trist bras eo.
Mont a ra e-barzh un ti-krampouezh da zebriñ krampouezh.
N' eo ket evit debriñ hini avat.
Bez' ez eus un dra bennak a vir outo diskenn.
Paeañ 'ra
Kuit ez a
Lakaat tan en ur sigaretenn a ra
Butunat avat n' eo ket evit ober.
Bez' ez eus un dra bennak 'n e benn
Un dra bennak treuz
Tristoc'h-trist eo bremañ.
Hag, a-daol, e teu dezhañ da soñj :
Unan bennak, pa oa bihan, a lavaras dezhañ :
« Echuiñ a ri da vuhez war an dibennerez ».
Ha bloavezhioù-pad
Biskoazh ne kredas ober netra
Neket zoken treuziñ ar straed,
Neket zoken mont war ar mor,
Netra, netra-netra.
Dont a ra ar soñj dezhañ :
- An den-se, diouganer pep tra, e donton Kras eo an hini oa.
E donton Kras a denne droukchañs war an holl dud,
Ar pemoc'h !
Hag e soñj ar Breizhad en e c'hoar
O labourat e Vaugirard
En e vreur marvet er brezel.
En holl draoù en deus bet gwelet
E kement tra holl en deus-eñ graet, e soñj.
An dristidigezh a beg outañ a bep tu
Ur wech all c'hoazh e klask
Lakaat an tan en ur sigaretenn
10
C'hoant butunat avat n' en deus ket
Neuze e ra e venoz mont da welet tonton Kras.
Mont a ra
Digeriñ a ra an nor
An tonton ne oar ket piv eo
Eñ avat a oar
Hag a lavar :
« Devezh mat, tonton Kras ».
Ha neuze ober ur gwe d' e goug
Echuiñ a reas e vuhez e Kemper war an dibennerez
Aet a-raok div zousennad krampouezh en e gof
Ha devet ur sigaretenn.

Jacques Prévert
« Paroles »

AN TRI GOULENN

gant Roparz HEMON

Bez' e oa latar en aer, hag an aotrou Pont, da c'hwec'h eur diouzh an abardaez, o tont er-maez eus e vurev, a oa mall warnañ bezañ er gêr. Evel ma oa e miz C'hwevrer, e oa noz. Ne oa ket yen. Klouar oa al latar kentoc'h. An aotrou Pont a vije chomet a-walc'h o pourmen. Ya, pourmen, d' an eur-se, e zisglavier digor a-us d' e benn, hag al latar o perlezennañ e vantell hag e gachkol gloan, hag o tiamantañ e voustachoù a oa bet du, hag a oa o treiñ da c'hlas, o c'hortoz treiñ da wenn.

O pourmen, dre ar straedoù leun a dud o tont eveltañ eus o labour : implijidi, micherourien, bugale-skol, dimezelled ar Post, daktiloed, ar re-mañ ken mibin o zreid ha ma oa bet o bizied a-hed an deiz, hag oc'h ober tak-ha-tak war ar pavez dres evel o mekanikoù-skrivañ war o zaolioù bihan re burevioù.

Pourmen, eus ur reverber d' egile, gant un torkad-bleunioù en-dro da bep hini anezho, bleunioù tan, ha ne oa ket daou dorkad heñvel en o zouez. Teurel ur sell a-gleiz, ouzh prenestr milskedus ur stal horolajer ; a-zehou, ouzh diabarzh ul limouzinenn, ur vaouez kaer enni, gwennder he c'horzailhenn flouret en he foulinennoù ; a-gleiz, ouzh dor un ostaleri, ar pajig galoñset o tigeriñ an nor da zaou aotrou ; a-zehou ouzh kistin o tañsal war urbladenn-rostañ, hejet gant pasouer ar varc'hadourez ; a-gleiz, ouzh...

O klevout un tramm o tont, evel pa vije, eus a-dreñv e skoaz, e rankas sellout a-zehou. Neuze e komprenas n'eo ket hepken c'hoant pourmen en doa bet. O pourmen e oa bet e gwir ; hag an tramm o pellaat, en ur drabidellañ war an div roudenn, leun-kouch evel ur c'horn-butun chouket mat.

Ne oa d' ober nemet kerzhout pelloc'h c'hoazh, betek an harz kentañ, ha pignat, ma vije tu, en un tramm all. Adarre e vije diwezhat o tont d' ar gêr. Adarre e klevje gant e wreg. Hag hiziv, war ar marc'had, e oa e zeiz-ha-bloaz ! Hiziv en dije an aotrou Pont, dalc'her-kontoù en ur stal-ispisiri vras, nav bloaz ha tregont. Zeli he doa graet, sur a-walc'h, ur wastell. Pa veze ur gouel da lidañ, Zeli ne dorre ket he fenn da c'houzout petra ober : dezhañ, ur wastell ; d' he c'hoar Anna, ur golo-levr e ler koagrennet ; d' he breur-kaer, gwaz Anna, ur voest-sigaretennoù e ler koagrennet ; da dintin Varc'harid, un daolenn o tiskouez bleunioù en ul lestr porselen. Me a lavar : ober. Rak Zeli a ouie ober an holl draoù-se. Morse ne brene ur prof en ur stal, evel ma reomp-ni, ar re na ouzont ober netra. Evel ma rae an aotrou Pont.

12

An aotrou Pont a gerzhas buanoc'hik. Ur guchennad tud a oa o c'hortoz an tramm.

Un dorn, a voe lakaet war e vañch,

Bez' e oa un dorn treut, skarn, askornek, ivinek evel krabanoù ur sparfell. Ouzh an dorn-se e oa stag ur vrec'h, moan evel ur werzhid. Ar werzhid a oa sanket e profont ur chal du, tev-eston, gloan pilpousek pleg war bleg evel houlennoù dour lous, en ur c'han-distrouilh. E-barzh ar chal e oa ur penn, ha penn an teir Gorgon a oa hegarat en e gichen : ar blev evel naered rous, ar genou tric'hornek evel beg ur pesk, an daoulagad ront hag evel daou vaen-oniks o flammañ..

« Ur gwenneg en anv Doue, » eme ar wrac'h.

Gant e zorn dieub, an aotrou Pont a firbouchas e godell e jiletenn. Kavout a reas ur pezh aluminiom dek gwenneg, a lezas da gouezhañ war ar chal. Kerkent e voe skrapet gant ivinoù eil dorn ar glaskerez.

An dorn kentañ ne ziskroge ket dioutañ: Gwaskañ ha bresañ e vañch er c'hontrol. An daou vaen-oniks a fulennas.

« Peogwir oc'h ken mat, » eme he mouezh, flour evel mouezh un ael, « ez an d' ober deoc'h un donezon. Grit tri goulenn, a-raok hanternoz, hag e vezint sevenet. Me a zo ur voudig koant kuzhet dindan stumm ar gorkerez. »

Hag an aotrou Pont a chomas teoget, badinellet, meduzet, amzer d' ar voudig koant da steuziañ, o lezel-war he lerc'h ur frond lavand, tin ha jesami.

Un tramm a dremenas c'hoazh. Ne c'hellas an aotrou Pont kavout plas nemet en hini war-lerc'h.

Ur vaouez en e gichen a oa o kontañ un istor :

« Ya, evel ma lavaran d' am c'hoar-gaer, kement-se n'eo nemet sorc'hennoù. Bez' ez eus tud, c'hwi 'oar, a wel traoù na vezont ket gwelet gant ar re all. Sorc'hennoù, me 'lavar dezhi. Mes krediñ a ra. Kaer a zo ober, krediñ a ra. Me 'gav din ez echuo ar plac'h-se e Montroulez. »

An aotrou Pont n' en doa ket c'hoant echuiñ e Kemper. Ar skuizhnezh e oa, a soñjas, ar skuizhnezh, ha netra ken. E miz Genver ez eus muioc'h a labour eget d' ar mareoù all eus ar bloaz. Rolloù da sevel diwar-benn ar bloaz paseet. Neuze e kontoù ar miz, e oa bet ur fazi. Ha pep tra d' ober div wech.

Pa ziskennas eus an tramm e oa daou daol o seniñ e tour an iliz : seizh eur hanter ! Ur pennad-hent en doa d'ober c'hoazh, dre ruioù bihan didud, goulaouet fall. Hag eñ da vont, hogozik d' ar red, damserret e zaoulagad koulskoude, gant aon na vije ar voudig dre aze o riboulat.

13

Dor an ti bihan a oa digor-bras. En trepas e oa gouloù war elum. Ne oa den eno, nemet c'hwez an dev o tont eus ar gegin. Ha bremaik Zeli, er sae lien a lakae war he dilhad all evit ober ar gegin pe ar menaj, ruz ha divjod, fuloret :

« D' an eur-mañ e teuez d' ar gêr ! »

An aotrou Pont a zigoras e zisglavier d' e lakaat da sec'hañ, evel boaz, e korn ar sal-gibellañ.

« Kement a dud a oa o klask kemer an tramm, » emezañ. Zeli ne selaoue ket.

« Ha bremañ, ar wastell am boa graet evit da zeiz-ha-bloaz a zo devet ! »

An aotrou Pont, o tostaat ouzh e wreg, a lakaas ur pok war unan eus an div jod ruz. N' en doa ket amzer da lakaat ur pok war eben.

« Lez ac'hanon, » emezi o pellaat. « Tremenn poent eo mont ouzh taol. »

An aotrou Pont a voe an hini kentañ azezet ouzh taol. Tomm-touforek e oa er sal-debriñ, ruz an tan er fornigell . A-dreñv ar c'harrezennoù mika. E chaosoniou gloan en e dreid, er chupenn du a zouge e-barzh an ti e-pad ar goañv, staget gant ur gordenn seiz plañsonet en-dro d' e zarezreiz, e servietenn sanket ur c'horn anezhi e fal e chupenn hag astennet ledan war e varlenn, e c'hortoze, e zaouarn juntet war an daol, en ur dreiñ e zaou viz meud.

Ouzhpenn ur c'hardeur a dremenas. Zeli a oa o vont-dont eus ar gegin d' ar gambr hag eus ar gambr d' ar gegin. En diwezh e teuas. Lamet he doa he sae-geginerez. He fried a remerkas, e oa ganti ur vlouzenn nevez, ur vlouzenn satin gwenn, - pe seiz, pe reion, ne ouie ket reizh, mes lufr-dilufr atav, - gant balafenned liv flamm, melen, ruz, glas ha limestra, brodet, - pe livet, ne ouie ket reizh kennebeut, - o nijal eus he dargreiz d' he skoaz. Paour kaezh Zeli ! Ar vlouzenn-se, sur, n' he doa ket koustet ker, ker en arc'hant da vihanañ : un troc'had satin, pe n' eus forzh pe zanvez e c'helle bezañ, ar restaj diwar ur c'houpon bennak chomet e traoñ ur stal, ha kinniget hogozik evit netra. Ar balafenned a oa bet graet gant Zeli, hag a oa c'hoarezed pe genitervezed d' ar re a boble an ti, ur familh niverus, war an tog-kleuzeur, war ar skramm dirak ar siminal, war ar rideozioù er gambr, war an doug-disglavieroù en trepas, war ar « c'hozi » da virout an te tomm er pod-te pa veze degemeret tud. Zeli an arzourez ne felle dezhi kaout nemet traoù arzel war he zro.

14

An aotrou Pont en doa gortozet gant kalz a basianted, rak an amzer a dremen buan pa vez ar spered o c'hoari. O c'hoari e oa. Pred eo diskleriañ deoc'h, lennerien, d' ar re ac'hanoc'h a vije bet touellet gant komzoù ar voudig, ne oant bet morse lavaret. Ur glaskerez kozh o c'houlenn, - hag o kaout, - an aluzen, ya. Mes ur voudig koant, nann. Kement-se a oa bet ijinet gant an aotrou Pont. Hag an aotrou Pont a ouie ne oa nemet ur faltazi. An dud a lenn romantou, a ya d' ar sinema pe d' an teatr, perak ? Da vogañ o faltazi, da ren e-pad ur pennad ur vuhez ha n' eo ket o buhez wirion. Mat, an aotrou Pont a rae gwelloc'h : empentiñ a rae e istorioù hag e filmoù e-unan, hag a zo muioc'h, c'hoari anezho.

Zeli a oa ken arzel en he c'hegin hag e lec'h all ; da lavarout eo, liv ha, siwazh, blaz an arz a oa gant he c'heusteurenn, ma n' eo ket ar ger keusteurenn ur ger re zanvezek evit ar meuzioù milzin ha dilikat a lakae war an daol, douget gant mil evezh war begoù hec'h ivinoù skarlek, ur minc'hoarzh prerafaelitel war he diweuz. An aotrou Pont, pa oa c'hoazh paotr yaouank, e ti e vamm, a veze roet dezhañ da goan soubenn, ha goude kig ha legumaj. Soubenn e vamm a oa druz, enni tammoù bara, kaol, ognon, hag alies patatez, ken stank ma ranked kaout nerzh evit fiñval ar gloge. Soubenn Zeli a oa bouilhoñs graet gant daou askorn poñsin hag un dailhennig bara krazet o neuñ e-kreiz e-giz ur radell. En abardaez-se, avat, ne oa ket a soubenn. En enor e zeiz-ha-bloaz, ar servij porselen Limoj a oa bet tennet eus foñs ar ganastell, ha da lakaat en asiedoù kaer e oa oliv hag un hilienn gwer-ha-melen graet dre veskañ ur voestad piz-munut gant ur voestad kranked ha pebr hag eoul ha safron ha paprika. Ar garafenn hag ar gwerennoù Bakara a oa bet tennet ivez. Mes dre eurvad, an aotrou Pont a veze lezet e karg eus ar gwin, ha gwin mat a c'helle prenañ gant un diskont en e stal-ispisiri.

Debriñ a rejont da gentañ hep kaozeal nemeur. Zeli eo a gomze atav en ti-se, rak tavedek oa he fried dre natur. Ha Zeli ne oa ket difachet c'hoazh. Goude an oliv e voe ur pastez kig, prientet diouzh ur segred nevez dizoloet en ur gazetenn. Ne oa ket mat. Zeli a rankas anzav ne oa ket mat.

« Ha me, » emezi, « gant an dra-se abaoe ar mintin ! »

Huanadiñ a reas. Ne voe nemet un huanadig. A-walc'h koulskoude da rannañ kalon an aotrou Pont. Hag eñ goulenn un eil tamm.

« Nann, » emezi. « Evit ober plijadur din e c'houlennez. N' eo ket mat. Ha bremañ, ar wastell a zo devet. »

15

Zeli a lamas an div asied hag ar plad diwar an daol evit o c'has d' ar gegin. He fried a chomas er sal-debriñ e-unan-penn. Dastum a reas bruzun bara e-skign war an doubier hag o lakaat en e c'henou evit o chaokat goustad, prederiet, melkoniet, dic'halloud.

Souden e soñjas er voudig koant, hag en tri goulenn.

« Feiz, » emezañ a vouezh izel, « feiz, me 'zo o vont d'ober ar goulenn kentañ : arabat d' ar wastell bezañ devet ! »

Mousc'hoarzhin a reas outañ e-unan. Ha posupl e oa d' un den o vont war e zaou-ugent vloaz bezañ ken bugel ? Horjellañ a reas e benn ha bransellat e gorf war e gador, evel ma rae pa oa bihan, o soñjal ez eo pep den evel ar boestoù-se a vez renket war al listrier, - pebr, kafe, holen, sukr, bleud, - hag e c'hell an hini vihanañ mont e-barzh an hini nesañ, ha houmañ c'hoazh e-barzh an hini nesañ, betek derc'hel holl e-barzh an hini vrasañ : ar babig e-barzh ar paotrig, ar paotrig e-barzh ar c'hrennard, ar c'hrennard e-barzh an den yaouank, an den yaouank e-barzh ar gour. Digorit ar gour, hag e kavot kement-se en e greiz.

« Mat ! N' eo ket ken devet-se ! » eme Zeli o tont ; « a-boan suilhet, ha c'hoazh ! »

Daoulagad an aotrou Pont a baras war ar wastell, sichennet brav war ur follenn baper-dantelezh e-kreiz an daol.

Zeli ne seblante ket bezañ re souezhet. Marteze ne oa ket bet devet ar wastell, evel m' he doa huchet dezhañ. Ar merc'hed-se ! Ken buan he dije lavaret e oa bet losket, pulluc'het zoken. Pezh a oa sur koulskoude, c'hwez ar bleud devet a oa en trepas pa oa erruet an aotrou Pont. Dor an ti a oa bet lezet digor, a zo muioc'h, moarvat abalamour d' ar c'hwez. Pe marteze, Zeli he doa digoret an nor da welout hag-eñ e oa o tont ?

An aotrou Pont ne gredas ket ober atersoù. Edo Zeli o troc'hañ ar wastell gant ar gontell dorn arc'hant. An diabarzh a oa melen, an diavaez gell-kistin ; nemet ur pik du pe zaou war ar barr, ne oa ket an disterañ suilhadenn. C'hwez ebet, nemet c'hwez an amanenn hag ar vioù fresk. Zeli, laouen, en em lakaas da ragachat :

« Ha pa soñjan ez eus tud a ya da brenañ kouignoù e ti ar pastezour ! Kouignoù graet gant margarin, poultr-vi, sakarin ha brenn-heskenn ! »

« Evelato ! »

« Me a oar penaos e reont. Ha pa lavaran da Anna, arabat prenañ kouignoù

er staliou-se, te a gouezho a-benn ar fin, ha da waz, ha da verc'h... »

Amañ e chomas krenn a-sav. Rak Suzan, merc'hig he c'hoar Anna, a oa klañv e gwirionez, diwar re gorfad kouignoù pastezourien pe diwar un abeg all ; klañv-fall e oa, hag en devezh-se end-eeun e oa ber oberataet en he zi, re glañv da vezañ kaset d' an ospital.

16

« Ha Suzan ? » eme an aotrou Pont.

Zeli, mezh ek un tammig, a rankas anzav he doa ankounac'haet Suzan.

« Ez an da bellgomz, » emezi.

Abaoe bloaz e oa kaozeadennoù hir, ha zoken tabutoù, etre Zeli hag he fried evit gouzout ha lakaet e vije an telefon. Zeli he doa c'hoant bras, bremañ ma oant perc'henned un ti, gwelout o anv e Levr an Telefon. An aotrou Pont a vire :

« D' ober petra ? Da vezañ direnket deiz ha noz ? » Zeli, avat, he doa c'hoant bras ivez kaout ur yenerez er gegin.

« N' omp ket pinvidik a-walc'h, » en doa lavaret he fried, « evit kaout er bloaz-mañ ur yenerez hag ar bellgomz war un dro. Ret e vo dibab : ar frijider pe an telefon ! »

Dibabet oa bet ar frijider. Edo an armel wenn, gwerniset ha kromet, o lufrañ er gegin, ha bep miz e oa ret ober ur boulc'h e gopr an aotrou Pont da baeañ ar skod. Evit pellgomz e ranke Zeli mont da di he mignonez, gwreg ar medisin, en ti e-kichen.

Zeli a lakaas he mantell-c'hilav plastik treuzwelus, sur a-walc'h evit ma vije gwelet he blouzenn nevez gant he mignonez, hag a yeas er-maez.

An aotrou Pont a gargas e werenn gant gwin ruz, hag a danas ur sigaretenn. Amzer a oa. Anaout a rae teod Zeli ha teod gwreg ar medisin.

Ober un eil goulenn ? Ar c'hoari a oa aet re vat hag an aotrou Pont a oa un tammig nec'het. Ha goulenn petra ? Anat e oa : Suzan a oa klañv.

« Ra vezo pareet Suzan ! » emezañ.

Skrijañ a reas o klevout e vouezh, rak ar c'homzoù-se en doa lavaret uhel, ha tregerniñ o doa graet en ti didrouz, o lakaat, - moarvat ne oa nemet e faltazi, - ispihennoù strink ar c'hantolor war ar siminal da dintal hag al loaioù bihan war ar gredañs da respont.

Mes skrijañ kalz kreñvoc'h a reas c'hoazh ur pennad goude, o klevout dor an ti o tigeriñ trumm, ha Zeli o krial e anv :

« Fernant ! Fernant ! »

17

Hag hi da redek, hogos da lammat, er sal-debriñ :

« Fernant, biskoazh kemend-all ! Me oa krog en telefon, ha Solañj, - (hounnezh oa gwreg ar medisin) - he doa lakaet ar selaouer all ouzh he skouarn da glevout, hag unan bennak en ti, ur glañvdiourez a gredan, a oa o c'houlenn piv oan, ha ne felle ket dezhi reiñ keloù, hag a-greiz holl he deus lavaret din gortoz, ha gortozet em eus, ha neuze em eus klevet mouezh Anna, ha lavaret he deus din e oant en trepas, o sellout dre an nor e-barzh ar gambrig ma oa Suzan enni, ha n'he doa ket digoret ul lagad abaoe ma oa bet operet, hag ar medisin yaouank en doa lavaret d' an tad ne oa mui esper da gaout, daoust ma oa ar medisin kozh fuloret ha ne felle ket dezhañ lavarout netra, ha neuze o deus klevet galv an telefon, - me e oa, te 'oar, - ha kerkent Anna he deus gwelet Suzan o tigeriñ ul lagad, ha neuze egile, hag o klask sevel en he c'hoazh, hag ar medisin kozh a zo aet e-barzh ar gambrig hag ar medisin yaouank war e lerc'h, ha neuze ar medisin yaouank a zo deuet er-maez, hag en deus lavaret da Anna : ho merc'h a zo saveteet. Ha neuze ar glañvdiourez a zo deuet da gerc'hat Anna da respont an telefon, hag Anna a zo aet hag he deus kontet kement-se din, hag a-boan ma c'helle padout gant al levnez. »

Ar c'homzoù a vourboulhe o kouezhañ eus genou Zeli evel lammdour an Niagara, hag an aotrou Pont n' en doa ket komprenet an hanter. Komprenet en doa a-walc'h koulskoude.

Hag eñ lonkañ e werennad win en un taol ha chom alvaonet ha bourouellet da sellout ouzh Zeli, hag e sigaretenn oc'h en em vutuniñ hec'h-unan er pladig-ludu.

« Sabatuet out, » eme Zeli. « Me 'zo bet sabatuet ivez. » Hag hi, plijet bras gant hec'h istor, da vont d'ober ar c'hafe.

An aotrou Pont he c'hleve o vouskanañ er gegin. Eñ n' en doa ket c'hoant da ganañ. Ar wech diwezhañ dezhañ, a soñje, da c'hoari gant ar boudiged. Ha ma oa bet ar wrac'h kozh-se ur voudig e gwirionez ? Ne c'helle ket bezañ. Ne oa ket a voudiged. Traoù iskis a c'hoarvez. En deiz all, ur plac'h en ispisiri a oa o kaozeal diwar-benn he breur, a oa en Tonkin. Ha piv a oa o tont er stal, a-dreñv he c'hein, nemet he breur, deuet e permission hep bezañ skrivet d'ar ger ? Ha kant ha kant skouer evel-se a vije aes da gavout.

Marteze eo ar gwin a oa o sevel d' e benn : ur momed goude, evel ur skleur a baras e teñvalijenn e ene, hag a fennas ul liv fentus war e ved. An trede goulenn a chome c'hoazh da ober. N' eus forzh petra. N' en doa nemet goulenn n' eus forzh petra, hag e vije roet dezhañ : bezañ impalaer Bro-Sina, bezañ ur ramz, bezañ gouest da nijal... Peseurt penn a rafe Zeli !

Graet a-walc'h en dije ur goulenn diot evel-se, netra nemet evit daeañ ar voudig koant. Prometet he doa reiñ dezhañ tri goulenn, ...nann, n' he doa prometet netra, ...an aotrou Pont an hini eo en doa graet dezhañ e-unan ar bromesa en anv ur voudig na oa ket anezhi... Mes bremañ en doa bet daou c'houlenn, ha ne ouie mui petra krediñ pe digrediñ.

18

Se a zeske dezhañ. Atav e tistroe ar menoz-se war e spered : se a zeske dezhañ c'hoari gant ar boudiged ! Ar sklerijenn-se a oa tarzhet en e galon a oa dija o vervel, o vervel, o taskrenañ evel an neudenn en ur glogorenn-dredan pa vez prest da derriñ. Ar gouloù a oa ruz, disked. En un taol e voe mouget.

Moarvat e vije furoc'h chom hep ober goulenn ebet. Mes an aotrou Pont en doa aon, aon da goll e dammig poell. Ne oa ket a voudiged. An dra-se a ouie. Ha koulskoude, perak en doa bet neuze e zaou c'houlenn ? Penaos en doa bet anezho ? Gant piv e oa bet selaouet ? Kendarvoud hepken ? E youl o labourat hag oc'h efediñ dreist d' e emskiant ?

Nann, gwelloc'h oa ober un trede goulenn, goude holl. Kazi sur n' en dije ket anezhañ. Neuze e vije mat pep tra.

Seurt goulenn a ranke bezañ graet en doare, - o lakaat e vije sevenet evelato, - na vije diskleriadur ebet da reiñ da zen, na dreist-holl da Zeli. Kontañ istor ar voudig dezhi ? Un devezh goude ne vije brud nemet eus an dra-se e kêr, marteze er vro a-bezh, rak lakaet e vije war ar c'hazetennoù, gant e boltred, ha skeudenn e di, hag all, hag all. Hag er stal-ispisiri, an holl, eus ar mestr bras betek ar mousig-bihan o tont da sellout outañ en e vurev.

Gwir eo e c'helle goulenn bezañ pinvidik, ha neuze ne vije mui ezhomme dezhañ mont da labourat. Mes penaos ? Penaos, hep ober trouz, hep bezañ anvet laer, ha marteze bezañ kaset dirak ar polis da ziskuliañ penaos en doa gounezet e binvidigezh...

An aotrou Pont ne gavas nemet un doare, an hini a vije bet kavet, gant ne vern piv :

« Ra c'hounezin fenozh, » emezañ, « al lodenn vras el lotiri ! »

Gouzout a rae e tenned al lotiri en abardaez-se. Gouzout a rae e oa bet prenet gant Zeli un dekvedenn, evel kustum:

Hag eñ sevel da zigeriñ ar radio. Edo Zeli o tont gant ar c'hafe.

« Ya, digor ar radio, » emezi, « me 'm eus c'hoant selaou un dra bennak gant Scarlatti, a dle bezañ c'hoariet d' an eur-mañ. »

Scarlatti, Cimarosa, Cavalli, Monteverdi, ar re-se oa anvioù hud gant Zeli, hag a ouie a-boan lenn he notennoù, ha c'hoazh an alc'houez sol nemetken, abaoe m' he doa klasket deskiñ c'hoari ar vandolinenn en he yaouankiz. Hogen an anvioù-se a oa disteñget. Ne oant ket evel Gounod ha Massenet, mat a-walc'h evit porzhierz an ti bras e korn ar ru.

19

« Me... » eme an aotrou Pont, e zorn war ar bouton, e vouezh o krenañ un tammig, « me... a garfe selaou al lotiri... »

« Al lotiri ? »

« Da c'houzout hag-eñ e c'hounezimp... »

« Gounit el lotiri ! Te 'oar ervat ne c'hounezomp morse. Ne ouzon ket zoken perak e talc'homp da brenañ un dekvedenn. Se 'zo koll arc'hant. »

« Pelec'h emañ ar bilhed ? »
« C'hoant ac'h eus selaou al lotiri ? »

Zeli a oa imoret. Mes a-greiz-holl, e lavaras, hogos hegarat:

« Mat ! peogwir ez eo da zeiz-da-bloaz ! Ne ran forzh. Emañ ar bilhed e tiretenn ar bufed. »

An aotrou Pont a gavas ar bilhed etre lizher-dle ar gompagnunezh-tredan ha karnedig ar gannerez-dilhad. Zeli a zistalias an daol diouzh un tu, a savas an doubier, hag en em lakaas da dresañ gant ur c'hreion glas patromoù broderezh war un tamm lien evit ober penn uhelañ un hiviz. He fried, e stilo en e zorn, un tamm paper dirazañ, ar bilhed en tu dehou, en em lakaas da verkañ sifroù al lotiri dre ma vezent embannet, e gafe o yenañ en dasenn hanter leun en tu kleiz. E vuzelloù a oa serret, e dal krizet. Al lodennoù bihanañ a voe embannet. Neuze, al lodennoù brasoc'h, hag al lodenn vras en diwezh.

« N' hon eus ket gounezet, » emezañ.

« Petra am boa lavaret dit ? » eme Zeli hep sevel he daoulagad.

M'he dije savet he daoulagad he dije gwelet ur mousc'hoarzh o ledanaat war dremm he fried.

« A ! » emezañ o harpañ e gein ouzh lein e gador, o lezel e zivrec'h da gouezhañ, hag o tisammañ e galon gant un huanad hir.

Ar bed en e blom ur wech c'hoazh ! Friket, flastret, drailhet, dispennet, bruzunet ar voudig ! Netra war he lerc'h, na zoken ur vogedenn. Pep tra en-dro dezhañ evel boaz : an arrebeuri sioul, an tan er fornigell, e chaosoniou en e dreid:

« C'hoant kousket ac'h eus ? » eme Zeli.

« A gav din, » emezañ o vazailhat. Hag ez eas da serriñ ar radio.

Pa voent en o c'hambr, en ur lemel e chupenn, e welas ul lizher war gorn ar siminal.

20

« Petra eo al lizher-se ? » a c'houlennas.

« O » eme Zeli, « disoñjet em boa. Skritur tintin Varc'harid. Moarvat ul lizher deiz-ha-bloaz. Me 'zo sur e lavar n' he deus ket bet amzer da brenañ ur prof dit. Ar prof a deuo diwezhatoc'h, a-benn miz pe zaou. Te 'anavez tintin Varc'harid ! »

An aotrou Pont a rogas golo al lizher. Lenn a reas :

« Ne ouzon ket, Fernant, petra da reiñ dit evit da zeiz-ha-bloaz. N'em eus kavet netra d' ober plijadur dit. E-giz-se e kasan dit ur bilhed lotiri. Gwell a se ma c'hounezez. Ur pok bras dit ha va gwellañ gourc'hemenoù da Zeli. »

Gant al lizher e oa ur bilhed lotiri, ha n' eo ket un dekvedenn, mes ur bilhed klok e oa.

« Zeli, » eme an aotrou Pont, disliv e zremm, e zivhar, aet flak dindanañ, cheñchet e vouezh.

« Zeli, » emezañ, o lakaat ar bilhed hag an tamm paper skrivet warnañ sifroù al lotiri kichen-ha-kichen, hag o tiskouez un dra bennak gant e viz. - Zeli a deuas da sellout : sifr ar bilhed a oa sifr al lodenn vras.

An aotrou Pont a santas e galon o pouezañ evel ur voull houarn en e vruched. Ar gambr en em lakaas da dreiñ, goustadik, ha neuze buan-ha-buan en-dro dezhañ. Kouezhañ a reas a-c'hwen e gein war ar gwele, semplet.

Ha Zeli da redek d' ar sal-gibellañ : ...ar yenerez paeet en un taol... an telefon diouzhtu... ur c'harr-dre-dan... ur vatezh... un ti war ar maez... ur veaj hir bep bloaz... peseurt prof a vo roet da dintin Varc'harid d' he zrugarekaat ?....

An aotrou Pont a oa e benn holl a-dreuz, un orbid euzhus war e vuzelloù, ar braouac'h en e zaoulagad difiñv, bras-digor.

« Ar joa a spont, » eme Zeli, o tont gant an dour-Kologn hag ur servietenn.

AL LOUARN GWENN

(Kontadenn bobl)

Bez' e oa ur wech e-barzh ar Frañs ur roue hag en devoa tri mab. An den-mañ evitañ da vezañ roue ne oa ket muioc'h espernet gant Doue evit ar re all. Setu ar roue, dre e gozhni, a gouezhas klañv-bras. Klasket e voe medisined, ar re vrudetañ a oa er vro, evit dont d'e welet. Tout e leveront ar memes tra p' o deveze hen biziteet : « Ma ! ma roue, ho kleñved-c'hwi a zo dreist hor galloud ». Un devezh, ar mab henañ en ur bourmen dre alezioù ar jardin, a welas war ar gazetenn edo nevez erru e Pariz ur medisin bras hag a ouie diouzh an holl gleñvedoù.

Kerkent, ar mab henañ a yeas da gaout e dad ar roue hag a lavaras dezhañ : « Sellit, » emezañ, « ma zad, ouzh ar gazetenn-mañ ». Kerkent ha m' en devoe ar roue lennet ar pennad, e lavaras d'e vab kas unan bennak diouzhtu da zegemenn d' ar medisin bras dont d' e vizitañ. 'Dal ma voe roet keloù dezhañ eus ar roue, ne zaleas ket ar medisin da zont d' e vizitañ. P' en devoe biziteet ar roue, troet ha distroet anezhañ, ha hemañ o lavarout dezhañ :

« - Va roue, na me na medisin all ebet, nag an holl drogaj a c'hellfe bezañ roet deoc'h ne c'hellint ho kwellaat. »

« - Neuze, eme ar roue, emeon o vont da vervel ? »

« - Nann, » emezañ, « va roue ; be' ez eus un dra bennak hag a c'hellfe ho kwellaat. Rak bez' ez eus er bed ur voualc'h-arc'hant en he c'haoued aour ; ha ma ve honnezh o kanañ aze a-us d' ho kwele e vefec'h pare diouzhtu..»

Setu ar mab henañ a lavaras d' e dad :

« - Ma zad, » emezañ, « ma permetit, me a yelo warc'hoazh vintin da glask ar voualc'h arc'hant-se. »

« - Ya da, » eme ar roue. « Gwelout a rez ez on erru fall ha 'benn un nebeut amzer ez an da guitaat ar bed-mañ, ha te evel mab henañ a gemero ar gurunenn a roue em flas. »

« - Nann, » emezañ; « ma zad. Me a fell din kaout ar voualc'h arc'hant-se evit gallout c'hoazh ho kwellaat. »

Kement ha ken bihan e reas ar mab henañ derc'hel war e dad, ken un devezh e lavaras ar roue dezhañ :

« - Ma ! ma mab, p' ac'h eus c'hoant kaer da vont, me a laosko ac'hanout, 'met benn un deiz hag ur bloaz amañ, ma ne vezez ket distroet d' ar gêr e vanko dit skrivañ din da reiñ da c'houzout e vi bev. »

22

Reiñ a reas dezhañ kant skoed, ur c'hi hag ur marc'h ; hag an deiz war-lerc'h ar mab henañ en hent.

En em gaout a reas en un tamm bourk bihan, hag eno e roas darn d' anavezout e oa mab ar roue. Pa voe klevet e oa erruet mab ar roue er bourk e tiredas an dud d' hen gwelet. E-touez an dud-se e kavas kompagnunezh fall, merc'hed ha tout, hag e chomas eno da c'hoari loupenn ken n' en devoe debret e holl arc'hant. Gwerzhañ a reas e loen-kezeg hag e gi, ha tennañ c'hoazh ur bern dle war ar marc'had. Setu neuze pa ne oa den da baeañ e zle evitañ e voe lakaet er prizon.

Tremenet e oa un deiz, hag ur bloaz, ha keloù ebet dioutañ er gêr... M' en em veñje ar roue a-raok, bremañ 'vat ne oa ket brav bezañ war e dro.

Ar mab hanter-henañ un devezh a lavaras d' e dad :

« - Ma ! ma zad, mar kirit va leuskel da vont, me 'gred e kavin-me ar voualc'h arc'hant. »

« - Ya, » eme ar paotr kozh, « evel m' en deus kavet ivez da vreur henañ, hag ez i du-se e-touez an dud gouez hag e vi lazhet ha ne zistroi mui d' ar gêr evel da vreur henañ. Ha te eo a dle kaout ar gurunenn war va lerc'h. »

Kement ha ken bihan e reas derc'hel war e dad, ken un devezh e lavaras ar roue dezhañ :

« - Ma ! ma mab, p'ac'h eus c'hoant da vont, me 'ya d'az leuskel da vont hag a roio dit evel d' az preur, da varc'h, da gi ha kant skoed. »

Siwazh dezhañ ! kemeret en devoa ar memes hent gant e vreur. En em gavet er bourk-se diouzh an abardaez e lavaras e oa mab da Roue Frañs. Kerkent e voe lavaret dezhañ edo mab Roue Frañs 'barzh ar prizon tremen bloaz a oa. Hemañ raktal a c'houlas gwelet e vreur hag a lavaras dezhañ :

« - Te, » emezañ, « 'zo aze ? »

« - Ya, » eme egile, « me 'zo amañ ; ha mar karez paeañ va rañson me 'yelo ganit er-maez hag e tebrimp ar peurrest eus an arc'hant ha goude ez aimp d' ar gêr hag e livirimp d' hon tad penaos n' hon eus ket kavet ar voualc'h arc'hant-se. »

Neuze e rejont evel an dro gentañ, peurzebriñ an arc'hant, gwerzhañ al loen-kezeg hag ar c'hi, ober ur bern dle; kement ha ken bihan ken e voent boutet o-daou er prizon... Tremenet e oa un deiz hag ur bloaz ha keloù ebet diouto, hag ar roue kozh a zalc'he da fallaat.

23

Jañ-Lui, e vab yaouankañ, aet skuizh o klevout e dad o klemm, a lavaras dezhañ :

« - Ma ! ma zad, ma laoskit da vont ha me a gavo deoc'h ar voualc'h arc'hant-se en he c'haoued aour. »

« - Ne rin ket, » eme ar roue. « Tri mab am boa ; an daou all a zo marv pell 'zo ha te az po bremañ va c'hurunenn a roue. »

Kement ha ken biban a reas Jañ-Lui derc'hel war e dad, ken un devezh e lavaras hemañ dezhañ :

« - Ma ! ma mab, » eme ar roue, « te n' i ket bepred keit ha da vreudeur. Ne roin ket nemet hanter-kant skoed, na loen-kezeg na ki d' az kas. Setu er mod-se n' i ket gwall-bell diouzh ar gêr. »

« - N' eus forzh, » eme Jañ-Lui, « me 'yelo bepred. »

Hag an deiz war-lerc'h vintin, Jañ-Lui en hent. Dichañs a reas dezhañ tremen ur bourk, hag eñ oc'h ober ur sell 'trezek an iliz hag e welas ur vaouez mantellet e-barzh porched an tour hag un arched en he c'hichen. « Sell 'ta; » eme Jañ-Lui, « petra eo kement-se ? Ur plac'h hec'h-unanik e-kichen un arched ! » Ha Jañ-Lui war e giz hag o tont da gaozeal ganti :

« - Demat, » emezañ, « maeronez. »

« - Demat deoc'h, » emezi, « priñs yaouank. »

« - Petra, » eme Jañ-Lui, « emaoc'h oc'h ober hoc'h-unanik e-kichen an arched ? »

Ha hi da respont en ur ouelañ :

« - Me, » emezi, « tri deiz 'zo ha teir noz 'zo emaon amañ hag an Aotrou Person ne c'houl ket interiñ va fried ken n' en devo bet hanter-kant skoed. »

« - It da lavarout d' an Aotrou Person dont da gaozeal ganin. »

An intañvez a yeas raktal d' ar presbital. Ar person ouzh he gwelout a lavaras dezhi :

« - Kit kuit, kit kuit, » emezañ ; « ken n' ho po hanter-kant skoed ne vo ket graet an interamant. »

« - Ya, met... » emezi.

« - Ya, met... » eme ar person, « kerzhit a-raok. » Ha homañ he devoa bet amzer evelkent da lavarout d' an Aotrou Person :

« - Ahont, » emezi, « ez eus ur priñs yaouank hag a lavar din lavarout deoc'h dont da gomz outañ. »

« - A ya ! » eme ar person ; « neuze ez an diouzhtu. » Pan erruas ar person, edo Jañ-Lui o veilh e-kichen an arched.

« - Demat deoc'h, Aotrou Person. »

« - Demat deoc'h, priñs yaouank. »

« - Petra ? » eme Jañ-Lui, « ha c'hwi a nac'h interiñ ar paour-kaezh den-mañ ? »

24

« - ...Ne ran ket, » eme ar person ; « p' he devezo hanter-kant skoed ez in diouzhtu : ac'hann da neuze e chomo aze. »

« - Ma ! » eme Jañ-Lui, « grit an interamant ha me ho paeo. »

Hag ar person raktal d' ar sekretiri da wiskañ e zilhad evit ober an interamant. Ne oa en interamant nemet Jañ-Lui hag an intañvez. Pa voe fin d' an interamant, an intañvez paour o ouelañ ouzh Jañ-Lui gant ar joa he devoa outañ, eviti da gaout keuz d' he fried, a lavaras dezhañ :

« - Priñs yaouank, » emezi, « me ho trugareka eus ar servij hoc'h eus »

rentet din, met n' on ket evit paeañ deoc'h nag ur bannac'h kafe na netra, rak n' em eus ket daou wenneg. »

Jañ-Lui a lavaras neuze dezhi:

« - N' em eus ket ezhomm a netra, » emezañ : « me a zo o vont da glask ar voualc'h arc'hant en he c'haoued aour evit gwellaat ma zad, ha n' em eus ket ezhomm a gen. »

An intañvez a lavaras dezhañ :

« - Beaj vat, priñs yaouank, ha chañs deoc'h da zont a-benn eus ho mennad. »

Ha Jañ-Lui en hent.

Ne oa ket aet pell diouzh ar bourk pa zeuas da soñj dezhañ : « An intañvez paour-se am eus dilivret eus du-hont, met n' eus manet sañtim ebet ganin. Met n' eus forzh, me 'ya bepred e bolontez Doue ». »

Pa oa erru an abardaez ec'h en em gavas en ur c'hroaz-hent 'lec'h e oa pevar hent ; hag eñ o welout ul loen e-kreiz an hent: « Setu aze, » eme Jañ-Lui, « ur pezh loen hag a zo heñvel a-walc'h ouzh ul louarn panevet ez eo gwenn ». Ha Jañ-Lui da dostaat ouzh ur bern-mein a oa war bord an hent da gargañ e c'hodelloù ; bep ma tostae d'al loen hag eñ da skeiñ mein gantañ. Kaer en devoe skeiñ, al louarn ne cheñche ket a blas. « Sell 'ta, » eme Jañ-Lui, « sed aze ul loen hag a zo hardizh, met mont a rin memes tra, e bolontez Doue. » P'en em gavas damdost dezhañ, e komzas al louarn outañ :

« - Pelec'h ez te, preñv-douar ? »

« - O, » eme Jañ-Lui, « loen paour, te 'gaoze ? »

« - Ya, » eme al louarn, « me 'gaoze. »

« - Feiz, loen paour, me n' ouzon ket da belec'h ez an, met kat da lavarout dit pelec'h em eus c'hoant da vont ez on... Me a zo mab da roue Frañs ha ma zad a zo gwall-glañv, hag emeon o vont da glask ar voualc'h arc'hant en he c'haoued aour da lakaat a-us da wele va zad, ha neuze, a lavar ar medisin bras, e vo yac'haet. »

« - Honnezh, » eme al louarn, « a zo pell ac'hann. »

25

« - Jezuz ! loen paour, te 'oar pelec'h emañ ? »

« - Ya, » eme al louarn, « me 'oar pelec'h emañ. »

« - O, ma vijes kontant da ziskouez din an hent. »

« - O paour-kaezh preñv-douar, e-pad da vuhez n'hellez ket biken erruout eno... Kae war ma c'hein. Krog em lost ha krog ervat rak me 'zo o vont da skeiñ kaoc'h en avel. »

« - Nan in ket, loen paour, breviñ a rafen ac'hanout. »

« - Kae, pa lavaran dit, ha ne vimp ket pell o vont. » Jañ-Lui a asantas ; hag eñ war gein al louarn.

Biskoazh n'en devoa gouvezet dre belec'h e oa tremenet, ken e voe erru e-kichen porzh ur c'hastell. Al louarn a lavaras dezhañ :

« - Deus bremañ en traoñ ha selaou ac'hanon, ha selaou ervat. Gwelet a rez an nor vras a zo aze ? 'Drek an nor, pa zigori anezhi, ez eus daou ramz, unan bep a du d' an nor. A-geñver an nor-se ez eus ur pezh-lojeriz bras ha paz i e-barzh e weli, a-us d' ar pondalez, ar voualc'h arc'hant en he c'haoued arc'hant, hag ar gaoued aour en he c'hichen. Met gant a ri, na lakez ket ar voualc'h arc'hant 'barzh ar gaoued aour da zont kuit, peotramant ar ramzed a zo dihun kerkent. »

« - Me 'sento ouzhit, loen paour. »

Pa oa antreet, edo an traoù just evel ma levere al louarn dezhañ. Gwelout a reas ar voualc'h arc'hant a-us d' ar pondalez en he c'haoued arc'hant hag ar gaoued aour en he c'hichen. « Ma, » eme Jañ-Lui, « ne dalvez ket ar boan, heñ'z na ra, degas an div gaoued. Al loen fall-se ne ray ket kement-se a drouz evit bezañ lakaet er gaoued all. » Kerkent ha ma oa cheñchet kaoued d' ar voualc'h, ha homañ da gomañs richanat, richanat. Raktal e tihunas ar ramzed hag int da lavarout :

« - C'hwezh ur c'hristen a santan ; hen kaout da zebriñ a rankomp. »

« - Alo ! petra a vo graet dezhañ ? her rannañ dre an hanter m' hor bo pep a damm. »

Jañ-Lui ne oa ket evit tec'hout hag a soñje gantañ edo o vont da vervel. Koulskoude unan eus ar ramzed a lavaras d' e gamalad :

« - Gortoz 'ta. Pell 'zo emamp amañ ha biskoazh n' en devoa den tizhet dont betek amañ da glask laerezh hon teñzor. Hemañ moarvat a zo ur paotr dilikat, ha ma sinje deomp gant e wad degas aman Priñsez he Blev Aour, abalamour deomp da gaout kaerañ daou deñzor a zo er bed, e laoskjemp anezhañ da vont kuit... Ha sinañ a ri ? » a voe goulnet digant Jañ-Lui.

26

« - Ya, » eme hemañ, ken trist ha tra.

Neuze e voe laosket Jañ-Lui en hent.

Met al louarn a oa er porzh, an dour en e zaoulagad. « Paour-kaezh den ! » emezañ. « Ma karjes e oas bremañ o vont d'ar gêr. Ha bremañ ac'h eus prometet degas aze Priñsez he Blev Aour. Honnezh, avat, a zo pell ac'hann ; met p' ac'h eus prometet n' en deus ken nemet ober. Kae adarre war ma c'hein ; krog ennon ervat evel an dro all, rak ez eomp d' ober hent. »

Adalek ma oa aet Jañ-Lui war gein al louarn, n' en devoa gouezet netra, ken e oa erru 'lec'h m' edo kastell Priñsez he Blev Aour.

« - Alo ! » eme al louarn. « Selaou ac'hanon an dro-mañ ervat. Gwelout a rez an nor vras a zo aze ? »

« - Ya, » eme Jati-Lui.

« - Aze, a bep tu d' an nor, ez eus daou ramz. Gwelout ri ouzh-eeun, kastell Priñsez he Blev Aour. N' az po ken d' ober nemet mont er c'hastell, hag ouzh-eeun d' an nor ez eus ur viñs ledan ha paz errui war ar pondalez e weli en ur gambr wer ar Briñsez hag a zo er mare-mañ o skrivañ. N' az po ken d' ober nemet ober sin dezhi hag e teuy d' az heul. Met selaou ac'hanon ervat : gant a ri, nan ez ket da bokat dezhi, rak ma pokez dezhi etihuno ar ramzed raktal. »

Met ar paour-kaezh Jañ-Lui, p' en devoa gwelet ar Briñsez ken kaer, ne gemeras ket amzer da zigeriñ an nor hag a dorras ar gwer evit mont da reiñ daou bok d' ar Briñsez. War an taol e tihunas ar ramzed ha lavarout :

« - C'hwezh ar c'hristen a santomp ; hen kaout da zebriñ a rankomp. »

« - Alo ! » eme daou anezho, « rannomp ar preñv-douar-mañ etrezomp. ».

« - Koulskoude, » eme an daou all, « ni a zo amañ tremen kant vloaz 'zo ha biskoazh n'eus bet den oc'h esae laerezh ar Briñsez. »

« - Ac'hanta ! » eme an daou gentañ, « ma vije eñ hag a sinje deomp gant e wad rentañ deomp amañ ar « cheval-de-broñ » (?) evit m' hor bije kaerañ daou deñzor a zo er bed, neuze e laoskjemp anezhañ... Ober a ri, preñv-douar ? »

« - Ya, » eme Jañ-Lui. « Ober a rin. »

Hag eñ da sinañ. Neuze e voe laosket da vont en hent. Met pa oa deuet er-maez eus ar porzh, edo al louarn o ruilhal war ar geot, an dour adarre en e zaoulagad. « Ma ! » emezañ, « paour-kaezh den ! Kaer a zo tapout ac'hanout, ha kaer am eus da gelennañ, ne rez van ebet eus va c'homzoù. Bremañ ac'h eus sinet adarre gant da wad rentañ amañ ar « cheval-de-broñ » ; met hennezh a zo pell ac'hann. Koulskoude p'ac'h eus sinet, kerzh war va c'hein adarre ha krog ennon, evel diagent, rak me 'zo adarre o vont d' ober hent. »

27

Ar paour-kaezh Jañ-Lui, ken trubuihet, ne varc'hatas ket da vont war gein al loen paour. Hag ar re-mañ adarre d'ober hent. Biskoazh Jañ-Lui n' en devoa gouezet dre belec'h e oa tremenet ken na ehanas al louarn da lavarout dezhañ :

« - Erru omp. Kerzh bremañ en traoñ... An dro-mañ, » eme al loen, « selaou ac'hanon mar kerez, rak ma n' am selaouez ket, ne zeui ket alese en bev... Setu aze emañ an nor vras. N' ac'h eus ken d' ober nemet he digeriñ hag e weli daou ramz a bep tu d' an nor. Ar porzh a zo pavezet en metal. A-geñver an nor-se ez eus ur portal all digor. Treuz ar porzh ha neuze ec'h en em gavi en eil porzh, ha hennezh a zo pavezet holl en arc'hant gwenn, hag ouzh-eeun e weli un nor all digor hag ec'h antrei er porzh-se ha hennezh a zo pavezet holl a aour melen. En dorn dehoù, e kroec'h ar porzh, emañ ar marchosi. Pa antrei e-barzh ar marchosi, eno ez eus bridoù aour ha dibroù aour, hag en dorn kleiz ez eus bridoù arc'hant ha dibroù arc'hant. Met selaou ac'hanon bremañ ervat : m' ac'h eus c'hoant, laka un dibr aour war da varc'h, met laka ur brid arc'hant dezhañ en e benn ; mar lakaez ur brid aour, neuze ar ramzed a zo dihun raktal hag alese ne zeui ket en bev. Bremañ ac'h eus pemp kardeur d' ober da dro, ha m' az pezh un tamm amzer, m' ac'h eus c'hoant ez i d' ober un tamm tro da welout Priñsez he Menez Aour hag a

zo bremañ kousket... Kerzh bremañ, met gra evel a lavaran dit. »

Ha Jañ-Lui er porzh. En em gavet e oa gantañ just evel a levere al louarn dezhañ. Pa oa aet ei marchosi e welas an dibrou hag ar bridou evel, ma oa bet lavaret dezhañ gant al louarn. « An dro-mañ, » eme Jañ-Lui, « ne vanko ket din ober sotoni. » Hag eñ o lakaat an dibr aour war gein ar marc'h hag o lakaat ur brid arc'hant dezhañ en e benn... Gwelout a rae en doa c'hoazh amzer, hag eñ da vont da antren e-barzh kastell Priñsez he Menez Aour. He c'haout a reas kousket. Jañ-Lui, evel ma oa bet douget war gein al louarn, e oa yen e dreid ; hag eñ o vont er gwele evit tommañ anezho un tamm bihan. Pa oa deuet er-maez e taolas pled ouzh kaier ar Briñsez digor war an daol. Hag eñ o verkañ warnezañ;

« Jañ-Lui, mab ar Roue a Frañs
Mar erru nep ofañs
Gant Priñsez he Menez Aour
Me a responto eviti ».

28

Setu Jañ-Lui d' ar marchosi da gerc'hat ar marc'h ; met kaout a reas dezhañ e oa kaeroc'h ar brid aour evit ar brid arc'hant, hag eñ o tegas ur brid aour gantañ war e vrec'h. Pa oa deuet e-maez ar porzh e welas al louarn o c'hoarzhin outañ hag a lavaras dezhañ ar c'homzoù-mañ :

« - Bremañ, » emezañ, « emaut o vont etrezek ar gêr. Met selaou ac'hanon c'hoazh ervat. Pa vi o vont gant da hent, nan ez ket da bremañ kig diouzh ar groug da gantañ. D'an eil, pa errui e kastell Priñsez he Blev Aour e vo lavaret dit dont en traoñ raktal ; met goulenn evit da boan ma vo roet dit ar Briñsez evit ur pennadig bihan war dailher da varc'h, ha setu evel-se e vo bet ganit, kaerañ daou deñzor a zo er bed. Da gantañ ar ramzed n'oulint ket kement-se, met lavar dezho alc'hweziñ ha morailhañ an nor-borzh ha setu, evelsedig nan helli ket tec'hel kuit. A-barzh ar fin ec'h asantint reiñ ar briñsez dit war dailher da varc'h. Pa vi skuizh oc'h ober arvezioù, n' az po ken d' ober nemet reiñ un taol kentr d'az marc'h hag e savo achano hag ez ay kant lev 'raok lakaat troad ebet war an douar. Pa errui e-barzh kastell ar voualc'h arc'hant, eno n'anavezont ket ar marc'h hag e c'houlennint diganit Priñsez he Blev Aour, met lavar dezho reiñ dit ar voualc'h arc'hant en he c'haoued aour war-barlenn Priñsez he Blev Aour, ma vo bet ganit kaerañ tri deñzor a zo 'barzh ar bed. A-barzh ar fin e vo asantet ganit... Kenavo neuze ; n' az kwelin mui, ha beaj vat dit. »

Evel m' en doa lavaret al louarn dezhañ e oa en em gavet dezhañ kaout ar Briñsez war dailher e varc'h. Kement ha ken bihan en doa graet derc'hel warnezo ken o devoa asantet ; a-barzh ar fin ar ramzed a lavaras dezhañ dont en traoñ, met pa glevas kement-se Jañ-Lui a roas un taol kentr d' e varc'h, hag ar marc'h o sevel dreist ar vur uhel ouzh kroec'h hag ez eas da ziskenn en douar kant lev achano.

Erruet a reas el lec'h edo ar voualc'h arc'hant en he c'haoued aour.

Digoret e voe an nor dezhañ da antren ha setu an hini en doa aliet egile da leuskel anezhañ e bey evit degas dezho Priñsez he Blev Aour, a lavaras d'egile

« - Gwelout a rez ez eo hemañ ur paotr fin-; ha daoust a belec'h ez eo ar marc'h kaer a zo gantañ ?... Met ro dimp ar Briñsez bremañ. »

« - Ya, » eme Jañ-Lui, « met a-raok he reiñ deoc'h, roit din ar voualc'h arc'hant en he c'haoued aour evit ma c'hellin lavarout e vo bet etre va daouarn kaerañ tri deñzor a zo er bed. »

29

Unan eus ar ramzed a laveras d' egile : « Pa vo prennet an dorojoù, nan eus ket a zañjer ». Setu e voe lakaet ar voualc'h arc'hant neuze en he c'haoued aour, ha roet d' ar briñsez war dailher ar marc'h gant Jañ-Lui... Hemañ oc'h ober ur bern geizoù gant e varc'h hag o reiñ un taol kentr dezhañ ; kerkent e savas ar marc'h adarre evel an dro gantañ, uhel da groec'h, hag ez eas kant lev ac'hano a-raok lakaat troad ebet war an douar.

Ar ramzed ouzh hen gwelout o lammat dreist ar vur hag int d' en em bilat. E-pad ar c'heit-se, Jañ-Lui a yae etrezek ar gêr. Met siwazh dezhañ, e tichañsas dezhañ en em gaout er bourk e-lec'h ma oa e vreudeur er prizon. Trist-meurbet e oa tud ar bourk-se pa erruas Jañ-Lui ; hag eñ da c'houlenn perak e oant ken trist ; hag e voe respontet dezhañ penaos daou vab ar Roue a Frañs a zlee bezañ

krouget eno an deiz war-lerc'h. Ha Jañ-Lui o c'houlenn gwelet e vreudeur. Goulenn a reas ivez pegement e koustfe dezhañ paeañ evit o zennañ eus ar prizon, hag e voe respontet dezhañ e koustfe dezhañ teir barrikenn aour. Neuze Jañ-Lui o c'houlenn digant Priñsez he Blev Aour :

« - Ha tu a vefe deoc'h da bourchas teir barrikenn aour ? »

« - O 'ya, » emezi, « se 'zo nebeut a dra, rak pa ziluzian va blev e tennan arc'hant ha pa griban anezho e teu aour. »

« - Neuze, » eme Jañ-Lui, « n' eus d' ober nemet prenañ div grib ; c'hwi a gribo ha me a ray ivez. »

Jañ-Lui a reas pourchas dezhañ teir barrikenn hag a reas o didalañ ; hag en ur ober div eur o devoa karget teir barrikenn. Ha Jañ-Lui o lavaret dont da welet hag-eñ e oa trawalc'h evel-se. Lavaret e voe dezhañ e oa mat evel-se hag 'en dije e vreudeur, an deiz war-lerc'h vintin.

Pa oa deuet e vreudeur er-maez ar prizon, p' en doa gwelet pegen cheñchet e oant, en devoe truez outo : « A gwersed, » emezaa, « aze an hini e oac'h aet da glask ar voualc'h arc'hant da lakaat en he c'haoued aour ? Me am eus he c'havet ha pa erruimp er gêr, mar bev hon tad c'hoazh, e vo gwellaet raktal ».

Met an daou labous-mañ a gerzhe war-lerc'h Jañ-Lui. Ar mab henañ a lavaras d' e vreur

« - Ma nan hellomp ket disammañ eus hemañ e stumm pe stumm, me nan in ket d' ar gêr. »

Jañ-Lui a selle war e lerc'h diwar gein e varc'h, hag a davaras dezho :

« - Alo ! paotred, deuit war-raok, un tammig bihan buanoc'h eget ne zeuit. »

« - Ya ! » eme e vreur henañ, « te 'zo brav dit lavaret kement-se paz out war gein ur marc'h ; met ni a zo dinerzh ha ma vije te a asantje hor gwelout a bep eil ganit o vont war dailher ar marc'h ez ajemp aesoc'h. »

30

Jañ-Lui a asantas diouzhtu. Setu ar mab henañ war gein ar marc'h ; ar mab hanter-henañ ha Jañ-Lui a valee. En em gavout a rejont e-kichen un toull don. E vreur hanter-henañ a lavaras dezhañ :

« - Sell, » emezañ, « pegen don n' eo ket ar puñs-mañ. »

« - A feiz, ya, » eme Jañ-Lui, « henezh a zo don. »

« - Ya, » eme e vreur, « ne welit ket alese ; tostañ d' ar bord evel m' emeon-me hag e welot ar foñs. »

Setu Jañ-Lui oc'h ober evel ma oa bet lavaret dezhañ gant e vreur. Ha kerkent e vreur a roas un taol-bout dezhañ, hag eñ da gouezhañ e-barzh. Neuze an daou-mañ a lavar da Briñsez he Blev Aour teurel pled da lavarout d' ar roue kozh ar pezh he devoa gwelet. Setu pa errujont e ti o zad, hag ar re-mañ o lavaret dezhañ n' o devoa ket bet amzer da skrivañ d' ar gêr, met o devoa kavet ar voualc'h arc'hant ; ha kerkent e voe lakaet a-us da wele ar roue, met houmañ ken trist e-barzh he c'haoued ne lavare ger.

Erfin, un devezh, al louarn gwenn, oc'h erruout war bord ar puñs :

« - Aze emaut, Jañ-Lui » emezañ.

« - Ya, » eme Jañ-Lui, « amañ emeon, loen paour. »

« - A, » eme al louarn, « n' ac'h eus ket sentet ouzhin. Lavaret em boa dit chom hep prenañ kig diouzh ar groug hag ac'h eus graet. »

« - Ya, loen paour ; bet em eus amzer da soñjal e kement-se abaoe, met war an taol ne ouien ket oc'h ober petra edon. »

« - A feiz, » eme al louarn, « ez an c'hoazh ur wech da esae da dennañ alese. »

« - Biken, » eme Jañ-Lui, nan hellin erruout war c'horre ar puñs don-mañ. »

Met al louarn a ziskennas e foñs ar puñs hag lavaras da Jañ-Lui : « Krog bremañ em lost ha krog ervat ; me 'esaeo sevel ac'hanout war-benn ». Al louarn a blante e ivinoù e-barzh ar sabrenn hag ar vein, met 'benn ma oa erru en hanter ar puñs e vankas e ivinoù hag e kouezhas Jañ-Lui hag al louarn an eil war egile... Al louarn a lavaras da Jañ-Lui :

« - Krog c'hoazh, » emezañ, « ur wech all mac'h esaein c'hoazh. »

« - Nann, » eme Jañ-Lui, « loen paour, laosk ac'hanon da vervel amañ bremañ, rak poan a-walc'h ac'h eus kemeret ganin. »

31

« - Ingal eo, » eme al louarn. « Sent ouzhin ur wech c'hoazh. »

Setu Jañ-Lui oc'h adkregiñ adarre evel an dro gentañ, hag al louarn da skrapat kement ha ken bihan ma c'hallas sechel Jañ-Lui war-benn. Kerkent ha ma oa savet war-benn e teuas ur barrad-avel hag ez eas e zilhad holl a-ziwar e dro, hag e voe lakaet en noazh-pilh-polotenn. Al louarn neuze a lavaras dezhañ : « Setu aze un ti hag a zo ur vaouez kozh e-barzh. Antre 'barzh 'an ti da c'houlenn dilhad. Da gentañ e vo komzet vil ouzhit, met a-benn ar fin az pezo kement a fell dit. Goude ez i da di da dad ; da varc'h n' en deus gouzañvet den ebet war e dro abaoe maz out kouezhet er puñs-mañ. Na'z po ken d' ober nemet mont da c'houlenn labour hag e vi degemeret mat, met arabat en em reiñ da anavezout d' az preudeur ».

« - Gwechall, » eme Jañ-Lui, « e oan pinvidik, met bremañ ez on paour evel Job. N' on ket evit reiñ netra dit, loen paour, evit ar boan ac'h eus kemeret ganin d' ober va beaj. »

« - Me, » eme al louarn, « n' em eus ezhomm a netra, met m'ac'h eus bolontez vat, ha kontant e vefes da reiñ din a-benn un deiz hag ur bloaz amañ, an hanter eus ar pezh az po ? »

« - O ! » eme Jañ-Lui, « tout ar pezh am bo a roin dit, loen paour. »

« - Nann, » eme al louarn, « an hanter a c'houlennan hag an hanter am bo c'hoant da gaout. »

Ha setu al louarn, aet diwar wel. Ha Jañ-Lui da di ar vaouez kozh. Homañ p'hen gwelas a lavaras dezhañ :

« - Loen lous, da betra e teuez em zi er stumm-se ? Kerzh a-raok ; n' am eus netra d' ober ganit. »

« - Maeronez, » eme Jañ-Lui, « me a oa kouezhet er puñs sec'h a zo aze, met ur c'hamalad din en deus ma zennet er-maez, ha mar bije ho polontez reiñ un tamm dilhad, mar plij, da goach ma mez. »

Setu an hini gozh o kemeret truez outañ hag o rein dezhañ ur roched, ur porpant, ur bragoù, un tog hag ur c'hozh votoù-koad. Jañ-Lui o trugarekaat an hini gozh ha raktal etrezek ti e dad.

Skeiñ a reas war an nor-borzh hag e teuas ar borzhierz da zigeriñ an nor ha da c'houlenn digantañ hag eñ e oa o klask an aluzon.

« - Nann, » eme Jañ-Lui, « o klask labour an hini ez on. ».

« - Gortozit neuze ur pennadig ; me a ya da gaozeal gant an Aotrounez. »

32

Mibien ar roue, pa voe degemennet dezho ar c'heloù-se, a lavaras kemeret anezhañ. Kaset e voe d'ar gegin, roet dezhañ da zebriñ ha da evañ, ha goude e voe lavaret dezhañ mont d' ober war-dro ar marc'h a oa er marchosi e traoñ ar porzh.

Jañ-Lui, pa welas ar marc'h, a gomañsas da ouelañ o welout pegen treut e oa erru ; ar marc'h a zeuas ivez an dour war e zaoulagad. Ha Jañ-Lui o reiñ dezhañ foenn, un tamm kerc'h, ha goude e kas anezhañ d' an dour ; hag e kartzhas dindanañ, e skrivellas anezhañ hag e vroustas anezhañ. Pa en doa graet al labour-se, hag eñ o tistreiñ d' ar gegin da c'houlenn petore labour en dije bremañ d' ober. Mab ar Roue a lavaras dezhañ :

« - Te n' out ket bet oc'h ober war-dro ar marc'h. »

« - Eo, » eme Jañ-Lui, « n' hoc'h eus d' ober, Aotrou, nemet dont da welout. »

Setu mab ar Roue da draoñ ar porzh. Bountañ a reas e fri er marchosi hag e welas ar marc'h o tebriñ boued. Gwelout a rae e oa bet torchet ha kartzhet dindanañ. Hag eñ o lavarout :

« - Gortoz bremañ ur pennadig bihan, maz in da gaozeal gant va breur. »

Ne oa ket bet pell evit mont da gontañ d' e vreur en doa kavet ur mevel a-seurt m' o doa ezhomm : ar marc'h a blege dezhañ. Degemennet e voe da Jañ-Lui dont d' ar gegin, hag e voe lavaret dezhañ n' en dije netra d' ober nemet intent ouzh ar marc'h ha pourmen anezhañ pa blijfe gantañ ; bevet e vije evel mibien ar roue nemet e tebrje er gegin.

Met Jañ-Lui, p' en dije amzer, a yae d' ober kaoz gant ar jardiner. Un

deiz e klevas ar jardiner o lavaret e oa pallenet an hent a-hed ur c'hard-lev bennak, eus porzh ar c'hastell betek ur c'harroñs kaer-kaer, ur c'harroñs aour ha kezeg gant un harnez aour warno, hag a oa lavaret da vab ar Roue, an hini a oa bet o kerc'hat marc'h ar Briñsez, mont da gaozeal ganti.

Aet e oa mab henañ ar Roue, ha poultrennet en doa e vlev kent mont eus ar gêr, lakaet e wiskamant kaerañ ; met pa welas ar pallenou kaer a oa war an hent, ne grede ket mont drezo ; mont a rae dre gostez an hent. Sac'hañ a rae e vlev hag e zilhad e-touez an drez, ha pa erruas e-kichen ar c'harroñs, e lavaras :

« - Demat, Priñsez. »

« - Demat, priñs, » emezi, « c'hwi eo an hini a zo bet o kerc'hat va marc'h ? »

« - Ya, Priñsez, me eo. »

« - Penaos neuze emañ va c'hastell ? »

33

« - O ! kaer, kaer-meurbet. »

« - Ha va forzh, penaos emañ ? »

« - Ho porzh, Priñsez, a zo mein-bavez eus ar re gaerañ. »

« - It d' ar gêr gant ho mein-bavez ha livirit d' an hini a zo bet o kerc'hat ar marc'h dont da gaozeal ganin. »

Hemañ a yeas d' ar gêr, e viz 'lec'h ma lavaran deoc'h, da gontañ d' e vreur ar pezh a oa tremenet. Setu e vreur en em lakaet en hent da vont da gaozeal gant ar Briñsez. Ha ne grede ket ivez mont war ar pallenou kaer-se, hag e reas evel e vreur : mont a reas dre vord an hent ; freget 'en doa e vlev, freget en doa e zilhad 'benn mac'h erruas gant ar Briñsez.

« - Demat, Priñsez. »

« - Demat, priñs. C'hwi an hini a oa bet o kerc'hat ar marc'h ? »

« - Ya 'vat, Priñsez, me an hini a oa met va breur am boa degaset em lec'h, rak me 'oa oc'h ober war-dro va zad hag a zo pare. »

« - Penaos mañ va c'hastell neuze ? »

« - Ho kastell, Priñsez, a zo kaer, kaer-meurbet. »

« - Ha va forzh, penaos e kavit anezhañ ? »

« - Ho porzh, Priñsez, a zo pavezet gant mein-benerezh. »

« - It d' ar gêr gant ho mein-benerezh, ha livirit d' an hini a zo bet o kerc'hat ar marc'h dont da gaozeal ganin. »

Jañ-Lui a oa o farsal gant ar jardiner ha hemañ a gontas dezhañ petra a oa c'hoarvezet.

« - Ma ! eme Jañ-Lui, « ma vije te a roje din da zilhad, me a vije aet ivez da welet ar briñsez-kaer-se. »

« - Ne gredfes ket mont, » a respontas ar jardiner dezhañ.

« - Ma ! » eme Jañ-Lui, « ro din da zilhad hag ez in evit ur fars. »

Setu ar jardiner d' ar gêr hag o reiñ e zilhad dezhañ da wiskiñ, nemet e votoù-koad a oa kalz re vras evit Jañ-Lui. Ha Jañ-Lui e-maez ar porzh. Pa oa aet war an hent, hemañ a yae dre greiz ar pallenou kaer ; pa erruas e-kichen ar Briñsez

« - Demat, Priñsez. »

« - Demat, » emezi. « C'hwi eo an hini a oa bet o kerc'hat ar marc'h ? »

« - Ya, » eme Jañ-Lui, « me eo, Priñsez. »

« - Penaos emañ va c'hastell ? »

« - Kaer-meurbet eo ho kastell. »

34

« - Daou vab ar roue a zo bet betek amañ hag o-daou o deus lavaret din ar memes komzoù ; met va forzh, penaos emañ ? »

« - Va digarezit, Priñsez ; n' eo ket ho porzh, met ho porzhioù eo rak tri a zo diouto. Pa' m boa digoret an nor vras e oa daou ramz a bep a du d' an nor. Ar porzh kentañ e oan aet ennañ a oa pavezet e metal tout. A-geñver an nor-se e oa un nor all digor ha pa oan antreet ar porzh-se e welis e oa pavezet en arc'hant gwenn tout. N' eo ket gwir, Priñsez ? »

« - Eo, » emezi, « ha goude ? »

« - Goude, » eme Jañ-Lui, « a-geñver an nor-se e oa un nor all hag ec'h antreis adarre en ur porzh all. Ar porzh-se a oa pavezet en aour melen. En tu-

hont, e krec'h ar porzh, edo ar marchosi. Pa oan aet er marchosi, en tu dehou 'barzh ar marchosi e oa bridoù aour ha dibroù aour ; en tu kleiz e oa bridoù arc'hant ha dibroù arc'hant... Met, va digarezit, Priñsez, rak ne oan ket va-unan. Ur c'hamalad a oa ganin hag en doa diskouezet din penaos ober : « Laka un dibr aour, mar kerez, war gein ar marc'h ; met gant a ri, lak ur brid arc'hant dezhañ en e benn, rak ma lakez ur brid aour, diouzhtu eo dihun ar ramzed hag alese ne zeui ket en bev. ».

« - Ha goude, » eme ar Briñsez, « pelec'h e oac'h bet ? »

« - Goude, » eme Jañ-Lui, « e oan deuet a-raok gant va marc'h. »

« - Un tu bennak all e oac'h bet c'hoazh. »

« - N' em eus ket a soñj, » eme Jañ-Lui.

« - Penaos ? ne oac'h ket bet em c'hambur ? »

« - Eo, » eme Jañ-Lui, « dont a ra da soñj din e oan bet en ho kambur ha c'hoazh e oac'h kousket en ho kwele hag e oan bet un tamm tro o tommañ va zreid en ho kichen. Pa oan o tont kuit e taolis pled ouzh ho kaier digor war an daol hag e skrivis warnañ :

« Jañ-Lui, mab ar Roue a Frañs,
Mar erru nep ofañs
Gant Priñsez he Menez Aour,
Me a responto eviti ».

« Hag e leverec'h din e oac'h mab da Roue Frañs ? »

« - Hag e oan, Priñsez, hag ez on bepred, met gwalleurioù a zo bet erruet ganin. »

« - Deuit em c'harroñs... Setu amañ ur paotr bihan hag a zo deoc'h. »

« - Kontant on, » eme Jan-Lui.

P' en doa kontet e vuhez d' ar Briñsez, petra a oa erruet gantañ oc'h ober e veaj, homañ a c'houlennas digantañ hag-eñ ne vije ket kontant da welout c'hoazh ur wech e dad.

35

« - O, eo, » eme Jañ-Lui, « a-greiz-kalon, met siwazh din, n' welin ken. »

« - Eo, » emezi. « Selaou ac'hanon bremañ. Me 'ya da vont gant va c'harroñs d' ar c'hastell hag a c'houlenno gwelout ar roue hag e kredan e vo aotreet din. N' az po ken d' ober nemet kregiñ em davanjer ha derc'hel mat, hag e teui d' an nec'h d' am heul. »

Pa oa klevet e tostae ar c'harroñs d' ar c'hastell, e voe digoret an norborzh, ha setu int oc'h antren e-barzh ar porzh. Goulenn a reas ar Briñsez keloù eus ar Roue. Lavaret e-voe dezhi edod o c'hortoz ar vuhez da vont digantañ. Goulenn a reas bezañ kaset en e vetek. Diouzhtu e voe kaset da gambur ar Roue ha Jañ-Lui a yae da grec'h pazenn-ha-pazenn, krog en he davanjer. Pa oant antreet er gambur, ar voualc'h arc'hant a dorras div walenn eus he c'haoued hag a zeuas da ganañ war skoaz Jañ-Lui ; ha Priñsez he Blev Aour hag a oa war bennoù he daoulin e-kichen gwele ar Roue a savas ac'hano da lammat e kerc'henn Jañ-Lui. Ar roue kozh a lammas ivez e-maez e wele da c'houlenn : « Va bragoù, va bragoù pelec'h emañ va bragoù ? me 'zo yac'h ! »

Setu Priñsez he Blev Aour o kontañ d' ar Roue petore tro a oa bet graet da Jañ-Lui. Ar roue pa glevas a yeas kement a gounnar ennañ ken na roas urzh da stagañ daouarn e zaou vab henañ ken e vije gwelet petra d' ober diouto. Jañ-Lui a c'houlenn digant e dad reiñ ar pardon dezho :

« - Nann, » eme ar Roue ; « n' eus forzh petra a c'houlenni diganin, tout a roin dit nemet-se. »

Lakaat a reas ar Roue goriñ ar forn e-pad tri devezh ha teir nozvezh, ken e oa ruz-tan ar vein evel houarn ; ha neuze e reas troujouezañ e zaou vab e-barzh. An deizioù war-lerc'h e voe graet festoù bras er c'hastell. Dimezet e voe Jañ-Lui da Briñsez he Menez Aour, hag ar Roue kozh hag a oa intañv pell a oa, a gemeras Priñsez he Blev Aour.

'Benn un deiz hag ur bloaz goude, edo Jañ-Lui o vale en alezioù ar jardin, hag e tiflukas eus traoñ ar jardin al louarn gwenn :

« - A ! loen paour, » eme Jañ-Lui, « erru out ? »

« - Ya, » eme al louarn, « deuet on evit kerc'hat ar pezh ac'h eus prometet din. »

Jañ-Lui a lakaas digas an daol er jardin hag eno e tegasas tout ar pezh en doa da rannañ, hag e lavaras d' al louarn ober al lodennoù :

« - Nann, » eme al louarn, « te a raio al lodennoù, ha me a zibabo. »

36

P'en doa graet Jañ-Lui al lodennoù gwellañ ma en doa gallet, hag eñ o lavarout d'al louarn :

« - Choaz bremañ. »

« - N' emaint ket tout aze, » eme al louarn.

« - Ma ! loen paour, mar gouzout ez eus c'hoazh un dra bennak, lavar din hag vo degaset amañ diouzhfu. »

« - Ur mab ac'h eus ivez, » eme al louarn.

« - O va Doue, » eme Jañ-Lui. « Kas anezhañ tout ganit pe lez anezhañ ganin, biken ne c'hellfen daouhanterañ va mab. »

« - Neuze, » eme al louarn, « nan out ket un den. Un hanter am boa divizet, un hanter am boa goulet hag un hanter am eus c'hoant da gaout. »

Setu Jañ-Lui o lakaat degas e vab eno hag ur gontell vras, hag oc'h astenn e vab war an daol en ur lavarout : « Bolontez Doue bezet graet ». Serrañ a reas e zaoulagad hag e savas e gontell ouzh kroec'h evit rannañ e vab. Met kerkent al louarn a dapas e droad dindan brec'h Jañ-Lui hag a lavaras dezhañ:

« - Gortoz bremañ... N' ac'h eus ket a soñj, » emezañ, « pa oas o komañs e penn da veaj, e oas tremenet e-biou ur bourk hag e oa un intañvez, 'barzh porched an iliz e-tal un arched, hag az poa paeet interiñ an den-se ? »

« - Eo, » eme Jan-Lui, « pa lavarez din, loen paour, e teu da soñj din, »

« - Ac'hanta, » eme al louarn, « me eo ene an den-se degaset gant Doue d'az kas da benn da veaj. N'em eus ezhomm netra eus da berzh, rak me a zo o vont bremañ d' ar baradoz ha te a zo, ivez war an hent mat : n' ac'h eus ket ezhomm nemet derc'hel d' hen heul. »

Jañ-Lui a zeuas an dour war e zaoulagad hag a dapas e vouchouer godell d'o zorchañ, hag a-benn m'en doa disec'het anezho, en doa kollet ar gwel eus al louarn, na biskoazh abaoe n' eus bet klevet komz anezhañ...

Er c'hastell e oa bet friko, ha me, en ur dremen, am boa bet ivez va lod hag a zo deuet da gontañ se deoc'h amañ.

Kontet gant Eujen BRIGANT, Lann-Ploubér.

Dastumet gant M. KLERG, 19-1-1950.

E peoc'h an nevez-hañv

gant Per DENEZ

Ur blijadur e vez atav pourmen dre vaezioù Bro-Roazhon. Hogen er mare-se eus ar bloaz - derou an nevez-hañv - hag er c'horn-bro-se - torosenoù Plegastell - e oa muioc'h eget ur blijadur : un tañva eus ar baradoz. Didrouz-kaer e pigne hor c'harr-tan krapenn goude krapenn, ha bewech ma tizhemp al lein anezho e tispake dirak hon daoulagad an hevelep gwel souezhus : da zehou ar Wilun kamm-digamm er pradeier marellet gant bleuñv ar goukoug - gwezenn ebet enno nemet an dervennded diveget ha diskoultret a vevenne an tachadoù - ha da gleiz, en tu-hont d' ar radenegi ha d'ar parkoù e-lec'h ma tiwane an ed; bochadoù pin ar c'hrec'hiennoù. Un aezennig karget gant sinder ar bloaz yaouank a ziskenne eus al laezioù da c'hoari gant stummoù mistr ar banal ha da skarzhañ an diwezhañ mogidelloù diwar c'horre ar stêr. Bugale o tiwall ar saout er brugeier a youc'he deomp e brezhoneg yac'h hag o chas, c'hoant dezho moarvat diskouez pegen brav e ouient redek, a zilamme war hol lerc'h en ur harzhal.

N' oufen lavarout pegen evurus en em santen e yec'hed hag e sioulded va bro : mizvezhioù e oan bet dalc'het gant va micher e Roazhon ha kemend-all a vec'h a oa bet warnon an holl amzer-se ma n' em boa ket gallet zoken disterniañ un endervezh-pad ha diskenn betek meilh ar Boel, kann ha munut e skrin he reier limestra. Kleñved ar gêr a oa peget ken kriz ennon, avat, ken bras hiraezh am boa da frondoù balzamek ar pinegi, ma ne oan ket chomet da soñjal em labour pa oa deut Salaun ar Bargil - ar pennseller-polis a roe lojeiz din - d' am c'haout er mintin-se gant e ginnig burzhudus. Paket ganin un nebeut diankajoù ha lezet war an daol va bolennad kafe hanter-evet, n' em boa graet nemet ur rampadenn betek ar c'harr a c'hortoze dirak an nor. Treuzet hor boa ar baliou bras, al liorzhoù a-ramp war ar stêr, ar c'harterioù ijinerezhel gant o labouradegoù, o zachennoù glas, o ziez bihan kempenn, hag a-barzh un hanter- eur e ruilhemp a-dizh-kaer war-du ar c'hreisteiz.

38

Neuze en doa Salaun kavet amzer da zisplegañ din perak e oamp aet ken prim-se en hent. Mintin-mat e oa bet klevet e Roazhon kelou eus marv Erwan Dinasked, mestr bras al linenndreserezh keltiek : lazhet e oa bet an arzour en e di, e Plegastell, gant un taol-pistolenn. Sede kuzul diouzhtu etre renerien ar polis ha divizet ganto kas ar c'homiser Maodir hag e vignon ar Bargil war al lec'h. Ha peogwir ne vezer ket boas, e Breizh, da chom da ranellat pa 'z eus labour d' ober, e oa lammet Maodir en e garr-nij ha dec'haloupet Salaun d' ar gêr da hejañ ac'hanon en doare a ouzer.

Karet en dije ar Bargil, teodek ha ma oa e-giz d'ur C'hernevad, derc'hel da fistilhañ a-hed an hent. Re vamet e oan-me, avat, gant kened ar maezioù oc'h advevañ evit teurel evezh outañ. Ken e rankas an enseller paour tremen gant kompagnunezh e gelaouenn ha lezel ac'hanon da rambreal, a-luskell va huñvre ouzh kanig sorennus ar c'heflusker.

Hor blenier an hini eo a lakaas un dibenn d' am sorc'henn. Aet e oamp e-biou da gêriadenn St Malo Fili, e krap ouzh tor he bre, pa chome hor c'harr a-sav e penn ur grec'henn ha pa droe davedomp ar pikol melegan hag a oa ouzh ar rod :

« - Gwelout a rit, du-hont, e-kichen ar stêr, an ti bihan gwenn e-kreiz ar gwez e bleuñv ? Aze eo bet lazhet an den. Na pegen kaer ul lec'h, da vevañ koulz ha da vervel, 'gav ket deoc'h ? »

C'hoant hor boe direudañ hon divesker. Tri c'hant metr ac'han, e traoñ ar pradeier war ziribin, e save ur siminal gwennrazet hag un doenn mein-sklent dreist d' ar gwez roz ha gwenn. Sioul e oa al lec'h, sioul evel ar vro hag ar stêr, ha diaes krediñ e oa deut an Ankou da gantren dre eno pa darzhe ar vuhez e pep lec'h ha pa' oa lug an aer gant c'hwez put ar broñsoù o tiflukañ. Ha, koulskoude, er c'henkiz gwenn e-touez ar gwez roz, e oa bremañ tud a leñve hag

ivez, moarvat, re all a verve en o c'halon levez ar gasoni.

Evel don e voe fromet ar Bargil, hag hep ur ger ez ejomp gant an hent bras, ar c'harr o tont d'hon heul war-bouez an dinaou. Pelloc'h un disterig e tigare, a bep tu, ur wenodenn : unan, da gleiz, a grape, ken ledan hag ur c'harr-hent, war-du al lanneier hag ar c'hoadoù pin, ar c'herreg ruz o toullañ amañ hag ahont gwiskad kiñvi he brienoù ; eben, hag a ziskenne, da zehou, tramek ar stêr hag ar c'henkiz, a veze dizarempred abaoe pell sur-mat, rak peuzaloubet e oa gant an drez ha stanket gant barroù an onn-du.

« - Ul lec'hig brav d' an amourouzien da guzhat, » emeve, c'hoant din kas kuit, gant ur farsadenn, ar sebez ankeniet a oa kouezhet warnomp.

39

Ne blijas ket va evezhiadenn d' ar Bargil, evit doare, rak ne ziserras ket e veg. Pignat a rejomp er c'harr, treiñ da zehou e traoñ an diribin ha, goude heuliañ e-doug pemp munud ar bali hir etre div renkennad pupli, e tegouezhemp dirak an ti bihan, heson e anv evel ar vro hec'h-un : Kiliganan.

II

D' an neb a wel un diskenn-polis evit ar wech kentañ ez eo plijus-bras an digoroù. E-tal kirri-tan ha kirri-nij ar gargidi e oa un nebeut archerien gwisket e louet o vont hag o tont ; e-kichen dorikell al liorz, gwarded c'hlas o tivizout en ur vutuniñ; pelloc'h ur bagad kañfarded, a ziskoueze en em santout seul diogeloc'h ma sankent donoc'h o daouarn en o chakodoù ; hag e pep lec'h, oc'h en em zifretañ evel merion a vije bet flastret o moudenn, kelaouennerien o kemer notenoù hag, o luc'hskeudenniñ kement tra a c'helle bezañ luc'hskeudennet : ar c'henkiz, ar gwez e bleuñv, ar stêr hag ur c'harzh bet foeltret gant ur c'harr-nij o touarañ.

Re voas e oa ar Bargil evit kaout dudi gant kement-se : ne baras ket an disterañ mousc'hoarzhig war e vuzell; zoken, pa zeredas ar baotredigoù davedomp, ar re vras o kas ar re vihan ganto dre an dorn, evel pa vefemp bet da deurel dezho gwastilli ha madigoù. Lezel a reas hor blenier da zichoual anezho evel un nijadell filiped ha, sonnik e gorf tev, ez eas da gaout Maodir, un dreudasenn hir a zen a hañvale bezañ aet skuizh-bras ouzh hon gortoz. Pa oa an dro gentañ din ha d'ar c'homiser d' en em welout, e lavaras Salaun an anvioù :

« - Maodir, isrener an enklaskoù evit Bro-Roazhon. Grenadour Jos Tarideg, pevare bezenn hobregonet ar bagadoù-stourm. »

Ur stardadenn-dorn, ha diouzhtu e stagas ar c'homiser da gomz eus e labour.

« - N' eo ket re abred ez erruit, » emezañ, oc'h ambroug ac'hanomp betek al liorz, « rak tuchantik e vezo goulennataet ar mab hag ar vatezh. Ne oa nemet an daou-se o chom en ti gant an den lazhet. Gwashañ 'zo, n' eus ket kalz tra da c'houzout ganto. Betek-hen n'o deus respontet nemet dre ya pe dre nann. Marteze 'vint distagellet gwelloc'h dirak ar barner. 'M eus ket re fiziañs, avat : ne lavarint nemet gaouierezh. Met ne vern. Ne vern. Gouezet e vo pep tra en diwezh. Dija am eus kavet an arm a zo bet lazhet an den gantañ. »

Un hortad a reas ouzh dorig houarn al liorz ha lezel amzer deomp da zont tre.

40

« - Setu pelec'h edo ar bistolenn, » emezañ, o tiskouez un ivinenn plantet e-harz troad un ivinenn benet e stumm un alarc'h. « Kuzhet brav e-touez ar geot, a-hend-all : ur chañs eo bet din lakaat va dorn warni diouzhtu. Ken buan e vije aet ar mab pe ar vatezh d' he dastum ha kit d' he c'hlas er stêr goude-se, aotrou komiser ! »

Gant ur c'hoarzhig kounnaret e reas deomp hast affo war-du an ti. En ur vont e tisklerias :

« - Ar c'horf a oa e-kichen. E-kreiz an alez. Astennet war e gein, e dreid troet etrezek ar c'henkiz... Hervez a lavar an daou-hont, da nebeutañ, rak n' eus takad gwad na roudenn all ebet da brouiñ kement-se. »

«- Iskis eo, » eme Salaun etre e zent.

Diwar an treuzoù e troas Maodir davedomp er ur risignal:

« - Petra 'fell deoc'h, paotr ? Ma ne vefe ket iskis an traoù, daoust ha deut e vefemp amañ ? »

D' e heul ez ejomp en trepas. E-barzh ar sal-debriñ da zehou, e oa ar barner-enklask o c'hortoz.

III

Anaout a ris diouzhtu, en denig treut mourroù ledan a oa azezet ouzh an daol o follennata ur strobard paperioù, unan eus ar vourc'hizien-se o deus lakaet ar sotoni c'hall da badout ken pell en hor bro. Chom a rae an Ao. Barner Jirod evel un aspadenn eus mare ar renerezh estren ha n' ouzon pegeit en defe stouet hag ardaouet dirazomp ma ne vije ket bet troc'het e gomz outañ kras ha sec'h gant ar Bargil. Mantret e tiskouezas bezan ar paour kaezh gant doareoù ken rust, met diglemm ez eas en e goazez adarre, pa ouie mat n' eus tra d' ober gant ourzed nemet chom sioul hep o broudañ pelloc'h. Kemer a reas Maodir ha Salaun pep a gador hag evidon, pa n' em boa gwir ebet da vezañ test d' an abadenn, e kavis dereat mont da gluchañ en distro war barlenn ar prenestr. Ur sell feuket a daolas an Ao. Jirod war va zu dreist bevonn e lunedoù ha lavarout, ginet e vouezh, na c'helle ket labourat pa veze tud o stankañ ar goulou outañ. Ken e rankis, evel ur paotrig sentus, mont da gemer va flas e-kichen ar Bargil.

Un den a gare al lezenn eviti hec'h-un e oa ar Jirod-se. Dre an hir ha gant kalz dudi e tisplegas e oamp bodet d' ober enklask diwar-benn marv al livour Erwan-Per-Gurvan. Dinasked, oadet a zaou-ugent vloaz, mab da... hag all, hag all, kent dont da gomz eus pezh a c'hortozemp holl : eus testeni ar medisin. Hemañ, avat, a ziskoueze bezañ bet sammel-bras gant al labour : skaret en doa kuit kerkent ha n' en doa gallet ober, o lezel war e lerc'h ur baperenn aozet e stumm ur pellskrud ha na zeske, gwashañ 'zo, tra ebet deomp ; displegañ a rae na oa gouli ebet war ar c'horf nemet un toull er bruched, e oa aet ar vilienn e-barzh ar galon moarvat, hag e vefe ret skejañ ar bruska da gaout anezhi en-dro. Pezh en dije gallet forzh piv lavarout hep skoazell medisin ebet. Re seven e oa Jirod da ziskouez e zisplijadur, met ne guzhas ket Maodir e hini : en ur c'hrozmolat war-lerc'h an droc'h-se e savas diwar e gador ha digar-meurbet e oa e vouezh pa c'halvas ar vatezh da zont tre.

41

IV

Un itronig en he zri-ugent vloaz e oa-hi, melen ha roufenet he dremm evel un aval-renetez kozh, naet ha kempenn-meurbet he dilhad. Ur vaouez a urzh hag a zever. En he dorn e vrese ankeniet ur mouchouer gwenn hag a gase dibaouez d' he fri pe d' he daoulagad. Rak leñvañ a rae.

« - Deuit tostoc'h, moereb, » eme ar Bargil pa chome-hi alvaonet dirazomp.

Ur sell a drugarez a reas an itron gozh ouzh Salaun a-raok respont da Jirod e oa anvet Jaketa Kêriell hag e veve abaoe ugent vloaz e Kiligonan. « Deut on amañ nebeut goude eured ar mestr, » a zisklerias, « ha peogwir ez eo marv ar wreg yaouank daou vloaz war-lerc'h ez on chomet da sevel ar paotrig ha da ren an ti. »

« - Ha neuze, pe da vare hoc'h eus gwelet an Ao. Dinasked da ziwezhañ ? »

« - Da vare koan, aotrou. Evel kustum en doa tremenet an endervezh o livañ el laez, met abred a-walc'h e oa diskennet da gaout e voued. Skuizh an tamm anezhañ, a glemme, ha c'hoant gantañ mont mont diouzhtu da gousket. Ha n' eo ket souezh e oa skuizh. Rak en em lazhañ a rae gant al labour, kaer am boa lavarout dezhañ mont goustadikoc'h. Met penn-kalet eo bet a-hed ar wech... Ma, aet eo 'tañ d' e wele ha me n' on ket chomet pell war e lerc'h da dreiñ er gegin. Amzer ober skaotaj ha fardañ un tammig tan er sal-debriñ, peogwir en doa Kongal labour d' ober... Kongal a zo ar mab, aotrou. Neuze 'm eus c'hwezhet tan evitañ er fornigell ha da nav eur e oan morvitellet. »

En em sonjal a reas Jaketa.

« - Gant an deiz on savet. Morse n' em eus karet landreantiñ da vintin hag, ouzhpenn-se, kalz traoù am boa d'ober. Hiziv e tlee ar mestr kaout e zaou-

ugent vloaz ha dav e oa din evel just aozañ ul lein un tammig lipousoc'h. Siwazh, n' eo ket levenez a oa tonket deomp... Pa zigoris stalafioù ar gegin e spurmantis ur c'horf er penn all eus al liorzh... »

42

Ne echuas ket. Tarzhañ a reas da zifronkañ.

Anat e oa na ouie ket Jirod penaos kregiñ en-dro gant an diviz.

« - Ha neuze ? » a silas en diwezh, an doare dezhañ d'en em zigareziñ.

« - Neuze... neuze e stagis da hopal, pennfollet. Deredek a reas Kongal.

Ma ho pefe gwelet ar paourkaezhig ! Krediñ a ris e oa o vont da semplañ. Ne reas ket. Met diflach ha digomz e chomas, evel un den seizet. Me an hini eo a rankas lavarout dezhañ dougen ar c'horf en ti, ha me ivez a rankas pellgomz d' ar mezeg ha d' ar polis. Ne oa Kongal evit ober tra, ar mabig paour. »

« - Ne oa bet trouz ebet e-doug an noz ? »

Termal a reas Jaketa.

- Ma n' ouzon ket daoust ha pouezus eo, met lavarout a rin memes tra.

Deoc'h e vo da welout. E kreiz an noz am eus klevet div strakadenn. Avel vras a oa, ha soñjal a ris e oa bet ur stalaf o skeiñ ouzh ar voger. E gwirionez, ne daolis ket evezh ouzh ken nebeut a dra. Er beure-mañ hepken, goude an holl reuz-se, e teuas koun din hag e sellis ouzh ar stalafioù : prennet-mat e oant holl, nemet evel just re ar gegin a oan o paouez digeriñ. »

C'hoant en doe ar Bargil gouzout hiroc'h.

« - E kreiz an noz, a lavarit ? » .

« - Pemp munud goude hanternoz, rik-ha-rik. Gouzout a ran mat, rak bez' e oa an daouzek taol o paouez seniñ en trepas. »

« - Ha diouzhtu an eil war-lerc'h eben e teuas an div strakadenn ? »

« - Nann, Div pe deir munutenn, marteze, a voe etrezo. »

Ne ziskouezas ket Jirod bezañ dedennet-bras gant ar c'heloù. Treiñ a reas d' ur gudenn all.

« - Mat en em gleve an Ao. Dinasked hag e vab ? »

Prim e teuas ar respont.

« - Kongal a zo ur paotrig dreist, aotrou, ha va mestr ne oa ket gwelloc'h den egetañ war an douar. Diaes e vefe bet kavout tad ha mab oc'h en em garout muioc'h kenetrezo. »

Furchal a reas ar barner en e sac'h-ler ha tennañ dioutañ ur bistolenn paket en ur frilien. Evezhiek e lakaas ar benveg war an daol hag evezhiekoc'h c'hoazh e tigoras ar mouchouer.

Gant ur mousc'hoarzh hegarat e c'houlennas :

« - Ar wech kentañ eo deoc'h gwelout an dra-mañ ? Gantañ eo bet lazhet an Ao. Dinasked. »

Ur sellig yen ha skornet a daolas ar vaouez war ar bistolenn - ur sellig a oa marteze euzh ha spont ennañ.

43

« - Ya, » emezi kalet he mouezh. « Ar wech kentañ eo. »

Trugarez a lavaras Jirod, da ziskouez e c'helle mont kuit. Sevel a reas ar Bargil da ambroug betek an nor ar vaouezig munut sammet gant ar glac'har hag, o tont en-dro davet ar barner, ec'h astennas e zorn war-du ar bistolenn.

« - Diwallit ! Diwallit ! » a c'harmas Jirod, o wareziñ an arm gant e zivrec'h: « Roudoù ar bizied a zo chomet warnañ marteze. »

« - N' ho pet ket aon, » eme Salaun, « n' o mastarin ket deoc'h, ho roudoù-bizied. »

Tapout a reas ar bistolenn dre ar c'hanol ha tennañ ar c'harger er-maez.

« - Ha neuze ? » a c'houlennas Jirod, kounnaret. « - Neuze, n' eus ket kalz tra, » eme egile, o lakaat ar benveg war ar-frilien en-dro. « Nann, n' eus ket kalz tra. Un tenn hepken a zo bet laosket, setu holl. »

V

Un tamm kaer a baotr e oa Kongal Dinasked. Ken skañv hag ul levrann yaouank e tostaas ouzh taol ar barner ha balc'h e saludas ac'hanomp dre hejañ e benn un disterig : seven met yen-meurbet.

Ken displijet e voe Jirod ma ankounac'haas e-pad ur vunutenn e zoareoù dereat.

« - Gwall-yaouank ez oc'h c'hoazh, aotrou Dinasked ar mab, » emezañ trentik e vouezh.

N' oulas ket Kongal teurel evezh ouzh an ton.

« - Naontek vloaz, » emezañ ken.

« - Ha petra hoc'h eus da lavarout diwar-benn marv ho tad ? »

« - Gwall-nebeut a dra. Er mintin-mañ on bet dihunet gant Jaketa o youc'hal el liorz. Diskennet on d' ar red. Gouzout a rit petra 'm eus kavet eno. »

« - N' ho poa klevet mann a-hed an noz ? »

« - Mann ebet. »

« - N' ho poa ket klevet zoken ur stalaf o tigeriñ ? » a c'houlennas Jirod, c'hoant dezhañ ober goap, pe ouzh Kongal pe ouzh ar Bargil n' ouzon ket. Un eiladenn e krenas sell ar paotr gant ur seurt trefu.

« - Mann ebet, am eus lavaret deoc'h, »

Ledanoc'h ez eas mousc'hoarzh Jirod.

« - Hag houmañ, » emezañ o tiskouez ar bistolenn, anavezout a rit ? »

Darbet e voe da Gongal leuskel ur c'harmadenn.

44

« - Evel just ez anavezan ! Pistolenn tad-kozh an hini eo. Diwallet e oa prizius-bras gant va zad e tiretenn e daol-skrivañ. Rak, c'hwi 'oar, tad-kozh 'zo bet o ren an emgannoù-straed e Roazhon a-enep ar C'hallaoued. » Lorc'h a oa en e vouezh. « Bez' hon eus c'hoazh zoken un nebeut eñvorennoù all eus brezel an dieubidigezh... » A-greiz-holl en doe keuz da vezañ diskouezet e from. « Ya, » emezañ sec'h, « anaout a ran. »

« - Neuze, » a c'houlennas Jirod hag en doa damglozet e zaoulagad gant un orbid hegaset pa oa bet meneg eus brezel an dieubidigezh, « neuze, forzh piv en ti a c'helle tapout ar bistolenn ? C'hwi, da skouer, a c'helle kemer anezhi ? » Ruziañ a reas ar paotr.

« - Forzh piv a c'helle he c'hemer, » emezañ. « An diretenn ne veze morse alc'houeziet. Hag an tennoù a oa en ur voestig e-kichen an arm. Dindan dorn an holl. »

« - Dindan dorn ho matezh ivez, a fell deoc'h lavarout ? » Ne respontas Kongal netra, met aon am boe evit lunedoù Jirod. Salaun an hini eo a glaskas terriñ ar barrad o tont.

« - Un abeg bennak en dije bet ho tad d'en em lazhañ ? » a c'houlennas. « Morse n' en doa lavaret e oa aet skuizh gant ar vuhez ? »

Gwelloc'h e vije bet d' ar Bargil chom peoc'h ha lezel ar barner da dapout un taol-dorn war e fri. Kounnaret-ruz e oa ar paotr.

« - Nann ! » a youc'has. « Gant den ebet ne vez aes ar vuhez, met kalonek e oa va zad, kalonek ha brogarour : ne vije ket aet da zistrujañ, gant e zaouarn hag a oa graet evit krouiñ ar gened, un ijin a c'helle servijout d' e bobl. Nann ha nann ! »

« - Enebourien en doa er vro marteze ? » a c'houlennas Jirod.

« - N' en doa ket. »

Rust e oa bet ar paotr. Tost ken rust all e voe ar barner.

« - Tra ken da lavarout ? »

« - Koulz e vije din chom hep respont, » eme Gongal. « Met ober a rit ho micher. Kompren a ran. Zoken pa n' oc'h ket seven. Klevit neuze. Pa gasis korf va zad d' e gambr, e verzis un dra a souezhas ac'hanon kalz. Ne oa ket bet difaotret e wele. »

Hag hep ur ger ouzhpenn ez 'eas kuit ar paotr en ur stlakañ an nor.

VI

Ali e voemp holl na chome tra d'ober, evit an ampoent, nemet mont da welout ar c'horf marv. Ha da heul Maodir, a anaveze mat an ti dija, e pignjomp gant an diri betek penn al laez.

45

Evel ar sal-debriñ, hag evel pep sal all er c'henkiz moarvat, e oa bet livet ar gambr gant an arzour e-unan, ha war he mogerioù en em zispake, ruz war zu, troellennoù kevrinus ar Gelted. Ouzhpenn ar gwele e oa un adskeudenn eus kizelladur bras Gavrinis ha soñjal a ris na c'helle ket bezañ, evit Erwan Dinasked, bravoc'h bennoz eget al linennoù-hud a ginkle nevedoù an Drouized. Sioul-meurbet, hogos laouen, e oa dremm an arzour, evel dremm unan a zo aet da

gousket en arzour, an Tri Bann. Hag ar beradennoù gwad skornet war e vruched, zoken, a hañvale bezañ un arouez eus madelezh an Aotrou.

Sevel a reas ar vaouez en he manteled - ur stumm du n'am boa merzet ken e diskleur ar gambr serret he stalafioù ha mouchet he melezourioù - a oa azezet e-tal ar c'horf, d' hol lezel da dostaat. Ken fromet e oamp holl, avat, ma voe disoñjet ganeomp, ur pennad, e oa enklaskerien ac'hanomp : chom a rejomp mantret, evel na vezer mantret nemet gant marv un den meur. Maodir a zeuas ennañ e-unan da gentañ, hag a reas ar furch. Eus godell kleiz ar chupenn e tennas daou alc'houez, a ziskouezas d' ar vaouez e du.

« - Alc'houezioù an ti, » eme Jaketa, izel he mouezh. Ha trumm, gant kasoni a vije bet lavaret, e sachas anezho a-dre daouarn ar c'homiser.

Pa ne voe kavet tra all ebet er chakodoù nemet ar pezh a vez boas pep den da gas gantañ atav, e kuitajomp ar gambr, o lezel ar c'horf d' e beoc'h hag ar vaouez d' he fedennoù.

E-kichen e oa ar sal-labour. Trellus ar sklerijenn enni, pa zigore diouzh tu ar c'hreisteiz ur mell prenestr ken hir hag ar sal hec'h-un. Goloet he speurennoù gwennrazet gant tresadennoù taolet prim eno, hag ampalvarzhet he flañchod gant marc'hoù-koad, frammoù, rolloù-lien, podoù liv, hag hordennadoù barroù-livañ. Pezh-arrebeuri ebet nemet ur gador-vrec'h hag un daol-skrivañ. Kongal a oa azezet er gador : sellout a rae eeun dirazañ, hep leñvañ, hep fiñval, ha ne droas ket e benn d' ober an disterañ sellad pa dremenjomp en e gichen. N'hor boa tra da c'houl gantañ a-hend-all. Mont a rejomp da gaout an daol vras er c'horn ha digeriñ an tiretennoù an eil war-lerc'h eben. En unan e kavjomp, e-touez medalennoù, boutonnoù dilhad-soudard ha tarzhadoù obuz, boestig vihan ar boledoù. E galleg e oa skrivet traoù warni ha Jirod, a ouie lenn ar yezh-se, a reas an droidiggzh evidomp :

« - Boestad ugent tenn plomveget evit ar gourdonerezh. »

46

Lamet e voe ar golo.

« - Pet a zo ? » a c'houlennas Maodir. « Unan a zo bet lazhet an Ao. Dinasked gantañ, nav a chom c'hoazh e karger an arm... »

« - Ha sed amañ an dek all, » a echuas ar barner.

« - Sed amañ an dek all, » eme Salaun, ken izel ma ne voe den nemedon o klevout. « Ha koulskoude, daou denn a zo bet laosket. »

VII

Morse n' em eus karet an ostalerioù e kêr : tiez da gargañ deoc'h ho kof n' int ken, ha kenavo tudoù, kit buan diwar va zro ! Rak-se e nac'his mont gant Maodir da leinañ e Mesag ha n' oulis ket ivez selaou Jirod pa ginnige din ur plas en e garr-nij da zistreiñ da Roazhon : e Plegastell e felle din chom ken na ve dibunet ar gudenn. Goulenn a ris 'tañ gant ur paotrig a dremene war lez an hent en ur droc'hañ sutelloù koad-kistin kas ac'hanomp betek e vamm, hag en em lakaat ouzh taol gant ar gouerien n' hor boe ken d' ober : silzig fritet, krampouezh ed-du ha laezh-trenk a oa, pezh a gar. Aon am eus e chomjomp re bell ouzh tal ar barrikennoù da dañva sistr ar merour, rak o tiskenn war-du Kiligonan en em santemp ken morgousket hag al labousedigoù a chome kluchet e bleñchoù ar girzhier, houpet o fluñv, ur richanig o tont ganto bep an amzer. Ur pennad bale dre greiz al lanneier a zivorfilas ac'hanomp ha sklaer biskoazh sklaeroc'h e oa hor spered p' en em gavjomp gant Maodir dirak ar c'henkiz.

« - A ! Aze 'maoc'h ! » eme ar c'homiser. « Goulennet 'm eus ganto » - diskouez a reas Kiligonan gant e viz-meud, dreist e skoaz - « da belec'h e oac'h aet, met ne ouient ket. Evel just. Ne ouzont morse tra pa vije ret gouzout. Lamponed ! N' int ket re en o aes, 'gav ket deoc'h ? »

« - Ne gredan ket e vent, » a respontas Salaun evit bezañ seven.

« - Ale 'tañ, frei kozh, » eme ar c'homiser, o lakaat e zorn gant kalz a vignoniezh war skoaz as Bargil, « petra 'soñjit eus an afer ? »

« - Soñjal a ran e reas ar muntrer ur fazi bras pa lezas an arm-se war al lec'h. »

Kavout a ris fur lakaat va zeod da vont en-dro.

« - Klevit 'tañ, Salaun, perak e komzit atav eus ar muntrer hag eus ar

muntrer ? Marteze en deus Erwan Dinasked en em lazhet. »

« - Nann, Jos, nann. N' en deus ket. Soñjit un tammig, va faotr : ma ho pefe c'hwi c'hoant en em lazhañ, daoust ha mont a rafec'h en ho liorz e-kreiz an noz da dennañ un taol pistolenn en ho kalon ? Kalz kletoc'h e oa an arzour en e gambr da echuiñ e vuhez, m' en doa c'hoant echuiñ. War zek emlazh, Jos Tarideg, e c'hoarvez, nav en ur sal prennet ha serret-mat. Petra 'fell deoc'h, en em lazhañ zo un afer prevez ha ne garer ket bezañ direnket pa reer seurt labour ! »

Ur c'hoarzhig kriz a zeuas gantañ, a zisplijas din kenañ, met a seblantas lakaat ar c'homiser a-du-krenn. Gant e viz e skoas Maodir un nebeut taolioù war va bruched hag en ur ober ur wilc'hadenn dihuedet, evel unan a oar kalz traoù hag a gemer plijadur o c'hoari gant diouiziegezh ar re all, e lavaras :

« - N' en em chalit ket, Tarideg. Ne vin ket pell oc'h enkañ deoc'h ar muntrer. » Ur self a-gorn a reas neuze ouzh Salaun ivez. « Goulennit 'tañ gant Kongal, ar seurt paotr fich, daoust ha displijout a ra dezhañ mont er-maez eus e di dre an nor ! Ha kasit anezhañ da welout ar roudoù brav a zo e-kreiz ar bleunioù dindan e brenestr. Me 'gred na vo ket ken balc'h-se ken, ar paotr kran ! »

Damglozañ a reas Salaun e zaoulagad, evel ma rae atav pa veze ret d' e spered degemer ha klenkañ buan un dra bennak dic'hortoz, met ne respontas grik. Meizañ a reas Maodir en doa gounezet ur poent aze, ha derc'hel a reas d' e zoare un tammig gwarezer.

« - A ! Ret din lavarout deoc'h. N' em eus ket disoñjet ho poazioù, frei kozh, met an dro-mañ ne c'helloc'h ket kousket e ti an den lazhet. Keuz am eus evidoc'h, pa garit kement kompagnunezh an Ankou... N' eus ket lec'h, setu ! » Pegiñ a reas ar gounnar ennañ adarre pa zeue da gomz eus tud Kiligonan. « Nann, evel just, n' eus ket lec'h ! Ganto ne vezo morse na lec'h na tra ! Gortozit avat, hepdale e kavin lec'h dezho, marc'hadmat hag evit pell ! » Sioulaet e seblantas bezañ gant ar soñj-se hag e don-mouezh goapaus a gemeras en-dro. « Kousket a c'hellot er Botgarzh : tost a-walc'h emañ ar maner. Met n' eo ket avel an nevez-hañv a gaso an anaon betek ennoc'h, paour kaezh den !... Evidon-me e tistroan da Vesag. Dreist ar geusteuenn ha, na petra 'ta, sichant ar mitizhien ! » Un taol-lagad bividik a reas war-du ennon. « Kenavo 'tañ, paotred. Ken arc'hoazh ! »

Divarc'het e oa chomet ar Bargil, din da welout, met n' em boe ket truez : e c'hoarzhadenn divalav a oa c'hoazh em skouarn.

« - 'M eus aon, Salaun, na lezo ket hemañ kalz labour deoc'h d' ober. »
(da genderc'hel.)

UR WELADENN DA ABATI BODGWENN

gant M. KLERG

NOTENN. - E parrez Plene-Yugon emañ abati Bodgwenn. Kouezhet e oa en e boull, met a drugarez d' ur manac'h kalonek ha feizleun, emañ o tanzen dont en-dro da vezañ un ti a bedenn. Anavezet eo bet ar manac'h se : Dom Aleksï, evel Abad ar Manati, gant Urzh veur Sito. Evel-se ne vern petra a c'hoarvezo, ne daio ket da goll al labour graet ; da vihanañ, e-keñver ar relijion. Rak n' eo ket lavaret e vefe afer vat evit Breizh, rak mui-ouzh-mui (nemet unan anavezet-mat) e tro manatioù ha kouentoù-meur Breizh da vezañ tiez Gallaoued. Ha Dom Aleksï evitañ da vezañ eus Breizh-Uhel a zo ur Breton a galon.

Meurzh-fask ar Pantekost : brav an amzer goude glaveier di-baouez, un aezhennig fresk o c'hwezhañ war ar maezioù adglazet. Ha me a c'haoliad war va marc'h-tan, o vont eus a Blouvaël va farrez c'henidik, e Breizh-Uhel, war-du an abati brudet a benn bremañ e Breizh hag en tu-hont da harzoù Breizh : Bodgwenn. A dreuz tosennoù ar Menez, e rankan sevel ; en tu all da Sant-Jili-ar-Menez, emañ ar vro ouzh en em gleuzañ hag o ledanaat en tu kleiz, war-du Plesala, ha daoust ma' z eo risklus a-walc'h, pa vezer war geinur marc'h-tan, sellout a gostez, e c'hellan gwelout war gribenn un dorgenn, chapel ar Seizh-Glac'har e parrez Sant-Wesac'h (St Gouennou)... Ur c'hrav tenn hag e treuzan Koadlinez (Koelneu 'giz ma lavar ar baizanted diwar-dro) pe Collinée hervez m' eo badezet gant kartennoù ha skridoù ar C'hallaoued... Emaon, war unan eus begoù uhelañ ar MENEZ; un anv a zilerc'h ar Vretoned, ur relegenn, 'vel ma kaver kalz e Breizh-Uhel 'lec'h me 'z on gwriziennet don, daoust m' am eus nac'het he yezh, da heul yezh ar C'hallaoued. Lavarout a reer : « M'neu » dre-mañ hag e Plouvaël ivez, petra bennak ma 'z eus a-hend-all kemmoù bras a-walc'h etre rannyezh va farrez c'henidik toniet skañv, ha rannyezh ar MENEZ ponneroc'h... Peadra da studiañ, danvez-imbourc'hioù, prizioc'h eget studi ar yezhoù er warlaezioù hag er Broioù latin a vefe amañ, mar karfe ar ouizieien hag ar re a bled gant skiant ar rannyezhoù ! Daoust he ne vefe ket tu ivez da lenn istor Breizh, istor hor pobl, istor hor yezh war vuzelloù an dud a gomz ur rannyezh romanek heñvel ouzh galleg ar XVI^et kantved, war a leverer hag heñvel-kaer a-hend-all ouzh ar brezhoneg e-unan ?

49

Met strakal a ra atav va marc'h-tan etre va divesker, hag a-boan ma c'hellan en ur ziskenn d' an druilh-dras war-du ar Gourre, gwelout pell-pell en dremmwel, bae Ifinieg. A-zehou e troan p' en em gavan e bourk ar Gourre ha kemerout un hent rust a ra d' am flugez hejañ, evit d' am loen-houarn bezañ soupl-kenañ. Sed-amañ un abadenn avat : diw pe deir gwech, e rankan ehanañ da c'houlenn va hent, rak kel lies a groaz-hent e zo dre-amañ ha ken nebeud a skritelloù ma n'eus tu ebet d' en em zibab ! Ha va marc'h oc'h ourzañ. Met o vezañ ma 'z omp mignoned va marc'h ha me - dreist-holl abaoe an amzer m' en deus va sikouret da ziframañ seizh bugel diouzh ar c'hatekiz gallek - ne fell ket d' am loen va dilezel ! Ha war-raok adarre !

Benn ar fin, e traoñ ur flagenn kelc'hiet a bep tu gant koadeier ha parkeier ha lannieroù e tispak dirak va daoulagad an Abati. Goustadik e tiskennan war-du ennañ. Ur pleg-krenn hag emañ er porzh. E-kreiz ar porzh, pebezh dismantr ! gant mein benerezh e-leizh a-stlabez, chomet evel-se abaoe pell 'zo, da c'hortoz adkemerout o flas. Er penn all avat, ez eus bet savet ur c'horf-ti nevez ; hag e tostaan war va flaen, en ur serriñ tamm-ha-tamm war an aezhenn. Dont a ran diwar va marc'h ; un tamm kempenn d' am djihad, ha me er chapel, er pezh a servij da chapel bremañ, da c'hortoz talvezout da sal-debrin diwezhatoc'h. 'Giz ojivennek ez eo ar volz ; peder aoter a zo ha skebell-koad d'ar venec'h gant pezhioù levrioù evit o ofis ; ur c'haer a Grist skultet a zo war an aoter-vras ; nesoc'h emañ aoter Stez Anna, gant ur skeudenn eus Patronez Breizh deuet eus Abati Bon-Repoz ha roet d' an Tad-Abad gant an hini a zo

perc'henn da Vonrepoz... Aoter Itron Varia 'r Peoc'h hag Itron Varia a Druéz a zo ivez. Ur bedenn e-kreiz ar sioulder, rak ne glever ket zoken kan ur skrilh tro-war-dro...

E-lec'h mont diouzhtu da glask ur manac'h bennak d' am heñchañ e ran tro an domani va unanik. Setu ar stankoù disec'h; bremaik e klevin ez eus bet lezet an dour da redek rak re labourus e oa derc'hel naet ar stankoù-se hag herzel ouzh ar plant-dour da ziwan ; hag ouzhpenn, ar pesked dour-dous a vez ezhomm d' o fichañ ha d' o aozañ gant mui a evezh eget ar pesked-mor. Diwezhatoc'h eta, pa vo deuet niverus a-walc'h ar venec'h, e vo gallet ober marc'had gant marc'hadourien-besked ; da c'hortoz avat n' eo ket gant c'hwec'h manach hepken e c'heller ober kalz a dra. A-bouez bras eo kaout pesked evel ma ouzoc'h, rak menec'h Bod gwenn a heul reolenn Urzh Sito (zoken a-raok bezañ aotreet gant Pennoù-Meur an Urzh-se) ha difennet eo outo debriñ kig : laezhaj, fourmaj ha pesked a ya d' ober ar pep brasañ eus o bevañs.

50

Ar jardin avat, n' eo ket gwall gonfortus he gwelout daoust d'un nebeudig gwez-frouezh ! d'un toullad pennoù artichaod : troet eo bet an douar evelkent, met douar ponner ez eo ha diaes-tre da balat pe zoken da arat. Pelloc'h, er penn uhelañ d' al liorz, ar voger a rae gwechall tro an Abati ; bepred emañ en he sav, divoulc'h zoken e meur a lec'h met poent bras hec'h adchekañ... Er bloaz 1938 a gav din, e oan bet o welout Bod-gwenn evit ar wech kentañ, ha d' ar mare-se ne oa bet graet netra c'hoazh pe hgozik netra d'an Iliz : bremañ avat en ur vont en iliz, e welan ez eo bet savet an douar hag an donenn a c'holoe leur an ti-sakr ; lamet eo kuit an iliaev a bege etre gwaskoù ar vein, tennet eo bet kuit ar masoneriaj a stouve ar gwareier. Met n' eo ket echu al labour rak e-karg Paotred an-Arzoù-kaer emañ ; ha ne da ket buan an traoù war-raok ganto ; ar yalc'hadoù votet dezho ne vezont ket pell o teuziñ etre o daouarn. Ret eo degas tud eus Pariz (tud a vicher sanset !) evit ober ar pezh a zo da ober, ha neuze o vezañ m' emañ Bodgwenn e-kreiz ur vro gollet, e ranker mont da glask e bredoù d' ar Gourre pe da Blene-Yugon, hep kontañ ar beajoù etre Sant Maloù hag ar Gouent ! Da c'hras Doue, pasianted a-walc'h o deus ar venec'h, met evel ma lavare Dom Aleksis hag a gavis da c'houde : « Echu e vije al labour 'benn bremañ, ma vijen bet lezet d' hen ober va-unan... Homañ 'vije kaerañ iliz a zo er vro tro-war-dro... » N' eo ket diaes krediñ kement-se, rak an Iliz hag a zo eus ar XIIIe kantved, he doa teir nev : div anezho a oa bet diskaret, ha stouvet e oa bet ar gwareier, gant kozh vasoneriaj dre urzh un Abad-Leveour bennak ; aes-tre avat ez eo d' un den a vicher adkavout stumm kentañ an Iliz.

E-kreiz ar c'heur bez Jili-a-Vreizh, an dug kaezh ! Abaoe ma oa krog ar venec'h a veze en Abati, da c'hoari las ha da redek an douilhez kent ar Reveulzi, met dreist-holl a-c'houde an dispac'h, pa oa bet aet kuit ar venec'h diwezhañ o lezel brud fall war o lerc'h, ne glevas ket nemeur a bedennoù ; nemet marteze mouezhioù an turzunelled er forest o hirvoudiñ da bried gwalleurus Frañseza a Zinam. Aluzen ur bedenn dezhañ ha da gement-hini a garas Breizh hag a varvas eviti, kent diboukañ er c'hloastr, dirak ur stlabez a vein : ne weler mui nemet diazez ar c'hloastr e mein-glas ; ar pilierouigoù avat a zo bet torret, hag un nebeudig togoù-mein kizellet nebeudig togoù-mein kizellet a oa warno, a zo bet simantet tro-war-dro ouzh mur ar gouent evel eñvorennoù. Met... petra eo an asez bizhier kleuz-se heñvel-mik ouzh gwerzhidoù gar pe eskern-morzhed ? Biskoazh kemend-all ! N' eo ket eskern ez int met kozh tuelinier pri, korzennoù moarvat evit an dour ! N' on ket evit kompren eus a belec'h eo bet difluket ar c'horzennoù-se ledet war ziazezoù ar c'hloastr. Ma ! Lezomp se gant gouiziekok'h egedomp !

51

Ur sell neuze ouzh sal ar chabistr (pe an emvodlec'h ma kavit gwell) chomet eo en e spes pe dost : « Perlezenn Vodgwenn ez eo », hag eus an XIIe kantved, hervez. Pa vo adtoet ar sal-se, adkempennet an diabarzh anezhi, adgwerennet ar prenester bihan sternet gant pilieroù moan, e vo un dudi d' al lagad, hep komz eus an dudi a vleunio er galon o soñjal e c'hall adarre ar venec'h en em vodañ d' en em guzuliata evit reiñ ul lusk nevez d' o buhez-ene ha da vuhez o c'houent.

Trawalc'h am eus gwelet va unan, ha me da glask un ambrouger bennak... An

tad abad n'emañ ket er gêr ; dambrest avat e tle en em gaout, hag ez eo ur manac'h yaouank a zeu d' am heñchañ ; adober a ran tro an abati ha neuze e savan d' an nec'h, da welout ar c'hambrou paour ha noazh, hag al levraoueg. Homañ a zo ur pezh sal hir, goloet ar c'hostezioù anezhi gant renkennadoù diniver a levrioù : Doueoniezh, Prederouriezh, Gwir an Iliz, Istor Bro-C'hall, Istor Breizh, h.a. Un hanter-kosteziad a zo d' an traoù breizhek : traoù gallek evit ar muiañ, met ivez traoù brezhonek : Bibl ar Gonideg a welan ha zoken ul levr e gouezeleg. An Tad Aleksî a zo aluzener ar Gorsez ha mignon bras da Daldir ha dastum a ra muiañ ma c'hell a levrioù diwar-benn Breizh. Ne oar ket brezhoneg e unan, met unan eus ar venec'h a zo eus Perroz-Gireg, ur brezhonegour anezhañ hag en deus staget ouzh dorioù ar c'hambrou skeudennoù sent Breizh gant ur skridig brezhonek diwar e zorn, dindan pep skeudenn.

N' hellan daleañ avat hag e tiskennan d' an traoñ, ha piv a welan ? An Tad Abad e-unan ; hag o tont davedon seder hag hegarat : - « Chêkon ! c'hwi an hini 'zo aze ? » emezañ. Hag ar gaos en-dro. « Bet 'm oa plijadur ouzh ho klevout o prezeg warlene e brezhoneg hag e kembraeg e Gorsez Tregastell. N' am boa komprenet ger ebet avat, met n' eus forzh : netra ne ra din kement a blijadur evel klevout ur sarmon e brezhoneg. Soñj am eus pa oan er skol e Gwengamp, ez aemp bep bloaz da Lanvelleg da bardon Sant Kare, gant muzik ar Golaj, ha stad a veze ennon o klevout ar sarmoner ; ne gomprenen grik, met se oa ingal ! C'hoazh em eus soñj eus diskan ar c'hantik a veze kanet. » Hag an Tad Abad o stagañ da ganañ en ur brezhoneg reizh a-walc'h kantik Itron Varia Sant Kare :

52

Itron Varia Sant Kare
O mamm Jezuz, mamm a druez
Goulennet evidon pardon
C'hwi 'zo ma mamm ha ma Itron.

Tremen hanter kant vloaz a zo abaoe an amzer ma 'z ae Aleksî Presse da berc'herinañ da St Kare ! Ha ni hon daou, an Abad-Meur ha me, Breizh-Uheliz hon daou, en hor sav e-tal dismantrou, o hiraezhiñ da Vreizh-Izel, d' he yezh ha d' he barzhoniezh !

Goude ur pennad-kaos war gement-se, war doareoù an Abati, e c'houlennis digant ar Manac'h-Meur petra e oa ar c'horzennoù-pri a oa ledet eno - « Korzennoù-pri, » emezañ, « eus an amzer c'halian ha roman, evit degas dour d' ar soudarded a oa amañ, rak en ur c'hamp roman emaoamp. Goulennet hor boa aotre da gorzenniñ dour ur feunteun a zo 400 m. bennak ac'halenn, ha pa 'z omp bet kroget da doullañ evit lakaat korzennoù, hon eus dizoloet ur c'horzennadur-dour eus ar marevezh galian ha roman... Deuit war va lerc'h da welout. Sellit amañ tro-war-dro : a-hed 1.800 m. bennak ez eus ur *vallum* roman ! » Ur park a dreuzomp, ur park war e gostez 'lec'h ma sav gwinizh treut a-walc'h : - « Amañ n' eus tamm kondon ebet ; kreiz ar c'hamp a oa amañ, d' am meno, ha m' hor bije amzer da gleuziañ e vijemp sur da zizoleiñ traoù talvoudus... Bet ez eus bet amañ ur manac'h (n'eo ket chomet siwazh !) hag a oa troet gant an traoù kozh, ha kavet en doa er forest amañ tost, roudoù kenkizoù roman leun a ludu, kenkizoù bet tangwallet ». Ar forest ! ne oa nemet treuziñ ar c'hleuz roman evit bezañ enni : nag a draoù kuzhet en he c'hreiz, hep mar ebet ! Hed un hanter lev bennak eus ar manati e tremene an hent brudet eus a Gorseul (Kersaout ma kirit) da Wened : gallout a reer her gwelout bepred hag e anv a zo latin distreset : ETRAT (via strata : straed).

« Gwelout a rit, a zalc'he an Tad, dre belec'h e tremene ar c'hleuz roman. Ahont e tu ar c'huzh-heol e tremene dres e plas un daol-vaen, an daol-vaen a oa bet diskaret, met lezet e oa bet eno. P' am bo amzer e tegasin anezhi tostoc'h d' ar gouent. Ouzhpenn, bez' ez eus c'hoazh ur maen gant ur skeudenn kizellet disneuz-a-walc'h warnañ ; n'eo ket anat nemeur ar skeudenn pelloc'h, debret eo bet gant an amzer hag ar vugale a c'hoari skeiñ mein ganti, dont a ray honnezh amañ ivez pa c'hellin he c'herc'hat. »

53

Pelloc'h eget ar bloaz 1936, ma teuas an Abad Dom Aleksî - goude bezañ bet torret eus e garg a Abad-Tamie - da adsevel Bodgwenn, hep den war e dro ; pelloc'h eget ar bloaz 1137 ma teuas menec'h eus Bear amañ e-kreiz ul lec'h

dizarempred war lezenn ar c'hoad gwisket gantañ livioù kaer an diskar-amzer (e miz Here 1137 e oa se) ; pelloc'h zoken eget amzer ar Romaned e kaver roudoù an dud er flagenn-mañ yen ha glep : ur bern ludu mesket gant kenn-houarn a verk moarvat roudoù un deuzerez-houarn keltiat, pelloc'h an daol-vaen a zegas da soñj eus nevez-varevezh ar maen. War an uhel e tu an hanternoz, un hanter-lev bennak eus an abati war zouar parrez Plene Yugon e weler ur chapel ; en he c'hichen daou vaenhir en o sav ha daou all en o gourvez a zo testoù mut eus oberiantiz mab-den er c'hornad-mañ eus Breizh.

Hag an anv a v-Boken e-unan, petra eo e gwirionez ? An anv a Vodgwenn implijet ganeomp penn-da-benn hon danevell, n' eo nemet ur ger ijinet a-benn font gant Taldir. Ar stumm koshañ anezhañ a zo « Boquiani » (Bokiani) met kaer ez eo ar ger Bodgwenn ha tapet brav (1). Ma oan evel stonet o klevout evel-se istor an amzer dremenet. Raktal avat, e tintas ur c'hloc'h, kloc'h ar manati o tegemenn e tostae eur ar gousperoù, rak amañ e vez heuliet an heol evit eurioù an ofis. Ur pennadig goude, dre ma saven en-dro gant an hent a ra un hanter-dro d' ar manati, e tistone bepred em diskouarn hag em ene mouezh an Tad Abad o tizoleiñ din evel un diouganer, sekredoù an amzer dremenet, mouezh ar c'hloc'h o c'hervel ar venec'h eus al labour d'ar bedenn, ha mouezh (mut honnezh, avat) an dud a vevas, a boanias amañ hag a roas d' ar Vretoned lod eus o gwad hag eus o spered. Bodgwenn ! unan eus lec'hioù meur hor bro !

(1) Hervez ar stumm Boken e c'hellfed treiñ an anv dre Bod-ken : Bod-kaer, repu (minic'hi) kaer, un anv brezhonek rik neuze. Met gwelloc'h diwall. Gwelout Teofil Jeusset (Sav, Nnn 27) hag a ro stummoù all, gant ur furm Bodkian adsavet gantañ.

Krog on da grediñ n' eus nemet ar re baour a oar bezañ brokus. Pe neuze, n' heller ket kaout war un dro arc'hant ha menozioù.
PADRÀIC PEARSE The story of a success.

PREDERIADENNOU E SIGUR UN NEBEUT SKRIVAGNERION VREZHONEK

Pennad IV

Notennoù diwarbenn oberenn YOUENN DREZEN.
gant Youenn OLIER

I

Ul lec'h ispisial en deus gonezet Youenn Drezen el lennegezh vrezhonek. N'eo ket hepken dre m'en deus an hini kentañ embannet ur « romant » hir e brezhoneg goude ar brezel kentañ ; hogen ivez dre maz eo unan eus an dibaotoc'h dibaotañ skrivagnerion vrezhonek m' eo ar brezhoneg yezh o c'havell. Met gwelloc'h a zo : tres e c'houezh c'henidik a gaver war ar brezhoneg. Graet en deus zoken ur re-implij eus luc'haj Pont'n abad e-barzh « Itron Varia Garmez », en divizoù dreist-holl hag a zo diaes da intent a-wechoù en abeg da se. « Karr-kañv an aotrou maer » hag ar pezhioù-c'hoari n'int ket kement da bismigat er c'heñver-se. E-lec'h all, e yezh-plaen ordinal IVG en danevelloù hag er barzhonegoù ne ro gouezh Pont'n abad nemet un arliv da vrezhoneg Y. D. ; ha gwell a se eo : rak hogos un tunodo ez eo ar « Pontnabadeg » a-wechoù, hag anat eo n' eo ket seurt luc'hajoù evit pinvidikaat ar yezh voutin. A-hend-all, dre vras ez eo ledan tre geriadur Y. D., unan eus ar re ledanañ zo, en e varzhonegoù koulz hag en e zanevelloù, ha rak-se eo o deus kertri d' e lenn brezhonegerion emc'hraet nevez deut d' ar yezh. Hag eñ brezhoneger a-vihanik n' en deus ket klasket Y. D. kennebeut skrivañ evit ar bobl, nemet marteze en diwezh holl p' en deus savet e bezhioù c'hoari. Setu c'hoazh e zigemm diouzh R. Hemon pe J. Riou. Skouer ar skrivagner rik na soñj ket, pe nemeur, el lennerion ha nebeutoc'h c'hoazh e Breizh, ez eo bet (1).

(1) Bez' e fell din lavarout n' eo ket ar vrogarantez e breder pennañ.

55

II

E gwirionez en deus savet Y. D. atav oberennoù lennegel rik. Dreist-holl e varzhonegoù. Hag eus ar re-mañ e fell din komz da gentañ. Disheñvel a-walc'h int diouzh re R. H. pe M. Glanndour. Merkomp da gentañ n' eus deus ket klasket en em ouestlañ da vat d' ar varzhoniezh. Muioc'h a aessed a zo koulskoude en e werzennoù eget e re R. H. a-wechoù da skouer, daoust ma seblantont bezañ frouezh ul labour startoc'h eget re M. G. (ar barzh-mañ a hañvalfe a-walc'h skrivañ ouzh mouezh an Awen).

Hag ouzhpenn-se n' eo ket ken don ha barzhoniezhoù an daou skrivagner-se kennebeut. Gwir eo ez eus menozioù enni ma karit. « Nozvezh Arkuz » he deus da destenn - war e seblant - tonkadur Mab-den. Hogen e neb lec'h ne santer ur from gwirion ho lakfe da skrijañ : n' eus ket a wir anken eno, hag ar glac'har a voe egin ar barzhoneg-se n' eo ket ar pezh a sko spered al lenner. N' eo ket Y. D. barzh ar galon - hag en e holl skridoù a-hend-all ne gejer nemet gant un trivlierezh bas a-walc'h.

Traoù all eo a gaver e-barzh « Nozvezh Arkuz » da skouer. Ur meulgan da zouar Pont'nabad hag ar mor e c'hronn (testenn adveret en « Amzer fall », en « Dont en-dro d' an Inizi » ha betek en IVG). Evit o livañ ha displegañ e garantez outo en deus Y. D. dispignet teñzorioù e ijin. Da gentañ en deus gouezet adsevel evidomp skeudenn varzhus e vro, hini douar kreisteiz Kernev : ur varzhoniezh fetis, taolennerez gweledvaou, barzhoniezh an daoulagad eo hini Y. D. : bez' e oar sevel ivez gweledigezhioù ec'hon, Breizh an hoaladoù kentañ, e-barzh « Nozvezh Arkuz » pe hudlivadur aloubadur ar c'hornog gant ar Gelted : un dro c'hoazh da veuliñ douar Breizh m' eo bet ganet gantañ ur meulgan d' ar ouenn, ha d' an tir en deus roet goudor dezhi. N' eus netra par da voem gourvenegus

gwerzennoù zo, fetis ha diwirvoudel war un dro, leun a zouster hag a hud, a livioù hag a sonioù douar Breizh,

El listri luskellet war houlenn ar c'huzh-heol
e kan ar roeñverion, dre ma skoont en dour.

N'eus ket nemet se a gaver e-barzh barzhonegoù Y. D., met ivez a-wechoù ur prezegerezh helavar, a gav er werzenn ur stern start tre, spis ha fraezh, skedus evel pezhioù moneiz nevez-skoet, evel :

Netra na den ne vir ouzhimp kerzhout war-du ar pal
pe c'hoazh :

Dichek em eus stouvet bep tro klapenn va enebour
Mar don bet gloazhet e kannoù, darc'haouet 'm eus rustoc'h.

56

Ar pezh a sko spered al lenner e barzhonegoù Y. D. eo startded an ereadurezh, hag ar werzenn. Evel m' em eus merket uheloc'hik er skouerioù am eus roet, seurt perzh zo hini ar prezegerezh dreist-holl ; gouezet en deus ivez ar skrivagner ijinañ hag aozañ kelluskoù lies, nepred di-asur, pegen hir bennak e vent, mentet a-wechoù diouzh dic'hwezhadennoù an anal. Er c'heñver-se eo disheñvel Y. D. diouzh R. H. pe M. G. a zo kalz dourelloc'h ha kuñvoc'h peurliesañ e werzennoù. Ur perzh mat all en deus Y. D. : perc'henn eo, evel m'em eus merket, d' ur geriadur pinvidik tre, livek ha nerzhus. Gouest eo da sevel ur werzenn evit ar skouarn, hag a « stlak », e gwirionez ; a-wechoù zoken e ray re implij eus an eilsonerezh evel e-barzh « Mintin war an erin » a seblant bezañ bet skrivet diwar ur c'hlaoustre.

An tamall brasañ a rin da varzhonegoù Y. D. eo ez eus un tamm kemmesk enno. Kemerit Amzer fall - merzadoù dreist-holl - pe Nozvezh Arkuz : o berraat pe hiraat a c'hellfed evel ma karfed. Setu perak e plij din muioc'h en un doare pezhioù berr savet e-barzh raksternioù e-giz « Bremaik e nozo » pe « Mintin war an erin ». Eno da nebeutañ ez eo bevennet resis an oberenn, ha kaerder al linenn a zo ur bam d' ar spered. War va meno eta e talv muioc'h barzhoniezh Y. D. dre ar munud eget dre ar savadurezh, ha gwelloc'h e vefe bet doareet « Nozvezh Arkuz » ma vije rannet e meur a bezh ha graet ur rummad anezhañ.

III

Mar deo douar ar vro penndestenn « Nozvezh Arkuz », bez' ez eo ivez hini « An dour en-dro d'an Inizi » evel m' em eus meneget uheloc'hik. An talbenn hen diskouez anat a-hend-all. (Rak perak n' eo ket bet dibabet anv ar plac'h Anna Bodri da dalbenn da skouer ?) Gouzout a ran ez eus eno ivez un « istor karantez » : n' eo ket ar pezh pennañ en oberenn a gav din avat. Rak roll Anna Bodri eo dres lakaat an arzour yaouank da anavezout e vro. Setu da betra e talv dreist-holl an holl bourmenadennoù gant e « vuiañ garet ». An darvoud pennañ sañset evit an istor karantez a zo dreist-holl un dro d'ar skrivagner da livañ holl zudi ha barzhoniezh pleg-mor ar mor-bihan : « Gouloù an heol war ar mor ». Ar garantez ouzh douar ar vro n' eo ket amañ un trivliad goular a-walc'h, e-giz hini ar rannvroelourion, met un trid don gwiriziennet el lusk-natur galloudek hor stag ouzh kement zo buhez. Ha kavout a ra din n' eo ket bet dilevezon, rak lavarennoù evel « Hag un dra all Iribe, ar glav. Ha marz ar c'houmoul goude ar glav » pe c'hoazh « Breizh a zo anezhi koshañ douar ar bed » a zo temoù bet meret a c'houdevezh gant M. G.

Kement-se a ziskouez e c'hellje Y. D. tremen hep an « istor karanjez » aozet marteze evit spontañ ar vourc'hizion gaezh a oa lennerion Walarn d' an ampoent. Rak divizerezh zo el livadur-se eus an orged, hag ouzhpenn tres al lennegezh c'hallek boutin. Evidon-me ne santan nep gwirionded ennañ, ha krediñ a ran en defe gallet Y. D. pe dibab ur framm all da zanvez dudius e oberenn pe tremen zoken hep framm ebet. Unvanoc'h ha glanoc'h eo ar merzad he defe lezet e spered al lenner.

« Sizhun ar breur Arturo » n' eo ket heñvel tamm ebet ouzh « An dour endro d' an Inizi ». Da gentañ, Breizh n' eo meneget amañ nemet dre zegouezh. Ouzhpenn-se, ar pezh a ziforc'h an dañevell-mañ diouzh oberennoù all an hevelep

skrivagner, ha diouzh skrivagnerion all evel J. R. ha R. H. - nemet e-barzh « ar c'hoar henañ » marteze - eo e kaver enni un treserezh-ene pizh a-walc'h : ar c'hentañ skrivagner brezhonek eo an defe furchet ken don stad ene ur c'hrennard o kreskiñ da c'hour. Gwirion tre eo e notadennoù. A-hend-all, ma ne gaver ket primder ha buanded, herregezh ha birvidigezh, an doare di-anal a red penn-da-benn da « An dour endro d'an Inizi » e verzer muioc'h a unvanded e dezrevell an destenn ha marteze ivez muioc'h a surentez en arz. Klasket en deus Y. D. krennañ an danevell evel en ur pezh-c'hoari gallek klasel. Gouzout a ra Y. D. diouzh derc'hel al lenner bepred war evezh ; emeur dalc'hmat o c'hortoz disoc'h an darempred boulc'het etre an danvez manac'h hag ar plac'h. Betek an diwezh evelato ne ouezer ket piv a vo trec'h e spered ar paotr, betek taol dic'hortoz an dibenn. Arz Y. D. zo damheñvel amañ ouzh hini dramaourion c'hall ar XVII^{et} kantved. Gouzout dibab un istor degouezhet d' e varr-uhelañ ha prest da zisoc'hañ. Ar mank, amañ eo ne santer ket muioc'h er « sizhun » eget en danevell all ur gwir zrama. N' eus ket a from er gwall zarvoud gwashañ a ziskouezer c'hoarvezout gant un danvez manac'h. Amañ n'eo ket tamall arz ar skrivagner a zo d' ober, hogen diskleriañ e vank gant e ziuver a drivlierezh don. Hag e diwezh ar pennad-mañ e rin un evezhiadenn dre vras a dalvezo koulz evit barzhonegoù ha danevelloù : ne zeu ket Y. D. a-benn da santout da vat kudennoù gwashañ ar vuhez. Trivliadoù seurt gant orged « An dour endro d'an Inizi » a chom d' ar muiañ etre kig ha kroc'hen. Istor ar manac'h n' eo nemet hini ur paotr a zizolo eo graet evit mont gant merc'hed. Kement-se evitañ n'eo ket un afer bras, peogwir eo reizhet an traoù a-benn ur sizhun. Hag e « Nozvezh Arkuz » n' eo ket an Ankoù a zo an awener pennañ.

58

Ouzhpenn-se, lennegelezh ar skridoù-se a noazh ouzh o gwirionded. Re goant, re binvidik eo marteze yezh ar « Sizhun », re sioul ar stumm dezrevell hag un tammig klasket efedoù zo evel hini ar bleunioù jenoflez evit an drama wir en defe gallet bezañ. Se eo a lamm digant oberennoù Y. D. ar veurded a gaver e-barzh « Pirc'hirin ar Mor » da skouer. Ar pezh a zere ouzh Y. D. e gwirionez (a gredfemp, ma ne lennfemp nemet an oberennoù-mañ) eo an epikurouriezh skañv a zo meulet e-barzh « Mintin war an Erin » - anezhi trevezadenn ur pezh barzhoniezh eus Horatius - ha « Bremaik e nozo ».

IV

Setu perak e plij din muioc'h kalz ar c'hounlevr en deus savet Y. D. diwar-benn e vignon Jakez Riou eget ar peb all eus e oberenn. Amañ e kavomp an den ha n' eo ket ar skrivagner. Amañ ivez e kaver meurded. Komzoù eeun Y. D. o kontañ e vugaleerezh en harlu e Bro-Spagn pe o tisplegañ e c'hllac'har pa gas kelan e vignon en-dro da Zouarnenez ne c'hellont ket bezañ ankounac'haet. Bez' ez eus enno ur « war-eeunded », un diwisk diwar beurlirionded a sko don kalon al lenner. Amañ eo erfin e kavomp Y. D. en e wellañ. Hep kontañ ez eo un diell, a bouez en istor hol lennegezh er c'hantved-mañ.

V

N' eus netra personel e c'hoariva Youenn Drezen (en enep da hini R. H. a dro a-wechoù d' ar barzhoneg evel « Biniaouer an heol hag ar glav »). Buhez e gornbro Pont'nabad an hini eo a zo taolennet ennañ ; an dremm farsus anezhañ e « Karr-kañv an aotrou maer » ha « Youenn vras hag e leue » ; an tu reuziek anezhañ e « Mor Penmarc'h ». E-lec'h ez eus farserezh on bet techet da grediñ da gentañ ne oa nemet se ennañ, hag e oa aliesoc'h er gerioù zoken eget en darvoudoù pe e temzoù-spered an dud. Met anzav a ris oc'h adlenn ar pezhioù-c'hoari nevez zo e oar Y. D. fustañ ken mat ha J. R. Bretoned c'hallekaet an XX^{vet} kantved. Evit gouzout dres petra a dalv evit ar Vretoned ar stourmoù politikel degaset er vro gant ar C'hallaoued, pe gant petra o deus ar re-se mesket ar relijion e spered hor c'henvroiz n'eus nemet kemer arvest kentañ « Karrkañv an aotrou maer » pe « Youenn vras hag e leue ». Din-me ne blij ket kement-se « Anduilhenn ar Person ». Re eo diouzh giz ar gall Rabelais. Plijusoc'h eo « Ret eo nouiñ ar gurun gozh ». Gwir eo emañ ar fenterezh er gerioù amañ c'hoazh. Met gouezet en deus ar skrivagner diskouez ivez kalz karantez o livañ tud eus hor pobl evel ar vartoloded kozh pe ar person, doareoù tud eus Breizh kozh a zo o vont da get.

N' ouzon ket ha displeget eo bet morse pezhioù-c'hoari Y.D. (1). E gwirionez, a-walc'h e vefe ober dezho un tamm aoz evit ma vefent mat evit ar patronajoù e Breizh-Izel rak n'eo ket ur c'hoariva lennegel rik (sed pezh o digemm diouzh e danevelloù pe e Varzhonegoù). Met dav e vefe evit se ober bruderezh dezho.

VI

Dont a ran da gomz bremañ eus « Itron Varia Garmez ». Soñj am eus ag ar mare ma voe embannet : an holl a oa o c'hortoz an oberenn abaoe pell zo, ha moulet oa bet kalz meuleudi diwar he fenn kent dezhi dont eus ar wask. E gwirionez eo IVG un oberenn a bouez bras. Da gentañ dre e vent : n' oa ket bet embannet biskoazh seurt levr a lorc'h gant ken splann skeudennadur. Merkomp diouzhtu avat n' eo ket ur romant er ster klasel : mankout a ra an unded hen gra. Bez' ez eus en oberenn div pe teir lodenn zoken ; unan m' eo ker Pont'n Abad ar penn-c'hoarier anezhi, hag an dilez-labour ar benn-destenn ; an eil e-lec'h m' eo Paol Tirili ar penn-den, hag e donkadur arzour digomprenet ha c'hwitet ar greizenn dudi. Erfin bez' ez eus un « istor karantez » laosk a-walc'h a'n em stlej penn-da-benn d' ar steuenn. War a seblant evelato eo bet tonkadur Paol Tirili ar wir destenn en eginadur kentañ an oberenn e spered ar skrivagner goude marv Jakez Riou. Ar pezh hen diskouez eo ar pennadoù kentañ gouestlet d' an arzour, d' e vennad, e varv a gloz al levr, hag erfin pennadoù kreiz evel re ar verdeadenn a ragaoz ar marv-se (er c'heñver-se ez eo IVG ur stagadenn da NA hag an hevelep orin a zo dezhañ emichañs). Goude se eo bet c'hwezhet an danvez (ne vije bet nemet hini an danevell) gant istor ar gêr hag hini Joz Taro ha Mimi Andro, hag aloubet eo bet kement ganto ma teuer da zisoñjal Paol Tirili meur a wech. Rak-se ez eo skuizhus al levr da lenn a-wechoù rak ne oar ket spered al lenner ouzh petra en em stagañ.

(1) « Karr-kañv an aotrou Meer » ha « Ret eo nouiñ ar Gurun kozh » a zo bet c'hoariet e beilhadegoù graet war ar maez gant tud yaouank eus Rosho. - N. a. R. 60

Ma felle d'ar skrivagner pouezañ war gwalleur an hinienn, hini Paol Tirili dreist-holl ez eo savet fall al levr. Ma felle dezhañ avat diskouez e c'hell droukverzh an hinienn bezañ disoñjet e kreiz holl reuz e gengeriz ez eo an dizunded-se un ampartiz. Rak ne c'heller barn un oberenn nemet diouzh mennad ar skrivagner warni.

Un nebeut pismigadennoù am eus d' ober a-hend-all. Re a zivizoù zo el levr a-wechoù (gouzout a ran : ur mailh war ar yezh komzet eo Y. D. met arabat lakaat re) re a vreuradennoù hir (etre ar veleion daoust ma n'eo ket diwirion ar poltredoù-skouerek un tammig, gwir eo) re a brederiadennoù ha daoust ma vefe mat tre deomp ober prezegennoù evel hini paotr B. A., ne deo ket e blas en ur romant rak ne ra nemet pounneraat an danevell.

Din-me eo divourrus ivez kemmesk ar wirionez hag ar faltazi ; re wir eo livadur kêr Pont'n Abad ha Pontnabadiz a anavezomp e-tal darvoudoù na c'hellomp ket krediñ enno evel ar perzh a gemer Breizhataviz en abadennoù (istor ar gerzhadeg da Gemper zo un istor gwir : hini Sant Nazeriz a yeas war droad betek an Naoned e 1933 - ha war varc'h-houarn e 1950). Met anavezout a reomp re vat Pontnabad a-hend-all : an istor tremenet a c'heller faltaziañ ; an hini bremañ avat a zle chom pezh ez eo.

Mat eo resizañ traoù all ivez. Arabat da skouer klask treserezh ene ebet el levr. Paol Tirili a zo an arzour a c'hwit war e oberenn. Hogen n' eo nemet an dra-se - pa ne brezeg ket en anv Youenn Drezen. Gwelout a reomp an Taro oc'h en em gannañ ha Tin o servijout an ostizion. Hag o eneoù ? gwir eo, ken tanav net ! Diaes e vefe o zresañ. Gouzout a reomp ivez pezh a ra Mimi Andro, nebeut avat pezh a soñj.

Petra eo eta oberenn Y. D. peseurt perzhioù mat he deus a-benn ar fin, a c'houlennot ? Hama ! en diwezh e kav din en deus ar skrivagner klasket livañ

buhez ur gevredigezh : sed pezh en deus tizhet d' ober da nebeutañ. Reuz divent ur gêr o vervel gant an naon. N' eus kont eus an hinienn nemet e-keñver tonkadur ar gêr (o buhez prevez n' he deus ket kalz a bouez eta). Joz Taro a zo unan eus ar harozed en em gann ouzh ar Urzh vac'hom a lazhet ar Gêr (hag a-se gwelloc'h e vije bet ober eus P. T. paotr « Gwenn ha Du » hepken e sell da unded an oberenn). Ar veleion o un ne c'hellont komz nemet eus ar walenn a zo kouezhet war ar vro. Paotr an ostaleri ivez Tin, na soñj nemet en e wenneion, ha na fell ket dezhañ dimeziñ e verc'h gant un didalvez m' eo e blanedenn diouzh hini ar gêr. Erfin kompren a reer perak e kaver tud er romant ha n' en em ziskouezont nemet e-pad ur pennad : ar merc'hed er poull-kannañ en deroù pe Larnikol ar maer da skouer, ar vaouez kozh Naig lazhet gant ar warded. En istor ar gêr o deus kement a bouez ha P. T. pe J. T.

61

Ar pezh plijusañ eta en oberenn eo ar c'hendaolennoù ledan ha buhezek en deus savet ar skrivagner : an abadennoù er c'hoc'hu, ar gerzhadeg da Gemper, an douaridigezh, an emgann ouzh ar bolised, arrestadur Joz Taro, an emgann all da heul. Kement-se a zo un arourgerz dispar e-lec'h e vev muioc'h ar bagad eget an hinienn. Fiñv ha lusk an engroez pe tud a-stroll, sed pezh a oar talvezout mat tre Y. D. Netra buhezekoc'h eget ar c'hendaolennoù-se flamm o livioù hag herrek o c'herzh.

Met gwelloc'h zo : ma n'en deus ket klasket Y. D. c'hwiliañ da vat ene an dud a laka en e romant, en deus gouezet o diskouez o diavaez en un doare fetis dispar : seul zisoñjusoc'h ma n' o deus nemet ar vuhez korf-se koulz lavaret. Sebezhus eo penaos e chom en hon eñvor koun an dud-se hon eus kejet ganto, gant o stumm, o jestroù, o c'homzoù dreist-holl. Aze emañ an dalc'h : dre ar yezh e vevont holl dreist pep tra ; drezi o deus i buhez, ur vuhez ken padus ma vint evel dassorc'het a-benn kant vloaz ac'hann. Espar eo nerzh al luc'haj-se lakaet e genou an dud hag a zo a-walc'h d' o livañ muioc'h eget pep displegadur. Rak-se eo ez oa ur gwall fazi treiñ IVG e galleg. Koll a rae al levr a grenn evel-se blaz ar gwirion, blaz ar gwelet hag ar c'hlevet a roe dezhañ ar muiañ a briz.

Ouzh-penn-se 'zo c'hoazh en oberenn-se. Taolennadur ar gêr hec'h unan ; netra nemet anvioù ar c'harterioù o deus un heklev e spered an hini a anavez ar gêr-se. Met bez' ez eus ivez lovadur Pont'n abad e un, gant e lenn-vor ma sell PT outañ bemdez hag ar mor c'hoazh ha bepred : n' en deus ket gallet Y. D. tremen hep sevel merdeadenn ar morhoc'h dirak Kombrid ha Pont'n abad : un digarez dreist-holl c'hoazh da ermaeziañ e garantez ouzh e zouar, ha da sevel ur pennad leun a varzhoniezh livek ha flamm.

Evit klozañ - un oberenn binvidik tre eo IVG ; met n' eo ket deut a-benn ar skrivagner da hec'h urzhiañ mat : re a draoù a zo chouket ennañ : abaoe buhez ar maer Larnikol talvoudus evit an istor a-dra-sur betek tabut ar merc'hed er poull-kannañ. Gouzout a ran n' eus ket a urzh er vuhez, met anien pep arz eo dres dibab hag urzhiañ an danvez anezhi.

Ar pezh a vank en diwezh eta d' al levr da vezañ un taol-micher eo ivez pezh a ra diouer da holl oberennoù Y. D. dre vras : un trivlierezh gwir. N' omp ket gwall drefuet e gwirionez gant tonkadur trist an arzour. Marteze peogwir eo ur c'hañfard. Hogen dreist-holl, me gred, peogwir eo bet diuzet an den evit lakaat splann menozioù zo, evit komz en anv Y. D. : re arouezennel eo P. T., diwar faltazi Y. D. eo ha n'eo ket e istor unan gwir. Hag hen santout a reer. N' heller ket eta e nep doare keñveriañ ar romant-se ouzh « Katrina » eus Salminen a zo kement a zenelezh don. Re ziavaezel en holl eo oberenn Y. D.

62

VII

Chom a ra din da gomz eus stummoù soñjal Y. D. Ne fell ket din implijout ur ger all, rak ne gredan ket e fellfe da Y. D. tremen da brederour.

E gwirionez ez eus da ziazez awenadur e oberenn un epikourouriezh splann a-walc'h. Kounit hepken « Mintin war an Erin » pe « Bremaik e nozo ». A-hend-all diskan an danevelloù koulz hag hini IVG eo ar « joa-bevañ », hini azen ar gouent da skouer (SABA). Bez e fell da BT « krediñ er yec'hed, krediñ e madelezh ar

vuhez ». Erfin kemenn ar garidi aet da get e N. A. eo « Bev » pe estlammadenn ar « Bremaik e nozo » « Bevañ » - evel ma vev plant ha loened. Moarvat e fell da Y. D. herzel ouzh menoz kristen ar vuhez, met n' eo ket splann peurliesañ.

Harpet eo marteze an epikourouriezh war un doare naturelouriezh. Ac'hann pouez an douar tad pep boud bev. Ken bras eo e fiziañs ennañ ma teu Y. D. d' en em zislavarout en un doare iskis a-walc'h ha hetiañ « gellout huniñ divelkoni » evel an traoù m' eo darn anezho (N. A.). Gant aon rak kement a zegas poan kleñved pe striv an hini eo avat. Gwelout a ra Y. D. int diseblant ha digas, n' o deus nemet en em lezel da vont ha neuze e teu da c'hoantaat bezañ heñvel outo (N. A.) netra ken.

A-hend-all ez eo imoret fall tre Y. D. ouzh Doue peogwir dres en deus lezet ar boan hag an droug er bed. « Perak ar boan, perak ar marv » a zo ur goulenn kentoc'h hegaset eget ankeniet, a gav din, a-hend-all. Ne damallin ket da Y. D. evel ma rae « Galv » bezañ livet Pont'n abadez evel m'emaint. Frouezh ar sklavelezh int. Ar pezh a rebechin avat eo bezañ diskouezet prizout anezho re evelato : brizh youl ar Vretoned « Me 'zo kontrol » n' eo nemet aheurtreze an azen an hini eo (lakaomp e ra goap Y. D. amañ evurusamant). Met perak ober eus P. T. un doare haroz, hini an oberenn e gwirionez, sañset peogwir ne fell ket dezhañ sentiñ ouzh n' eus forzh petra ? (« Ha me Yann Seitek a ranko senti memes 'tra ») C'hwediñ a ra P. T. plegouriezh gwenvidik nay ar gristenion, met (p. 270) nac'hañ a ra ivez skuilhañ ur berad eus e wad evit Breizh : Ne gred ket enni kennebeut. Ne fell ket dezhañ bezañ tapet genaouek. Arvarouriezh rik ha nac'hus (2) en diwezh. Evit kas da benn gwall anken P. T. e tiskouezer anezhañ deomp o tisteurel Urzh Doue koulz hag hini an dud. Neuze ne chom ket mui dezhañ, nemet mervel hep spi. Dilezel eta ! Pebezh skouer a haroz evidomp-ni emsaverion e gwirionez.

63

Bez' ez eus romantelezh c'hoazh en arvarouriezh-se. Ne soñj ket P. T. en re all da vat, n' o c'har ket ; gwall hegaset, eo hepken gant dioterezh ha diboellded ar bed hag ar gevredigezh. P. T. n' eo prederiet ervat nemet gant e oberenn, sevel e zelwenn : hag honnezh n' he deus talvoudegezh nemet evitañ e un. Ha c'hoazh ne zeu ket a-benn da grediñ er pezh a ra. Eñ ivez a ra un huñvre eus e labour meur. En ur bern lavarennoù e teu en-dro ar ger-se, da skouer « Da seveniñ e dammig huñvre », p. 310 ; « N' eo den kad da reiñ korf d' e huñvre », « Ar gwashañ 'zo ne c'heller ket kas an huñvreoù da wir ». Amañ avat striv ebet d' en em zieubiñ diouzh an digalon, ar pezh a gaver er c'hontrol en oberenn Roparz Hemon evelato.

VIII

A bouez eo oberenn Y. D. a gav din en diwezh evelato. Da gentañ evel testeni stumm spered un niver Brezhoned dic'hallekaet e-keñver yezh, met chomet stag ouzh spered ar sevenadur hag al lennegezh c'hallek. Stumm e oberenn a-hend-all n' eo ket brezhonek rik. Da skouer, n' eo ket e zanevelloù diouzh hengoun ar gontadenn vrezhonek poblek evel m' eo « Geotenn ar Werc'hez » e meur a geñver. « Itron Varia Garmez » a zo un tammig diouzh doare ar romantoù gall « unanimiste ». Hag ouzhpenn-se en oberenn ez eus an testeni istorel rik en IVG a zo a bouez a-walc'h : un diell eo a roio da anavezout petra oa tud vunut ur gêr a Vreizh Izel e 1935, ha petra oa ivez ar politikerezh en hor bro.

Un arzour hag ur skrivagner gredus eo bet Y.D. koulskoude prizet ha pleustret e arz gentañ da vat. Sirius eo ivez, ha n'en deus ket argilet rak merat an diaesañ kudennoù e-barzh IVG peurgetket. Marteze ne reas ket gant ur santerezh don a-walc'h, met ne vern, evel m' eo n'hell ket e oberenn bezañ diyac'hus d' un den yac'h, ha d' ar studier anezhi e vo atav ur vammenn a zudi daoust d' he mankoù.

Lanuon, 11-5-1950.

(2) P. T. a vez ar mank-se a-wechoù : « An nerzh dall ne dalv da netra » (IVG, p. 264).

KAD MAG TURED

hervez Leur an Aloubadegoù

(Amañ da heul an danevell a gaver e Lebor Gabala pe « Levr an Aloubadegoù », anezhañ un darn eus an dastumadenn graet en XI^{et} kantved hag anvet « Levr ar Vuoc'h C'hell » (Lebor na h-Uidre). Daoust ha kalz berroc'h eget danevell ar British Museum, e kloka hemañ evit traouigoù 'zo.)

1) Gourvibion Bethach, mab Iarbonêl an Diouganer douaren Nemed, a voe en Inizi Gogleiz ar Bed, ma teskjont drouiziezh ha gouiziegezh ha diouganerezh hag hudouriezh ; barrek e teujont da vout war arzoù Furion ar Baganiezh. Ar re-se eo an Tûatha Dê Danann a zeuas en Iwerzhon.

2) Aloubiñ a rejont da gentañ menez Connmaicne Mara en Bro-Gonnac'ht ; e-pad tri devezh e voe teñvalaet an heol ganto.

3) Diuz a lezjont gant ar Fir Bolg : ren pe emgann. Etrezo hag ar Fir Bolg e voe kentañ emgann Mag Tured : kant mil eus ar Fir Bolg a voe lazhet eno.

4) Neuze e vanas an tu kreñv gant Tудоù an Doueez Dana, da lavarout eo doueez ar micherioù (1). An doueed eo an dud gouest ; int-i a ouie kanañ karmoù an drouized hag ar baotred-karr hag an hanaferion.

5) An Tûatha Dê eo a zegasas en Iwerzhon ar *Fâl* meur, sed ar Maen a Ouiziegezh a voe (lakaet) en Teamair ; ac'hann an anv a « Gompezenn Fâl » roet da Iwerzhon, ha tevel a reas a-c'houde an deiz ma voe stoket gant Cûchulainn. Pa bignas warnañ ar Gouron hag e ziskibl Lugaid, mab Tri C'haer Emain, ne yudas ket.

6) Aba neuze ne yudas nemet pan dougas Cond roue Teamair. E galon a sailhas er-maez anezhañ, a zilezas Teamair hag a yeas da glask bod en Tâiltiu, hag eno emañ kalon Fâl. Torret eo bet galloud ar falsdoueoù gant ganedigezh ar C'hris.

(1) Ez skiantel, n'eus darempred ebet etre ar ger **dân**, troc'henel **dâna** (dre a hir) « micher », hag anv an doueez **Dana** (dre a berr). Hogen boas e oa Iwerzhoniz evel Indeziz ouzh ar seurt deveradurezh arouezel a anver e sañskriteg **nirukta**.

65

7) Nuada Airgetlam a oa roue war an Tûatha Dê Danann. Kregiñ a reas e ren seizh vloaz kent d' ar re-mañ dont en Iwerzhon, hag echuiñ pa voe troc'het dorn Nuada en emgann kentañ Mag Tured.

8) Edleo mab Adloe an hini kentañ eus an Tûatha Dê Danann a voe lazhet en Iwerzhon. En emgann kentañ Mag Tured e varvas Ernmas hag Echdach hag Etargal ha Fiachra.

9) Goude-se e renas Bres mab Elatha war Iwerzhon e-pad seizh vloaz, da lavaret eo ken e voe pareet dorn Nuada.

10) Nuada Airgetlam a renas goude e-pad ugent vloaz. E zorn argant a oa ennañ nerzh kement dorn en pep biz hag en pep mell. Graet e oa bet an dorn-se gant Diancecht, skoazellet gant Credne ar minter.

11) Tâiltiu merc'h Mag Môr roue Bro-Spagn a oa rouanez ar Fir Bolg. Goude lazhadeg ar Fir Bolg en emgann Mag Tured ez eas da goad Cuan, hag e tiffraostas ar c'hoad, ha kent penn-bloaz e oa ur parkad melchon en bleuñv, e lec'h ar c'hoad-se.

12) Gwreg e oa Tâiltiu da roue ar Fir Bolg, Echaid mab Erc e anv, hag a voe lazhet gant an Tûatha Dê Danann. Roet e oa bet Tâiltiu gant he zad Mag Môr roue

Bro-Spagn da Echaid, en doa he c'haset gantañ da Iwerzhon.

13) Chom a reas er gêr anvet Tâiltiu diouti, m' he devoe da (eil) pried Eocho Garbh mab Duach, ur gour eus an Tûatha Dê. Cian mab Diancecht a roas dezhi da advab e vab Lug, en doa bet digant Ethne merc'h Balor Balcbeimnech (2).

14) Mervel a reas Tâiltiu er gêr a zoug hec'h anv. Emañ bez Tâiltiu er Biz d' ar grug, hag ar c'hoarioù bet savet gant Lug (da gounañ marv Tâiltiu) a vez lidet bep bloaz, pemzek deiz a-raok kala Eost ha pemzek deiz goude. *Lugnasad*, pe gouelioù Lug (2), a vez graet eus deiz kala Eost.

15) Nuada Airgetlam ha Macha merc'h Ernmas a gollas o buhez en eil emgann Mag Tured : Balor Balcbeimnech an hini o lazhas. Ogme mab Elatha (sic) douaren Nêt (sic) a voe lazhet gant Indech mab De Domnann, roue ar Fomôire. Bruidne ha Cassmael a voe lazhet gant Octriallach mab Indech.

(2) Balcbeimnech : «kreñv e daolioù ».

66

16) Goude marv Nuada hag Ogme ha Bruidne ha Cassmael e roas an Tûatha Dê Danann ar rouantelezh da Lug, hag hemañ gant ur maen eus e vatalm a lazhas e dad-kozh Balor.

17) Sed amañ niver ar gadourion a gouezhas en emgann taer-se, en tu-hont d' ar re am eus meneget. Indech mab De Domnann an hini a lavaras o niver, pa c'houlennas Lug outañ pet den marv a oa bet en emgann Mag Tured. Ateb a reas Indech : « Da gantañ seizh ha seizh-ugent, d' an eil seizh kant, d' an trede teir gwech tri-hanterkant, d' ar pevare nav c'hant hanterkant, d' ar pempet ugent, d' ar c'hwec'hvet dek ha pevar-ugent, hep kontañ Ogme mab Elatha douaren Nêt ».

18) Lug mab Ethne a renas war Iwerzhon e-pad daou-ugent vloaz goude eil kad Mag Tured. Etre an div gad e oa bet seizh vloaz warn-ugent.

E-lec'h kaout dispriz evit al latineg, n' o doe ket [ar Vrezhoned] brasoc'h c'hoant eget gouzout mat anezhañ. En hevelep doare e teuas hor gwiskamant broadel da vezañ diouzh ar c'hiz, ha gwelet e voe an toga e pep lec'h. Ken e voe bleniet ar Vrezhoned, tammig ha tammig, da anavezout an holl draoù-se hag a ra d'ar sioù-fall bezañ plijus-dreist - ar bolzioù, an tiez-kibellañ, ar banvezioù fougeus. Pa gomzent eus ar seurt nevezintioù e lavarent e oa anezho ar « sevenadur » : pa ne oant e gwirionez nemet un arouez eus o sklavelezh.

Takitus. AGRICOLA, Pennad 21.

AL LEVRIOU

EVIT KET HA NETRA gant Abherri. - Ur romant brezhonek o tont er-maez a zo un darvoud peogwir n'hon eus ket unan zoken bep bloaz. Evit **ket ha Netra** (perak an talbenn-se digomprenus evit al lodenn vrashañ eus ar vrezhonegerien) eo an eil romant a welomp abaoe ar brezel, o daou skrivet gant gwenediz.

Un doare deizlevr eo, hep deiziadoù : ur plac'h, Fant, a gont he yaouankiz, he c'harantez, he galvadenn d' an Emsav, dismantr an Oriant hag al lazhadeg war-lec'h ar brezel.

Ar pajennoù kaerañ eus al levr a gaver marteze en eñvorennoù bugaleaj-Fant e-lec'h ma 'z eo taolennet gant karantez hag arz arvor Bro-Wened a anavez mat an oberour pep pleg anezhañ. Taolennoù eus tan an Oriant a zo skrijus ha displeget en un doare resis ha fromus.

Ar c'hreiz eus al levr, adelek Portivi ne blij ket kement din, dreist-holl an istor garantez, al lizhiri, ar prezegennoù war ar relijion pe war an emsav, o c'havout a ran hegasus. Er c'hontrol en eñvorennoù n' eus prezhegerez ebet, naturel ha simpl ha bey ez int, gwir lennegezh.

Evit ket ha Netra a zo romant ur c'hristen hag ur broadelour hag a chomo un destenn galonek eus ur mare kriz en istor Breizh. An holl a gavo dudi ouzh e lenn.

Evit ket ha netra : 360 lur war baper boutin - 750 war Velin d'Arches. - Skridoù Breizh, Square du Casino, La Baule. C.C.P. 1116-64 Nantes.

P.-R. GIOT, Armoriciens et Bretons, étude anthropologique, - Ur skouer eo labour an Ao. Giot e-keñver ar c'houstiañs hag an evezhiegezh a dleer kavout - ha na gaver ket bepred - en ur skiantour. Difraostet en deus war un dro hendenoniez hor bro, en ur studiañ drezañ e-unan an holl relegoù anavezet (da vihanañ, ar re a c'heller kaout krog warno hiziv an deiz), hag an denoniez a-vremañ, o kemer an danvez-soudarded da zanvez-labour. Nebeut a dud a zo gouest da veizañ ervat pegen tenn hag amjestr eo un enklask a zenoniez, pe war relegoù pe war dud vev e vije. Hag, e gwirionez, ne oa betekhen labour klok ha sirius ebet diwar-benn denoniez Vreizh. Ne fell ket din lavarout ez eo peurglok labour Giot, pell ac'hann, hogen, evel ma lavar e-unan, ur stern prizius vo evit an holl studiadennoù war ar munud hag a c'hello bezañ graet e korn-mañ-korn.

Ma ne oa ket anavezet mat denoniez Vreizh, da vihanañ ne oa ket diouer a vojennoù war he c'hont - ne gomzan ket hepken eus ar sotonioù hep diazez ebet, evel ar re a lavarer c'hoazh diwar benn ar Vigoudenned (tra souezhus : an neuz « mongolheñvel » pe « eskimoheñvel » ne vez ket mui gwelet gant ar merc'hed yaouank, muioc'h kempennet o fas ha cheñchet ganto doare o blev...), hogen ivez eus « klichedoù » hag a rede bed ar skiantouripn, n' eus ket pell c'hoazh. Lakaet e veze da wir peurliesañ e oa Norzheion eus ar Vrezhoned divroet, hag o doa ar re-se diarbennet en diabarzh ar gouennoù kozh, anezho Alpeion nui pe vui ; setu perak, a lavared, e oa brasoc'h ar vent, hiroc'h ar c'hlopenn ha sklaeroc'h al liv en Arvor eget en Argoad, hag e Breizh-Izel eget e Breizh-Uhel.

68

Distrujañ a ra P.-R. Giot an holl fazioù-se, didruez. An daou rumm niverusañ e Breizh, 'hervez e labour, a zo : an Atlant-Kreiz-douareion, bras a-walc'h, pennet-etre, blev du, daoulagad sklaer a-walc'h (« tud an hirvein ») ; an Alpeion, bihan, krennbennek-tre, blev gell, daoulagad gell pe sklaer (du eo an daoulagad gant an daou rumm-se e broioù all ; krediñ a ra da Giot ez int « dislivet » e Breizh). Ar re gentañ, erru an Arvorik da nevez-varevezh ar maen (ne dalv ket boan komz eus aspadennoù rummoù koshoc'h, evel hini Teñvieg pe hini Cro-Magnon), a gaver stankoc'h er C'hornog ha war an aodoù (tremenet int bet alies da Nozheion) ; ar re all a zo deut diwezhatoc'h eus ar Reter ha niverusoc'h ez int e Breizh-Uhel (n' eo ket bet studiet Ille-et-Vilaine ha Loire-Inférieure gant Giot; hogen hañvalout a ra poblañs an daou zepartamant-se bezañ alpek evit al lodenn vrasañ) hag er menezioù. Dinareion ne gaver ket ; Kreizdouareion rik, nebeut-tre - ha Norzheion, ken nebeut all.

Souezhet e vo meur a lenner, moarvat, gant an dastumadoù-se, ha dreist-

holl gant niver dister an Norzheion - me an hini kentañ, hogen n' on ket gouiziek a-walc'h war an danvez evit daelañ war an dra-se. Hogen goulenn a reor ivez pere eo ar « Vrezhoned » ha pere an « Arvoridi » pe ar « C'halianed ». Setu respont Giot : da gentañ, kalz stankoc'h poblet e oa Arvorik er Vet kantved, ha kalz distankoc'h ar Vrezhoned eget na greder peurliesañ ; d' an eil, e oa eus ar re-se Atlant-Kreizdouareion peurgetket, da lavarout eo henvel ouzh an darn vuiañ eus Arvorikiz. Ha setu penaos, eme an oberour « ar Vrezhoned a zegasas en-dro ar yezh keltiek ne oant keltiegorion nemet dre zegouez, peogwir e oa o orin e Kornog ar bed kreizdouarel ». Ha merzañ a ra ez a frouezh e labour a-du gant kendastumoù an Ao. Falc'hun, a vije, hervezañ, pouezusoc'h ar substratum rakvrezhon e Breizh-Vihan eget n' eo bet lavaret.

A c'hell bezañ. Hogen un dra a chom : yezh ha sevenadurez ar Vrezhoned o deus trec'het war re Arvorikiz. Ret eo enta e vijent bet kreñvoc'h egeto - seul vuioc'h mar deo gwir e oa bihan niver ar re nevez-deut. Sellit ouzh ar vro amezek, Neustria : an Normaned, tud kadarn maz eus, o deus gwall bell 'zo kollet pep roud eus o yezh (nemet ur ger bennak en o rannyezh c'hallek) ; mouget eo bet gant sevenadurezh ar C'halian-Romaned. Hogen yezh ar Vrezhoned a zo bev bepred (hag i erru pevar c'hant vloaz a-raok an Normaned). Hag ar re a lenno tezenn an Ao. Giot a ouezo ez eo bey ar yezh-se hag he deus ul lennegezh kaer, rak an oberour, gant aon da lezel al lenner badaouet gant ar sifroù hag ar muzulioù, a echu e levr gant barzhoneg hollvrudet Kalloc'h : Men Gouen... Arzel EVEN.

NOTENNOU

HOR C'HENEILED. -

Eileen James, kembreadez anavezet-mat e Breizh, ha desket ganti ar brezhoneg a zo bet dimezet nevez 'zo gant Trefor Beasley, ezel brudet eus Strollad Broadel Kembre.

Per ar Bihan hag Antoneta ar C'huñv a zo bet euredet en iliz Itron Varia-Bellevue, d' an 28 a viz Gouhere.

Per Denez ha Morwena Steven a zo laouen o reiñ da c'houzout deoc'h o deus bet ur mab, Gwendal, d' ar lan a viz Eost.

Janed ha Remont Bothorel a zo laouen o, kemenn deoc'h ez eo ganet dezho ur verc'h, Annaig, d' ar 4 a viz Eost.

Ronan Huon hag Elen er Meliner o deus bet ur mab, Gwenael, d' ar 7 a viz Gwengolo.

Mikaela, Jakez, Mari-Loeiza, Kristiana, Mari-Jozefa, Alan Liberal a zo laouen da gemenn deoc'h kelou ginivelezh o c'hoar Tinaig-Mari-Anna, d' ar 14 a viz Gwengolo.

Gourc'hemennou ha hetou gwellañ d' an holl.

TRUGAREZ -

Hor mignon Per ar Bihan, sammet gant re a labour en deus goulennet ma vije lammet e garg a sekretour digantañ.

Dezhañ oa da zerc'hel ar c'hontoù en urzh, d' ober war dro an arc'hant ha da gas ar gelaouenn d' ar goumananterien. Ul labour arabadus, en deus sevenet en un doare dreist hag hep gopr e-pad meur a vloavezh, o reiñ bemdeiz Doue div eur eus e amzer yak d'ar gelaouenn.

Gant keuz eo e welomp hor mignon o kuitaat ac'hanomp ha fellout a ra dimp, amañ, e drugarekaat en anv an holl lennerien, gant spi e c'hello, goude un tamm diskuizh, , adkemer e lec'h en bon touez.

PROFOU. -

Sed roll ar profoù hon eus degemeret e-korf an daou viz diwezhañ :

MEZHEVEN. - Per ar Meur, 200 lur ; Ivona Martin, 1.000 ; P. D., diner ar yezh, 300 ; K. P., 2.000 ; M. Alisse, 2.070 ; Youenn Olier, 100 ; Kervenez, 200 ; Dimezell Y. Pochat, 1.000 ; Marsel Kolin, 50 ; J. Daniou, 200 ; P. D., diner ar yezh, 300.

- War un dro, 7.420 lur .

GOUHERE. - Girord, 140 lur ; P. D., diner ar yezh, 300 ; P. D., 400 ; Le Poulichet, person, 100 ; dizanv, 200 ; dizanv, diner ar yezh, 200 ; Itr. de Bellaing, 200 ; Y. D., diner ar yezh, 300.

- War un dro, 1.840 lur.

EOST. - Marsel Kolin, 50 lur ; R. Vaillant, 200 ; Dim. Cazin d'Honinethun, 200 ; F. ar Metz, 50 ; G. ar C'hamm, 100 ; Anna Griffon, 3.000 ; R. Ansker, 400 ; M. Aodig, 200 ; Marc'harid Gourlaouen, 5.000 ; P. D., diner ar yezh, 300 ; J. Bizien, 100 ; Marsel Kolin, 50.

- War un dro, 9.650 lur.

GWENGOLO. - Dim. B., 5.000 lur ; Frañsez Kervella, 10.000 ; Y. ar Gwaz, 200 ; Loic Guilleux, 500 ; L. Chalier, 700 ; L. de Kerhor, 200 ; P. D., diner ar yezh,

300 ; Paol Gwilherm, 200 ; Ao. Mary, person, 100 ; R. Huon, 10.000.
- War un dro, 27.200 lur.

E fin miz Gouhere hor boa evit 52.580 lur a brofoù p' hor boa warlene d' an hevelep Mare 68.012. Ur blijadur eo bet evidomp eta gwelout hor c'houmanterien oc'h ober ur striv, hor galv a zo bet klevet peogwir hon eus tizhet bremañ 89.430 lur p' hor boa warlenè 79.761 lur.
Trugarez eta, gant harp an holl e vo tu da genderc'hel.

70

EMBANNADURIOU.

10.000 lur eus ar profoù a zo bet lakaet e kef an embannadurioù. Daoust da-se ez omp pell c'hoazh da gaout a-walc'h a arc'hant evit moulañ tra-all ebet. Ret e vo gortoz eta hag adlenn ur wech an amzer ar pennad « Digarezit » en niverenn 24.

EMGLEV AN TIEGEZHIOU. -

Ur blijadur eo bet evidomp klevout keloù eus krouidigezh Emglev an tiegezhioù gant Jakez Konan e penn. An emglev se ne zegemer nemet ar familhoù ma vez enno ar brezhoneg yezh ar pemdeiz. Setu aze ur strollad a c'hello ma zalc'h en un doare strizh d' e c'her-stur, goulenn, gant gwir abeg, ar brezhoneg er skolioù peogwir e vo yezh o bugale.

ESROPTI SANT BRIEG O C'HALLEKAAT BRO DREGER. -

Emañ Eskob St Brieg o paouez reiñ un taol biz-troad a-zoare da yezh hor Bro. Un nebeut mizioù 'zo e lavaremp pegen fall e oa stad ur c'hatekiz brezhoneg e Bro-Dreger, ne felle ket d' an Eskob adembann al levr ebrezhoneg. Gant ul lezenn nevez en deus kaset e daol da vat ha bremañ e komprenomp perak ne dalveze ket ar boan advoulañ ar c'hatekiz brezhonek.

Nevez embannet ez eo bet levr lezennoù Eskopti St Brieg. Setu ar pezh a oa merket el levr kozh : p. 45, reolenn 150 :

« 4° Tous les catéchismes se feront en langue bretonne dans les paroisses où la prédication ordinaire se fait en breton. »

E lec'h ar reolenn-se zo bet lakaet an dra-mañ :

« 4° Les catéchistes auront à coeur de se tenir en liaison avec les autres éducateurs de l'enfant (famille et école). »

Ha setu. An holl o deus komprenet. Un taol pilpouserezh gwelloc'h a zo diaes da gavout. It d' ar skol c'hallek ha goulennit peseurt yezh e vez desket d' ho pugale. Met ya, eveljust. Grit evel ar skol. (Daoust hag-eñ e vez goulennet digant ar gerent petra a vo desket d' o bugale er skol ?)

Evidoc'h brezhonegerien emskiantek e chom un dra d' ober: goulenn groñs (hoc'h ali a dalvez) ma vije desket d' ho pugale ar c'hatekiz, en o yezh, ha pa 'vefec'h o chom e St Brieg, Landreger pe Wengamp.

Ouzhpenn-se ur c'hlemm a dlefe bezañ kaset a-enep da seurt doareoù. Ur gevredigezh evel Kroaz Breizh a c'hellfe ivez stourm a enep ar re a glask lazhañ hor yezh.

Ha bremañ er-maez eus ar Spered Broadel daoust hag eñ e tlefe bezañ sioul koustiañs ar re a zesko ar relijion d' hor bugale en ur yezh n' anavzont ket ? Gant ar reolenn nevez e vo un taol-chañs d' ar c'hatekiz brezhonek derc'hel da grakveañ, hag ar veleien a venno stourm ne gavint moarvat, na sikour na skoazell a-berzh mistri-vras an Eskopti ; skoilh hag enebiezh ne lavaran ket... Gwir eo, petra eo ar gwashañ evit ur brezhonegour : ar skol c'hallek pe ar c'hatekiz gallek ?

KADOR AR GORSEZ DA JARL PRIEL. -

Kador ar gansez kinniget gant Kembreiz a zo bet gonezet gant hor mignon ha kenlabourer Jarl Priel, an dramaour brudet, evit div varzhoneg, « Evelse 'mañ » hag « E-tal ar feunteun ». Hor gwellañ gourc'hemennoù.

71

DIWAR-BENN AN NIVERENN 27. -

Meur a lizher hon eus bet goude hon niverenn gouestlet da Vro-Friz : Mat-tre an niverenn diwezhañ. Domaj eo ne vez ket graet ken kempenn diwar-benn Breizh. Marteze e teuio. Gwelladur a zo gant « Al Liamm » e meur a geñver. Trec'h da « Walarn » ez eo war veur a boent.

A. L.

- Brav-tre eo niverenn diwezhañ « Al Liamm », leun a skeudennoù ouzhpenn-se ! Hol lakaat a ra da anaout Bro-Friz, hag e ray plijadur da Friziz gwelout omp dudiet ganto.

Un niverenn a seurt-se diwar-benn Bro-Euzkadi a vefe plijus-tre, hag hor mignon Mirande a vefe aze evit reiñ un taol-skoazell ha da lakaat an traoù war o rez. Kan Broadel Bro-Friz a vije bet mat embann. N' emañ ket en niverenn.

Pezh a blijfe ivez d' al lennerien, d' am soñj, eo doareoù ur c'horn-mañ-korn eus Breizh evel ma 'z eus bet graet gwechall war «Gwalarn ».

Talvoudus eo ivez studiadennoù diwar-benn ar yezh, Ur « bajennad ar yezh » (gerioù bev, troioù-lavar klevet, gerdarzhadurezh, hag all) a rafe mil vad d' an holl.

Y. K.

- Ur wir a biijadur eo bet evidon lenn niverenn diwezhañ « Al Liamm ». Muioc'h mui e teu da vezañ par da Walarn. - A. M.

BRO GUENED Nnn 8. -

Laouen omp bet o welout e teue tamm-ta-tamm d' ar brezhoneg ar gelaouenn **Bro Guened**. En niverenn miz Eost ez eus 6 pajenn e brezhoneg diwar 16 (hep menegiñ follennoù ar prezegour). Ne oa bet biskoazh kement a vrezhoneg e-barzh. Hor gourc'hemennoù eta evit ar welladenn. Spi am eus ez aio lodenn ar brezhoneg war greskiñ, ha ne raimp ket gaou d'hol lennerien o kuzuliañ anezho da lenn Bro Guened m' o deus c'hoant kaout un tammig gwenedeg bep miz.

Ur fazi a zo da reizañ en niverenn : Jarl Priel n' en deus ket laret en doa desket ar brezhoneg war an diwezhat... hogen e oa deut war an diwezhat da skrivañ yezh e vro.

UR GELAOUENN NEVEZ. -

Hepdale e teuo er-maez « La Terre Bretonne » ur gelaouenn e galleg a spered kristen. Pleustriñ a raio war gudennoù arboellerezh ha sevenadur e Breizh ha e roio war un dro keleier eus ar vro. Un niverenn a vo bep daou viz. Rener : an Ao, E. Gautier, beleg, 233, rue de Vaugirard, Paris (15°).

NIVERENNOU KOZH AL LIAMM HA TIR NA N-OG. -

Niverennoù 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11 Al Liamm ; - niverenn. 1 Tir na n-og (rummad kozh) niverennoù 2, 3, 4, 5 Tir na n-og (rummad nevez) a c'heller kaout, 60 lur ar pezh. O goulenn digant sekretour « Al Liamm ».

LES GROUPEMENTS BRETONS DU SUD-EST. -

Hor c'heneil oberiant Jakez Quatreboeufs en deus dastumet un toullad diskleriadurioù prizius a ginnig deomp dindan stumm ur c'haier tev roneoskrivet. Gantañ e teskor meur a dra diwar-benn ar c'hevredigezhioù breizhat, vuhez vreizhat war aod ar mor kreizdouarel : ar c'hevredigezhioù, o c'hannadigoù, niver ar vretonek divroet, o doare-bevañ, h.a. Hor gourc'hemennoù evit al labour kalonek-se.

72

GWALARN. -

Klask a reer da brenañ, evit ul lenndi a Vro-Gembre, niverennoù kozh eus Gwalarn pe, gwelloc'h c'hoazh, un dastumadenn glok. Zoken un nebeut niverennoù hepken a vefe deut-mat. Skrivan da P. Denez, en aked Al Liamm.

PLADENNOU GOUZELEK. -

Dek kanaouenn gozh, enskrivet en enezenn Barraidh e 1938, a zo bet embannet gant al Linguaphone Institute, 207 Regent Street, London, W Y. evit ar Folklore Institute of Scotland. Priz ar pemp pladenn a zo 70 chilling. Levr ar c'homzoù, gant o zroidigezh, a zo gwerzhet evit 3 chilling 9 pence.

DA WERZHAÑ. -

Pladennoù evit deskiñ Iwerzhoneg. Skrivañ d' ar gelaouenn.

PLADENNOU MANAVEK. -

Mouezhioù ar vanavegerien diwezhañ a zo bet enskrivet e 1948 gant ar C'habiten Kevin Danaher, eus Komision Iwerzhonat ar Werinoniezh. Hepdale e vo embannet lod eus ar pladennoù enskrivet evel-se, ha goulenn a reer gant an dud o deus c'hoant kaout anezho kas o anv hepdale da The Director, The Manx Museum, DOUGLAS, Isle

of Man. Priz ar rummad, pladennoù (10) a vo e-tro 70 chilling.

HOL LENNEGEZH EN ESTRENVRO.-

Pezh-c'hoari Langleiz, « an Div Zremm », troet en iwerzhoneg gant Seamus O'Tuama dindan an anv « An dha dhreach » a zo bet c'hoariet teir gwech e Dulenn, nevez 'zo, gant ar strollad « Craobh na Ceitinnigh ».

KEMBRE. -

Alies hon eus komzet d'hol lennerien eus ar skolioù kentañ hollgembraek. Keleier nevez a zeu bremañ eus Kembre. E miz Here, e kontelezh Flint, e vo digoret, evit ar wech kentañ, ur skol a eil derez a vo kenteliet pep tra enni e kembraeg. Hag e derou an hañv en deus kuzul Skol-Veur Kembre degemeret goulenn ar Strollad Broadel, lakaet dirazo gant Gwynfor Evans, e ve savet ur Skol-Veur Hollgembraek. E Bangor, marteze, e vezo diazezet ar Skol-Veur-se.

EMVOD SKOURR BREIZH AR C'HENDALC'H KELTIEK. -

- D' ar c'hentañ a viz Eost e voe dalc'het e Roazhon kentañ Emvod Broadel Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek.

Ouzhpenn ar Vretoned, e oa daou Gembread, an aotrou Chaloni M. Harris hag an aotrou W. Jones.

An danvez-studi a oa : An Darempredoù etrekeltiek dre ar yezhoù keltiek ». An Aotrou Abherri, kadoriad an Emvod, a reas ur studiadenn diwar-benn an darempredoù lennegel etre Kembre ha Breizh. Lennet e voe ur studiadenn savet gant Roparz Hemon diwar-benn an darempredoù etrekeltiek er yezhoù keltiek en amzer da zont, hag ur studiadenn all, savet gant Youenn Olier, diwar-benn an darempredoù sevenadurel.

Pep tra a voe e brezhoneg, gant diskleriadurioù e kembraeg gant an Abad Klerg. 73

Votet e voe an divizadenn-mañ :

« Izill Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek, bodet e Roazhon, a ziskler e chomont feal, evel m' o deus graet betek-hen, da Reolennadur ar C'hendalc'h ha d' e spered a unvaniezh. Trugarekaat a reont ar Sekretour Meur, an aotrou Oscar Mac Uillis; a laka e boan da lakaat ar Reolennadur-se da vezañ doujet gant pep ezel. Kas a reont o gourc'hemenoù gwellañ da holl izili ar C'hendalc'h e Breizh, Iwerzhon, Skos, Manav, Kembre ha Kernev-Veur. » Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek a zo ennañ 31 a izili, hag o niver a gresk atav, dre ma teu da vezañ anavezet. Evit bezañ ezel e tleer ober ur goulenn dre skrid da unan eus izili ar C'huzul Broadel : G. Bernier, P. Denez, an Itron Galbrun, an Itron de Bellaing, Kerlann, P. Loisel, E. Tymen ha Roparz Hemon.

En diskar-amzer, hervez ar Reolennadur, e vo graet ar Vodadeg Veur hag anvet ur C'huzul Broadel nevez.

Ar C'hadoriad-Sekretour : ROPARZ HEMON.

KELEIER EUS BRO-FRIZ

Ar priz Gysbert Japiks evit 1951. - Ar priz-se, kinniget gant Gouarnamant Rannvroel Bro-Friz a zo aet hevlene gant ar barzh Sjoerd Spanninga evit e ziv zastumadenn varzhonegoù *Spegelskrift* (Ar skrid-melezour, 1949) ha *Nûnders* (Kregin, 1950). Roet e vo ar priz dezhañ e-pad Sizhun al Levr Frizek, a vo lidet e Boalsert e derou miz Du : 500 florin eo ar priz, da lavarout eo wardro 55.000 lur gall.

Danevell ar Strollad-studi war an Digreizennañ. - Ur pennadig amzer 'zo en deus Gouarnamant Rannvroel Bro-Friz anvet ur strollad da studiañ kudenn ar digreizennañ politikel, arboellerezhel ha sevenadurel. Emañ ar strollad-se o paouez embann e zanevell, met alies n' eo ket deut an izili anezhañ a-benn d' en em glevout. An darn vrasañ n' o deus c'hoant goulenn tra ebet war an dachenn bolitikel, met lod a zo taer a-walc'h. Ar poent pouezusañ a zo bet graet emglev warnañ eo hini ar yezh : ret e vezo, eme oberourien an Danevell, rein d' ar frizeg an hevelep gwirioù ha d' an hollandeg. An Danevell-se, ma ray un tammig trouz en Holland, ne zegaso ket d' ar re wellañ e-touez ar vrogarourien frizat ar pezh a oant o c'hortoz.

Ar « Fryske Akademy ». - En em vodet en deus ar Fryske Akademy » e Ljouwert e derou miz Gwengolo. Kresket eo bet skoazell arc'hant ar Gouarnamant Rannvroel, hag ouzhpenn an hanter eus ar c'huzulioù-parrez frizat a **ro** bremañ skodennoù. En tu hont da 20 embannadur a zo bet graet warlene.

Pezhioù-c'hoari. - Ur priz 500 florin a zo bet kinniget evit ur pezh-c'hoari e frizeg gant kevrennoù Ljouwert hag It Hearrenfean eus ar **Selskip foar Fryske Tael - en Skriftenkennisse**. 21 pezh a zo bet lakaet dirak ar varnerien, met n' eus bet roet nemet pevar meneg enorus. Izel a-walc'h eo eta stad lennegel ar c'hoariva, zoken ma 'z eo bev-mat.

De Tsjerne. - Kinniget eo bet ur priz gant ar gelaouenn evit ur rummad teir sonedenn : 12 den a gemer perzh er genstrivadeg. E diwezhañ niverennoù **De Tsjerne** ez eus bet embannet studiadenoù war ar varzhez amerikan Emily Dickinson (gant 15 barzhoneg troet e frizeg), war Poe ha Melville, war yezhoù kreisteiz Bro-C'hall (krediñ a ra d'an oberour e varvint), ha war ar barzh alaman Erich Kästner.

Anne WADMAN.

74

NOTENN A-BOUEZ. -

An dornskridoù chomet hep bezañ embannet ne vezont ket kaset en-dro d'an oberour nemet e pefe ar mizoù.

An aotre a « gemeromp » da zibab ar skridoù da embann hep teurel pled eus al lizhiri dizanv kaset un tammig a-bep tu.

FARIADENNOU « EVIT KET HA NETRA »

Lakait :

Pajenn 14 : d'o zi e Damgan.

25 : e krogas ma eontr Jakez gant...

36 : gourdon eveldomp ouzh merc'hed...

49 : kasaet.

53 : da Fort de France gant hec'h eil mab...

63 : hen taolis er post...

71 : oc'h ober.

90 : kevredadel.

91 : disoc'het he deus...

105 : a gemenn dimp ...

107 : bout mab dezhi...

125 : ur vombezadeg...

129 : Mor-bihan.

137 : ha (ur wezh kepken).

142 : keñver...

145 : Poellgor.

Korn ar Gwenedeg

E roll ar gerioù roet da skouer, lakaat ouzhpenn, en o renk : amonenn (k. ymenyn).

kenoù (k. cnau).

76

Skridoù Nevez

Moulet e vo, dindan renadur ROPARZ HEMON, ur rummad Skridoù Nevez.

Ar skridoù-se a vo graet evit an holl. Setu perak e vint e BREZHONEG EEUN.

Graet int da vezañ skignet e-mesk un niver bras a dud.

Setu perak ne vint gwerzhet gant an embannerien (ne glaskint ket gounit ur gwenneg diwarno) nemet DRE ZEK.

Pep kaier a vo ennañ peurliesañ 32 a bajennoù : ur skrid hir (romantig peurliesañ) ha pennadoù bihan.

Penaos sikour SKRIDOU NEVEZ

Bez' e c'hellit sikour Skridoù Nevez evel-hen :

1. Kas un donezon arc'hant d'an teñzorier.

2. Rakprenañ DEK niverenn eus pep kaier, dre gas 1.000 LUR d' an teñzorier. Pa

vo bet implijet ho mil lur, e vo kaset kemenn deoc'h gant an teñzorier.

Danvez an daou gaier kentañ

Kaier 1. UR PRENESTR A OA DIGOR, romantig-polis gant Roparz HEMON.

Kaier 2: HO KERVEL A RIN EN NOZ, romantig gant Roparz HEMON.

Follenn-rakpren :

Me, a sin dindan, a c'houlenn ma vo kaset din ur pakad DEK niverenn eus pep kaier Skridoù Nevez, betek ma vo implijet ar MIL LUR a gasan a-unan gant ar follenn-mañ.

AL LIAMM 29

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 29

Du – Kerzu 1951

7ved BLOAVEZH

PROFOU AR BLOAZ
betek miz Du : 106.530 lur
TRUGAREZ

BLOAVEZH MAT HA
NEDELEG LAOUEN D'HON HOLL LENNERIEN

TAOLENN

Araokadenn al lennegezh, Ronan Huon	3	
Klemmgan araok bezañ ganet, P. Bernard	5	
Paotred Fontanellañ	9	
Feunteunelle	10	
Un deiz a viz Mae, Klerg	13	
E peoc'h an nevez hañv, Per Denez	18	
Ar brezhoneg o vont da goll gant or werin. Perak ? Aldrig a Nanoed		45
Al Levrioù	49	
Notennoù	53	

ARAOKADENN AL LENNEGEZH

gant Ronan HUON

En ur pennad skrivet 25 bloaz zo e lare Roparz Hemon, o komz eus hol lennegezh : « ur yezh ebestel eo hon hini ». E gwirionez n'eo ket ar rebech nemetañ a c'hellfer ober dezhi. Met barnadenn Roparz Hemon a chom gwir hag ivez ar rebechoù all a oa stag outi d'ar mare. An doare **kentelinsse** a vez kavet peurvuañ el lennegezhioù en o bugaleaj pe er stummoù lennegezh en o c'hammedoù kentañ. Mar ne deo ket hol lennegezh chomet ul lennegezh en he bugaleaj (?) daoust dezhi bezañ yaouank flamm, kalz eus ar Vretoned o deus miret ar spered-se.

Un dra anat eo bremañ, anavezet gant an holl, ne dle ket ar romantour bezañ ur prezeger. Kemeromp unan eus hor romantoù kentañ hag a zo ken buhezek « Emgann Kergidu » ; dre belec'h e pec'h, petra a zisplij deomp ennañ hiziv ? ar prezegerezh. « Pep Breizhad kerkent ha ma krog en ur bluenn a grog da sarmonal » a skriv Roparz Hemon. N'eus ket nemet Breizhiz, ur c'hiz eo bet hag a zo tremenet. Balzac hen grae a bajennadoù hag ar pezh arabadusañ eus e oberenn eo.

Ar wirionez eo ez omp chomet war-lerc'h lennegezhioù all Europa betek 1925 dreist-holl. An emroadur graet e pep lennegezh estren n'eo ket bet heuliet gant hon hini. En 1900 e oamp c'hoazh er romantelezh ; Kalloc'h a zo romantek daoust m'eo bet an hini kentañ oc'h implij un doare disheñvel eus ar re gozh. E 1925 Malemanche a zo romantek c'hoazh en e oberenn gaer « gurvan ».

Hag hiziv an deiz ne gredan ket ez eo bet komprenet gant an holl ac'hanomp he doa baleet al lennegezh etrevroadel gant an amzer.

E-touez ar vretoned a lenn ez eus, a gav din, alles un diouer a zeskadurezh lennegel. Ne gomzan ket eus ar bobl amañ, rak daou zoare « lennegel » a zo e pep bro, hini ar bobl **ha** n'eo ket ul lennegezh e gwirionez hag an hini all. Ne fell ket din lavarout n'hon eus ket ezhomm anezhi, er c'hontrol, ma ouezfe ar bobl lenn he yezh !

4

Ar pezh a zisplij da galz en hor skrivagnerien a-vremañ eo o deus lammet dreist ar glouedoù, graet o deus oberennoù modern en hor yezh kozh, an danvez nag an doare da zisplegañ n'eo mui an hevelep hini. Kalz ac'hanomp n'o deus ket gallet o heuliañ pe n'eus ket fellet dezho o heuliañ dre ma oant feuket. Ret e vije bet derc'hel da skrivañ kontadennoù gwrac'h kozh pe chom da randonal e doare Souvestr, diwar-benn bretoned digor o beg ha warlerc'hiet o souezhiñ dirak tud a gousk dindan un deltenn, o klemmichat war ar chupennoù hag ar c'hoefoù o vont da goll, ar yod hag an holl voazioù kozh ken karet. An dra-se a zo lennegezh vrezhonek. Ne fell ket dezho sellout ouzh ar brezhoneg evel ouzh ar yezhoù all ma c'heller ober n'eus forzh petra ganto - yezh ar gouerien eo, hag e tle chom er parkeier.

Kalz ac'hanomp n'ouzont ket c'hoazh petra eo ar varzhoniezh. Kemeromp ur barzh evel Maodez Glandour a zo tremenet en tu all d'ar gloued. Kalz a lennerien a vouz c'hoazh outañ, abalamour ma 'z int diheñchet, ne gomprenont ket, n'eo ket an doare a-wechall, n'eo ket gwerzennoù. Pebezh torfed, n'eo ket barzhoniezh ken !

Darn a glemm war ar yezh, ar gerioù, ar wirionez don n'eo ket se. An danvez eo kerkoulz hag an doare da zisplegañ a zo kemmet, emañ ar barzh ermaez eus ervenn an hengoun, n'em savet eo betek renk ar re uhelañ e pep bro, n'eo ket chomet en e lanneier.

Ma tle hol lennegezh bevañ ha bezañ ul lennegezh gwirion e ranko heuliañ ar vuhez hag an amzer. Ul lamm he deus graet adalek gwalarn, un tammig rust eo

bet, d'ober e oa dindan boan da chom warlec'h atav pe da vervel.

N'eo ket abalamour ma 'z eo bihan hor yezh ez eo dav deomp ober fae war al lennegezhioù bras a zo en hor c'hichen. Hon deskadurezh a zo d'ober evel lennerien kerkoulz hag evel skrivagnerien.

Araok barn ha sevel ul lennegezh ez eo mat kaout un dra bennak da geñveriañ ha gouzout petra o deus graet ar re all en hor raok. Al lennegezh a zo ur berc'henniezh etrevroadel hag an holl lennegezhioù a ya war-raok a-gevret en ur dennañ **pep hini** e vad eus he nesañ.

KLEMMGAN ARAOK BEZAÑ GANET

gant P. BERNARD

Diwar un nebeut gwerzennoù gant L. MAC NEICE

Bezañ pe divezañ, eno 'mañ an dalc'h
Shakespeare. « Hamlet ».
Biskoazh ne welis c'hoazh un deiz
Ken brav ha ken divalav war un dro.
Shakespeare. « Makbezh ».

N' on ket ganet c'hoazh.
Daoust ha goulennet em eus dont er bed-mañ ?
Ha dibabet e voe ganen bezañ ganet
En donderioù klouar ar garantez hag an enkrez ?
En donderioù an abadenn hag ar siwadenn ?

Ha ma c'hoarvesje ganen skopat, un deiz, ouzhoc'h c'hwi
e-kreiz ho taoulagad
'Vit un donezon ken kasaus ha ken c'hwerv ?
Ha ma rankjen tremen war an douar nemet 'vel un eskerb-voged
Tremen warni hep lezel tra ha netra ken ?

Evit kennebeut da betra 'ta 'talvesje
Deoc'h c'hwi bezañ trec'het war ar boan,
Din-me war ar voudelezh ?

Rak skediñ 'vel ar steredenn eo va c'hoant,
Va c'hoant an donañ e donder va brusk
E-lec'h he c'hlevan o youc'hal he marnaon !
Skediñ 'vel ar steredenn... ha padout evelti
Dirak selloù an dud diniver en dazont !

Hag e vefen-me eus an natur denel-se
Ma 'zomp krouet ganti 'tre ar flamm hag ar maged
Ramzel ar c'hoant ha dister ar berc'henniezh ?

N' on ket ganet c'hoazh !
O, va c'hlevit !
N' am eus ket goulennet bevañ, gouzout a rit...
Hel lavarout a ran pa n' eo ket re-ziwezhat :
Gant ar vuhez 'fello din kaout meur a dra da heul,
Kaout pep tra, na petra 'ta !

Ra droc'ho pep huñvre he lod divlot ha garv
Er c'hig wadus ha bev ar gwirvezoud a-bezh,
Ra zeuy an holl glemmoù da vezañ dic'hoantet
Ha ra zeuy peb c'hoant da vezañ perc'henniezh :

Sioulder donder an aber evit amzer va foellerezh,
Evadur brokus ha fresk ma vo torret peb sec'hed,
Frouezh abret ha saourek da seveniñ peb naon.
Dour da luskellat enni,
Geot hag evidon o kreskiñ
Gwez da gomz ganin,
Un oabl hag a ganfe din
Laboused
Koantenned ...
Ur gwele bouk, c'hwec d'hor choug, 'vit nozvezhioù an orged,

Ur weskad din va-unan, dizarempred ha skornet, 'benn nozvezhioù an dismegañs,
Hag, ur sklerijenn wenn e don va fenn 'vit diskouez din an hent.

N' on ket ganet c'hoazh
Ha dija soñj ganin
Mervel dic'hoanaget,
Kaset da benn ennon holl c'halloudoù va flanedenn.

N' on ket ganet c'hoazh
O va c'hlevit !
Gant na zeuy ket an askell-groc'hen,
Nag ar razh nag ar gaerell-vras
Pe c'hoazh ar suner-gwad troadet boull
Em c'hichen.

N' on ket ganet c'hoazh.
Va frealzit
Eus kement a spouron hag eus kement a doan
Berniet e kig hag e spered an den
Dre zarempred ar c'hantvedoù diniver.
Ar c'hig hag ar spered-se 'zo o tont va re-me !

En aon emeon,
Da vezañ, dre youl gouenn an dud,
Muret a-dreñv murioù uhel,
Gwall-viret a-dreñv neud-orjal dreinek didreuzadus
Pe ragvarnioù, pe gwaskerezhioù speredel ken didorr-all.

En aon emeon
N' em c'hontammfe gant he zriakloù kreñv
Ha ma flastrfe din va youl gant-se.
En aon emeon
Da vezañ touellet gant he gevier ijinus,
Da vezañ boureviet war he marc'hoù-koad,
Da vezañ harluet betek harzoù ar marv
E kompezennoù ar yender-skorn-ifern
Ha bezañ ruilhet e kouronkennoù gwad
E kouronkennoù kriponezh
Ganti !

N' on ket ganet c'hoazh.
Va zrugarezit
'Vit ar pec'hejoù fichet ennon gant ar Bed,
'Vit va gerioù pa zisplegint ac'hanon hag int-i,
'Va menozioù pa skarzhint eus un askre dibec'h,
Pa zichalint eus un empenn boureviet,
Va zrubarderezh ganet eus trubarderezh trubarded all,
Va fillidigezhioù pa vezint re ur benvegadur diyoul ;
Va buhez pa lazhint dre va douarn,
Va marv pa gendalc'hint da vevañ dre va buhez...

N' on ket ganet c'hoazh...
Adlavarit din
Ar rolloù 'm eus da c'hoari,
An eilgeriadegoù a rankin reiñ
Pa grozo ouzhin ar re-gozh,
Pa rebardo ouzhin ar vurevidi,
Pa savo dirazon ar menezioù gourdrouzus,
Pa c'hoarzhioù ouzhin ar c'haredigoù gadal,
Pa vin galvet d' ar follentezh
Gant gwag-hoal, tarzhioù-c'hoarzh, tagelloù-releg
Houlenn strobinnellus Atlantel!

Pa vin galvet d'an dirollerezh

Gant gwagennoù gwenn ar c'hoefoù skañv
Hag ar c'hougennoù lirzhin ;
Pa vin galvet d'ar varn gant ar gouelec'h,
Pa dufo'r c'hlasker-bara war va donezon
Ha pa vin milliget gant va bugale-me,

N'on ket ganet c'hoazh,
O va c'hlevit !
Na zeuio ket em c'hichen
Neb a zo loenel
Ha neb 'gav dezhañ eo Doue e-unan
Rak an hini gentañ a c'halv davetañ ur mestr,
An eil sklavourien.
Ha n'hellfen ket bezañ eus ar re-mañ,
Ne fell ket din bezañ an hini-all kennebeut !

N'on ket ganet c'hoazh !
Va leuniet 'a nerzh-kalon
Rak neb a skourrfe va denegezh ennon
Am lakafe da blegañ en ur finverezh-dispered kollus,
Hag a rafe ac'hanon nemet rodaoueg zister un ardivink,
Ur pezh war damer an did hag an darvoud,
Ur c'hoariell hepken 'tre daouarn droch ur wasker kleuk
Ur penn war un dra, un dra, ha netra ken
Rak neb a glaskfe kas kuit va fersonelezh
Hag am c'hwezhfe er pellder 'vel blev foll an askoll,
Amañ hag ahont, en tu pe du
'Vel ma skuilfe diouzh an daouarn
An dour serret enno.

N' on ket ganet c'hoazh !
O va c'hlevit
'Vit ar wech diwezhañ, ar wech diwezhañ holl !
Fellout 'ray din bezañ frank, bezañ FRANKIZ !
A-vec'h ganet mall bras ganin ankounac'haat
Ez oc'h va mamm,
Mall bras ganin youc'hal a-bouez va fenn
N' on nemet bugel an tonkadur ha va oberoù
Bezañ dismegañser hag azeuler me va-unan !

N' on ket ganet c'hoazh...
Pouezit
Talvoudegezh ar gerioù-se
Komzet ma 'z int bet warc'hoazh !
Ha roit din, gant gwir da stourm
Gallout da vezañ trec'h.
Va lazhit, a-hend-all !

Eost 1950.

Paotred Fantanellañ

Nep a heulio Fantanellañ
 'N devo ur skabell da goaniañ,
 Plas ouzh hon tan evit tommañ,
 Ur werenn vras evit evañ.

DISKAN

Nag 'vit tanañ, nag 'vit lazhañ
 'C'h omp fidel dit, Fantanellañ !

Nep hen heulio 'n e vrezelioù
 Ur c'hleve bras ouzh e goste,
 'N devo arc'hant 'n e c'hodelloù,
 Dindan e revr un iñkane.

Nep a heulio Fantanellañ
 En devo, pa faoto dezhañ,
 Merc'hedigou ar re goantañ
 'Vit mont da gousket davetañ.

Enebourien Fantanellañ
 Ne renont ket pell er bed-mañ
 Ur soudard da Fantanellañ
 Biken ne vanko mann dezhañ.

Nag 'vit tanañ, nag 'vit lazhañ
 'C'h omp fidel dit, Fantanellañ !

Kavet e dastumad Penngwern
 94, fol. 199, 200.

Feunteunelle

Feunteunelle a lavare
Na d' e bried hag en deiz-se :

« Kenavo da bardon Tremel !
Mar bezañ bey me 'deuy d' ar gêr ;
Mar ne deuan, me 'zegaso lizher ».

Ar bennhêrez a lavare
'Pardon Tremel pa dremene :

« Tremenet eo pardon Tremel.
« Feunteunelle ne deu d' ar gêr,
« Kennebeut ne zegas lizher ».

Feunteunelle a lavare
'Barzh e Pariz, pa errue :

« Bonjour, Roue ha Rouanez !
« Me 'zo deut yaouank d' ho palez.

- Pa 'z oc'h deut, mat da viret (1)
Evit ho klask ne dajen ket ».

(1) deut mat e viet (moarvat).

Ar bennhêrez a lavare
D' ar palafrinier en deiz-se :

« Stagit dek marc'h ouzh va c'harros ;
« Da Bariz me 'rank mont fenozh !

« Me a rank da Bariz monet
« Pa grevfen ur marc'h pep kammed ! »

Ar bennhêrez a lavare
'Barzh e Pariz pa errue :

« Lakait ar c'hezeg er marchosi ;
« Roit kerc'h ha foenn dezho da zibriñ.
« 'Benn ma 'z in a Bariz e paein ».

« Rouanezig, mar am c'haret,
« Grit ur blijadur em reket :
« He fried d' ar wreg-mañ 'c'houlennfet ».

Ar Rouanez a c'houlenne
Ouzh he fried hag en deiz-se :

« Aotrou Sir, mar am c'haret,
« He fried d' ar wreg-mañ 'rofet ».

- Evit he fried n' he do ket,
« War e varv am eus sinet.
« Enep d' am sin n' hellan monet ».

Feunteunelle; 'vel m' o c'hlevas,
Na d' ar Roue a respontas :

« Re-yaouankik eo da varv
« Da zont d' am lakat d' ar marv ».

- Mar don re-yaouank da varner,
« Te 'zo re gozh da ravajer !
« Revinet eo ganez Breizh-Izel ».

Feunteunelle a lavare
D' ar bennhêrez hag en deiz-se :

« Pennhêrezig, mar am c'haret,
« Evidon da Dremel e yafet.

« Degasit ganeoc'h ur plad alaouret
« Da lakat va fenn pa vin dibennet.

« Degasit ganeoc'h liñserioù moan
« Evit lakaat va lienañ ».

Nag ar Roue a respontas
Da Feunteunelle p' her c'hlevas :

« Ne rank ket a blad alaouret
« 'Vit lakat da benn pa vi dibennet.

« Da benn a yelo war ar pave
« Da voul-dotu d' ar vugale.

« Da gorf 'yelo war an heñchoù
« Da spontañ laboused an neñvoù ».

Feunteunelle a lavare
Na d' ar Roue hag en deiz-se :

« Troc'hit ur pennad 'va blev melen
« Da stagañ ouzh porzh Trevian.

« Evit ma laro Tremelianiz :
« Doue da bardono d' ar Markiz ! »

Tennet eus dastumad Penngwern,
90, fol. 53-55.

UN DEIZ A VIZ MAE

gant KLERG

Deuet e oa an hañv 'benn an diwezh. Uhelaet e oa bolz an oabl, abaoe ma oa bet skubet kuit ar c'houmoul a oa bet e-pad ar goañv ha betek deizioù kentañ a viz Mae, o tristaat ar vro hag an dud, hag o c'hlebiañ pep tra. Skañv e oa an aer hag a bep tu e kane an evned er bodoù adglazet, e save stank ha druz an ed er parkeier hag ar geot e pradeier ar sañvennoù. Un dudi bale dre greiz bannoù c'hwek an heol nevez, en ur ruflañ ar frond a strinke a bep tu diouzh ar bed yaouankaet. Edon o vont war va nañvig penn-da-benn un hent bevennet a spenn gwenn ha sterniet gant kleuzioù ma c'hoarzhe ouzh ar c'hostezioù anezho melender ar bokedoù-hañv. Kent diskenn war-du an draonienn, e chomis a-sav e beg ar roz. Dirazon e rede an hent war-draoñ d' ar pevarlamm 'trezek ar stêrig a ruilhe he dourioù e don ar stankenn ; diwar e lañs e rae ul lamm dreist an dour dre ur pont strizh, evit krapout adarre eeun-tenn, betek kribenn an dosenn, en tu all. Pell-pell a rez an dremmwell e tamwelen ar mor goloet gant ur vrumenn arc'hlas tanv-tanv. Tostoc'h, etrezon-me hag ar mor e save, dallet e vein kozh gant sklaerder an heol, tour uhel un iliz, gant un nebeudig tiez gwenn o luc'hañ tro-war-dro da di an Aotrou Doue... E-harzh va zreid koulz lavarout, e krene goustadik-goustadik delioù ar pupli ; hag ar gwez-avaloù ha na oant bet biskoazh ker kaer all, a zispake o fennoù ledan, eberjezioù ar roz en tu all, evel pezhioù bokedoù gwenn-erc'h ha ruz-roz...

E-deun an draonienn en tu all d' ar pont, un ti dister harp e gein ouzh an dosenn, gant un nor strizh warnañ hag ur prenestr bihan hanter-vouchet gant follennoù houarn merglet, lakaet e-lec'h ar gwer torret. Damzigor e oa an nor hag el liorzbig a-gostez gant an ti, e oa ur vaouez kozh o c'hwennat he fatatez... Ur pennad e chomis da sellout ouzh an daolenn a oa dirak va daoulagad. Hag e tiskennis war-du ar pont ; harpañ a ris eno un herradig, amzer da welout un dluzhenn o tec'hel kuit da guzhat dindan al lostennadoù limouz hejet gant red an dour ; ma taolis evezh ivez ouzh pikoù gwenn ar bleunioù munut diwanet war al limouz-se glas-teñval. Ha me o treuziñ ar pont hag o teurel ar c'homzoù-mañ, e giz salud d' an hini gozh en he jardin : « Alê Mon ! o terriñ ar pontoù war ar patatez emeur ? » (Terriñ ar pontoù war ar patatez a dalvez da lavarout terriñ an douar etre ar regennadoù).

14

- « Oc'holla ! Yann, a respontas Mon ; o vale 'oas gant an amzer vrav-mañ ? » Hag hep lezel amzer ganin da eilgeriañ, e talc'he gant he c'haoz : « Kerse-war-vat a zo gant an den bremañ, emezi, goude an amzer vrein hon eus bet e-pad ar goañv. A ! mab paour ! Pa soñjan am eus ranket e-pad c'hwec'h miz ober tro ar roz da dapout Kerfrawell, evit mont d' ar bourk da gerc'hat va zamm bara. Goloet e oa ar pont gant an dour ha beuzet va zammig loch ivez. Bremañ avat, ec'h on rikouret, pa n' eo ket ret din ken kalemarc'hat dour ha fank evel ur c'houlz a zo bet. »

Savet he doa Mon gozh he c'hein da sellout ouzhin, harpet he daouarn ganti war droad he zrañch. Marivon e oa hec'h anv-badez, pe Mon mar kirit, rak evelse e veze graet anezhi a-viskoazh. Ne oa mui yaouank ken ; ur plac'h seder avat e oa, ha serzh atav daoust d'hec'h oad, daoulagad bihan du a skede en he fenn hag he divjod melen a oa roufennet don. Gwisket he doa ur c'honzh tog plouf ledan war he fenn, da virout moarvat ouzh bannoù an heol da lakaat he fas da velenaat muioc'h c'hoazh. Dibrenn e oa korf he brozh hag e weled he hiviz lien gros.

- « Ya sur, gwell-vrav ez eo an amzer, a dapis lavarout d' am zro ; gwelloc'h ez eo bezañ war c'horre an douar eget dindan, ne gav ket deoc'h ? Ma kar an den e vo e-pad e vuhez oc'h ober gwad-fall ! Bac'h ! arabat kemerout re a drubuilh er bed-mañ, rak pelloc'h e vezer marv eget bey !... Met erru brav ez eo ho patatez avat ! »

E gwirionez ne oa ket gwall ledan an dachennad-patatez, met kaer e oant ha prestik e vije ret o douariñ.

- « Amañ, » emezi, « n'eus tu ebet da gaout patatez abred gant ar reveier ; re dost ez on d' an dour... Met en ur labourat evel-se e kavan berroc'h an amzer, ha plijadur am bez o welout an traoù o tiwan hag o kreskiñ en-dro din. Bremañ ez on va-unanik, pa n' eus chomet den ebet ganin ; n'am eus ket da glemm re rak touch a ran pañsion ar re gozh ! mont a ran a-wechoù da zevezhata, ha neuze mat eo an amezeien evidon : laezh am bez diganto hag un tamm amann gwech ha gwech-all, hep kontañ ar patatez hag al legumaj, rak bihan, re vihan ez eo va jardin da bourchas kalz a batatez hag a legumaj din-me. Keit ha ma vin yac'h, keit ha ma c'hellin ober va jeu va-unan, keit ha ma c'hellin lavigat ha donemoneañ e chomin amañ, rak m' eus ket c'hoant tamm ebet da vont d' an ospital ; n' houlfen ket bezañ serret a-briz ebet er seurt tiez bras-se !... Ha koulskoude... » N' echuas ket he c'haoz ; ha hi ha sankañ he zrañch en douar, prenañ he c'horfenn, sec'hañ he zal gant kil he dorn, ha lavarout : « Dont a rez da evañ ur bannac'h sistr ? » Ha hi d' an ti hep gortoz respont ebet... Mont a ris war he lerc'h.

Teñval e oa an ti, e-kichen sklaerder an diavaez, ha c'hwezh ar c'hozh a oa ennañ, ma kaved iskis an traoù o soñjal e freskadurezh an dour a rede dirak an ti hag e kaniri al laboused hag e livioù ar bleuñ a c'hoarzhe e touez ar glazur er-maez. En tu kleiz d' an nor e oa ur speurenn a-seurt a gaver e kalz a diez e Breizh-Izel : a-drek ar speurenn an daol stok ur penn anezhi er prenestr gant bankoù a bep tu dezhi.

Aet e oa Mon gozh d' ar pres tennet he doa ur voutailhad sistr ha div volenn ha hi da ziskenn sistr. Ma rankis kregiñ e gouzoug ar voutailh da harz an hini gozh da gargañ va bolenn : n' am boa ket kalz a sec'hed, ha hanter-lazhet e oa ar sistr moarvat, rak duet e oa.

- « Yec'hed mat deoc'h, Mon, » emezon. Gludennek e oa ar boeson ha klouar un disteraig. Ober a ris ur sell prim-ha-prim en-dro din hag e welis e pign ouzh kostez ar prenestr ur poltred aet disliv ha goloet a bikoù du - roudoù kelien. Poltred ur paotr yaouank :

- « O sellout ouzh poltred va mab bihan emañ ? » a zeuas gant Mon hag he doa taolet pled ouzhin : « Henezh, » emezi, « eo va mab bihan Ujenig hag a voe lazhet e Montroulez, bez' ez eus tremen ugent vloaz 'zo. Du-hont e veze o labourat ; ne chome nemetañ ganin ha me am boa hen savet ; bep sadorn e teue d' ar gêr. Pegen kavanus ne veze ket din her c'haout amañ ganin betek al lun beure ! Met un deiz ma oa o treuziñ an hent ez eas ur pezh kamion drezañ. Hag abaoe n' em eus den o terc'hel kompagnunezh din. » Hep lavarout hiroc'h - stonket e oa he mouezh - ez eas en-dro d' an armel, sachañ war un diretenn ha tapout krog en ur voestig-houarn : « Setu amañ e draoù, » emezi goustadig, en ur zigeriñ ar voest da ziskouez din ar pezh a oa e-barzh. O nebeut a dra ! un toullad poltredoù ha kartennoù post, ul levr-ofereñn, ur chadennig verglet, ur gozh vedalenn bennak. Biskoazh kemend-all ! An traoùchoù-se a seblante kaout evit an hini gozh kaezh un dalvoudegezh dreist-priz. O meskiñ a rae gant begoù he bizied, gant an devosion a laka darn da stokañ o dorn ouzh relegouer ur sant bennak ! Hag en ur zerc'hel d' o dornata, pe d' o flourañ kentoc'h e stagas da gontañ din he buhez : - « Me 'm eus gwelet a bep seurt em zammig buhez.

16

Pevar bloaz ne oan ken pa oa marvet va zud gant ar vrec'h (Doue d' o fardono !) ha kaset e oamp bet va c'hoarezed ha me davet un eontr dimp. Un den mat e oa, ul labourer, met e vannac'h a blije dezhañ ha pa veze mezh e skoe ganeomp evel pilat ar c'hwezh hag e rae deomp mont da lojañ er c'hraoù. Betek an oad a unnek vloaz e chomis eno, hag ac'hano neuze ez is da vatezh da Gêriwallan, ne oan ket bet eürus eno me 'oa boufon gant an holl. Betek an oad a naontek vloaz e chomis ganto koulskoude, ha neuze e oan bet lakaet er-maez, goude ma labourer evel ur marc'h. Petra rajen ken evit gonit va buhez ? D' ar c'houlz-se edod o klask tud da vont da Jerze da denañ patatez ; ha me da vont. Aze e ranken poaniañ spontus ! Da beder eur e ranken sevel. Va mestr a zeue da skeiñ war dor ar c'hriagnol 'lec'h ma vezen o kousket, war ur c'holc'hedad plouz : « Marivon, » emezañ,

« lever... lever... tousuit, travail... » - « Oui ! oui ! » a responten hag e chomen a-wechoù da ziskuizhañ ur pennadig, ken na zeue an aotrou d' ober trouz din... 'Pad an deiz e vezen er park o tastum patatez war-lerc'h an dennerien hag e oa arabat din sevel va fenn peotramant e kleven va mestr o hopal warnon ! « Ale ! ale ! Marivon, travail... travail... » Ne oan bet nemet ar bloaz-se du-hont, biskoazh ne don adaet da Jerze, re start al labour, ha treut ar c'honidigezh. »

Hep klask troioù e tisplege Mon dirazon unan eus pajennoù tristañ eus istor hor bro : ar Vretoned o vont d' ar broioù krec'h da c'honit o buhez ha da vezañ implijet evel boufoned ha sklaved gant mistri digoustiañs.

E gwirionez ne lavare ket Mon an traoù evel ma oant tremenet. Ouzh he c'hlevout o kontañ he buhez e teuas da soñj din eus ar pezh a lavare tud ar c'harter... M'he doa ranket mont da Jerze da zastum patatez ez oa abalamour da c'honit bara dezhi hec'h unan ha d' he bugel. D' ar mare ma oa matezh e Kerwallan e oa bet ur wech bennak e pardon Keruhel e chapel Sant-Weltaz. Goude ar gousperoù e oa chomet da ruzañ ha diwezhat e oa p' en em gavas er gêr. Nebeut goude e voe lakaet er-maez eus ti he mistri ; ne gavas den da anzav he c'hrouadur hag e rankas poanial muioc'h eget diagent. Ne fallgalonas ket ; lezel a eure he bugel gant ur vaouez kozh ha hi da Jerze... Buan-tre e oa tremenet ar soñjoù-se dre va spered hag ez ae lañchenn Mon-gozh war-raok bepred : « Neuze e oan bet dimezet ha pevar a vugale am boa bet digant va fried, ar pezh a rae pemp rak unan all am boa bet a-raok ma oan dimezet... » Chom a ris souezhet o klevout an anzav-se o tont diganti hep mezha na nec'hamant e-giz un dra naturel... : « Ne oan ket bet pell eürus, rak va faotr kozh a gouezhas diwar ur wezenn pa oa o tivarrañ hag a dorras gwalenn e gein. Adalek neuze am eus bet chañs fall penna-da-benn, va bugale a varvas an eil war-lerc'h egile ; va merc'h henañ, an hini am boa bet da gentañ, a varvas diwar wilioudiñ ha sed aze poltred he mab er prenestr... Pa soñjan ! Ya, pa soñjan ! A bep seurt buhezioù am eus bet ! » Un tamm anken a grenas en he mouezh. Hogen ne venne ket diskouez peger stoñket e oa : « Sach war da vannac'h 'ta, » emezi, en ur stokañ he bolenn ouzh va hini...

An oaled a oa mein diblaen ouzh hec'h ober, hag ur bernig ludu a oa er c'hreiz gant un trebez ha kozh kastolodennoù tro-war-dro ; ar pres a oa chomet damzigor hag e korn an ti ur beselier a c'hiz kozh a ziskoueze tachou melen e stalafioù, gant daou pe dri asied fleuriet harpet en o sav war ul lañsed ; kement-se a welis en ur serrlagad e-kreiz an amc'houlou, p' edon o vont er-maez eus an ti... Er-maez e oa sklaer ha lirazhin pep tra ma santis va c'halon evel disammet. Adkrog e oa Mon en he zrañch hag e pike adarre an douar etre ar regennadoù patatez, ur mousc'hoarzh iskis war he fas melen, dindan he zog-plouz ledan. Stourmet he doa kalonek ouzh he gwall-blanedenn, hag e talc'hje da stourm keit ha ma vije ur bannac'h yec'hed en hec'h izili kozh.

E PEOC'H AN NEVEZ-HANV

(Kendalc'h)
gant Per DENEZ

VIII

Kongal an hini eo a zigoras dor an ti. Ne c'houlennas ket petra 'felle deomp kaout. Diouzhtu e krogas da gunujenniñ.

« - Setu c'hwi deut en-dro ! C'hoant bras am eus ho stlepel er-maez a daolioù treid, mibien ar c'hagn ma 'z oc'h, hag ober deoc'h skarzhañ prim-ha-prim betek an ifern. N' hoc'h eus ket heskinet ac'hanon a-walc'h ? Bremaik e vo lakaet korf va zad etre daouarn ar vedisined ha ne c'hellan ket zoken bezañ e peoc'h en e gichen e-pad un nebeut eurvezhioù ? N' eus ket tamm truez ebet ennoc'h, neuze ? Morse n' hoc'h eus bet tad ebet da garout ?... Setu, chas ma 'z oc'h, » - ur mell taol troad a skoas en nor - « setu an ti digor-bras. Furchit, klaskit, diglaskit ! Ar gwir hoc'h eus. Met ar gwir am eus me da vezañ e peoc'h. N' ho selaouin ket, ha ne respontin ket deoc'h. Kaer ho po goulenn ha goulenn c'hoazh. Ne rin ket ! »

Hag eñ kuit, ouzh hol lezel war an treuzoù d' ober pezh a garfemp.

« - War a welan en deus Maodir graet e labour, » eme Salaun sioul-tre, en ur vont e-barzh an ti.

Seven e voe Jaketa, met diaes e oa dezhi. Goulenn a reas ar Bargil ha ne oa ket tu da gousket e Kiligonan. Nec'het e voe hi.

« - Keuz am eus, » emezi, « met e gwirionez n' eus ket lec'h. Nann, n' eus ket. Sellit, sed amañ ar gegin hag ar sal-debriñ. En tu all eus an trepas, kambr Gongal, ar sal-gibellañ ha burev ar mab. Unan ac'hanoc'h a c'hellfen c'hoazh lakaat er burev war ar gourvezvank, met da belec'h ez afe egile ? N' on ket evit reiñ dezhañ kambr ar mestr, o nann ! Nikun ne daio biken ken e-barzh. Ha neuze, n' eus kambr all ebet, nemet va hini-me, el laez holl, dindan an doenn. »

Diskouez a reas Salaun e komprene mat abegoù ar vaouez, ha pedet e voemp ganti d' ober un azez er sal-debriñ. Gwer ha gell e oa livet honnezh, gant bezhinenoù hir o tisplegañ troellennoù souezhus war ar mogerioù.

19

« - Pebezh arzour mat e oa ! » eme Salaun etre uhel hag izel, evel o komz outañ e-unan.

Fromet e voe Jaketa ha daoulagad teneraet a savas war-du va c'heneil.

« - Ya, un arzour mat. Hag un den mat ivez. N' eus nemet ar re o deus bevet bemdez gantañ a c'hell gouzout pegen mat e oa. »

Graet e oa bet dezhi disoñjal, anat, e komze ouzh ur poliser.

« - Ne oa ket kemmet e zoare tamm ebet ? » a c'houlennas Salaun.

« - Eo, kemmet e oa. Lavaret em eus e oa ur marc'h-labour anezhañ. Met abaoe miz e oa deut da vezañ spontus : a-vec'h ma 'z ae d' e wele div pe deir eurvezh bemnoz hag a-hed an deiz ne ziserre ket e c'henou. Karet em befe kas anezhañ da veajiñ un tammig, da welout mirdioù Tokio peogwir en doa c'hoant studiañ an arz japanat. Met n' oule klevout tra. Bep mintin a rae ur bourmenadennig berr-berr, hep muiken. Ha se ne oa ket a-walc'h evit e yec'hed... Va fazi eo : dleet em bije kemer muioc'h a breder gantañ hag ober dezhañ sentiñ. »

Terriñ a reas mouezh ar vaouezig, hogen mestroniañ a reas he strafuilh.

« - Ha c'hwi 'wel pegen iskis eo ar vuhez. Dec'h e oan laouen-holl ha disammet tost va c'halon. Kalz pelloc'h e oa chomet gant e valeadenn, ha liv kaer ar vuhez a oa warnañ pa oa deut en-dro d' ar gêr. Evel pep beure e oa pignet gant gwenodenn ar Botgarzh hogen aet e oa betek al lanneier, sur-mat, rak n' eus nemet avel ar c'hrec'hioù a c'hell lakaat kement a verv en un den. Debrñ a reas nebeutoc'h c'hoazh eget kustum, gwir eo ; met pa gomzas un tammig ouzhomp ha pa fellas dezhañ mont abred d' e wele, ez en em gavis kalz siouloc'h va spered... Pa deu soñj din, bez' e oa ur flammig iskis en e zaoulagad, evel pa vefe bet tost da gaout ar peoc'h... al levenez. Daoust ha hiraezet en dije d' ar marv, ha gouezet e oa o vont da vervel ? »

« - Raksantadurioù iskis o devez an dud a-wechoù, » emeve, c'hoant din frealziñ ar vaouez kozh, pa ne lavare Salaun netra.

Sellout ouzhin a reas Jaketa, doare dezhi en em c'houlenn hag-eñ e tlee komz pe get, ha neuze e troas en-dro war-du ar Bargil.

« - Aotrou, selaouit 'tañ, dav eo deoc'h kompren mat. Ne felle ket din touellañ tud ar polis. Met, c'hwi 'wel, ar barner-enklask, penaos lavarout, ne ziskoueze ket bezañ re speredek, gant e zoareoù gall, hag evit an den all, ne blij ket din tamm ebet. M' am befe lavaret seurt traoù dezho, o defe lakaet diouzhtu menzioù droch en o fenn. »

20

Bez' en doa Salaun doare ur beleg er gador-gofez ha stouiñ a reas davet an itron da glevout ar pezh a oa da zont da heul. Diaesoc'h-diaesañ en em gave Jaketa, hogen ne oa ket mui bremañ evit tevel.

« - Kongal, ar mab, a zo ur paotr mat. O, ur paotr dreist en don anezhañ. Met kounnarus eo. Mont a ra gouez a-wechoù evit un netra. Ha neuze e laver traoù... Traoù na soñj ket... Traoù en deus keuz da c'houde da vezañ lavaret. Petra fell deoc'h, peogwir emañ evel-se, prim ha brouezus, ur spont ! Hogen kement-se n' eo ket lavarout ez eo ur paotr fall, kia?»

Fellout a rae da Jaketa kaout ur respont.

« - Nann, evel just, nann, » eme ar Bargil.

« - Ma, dec'h an endervezh e savas tabut etrezañ hag e dad. Perak, n' ouzon ket. El laez e oant, me er gegin, ha ne gleven tra. Fuloret e oa Kongal, avat. Morse n' em boa gwelet anezhañ evel-se. A-benn ar fin ez eas kuit d' ar red da guzhat n' ouzon pelec'h. Lavarout a rae traoù divalav-meurbet... »

« - Peseurt traoù ? » a c'houlennas ar Bargil, pa dave Jaketa.

« - O, petra 'vern ? Ne ouie ket mui ar paotr petra lavare. Ha ken glac'haret e tle bezañ bremañ, ar paour-kaezhig ! »

« - Peseurt traoù, itron ? »

Gant spont e veizas Jaketa en-dro e oa dirak un enseller.

« - Lavarout a reas... lavarout a reas e karfe gwell... lazhañ anezhañ... ya... lazhañ anezhañ... »

Sevel a reas Salaun diwar e gador.

« - O, n' it ket da grediñ !... Perak em eus komzet ?... Ar **paotr n'ouie** ket mui petra 'lavare !... Nann, n' hall ket bezañ ! » Tapout a reas ar Bargil dre e vrec'h en ur leñvañ. « N'hall... ket... bezañ ! » Met ton an arvar a oa gant he mouezh.

Soublañ a reas Salaun war ar vaouez kozh munut ha, pa c'hortozen anezhañ da hiboudiñ ur gomz frealzus, e reas ur goulenn ken iskis ma soñjis na oa ket mui en e skiant-vat.

«- Lavarit din : kleiziad e oa ho mestr ? »

Sabatuet e chomas Jaketa, digompren. En diwezh ez intentas, hag e tirollas da leñvañ gwashoc'h c'hoazh.

«- Nann, ne oa ket. » Difronkal a rae. « Ne... oa... ket. »

21

IX

Un hanter-eur a oa bet a-walc'h deomp evit mont, war hor pouezig, a-hed ar bali bras hag, en tu-hont d' an hent, gant krec'henn al lannegi, eus Kiligonan d' ar Botgarzh. Bez' e oa hemañ ur maner kozh, seurt a vez gwelet ken alies e trowardroioù Roazhon : daou solieradur flastret dindan un doenn bonner mein-skient ha gronnet gant bodadoù roz-kamelia otus ha yen evel an ti e-un. Sioul e oa al lec'h, un diskuizh, en abardaez yenc'h dija : a-boan ma veze klevet kan ur c'hilhog pe storlok ur c'harr o tont eus ar vereuri a spurmanted en tu all d' ar girzhier.

Kerkent ha sonet ganeomp kloc'hig ar porrastell e teredas un denig krenn, etre daou oad, mitaouik ha mousc'hoarzhus, da reiñ digor. Anat e oa bet kemennet gant Maodir e oamp da zont.

« - C'hwi eo, aotrounez ar polis ? » emezañ en ur stouiñ ken izel ha ma c'helle ober gant e gof tev. Ha diouzhtu e kendalc'has : « Ho pet ar vadelezh da zont tre. Emañ 'n Ao. Pesker ouzh ho kortoz. »

Kaset e voemp d' hor c'hambroù d' ober un tammig fich, hag ambrouget goude-se betek ar sal-gaozeal, e-lec'h ma teue hepdale mestr an ti d' hor c'haout.

Ne oa ket mui yaouank an Ao. Pesker - pemp bloaz ha tri-ugent a lakais dezhañ diwar welout - met kreñv ha leun a yec'hed e tiskoueze bezañ : un den kaer e vlev gwenn a ouezas ober seven-tre ouzhomp hag hol lakaat en hon aes diouzhtu. En em zigarezilñ a reas pa 'z aemp d' e heul er sal-debriñ :

« - Aon am eus e rankimp koaniañ hon-unan-penn henozh. Klañv eo va gwreg... O ! un netraig, » a stagas kerkent pa wele ac'hanomp o kemer doareoù mantret, « hogen furoc'h he deus kavet chom en he c'hambr. Hag evel just eo bet ret d' am merc'h mont d' ober war he zro. Moarvat en dije karet gwell ar paotr yaouank-mañ. », - en ur vousc'hoarzhin e troas davedon - « kaout itronezed ouzh taol : drantoc'h diviz a vije bet, kan ha koroll da c'houde. Met peogwir emañ an traoù evel-se... Warc'hoazh, spi am eus, e vo laouenoc'h an ti. »

Paouezet e voe da gomz e-keit ha m' edomp gant ar soubenn : naon du hor boa, ha n' eus tra plijusoc'h eget un asiedad soubenn domm da lakaat gwrez ennoc'h goude m'hoc'h eus santet mantell yen ar serr-noz o kouezhañ war ho kein.

22

« - Ha neuze, aotrounez, » eme mestr an ti en ur gargañ deomp hor gwer, « deut oc'h d' ober enklask war marv an Dinasked paour ? » Klukañ a reas ur banne Muskadig en ur hetiñ yec'hed deomp. « Penaos e kavit gwin an Naoned ? Din-me eo koulz hag ar gwellañ Riesling a zo, ha kalz re all a soñj evel don, anat, rak goulenn a zo dezhañ en estrenvro, ur souezh. Biken ne gredfec'h em eus kaset tri mil pevar c'hant ha daou-ugent barrikenad Muskadig da Vro-Skos e-doug... Met digarezit. Va gwreg a damall din atav n' on ket evit disoñjal va c'henwerzh, ha re wir eo, siwazh. Ma, plijout a ra din va micher, setu... Petra 'lavaren 'tañ. ? A ya... ar paour-kaezh Dinasked. Piv en dije gortozet kemend-all ? Me 'zo chomet mantret er mintin-mañ p'am eus klevet ar c'helou. N'eo ket e vijemp bet mignoned vras. Nann. Gouzout a rit, » a zisklerias, « eñ arzour, me kenwerzhour, ne vevemp ket en hevelep bed. Boas e oamp, avat, da lavarout un

nebeut gerioù an eil d' egile p' en em gavemp war an hent ha, m' hen tou, n' on ket dinec'het c'hoazh abaoe. Soñjit un tammig : kentañ tra a lavarer din pa erruan eus Roazhon eo bet lazhet va amezeg eus Kiligonan ! »

E-pad un herradig e skoatas gant e gontell ouzh troad e werenn.

«- Ne garfen ket ober ar fri-furch, » emezañ, « na klask anaout kevrinoù ar polis. Met, digarez kontañ kaoz... daoust ha diskred ho pefe war unan bennak ? »

« - 'M eus aon emañ ar mab en ur wallenkadenn ! » eme Salaun.

Laouen e tiskouezas bezañ an Ao. Pesker gant ar respont.

« - Dal't ! Touet em bije e oa hennezh... Ma, aotrounez, sioulloc'h eo va c'houstians bremañ da ziskleriañ un draig a vo talvoudus deoc'h marteze. Un nebeut mizioù 'zo e oan aet da chaseal war hent Mesag. Konikled a zo dre aze, unan eus ar c'hornioù gwellañ a anavezan. Bez' e oan 'tañ war c'hed e korn ur park pa dremenas an daou Zinasked, an tad hag ar mab, e-biou din. Ne c'hellent ket gwelout ac'hanon, kuzhet ma oan a-dreñv ur c'harzh, met me a wele hag a gleve anezho mat. Tud paour ! Tabutal a raent, ur vezh ! Hag an tamm kac'halanig a baotr an hini eo a oa ar gwashañ : sakreal a rae war e dad evel ur charetour mezv war e jav. Moarvat en dije foetet ivez ma vije bet ar skourjez gantañ en e zorn. Hag ar paour-kaezh tad e ranke tevel. Me 'lavar deoc'h, ar vugale en deiz a hiziv... » Astenn a reas deomp, en ur panerig plouz, avaloù melen kuilh ganto c'hwez plijus ar foenn hag ar c'hrignol. « Neuze, d'ho soñj, ez eo al lakepod yaouank ? »

« - Soñjal a zo aes ober. Pezh a zo diaes eo prouiñ. »

23

« - Kompren a ran ! Graet an taol etre pevar lagad, piv a zeuio da reiñ testeni ? N'eo ket an hini marv a raio, anat ! » Ur c'hoarzh-skrign a zeuas gantañ. « Ha n' eo ket ar vatezh ivez a gomzo a-enep ar mab. Gwerzhañ he magadennig ! Sed na raio biken, zoken pa 'z eo he magadennig ar gwashañ lampon a 'zo war an douar ! »

Dedennet e seblantas bezañ ar Bargil gant diskleriadurioù an Ao. Pesker, ha chom a reas da fistilhañ betek tremen hanternoz, kaer am boe ober dezhañ kompren e oan aet skuizh gant seurt ranerezh. Ne glevas netra talvoudus ouzhpenn istor an tabut war hent Mesag, ha laouen e voen : n' en doa ar Salaun droch-se nemet ober diouzh va ali.

Kent en em silañ dindan al lennoù e taolis ur sell dre ar prenestr. Krediñ a ris gwelout skourroù ar c'hamelia o fiñval, evel pa ve aet unan bennak en o mesk. Nann, faziet am boa sur. Evel skornet e oant, hag ul luc'h yen-sklas a gouezhe eus al loar war o bleunioù diwezhañ. Pelloc'h er bodoù un eostig-kuzh a gane.

X

Diwezhat e savjomp antronoz vintin. Aet e oa mestr an ti gant e labour, moarvat, hag eus ar wreg pe ar verc'h ne oa roud ebet c'hoazh. N' em boe ket tu da sellout pell war va zro, a-hend-all, rak dizale e teue Maodir, diskennet gant e garrig-nig er prad bras dirak ar maner, da seniñ kloc'h ar Botgarzh. Ha gantañ ez ejomp da vale war al lanneier.

Primik e kerzhemp en avel yen, ha ken prim all ez ae teod ar c'homiser endro : n' en doa ket digounnaret a-enep tud Kiligonan. « Gaouierien ne oant ken, ar c'hañfard koulz hag an hini gozh. Met gouzout a rafe-eñ, ar Maodir, enkañ anezho. »

D' ar poent-se e tiskouezas Salaun bezañ troet da gemer perzh en diviz, pa oa chomet beuzet en e brederioù betek-hen.

« - Ret eo deoc'h gouzout, komiser, petra hon eus klevet dec'h gant Jaketa ha gant mestr ar c'hastell. » Hag eñ displegañ peseurt abadenn a oa bet e ti an arzour an deiz a-raok al laz, ha petra 'oa c'hoarvezet war hent Mesag un nebeut mizioù a oa.

« - Ha neuze, » a c'harmas Maodir, « daoust ha faziet em boa ? Adal ar penn kentañ em eus bet disfi ouzh al lakepod. Ar pezh divergont ! P' am eus goulet gantañ daoust ha boas e oa da lammat dre ar prenestr, en deus respontet ya, peogwir e oa primoc'h eget tremen dre an nor... Ober goap ! Met ne raio ket goap ken e-pad pell... Mont a rin d' ober tro ar mereurioù ha tanfoeltret ra vezin ma ne gavan ket prouennoù a-walc'h da c'hennañ al lampon. Mont a raio en disheol, ar paotr farv, hag an hini gozh da heul ! »
24

Feuket e voen gant doare Maodir da gamz diwar-benn Jaketa.

« - Un tammig re yuan e tremenit an dud da dorfedourien. Ma oa an daou-se a-gevret da lazhañ an arzour, perak he deus ar vaouez lavaret kontrol d' ar mab a-zivout ar bistolenn ? »

« - Tener eo ho kalon ouzh an itron, » eme ar c'homiser en ur vousc'hoarzhin. « ...Ma, ar gwir a zo ganeoc'h. Ha prest on da anzav ez eo hi, marteze, ken divlamm hag ur poupig nevez-ganet. Hep he skoazell pe gant he skoazell ne vern evit bremañ, a-hend-all. Ar mab en deus graet an taol, hag enket 'vo ar mab ganin. »

Adarre e komzas Salaun.

« - 'M eus aon, komiser, ez eus daou dra a zisoñjit. »
Dammec'het, damc'hoapaus e sellas Maodir ouzh e vignon.

« - Ha petra 'tañ ? » a c'houlennas.

« - Setu. Da gentañ ez eo bet klevet daou daol pistolenn. D' an eil hon eus kavet an alc'houezioù e godell kleiz an arzour. »

XI

Ne ouezas ket Maodir daoust ha kounnariñ pe c'hoarzhin e tlee ober. C'hoarzhin a reas. N' eo ket dre vadelezh kalon. Hogen dre n' en doa ket amzer da dabutal. Bez' e oa evel ur c'hi-chase a zo c'hwez ar jiboez en e fri, ha birviñ a rae da vont gant e enklask. Hon-unan hol lezas 'tañ da ziskenn war hon nañvig etrezek ar Botgarzh.

An denig ront ha mitaouik eus an derc'hent a zeuas en-dro da reiñ digor ha, pa n' hor boa tra d' ober ac'han da vare merenn, e kinnigas diskouez deomp al liorzhoù. Latennek e oa ar paotr, hag a-barzh pemp munud e ouiemp e oa anvet Herve Keriveg, en doa hanter-kant vloaz, e vere aferioù ar maner hag an atantoù, en doa ur verc'h trizek vloaz hag e oa e wreg keginourez er c'hastell. Ha pelloc'h en dije padet da zisplegañ doare e diegezh ma ne vije ket deut war e spered danvez fromusoc'h hag, evit an ampoent, dedennusoc'h : marv an arzour e Kiligonan.
25

« - Tud keizh, da zour ez eas va gwad em gwazhied pa voe lavaret din. Rak war an hent e oan-me en noz-se. Neuze, lakait e vijen en em gavet gant ar muntrer, ar seurt foeter-bro hep feiz na reizh e tle bezañ ! Hañ ? Digenvez evel ma 'zeo ar maezioù etre Plegastell hag ar Botgarzh ? Lazhet e vefen bet hep den da reiñ sikour, evel ar paour-kaezh Job ar Boutegi a voe troc'het e c'houzoug outañ e Koad ar Berozeg, nikun n' en deus gouezet morse gant piv. » Tevel a reas Keriveg un herradig, amzer leuskel un huanadenn gant an druez warnañ e-unan. « M' hen tou, darbet eo bet din semplañ p' am eus klevet kement-se gant va gwreg. Ken fall ez eo va c'halon ma 'z eo souezh n' on ket kouezhet marv war an taol. »

Ne gredan ket e voe nec'het Salaun gant soñj ur seurt gwalleur, met ranellerezh ar C'heriveg a zedenne anezhañ : rankout a rae 'tañ en em ziskouez hegarat.

« - Nag un dra spontus... Neuze e oac'h er-maez en noz all?»

Plijet-dreist e oa an den o kaout selaouerien aketus. Dre an hir e kontas :

« - Ya, peogwir e oan aet da Roazhon gant an Ao. Pesker. A-hend-all, n' ouzon ket perak en deus kaset ac'hanon gantañ d' ar gêrbenn... Arabat klask kompren. Ar mestr a zo ar mestr ha neuze ur veajig diwar e goust n' eo ket da vezañ nac'het. » Stagañ a reas da c'hoarzhin met diouzhtu e tavas, o kas an dorn d'e galon. « Gwelout a rit, n'on ket evit c'hoarzhin zoken... Neuze, m' am bije kavet ar forbann war an hent e oa graet din... Met ar mestr 'zo ar mestr, kia ? Derc'hent-dec'h omp aet 'tañ da Roazhon gant tren ar beure. Lakaet am eus va sinatur e traoñ ur baperenn pe ziv ha goude-se on aet da bourmen... » Ober a reas un orbid, e-giz c'hoarzhadenn. « Soñjit, kas ar paotr da Roazhon e-lec'h degas ar baperenn d' ar Botgarzh ! Petra 'fell deoc'h ? Droch e vez hennezh a-wechoù... Pezh a zo gwashoc'h en deus rediet ac'hanon da zistreiñ gant an tren noz, e-lec'h gortoz eveltañ ar mintin war-lerc'h, goude m' en doa lavaret d' am gwreg na oa ket d' en em chalañ, em befe ur gwele mat da ziskuizhañ du-hont. Ar pezh drouk ! Gouzout a ra koulskoude pegen gwan eo va c'halon. Ha ma vefen en em gavet gant ar forbann... »

« - ...e oac'h sur da vervel diwar ho spont, » eme Salaun gant teneridigezh. « Krenañ 'reer o soñjal... Met perak n' oule ket an Ao. Pesker e vijec'h chomet gantañ e Roazhon ? »

Teurel a reas ar pilpouz ur sell war e dro a-raok silañ en hor skouarn, gant ur mousc'hoarzhig lous :

« - Peogwir en doa c'hoant bezañ en e frankiz da zibab e vignonezed. » Gwignal a reas e lagad. « Daoust d' e oad ne zisplij ket da Reun Pesker kas anezhi bep ar mare ! »

26

Diaes en em gaven. Salaun, avat, en deveze plijadur, evel dre vicher, e seurt degouezhioù.

« - Neuze ne da ket re vat an traoù etre an Ao. Pesker hag e wreg ? »

« - Ha penaos ez afent mat ? Triwec'h vloaz he doa an itron pa voe dimezet, hag eñ tremen pemp ha daou-ugent. An aotrou a oa pinvidik, setu, ha soñjal a rae he zud dezhi e vez a-walc'h kaout arc'hant evit bezañ eürus. Ne vez ket, dre chañs, ne vez ket. Neuze, goude ma voe ganet o merc'h e vevjont pep unan diouzh e du, koulz lavarout. Tri bloaz 'zo o deus prenet ar Botgarzh. Eno e chom an itron hag an dimezell an darn wellañ eus ar bloavezh. Eñ a zeu pep teir pe beder sizhun. Amzer lazhañ un nebeut konikled ha teurel ur sell war ar c'hontoù. Rak pizh eo, al lampon kozh, daoust m' en deus kement arc'hant ma ne oar ket petra ober ganto. »

« - Ha deut eo ho mestr a-ratozh eus Roazhon d'ho kerc'hat da sinañ ur baperenn hep talvoudegezh ? ».

« - O, nann, n' eo ket deut a-ratozh. Er Botgarzh e oa abaoe pellik dija. Gortozit : abaoe miz. Ya, abaoe miz, peogwir e oamp e soñj ober un tammig gouel da geñver trizek vloaz hor merc'h an deiz ez afe-eñ kuit. Rak madelezhuz ez eo an itron hag an dimezell, c'hwi 'oar. Deut e oa 'tañ da dremen ar Sulvezh, evel ma rae a-wechoù, ha d' al lun e tleemp ober ar gouel-se. Hogen setu : hep lavarout da zen ebet perak, ne deas ket kuit. Evel just, gant ur penn moñs evel hennezh ne voe gouel ebet. An añjorn ! Hor merc'h Soazig he dije bet kemend-all a blijadur... Ha drouk, neuze. Abaoe m' emañ en ti e vez atav war choug e wreg, ken ne ouzon ket penaos e c'hell-hi padout. Gouzañv a ra hep lavarout tra, pa n' eus tra da lavarout, an itron baour. Ar verc'h, a-wechoù, a glask difenn he mamm, met ken kounnaret e vez-eñ neuze ma rankont kuzhat en o c'hambrouù... Un diaoul ! Soñjit : e-pad miz ma oa bet er c'hastell n' en doa ket gallet lavarout din en dije ezhomm ac'hanon en deiz-se e Roazhon. Nann. Da seizh eur eo deut da skeiñ ouzh an nor evel un posedet, ken e kave dimp e oa peg an tan er maner. Ha me klañv va c'halon em bije gallet tremen trumm en tu all. ». Fuloret e voe ar C'heriveg gant ar menoz. « Diaoul ! » a laoskas etre e zent adarre. « Ha c'hwi

'gred e voe sevenoc'h gant e wreg ? » a gendalc'has hep didaeriñ. « Al lavagnon ! Pa oamp war ar pare e hopas dezhi dre ar prenestr e oa o vont en-dro gant e labour. Ha setu holl ar c'henavo ! »

27

Ne gredan ket em bije gallet selaou pelloc'h labezerezh ar mevel pilpous. Klevout unan o lavarout traoù ken vil diwar-benn un den a oa bet ken hegarat ouzhomp a rae din mont en egar. Ha rust em bije stanket e veg d' an droukkomzer ma ne vijemp ket bet galvet gant an M. Pesker, dres d' an ampoent, da vont ouzh taol. Displijet e seblantas bezañ mestr an ti p' hor gwelas e-ser ar C'heriveg - « Anaout a ra e deod, » a soñjis ennon va-unan - met ne rannas grik diwar-benn e zisplijadur. Gouzout a ouie en em ren evel un aotrou.

XII

Laouenoc'h eget an deiz a-raok e oa sal-debriñ vras ar maner. Bochadoù mimosa a lakae tachadoù goulou war skramm teñval ar panelloù koad ha rozenned kamelia a oa strewet arzel war an daol prenn-derv, etre enezennoù skedus an asiedoù hag o gwardad gwerennoù war an doubieroù bihan gwenn. Dorn ur plac'h en doa graet ar ficherezh.

Lavarout a c'hellan, hag hep ober fouge, e vezan degemeret mat a-walc'h gant ar merc'hed : n' on ket paotr divalav, a gredan, ha neuze, an dilhad bagadstourmer a blij eston dezho; a-hed ar wech eo bet dedennet an traoù tener-se gant ar pezh a zo gourel ha garv. Daoust ha souezh eo 'tañ ma tridas va c'halon ha ma santis ur gridienn a blijadur o redek a-hed va c'hein pa voen pedet da azezañ e-kichen Daïg Pesker ?

Koantoc'h plac'h eget honnezh n' am boa gwelet biskoazh : ur verc'h an hanternoz, gant daoulagad glas-louet, muioc'h louet eget glas, hag un hoal fresk evel hini an nevez-hañv. Ha me 'gred e oa ivez frond an nevez-hañv a save eus kroc'hen blouc'h he gouzoug : un dra bev evel c'hwez ar melion pe ar spern-gwenn e glizh ar beure. Ken kaer all e oa he mamm, azezet e fas din : leunoc'h he c'hened, avat, parfetoc'h gant ar blev du, ar muzelloù start nebeutoc'h avius d' ar pokoù, ha gant sked ar ouiziegezh en daoulagad glas-teñval.

Sur-mat, a soñjis, goap a felle dezhañ ober pa lavare Reun Pesker, an noz a-raok, e vije drantoc'h ar pred ma vije ar merc'hed ganeomp ! Koantoc'h egeto n' am boa gwelet morse, am eus lavaret, met tristoc'h n' am boa ket gwelet ivez. Daïg, em c'hichen, ne ziserre ket he muzelloù hag a-wechoù e welen begoù he divronn o sevel dindan he brennidenn evel pa vefe bet darev da zifronkañ. Kadarnoc'h e oa bet he mamm : klasket he doa da gentañ mestroniañ hec'h anken hag ober e-keñver ar Bargil, en he c'hichen, he dlead a ostizez : met buan he doa dilezet he strivoù, ha paouezet a gemer perzh er pred koulz hag en diviz.

28

E-keit-se e chome ar mestr, azezet en tu all d' e wreg, lavariant ha bividik, betek bezañ digalon. Marteze avat e oa kalonek-bras, en enep, rak bep an amzer e rae goulennou hegarat ouzh an itron, a-benn reiñ tu dezhi da zont er gaoz adarre ha da guzhat he stratuilh. Evidon ne lakais va zeod da vaneal nemet ur wech, hag hep nemeur a verzh. Graet en doa Salaun meneg eus ar wenodenn, hanter stanket gant an onn krapok, a gas eus an hent bras betek liorzh Kiligonan, hag en ur c'hoarzhin en doa lavaret ar c'hastellan : « A, honnezh a vez graet diouti Gwenodenn ar Baradoz ! » Ha me, soñj o tont din eus he skeudoù kevrinus, eus he c'hornioù distro, e ris an hevelep evezhiadenn hag er mintin ma oamp degouezhet : « Gant an amourouzien eo bet badezet evel-hen, moarvat ! » Ne oa ket nijet mat ar gomz ma tantis va zeod gant ar gounnar, o welout pegen ruz e oa deut va amezegez da vezañ. Ha ne lavarais ger ebet ken ac'han da fin ar pred.

En em c'houlenn a ris, a-hend-all, daoust ha fin a vije biskoazh d' ar pred-se. Reun Pesker hag ar Bargil a seblante kaout plijadur gant o diviz kement ha gant ar meuzioù : pezh na souezhe ket ac'hanon kalz a-berzh Salaun, n' en em sant en e voued leun nemet e-kreiz ar glac'har hag ar spont. Me, avat, a oa prest va c'halon da sevel gant an heug hag, evit ar wech kentañ a gredan, e welis fas pilpous ar C'heriveg gant levenez, pa zeuas da lavarout e oa erruet Maodir hag e rankemp mont diouzhtu d' e gaout.

XIII

Kompren a ris diouzh doare an den e oa un dra bennak a vras war-nes c'hoarvezout, hag al lugern iskis en e lagad a reas din disoñjal buan ar maner hag e verc'hed melkonius. Poan en doe ar c'homiser o c'hortoz bezañ deut er-maez eus liorzha ar c'hastell a-barzh diskuliañ deomp en doa kavet un test a-enep ar mab Dinasked.

« - Tapet eo bremañ, al lampon, » emezañ. « Gwelet e vo peseurt gevier a ijino c'hoazh pa vo goulet gantañ petra 'rae derc'hent-dec'h, da hanternoz, e gwenodenn al lanneier. Kavout a raio, evel just, un dra bennak diot da gontañ... C'hoarzh a vo, avat ! »

Ur frot a reas d' e zaouarn, laouen-holl gant e damm labour.

« - A-bouez an testeni hoc'h eus kavet ? » a c'houlennas Salaun sioul-tre, hogos unton e vouezh.

29

« - A-bouez ? » Dispriz a oa e jestr ar c'homiser. « A-bouez ! Ha deut e vefen amañ d' ho kerc'hat ma ne vefe ket a-bouez ?... Selaouit. Tremenet em eus ar beurevezh o furchal, hep mont da zebriñ va merenn zoken : gwazh a se evit ostaleri Mesag, evit he flac'hed koant, hag evidon... Gwazh a se evit an Dinasked ivez, rak erruet on gant ur mevel yaouank a zo aet da gantren an noz all, an diaoul oar perak. Bez' e oa 'tañ ar c'hanfard o vont da gaout e zousig p' en doa klevet unan bennak o tiskenn a-benn-herr eus al lanneier. N' en doa ket c'hoant, anat, bezañ gwelet, ha prim e kuzhas e brouskoad Gwenodenn ar Baradoz. Ahont ! » Gant e zorn e tiskouezas an div c'harzh onnenned a gammigelle war-du Kiligonan. « Tremen a reas paotr al lanneier war-hed taol brec'h dioutañ. Ha gouzout a rit piv 'oa ar paotr-se ? »

Evel kollet en un huñvre e oa Salaun. Ha me a gavas gwell chom hep lavarout tra.

« - Gouzout a rit piv ? » Plijadur en doa Maodir oc'h ober deomp santout edo an tu mat gantañ. « Kongal Dinasked e oa. »

Gourc'hemennou a ris d' ar c'homiser evit e ijin. Salaun, avat, ne rannas grik, ha diseven-meurbet e kavis an dra-se. Aet e oa ar maout gant Maodir. Gwell e vije bet d'am c'heneil hen anzav ha degemer trec'h egile en un doare dichistroù. Marteze ne grede ket ? Pezh a zo sur, ne chome mui arvar ebet e soñj Maodir : daou archer a oa o c'hortoz e-tal dor Kiligonan ha pa 'z ejomp e-barzh ar c'henkiz e lavaras ar c'homiser dezho bezañ war evezh ha derc'hel prest ar grizilhonou.

Ur paotr e zremm distronk hag e vlev fuilhet an hini eo a zegemeras ac'hanomp, hep ur ger, hep ur gunujenn : kollet en doa Kongal Dinasked e rogoni koulz hag e imor fall. Hep ur ger hol lezas da azezañ ha, harpet e ilinou war kein ur gador gronnet gant tammoù elumetez ha sigaretez - eno en doa tremenet an noz -, e c'hortozas ac'hanomp da gomz.

Deut e oa evit ar c'homiser ar mare da gaout e zigoll hag, end-anat, bez' e oa e soñj kaout anezhañ. Klask a reas ur c'hoazez mat en e gador-vrec'h, ur sach a reas mistrik da bleg e vragou kent lakaat e c'har dehou dreist e c'hlin kleiz, ha goulenn, a-greiz klask ur pakad tabok en e c'hodelloù :

« - Ha neuze, aotrou lammer-dre-ar-prenistri, troet oc'h hiziv da respont en un doare speredek ? '» En ur choukañ e bibenn e sellas goapaus ouzh an den yaouank disliv. « Lavarit din 'tañ : n' oc'h ket aet er-maez eus ho ti en noz ma voe lazhet ho tad ? »

« - Nann, n' on ket aet. »

Raoulet e oa ar vouezh, met start.

Ul lamm a reas ar c'homiser, o fennañ an tabok war ar plañchod hag o sevel

e gorn-butun evel ur bistolenn. Ken ruz e oa aet e benn, ken koeñvet ar gwazhied war e dal, m' am boe aon e tarzhe. Izel e krogas da gomz, met krenañ a rae ar fulor en e vouezh, ha ne oa ket aet pell gant e frazenn ma oa stag da yudal.

30

« - Marteze ne ouzoc'h ket en deus ur fri-furch kozh evel don debret pell 'zo kaoc'h al lutun, Kongal Dinasked ? Marteze ne ouzoc'h ket em eus kavet war ar hent torfedourien barrekoc'h egedoc'h, Kongal Dinasked ?

Ar ger torfedourien a reas d' ar paotr yaouank horjellañ war e dreid, met digomz e chomas.

« - Tremenet oc'h dre Wenodenn ar Baradoz en noz ma voe lazhet ho tad. Tremenet oc'h dre eno dres pa sone hanternoz e kloc'hdi Sant Malo Fili. Gwelet oc'h bet !... Gwelet oc'h bet gant mevel Brevalen !

Kongal a grene bremañ e vuzell.

« - Neuze, aet oc'h er-maez, pe n' oc'h ket aet ? »

« - Da be vad nac'h ? »

« - Ha perak oc'h aet er-maez ? »

Respont ebet.

Goustad, heñvel-mik ouzh ul loen-preizh, ez eas ar c'homiser war-du ar paotr, pegañ ennañ dre c'houzoug e chupenn ha distagañ, en ur ober ur strilh dezhañ da bep silabenn :

« - Kongal Dinasked, ur muntre oc'h. Lazhet hoc'h eus ho tad! »

« - N' eo ket gwir ! »

Hañvalout a reas din e oa ar paotr war-nes lavarout un dra bennak c'hoazh, met derc'hel a reas warnañ e-unan. Kollet oa e sell.

« - Kongal Dinasked, lazhet hoc'h eus ho tad ! » Reutaat a reas ar paotr yaouank e gein. Bremañ e oa dir e lagad. Ha yen-sklas e savas e vouezh.

« - En ho kourc'hemenn emañ, aotrounez. Prest on da baeañ. »

XIV

Ne c'hellen ket - ha ni o kemer an te e sal-gaozeal ar maner -, ne c'hellen ket kas diwar va spered eñvor an darvoudoù fromus. Evel a-dreuz ul latarenn e verzen Brenda Pesker o teurel gwispid d' ar golveni a filipe war ar grouan ha diveizus e chome din ar gerioù pa gomze Salaun d' an itron. En o c'hichen edon, met n' edon ket ganto. Pezh a dregerne em skouarn a oa mouezh Kongal oc'h anavez e dorfed, ha dirak va daoulagad e welen skeudenn Daig o kouezhañ semplet war al leton.

31

Kement-se a oa c'hoarvezet e-kreiz liorzhañ ar c'hamelia. Fazi Salaun, a-hend-all, hag en doa rediet ac'hanomp, pe dost, da vont eno d' ober un droiad, digarez kas kuit e boan-benn. Soñjet em boa ennon va-unan e oa iskis-bras e pegfe ken trumm an droug-penn en un den, hogen miret em boa va soñj evidon, hag aet e oan da heul. Bez' edomp 'tañ o tivizout dirak ar maner, drantoc'h un disterig an div vaouez, pa oa bet spurmantet Maodir, o tont en-dro d'e garr-nij ; hag, e-kichen ar c'homiser, Kongal Dinasked, maniklet e zaouarn, o vale etre daou archer. Evit gwir, na Salaun na me ne voemp souezhet gant pezh a welemp ; en enep, chom hep gwelout an dra-se an hini eo en dije hor sabatuet. Daig avat, kollet ganti he liv ha peget e brec'h he mamm, he doa troet war va zu daoulagad dispourbellet gant spont ar goulenn. Dav e oa bet din respont.

« - Anzavet en deus Kongal Dinasked bezañ lazhet e dad ».

« - O, graet en deus neuze... »

Hag he mouezh o trankañ he doa vaganet ar plac'h.

Dihunet e voen eus va rambre gant un difronkadenn. Prim e sec'he an Itron Pesker un daeraouenn e korn he lagad ha kuñv, kuñv-souezhus, e pade Salaun da gomz dezhi :

« - Ya, un dra euzhus eo. Ur seurt arzour ! Ha ken yaouank. Ar vuhez c'hoazh dirazañ... N' eo ket daou-ugent vloaz en doa ? »

Re fromet e oa ar vaouez evit merzout pegen pizh e selle Salaun outi.
« - Eo, daou-ugent vloaz, » emezi. « Dec'h e oa da gaout anezho... »

Tevel a reas, harpañ he daouarn war an daol, prest da sevel, pennfollet. Spouronet gant pezh a oa o paouez lavarout. Ur mousc'hoarzhig tener ha madelezhus a baras neuze war muzell Salaun, hag o lakaat e viz war hec'h aldorn, ken e pouloudas he c'hig, ec'h aspedas :

« - Nann, itron, n' it ket kuit. Kontit din pep tra. »

En entremar e chomas Brenda Pesker ur pennadig, prest da blegañ da c'houlenn ar Bargil. Ha neuze ez eas he nerzh kuit diouti. Aon he doe. Sevel a reas ha tec'hout en ur leñvañ.

« - Warc'hoazh, aotrou... Warc'hoazh e lavarin deoc'h. »

Ne reas Salaun jestr ebet da zerc'hel anezhi. Pa voe bet gwelet an nor o serriñ a-strap, pa voe bet klevet ar c'hammedoù o pellaat, e troas war-du ennon. An doare en doa da vezañ plijet-bras gantañ e-unan ha gant e labour.

« - Gwelout a rez, Jos, » emezañ en ur vousc'hoarzhin ; « dre ar galon e vez paket ar merc'hed atav. »

32

XV

Ken dibreder ha tra e tistroe Reun Pesker d' e di. Laouen e saludas ac'hanomp, ha laouenoc'h c'hoazh e respontas ar Bargil, evel pa n' en dije ket gouezet hemañ pegen klañv e oa pennehêrez ar Botgarzh. Klask a ris lakaat va zeod er gaoz ha displegañ pep tra d' hon ostiz, me vefe nebeutoc'h fromet oc'h en em gavout dirak e verc'h, hogen mennet e oa Salaun da virout ouzhin a gomz. Chom a ris peoc'h entañ : goude ar pezh iskis en doa va fedet d'ober - mont da gousket e Plegastell ha distreiñ d' ar maner ar mintin war-lerc'h, o loc'hañ kuit d' an eur ma errufe er bourk an tren-beure eus Roazhon - ne oa mui tra eus e berzh evit lakaat souezh ennon. Ha sioul-kaer e selaouis e ziotachoù.

« - Lavarout a c'hellfec'h din, aotrou, » a c'houlenne gant ar mestr, « da bet eur e tremen an tren-noz e Plegastell ha da bet eur ez erru e Mesag ? »

Divarc'het e chomas egile ha peadra a-walc'h a oa : rak e-kreiz-tre an div vourc'hadenn emañ ar Botgarzh, ha ma oa ur veajig na veze morse graet gant tud ar maner, anat eo gouzout e oa ar veaj dre hent-houarn etre Plegastell hag ar gêr all ! En diwezh e tarzhas Reun Pesker da c'hoarzhin :

« - Ale 'tañ, va faotr, re a Vuskadig zo aet ganeoc'h da greisteiz. Ha c'hoant farsal hoc'h eus. Pa vin kouezhet e bugaleaj, e tremenin marteze va amzer o vont eus ar Botgarzh da Blegastell war va zroad, eus Plegastell da Vesag gant an tren, hag eus Mesag d' ar Botgarzh war va zroad en-dro : neuze sur e teskin an holl eurioù dre an eñvor. Met n' on ket kouezhet c'hoazh ! »
C'hoarzhin a reas adarre. « Spi am eus avat n' emac'h ket o vont du-hont fenozh ? Chomit un tammig pelloc'h, me ho ped. » Dont a reas tostoc'h ha komz a reas evel e kuzulik : « Merzet hoc'h eus moarvat n' eo ket re yac'h va gwreg. 'M eus aon ez eus peget ur gwallgleñved bennak enni : mervel a raio gant al langiz, ken trist ha ken distro eo an ti-mañ, devezhioù-pad hep gwelout penn kristen ebet... N' oc'h ket evit soñjal nag a vad a ra dezhi neuze kaout tud da gomz ha da fistilhañ. Me hoc'h asped, keneiled ker, chomit ganeomp. Ha pa ne ve nemet da gaout ho koan en noz-mañ. Ken rouez a wech he deus-hi tro da welout tud plijus... »

Den nemet ur choc'h en dije nac'het. Salaun a nac'has. Displegañ a reas e ranke mont da Vesag diouzhtu. Mezh am boe, pa oan rediet d' ober eveltañ. Kenavo

a lavaras deomp mestr ar maner, met sec'h-tre. Feuket.

Feuket e oan, me ivez, ha ne respontis tra d' ar Bargil pa zisklerias din adarre ar pezh am boa d' ober. Un taolig a skoas war va skoaz, hogen mouzhet e chomis. Mantret e seblantas bezañ va mignon hag hep ur ger e troas war-du Mesag, e-lec'h ma oa e soñj tremen an noz. Sellout a ris outañ a pellaat, ha ne gemeris penn va hent etrezek Plegastell nemet pa voe aet diwar wel e korn-pleg ar girzhier.

XVI

Ken fresk ha ken frondus e oa bet va baleadenn dre greiz ar maezioù ma oan digounnaret a-grenn pa erruis an deiz war-lerc'h e-tal ar Botgarzh. Keuz em boa zoken o soñjal pegen rust e oan bet gant va c'heneil ha kalonek e oan o vont da stardañ dorn dezhañ - azezet e oa ar paotr war ur c'hleuz dirak ar maner - pa reas hemañ dres ar pezh a oa ret evit lakaat ac'hanon e fulor adarre : tennañ e voñtr eus e chakod ha lavarout, gant un ton na gavis ket fentus tamm ebet :

« - Sell 'ta, Jos. Aet on kuit eus Mesag pa 'z eo degouezhet an tren, da lavarout eo tost dek munud war da lerc'h ; div wech muioc'h a hent egedout am eus graet ; ha koulskoude, setu ur c'hardeur m' emañ amañ o c'hortoz ! »

« - Ha pell e padi d'ober goap ? » a hopis, prest da begañ. « Mont a ran da redek du-hont d' ober plijadur dit, sevel a ran eus va gwele a-raok tarzh an deiz d' ober plijadur dit c'hoazh, ha bremañ eo krog ar c'halalou peogwir on diwezhat ! Brav eo dit fougeal, avat : me 'zo deut war va zroad, ha te, lakepod... » Ne echuis ket va frazenn. Gant va botez e kasis e don ar foz ar c'hozh marc'h-houarn a oa en e gichen. « M' am bije gouezet, e vijen chomet da gousket er Botgarzh, e-giz ma c'houlenne mestr an ti, ha da-unan-penn e vijes aet d' en em libistrañ er gwenodennoù. »

« - Chomet e vije Jos Tarideg er Botgarzh d'ober e baotr farv dirak Daïg koant ! » eme Salaun, añjinus.

« - Ha neuze ? » Aet e oan e ki evit mat. « Hag an dra-se a sell ouzhit ? N' eo ket peogwir out-te un digalon, n' eo ket peogwir out bet kriz a-walc'h da ziskouez dezhi Kongal etre an daou archer... »

« - Che ! » a droc'has Salaun, tost da c'hoarzhin ; « e-lec'h kaout gourc'hemennoù peogwir e ran va labour mat, tamalloù a dapan ganit !... Da goll e vi kaset gant ar merc'hed, paotr paour ! Met chom er Botgarzh, pe mont da Blegastell, kement-se a oa keit-ha-keit evidout, da nebeutañ evit pezh a sell ouzh da blas e kalon Daïg. Gwelloc'h e vije dit lakaat da soñj e lec'h all. Hepdale e teuo he den yaouank en-dro... »

« - Hañ ? » a laoskis, sabatuet.

« - Ma, gout a rez koulskoude ez eo Kongal he den yaouank ? Ne gredez ket he dije semplet ar plac'h ma vijes bet te kaset d' an toull-bac'h ? »

34

Ne daolis ket evezh ouzh ar c'hoapadenn.

« - Hag emañ da zont en-dro ? »

« - Ya. A-benn un eur pe ziv e vo emañ, spi am eus. »

« - Neuze, n' eo ket eñ... »

Ur c'hruz a reas Salaun d' e skoaz.

« - Evel just, n' eo ket. »

« - Hogen, me 'gave din e oa bet lazhet an arzour ? »

« - Lazhet eo bet. »

« - Hag ar muntre... ? »

Diskouez a reas Salaun ar maner gant e viz.

« - Amañ 'mañ, » emezañ.

N' em boe ket ar galon da sellout war an tu-se.

« - Ar muntre... pe ar vuntrevez ? » a c'houlennis.

Ne respontas ket Salaun diouzhtu. Lazhañ 'reas an tan en e sigaretenn ha stlepel an tamm a chome dreist ar c'hleuz. Neuze e c'hoarzhas :

« - Ne lavarinn ket dit petra eo va c'hredenn. Soñjal a rafes on mat da stagañ ha, prim evel ma 'z out, e lakafes kas ac'hanon diouzhtu da di ar re sot... Ouzhpenn-se, re abred eo. Pezh a zisplegin dit eo kement-mañ : ne oa ket ezhomm bezañ enklaskour a vicher evit merzout pegen iskis en em rene tud ar Botgarzh, an holl anezho, adal ar verc'h betek ar mevel. Aet on 'tañ da Vesag da gaout keloù diwar o fenn, ha n' eo ket tro wenn am eus graet. Eno am eus gouezet... »

Tevel a reas trumm ha liv ar spont a welis en e zaoulagad. Treiñ a ris da sellout, eveltañ, war-du ar porrastell. Ar C'heriveg a zerede davedomp : youc'hal a rae.

« - Petra 'zo ? » a charmas Salaun, o lammat en e sav.

« - Ha gwashoc'h e vefe an dimezell Daïg ? » a c'houlennis ankeniet.

Kas a reas ar C'heriveg e zorn d' e galon. Trealañ a rae. Evit ur wech em boe aon e varvfe, kent bezañ respontet.

« - Eñ an hini eo. » Fatañ a reas e vouezh. « Marv eo. »

« - Piv 'zo marv ? An Ao. Pesker ? »

Ya a reas ar mevel gant e benn. En diwezh e c'hellas tennañ e anal ha neuze e tisklerias :

« - Lazhet eo bet gant e wreg. »

XVII

Mallozhiñ ha sakreal a reas ar Bargil, evel pa vije bet dre e fazi dezhañ e oa c'hoarvezet kement-se. Me em boa c'hoant kaout diskleriadurioù, hogen ar C'heriveg n' en doa preder nemet gant e galon, a lamme trefus-holl en e greiz hag a rae d' e fas tremen prim-ha-prim eus a wenn da ruz hag eus a ruz da wenn. Pa voe sioulaet d' an den kaezh ha torret e varrad-imor da Salaun, e c'hellis klevout penaos e oa tremenet an traoù.

35

Da eizh eur, e-giz ma rae atav pa veze Reun Pesker er gêr, e oa aet ar C'heriveg da gaout an urzhioù evit an devezh. En e gambr en doa ar mestr degemeret anezhañ, ha n' eo ket en e vurev evel boaz. Met se ne rae forzh. Hegerat e oa bet ar c'hastellan, kalz hegaratoc'h eget kustum. Goulennet en doa keleier eus Soazig, zoken, ha seven en doa pedet e verour da zistreiñ a-barzh un hanter-eur da gerc'hat al lizheroù a vije roet da baotr ar post. Diskennet e oa neuze ar C'heriveg d' ar gegin ha sioul e spered e oa staget da grazañ jelkennoù bara - ul labour, ma 'z eus un, a zo ezhomm preder hag aked d' hen ober mat. Displijet e voe 'tañ pa glevas ur stlakadenn er solieradur kentañ ha pa rankas mont da welout pelec'h e oa red-avel. Displijet, a lavaran, ha n' eo ket enkrezet, anat eo gouzout. N' en doa abeg ebet da vezañ enkrezet; nemet e vije gant tonkadur an delienn vara en doa lezet war an tan, evel ma teuas soñj dezhañ e-kreiz an dirioù. Hag o c'hrozmolat e oa war-lerc'h an dud dievezh pa 'z eas da serriñ kambr an itron Pesker, a oa digor-bras an nor anezhi.

« - Skornet e voe din va gwad gant pezh a welis neuze, » emezañ. « Astennet e oa ar mestr war ar plañchod, an itron en he sav e-kichen, ur bistolenn en he dorn. P' en em ziskouezis war an treuzoù e vukas-hi an arm war-du he fenn. Met ne lezis ket amzer ganti d' ober tra. Lammat a ris, ha pegiñ dizamant er benveg. Ne stourmas ket anezhi, a-hend-all. En em lezel a reas da gouezhañ en ur gador-vrec'h hag eno ez eo chomet abaoe, hep diserriñ he muzelloù. Marteze ho po-c'hwi muioc'h a chañs egedon. Marteze e responto deoc'h. Din-me, avat, n' he deus rannet ger. »

Erru e oamp e-tal ar porched, met' ne ziskoueze ket Salaun bezañ tuet da vont tre. Izeloc'h e komzas.

« - Ur bistolenn he doa an itron Pesker ? »

« - Nann, n' he doa ket. Pistolenn ar mestr an hini eo. »

« - Hag e pelec'h e oa honnezh ? »

« - Er burev, en ur voestig wer war an daol-skrivañ. Un dra gozh e oa, ha ne greden ket en dije servijet c'hoazh. »

« - Ha pegoulz e c'hellas an itron Pesker tapout anezhi ? »

« - N' ouzon ket... Dec'h ar mintin e oa ar bistolenn en he flas, he gwelet 'm eus. Hag en he flas e oa c'hoazh dec'h da noz, hep mar, pe neuze en dije ar mestr lakaet klask anezhi, darev ma veze atav d'ober trouz. Moarvat ez eo savet an itron eus he gwele pa oa kousket an holl. »

36

« - E c'hell bezañ... » eme Salaun prederiet.

« - Hag ouzhpenn, » a gendalc'has Keriveg, o kas e zorn d' e chakod, « setu ar pezh am eus kavet. »

Astenn a reas da Salaun ur c'holoenn-lizher. Dreist da skoaz va mignon e lennis ar chomlec'h a oa skrivet warni : Da Rener ar Polis, e Roazhon.

« - Skritur ar mestr an hini eo, » emezañ. Ha pa wele Salaun o tigeriñ ar c'holoenn, e tisklerias : « Ne oa netra e-barzh... Evel-se em eus kavet anezhi e-kichen ar c'horf, hag hep lavarout tra em eus he dastumet. An itron n' he deus ket merzet, a gredan. »

« - Petra an diaoul eo kement-mañ ? » a c'houlennis.

« - Petra ? » Mousc'hoarzhin a reas Salaun. « C'hoant en doa Reun Pesker diskuliañ traoù 'zo. Traoù na felle ket d' e wreg evijent gouezet. »

Lakaat a reas e zorn war skoaz ar mevel bras, a zeuas e zremm da vezañ ruz-tan.

« - Selaouit 'tañ, Keriveg, traoù iskis a dremene en ti-mañ - a zo tremenet en ti-mañ nevez 'zo. Lavarit din. Ho tlead eo lavarout. »

« - N' ouzon ket... N' ouzon netra... » a vesteodas an den. Pounneroc'h e pouezas dorn ar Bargil war e skoaz. Ne glaskas ket mui kuzhat. « Ma, setu ar pezh a zo, » a ziskulias. « Marteze e oa skrivet an dra-se el lizher. An dimezell Daïg a zo aet er-maez en noz ma'z eo bet lazhet an Ao. Dinasked. Va gwreg he deus gwelet anezhi dre sil ar rideozioù. E-tro unnek eur hanter e oa. »

XVIII

Neuze e teuas pep tra da vezañ sklaer evidon, ken sklaer ken e oa ur spont. Penaos n' am boa ket komprenet a-raok. ? An tabutoù etre an daou Zinasked a oa bet diwar he fenn. Diwar-benn Daïg. Evit abeg pe abeg en doa an tad difennet ouzh e vab daremprediñ anezhi ken. Hemañ en doa kontet pep tra d' e cheorenn ha hi, tomm he gwad, he doa lazhet an hini n' oule ket bezañ he zad-kaer. Kemeret en doa Kongal an torfed war e choug a-benn gwareziñ e gefrisa, ha lazhet he doa Brenda Pesker he gwaz da saveteiñ ar plac'h. Daïg kaer an hini eo a oa kablus.

37

Ha koulskoude - pegen bras eo galloud ar gened ! - ne voe na heug na dispriz ennon pa welis, o vont e-barzh kambr an itron, an dorfedourez daoulinet e-harz treid he mamm azezet e oa mestrez an ti e korn an oaled ha kuñv-meurbet e floure blev ar verc'h tamolodet en he c'hichen. Skrijañ a reas p' en em ziskouezjomp e toull an nor, hag ur sell gouez a reas ouzhomp : sell ur vleizez prest da vervel evit he c'hollen. Klosoc'h e stardas ar plac'h yaouank, lakaat a reas ur pok war he zal ha madelezhus, met start, e kasas anezhi kuit.

Ne gemeras ket Salaun ar boan da saludiñ an itron. War-eeun ez eas da sevel al liñser a c'holoe korf an hini marv. An eil gwech e oa deomp, dindan nebeut amzer, gwelout un den lazhet. Hemañ, avat, ne oa ket sioul e zremm evel egile : tomm e oa c'hoazh ar gwad war e dal ha bev ar risign leun a gasoni a zistumme e c'henou.

Ma oa chomet an itron direspont gant ar C'heriveg, ne oa ket en he soñj

ober kemend-all ganeomp. N' en doe ket ezhomm Salaun goulenn tra ebet. Kerkent hag eñ troet daveti e lavaras, yen he mouezh, evel dichastre :

« - Me 'm eus lazhet anezhañ. »

« - Gouzout a ran, itron, » eme Salaun sioul-meurbet. Mont a reas war-du an oaled hag, o tiskouez ar penngosoù derv a flammine, e c'houlennas :

« - Amañ hoc'h eus devet al lizher ? »

« - Al lizher ? » Anat e oa ar sebez war dremm Brenda Pesker. « Peseurt lizher ? »

Dantañ a reas Salaun e vuzell, o veizañ en doa graet ur fazi.

« - Ma, lakaomp n' em eus lavaret tra. » Prederiañ a reas ur vunutenn. « Neuze hoc'h eus lazhet anezhañ ? »

« - Ya. Ha n' em eus ket keuz. N' oc'h ket bet pell en hon touez, aotrou, met pell a-walc'h oc'h bet koulskoude evit kompren na oamp ket mignonned. Morse n' em eus karet anezhañ. Un diaoul e oa. Marv eo. Laouen on. »

Kridienniñ a reas, evel gant ar yenijenn, tostaat d' an tan, ha kenderc'hel :

« - Ne glaske nemet ober droug. Kasoni en doa ouzh levezeg hag ouzh yaouankiz ar re all. Va sparlet en doa en ti-mañ e-giz d' ur seurez. Ha kemend-all en dije karet ober d' e verc'h. Pe marteze dimezin anezhi d' ur banker bennak : ober kenwerzh ganti, na petra 'tañ ! Gourdrouzet en doa he lazhañ ma tapfe anezhi en-dro gant paotr yaouank Kiligonan. » Trankañ a reas he mouezh war ar ger-se. « Ma, bremañ eo marv. A-walc'h am boa gouzañvet. N' on ket mui chalet gant tra. Nemet gant soñj va merc'h e vije. » Ne zifronkas ket. « Kasit ac'hanon d' an toull-bac'h. »

Gorren a reas Salaun ar bistolenn diwar ar plañchod da sellout pishoc'h outi.

38

« - Daou voled hoc'h eus tennet, » emezañ. N' eo ket ober ur goulenn a rae, met displegañ e soñj a vouezh uhel.

« - Ya, » emezi, hep zoken sevel he daoulagad war-du an arm.

Mirout a reas Salaun e don dibersonel, ton digar an den a vicher.

« - Koulskoude, unan hepken a zo aet e-barzh penn ho pried. »

« - Egile 'zo aet e-biou neuze. »

« - Kompren a ran... » Hag an doare en doe da vezañ komprenet e gwirionez.

« Met ar C'heriveg a lavar en deus klevet un taol hepken. »

« - E c'hell bezañ... Daoust ha soñj am eus ? Re strafuilhet e oan evit teurel evezh. »

Hep ur ger e tegemeras Salaun an diskleriadur.

« - Abaoe pell e oa an arm-se en ho kerz ? » a c'houlennas goude ur pennadig.

« - Abaoe pemzektez. »

Ur sell nec'het a oa bremañ e daoulagad ar vaouez, evel p' he dije bet aon eus ar Bargil.

« - A ya, kompren a ran, » emezañ c'hoazh. « Ha c'hwi a lavarfe din pelec'h e oa ar bistolenn p' eo deut ho kwaz er gambr tuchantik ? »

« - Pelec'h e oa ? Met petra 'vern ? Lavaret em eus em boa lazhet anezhañ. Petra hoc'h eus ezhomm gouzout muioc'h ? Kasoni am boa outañ. Kasoni. Hag e lazhet em eus. Setu. Kasit ac'hanon d' an toull-bac'h, met roit peoc'h din ! » Stardañ a reas he daouarn. « Roit peoc'h din ! »

Difrom e chomas Salaun.

« - Mar plij, respontit, itron. Pelec'h e oa ar bistolenn ? »

« - Dindan va goubenn, pa fell deoc'h gouzout. » Skuizh e oa mouezh Brenda

Pesker.

« - A-se n' ho poa tra d' ober nemet silañ ho torn dindan al liñser da dapout anezhi ? »

Ne zeuas respont ebet gant ar vaouez.

« - Ma, ampart-souezhus ez oc'h... Tizhout ho kwaz e-kreiz e dal war-bouez... » Mont a reas eus ar c'horf marv d' ar gwele. « ...war-bouez daouzek kammed. » An itron a oa peget ar c'hrenerezh enni. « Ha goude e fellas deoc'h en em lazhañ ivez ? »

« - Fellout a rae din kaout an disamm eus pep tra. »

« - Ya... ya... Met perak ne felle ket deoc'h mervel en ho kwele ? »

Dispourbellañ a reas Brenda Pesker he daoulagad.

« - Pa erruas Keriveg war al lec'h, » a zisklerias Salaun, « e kavas ac'hanoc'h en ho sav e-tal korf ho pried... C'hoant ho poa mervel en e gichen neuze ? Marteze e karec'h anezhañ c'hoazh ? »

39

Gloazet e voen gant kement a grizder.

« - Va lezit, » a yudas an itron, « va lezit ! Ha plijadur hoc'h eus ouzh va heskinañ ? Lazhet em eus anezhañ. E lazhet em eus, a lavaran deoc'h. Kasit ac'hanon d' an toull-bac'h... d' ar groug... d' ar marv... D' ar marv ! » Spontet e oan gant he mouezh, a oa savet uhel-uhel hag a douas un taol. « Ma vin e peoc'h... Eveltañ !... »

Karantezus e lakaas Salaun e zorn war he skoaz : an den a galon an hini eo a gomze bremañ.

« - Nann, itron... Ne vez ket kaset d' ar groug ar re n'o deus graet netra. »

XIX

Ne oa ket unnek eur c'hoazh pa erruas Kongal ha Maodir. Dibabet en doa Salaun mont war o arbenn hag, e-ser ambroug anezho eus ar c'harr-nij d' ar sal-gaozeal, en doa roet dezho da c'hout e oa marv an Ao. Pesker. Ouzh o gwelout, avat, ne vije ket bet kredet e teue unan da glevout en doa faziet, hag egile e oa dieubet. Ken birvilhet ha bepred en em ziskoueze Maodir, met ar paotr yaouank a lugerne en e zaoulagad un anken a yeas donoc'h c'hoazh goude m' en doe taolet ur sell er penn : kompren a ris piv a c'hortoze kavout ha na oa ket eno.

« - Goude pred hepken e teuo Jirod, » a zisklerias Salaun din, daoust ma n' em boa goulennet kelou ebet eus ar barner. « Ha gwell emañ evel-se. Rak kalonoù an dud n' int ket graet da vezañ didammet gant paotred al lezenn evit plijadur ar c'hazetennoù. » Klask a reas asant Maodir. « Amzer hon eus da lakaat pep tra sklaer ha reizh amañ kenetrezomp. Goude 'vo kontet d' egile ar pezh en do ezhom d' ober e varnedigezh. »

Treiñ a reas neuze war-du Kongal : an doare en doe da adkregiñ gant un diviz lezet e darn war dreuzoù ar sal-degemer :

« - Ya, va faotr, gwall-zivalav e oa an traoù evidoc'h. Zoken hep ober meneg eus tamalloù Reun Pesker - ha ma kredan bremañ int faos n' em eus ket kredet atav - e chome sammoù a-walc'h war ho kein : gouzout a raec'h pelec'h e oa ar bistolenn, aes e oa deoc'h lakaat ho torn warni, tabutet ho poa gant ho tad en deiz a-raok - perak, sed na sell ket ouzhomp ken - ha, gwashañ-holl, e oac'h aet er-maez dre ar prenestr e noz ar muntr. Souezh ebet neuze e vije deut Jaketa hec'h-un... »

40

« - Penaos ? » a c'harmas Kongal fromet-bras. « Lavaret he dije Jaketa...

»

« - N' he deus lavaret tra, » a droc'has Salaun, « nemet gevier. D' ho saveteiñ, paotr yaouank, ha tost eo bet d' ho kas da goll. Met ne vern. Kement-se zo tremenet. Pezh a vern eo em befe taolet perzh ouzh an draig-mañ : e oa an alc'houezioù e chakod kleiz ho tad. » Ha, pa wele hor sebez, e tisplegas : « Dav eo deoc'h prederiañ un tammig. Daoust hag eeunoc'h jestr a zo eget sankañ an alc'houezioù en ho kodell goude m' hoc'h eus serret ho tor ? N' eus ket, anat. Bremañ, labourat a rae Erwan Dinasked gant e zorn dehou. M' en doa kemeret ar boan da gas an alc'houezioù d' e chakod kleiz, e oa peogwir e touge en hini dehou un dra bennak en doa c'hoant kaout prest, ha kuit a strob, da implijout. Lakaat a ris e oa ar bistolenn e touge evel-se ha ne gredan ket em eus faziet. »

Mousc'hoarzhin a reas un tammig outañ e-unan.

« - Se, avat, ne rae ket d' ar gudenn bezañ eeunoc'h : lazhet e oa bet an arzour gant an arm a zalc'he en e chakod ha, koulskoude, n' en doa ket en em lazhet !... Dre chañs em boe fiziañs er vaouezig kozh a ouie ken brav displantañ gevier pa gave mat, hag e kredis ar pezh a lavare Jaketa : e oa bet laosket daou denn. Peogwir ne vanke nemet unan e karger an Ao. Dinasked ha peogwir e chome an niver reizh e boestig an diretenn, e c'hellis ober ar goulakadur-mañ : an tenn all, an hini na oa ket deut eus e bistolenn, en doa lazhet an arzour. »

« - Brav, brav ! » a c'harmas Maodir. « Met n'ouzon ket da belec'h ez aimp da heul ho faltazi. Un tammig prouenn a netra a blijfe din kant gwech muioc'h eget an holl venozioù skedus a zo tarzhet en ho spered. »

« - Ma, prouennoù a roin deoc'h... Dec'h, eus Mesag, em eus pellgomzet da Roazhon : ne jaoj ket ar vilienn a zo bet tennet eus bruched Erwan Dinasked ouzh ar bistolenn a zo bet kavet el liorz. Ha bremañ, ma asantit selaou pelloc'h va menozioù skedus, e lavar in deoc'h penaos ez eo tremenet an traoù : lazhet eo bet an arzour gant an taol kentañ ; amzer en deus bet ar muntrer, avat, da welout egile o kas e zorn d' e chakod ; kavet gantañ ar bistolenn en deus diskarget ur boled en avel ha stlapet an arm goude-se war al lec'h. E soñj a oa touellañ an enklaskerien : o heñchañ n' en deus graet ken. »

41

Santout a ris en doa c'hoant Salaun ober goap, ha goap a reas :

« - A-wechoù e plij din ivez kaout prouennoù, ha ret e oa din kaout a-barzh didamall an Dinasked yaouank. Dre chañs e teuas va c'heneil Maodir da reiñ sikour... Sabatuet oc'h, paotr ? Ha n' eo ket c'hwi, koulskoude, hoc'h eus diskoachet mevel Brevalen ? Ma, e desteni an hini eo a lakaas va spered e peoc'h. Rak, m' en dije Kongal lazhet e dad, pe ma vije bet war-nes lazhañ, daoust hag aet e vije da redek ar parkeier, a gav deoc'h ? 'M eus aon en dije klasket en em ziskouez an nebeutañ ar gwellañ hag e vije chomet sioul en e gambr goude ar mestaol, da c'hortoz ar mintin hag an trubuilhoù da zont. A-hend-all, n' eo ket diaes gouzout perak ez a ur paotr yaouank da gantren e-kreiz an noz. Pezh na gomprenen ket, avat, eo perak e kuzhe Kongal ar seurt tra, pa blij kement d' ar gañfarded fougeal diwar-benn o cheorenned. Hag, evel just, c'hoant ar poliser a vez atav kompren... Lakaat a ris 'tañ va spered da labourat : degouezhet e oa ar paotr er penn uhelañ eus Gwenodenn ar Baradoz pa sone daouzek taol hanternoz e kloc'hdi St Malo Fili ; peder munutenn goude e tarzhe div strakadenn dirak ar c'henkiz. Daoust ha sot e oa soñjal, neuze, en doa Kongal en em gavet gant muntrer e dad gwelet anezhañ da nebeutañ ? »

Ar paotr yaouank a oa deut liv ar marv warnañ met ne respontas grik.
Klask a ris e skoazellañ da anzav.

« - Ur plac'h e oa ? » emeve.

Ne droas ket e benn war-du ennon zoken. Peget e chome e sell war Salaun.

« - Kongal, Kongal, » eme ar Bargil, kalz teneroc'h, perak n' hoc'h eus ket lavaret ar wirionez diouzhtu ? »

Spes ur mousc'hoarzh a baras war muzell ar paotr yaouank.

« - Daoust ha gwerzhañ a c'hellen tad va muiañ-karet ? »

XX

« - N' em boe dellid ebet, » a zisplegas Salaun, « o kavout e oa Reun Pesker ar muntreer ; a-walc'h e voe din selaou ar C'heriveg ha mont goude-se da gaout paotred an ti-hent-houarn e Mesag : gwelet o doa mestr ar c'hastell o tiskenn eus an tren-noz. Ar chañs am boe bet da vezañ kaset gant Maodir da gousket er Botgarzh, setu holl. Met daoust hag anavezet e vez un dra pa ne anavezet ket ar rak hag ar perak ?... Aes e oa lakaat diouzhtu un nebeut darvoudoù da geitañ : abaoe miz e veve an Ao. Pesker en e vaner hag abaoe miz ez en em rene Erwan Dinasked en un doare iskis ; pevar devezh 'zo e kuitae Reun Pesker ar Botgarzh hag en hevelep mintin e tistroe an arzour fromet-holl d' ar gêr, evel pa vefe bet tost da gaout an eurvad, al levenez... Daoust ha krediñ a c'hellen diwar se... ? Un trapped a antellis d' an itron Pesker. Ne oan ket bet faziet : gouzout a rae pe vare e oa deiz-ha-bloaz an arzour, un dra n' eus nemet karantez ur vaouez a c'hell kemer preder gantañ. »

42

Soñj a zeuas din penaos e oa tec'het Brenda Pesker eus ar sal gaozeal, hag e berr gomzoù e kontis an darvoud d' ar c'homiser.

« - Ha ne ouien ket hepken, » a gendalc'has Salaun, perak en doa Reun Pesker graet an torfed, hogen ivez perak en doa kaset ar C'heriveg gantañ da Roazhon. Ne oa ket evit kaout un test a-du ; anaout a rae sotoner ar mevel bras : sur e oa d' ober muioc'h a zroug eget a vad. Hogen ur benveg en doa ezhomm. » Treiñ a reas ar Bargil war va zu. « Ho tigarez a c'houlennan, Jos, m' am eus graet deoc'h redek betek Plegastell ha distreiñ war ho troad alese. Da gentañ ne felle ket din ho lezel er maner : ur galon re dener hoc'h eus ! Hag ivez em boa c'hoant ober un taol-arnod : daoust ma 'z oc'h kalz skañvoc'h eget ar C'heriveg, ez on erru koulskoude ur c'hardeur en ho raok. Da lavarout en em bije bet amzer da vont da skoachañ e liorzha Kiligonar, m' am bije karet - evel ma reas ar muntreer an noz all. Gouzout a ouie Reun Pesker piv a vefe d' an eur-se er Botgarzh, ha gouzout a ouie ivez e tec'hfe an den-se pa glevfe unan bennak o tont dic'hortoz. A-walc'h e oa dezhañ 'tañ en em gavout e koulz mat e-kichen ar c'henkiz. Hag e koulz mat ez en em gavas eno : rak ma ne oa ket diskennet e Plegastell, da virout na ve gwelet gant ar C'heriveg pe gant un implijad re-anavezet, en doa kavet e Mesag ur marc'h-houarn lakaet eno war ar pare. Ne oa ket diaes, ur wech echu pep tra, teurel ar marc'h er stêr ha chom kuzhet un tu bennak da c'hortoz, gant ar mintin, ar mare mat da erruout er Botgarzh. Miz en doa lakaet Reun Pesker da brientañ an taol ha, bezit sur, ne grenas ket e zorn p' en em ziskouezas karedig e wreg, du war skramm teñval an oabl, en alez Kiligonan, ouzh beg e bistolenn. »

XXI

« - Keuz am eus bremañ, » a gendalc'has Salaun gant ur mousc'hoarzhig trist, « da vezañ kaset Jos Tarideg da dremen an noz en ostaleri. Ma vije bet er maner ne vije marteze c'hoarvezet tra. Pe e vije c'hoarvezet an dra en un doare all, ha n'eo ket ur goulakadur hepken a ginnigfen deoc'h hiziv. Rak ne fell ket din kaout testeni ebet digant Brenda Pesker... »

43

« - Kompren a ran, » a skrignas Kongal. « N' oufed goul gant ur vamm komz a-enep d' he merc'h. Met perak touellañ ac'hanon pelloc'h ? Ma n' he dije ket Daig graet an dra-se, me am bije graet. Reun Pesker en doa lazhet va zad, merzheriet e wreg, distrujet hor buhez. Reizh e oa dezhañ mervel. »

« - Ma, reizh pe get, » eme ar Bargil, « Reun Pesker a ouie e oa poent dezhañ mervel. Nann, na spontit ket, n' on ket e darempred gant ar bed all ha n' am eus ket bet keloù alese. Nemet en e gambr en deus degemeret e vevel er mintin-mañ, a ouzomp. Neuze en doa c'hoant kuzhat na oa ket mui ar bistolenn en he flas er burev, kia ? Rak ma vije bet merzet kement-se, e oa dao ober klask, kavout an arm ha setu rediet an Ao. Pesker paour da chom bev. »

Grozmolat a reas Maodir un dra bennak etre e zent : den ne gomprenas ar c'homzoù, met sklaer a-walc'h e oa an ton.

« - Nann, komiser, nann, n' emeon ket o farsal : tostoc'h un tammig omp deut ouzh ar wirionez. Ma fell deoc'h, avat, kemeromp ar gudenn dre ar penn all, ha lakaomp e oa ar bistolenn war an daol-skrivañ, evel kustum. Mennad an Ao. Pesker a seblant iskis-meurbet c'hoazh : lezel an dud da grediñ e oa marteze e lec'h all. A-du emaac'h ? E lec'h all. Etre daouarn e wreg da skouer ! »

Derc'hel a raemp war hon anal.

« - Gallet en defe Reun Pesker lazhañ anezhi, » a gendalc'has Salaun. « Se ne vije ket bet kastiz eviti, avat ; dieubidigezh, ne lavaran ket. Ijin e gasoni a gavas un hent all, kalz suroc'h : en em lazhañ dirak e wreg, o reiñ da grediñ e oa bet lazhet ganti. Sammañ warni, ha war he merc'h da heul, mezha un torfed hag an toull-bac'h. Ha bravoc'h eget na soñje dezhañ e troas an traoù zoken, peogwir e voen tost touellet gant tro-gamm ar c'holoenn hep lizher, ha peogwir ez erruas ar C'heriveg war al lec'h dres p'edo an itron Pesker o paouez dastum an arm... » - ur sell-tro a reas ar Bargil ouzhomp-holl a-raok echuiñ, meurdezus - « an arm en doa lazhet e liorzha Kiligonan an hini a gare Brenda Pesker. »

Sevel a reas Salaun diwar e gador. Bez' e oa dirazomp evel un torfedour dirak e varnerien.

« - Bremañ, » emezañ, « eo ret din anzav : teñset em boa d' an Ao. Pesker e oa kollet. Hag eñ, aotrou bras, en deus klasket echuiñ brav. Teurel en ur vervel e gastiz war ar re all. C'hwitet en deus. Evit pezh a sell ouzh ar re all, evel just. Rak evit pezh a sell outañ n' en deus ket c'hwitet : marv eo. Ma rank unan bennak, avat, bezañ kaset d' an toull-bac'h evit se, me an hini eo : rak en abeg din ha d' am fentigell diwar-benn trenioù Mesag ha Plegastell en deus Reun Pesker en em lazhet. »

44

XXII

Klouar-souezhus e oa ar peuznoz pa gemerjomp ar c'harr da zistreiñ da Roazhon. Evel p' en dije ar bed taolet kuit evit mat mantell ar goañv d' en em wiskañ gant frondoù tomm an hañv. Dilavar e oamp, Salaun ha me. Marteze e soñje ar Bargil er gevier en doa kontet da Jirod hag a oa bet lonket ken brav gant egile. Marteze e soñje e traoù all. Ne verne din. Kounnaret e oan war e lerc'h p'en doa difennet ouzhañ mont d' ober ur weladenn diwezhañ d' ar c'henkiz. Hag, a-greiz-holl, e komprenis e vadelezh : ar vaouez kaer a oa du-hont o pediñ n' he doa ezhomm tra nemet frealz ar gwez e bleuñv. Keuz am boe da vezañ drouksoñjet eus va c'heneil ha va brec'h a lakais war e skoaz e testeni a vignoniezh. Treiñ a reas davedon hag ur mousc'hoarzh damc'hoapaus, damdeneraet, a baras neuze war e vuzell.

« - Arsa, Jos, petra eo ar rozenn-gamelia-se ez torn ? »

Kemer a reas ar vleunienn diganin : yen-sklas he sked, evel sked ar steredenn digenvez a oa o paouez en em ziskouez en oabl.

« - Pegen bresk ! » emezañ, o stlepel anezhi dreist bevenn ar c'harr. Luget e chomas an draig er c'harzh, hanter-hent etre douar ha neñv, a vije bet lavaret.

« - Ale, paotr, na soñj ket enni pelloc'h. N' eo ket evidout. »

Ur sell a vennis teurel en a-dreñv, met ne lezas ket ac'hanon d' ober. Kregiñ a reas da ganañ :

Pa 'z omp deut en-dro e oa yen an noz
Hag ar bed e kañv 'dan ar stered kozh
Hag e kanemp c'hoazh...

Ar peoc'h a ziskennas ennon gant lusk ar c'han ha barzhoniezh ar maezioù

en o yaouankiz.

45

Ar brezhoneg o vont da goll gant ar werin. Perak ?

Prederiadennoù hag evezhiadennoù
gant ALDRIG A NAONED

Ar pezh a zo skrivet da heul ne sell nemet ouzh parrezioù Skaer Gwiskriv ha tro-war-dro. Hogen lakaat a c'heller e talvez ivez evit Kernev-Izel a-bezh, rak heñvel e chom spered ar Vretoned e pep lec'h, moarvat. Treuzmenozioù a ya hag a zeu dre ar vro, o kemmañ stumm un tammig bihan marteze. Ma kaver em eus faziet, em bo aze un digarez.

Anavezet mat eo ar menozioù-se, dre vras. Re vat, zoken, peogwir n' int ket displeget resis ha klok e nep lec'h. Ha koulskoude e vo tennet ur gentel vras eus kredennoù brezhonegerien ar bobl. 1° Breizhuheliz n' o devo ket menozioù re vrav diwar-benn o breudeur a zo o chom er penn pellañ eus o bro ; 2° Renerien an Emsav (an hini sevenadurel pe egile) a gompreno n' eus ket bet graet kalz tra evit anaout temzpered ar bobl ha derc'hel kont dioutañ evit strewiñ ar wirionez en he zouez.

Klasket am eus rannañ pizh va notennoù, hogen sklaer a-walc'h e vint, zoken m' o lakaan evel m' int bet dastumet a-hed an deizioù gant ur paotr n' anaveze netra, pemp bloaz 'zo, eus ar maezioù nag eus ar « vrezhonegelezh ».

- Bezañ Breizhad ? An dra-se a zo bezañ serret e-barzh ur c'helc'h strizh. Bezañ gall ? An dra-se a zigor ur bed n'hell ket an harzoù anezhañ bezañ gwelet gant spered mab-den. Ar galleg eo e alc'houez.

- Petra eo ar bed ? Ar bed a zo an ec'honder bras-divent, gall ha gallek en tu-hont da vevennoù Breizh.

- Ar brezhoneg hag ar « mekanikou » modern. Daou vignon, na vez nemet yezh ar vro ganto, a ziviz e yezh an aotrounez dre ar pellgomz. Biskoazh n' am eus klevet den oc'h ober gant ar brezhoneg. Dav eo krediñ na da ket ar brezhoneg dre ar seurt binvioù. Unan n' hall ket lakaat daou c'her lerc'h-ouzh-lerc'h e galleg a c'houlenn ur c'hamarad da gomz en e blas.

46

- Digeriñ a ra ar galleg dor ar « bevañ-mat », ar plijadurezhioù bras.

- An natur a laka an den da heuliañ an engroez, ar galleg.

- Ar c'houer a fell dezhañ, kousto pe gousto, bezañ digabestret dre ar galleg, abalamour m' en em sant izeloc'h e-tal tud dizonest ha diabaf, a gomz galleg.

- Pariz hag ar c'hêrioù bras. Eno emañ Baradoz an douar, ar Sklaerijenn hag ar Frankiz. Ar pezh a zo d' ober da gentañ evit tizhout anezho eo komz galleg.

- Ar bourc'hioù a vez graet « ville » anezho er c'helaouennoù, war ar skritelloù. Dleout a ra ar « c'herioù »-se n' em ziskouez evel lec'hioù a sevenadurezh evit an dud diwar ar maez. An hini a chom er vourc'h a gomz galleg eta, brizhc'halleg marteze, met galleg atav.

- Ar merc'hed hag ar c'hiz. Amañ emañ unan eus gwriziennoù brasañ an droug. Pebezh galleg gweet, dinatur, divuhez, em eus klevet gant merc'hed a

glask e gomz a-hed an deiz.

- Seul gwech ma vez bet ur plac'h pell a-walc'h diouzh he zud, diouzh ar re gozh ne gomz nemet galleg ken, zoken gant he... saout.

- Ur paour kaezh kozh e-touez merc'hed ha gwrazez yaouank e-pad ur fest ouzh taol. Chom a raio e unan-penn e-pad ar pred. Ma teu a-benn da lavarout un dra bennak e vo roet ur respont prim dezhañ pe respont ebet. An dispriz evit ar yezh o laka da vezañ diseven.

- Ne dalv ket ar boan d' un diaveziad komz brezhoneg ma n' eo ket evit distagañ e-giz ar c'horn-bro. Diouzhtu e vo komzet galleg ha lakaet e vo da gompren en deus kollet e amzer.

- Dudi ar galleg, eus petra e teu ? Eus an dianav, ar blijadur a gaver en traoù estren, ha kevrinus.

- Pegen pouezus eo ar ger « illettré », daoust ma ne dalv nemet evit ar galleg ?

- Diouzh ar spered mod-kozh e teu an traoù mod-kozh. Ar brezhoneg a dle bezañ lakaet a-gevret gant ar chupenn voulouz, ar yod kerc'h, ar mekanik-gloan hag ar mekanik-lann en hevelep sac'h ha douaret asamblez da virviken.

- « Ne oar ket brezhoneg » a vez lavaret gant doujañs diwar-benn un apotiker, ur skolaer. Un enor eo, merk an den desket. Dav eo lavarout aotrou dezho pe pa gomzer diwar o fenn.

- Kavet hoc'h eus ur brezhoneger evel doc'h en ul lec'h bennak pell eus ar Vro. Met n' oc'h ket eus an hevelep kornad. Goude ar gerioù kentañ, ne glasko ket ho kamalad kenderc'hel e brezhoneg. « Ne dalv ket ar boan, emezañ, ne gomzit an hevelep hini... »

47

- Ar fouge pe al lorc'h eo a gas ar brezhoneg da get. Setu un nebeut abegoù evit chom hep komz ar yezh :

1°) dont eus ur barrez all ; 2°) Chom er bourc'hioù ; 3°) Kaout galoñsoù ha medalenoù eus ar brezel diwezhañ 4°) Piaouañ pe bleniañ ur c'harr dre dan, ur marc'h dre dan ; 5°) Lakaat sevel un ti nevez ; 6°) Ober ur vicher n' eo ket hini al labourer douar ; 7°) Chom tost ouzh un hent bras ; 8°) Kas e baotr d' ur skolaj pell ; 9°) Bezañ kar d' un den « bras » bennak.

N' o devo ehan ebet da c'hallegiñ. Banniel an den dreist eo.

- Evit mont d' ur « bal » e vez lakaet dilhad brav ha komzet galleg.

- Ar boaz eo da gomz brezhoneg ouzh ar vevelien. Un abeg ouzhpenn evit e gas kuit.

- Gwaskañ o c'harantez a ra ar gerent evit komz galleg dister d' o bugale. Diaes eo an darempredoù etrezo ha berr e chomont alies en o divizoù.

- An aon rak ar barnedigezhioù roet da re an emzav, aon rak teodoù-fall an nesañ a laka an den d' ober gant ar galleg evit diskouez ez eo feal.

- An hini en deus gallet kemer an dro-spered gallek en em sant un den disheñvel diouzh re ar barrez, ha diouzhtu un den dreist. Klask a ra an tu d'hen diskouez en un doare feukus.

- N' hall ur plac'h yaouank, pe ur vaouez yaouank bezañ nemet gallegerez. An hini gentañ a c'hortoz an « Don Juan » a zle bezañ un aotrou a zeuio eus ar c'hêrioù bras ha leun a gevrin hag a gomzo galleg flour. Emañ an eil o kas ober un aotrou eus he bugel. Ne dalvezfe ket ar boan heuliañ giz Pariz evit an dilhad hep kemer ivez an doare komz.

- Abaoe m' am eus lavaret d' ul labourer douar em eus desket brezhoneg va unan penn, ne gomz nemet galleg ganin pe dirazon.

- Kounnar paotr an Oriant kollet e-touez ar maezioù « J'en ai plein le dos du breton ». Gwelout repuidi dichek a zo bet kaoz d' ar c'hemmoù.

- Stag eo ar brezhoneg ouzh ar gouerien ha dreist-holl ouzh o foanioù.

- Graet e vez al lidou « patriotiques » e yezh ar stad. Dibaot eo klevout brezhoneg e-pad an devezhioù-se, n' eo ket hepken gant an dud e karg, met ivez gant lod eus an arvesterien.

- Peseurt poez-mouezh, peseurt ton reut, peseurt frazennoù brizh-vrezhoneg a implij an Ao. Person en e brezegennoù. Sklaer eo ne ra gant ar brezhoneg nemet en iliz : kunujenn vras a ra poan d' ar Vretoned a n' em gred Gallaoued penn-kil-ha-troad.

48

- Dalc'het e vez d' ar pedennoù ha d' ar c'hantikoù brezhonek en Iliz dre urzh an Aotrou'n Eskob (!) , hogen ar vugale ne zeskont anezho nemet en ur selaou ar re goshañ. Ar veleien hag al leanezed o deus kaset tamm-ha-tamm, o zaol fall da vat.

- An aon da vezañ touellet gant ar varc'hadourien, an dud a garg, ar re zrouk a vount ar Breizhad d' ar galleg.

- Ne servij ket d' un den en deus ur plas uhel klask bezañ seven dre gomz brezhoneg, ma ouzer e komz galleg en e di. Un dismegañs eo.

- Ne servij da netra difenn ar brezhoneg ma n' e implijit ket a-hed an deiz. Un abeg muioc'h da vezañ a-enep.

- Evezhiadenn ur vamm : « Va merc'h (he deus bet he « bachot ») he deus klasket deskiñ brezhoneg. Chomet eo berr. N' he deus ket gallet dont a-benn d' e gompren ». Pebezh enor evit ur plac'h ne glev nemetañ en-dro dezhi, ha dreist-holl gant he zud. Ar brezhoneg hag an deskadurezh a zo enebourien.

- Karantez evit ar galleg en deus ar brezhoneger yaouank a gar studiañ. Ur benveg dedennus eo evit ar paotr ugent vloaz a zizolo ar bed gant daoulagad nevez-flamm.

49

AL LEVRIOU

1. **TOPONYMIE DE L'ARCHIPEL OUESSANT-MOLENE**, Extrait des Annales Hydrographiques, 150 m/m X 230 m/m, 116 p., n° 1359, Imprimerie Nationale, Paris, 1949.

2. **TOPONYMIE DE LA COTE BRETONNE ENTRE AUDIERNE ET CAMARET**, Extrait des Annales Hydrographiques, 150 m/m X 230 m/m, 88 p., n° 1372, Imprimerie Nationale, Paris, 1950.

3. **TOPONYMIE DES ABORDS DE TREBEURDEN**, 210 m/m X, 270 m/m, 18 p. liesskrivet, n° 460(d), Section « Etudes et Documentation », Service Central Hydrographique de la Marine, 13, rue de l'Université, Paris, 1951.

E kentskrid al levr kentañ e tispleger sklaer-tre ar pezh a zo bet klasket ober :

« Aodoù Breizh-Izel, eus bae Sant-Brieg betek genou ar Wilen, a zo skeudennet war un 60 bennak a gartennoù-mor. Ar re goshañ, e-mesk ar re a vez implijet c'hoazh, a voe savet ken abred ha 1827. Ar c'hartennoù-se a zo bet alies reizhet, embannet hag adstummet, ha dalc'het aketus a zeiz da zeiz dre labour ar misionoù hidrografiell. Diglok int, siwazh, e-keñver an anvadurezh-lec'hioù.

« Ur c'hantved 'zo, pa 'z eas Beautemps-Beaupré da zizoleiñ hon aodoù, ne vezed ket chalet gant kudennoù an anvadurezh-lec'hioù. An hidrografourien a oa o freder gant talvoudegezh hidrografiell ha topografiell ar c'hartennoù nevez, ha netra ken. An anvioù lakaet ganto war ar c'hartennoù-se a veze dastumet hep urzh ebet, ha treuzskrivet hep damant ouzh ar reizhskrivadur... An anvioù brezhonek, komprenet fall gant an hidrografourien, ha skrivet fonetikel gant bommoù-faltazi a-boan da vezañ empentet, a zo bet lazhadeget e gwirionez, ha diaes int da anavezout peurliesañ.

« ...Servij hidrografiell ar Verdeadurezh en deus soñjet e talvez e ar boan diluzañ kudenn anvadurezh-lec'hioù aodoù Breizh-Izel hep dale. A bouez e oa, avat, kregiñ gant al labour-reizhañ-se gant urzh, ha dreist-holl hep mont a-dreuz nag hep mont re bell, pezh a vije bet ken gwazh hag an nammoù a vened lemel. »

Al labour graet betek-hen a zo dastumet en tri levr-mañ. An hini kentañ a zo bet graet gant J. Cuillandre, an eil gant A. Guilcher, an trede gant J. Conan.

Dibab an tri den se a oa fur : J. Cuillandre, un den eus Molenez, aozer studiadennoù talvoudus a yezhoniezh, - A. Guilcher, un den eus Enez-Sun, douaroniour anavezet, bet desket gantañ ar brezhoneg, - J. Conan, un den eus Perroz, brezhonegour mat.

Pezh a oa goulennet (levr 1, p. 114) a oa :

- a) Anavezadur an elfenn douaroniezhel studiet (dre un niverenn 4 sifr.).
- b) Anv merket war ar gartenn.
- c) Anv hervez an hengoun lec'hel : - « Anv an elfenn douaroniezhel evel ma vez e gwir roet dre hengoun, ken tost ha ma c'heller ouzh an distagadur lec'hel. »

50

d) Anv da zibab hervez ali an enklasker : - « Furm a seblant a dleed dibab, o terc'hel kont eus an doare-skrivañ brezhonek implijet peurvuiañ, ha diouzh ret eus stummoù a-ziforc'h rannyezh ar c'horn-bro. »

c) Ster an anv e galleg.

An enklask a voe graet gant harp tud eus pep kornig-bro, pesketaerien ha martoloded, ha graet peurliesañ war al lec'h.

Goulennet e oa eta ober ul labour a yezhoniezh, ha lakaat al labour-se da dalvezout evit diluziñ ur gudenn a vererezh-bro.

Pezh a fell din burutellañ eo :

- 1) E-keñver ar yezhoniezh, ha graet mat e oa ar goulennoù ?
- 2) Atav e-keñver ar yezhoniezh, ha respontet mat o deus an enklaskerien ?

Goulennoù A ha B

Ar goulennoù a ha b, anat eo, a ranke bezañ graet ; hag ar respontoù, keit ha ma c'hellan barn, a zo reizh. A. Guilcher en deus roet ouzhpenn, a-wechoù, anvioù kavet e dielloù all, « Neptune François » 1693, kartenn Cassini, ha kartenn 1/80.000 Bro-Frañs an Ensavadur-Douaroniezh Broadel.

Goulenn C

Ar goulenn-se a oa mat. Ar respontoù, avat, n' int ket.

E labour J. Cuillandre, ez eus ur bann en tu dehou d' an taolennou, dindan an talbenn « Distagadur lec'hel. Evezhiadennoù ». Ar bann-se, avat, a zo goull pe dost. E labour A. Guilcher, ez eus ur bann e pep taolenn, dindan an talbenn « Anvadur lec'hel ». Ne gaver eno nemet ar pezh a seblant bezañ ar respont d' ar goulenn d. E labour J. Conan, en daolenn gentañ, ez eus ur bann dindan an talbenn « Distagadur lec'hel hag evezhiadennoù liesseurt », ennañ un nebeudig furmoù, o teurel nebeut a sklerijenn war doare-distagañ ar c'hornad.

Ret e vije bet, - ur wech c'hoazh e komzan amañ evel yezhoniour, - kaout en tri levr ur bann dindan an talbenn « Distagadur lec'hel », hag an holl anvioù gwitibunan e skrivadur fonetikel, gant al lizherennoù hag an arouezioù fonetikel etrevroadel. Da lavarout eo, an enklaskerien a vije bet ret dezho bezañ fonetikourien.

Un evezhiadenn all, graet, n' eo ket ganin, nemet gant tud barrek war studi an anvadurezh-lec'hioù am eus kejet ganto en Iwerzhon : ar vartoloded hag ar besketaerien bet goulennataet ne oant ket niverus a-walc'h. Pa 'm eus diskouezet roll an dud goulennataet gant A. Guilcher (p. 4 eus e levr : etre unan ha tri hepken evit pep kornig-aod) ez eus bet lavaret din e vije bet ret goulennata dek pe daouzek da vihanañ.

Goulenn D

Ar goulenn d, hag a ranke bezañ graet gant ar Servij Hidrografiel, n' eo ket tre ur goulenn a yezhoniezh. Bez' ez eo ur goulenn a vererezh-bro. Pe, mar karer, ur goulenn a yezhoniezh implijet er mererezh-bro.

Taolomp evezh ez eo lakaet ar goulenn un tammig e doare un urzh. An hidrografour, a zo e gwirionez amañ ar merour-bro, a fell dezhañ ma vo dalc'het « kont eus an doare-skrivañ brezhonek implijet peurvuiañ, ha diouzh ret eus stummoù a-ziforc'h rannyezh ar c'horn-bro ». Un enklasker a c'hellfe krediñ ez eo gwell degemer penn-da-benn ar stummoù rannyezhel pe isrannyezhel zoken, - skrivañ da skouer, **uel**, **uc'hel**, **luel**, h.a., hervez al lec'hioù. Un enklasker all a c'hellfe krediñ, er c'hontrol, ez eo gwell degemer ur furm hepken, - **uhel**, da skouer. Nag an eil nag egile ne vez lezet d' ober evel ma kar. Ar merour-bro a verk ouzhpenn peseurt doare-skrivañ a dleer implij.

51

Ar wech kentañ eo marteze, en istor ar brezhoneg, ma rank ar merour-bro, pe « den ar burevioù », lezenniñ evel-se. Ober a ra eus e wellañ, hag evitañ da vezañ faziet e-keñver an doare-skrivañ, e urzh, dre vras, a seblant bezañ poellek.

An tri enklasker o deus sentet. Siwazh, an diazez yezhoniel ne oa ket start :

1) Ret e oa sevel roll an anvioù hervez reolennoù ar fonetik, ha gant harp un niver bras a dud eus pep kornig-bro, - pezh n' o deus ket graet.

2) Ret e oa keñveriañ pizh an anvioù dastumet gant an anvioù kozh merket war ar c'hartennoù ha dielloù istorel all, - pezh o deus klasket ober, hen ober klok a-walc'h.

3) Ret e oa keñveriañ an anvioù dastumet gant anvioù-lec'hioù all eus Breizh-Izel, ar broioù keltiek, Breizh-Uhel, kornog Bro-C'hall, marteze kornog Europa a-bezh, - pezh n' o deus ket graet.

4) Ur wech savet an diazez yezhoniel, e oa ret en em guzuliañ da sevel reolennoù-skrivadur kalz resisoc'h eget ar reolenn ledan merket gant burev ar Verdeadurezh.

Lavaret e vo diouzhtu : ne c'hellent ket dont a-benn eus seurt kefridi. Gouzout a ouzon ervat ne c'hellent ket. Setu perak n' eus netra da damall dezho, na d' ar Verdeadurezh kennebeut. Er c'hontrol, n' eus nemet gourc'hemenoù da ober. Ne gredan ket e c'hellent, e berr amzer hag hep kalz arc'hant, labourat gwelloc'h. O labour a zo e-touez al labourioù aketusañ biskoazh savet diwar-benn hen anvioù-lec'hioù.

Se n' eo ket kement ha lavarout ez int chomet « hep mont a-dreuz nag hep mont re bell » ; anat eo o deus reizhet kalz eus ar fazioù a oa war ar c'hartennoù kozh, - ha graet, marteze, un nebeut fazioù nevez.

Goulenn E

Ar Servij Hidrografiel a c'houlenne, evit echuiñ, « ster an anv e galleg ». Zoken o lakaat e vije bet graet al labour evel ma tleje bezañ graet e-keñver

ar yezhoniezh, kalz eus an anvioù ne c'hellont ket bezañ troet, rak ne c'heller ket o c'hompren. J. Cuillandre a oar hep mar an dra-se, ha bez' ez eus kalzik anvioù ha n' en deus ket klasket treiñ. J. Conan a zo bet fur ivez. A. Guilcher, avat, en deus klasket treiñ hogozik pep anv : hag an darn-se eus e levr a zo fall-du.

A bep amzer ez eus bet klasket gouzout petra a dalveze an anvioù-lec'hioù. Diskleriadur an anvioù-lec'hioù gant ar bobl a zo dudius e-keñver ar werinoniezh. Diskleriadur an anvioù-lec'hioù gant al lenneien a zo dudius e-keñver istor ar menozioù hag al lennegezh. Hogen, pa deuer, e-kreiz an 20-vet kantved, da embann en ul labour gouiziek traoù evel a gaver e levr A. Guilcher, ez eo mantrus, ha netra ken :

1064. **Masklou Greiz**, Les Masques du Centre ; 1084. **Ar Gouelvan**, Le (rocher) qui a l'Air d'une Voile ; 1197. Ar Boufe, Le Bouffi, h.a., h.a,

A. Guilcher en deus goulennet kuzul digant tud 'zo, ha moulet evezhiadennoù an dud-se. Ha setu amañ un tañva eus an « evezhiadennoù » : 1107. **An Ifluskou**, Les Lames-de-fond, pour Is-Luskou (L.) - Il y a de grosses vagues soudaines à cet endroit. 1334. **Ar Vas Yen**, La Basse Froide, **Yen** pourrait peut-être venir de **Sena**, Ile de Sein (L.) ? 1143. **Lavander**... peut-être : Lavandière (F.) ; ou **Lau** (pour **Laou**) **Ander**, Piètre Génisse (L.).

52

Mont a reer betek keñveriañ gant ar yezhoù keltiek all : 1146. **Ar C'houañnog**... peut-être : Le Vorace (F.) ? A rapprocher du gallois **Chwannog**, 1487. **Kulanou**... peut-être à rapprocher du gallois **Celain**, Cadavre (F.) ? 1308. **An Amouig**... peut-être : Le Petit-Ressac (L.) ? - Comparer le gallois **Ymwth**, Poussée mutuelle ; h.a.

An dud-se, - n' eus nemet ar re merket F. ha L. a zistag seurt « bommoù-faltazi », - a c'hell bezañ digarezet marteze. Ne gavont e Breizh skol ebet, ma c'hellfent enni, dindan gelennerien ampart, deskiñ petra eo ar yezhoniezh ha perak ne dleer ket tostaat Ar **C'houañnog** ouzh ar c'hembraeg **chwannog** « c'hoantek », na **Kulanou** ouzh ar c'hembraeg **celain** « korf marv », h.a.

Sebezus eo, avat, a-berzh A. Guilcher, bezañ goulennet kuzul digant seurt tud, ha sebezusoc'h c'hoazh, bezañ moulet o sorc'hennoù. Seul sebezusoc'h ma 'z eus en e levr (p. 10-17) ur roll-gerioù gant notennoù talvoudus e-keñver ar yezhoniezh.

Evit dont en-dro d' ar goulenn : klask divinout ster un anv n' eo ket ober ul labour a ouiziegezh. Kemeromp ur skouer. E levr J. Cuillandre, e kavomp, 688. **Beg ar Vir**, troet « Pointe de la Flèche ». E levr A. Guilcher, e kavomp, 1397, 1552, 1615, 1733. **Beg ar Vir**, pe « Pointe de la Tête où l'on Vire ». E levr J. Conan, e kavomp 1925, **Beg ar Vir**, troet « Pointe de la Flèche » pe « Pointe où l'on vire (?) ».

Bez' e c'hellfed **ijinañ** troidigezhioù all c'hoazh, hep an disterañ splet evit ar yezhoniezh. Pezh a dle tennañ evezh ar yezhoniour eo da gentañ an anvioù merket war ar c'hartennoù kozh : **Arvis**, **Vinotière**, **Beg ar Vir**, **Pen ar Vir**, **Pointe de la Tavelle** ; neuze, ret e vefe merkañ kement **Beg ar Vir** a gaver a-hed aodoù Breizh-Izel ; klask gouzout ha n' eus ket, e-keñver al lec'h, pe ar stumm, un heñvelder bennak etre an holl Begoù ar Vir-se.. Keit ha na c'heller prouiñ netra, avat, ez eo kalz gwelloc'h gortoz.

Berr-ha-berr : nag ar Verdeadurezh nag an enklaskerien n' o deus kollet o foan penn-da-benn. Al labour, evel labour mererezh-bro, a dle bezañ meulet. Ret eo anzav ez eo dister evel labour-yezhoniezh. Marteze, sur a-walc'h zoken, o deus, an enklaskerien dastumet notennoù ha n' o deus ket gallet moulañ. An notennoù-se eo a vefe priziuz d' ar yezhoniour a glasko un deiz mont war studi anvadurezh-lec'hioù hor bro.

NOTENNOU**HOR C'HENEILED. -**

Andrev ha Suzanna Latimier o deus bet ur paotrig, Padrig Yann Vari, e Sant-Maurice, d'an 9 a viz Gouhere.

Tangi, Malo ha Lena al Louarn o deus bet ur c'hoar vihan Nolwenn d' an 28 a viz Eost.

Gant plijadur hon eus klevet e oa bet dimezet Yann Ezel ha Mariannig Gag e chapel Santez Anna ar Palud, d' ar 7 a viz Du.

Arzel Even ha Mair Phillips a zo laouen o kemenn deoc'h o deus bet ur verc'h Anna-Brec'hed e Lanuon, d' an 19 a viz Du.

Hor gourc'hemennou hag hor hetou gwellañ d' an holl.

PROFOU. -

Sed roll ar profou degemeret e-korf an daou viz diwezhañ :

HERE. -

Arzel Even, 400 lur ; :Kabiten Y. Souffes, 1.000 ; Loeiz Bihannic, 700 ; Marsel Kolin, 50 ; I[. V. de Bellaing, 1.000 ; P. D., diner ar yezh, 300 ; Anna Griffon, 2.000.

- War un dro, 5.450 lur.

DU. -

Kadoudal, 3.000 lur ; M. Loïsele, 700 ; Francis Even, 1.000 ; It. V. de Saint-Pierre, 5.000 ; It. Kemere, 1.000 ; It. Galbrun, 150 ; F. ar Bleiz, 100 ; Herri ar Floc'h, 200 ; Dim. Chevillotte, 500.

- War un dro, 11.650 lur.

Ar profou e-doug ar bloaz a zo bet :

Genver, 10.000 lur ; C'hwevrer, 1.620 ; Meurzh, 10.700 ; Ebrel, 12.900 ; Mae, 8.100 ; Mezheven, 7.420 ; Gouhere, 1.840 ; Eost, 9.650 ; Gwengolo, 27.200 ; Here, 5.450 ; Du, 11.650, ar pezh a ra en holl, 103.530 lur.

HOR C'HOUMANANTERIEN. -

E dibenn miz Du, hor boa 358 koumananter :

Aodoù an Hanternoz, 45 ; Penn ar Bed, 85 ; Il ha Gwinum, 24 ; Loer Izelañ, 23 ; Mor Bihan, 27 ; Paris ha tro-war- droioù, 71 ; Departamantoù all, 52 ; Trevadennoù Bro-C'hall, 6 ; Iwerzhon, 7 ; Skos, 2 ; Kembre, 6 ; Bro-Saoz, 3 ; Stadoù-Unanet, 4 ; ;Kanada, 1 ; Arc'hentina, 1 ; Helvetia, 1.

Un druez eo gwelout penaos e kresk (!) niver ar goumananterien. Warlene d' ar mare-mañ hor boa 349, ha bremañ 358 n' eus ket bet gounezet zoken 10 koumananter. Peadra d' en em c'houlenn hag-eñ e talv ar boan kenderc'hel da labourat pa ne ra ar re all netra.

AR GELAOUENN. - Setu amañ prizioù niverennoù « Al Liamm » er bloaz-mañ :

Nnn 24 : 52.194 lur

25 : 58.955 lur

26 : 61.754 lur

27 : 77.588 lur

28 : 68.157 lur.

Evel ma weler e kresk ar prizioù bep miz en un doare ingal, ar pezh ne ra ket ho koumanant a chom 800 lur a-hed ar bloaz.

An niverenn 27 a zo keroc'h abalamour d' ar paper skornet implijet evit ar skeudennoù.

Adalek miz Genver e vo 1.000 lur ar c'houmanant.

54

MARV RENEREZ AR C'HENDALC'H KELTIEK, UNA NI FHAIRCHEALLAIGH. -

Una Ni Fhaircheallaigh a zo marvet e Dulenn d' ar 5 a viz Du 1951, en oad a 76 vloaz.

Yaouank e oa c'hoazh pa voe savet Connradh na Gaedhilge, - Kevredad ar Gouezeleg. Mont a reas d' an inizi Arann da zeskiñ ar yezh, ha diwar neuze, ne baouezas ket da labourat eviti. Pa voe savet Skol-Veur Dulenn, e 1909, e voe anvet da lennerez war an iwerzhoneg bremañ, ha goude da gelennerez war ar varzhoniezh.

Dont a reas da vezañ anavezet er-maez a Iwerzhon dre he labour er C'hendalc'h Keltiek. Adal 1917 betek deiz he marv e stourmas evit menoz an hollgeltezh. E 1949, e Bangor-Kembre, e voe anvet da renerez ar C'hendalc'h a-hed he buhez. Ouzhpenn ur veaj a reas e Breizh. Goude 1944 e tifennas ar Vretoned heskinet. Pa voen-me toullbac'het e skrivas ul lizher d' al lez-varn, hag al lizher-se a oa dirak ar pennvarner en deiz ma voe graet va frosez.

Ar soñj e zalc'he eus an dud hag an darvoudoù a oa souezhus. E bodadegoù Kuzul Meur ar C'hendalc'h Keltiek e oa hec'h eñvor ken resis hag an dielloù. Dont a rae d' ar bodadegoù-se ken alies ha ma c'helle, kozh ha kabac'h evel ma oa. Er sizhunioù tremenet, a-raok kouezhañ klañv, edo oc'h aozañ Kendalc'h 1952 en Enez-Vanav.

N' omp ket tost da ankounac'haat ar vaouez kalonek hag hegarat, ken leal d' he mignoned, bremañ aet da anaon, war-lerc'h an darn vuiañ eus tud vrudet he rummad. Spi am eus e vo graet un dra bennak gant Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek evit enoriñ ar Geltez veur he deus roet kement eus hec'h amzer da lakaat ar Gelted d' en em anavezout ha d' en em skoazellañ kenetrezo.

Roparz HEMON.

BODADeg VEUR SKOURR BREIZH AR C'HENDALC'H KELTIEK. -

D' an 3 ha 4 a viz Du e voe dalc'het e Gwengamp bodadeg veur Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek.

1) Anvet e voe ur C'huzul Broadel (pe Poellgor) nevez, ennañ 12 ezel : Roparz Hemon (Kadoriad), an It. Galbrun (Teñzorier), Abherri, an It. de Bellaing, G. Bernier, P. Denez, an Abad L. Ar Floc'h, R. Huon, Kerlann, an Abad Klerg, P. Loisel, Y. Tymen.

2) Divizet e voe sevel 7 strollad lec'hel : Treger (sekretour, P. Even) - Bro-Wened, Kernev (sekretour, P. Denez) - Leon (sekretour, R. Huon) - Naoned, Roazhon, Bro-Chall (sekretour, Y. E. Gwilhou).

Gwengamp a voe dibabet da bennlec'h ar Skourr.

3) Divizet e voe sevel kreizennoù-studi :

1. Brezhoneg an Ti, sekretour, Kerlann.

2. Geriadur, sekretour, R. Huon.

3. Deiziadur, sekretour, P. Denez.

4. Emglev an Tiegezhioù, krouet a-raok, a labouro diwar bremañ a-unan gant ar Skourr ; sekretour, P. Denez.

4) Kendalc'h Keltiek 1952 a vo en Enez Vanav. Emvod Meur 1952 ar Skourr a vo en hañv e Bro-Dreger. Bodadeg Veur 1952 a vo en diskar-amzer e Gwengamp.

5) Studiet e voe meur a c'houlenn, dreist-holl hini ar skol, al levrioù, ar c'hazetennoù, ar brezhoneg en ti, ar sonerezh. An It. de Bellaing, Alan Al Louarn, P. Denez a reas prezegennoù. 21 den a oa deuet d' ar vodadeg, a voe renet gant an Abad L. Ar Floc'h, gant Kerlann da sekretour. Trugarekaet e voe an It. de Bellaing, he doa aozet pep tra evit ar gwellañ.

Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek a oa ennañ 40 ezel da zeiz ar vodadeg. Da vezañ ezel e tleer bezañ brezhoneger ha : 1) ober ur goulenn dre skrid da unan eus izili ar Poellgor ; - 2) bezañ kinniget gant an ezel-se ; - 3) bezañ degemeret gant ar Poellgor ; - 4) paeañ bep bloaz ar skod, 300 lur, d' an deñzorier, an It. Galbrun, 78, rue de Fontenay, Vincennes. - C.C. 350-63 Roazhon.

18-11-1951. - Roparz HEMON.

Tennañ a reomp ar pezh a zo da heul eus ul lizher kaset deomp gant hor c'heneil ha kenlabourer P.-R. G. :

« Lennet em eus levr Giot. Mat-kenañ ar studiadenn diwar-benn ar c'hloppennoù, an eskern, an neuz-korf. Met gwell e vije bet d' ar paotr chom war e dachenn, an denoniezh, hep klask diskoulmañ kudennoù n' int ket dioutañ, kudennoù n' int ket war-nes bezañ diskoulmet. Evezhiadennoù a vije da ober.

« E-keñver ar Ragistor. Arabat reiñ anvoù sevenadurel, na douaroniezhel zoken, d' an neuziou-korf. Kemeromp da skouer ar ouenn a vez graet « mégalithique » pe « Atlanto-Méditerranéenne » anezhi gant Giot. Betek aman n' eo bet savet kement maen-meur a zo, na zoken e vije bet degaset sevenadur ar Meurvein d'ar C'hornog gant an hircloppennoù ventek hepken. Diouzh an tu all, ne c'houzer ket mat pegeit en em astenne an dachenn aloubet ganto. Tud a zo douget bremañ da grediñ ez ejont pellik a-walc'h etrezek an Norzh hag ar Reter. Da c'hortoz ma vo gouezet hiroc'h diwar-benn poblañs ha gouennstummerezh Europa, furoc'h e vije reiñ d' an neuziou-korf anvoù korfoniezh hep muiken.

« E-keñver an Henistor. Ne c'houzer ket gant piv eo bet degaset ar c'heltieg en Enez Preden hag en Iwerzhon, peogwir n' eus enskrivadur ebet a c'hellfed da lakaat war gont Hen-Bredeniz ha « Beaker folk ». A-hend-all, keltiek-rik eo an holl anvù-lec'hioù meneget gant skrivagnerion an Henamzer. N' eus roud ebet eus ur yezh rak-keltiek en Inizi. Didalvez a-grenn eo kement a zo bet huñvreet gant Macalister ha re all diwar-benn ar « Pictish ». Diskouezet eo bet gant Tomâs ô Rahillry e oa « brittonek » kement ger predenek (= pictish) deut betek enomp.

« E-keñver an Istor. Emañ ar gwir gant Giot pa lavar e oa tudet an Arvorig gant hircloppennoù ventek dreist-holl e derou an oadvezh kristen, hag e voe aloubet an Arvorig gant hircloppennoù ventek arall, deut eus Enez Vreizh. Rak-se, ne deo ket a-drugarez d' an denoniezh hepken e c'heller diskoulmañ kudenn an enbroadeg-se. A-raok lavarout e oa rouez pe stank an enbroerion, e vezo ret gouzout ur bern traoù diwar-benn Hen-Arvorig ha Brezhoned, ha goulenn o ali digant an istorourion hag ar yezhourion. Kefridi an istorourion : burutellañ testeni ar skrivagnerion gozh, azalek Kaesar betek Wrmonoc, hep ankounac'haat hengounioù Iwerzhon diwar-benn ar « Fir Morc » (= Gwazed Aremorika). Kefridi ar yezhourion : sellout pizh ouzh an anvù-lec'hioù, an anvù-tud, keñveriañ ar brezhoneg gant an holl yezhoù keltiek all. Labour 'zo d' ober ! Hag arabat diogeliñ tra pe dra a-raok ma vezo boulc'het mat an enklask. Gouzieion an XIXvet kantved a vourre betek re gant o c'hestell martezeadennoù bresk. Gwall-luziet eo bet alies an holl gestell-se. Koulskoude ne gav ket din e vije tezenn J. Loth a-zivout an Enbroadeg unan eus ar c'hestell : ne c'heller ket lakaat brezhonekadur an Arvorig e-skoaz gant romanekadur Galia ha lavarout goude-se : « Romanekaet eo bet Galia gant un dornadig soudarded roman. Brezhonekaet e vezo bet an Arvorig gant nebeutoc'h a dud eget ma lavarer peurvuiañ ». Tammig ha tammig eo bet romanekaet Galia. Met an darn vrasañ eus an anvù-lec'hioù keltiek o deus bevet betek hiziv. En Arvorig, anvù nevez a zo bet roet d' ar c'hêrioù ha d' ar c'hêriadennoù. Prouennoù J. Loth n' int ket didalvez neuze. Ha, betek gouzout e rankor ober stad anezho. »

« Ha setu ali ur c'henlabourer all »

- Skrivet en deus an Ao. Giot, kelenner e Skol veur Roazhon, ur studi pizh diwar-benn gouenn Arvorig ha Brezhoned Vreizh (1). Ul labour talvoudus eo, diazezet war ar muzulioù resis graet gant kloppennoù hag eskern kavet e Breizh, re hor c'hrugelloù evit an henamzer, re hor c'harnelioù evit hon amzer-ni, war un dro gant ment hor soudarded yaouank. Dastumet eo ar muzulioù-se hervez reolioù ar jed-feur, hent ken frouezhus e meur a skiant : naturoniezh hag eneoniezh. Setu er-fin studioù sirius savet a-zivout orinoù hor gouenn-dud a gouch mat, goude kement a dezennoù faltaziek a denne muioc'h d' al lennegezh eget d' ar ouiziegezh. Trugarez dezhañ enta !

(1) Armoricaains et Bretons - « Les Nouvelles », Roazhon.

Petra a greñva an niveroù kavet gant an Ao. Giot ? Tezenn ar c'hemm bras etre Breizhizeliz hirbennek ha Breizhuhez krennbennek, lezenn dre vras, rik dreist-holl evit an aod, etre St Brieg hag ar Baol.

Petra a ziskar an niveroù kavet gant an Ao. Giot ? Kudenn ar c'hemm bras etre pobl an Arvorig ha pobl Vreizh. Hañval pakret eo ar re a chome dija e douaroù Breizh-Izel, kent donedigezh ar Vrezhoned, ouzh ar re a chom a-c'houde. An divroidi, a-ouenn gant Arvoriz ar Gornog, a yeas da chom dreist-holl e Breizh-Izel. An divroedigezh ne gemmas enta gozik netra e harzoù ar gouennoù, daoust d' he fouez a-fed ar sevenadur, ar politik hag ar relijion.

Displegomp kement-se hiroc'h. Hervez an Ao. Giot e oa Arvoriz, Kerneviz, Kembreiz (ha Iwerzhoniz ivez marse) tud ag an hevelep gouenn, hirbennek dre vras, hini ar saverion meinigi, ganet er vro pe deut ag Iberia a-werso. Trec'het int bet gant lanv ar Gelted krennbennek, deut ag ar reter, e prantad an houarn, ar re a gane Kalloc'h pa skrive :

Noz-deiz ec'h aerkt war-raok gant nerzh ar reverzhi...

Ar Gelted a aloubas Bro-C'hall en he fezh. En Arvorig ne boblezont dreist-holl nemet Breizh-Uhel, en ur dresañ evit ar wezh kentañ un harz etre an div vro. Ar re drec'het neoazh a zegemeras holl sevenadur uhel an Ten, degaset gant ar Gelted, e-lec'h hini ar Veinegi. Goude trec'h Kezar e voe tro hini Roma.

Aloubet e oa, bet ivez an Inizi gant Kelted arall, o tegas an hevelep sevenadur. Tud ar gornog a zalc'has d' o gouenn dre vras, evel Arvorig, met a zalc'has ivez d' ar sevenadur keltiek, enep Romaniz.

Pa zivroas Brezhoned d'an Arvorig e voe cheñjet penn d'ar vazh. Breizhizeliz, kozh pe nevez, a souras war Vreizhuheliz. Met o levezon ne oa ket kreñv a-walc'h evit kemmñ kalz harzoù ar gouennoù, nag evit strewiñ yezh keltiek tramor pell amzer er maez a Vreizh-Izel. Ar Gelted a chomas dre vras feal d'ar romaneg.

57

Setu tezenn an Ao. Giot, a seblant diazezet war studioù sonn. Lod a gavo emañ mantrus diskar kement a gredennoù resevet betek bremañ e-touez brogarerion a zo. Nen don ket-me ali gante.

Ar wirionez diwar-benn « Kelted » tramor a zo bet degemeret setu pell 'zo e Breizh-Veur, hep digalonekaat brogarour erbet. Studi an Ao. Giot hon disamm, en ul lemel kudenn diaes hor c'herentiezh gant Kelted Vro-C'hall, peogwir n' omp mui nemet tud keltieget. A-werso emañ bet Arvoriz ar Gornog tud diforc'h diouzh alouberion ar reter hag an darempredoù etre broioù ar mor (Spagn, Arvorig, Iwerzhon, Breizh-Veur) a zo bet diehan. Netra n' hell diazezañ gwell enta hor spered broadel. Santet hon eus atav hon enebiezh ouzh ar C'hallaoued ha ne oa Breizh-Uhel nemet marzioù Breizh, gounidet war an estren ha sevenet ganimp.

Nag e-keñver ar yezh ? Ha mantrus eo soñjal hon eus dilezet ni ivez yezh ar saverion veinegi, hon hini wirion, evit degemer, strewiñ ha difenn hini alouberion ar reter, ar yezh keltiek, dilezet groñs gante goude-se ? N' her c'hredan ket muioc'h. Ar sevenadur keltiek a zo bet kemeret gant pobloù ar Gornog hervez o ijin a-ratozh ha pinvikaet hir gante. Ar pezh a zo sur : en em staget o deus outañ ken kreñv m' emaint bremañ ar re diwezhañ chomet feal dezhañ. Perak ?

Hañval eo ganin o deus en em staget ar pobloù ouzh ar yezh a resevas donezon dispar ar gristeniezh. Ne brederier ket er-walc'h war ar poent-se. An Normaned o deus dilezet buan o c'hermaneg evit resev galleg o misionerion gristen. Ar Vrezhoned a oa bet kristeniet e brezhoneg. Er ster resis-se e c'heller lavarout hep fari emañ bet « ar brezhoneg hag ar feiz c'hoar ha breur e Breizh ».

Enebiezh an div ouenn e Breizh a grogas arre, goude alouberezh an Normaned c'hallekaet. Kreñvaat a reas e-pad brezel Bleiz ha Monforzh, ha, daoust da glodoù « kantved bras Breizh », pa voe adsavet unanded ar vro e gre hon duged diwezhañ, e wanaas e kuzh nerzh politik ar stad (evel ma tegouezhas e Bro-Skos, div ouenn distag enni ivez). N' heller ket kompren sekredoù hon istor hep gout abeg an enebiezh-se !

Klozomp ! Ne zegas dimp tezenn an Ao. Giot nemet luskoù kreñvoc'h evit derc'hel d' ur spered broadel rik. Distagoc'h omp c'hoazh diouzh ar reter eget ma kredemp.

Ar spered broadel-se a zo harpet war ur yezh hon eus resevet ag ar reter marse, setu milvedoù hir, met a zo bet miret ganimp hon-unan, ur yezh maget d' he zro gant holl deñzorioù gouenn ar Gornog. Ar Gornog a zo dimp, 'vel ma lare Kalloc'h. Meritet he deus, en ur ster sevenadurel, ur c'haer a anv arall : Keltia...
ABHERRI.

STOURM FRIZIZ EVIT O YEZH : EMGANN E LJOUWERT. -

D' ar gwener 16 a viz Du ez eo bet degaset dirak al lez-varn ar skrivagnour ha barzh Fedde SCHURER, anavezet-mat e anv gant lennerien Al Liamm, dre m' en doa « kunujennet » ur barner-a-beoc'h. Setu ar pezh a oa c'hoarvezet : nac'het e oa bet ouzh un den, dirak ul lez-varn bennak, an aotre da gomz frizeg, ha lavaret en doa ar barner dezhañ : « Bez' e c'hellit derc'hel da gomz frizeg ma plij deoc'h, met e-keñver lezenn n' ho komprenan ket ». Ne oa ket brogarourien Fryslan evit gouzañv ur seurt tra, hag er gelaouenn bemdeziek renet gantañ « Heerenveense Koerier » ez embannas an Ao. Schurer ur pennad flemmus-tre : kement ha ken bihan ma voe tamallet outañ bezañ kunujennet tud ar Barnerezh.
58

Trouz en deus graet ar prosez. Ouzhpenn c'hwec'h kant den a oa deut da welout, hogen un ugent bennak a voe aotreet da vont e-barzh ar sal : an holl re all, en o zouez ar gazetennerien frizat, a voe ranket dezho chom er-maez. Pezh na blijas ket d' an dud, evel just : staget e voe da ganañ kanaouennoù frizek, da youc'hal gerioù-stur frizek, hag a-benn an diwech e krogas ar boliserien da skeiñ war an dud gant o bizhier ha da strinkañ dour warno gant bangounelloù an tangwall. Pa voe klevet, diwezhatoc'h, e oa kondaonet an Ao. Schurer da ziv sizhun toull-bac'h - gant goursez - e kounnaras an dud muioc'h c'hoazh hag e stagas ar boliserien da skeiñ en-dro. An Ao. Schurer e-unan, douget war skoazioù e vignoned, a voe gwallgaset ha gouliet. Ar gazetennerien frizek a voe skoet warno, daoust ma oa ganto o c'hartenn gazetennour.

Padout a reas an holl reuz-se eus div eur betek pemp eur. Da noz e voe graet ur vodadeg vras da glemm a-enep ar varnedigezh hag a-enep doareoù ar polis, ha pellskridoù a voe kaset da Vinistr an Diabarzh, da Vinistr ar Justiz, ha da Vaer Ljouwert (Leeuwarden). An deiz war-lerc'h e oa keleier Fryslân war ar bajenn gentañ gant an holl gelaouennoù holandat, hag o doa kaset tud d' ar prosez, daoust pegen nebeut dedennet e vezont peurvuañ gant kudennoù broadel Fryslân. Bodadegoù all a zo bet graet abaoe da glemm.

Ar wech kentañ eo da Friziz diskouez en un doare ken taer na fell ket dezho e vije c'hoarzhzet goap war o yezh. Un arouez vat eo evit ar vro - hag ur skouer vat evit an holl vroioù bihan a zo heskinet o yezh.

E PEOC'H AN NEVEZ-HAÑV, niv. 28.

- Un nebeut mankoù a laka digomprenus frazennoù zo :
p. 39 : linenn diwezhañ, lenn : **ur wialenn** plantet e-harz...
p. 42 : linenn 9, lenn **Me** e-lec'h met ; linenn 15, lakaat ur virgulenn goude **Ma**.
p. 45 : linenn 6 : lenn **Ouzh penn** (e daou cher) ; linenn 11, lenn **hevoud** an Tri Bann.

KORN AR GWENEDEG UNVAN

Ar mod eo, setu pell 'zo, lavarout e Bro-Wened emañ dispar ar rannyezh, talvoudus he gerioù hag he furmoù a-ratozh. Ar mod eo ivez, e-touesk Jakobined Vreizh, ne soñjont nemet peurunvaniñ gouez hor yezh, nen deo ar gwenedeg nemet un trefodad didalvez da lezel en e doull. Deomp gant ar wirionez ! Pep rannyezh he deus perzhoù mat ha sioù ivez. Diharak eo **souden, asamblez, distinget** Bro Leon. Ken diharak eo gerioù evel **senefiañs, akustumañs** ha rac'h implijet ganimp.

Studiet en deus Arzel Even en niverenn 27 kudenn ar gerioù brezhonek a seblant bout anavet e Bro-c'hallou hag a zo e gwirionez a orin romanek. Hañval eo gantañ emaint strank er gwenedek evel e rannyezh Vro-Oueloù. Hañval eo ganin emaint stank ivez e pep seurt brezhoneg.

Ar pezh ne lavar ket, siwazh, ar pezh a ro c'hoazh dour da vilin jakobined Vreizh, a zo lezel dianav furmoù Gwened a ziskouez splann ha diarvar orin keltiek-rik ar gwenedeg, tostoc'h ouzh ar c'hembraeg eget ar rannyezhoù arall.

59
Setu emañ ur roll anezhe, nen deo ket klok tamm erbet :
amonenn (kembraeg ymenyn)
arall (k. arall)
balog (evel e kembraeg kozh)
baradoez (k. paradwys)
bout (k. bod)
kadoer (k. cadair)
kenoù (k. cnau)
kehet (k. cyhyd)
klezeñ (distaget kleañ) (brezhoneg krenn clezeff)
er-walc'h (evel ez-walc'h)
genezh (tennet eus genel)
gwenen (k. gwenyn)
gwezh (b. k. guez. Un euzhadenn eo gwech)
henhen, hingas, hune,
lizoù (k. llysau), magoer (k. magwyr), melin (k. melin), men (k. k.), neizhour (k. neithiwr), toemm (k. twym), touesk (k. twysg) hag al liester gant -ion.
Deomp gant ar wirionez ! Gw.

UR VARNEDIGEZH FALLAKR. -

Andrev Geffroy, eus Lokireg, a zo bet barnet d'ar marv gant Lez-Varn an Arme, e Pariz. Tamallet e oa dezhañ bezañ diskuliet da baotred ar Gestapo, ha lakaet etre daouarn, daou saoz, Redding hag Abott. Ar re-mañ, kraouiet gant an Alamaned hep bezañ bet gwallgaset ganto, a voe dalc'het gant o enebourien en ur c'hamp prizonidi-brezel hag a zeuas yac'h ha salv ac'hano pa voe echu ar reuz.

Rebechet e voe da Geffroy bezañ skrivet da Greiskommandantur Montroulez da c'houlenn ma vije dieubet e vreur prizoniet e Bro-Alamagn. Ar c'homzoù-mañ a oa war al lizher : « Roet em eus gouestloù deoc'h, teir sizhun 'zo, en ur lakaat daou gefridiad saoz etre ho taouarn ». Dinac'h a reas Geffroy bezañ skrivet kement-se ha ne voe kavet prouenn ebet a-enep dezhañ nemet un adskrid (?) eus al lizher skrivet gantañ war veno ar varnerien. Kollet e oa ar skrid gwirion.

D'al lez-varn a c'houlenne outi hag eñ e krede en doa diskuliet Geffroy an daou saoz d'an Alamaned, e respontas ur plac'h bet matezh gant an hini tamallet ha galvet da dest, na oa ket evit reiñ ur seurt testeni, daoust ma sonje e oant bet flatret gantañ.

Hervez al lezenn e Bro-C'hall e tlee ar « *bénéfice du doute* », evel ma lavaront du-se, talvezout da Geffroy ha reizh e vije bet e zidamall. Hogen, daoust da se ha daoust d'ar C'homiser-tamaller na c'houlenne evitañ nemet ugent vloaz galeoù, e voe barnet hor paour kaezh kenvroad da goll e vuhez.

Un torfed eo kement-se ha pa gav abeg ar C'hallaoued er c'hrizderioù a vez anv anezho er broioù-all e c'hellomp respont dezho : « Ne doc'h nemet klufaned ha pilpouzed divezh, rak m'hoc'h eus barnet Geffroy d'ar marv n'eo nemet abalamour ma 'z eo ur Breizhad n'emañ ket a-du ganeoc'h ».

Un dra vantrus eo gwelout n'eus bet kelaouenn ebet e Breizh o sevel he
mouezh a-enep d'ar varnedigezh fallakr-se ! Gwerzhet eo dre amañ an holl
gazetennoù ruz pe wenn da enebourien hor bro !

Pedomp evit Andrev Geffroy, merzher evit Breizh, ma kemero Doue truez
outañ !

Y. G.

Roll ar Pennadoù

embannet war Al Liamm
Bloavezh 1951 (niv. 24-29)

Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg
(26/65 a dalv kement ha niv. 26, paj. 65)

ABHERRI

Evit ket ha netra 26/65

AR MASON (Roperzh)

Tronoz 28/5

BENEAD

Breizh o krakvevañ 24/64

BERNARD (Per)

Klemmgan araok bezañ ganet 29/5

Bonga (Wendelaar S. E.)

Stumm ar vro 27/35

BOURDELLES (Per)

Hon huñvreoù kaer 24/35

tr.

Ur sell war Vro-Friz, Dr A. Kooiker 27/42

Boysen (Karsten)

Friz an Hanternoz 27/39

BRIGANT (Eujen)

Al louarn gwenn 28/21

Brolsma (Reinder)

Kontadenn eus Friz an Hanternoz 27/45

Brouwer (J. H.)

Ar c'histin 27/10

Kabir

Barzhonegoù 26/18

Kalma (P.)

Lennegezh a-vremañ 27/20

KERLANN

tr.

An distro d' ar vro, Jacques Prévert 29/9

KERVERZIOU (G. B.)

Kredo Sant Padrig 26/15

Pedenn Badrig 26/15

Barr-arnev 26/22

Strilhouriezh 26/30

tr.

Kad Mag Tured 24/49

Kad Mag Tured 25/78

Barzhonegoù, Kabir 26/18

Lavarioù Kadog Sant, Ido Morganwg 26/20

Kad Mag Tured 26/52

Kad Mag Tured 28/64

KLERG

Al louarn gwenn, kontet gant Eujen Brigant 28/21
 Ur weladenn da Abati Bodgwenn 28/48
 tr.
 Kontadenn eus Friz an Hanternoz. R. Brolsma 27/45
 Un deiz a viz Mae 29/13

Kok (W.)

Ar skolioù 27/28

Kooiker (Dr. A.)

Ur sell war Vro-Friz 27/42

De Jong (Johannes D.)

An den en ti 27/11

DENEZ (Per)

Digarezit 24/3
 An hini moal 24/16
 Ar bloaz e Kembre 24/63
 Stourm ! 25/3
 Yann Sohier 26/3
 Kudenn an embann 27/72
 E peoc'h an nevez-hañv 28/37
 E peoc'h an nevez-hañv 29/8
 tr.
 Barzhonegoù Hova, Yann-Jozef Rabearivelo 24/10
 Ar vorianed e lennegezh hag arzoù an U.S.A, Langston Hughes 24/12
 An digoll, James Joyce 25/22
 E-giz rakskrid, Anne Wadman 27/5
 Ar c'histin, J. H. Brouwer 27/10
 An den en ti, Johannes D. de long 27/11
 Fryske fiouwerrigel, Obe Postma 27/12
 XXIV, Fedde Schurer 27/12
 Indian Summer, Sjoerd Spanninga 27/13
 Lennegezh a-vremañ, P. Kalma 27/20
 Ar skolioù, W. Kok 27/28
 Ar yezh, Doktor K. Fokkema 27/31

De Vries

Ar sportoù e Bro-Friz 27/51

EVEN (Arzel)

G. B. Kerverziou, gouizieg, barzh hag hengouniour 26/8
 Gerioù « brezhonek » e galleg Breizh-Uhel 27/62
 Al levrioù 28 67
 tr.
 Kad Mag Tured 24/49
 Kad Mag Tured 25/78
 Kad Mag Tured 26/52
 Kad Mag Tured 28/64

Fokkema (Doktor K.)

Ar yezh 27/31

GLANNDOUR (Maodez)

Kanadeg evit ar c'hwec'hvet deiz 25/5
 Diviz Kasiwellonos diwar-benn an arz 25/12
 Ar varzhoniezh hag ar gwerzaouiñ 26/42
 Loargann 28/3

GUDREN

Ar goulou-koar benniget 24/27

HEMON (Roparz)
 Osborn Bergin 24/46
 Tri oadvezh ar brezhoneg 26/37
 Alan Durand ha brezhoneg lennek an naontek kantved 26/57
 Hep levrioù, petra ober 27/68
 An tri goulenn 28/11
 Al levrioù 29/49

Hughes (Langston)
 Kanaouenn evit ur plac'h du 24/8
 Ar vorianed e lennegezh hag arzoù an U.S.A. 24/12

HUON (Ronan)
 Ar spont 24/5
 C'hoarzh an deiz 24/6
 G. B. Kerverzioù 26/7
 Marv out 28/8
 tr.
 Kanaouenn evit ur plac'h du, Langston Hughes 24/8
 Barzhonegoù Amerika Du 24/9
 Kastell kozh dismantret, Martin Sikkema 27/14
 An tric'horn, Geart Jonkman 27/15
 Kontadenn eus Friz an Hanternoz, R. Brolsma 27/45
 Ar wask e Bro-Friz, Anne Wadman 27/49
 Ar sportoù e Bro-Friz, Abe de Vries 27/51
 Un diverradur eus istor Bro-Friz, D. A. Tamminga 27/53

JEUSSET (Teofil)
 Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhei 24/55

Jonkman (Geart)
 An tric'horn 27/15

Joyce (James)
 An digoll (Counterparts) 25/22

Morganwg (Iolo)
 Lavarioù Kadog Sant 26/20

NAONED (Aldrig a)
 Ar brezhoneg o vont da goll gant ar werin 29/45

OLIER (Youenn)
 Barnedigezh laouen 24/24
 Keneiled 26/32
 Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerion vrezhonek, Notennoù diwar-
 benn Y. Drezen 28/54

PENNGWERN
 Paotred Fantanellañ 29/9
 Feunteunelle 29/10

PENNAOD (Goulc'hen)
 Prezegenn Svlakta 24/7

Postma (Obe)
 Fryske fiouwerrigel 27/12

Prévert Jacques
 An distro d' ar vro 28/9

PRIEL (Jarl)
 Gwener ar groaz 25/33

Rabearivelo (Yann-Jozef)
 Barzhonegoù Hova 24/10

ROLLAND-GWALC'H (P.)
 An iliz keltiek 26/46

Schurer (Fedde)
 XXIV - 27/12

Sikkema (Martin)
 Kastell kozh dismantret 27/14

SOHIER (Yann)
 « Torkad » 26/4

Spanninga (Sjoerd)
 Indian Summer 27/13

Tamminga (D. A.)
 Un diverradur eus istor Bro-Friz 27/53

TREIZHERMOR
 Ar broadelezhioù en Arc'hentinâ 24/40

Van der Schaaf (Sjoerd)
 Politikerezh 27/24

Wadman (Anne)
 E-giz rakskrid 27/5
 Ar wask e Bro-Friz 27/49

Ti-Moulerezh « AR SKREV »
 Bali Bariz - AR BAOL
 Diskleriet hervez lezenn :
 4an trimiziad 1951

Niverenn er voulerez : 7844
 Ar merour : P. AR BIHAN.

GOULENNIT BUAN

ar c'harned timbroù embannet gant Al Liamm en enor da labourerien hor bro
 Micherioù Breizh
 ar grampouezherez, ar priajour, ar pesketaer, ar bener-mein, ar saver-kezeg, al
 labourer-douar.
 Skeudennoù e tri liv disheñvel gant P. Peron.
 Daouzek timbr e pep karned.
 Priz ar c'harned : 100 lur.

GOULENNIT IVEZ :

...hor c'hartennoù-post en enor da Vreizhiz vrudet ;
 1) Pennguern, gwerinonour 2) Itron Sant Priz, dastumerez kanaouennoù.
 10 lur ar pezh.
 ...deiziadur I952 : skeudenn gant P. Toulhoet. 20 lur ar pezh.
 Mizoù kas 15 lur
 Diskont 30 % pa brener 10 eus ur seurt da nebeutañ